J. SEMPER

PUNASED NELGID

PUNASED NELGID

I 20-20 IV

JOHANNES SEMPER

PUNASED NELGID

ROMAAN

Eesti Riiklik Kirjastus
Tallinn * 1955

KAANE JA TIITLI KUJUNDANUD

P. Reeveer

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
28797

ESIMENE PEATÜKK

Laagri barakkidest üksikute kõrgete mändide vahel vajub mehi välja, et rivistuda ja harjutustele minna.

«Kiiremini! Mis te seal magate! Kiiremini!» põrgib rühmaülem Vinnal kähiseva häälega, müts kuklas, linaseemnekarva juuksetutt laubale kleepunud, silmad öisest pummelusest vesised ja kissis.

Kordusõppustele on mehi kokku käsutatud küll põllult, küll tööpingi ja töölaua tagant. Ühed on pruuniks päevitunud, teised kõhnad ja kahvatud, ühel lotendab pluus seljas kui puri, teisel on see ümber keha nii pingul, et rinda ette ajades kõik õmblused pragisevad.

Rühma kirevus ja lohmakus ärritab leitnant Vinnalit. Ta sooviks, et kõik mehed tema rühmas oleksid nagu vormi valatud. Täna püüab ta veel erilise agarusega mehi näägutada ja nende kallal norida. Siin sakutab ta lodevat vöörihma, seal sikutab puhevil pluusi veel enam kotti või ähvardab habemetüügaste pärast töötoimkonnaga.

Hetkeks kutsutakse ta kompaniiülema juurde ja mehed hingavad veidi vabamalt.

«Täna saame jälle leili!» ohatakse tagumises reas. Mõni vaatab taeva poole, kus sel hommikutunnil pole näha ühtki pilvekiudu. Päev tõotab tulla kõrvetav nagu eilegi.

«Jah, see ilmake...»

Aga asi pole ilmas, vaid milleski muus. Oodatakse kõrgemat ülemust. See võib iga silmapilk äkki kuskilt sisse prahvatada. Juba eile õhtust saadik oli laagris äre-

vust ja rabelust. Tuli põrandaid küürida, aknaid pesta, barakkide esised valge liivaga üle riputada, tärnid ja nööbid «Sidooliga» läikima nühkida. Ohvitserid käisid ringi pinguletõmmatult ja tähtsalt.

Ühed teadsid öelda, et tuleb diviisiülem, teised kõnelesid staabiülemast, kolmandad koguni ülemjuhatajast.

«Mis vahe?» küsis keegi.

«Aga kui läheb räbalasti?» vastas kapral Espe, lüheldane ümmarguse näoga noormees, kel oli hea laskuri kuulsus.

«Noh, eks sina vea meid välja.»

Espe pigistas, nagu tal kombeks, silmad korraks kinni, enne kui pead pööras.

«Mis mina? Pole minust täna asja.»

«Kuidas nii? Muidu ikka — pauk ja puusärk.»

«Langen äkki verest ära, käsi hakkab värisema, kui suur ülemus pealt vaatab. Tulevat koguni saksa kindral.»

«Saksa kindral? Mis lora see on? Kes Hitleri kindralit meie sõjaväe juurde laseb?»

«Mis sihuke siit otsib?»

«Õpetab sind «heil» karjuma, mis muud.»

«Noh, seda tahaks näha. Egas enam vapside päevad pole.»

«Arvad, et nüüd parem on või?»

«Päts või vaps, sots või nats, üks kama kõik!»

«Tss . . .»

Vaadati ringi. Kõmin jäi vaiksemaks. Aga polnud õieti midagi, ainult hilinejad tulid joostes barakist ja poetasid endid rivisse.

Nende järel ilmus trepile korrapidaja Riuhkrand. Oleks seal selle sihvaka noormehe asemel keegi teine nõnda seisnud, jalad harkis ja põidlad vöörihma vahel, poleks nööked tulemata jäänud, aga Riuhkranna ees tunti aukartust. Võib-olla sellepärast, et ta oli arukas, tarkade silmadega ja abivalmis. Naljaheitmine tema üle nagu ei sobinud hästi.

«Oled õnneseen!» hõikas talle Espe.

«Kuidas nii?» küsis Riuhkrand trepist alla astudes.

Jaoülem Espel polnud enam mahti vastata, sest juba jooksis leitnant Vinnal rühma juurde. Keegi vastas Espe eest kiiresti:

«Ei pruugi meie galoppi kaasa teha!»

Kõnekõmin vaibus.

«Valvel!... Joondu!» kõlas käsklusi siit ja kaugemalt.

Leitnant Vinnal kõndis pahuralt oma rühma ees.

«Kuidas te seal seisate? Nagu keedetud makaronid! Uljamalt! Rind ette, lõug püsti! Hei, teie seal vasakul tiival, kuulate lõokest või?»

Leitnandi kähisev hääl ei aidanud ta autoriteeti palju tõsta, ta ähvardused ja kirumised tegid rohkem nalja kui hirmu, ja see vihastas teda veelgi enam.

«Üks, kaks!» kamandas ta, liikuma hakanud kolonni ees ise mõned sammud tagurpidi kaasa käies. «Üks, kaks, kolm!»

Algul marsiti nagu kord ja kohus, aga läbi liiva ja üle vingerdavate männijuurte astudes läksid sammud segi.

«Üks, kaks, kolm! Kuidas te, saatanad, marsite? Nagu lehmad jää peal! Üks, kaks, üks, kaks!»

Mõneks ajaks tuli sammudesse kindlust, siis kadus see jälle.

«Kas olete tulnud siia maad mõõtma või mis? Ma teile näitan! Joostes — marss!»

Baraki lävelt vaatas korrapidaja Riuhkrand rühmale järele, kuni see üleni tolmupilve sees puude vahele kadus.

Arvab ennast künka otsas olevat, mõtles ta rühmaülemast. Kaks kardpaela varrukale saanud, nüüd opman valmis!

Riuhkrannale meenub leitnant Vinnal igavese üliõpilasena värvimütsis. Sellisena on ta teda tihti näinud kodulinna tänavail. Siis oli tal alati käes kõverpäine kepp täis monogramme. Kupjakepp. Mis on säärasele maailm ja inimesed? Sülitada kord mööda minnes ja edasi astuda — järgmisse restorani. Täna käsutab ta rühma, homme juba kompaniid. Kamandab paremale, vasakule, otse, ning mehed pööravad, astuvad, jooksevad, kuidas kästakse. Kamandab tuld, ja mehed tulistavad, küsimata, kes ees on, kas vaenlane või omaenda seltsimees. Käsib «heil» karjuda, ja mehed kisavad «heil». Pead tuim olema kui puunott. Mõtelda ei tohi. Tekib sul aga ajus protestituluke, siis kustutatakse see jalamaid...

Korrapidaja läks tühjaksjäänud barakki ja ajas aknad pärani. Sooja vaigulõhna hoovas sisse mändidelt, mille latvu päike praadis. Kuskil vilistas muretult vint, kuskil toksis rahulikult rähn.

Riuhkrand vaatas kõik ruumid üle, tõmbas koikudel tekid sirgeks, korjas üles mõne mahajäänud pururaasukese, kohendas ennast ja istus siis pika laua taha, kus tavaliselt õpiti vintpüssi ja kerget kuulipildujat, ning võttis taskust kirja, et seda üle lugeda.

Kiri oli kodust, Hiljalt, ta noorelt õelt, kes oli õnnetu ja küsis, mis teha, sest ema oli saanud äkki jalgade halvatuse.

Riuhkrand toetas põse vastu kätt ja vajus mõtteisse. Jah, mis teha? Kuidas aidata? Mis nõu anda?

Suurest perekonnast olid nüüd tervetena alles jäänud ainult kaks: tema ise ja Hilja. Aga kunagi istusid nad laua ümber kuuekesi: isa, vabrikust koju tulnud, enda puhtaks pesnud, suurte puhmasvurrudega, pruunide kaharate juuste ja süsimustade kulmudega; väike kahvatu Marie, kelle kohta tigedate silmadega eit naaberkorterist lausus, et ega sellest küll elulooma saa, tal juba sihuke väike nägu nagu pudeli vari — ei saanudki elulooma, suri tiisikusse; siis vanem vend Peeter, laevamees, kes jäi kadunuks; Hilja, tookord päris nääpsuke, istus veel teiste süles; ja ema, väike ja käbe, ikka talitamas ja rabelemas. Ema nägu aga on kõige raskem meelde tuletada.

Veel meenub Paul Riuhkrannale viimne pilt isast: õhtul hilja tuleb ta hetkeks koju, seljas ennenägematu, ruskeks pargitud kasukas, vurrud ja juuksed ära aetud, ta on kuidagi võõras ja imelik, topib seljakoti kiiresti söögimoona ja pesu täis ning läheb, läkiläki mustad paelad kõlkumas...

Kolmeteistkümne-aastane poiss ei olnud siis veel kaugeltki küps kannatuste mõistmiseks. Alles hiljem ta aimas ema murede suurust, mida see kogu aeg oli püüdnud laste eest varjata. Ema tegi kõik, et poja elu läheks päikesepaistelisemat rada kui isal ja tal endal, aga see maksis tohutut vaeva, rabelemist ja muretsemist. Ta õmbles, kudus ja pesi härrastele pesu, võttis öödest lisa, et Pauli ja Hiljat toita, katta ja paremale elujärjele aidata.

Ja nüüd? Nüüd on siis ema voodi külge needitud. Aga ta ei halise, nagu Hilja kirjutab, vaid kõneleb paranemisest, kuigi naerab selle oma lootuse üle — olevat päris naljakas lootusetult loota. Kunagi ei tahtnud ta teistele koormaks olla, aga nüüd tuleb tal seda siiski taluda. Kunagi ei sallinud ta haletsemist, ei kaevanud kellelegi oma hädadest, aga nüüd peab nägema ümber haletsevaid pilke, kannatama teiste hoolitsemist. Paul mõistab oma ema väga hästi. Nii palju on tas eneseski temast. Kas või see vääramatu usk oma «õnne tähesse», nagu ema armastas öelda.

Tõepoolest, kas polnud see õnn, et ta kõigist raskustest hoolimata pääses õpetajateseminari, sellesse kehvemate keskkooli, kus tarvis polnud kallist õpperaha maksta? Kas polnud see õnn, et ta sai selle kooli lõpetada parajasti enne seda, kui need opositsiooni taimelavad valitsuse poolt üle vabariigi likvideeriti? Selle kuue õppeaasta jooksul läksid tal silmad lahti nii mõnegi elunähtuse kohta, seminaris küpses tema teadlikkus ja julgus, siin õppis ta tundma seltsimehelikkust, salamahti lugema keelatud kirjandust, sümpatiseerima suurele Nõukogudemaale, kus teostati sotsialismi.

Aasta oli ta olnud tagavaraõpetajaks, üks kuu siin, teine seal, asendades mõnda kohalt vallandatud või haigestunud õpetajat — nii sai ta elu tundma õppida mitmes paigas, ilma et end kuskil seotuna oleks tundnud. Järgnesid mõnesugused ebameeldivused sõjaväeteenistuses, mõni aasta tööd pedagoogina, kuni ta õpetajakohalt lõplikult minema aeti. Kas ta halises? Ei, ta ei kurtnud ka siis, kui tulid need päris vintsutused pärast ebaõnnestunud sõitu Hispaaniasse Franco vastu võitlema — ta võeti laevalt maha, teda kuulati kaua üle —, kui tal tuli pidada ja vahetada juhuslikke kohti, anda eratunde, olla kindlustusseltsi agendiks, korrektoriks trükikojas. Ta pilk muutus üha mehisemaks, ta sõnad kindlamaks, ta huuled kokkusurutumaks. Ema usk õnnesse elas Paulis visalt edasi, ainult see õnn, nagu ta ikka enam ja enam mõistis, ei langenud talle kuskilt sülle, vaid see tuli kätte võidelda, ja nimelt koos teiste õnnega.

Aga kuidas just, seda ei osanud ta selgesti kujutleda. Ei saanud Riuhkrand veel kirja alustada, kui ta nägi

peahoone poolt tulise kiiruga tulevat korrapidajat ohvitseri.

See väike, tedretäheline, punakate juuste ja luitunud kulmudega kapten oli erakordselt ärevil.

«Vaadake mul, et siin oleks kõik tipp-topp!» hüüdis ta Riuhkrannale ja laskis silmad rahutult üle ruumi käia. «Teel polügoonile võivad nad sisse astuda.»

Asjata katsus Riuhkrand teada saada, kes need tulijad on. Nähtavasti ei teadnud seda ka korrapidaja ohvitser ise.

«Kuulete? Kuulete?» ütles see kõrvu kikki ajades. «Meie laskeharjutus. Vahest ongi nad juba seal?»

Paar korda vaatas ta oma käekella, tegi siis kiiresti minekut, aga uksel pöördus veel kord ümber:

«Vaadake ette, et te vahele ei jää! Aga aknad? Kõik pärani? Silmapilk tõmmake ühelt poolt kinni! Et poleks tuuletõmbust!»

Ei olnud tuult ega tõmbust, aga korraldus tuli täita.

Keskpäeval libisesid kolm sõiduautot kuulmatult laagri peahoone ette.

Avanes «Packardi» uks ja nähtavale ilmusid läikivad säärikud ja kalifeepüksid, seejärel mahukas kere inglise frentšis täis riste ja tärne. Lihav nägu, kongus nina suure läikiva mütsinoka all, pikk ülespööratud otsaga lõug, pirnikujuline kõht — jah, sõjavägede staabiülem. Otsekohe ajas Riuhkrannas sirgu trots. Kogu ta olemus seadis ennast instinktiivselt kaitsevalmis.

Kuus aastat tagasi oli Riuhkrand oma sundaega teenimas olnud. Ta oli lootnud seda kergelt ja tähelepandamatult läbi teha, et hiljem uue hooga asuda pedagoogilisele tööle. Aga olles juba kaks kuud «noor», märkas ta ise ja ka teised, et, imelik küll, teda pole veel kordagi määratud valvekorda ega vahtkonda. Kui ta viimaks siiski rügemendi staapi valvekorda saadeti, kutsuti ta sealt juba tunni aja pärast ära ning asendati teisega. Miks nõnda, jäi mõistatuseks. Aga ühel päeval sai talle kõik selgeks. Ta pidi viima mingi paki kompaniiülemale. See oli parajasti pehmes tujus, kutsus Riuhkranna sisse, pakkus juua, ja kui juba viina oli võetud, küsis äkki, kas Riuhkrand pole tähele pannud iseäralikku suhtumist temasse.

«Midagi selletaolist olen märganud küll,» vastas Riuhkrand.

«Aimate muidugi ise, mispärast?»

Riukrand kehitas õlgu.

Kompaniiülemat peeti karvaseks ja karedaks meheks ning teda kardeti, aga nähtavasti leotas viin ta südame pehmeks. Ta vaatas üksisilmi Riuhkrannale oma halli pilguga otsa ja ütles siis:

«Teate, ka mina olen kunagi kooliõpetaja olnud. Oleme siis mõnes mõttes kolleegid. Tervist! Vaadake, mis ma teile ametivenna poolest ütlen — pidage oma öökapp puhas, kas mõistate? Võidakse kogemata sisse vaadata... Ja juhtub siis mõni paberike näppu, noh, teate ise...»

Ja sosinal lisas ta: «Meil on teada, et olete seminaris Marxi sünnipäeva pühitsenud, vahel punaseid nelke demonstratiivselt nööpaugus kandnud, ja kui hiljem Läänemaal õpetajaks olite, kommunistlikke rakukesi loonud...»

Riuhkrand tegi imestunud näo. Oli tõsi, et nad seminaris salaja Marxi sünnipäeva tähistasid, «Kommunistliku partei manifesti» lugesid, aga mingeid rakukesi ta polnud loonud, liiati veel Läänemaal, kus ta polnud elanudki.

«Ei, ärge hakake mulle vastu rääkima. Kõik on teada viimse peensuseni. Minupärast võite te mujal kõik maha salata, pole minu asi. Tahtsin teid ainult hoiatada. Et kui peaksite katsuma siin midagi ette võtta, siis teadke, et halastust pole. Kui näppu satute, võtan ise teid ratjapidi kinni kui kassipoja. Olgugi et kolleegid, aga armu ma ei anna. Juba sellepärast mitte, et te seda mu hoiatust tähele ei pannud. Mõistate? Aga mitte sõnakestki sellest jutust kellelegi!»

Veidi aega hiljem läkitati kõik keskharidusega «noored» sõjakooli aspirantide kursusele täiendusohvitseriks õppima.

Kodanlikku ohvitserkonda kuuluda — see perspektiiv oli Riuhkrannale kõike muud kui ahvatlev. Aga polnud midagi parata: olid nimekirjas, pidid minema.

Vastuvõtukomisjonis nägi Riuhkrand praegust staabiülemat esmakordselt. See pöördus tema poole lahkelt naeratades:

«Riuhkrand? Nime järgi olete küll Saaremaalt nagu minagi? Riuhkrannad on mulle kaugelt sugulasedki.»

«Mu isa oli pärit Saaremaalt, mina mitte,» vastas Riuhkrand.

«Isa on teil siis surnud?»

«Just nii.»

«Millal?»

«Ta sai surma viisteist aastat tagasi.»

«Sai surma, ütlete?»

«Just nii, ta sai selja tagant kuuli.»

Silmi kissitades vaatas kindralmajor Riuhkrannale otsa.

«Kas mitte teenitult?»

Riuhkrand tundis, kuidas veri talle näkku valgus. Ta kordas:

«Mu isa sai kuuli selja tagant.»

«Mis te sellega öelda tahate? Kas seda, et ta oleks pidanud kuuli saama eestpoolt? Võib-olla olekski õigem olnud. Ta oli ju riiklik kurjategija.»

Nõudis äärmist pingutust, et vastust võlgu jätta.

«Või tahate öelda, et 1. detsembri mässust osavõtjat me oleksime pidanud laskma vabalt ringi joosta? Noh, vastake!»

«Säärastele küsimustele ma ei vasta!» ütles Riuhkrand pead püsti ajades.

«Ah nii?»

«Ma ei lase ennast provotseerida!»

«Noh, härrad ohvitserid, mis te ütlete? Kas pole kange veri? Kõlbaks sõjakohtu alla, aga tükib sõjakooli. Mis me temaga peale hakkame, aah?»

«Ma pole sõjakooli tükkinud.»

«Suu pidada! Ja kirjutage endale otsaette, et kapralist te iialgi kaugemale ei jõua!»

«Tänan, härra kindral!» vastas Riuhkrand kergendatult, peaaegu rõõmsalt.

«Mi-i-s? ... Ümber-pöörd! Ja marss tagasi rügementi! Me veel vaatame.»

Riuhkrand jäi pärast seda vahejuhtumit kompaniisse ainsaks keskharidusega meheks. Oma naiivsuses lootis ta, et pääseb vähemalt kantseleisse kirjutajaks, kuna see koht nüüd vabanes, aga ei, sinna pandi hoopis puuduliku

kirjaoskusega mees. Ka edaspidi ei määratud teda kordagi valvekorda ega vahtkonda, küll aga sageli töötoimkonda: kartuleid koorima, vett ja puid tassima, peldikuid rookima.

Autost väljaroninud sõjavägede staabiülemast teadis Riuhkrand nii mõndagi. Ka seda, et saksa okupatsiooni päevil 1918 oli see alampolkovnikust diviisiülem sõjaväelasi, keda kahtlustati kommunistidele sümpatiseerimises, agaralt von Seckendorfi vangilaagreisse toimetanud. Eks kõik need ristid ja tärnid ta rinnas olnud saadud kommunistidevastase võitluse eest paarikümne aasta jooksul, mõni vahest alles tänavu kevadel Berliinis, kus ta käis pühitsemas Hitleri viiekümnendat sünnipäeva ...

Ülemus? Ei, vaenlane! Tuhat korda vaenlane, kes nüüd valmis on kogu rahvast Hitleri kätte toimetama! mõtles Riuhkrand vihaga.

Seal seisab selle staabiülema kõrval saksa mundris ohvitser, peas müts tohutu kõrge esipoolega, jalas peeglina läikivad säärikud, küljel kitsas mõõk nagu jalutuskepp. Ta hõõrub taskurätikuga monoklit ja vajutab selle silmaauku, seejuures oma suud kahe sügava voldi vahel ilmatu pikaks venitades.

Kaks kindralit ees, üks paks, teine kõhetu, saatjad kannul — nii astuvad võõrad hoolega sammu pidades peahoone poole, kust neile üleni õhetades vastu jookseb tedretäheline ohvitser. Seisma nõksatades ja kandu kokku lüües hakkab ta raporteerima. Käed tõusevad kõigil kõrva äärde, aeglaselt või kähku, pingul või loiult, ikka sedamööda kuidas aukraadiga paremini sobib. Raportisõnad aga jooksevad rüsinal üksteise otsa kinni, hääl jääb abitult kõrgele rippu. Korrapidaja ohvitser lõpetab poolelt sõnalt, ise kõrvale karates ja külalistele teed andes. Ta hoiab kramplikult kätt kõrva ääres, kuni kõik viimaseni sisse on läinud.

Riuhkrand muigas tahtmatult. Vaene tedretäheline mehike, kuidas ta ometi võis ennast nõnda kaotada!

Aga ka Riuhkrand ise muutus ülimalt erutatuks, kui kuulis väljas ukse taga samme ja kõnekõminat. Ta lootis, et nad üle läve ainult sisse vaatavad ja siis jälle edasi lähevad, aga sees pikka lauda nähes astusid kõik selle juurde, et seal oma kaarte ja plaane laiali laotada.

Ruumi sisustust silmitsedes suvatses saksa kindral korraks läbi monokli ka Riuhkrannale pilku heita.

«Põhja rass!» tegi ta heakskiitva märkuse, mille peale paks staabiülem meelitatult muheles. Aga sealsamas tõmbusid saksa kindrali kulmud kortsu. Kas leidis ta korrapidaja näos puudu olevat tarvilikku tuimust või oli ta sealt välja osanud lugeda vaenulikkust?

«Ein Intellektueller?»

Staabiülem oli saksa kindrali kulmukortsutuse juba kinni püüdnud ja endagi nägu tusaseks tõmmates vaatas ta Riuhkrannale etteheitvalt otsa:

«Mis elukutse teil on?»

«Õpetaja, härra kindral.»

Staabiülem tõlkis vastuse saksa keelde.

«Aga siis peab ta ju meie keelt valdama,» ütles kindral ja pöördus prooviks Riuhkranna enda poole, pärides tema nime.

Riuhkrand vastas.

«Wie war es?» küsis kindral uuesti, käega kõrvalehte ettepoole lükates.

«Riuhk-rand,» veeris korrapidaja kõvasti.

«Nicht auszusprechen! Zu barbarisch!» raputas kindral pead.

Staabiülema pilk tabas süüdlast. Riuhkrand — see nimi tuletas talle midagi meelde... Kes selle mässumehe võsu täna siia korrapidajaks toppis? Nagu vihuti!

Hetkeks ristusid nende pilgud nagu mõõgaterad. Polnud tarvis sõnu: nagu armastajail jätkub ühestainsast silmavaatest, et teineteist põhjani mõista, nii ka vihkajail.

Laagri komandant andis lauale laotatud kaardil seletusi ümbrusest, kohast, kust külalised tulid, polügoonist, kuhu nad lähevad, patareide asukohast.

«Tubli,» tähendas saksa kindral, nähes, et patareid asuvad polügooni lääneserval ja kahuritorud on suunatud ida poole.

«Härra kindral, teisiti pole see mõeldav. Meie kahurid on alati sinnapoole pööratud. Mäletan neid palavaid päevi siinsamas kakskümmend aastat tagasi...» naeratas staabiülem.

«Jaa? Teie olite siis...?»

«Organiseerisin siis rinnet bolševike vastu. Tunnen seda kaarti kui oma viit sõrme.»

Saksa kindralstaabi ülemale oli see seletus meeltmööda. Tarbe korral võib neid teadmisi ära kasutada . . .

«Ja-jaa, võtame arvesse,» vastas ta kuivalt.

Sees oli palav. Saksa kindral võttis mütsi peast ja hakkas sellega nägu tuulutama.

«Korrapidaja, mis sauna te meile siin tahate kütta? Avage kohe aknad!»

Riuhkrand avas aknad.

«Ja tooge silmapilk vett.»

«Solk, aga mitte vesi!» pahandas staabiülem, kui oli korrapidajalt karahvini oma kätte haaranud. «Ja seda julgete meile pakkuda! Jooge ise!»

Riuhkrand proovis. Vesi polnud sugugi leige, aga nähtavasti tahtis staabiülem oma võimu näidata.

«Noh, solk?»

Riuhkrand ei vastanud midagi.

«On või ei ole?»

«Allikast see otse toodud pole, härra kindral.»

«Ma küsin, kas on solk või ei ole.»

Kõik muigasid, nähes, kuidas kindralile lõbu teeb korrapidajat narrida.

«Noh, mis te vahite? Ümber-pöörd!»

Korrapidaja pöördus kannal ümber.

«Joostes — marss!»

Kõik jäid mõnuldes ootama, kuidas uhkeilmeline «Intellektueller» jooksma hakkab, aga Riuhkrand sammus minema üpris rahulikult. Kui kõrge ülemus talle midagi järele tahtis karjuda, oli ta juba uksest väljas.

Staabiülem pöördus nagu vabandavalt ja ühtlasi abiotsivalt saksa ülemuse poole:

«On aga tõrges rahvas need lihtrahvast võrsunud haritlased. Neid kasvatada on raskem kui jahikoeri.»

«Te teate,» vastas kindral Halder, «meil on see tõug eest ära koristatud. Koonduslaagris saavad nad kõige parema kasvatuse.»

Barakist väljudes jäi Riuhkrand lävele seisma. Äkki tuli tal mõte: kui läheks õige siiasamasse sõdurite pesemisruumi, lükkaks tsinkplekist pesunõul pulgakese üles

ja laseks vett üle sõrmede karahvinisse niriseda, las joovad! Aga ei! Väiklane kättemaks alandaks iseennast.

Ta läks kiirustamata kuni kaevuni laagri teises otsas ja jõudis tagasi, kui võõrad juba välja olid minemas. Ta võeti vastu etteheitega: kus ta nii kaua viibis?

«Kas käisite vett ise tegemas?» salvas staabiülem.

«Ei, härra kindral,» sai ta kohe vastuse, «ise ei teinud. Tõin kaevust.»

Kaasasolevate ohvitseride nägudelt kadus naerumuie, sest kõhuka kindrali põsed lõid punetama. Tema ja korrapidaja pilgud ristusid jälle nagu teritatud mõõgaterad. Meeleldi oleks ta nüüd selle jultumuse eest lasknud paarkümmend tulist püssivardaga anda.

«Kolm ööd-päeva kartserisse!»

Kindral võttis mütsi peast, pühkis laubalt higi ja hõõrus tükk aega mütsi sisemist äärt. Väljudes mõõtsid kõik, ka saksa kindral läbi monokli, jultunud korrapidajat oma pilkudega. Tekkis piinlik vaikus, mis jätkus ka väljas, kuni istuti autodesse, et sõita edasi polügoonile.

TEINE PEATÜKK

Õhtu eel, kui sõjaväeosade ülevaatus lõpetatud, sõitsid kõrged ülemused minema, et jõuda õigeks ajaks presidendi lossi.

«Kõigega võib rahul olla, aga üks asi tekitab mulle siiski muret,» tunnistas kindral Halder autos Eesti sõjavägede staabiülemale.

«Jaa, palun, härra kindral?»

«Teie teate,» algas kindral Halder, «et eesthooldus on meie maadele määranud saatusühtluse.»

Staabiülem noogutas peaga.

«See käsib mind avameelne olla ja sellepärast ütlen teile otsekohe, et teie sõjavägi jätab veel palju soovida.»

See hinnang rabas staabiülemat rängasti. Võtaks põrguline seda tänast päeva, mis nii õnnetult välja kukkus! Poe või nahast välja, aga ikka läheb midagi viltu! Laskevtagajärjed olid täna allpool keskmist, kahurid reageerisid muidu ikka palju kiiremini, ja mehed — need olid täna erakordselt loiud ja saamatud! Ja pidi ka parim

laskur rügemendis, kellele kindral Halder pealegi käekella kinkis, just poolvenelane olema! Ja siis see neetud Riuhkrand...

«Ei, ärge mind valesti mõistke,» jätkas kindral Halder. «Ma ei taha öelda, et teie sõdur ei oska mehhanisme käsitseda või märki tabada. Aga suur viga seisab selles, et teie sõdur — mõtleb!»

«Jaa, aga teie unustate ühe asjaolu,» ruttas staabiülem vabandama. «Te nägite täna ju kordusõppusi, niisiis inimesi, kes tulid eraelust ja kes homme sinna jälle tagasi lähevad!»

«Eraelust? Naa, sinna ongi koer maetud! Erainimestel on mõtted, süda, närvid, südametunnistus. Nendega ei vallutata maailma. Meie vajame sõdureid, kes füüreri käsku täidavad pimesi, mõtlemata, automaatselt.»

«Ma usun, et meie sõdur ei täida käsku halvasti... ma mõtlen kaadrisõdur sõjaolukorras.»

Aga Saksa kindralstaabi ülem lõi kohe vahele:

«Ma ei julgeks öelda, et tegelikkus teie kujutlusele vastab. Eeskujulik sõjavägi eeldab eeskujulikku riiki.»

Staabiülem katsus saksa kindralile selgeks teha, et ei puudu enam palju Eesti muutumisest eeskujulikuks riigiks. Mõte on tasalülitatud, pole enam parteisid, pole enam lahkhelisid rahva seas, kõik ajalehed on saksasõbralikud ja venevaenulikud, kaitseliidu näol on olemas isegi eesti SA...

Saksa kindralstaabi ülem oli aga kiitusega kitsi ning jäi oma arvamise juurde.

Kavatseb sõja korral meid nähtavasti ainult kuhugi tagalateenistusse jätta, mõtles Eesti staabiülem ängistatud tundega ning kahekordistas oma indu, et viia kõrge külaline paremale arvamisele platsdarmi ettevalmistusest.

«Ja loodetavasti on meil veel aega ka erainimesi vastuvõetavaks kasvatada,» ütles ta ning katsus ettevaatlikult teada saada, millal siis võiks oletada suure pealetungi algust.

«Ainult kõrgem eesthooldus võib seda füürerile ilmutada,» vastas kindral Halder, lüües sellega kõik uksed uudishimu eest kinni.

Auto vuras mööda laia maanteed, tõstes enese järel

üles tohutu tolmupilve, mis jäi kauaks hõljuma, laskudes õige aegapidi teeäärseile puhmaile, rohule ja kividele. Alles siis, kui maanteelt keerati roheliste niidu- ja põllulappide vahel looklevale kitsamale teele, jäi tolm vähemaks.

Juba paistis Soome lahe sinetav pind. Ülehomme pidi Saksa kindralstaabi ülem oma missiooni jätkama juba sealpoolsel kaldal, kust ta kindlasti eest leiab suurema ja toekama baasi. Jah, kui see laht kahelt poolt korraga tangide vahele haarata ... Kitsamast kohast pole teda ju sadat kilomeetritki ...

Autod peatusid Toila kõrgel kaunil rannal Oru valge lossi ees. Selle lamedad, kaugele üle müüride väljaulatuvad katused, samuti nagu kogu hoone graatsilised proportsioonid andsid talle lõunamaise ilme. Selle lossi oli siia kunagi endale suvitamiseks ehitanud suurkaupmees Jelissejev. Nüüd oli see presidendi suvelossiks.

Pidades ka enese kohta maksvaks põhimõtet «riik — see olen mina» ja lugedes ennast selle maa ja rahva jumala poolt seatud peremeheks kuni surmani, vaatas president riigi lossidele kui oma isiklikele kodudele. Nende jaoks lõi ta riigiparkide valitsuse, seades selle etteotsa ühe oma vendadest, kellele käsu andis Oru loss ja selle ümbrus nii välja ehitada, et see «rahuldaks kõige kõrgemate väliskülaliste kultiveeritud maitset».

Siia sõitis president Tallinnast oma autol või erirongiga, aga ka oma jahtlaev pidi siin randuda võima, ja nõnda hakatigi siia sadamat ehitama. Bagerid olid laevasõidutee-renni jaoks merepõhja juba liivast ja kruusast puhastanud, nüüd käis kibe kai ehitamine. Hommikust õhtuni voorisid siia veoautod kividega, tööle võetud naised ja lapsed nägid kurja vaeva, et kõrgele riigihärrale jalgealust ehitada, kui ta suvatseb maale astuda oma jahilt, mille aromaatsest väärispuust vooderdis üksi oli terve varandus.

Maa ja rahva vaikima sundinud, oli ettenägelik president enesele ausamba püstitanud, ka toreda hauakünka ehitanud, ning nüüd teadis ta, et võib surmatunnini rahulikult oma kuulsusel ja aul puhata. Polnud midagi karta: juhtivaile kohtadele olid seatud ustavad sõbrad ja riigi masinavärk liikus libedasti. Siia lossi aga tullakse

teda kummardama, temalt tarka nõu küsima ja allkirju saama, teistest riikidest saabuvad siia tähtsad isikud, kõrged au- ja võimukandjad, siin vestleb ta välismaiste rahameestega, kelle pangad, vabrikud, kaevandused meie maal lopsakalt õitsevad. Neid võtab ta vastu, näitab neile oma hästikorrastatud parki ja aeda terrassidega, triiphoonega, kus mööda seinu ronivad mitut sorti viinamarjaväädid, ja kivitaimlaga, mis annab illusiooni kõrgeist Alpidest...

«Ja siin tiigis, palun, härra kindral, siin tiigis need kalad, need kuldkalakesed...» lausus vanamees heldimusega. «Astuge, härra kindral, sinna kivist äärele.»

Kindral Halder astus väikese kandilise tiigi paekivist servale, kohendas monoklit ja vahtis alla vette. Punakad kalad pikkade läbipaistvate uimedega nagu looridega järel ujusid kõik parves tema poole ega kavatsenudki läikivate saabaste eest veekasvude vahele varju pugeda.

«Kui armas,» muheles ta kalade kiiduväärt tunnete üle.

«Kas ei tuleta see teile meelde tiiki ja kalakesi Berliini Rosengartenis?» küsis staabiülem.

«Jaa, jaa!»

Kaasasolevad ohvitserid vaatasid sügavamõtteliselt õhukese tiigi vette.

Saksa saadik Strohbein, kes äsja Tallinnast siia oli saabunud, surus ka oma monokli silmaauku ja hakkas vette vahtima.

«Huvitav, kuidas need peaksid maitsema? Vist mitte nii hästi kui teie forellid Pühajõest?»

Presidendi suu tõmbus heameele pärast laiale naerule ning ta sosistas midagi oma adjutandile. Siis juhtis ta külaliste tähelepanu kogu pargile ja aiale:

«See kõik, see kõik siin, mu härrased, on saksa sisearhitekti poolt planeeritud. Ka see terrass seal, see balustraad, need ümmargused lambid. Lähme vaatama.»

Ta tatsas oma reumaatilistel jalgadel ees, seltskond järel. Imetleti lilli tee ääres.

«Oo, tulbid! Ja mõned peaaegu mustad! Kas ka Saksamaalt?»

«Jaa, jaa!» hüüdis president, kuigi lilled olid Hollandist.

Terrassilt avanes üle puulatvade vaade alla merele. President tegi käega suure kaare, nagu öelda tahtes: vaadake, mu härrased, see kõik on minu kuningriik, see kõik olen mina!

Saadik Strohbein viipas omakorda lääne poole ja ütles kindral Halderile:

«Seal asuvad meie õlitagavarad. Meie põlevkivikaevandused. Õlitorustikku tanklaevadeni ehitada pole nii keeruline ülesanne . . .»

«Vaadake, vaadake,» näitas president mäenõlvakule, «ja siia olen ma rajanud kivitaimla.»

Vanamees, ikka enam vaimustatud oma valduste näitamisest, oli valmis külalisi jalgrada mööda alla sadamani viima, et kuulda imetlust oma organiseerimisoskuse ja tarkuse üle. Aga staabiülem, heites korraks pilgu üle oma paksu kere alla orgu, lausus:

«Kui jätaksime teiseks korraks. Siis kui sul ka kõisraudtee on valmis ehitatud.»

Õhtul oli söögilaud veelgi rikkalikumalt kaetud kui omal ajal Soome presidendi ja isegi Rootsi kroonprintsi vastuvõtul, nagu mäletasid kokad. Itaaliast oli lennukil lastud tuua austreid, languste, puuvilja ja värskeid kartuleid.

Ei aidanud saksa maitsele kohandatud itaalia majonees: kuldkalakestel oli palju luid ja nad maitsesid harilike särgedena. Närides inglise moodi valmistatud rostbiifi, olid saksa külalised huvitatud rohkem eesti pekist ja võist.

«See on kiiduväärt,» ütles saadik Strohbein presidendile, «et vähendasite nii järsult peekoni saatmist Inglismaale ja et teie elussead lähevad nüüd eeskätt Saksamaale.»

Nähes saksa härradel Eesti majandusest ja poliitikast üllatavalt häid teadmisi, lõi presidendi südames kohevile rahvuslik uhkus. Aga juba kaldus jutt väikesele sündivuşele siin maal ning president tundis ennast puudutatud olevat. Küll oli ta lasknud ennast fotografeerida laste keskel või lastega süles, küll oli ta oma kõnedes hurjutanud tühje hälle, süüdistanud linnainimesi kergemeelses elus, aga saksa külalistel ei näinud tema suurtest muredest aimugi olevat. Nad tegid temale koguni etteheiteid:

«Ohtlik see teie püüd kõik inimesed harituks teha,» ütles kindral Halder. «Nüüd jätkub teil oberlehrereid isegi reameesteks. Kuhu te nii välja jõuda tahate?»

«Teil on täitsa õigus,» vastas president. «Ja teie võite mind uskuda, härra kindral, ma olen rasket vaeva näinud, et inimesi maa küljes kinni hoida. Aga nagu haigus — kõik jooksevad linna, kõik tahavad haridust. Kuhu sedasi jõutakse? Tööpuudus kasvab ja see igavene rahulolematus tööliste seas. Aga ikka tahetakse kuhugi joosta, paremat elujärge otsida, kuhugi tormata. Jah, mis teha, kui oleme saatuse poolt siia ida piirile elama pandud — sealt on see haigus inimestele külge hakanud, ei olda kunagi tänapäevaga rahul... Mina usun, et ainult teie meile õige tee kätte näitate, ma loodan, et ainult teie meid kaitsete, et teie...»

Ta sattus ikka enam hoogu, tõusis ning jätkas oma kõnet juba kõigi kuuldes.

«Kolm nädalat tagasi sõlmitud mittekallaletungileping Eesti ja Saksamaa vahel,» ütles ta, «see ei ole mingi paberlik leping nagu paljud teised sellesarnased lepingud. Me oleme siin omavahel ja ma võin teile kinnitada, et see on ainus tõeline leping, mis otsustab meie elu ja surma küsimuse. Üle paarikümne aasta olen ma asunud sel seisukohal, et me peame hoidma Saksamaa poole...»

Ta tõi näiteid, kuidas ta kriitilistel silmapilkudel ikka sinnapoole oli pöördunud, saksa väejuhatuselt mitmel korral bolševike vastu abi paludes. Isegi saksa landesväärriga oli ta püüdnud sõbrustada, sellal kui kõik teised sellega innukalt lahinguid kippusid pidama...

«Nüüd siis lõpuks on see maa ja rahvas teie vägeva kaitse all, mu kallid külalised ja sõbrad. Ma ei ole kogu oma eluajal sedasi rahulikult tulevikku vaadata võinud kui nüüd. Ja seda kõike tänu minu õigele poliitikale, mis lõpuks on võitnud ja minu rahvale õnne toonud, kes rahulikult ja üksmeeles...» Jne.

Kõik tõusid püsti ja lõid klaase kokku. Presidendile vastas kindral Halder kuivade, nappide sõnadega ning lõpetas «heil»-hüüdega Hitlerile. Kõik ajasid käed püsti. Ka presidendi käsi tõusis.

Laudkonnas kõneldi Eestist kui Euroopa idapoolsest vallist.

«Jaa, jaa,» ütles kindral Halder autoriteetselt vahele. «Euroopa? Euroopa — see on Saksamaa. Kui mitte täna, siis homme.»

«See tähendab muidugi sõda?» küsis keegi üle laua.

«Sõda me ei karda. Meie füürer aga teab, et maad ja riigid langevad ilma sõjatagi tema jalgade ette. Ei ole jõudu, mis füüreri tahte vastu saaks. Tema võim on nii suur, et ta ei tarvitse midagi karta, isegi mitte abinõude valikut.»

Igaüks püüdis külalistele võidu näidata, milliseid teeneid tal on saksa fašismi ees. President lausus uhkusega:

«Üks minu vendadest oli omal ajal Tallinnas Alfred Rosenbergi joonistusõpetajaks. Ta käis hiljuti Berliinis ja puutus härra Rosenbergiga kokku, ja kujutlege, härra Rosenberg polnud veel eesti keelt unustanud, ta tundis veel sõnu «tere» ja «kurat».»

Jookide mõjul pääsesid ka tagasihoidlikumail keelepaelad lahti. Sakslastest külalised tahtsid küll ühelt või teiselt tabada reetlikku tooni, aga jutud olid süütud: ohvitserid omavahel arutasid Saksa sõjaväe aukraadidest, sõjavägede staabiülem kõneles söökidest-jookidest Hitleri sünnipäeval, president oli vaimustatud oma köisraudtee-ideest.

Pärast õhtusööki siirdus president kahe kindrali ja Saksa saadikuga erinõupidamisele. See ei kestnud kaua, sest kõigis olulisemais asjus oli Tallinnas juba kokku lepitud. Siin kinnitati ainult veel kord suurt omavahelist sõprust, mida tuleb pidevalt süvendada. Sel otstarbel sõidab juba nädala pärast Tallinna saksa raskeristleja «Admiral Hipper». Sellele peab järgnema veel teisi külalisi. Staabiülem rääkis sügismanöövreist, millest on palutud ka saksa kõrgemaid ohvitsere osa võtma.

Juba koitis, kui külalised minema sõitsid. Istudes saadik Strohbeini kõrval, lausus kindral Halder:

«Jah, teil on õigus: tippudest meil vastupanu karta pole. Aga muu mass?»

Aknast liikus mööda kasteseid niitusid, salapäraselt vaikivaid põõsaid, mida Strohbein oma veinist pisut ähmaste silmadega jälgis. Ta nõjatus mugavalt seljatagusele polstrile ja naeratas:

«Muu mass? Riigipäevahoonet meil siin igatahes pole vaja põletama hakata. Bolševikud on siit maalt kadunud.»

«Olete liiga suur optimist, härra Strohbein. Te unustate, et meie võõrustaja poliitilistele roimaritele amnestia andis.»

«Seda küll, härra kindral, seda küll. Aga bolševikke oli nende hulgas näputäis, needki kõik aastat viisteist juba istunud, sandid, vigased...»

«Aga te peaksite tundma, mis tõug inimesi need kommunistid on. Löö neil jalad ja käed otsast, ikka jätkavad oma tööd.»

«Iga kommunisti jälgitakse siingi. Ses suhtes on meil täielik kontakt kohaliku valitsusega. Peame ju kõigega kursis olema. Ja mulle on pühad meie füüreri sõnad, mis ta lausus välismaal elavate sakslaste esindajate konverentsil. «Te olete,» ütles ta, «salajase pealtkuulamise valvepostil, rindejoonele ettenihutatuna peate te teostama luuret, peate maskeerima ettevalmistust rünnakuks, peate kujutlema, et viibite sõjas, et allute sõjaseadustele. Teie valmistate ette platsdarmi...» Omalt poolt võin teile kinnitada, et minu kaastöölised ei tööta halvasti.»

Ligi kilomeeter maad tuli sõita paksus tolmus, mida vastutulev veoauto üles oli keerutanud. Vastik tolm tungis ninna ja suhu. Sõitjad süütasid sigarid põlema.

«Kõik väga hea, aga kujutlege — ma kohtasin täna üht bolševikku sõjaväes korrapidajana! Mis te ütlete selle kohta?»

«Tõesti? Meie võrgus peab siis küll auk sees olema... See oleks ju täitsa lubamatu! Kui leidub ohtlikke subjekte, tuleb need kiiresti kahjutuks teha!»

«Seda peavad nad ise tegema!»

«Muidugi. Milleks meie oma käsi määrima hakkame?»

Kindral Halder vajus mõtteisse, siis lausus ta läbi akna ette maanteele sihtides:

«Ma loodan, et kui osutub tarvilikuks, siis ei tule mingid tunded takistama ka nende kõrvaldamist, kes praegu meid nii sõbralikult vastu võtsid.»

Ta huuled tõmbusid kuivale naerule, kaks volti kummalgi pool suud joonistusid teravamalt välja, olles nagu

klambrid, mis aitavad saaki kinni hoida, et seda paremini puruks närida.

«Lõppude lõpuks on see siin meie eluruum,» vastas saadik Strohbein. «Mis tähendab siin veel see käputäis pärismaalasi?»

«Noh, keerutavad natuke tolmu üles, kui üle sõidad. Ja kõik.»

Jalgu välja sirutades koputas kindral paar korda oma mõõgaga vastu taldu, et saabastelt tolmukorda maha raputada.

— — — — — — — —

Õhtul päevastelt õppustelt tagasi laagrisse jõudes olid mehed väsimusest hoolimata elevil ja nende jutt keerles aina tänase sündmuse ümber. Mida Saksa kindralstaabi ülem siit otsis? Kas viimaks pole lähedal sõda?

«Ega Hitlerit hullu uskuda tea, marsib ühel päeval sisse nagu Tšehhoslovakkiasse!» arvas keegi.

«Ja mis tal viga seda teha? Maa hitlerjungesid täis, peavad siin oma laagreid, nuhivad vabalt ringi.»

«Saaremaale pidavat varsti üks laev tulema tuhande saksa turistiga.»

«Imelik, kuidas seda kõike lubatakse!»

«Ei, mitte ainult ei lubata, vaid palutakse!»

«Sahkerdavad meid maha, kuradid!»

«Näeb küll sedamoodi välja, aga mis sinna parata?»

«Aga venelased? Kas te arvate, et nemad lubavad sakslasi endile külje alla ronida?»

«Läheb madinaks, ütlen ma. Läheb madinaks.»

«Ja kuhupoole sa siis hoiad?»

«Teadagi kuhupoole, mis me sellest räägime.»

«Aga leitnant Vinnal?»

Riuhkrand oli arutlusi vaikides ja tusase ilmega pealt kuulanud, nüüd aga elavnes ta ja lõi sekka:

«Meile on kogu aeg räägitud, et eesti rahvas on üks. Aga las läheb madinaks, siis näete, et ühele Vinnalile on saksa nats sada korda lähemal kui eesti tööline. Rahvusterviklusest jutlustatakse nii et suu vahul ainult selleks, et meid ühte kotti ajada, sest nii on meid kergem kõige naha ja karvadega maha müüa!»

Paar arglikumat meest vaatasid ümber. Neile olid Riuhkranna sõnad pisut julged. Kes teab, kuidas vaadatakse nendele, kes sihukest juttu pealt kuulavad, ilma et midagi vastu räägiksid?

Nad pugesid tasakesi eemale, läksid akna juurde, kus seisis päevakangelane Espe, ümber salk uudishimulikke, kes tema kingituseks saadud käekella uurisid. Kuulati uuri tiksumist, vaadati selle välimust. Kell ikka mis kell, hele kõla, pimedas läikivad osutid.

«Ei tea, kas peaks hõbedast olema?» küsis keegi.

«Kus ta siis hõbe? Proov puudub. Ehtne ersats.»

«Mina niisugust küll ei kannaks. Vaadake, mis ta kaanel on!»

Kummarduti kella kohale, vaadati.

«Haakrist.»

«Nagu neli kokkupandud võllapuud.»

«Vastik!»

«Mis vastik! Lihtsalt jälk!»

«Kratsi maha!» anti nõu.

«Proovi, proovi sa maha kratsida! Vaat kui siis ennast konksu otsa ei tõmmata!»

Lähemale astus pikk, kuivetunud mees kongus ninaga, kelle välimus balti parunit meenutas. See tuntud naljahammas tekitas rühmas oma vempudega tihti lõbusat tuju. Ta püüdis oma väikest ümmargust taskupeeglit monoklina kulmu ja põsenuki vahele ajada, seejuures lõuga hästi pikaks venitades ja jälle lõmpsatusega kinni lüües.

«Mis? Maha kratsima? Kingip teile see uur, et teie hästi laskma, gut seissen, aga teie maha kratsima! Teie keedetud makaronid, teie kirvenäod, teie julgad jääaugus, teie . . .»

Ta lisas veel rea mahlakaid sõnu Vinnali leksikonist.

Kõik naersid, ainult Riuhkrand mitte, kes ka akna juurde oli ilmunud. Ta seisis seal süngena, kulm kortsus, mõtted kaugel.

«Miks ei hüppama teie süda selle suure rõõmu pärast?» pöördus naljategija tema poole. Ja uuri enda kätte haarates hoidis ta seda õhus kahe näpu vahel nagu hiirt sabapidi, pakkudes seda tülgastunud nägu tehes Riuhkrannale.

Espe oli puudutatud niihästi naljahamba mõnitusest kui ka oma koikunaabri ükskõiksusest. Lihtsalt kadedad, mõtles ta ning tahtis mehel kella käest ära tõmmata. Samal ajal läks ka Riuhkrand seda enda kätte võtma ja nii see kolksataski põrandale.

«Seal ta nüüd on!» vihastas Espe, andes naljahambale müksu ribide vahele, nii et sel peegel silmast lendas. «Kah sõrmed! Nagu lehmanisad!»

Kõik teisedki tõukas ta eemale ning tõstis uuri kähku maast, loksutas seda paar korda edasi-tagasi ja jäi kuulatama.

«Noh, kas võhm väljas?» küsis keegi.

Sel silmapilgul lendas uks pärani lahti ja sisse tuiskas rühmaülem Vinnal. Riuhkranda näinud, jooksis ta otsejoones tema kallale:

«Teie niisugune! Mis putru te mul siin päeval keetsite? Mind nõnda ära reostada! Häbi teha meie rühmale, tervele rügemendile! Ja pealegi kelle ees? Selle ees, kes käsutab homme tervet maailma! Aga siin üks vilets... üks vilets litapoeg mõtleb äkki tema peale haukuma hakata!»

Algul ei olnud Vinnali sõimul hoo ega hoobi vahet, aga kui äärmine meelepaha välja oli paisatud, tuli tema häälde endahaletsemise toon, nagu tahaks ta kaastundmust äratada:

«Mind ikkagi nõnda alt vedada! Mina vastutan ju kogu rühma eest, ka teie eest... Teie niisugune! Mis teil viga? Istute oma kolm ööd-päeva ära ja lõpp. Aga mina? Minu külge jääb eluks ajaks häbiplekk. Hea, kui veel rühmaülemaks jäetakse...»

Äkki silmas ta Espet.

«Tulge siia!»

Juba seisis Espe rühmaülema ees sirgelt, rind ees, käed kõrval.

«Näete, kus on mees! Tervele rügemendile teeb au! Sõdur, nagu olema peab!»

Ta vaatas Espele otsa vaimustusega, patsutas paar korda tema rinnale:

«Sõja korral ripuvad siin ristid ja aumärgid. Ja vaat kui kohe ohvitserikski ei ülendata!»

Siis pöördus ta uuesti Riuhkranna poole, ristis teda

kärnaseks lambaks, kes kogu karja hukka võib ajada. Kui küllalt oli kirutud, noomitud ja ähvardatud, lükkas ta mütsi kuklast ettepoole ja tormas niisama kiiresti minema, nagu oli tulnud.

Algul ei lausunud keegi sõnagi, siis aga taheti Riuhkrannalt kõike viimase üksikasjani teada saada.

«Oleks võinud veel hullemini minna,» ütles Riuhkrand. «Te küsite, mis eest? Nagu see eriti n e i l e tähtis oleks! Kas te ei tea, kuidas loomi taltsutatakse? Mõnikord suhkrutükiga, mõnikord piitsaga!»

Vahejuhtum Riuhkrannaga andis kõneainet kogu õhtuks. Isegi koikudes lamades kõneldi temast, kuna Espe näis hoopis unustatud olevat.

Juba uinusid kõik, ainult Espel polnud veel und. Ruum oli nagu köetud ja täis hingematvat higilõhna, lahtistest akendest aga vajus sisse sääski, kes kiunudes tikkusid näo ja käte kallale.

Teda näris mingi mõistmatu süütunne, millest ta asjata katsus lahti saada. Nad kõik on lihtsalt mulle kadedad, ütles ta lõpuks eneserahustuseks, aga rahu ikka ei tulnud. Imelik küll! Kas ma oleksin pidanud siis nimme viltu sihtima? Või olen mina süüdi, et Riuhkrand jumalteab mis lollusega päeval hakkama sai? Kes käsib tal nõnda isemeelne ja trotslik olla!

Ta vehkis kätega, sääski enesest eemale tõrjudes, vahel andis ka tubli plaksu vastu laupa ja käsi ning tõmbas viimaks teki üle pea. Aga lämbuda tahtes lükkas ta teki jälle pealt, kobas taskust paberossi ja süütas selle salaja. Kohe oli ka korrapidaja jaol.

«Sääsed, saatanad, ei lase magada!» katsus Espe vabandada.

«Siin ei tohi. Mine pesuruumi!»

Espe kutsus Riuhkranda kaasa, pakkudes temale suitsu. Oleks tahtnud ei tea ise kuidas kellelegi südant puistata. Aga korrapidaja kaasa ei tulnud, suitsu ka ei võtnud.

Kui Espe suitsetamast tuli, nägi ta Riuhkranda akna all seisvat ja välja vaatavat.

«Tead, niisuguse ööga nagu ei tahakski magada,» tegi Espe akna juurde tulles juttu ja vaatas ka välja.

Oli nagu hõõgaksid seal kõik liikumatult tukkuvad

hooned, männid ja lepatukad soojust ning pehmet valgust. Taevas kõige selle kohal punetas, kollendas, rohetas, laienedes üleval ühesuguseks halliks kangaks.

«Näe, kahetasin sind vist hommikul ära,» jätkas Espe. «Ütlesin ju, et oled õnneseen ... Säh sulle nüüd õnne!»

Ta sulges hetkeks silmad, enne kui oma pea Riuhkranna poole pööras ja talle otsa naeratas.

«Kas sa arvad, et ma nii väga õnnetu olen?» vastas Riuhkrand tasa.

«Aga kas sina arvad, et mina nii väga õnnelik olen?» küsis Espe omakorda.

«Noh, ega vist rõõmu ei teinud, et su mänguasja puruks lõime.»

«Ah, tühja!» lõi Espe käega. «Selle parandan ära ... Aga kas ma seda kandma hakkan, on iseküsimus.»

«Miks siis mitte? Kas haakristi pärast?» küsis Riuhkrand uurivalt.

«Haakristi pärast nüüd! ... Nagu see mulle midagi teeks! Mitte sugugi selle pärast! Ei, see kell tuletab tänast päeva meelde. Ja siis tuleb kohe mõru maik suhu, ei tea sulle kohe öelda ... On ikkagi lausa ülekohus, mis sinuga tehti.»

«Minu pärast ära muretse. Küsimus pole sugugi minus. Mind võidakse kartserisse pista, kannatan välja. Kui aga kogu rahvast sinna tahetakse ajada ...»

Riuhkrand hakkas seletama suurest hädaohust, mis rahvast varitseb.

Ta kõneles mõistu, läbi lillede, nagu vaikivas olukorras oli harjutud väljendama.

Espe katsus kuulata, pakkus suitsu, suitsetas ise, puhus sääski minema, vahtis hajameelselt taevasse. Vist oli ta liiga väsinud, et Riuhkranna mõtteid jälgida.

«Jah, mis seal teha,» ütles ta viimaks oma mõttekurust äkki pead välja pistes. «Ikka vaevab mind veel see sinu õnnetus. Ma ei tea ise miks. Ja lahti ei saa, nagu oleksin ma milleski süüdi ...»

Kui ta magama läks, mõtles Riuhkrand talle järele vaadates, et süda on sel noormehel omal kohal, aga põhimõtted jätavad vajaka.

KOLMAS PEATÜKK

Martin Tammemägi, kes läinud kevadel pärast viieteistkümne-aastast istumist koos teiste poliitiliste vangidega vabadusse pääses, oli saanud parteilise ülesande siirduda maalt, kus ta seni oli viibinud, T. linna, et seal teha tööd fašismivastase rahvarinde kindlustamiseks.

Vagunis oli rahvast hõredalt ja Tammemäe läheduses polnud kedagi istumas. Lugenud mõni aeg ajalehti, muutus ta rataste ühetoonilisest rappumisest uniseks, toetus nurka ja jäi tukkuma. Ta ärkas rongi peatuse ajal kuskil jaamas, kui keegi noormees oma rohelise seljakoti vastasolevale pingile viskas.

«Kas siin on vaba?» küsis pealetulija ja vastust ootamata palus Tammemäge paki järele vaadata, ise aga ruttas tagasi.

Tammemägi heitis uuriva pilgu seljakotile ja tõmbas omad pingile laokile jäänud ajalehed koomale.

Väljas hüüti juba: «Ärasõit!», rong hakkas liikuma, aga kaasreisijat polnud veel näha. Tammemägi muutus rahutuks. Kas seda seljakotti siia meelega maha ei jäetud? Ja mis seal sees on? Ehk on selle kõige taga koguni mingi provokatsioon? Eks temasugustega ole mõndagi sigadust püütud teha.

Kuid juba tormas noormees lõõtsutades sisse.

«Peaaegu oleksin maha jäänud! See sõprade ja kaaslastega hüvastijätmine ei lähe ju nii ruttu!»

Asjata ootas ta, et kaasreisija hakkab nüüd pärima, kes need sõbrad ja kaaslased tal olid, kuid see ei ilmutanud tema vastu mingit huvi. Noormees astus akna juurde ja hakkas välja vaatama. Jaamahooned olid juba mööda libisenud, nüüd tuli kõrge kuusehekk, mille yahelt vilksatas kollaseks tõmbunud rukkiväli, siis järgnesid põõsastesse kasvanud heinamaad, soised madalikud, metsatukad ja üksikud taluhooned pruunikaspunaseks värvitud katustega.

Tammemägi märkas, et noormees silmitseb ta asju, ta suurt lõõtsataolist sumadani ja vineerist käsikohvrit ülal riiulil, eriti aga huvitab teda see pingi all lebav kotiriidesse pakitud sarviline raamatuköitmispress.

«Kas sõidate kaugele?» pöördus noormees viimaks Tammemäe poole.

«Ei,» sai ta ühesilbilise vastuse.

«Täna on vähe sõitjaid.»

«Jaa.»

«Aeg on kibe ja sõit kallis.»

Tammemägi ei lasknud ennast vestlusse kiskuda. Ta haaras ajalehe ja laskis silmad üle viimase, kuulutuste lehekülje libiseda.

«Tööotsimisi palju, tööpakkumisi vähe? Eks ole?» segas noormees jälle vahele.

«Seda muidugi,» vastas Tammemägi silmi üles tõstmata.

«Otsite ka tööd?»

«Vaevalt on teil mulle seda pakkuda.»

Et tüütav kaaslane ta rahule jätaks, sulges Tammemägi viimaks silmad ja nõjatus peaga seinale.

Silmitsedes terasemalt tukkuja nägu, leidis noormees oma üllatuseks selles midagi tuttavat. Kas see pole Martin Tammemägi? See sirge nina veidi ülespööratud otsaga, need paksud huuled, mustad tihedad kulmud, kõhn kael suure kõrisõlmega — jah, see on tema! Juustesse on halli tekkinud, pole ka ime.

Niipea kui magaja silmad avas, küsis noormees:

«Vabandage, aga mulle paistab, et ma teid tunnen.»

«Jaa? Mina teid küll mitte.»

«Seda ma usun. Aga mu isa te siiski vist kunagi tundsite? Riuhkrand. Nimi on teil ehk veel meeles?»

Tammemägi virgus ja vaatas oma hallide silmadega noormehe otsa.

«Riuhkrand? Tundsin. Teie olete siis see... kuidas ta nüüd oli...»

«Paul.»

«Ah jah, Paul! Väike Paul! Mäletan, mäletan.»

Tammemäele meenus, kuidas see väike poiss, raamatupamp käe otsas, kord trepist nii suure hooga alla kihutas, et pidi ta peaaegu pikali viima. Vist ruttas poiss siis kooli. Teinekord aga oli ta vait kui hiir, eriti siis, kui Tammemägi koos Pauli isa ja Saare Mihkliga kõigist maailma asjadest arutasid ja vaidlesid. Siis istus ta ikka sängi äärel, raamat käes, nagu õpiks hoolega, aga ise

kuulas vanemate inimeste juttu pealt. Tammemägi, kes Pauli isast ja Mihklist tublisti noorem oli, kandis siis suuri tumedaid juukseid, mille salku ta ikka jälle harali sõrmedega üle pea lükkas, kuna need vägisi laubale tikkusid.

«Tahtsin tookord nii väga saada teietaoliseks. Olite meie ideaaliks,» tunnistas Paul avameelselt.

Oma noorusliku tuhinaga, mis ta elavaist silmadest ja igast ta liigutusest välja paistis, ja kõige sellega, mis ta oma elust jutustas, avaldas Paul Tammemäele head muljet. Paistis, et ta põleb tegudejanus ega kohku millegi ees tagasi, just nagu ta isagi, samas aga tuletas ta oma naiivse unistuslikkusega meelde ka oma ema, seda kuldse südamega inimest, kellest Tammemäel oli häid mälestusi.

Nii ettevaatlik ja tagasihoidlik kui Tammemägi muidu võõraste suhtes oli, nõustus ta meeleldi Paulile jutustama oma pikkadest vangla-aastatest, ajalehest, mida nad salaja välja andsid, omavahelistest referaatidest, õppimisest, protestidest ja väljaastumistest ülemuse ees, näljastreikidest, proletariaadi pühade tähistamisest, sidepidamisest välismaailmaga, isegi detektori meisterdamisest, millega nad kuulasid lähedasi saatejaamu. Järeleandmatu võitlus oli lakkamatult jätkunud ka vanglamüüride vahel.

Paul oleks tahtnud kangesti teada saada, kas ja kuidas see võitlus praegu edasi kestab, kas Tammemäel on ka sidet oma endiste võitluskaaslastega, milles nende tegevus nüüd seisab, kas nad ei karda sissekukkumist ja uuesti vanglasse sattumist, aga ta ei söandanud siiski küsida. Ta ütles ainult:

«Minul tuli kartseris istuda kolm ööd-päeva, ja kui ma sealt välja pääsesin, sain ma esimest korda aru, mis tähendab vabadus. Aga istuda viisteist aastat! Kuidas küll pärast seda vabadus võib maitseda!»

Tammemägi muigas:

«Maitseda, ütlete? Vabadus pole ju maitsemiseks. Ja mis vabadus see üldse on, kui sul lubatakse liikuda endise kahe meetri asemel, ütleme, kakssada kilomeetrit? Vabadus? Ukseaugust ei vahi sul nüüd küll enam vangivaht sisse, aga selle eest jälgitakse sind nurga tagant.»

Tammemägi rääkis, kuidas see jälgimine kohe algas, niipea kui vanglaväravad selja taha jäid.

«Noh, mis ime siis, kui ma algul teidki kahtlaseks isikuks pidasin,» ütles ta. «Tuleb lõõtsutades sisse noor inimene, võtab istet minu lähedal, kuna mujal vagunis ruumi küllalt on, püüab minuga kangesti juttu alustada, vahib minu kohvreid ... Selge, kellega tegemist on.»

«Ja mina jälle pidasin teid mingiks torisejaks vanapoisiks ...» ütles Paul.

Nad naersid mõlemad.

«Kas pärast nii kauast kinniistumist maailm ka palju muutunud paistab olevat,» küsis Paul.

«Muutunud?» vastas Tammemägi. «Päts istus tookord pukis ja istub nüüdki. Siis oli ta peaminister, nüüd president. Mis vahe? Ainult fassaad veidi teine, muud midagi. Just nagu taluhoonetega siin tee ääres. Vanasti olid neil sindlikatused ja seinad hallid, nüüd on need kroonu käsul rootsi punasega üle võõbatud, et silmal rõõmsam oleks.»

Kui rong pärale jõudis ja Paul, lõõtsataoline kohver käe otsas ning seljakott üle õla visatud, koos Tammemäega vaksaliruumi jõudis, hõigati teda äkki trügiva rahva hulgast. Eemalt peade vahelt paistis käega viipav tütarlaps, kelle nägu oli pruuniks päevitunud nagu ta juuksed.

Nähes noorte inimeste jällenägemise suurt rõõmu, ei tahtnud Tammemägi neid häirida, võttis maast tasakesi oma kohvri ja hüüdis Paulile nägemiseni.

Kõrvaltänavaid valides ja aeg-ajalt selja taha vaadates jõudis Tammemägi viimaks madalate puumajade rajooni, kus peamiselt töölised elasid. Värava kohalt leidis ta otsitud majanumbri.

Jalgvärav avanes raskesti ja kolksatas selja taga ruttu jälle kinni. Tema ees oli suur hoov, mida ühelt poolt piirasid suurte laohoonete tummad akendeta seinad ja teiselt poolt kahekordne roosaks krohvitud maja. Selle ees pingil istus ümmarguse näoga, tüse keskealine naine, pruunid siledad juuksed kahele poole kammitud. Kauss süles, söötis ta parajasti kanu. Võõrast silmates ajas suur kuldsete sabasulgedega kukk pea uhkelt püsti ja kutsus oma peret valvele.

Ka naine tõstis pead. Kutsumatud külalised polnud ta meele järgi. Sest kes need olid? Ikka mingid maksunõudjad, konstaablid, agendid, kontrollijad, muidu-hulgused, kes oma nina armastasid teiste asjadesse pista.

«Kas siin elab Mihkel Saar?» küsis Tammemägi.

«Elab küll, aga pole kodus. Kui on mõni kiri või kutse, võin edasi anda.»

Tammemäel polnud kirja ega kutset, polnud ka midagi edasi öelda. Ta küsis, millal Saar võiks tulla, sai ebamäärase vastuse, seisis hetke kahevahel ja ütles siis:

«Aga vahest on ta naine kodus?»

«Kas te ta naist siis tunnete?»

«Väga hästi.»

«Te eksite vist. See olen ju mina!»

«Teie?!»

«Te vahest tundsite ta esimest naist? Aga sellest on juba kaugelt üle kümne aasta tagasi, kui ta suri. Ma olin siis veel noor neiu.»

«Ega te nüüdki vana ole.»

See väike meelitussõna oli naisele nii väga meeltmööda, et ta kohe lahkemaks ja jutukamaks muutus.

«Jaanipäeval sai üheksa aastat, kui abiellu astusime. Teie siis seda ei teadnudki, ise aga ütlete, et olete Mihkliga head sõbrad?»

«Jah, vaadake, me pole enam kaua teineteist näinud.»

«Elasite kuskil kaugemal? Küllap välismaal?»

«Jah, niivõrd kaugel, et me kuidagi kokku ei võinud saada.»

«Õnnelik inimene!» õhkas naine. «Kuidas minagi tahaksin kas või üksainus kord välismaale pääseda! Mõtelge ometi, ma pole Riigagi saanud! Mu mees ei teeni ju midagi. See mõne palk, mis ta saab. Kui mina kõrvalt juurde ei teeniks, ei tuleks kuidagi ots otsaga kokku.»

«Te käite siis ka tööl?»

«Oh ei, jumal hoidku! Seda mitte! Aga mõni kroon ikka saab ausal viisil teenitud.»

Mida enam naine uskus, et võõras on välismaalt tulnud, seda avameelsemaks ja sõbralikumaks ta muutus. Viimaks viis ta külalise üles oma korterisse ja palus teda seal oodata. Mihkel pidi ju iga silmapilk koju jõudma.

Poolhämaras toas, mille akent varjasid lilled ja kahar viigipuu, võis näha mitmesuguseid lauakesi, vaase, karbikesi, iluasju ja muud kribu-krabu, mis jätsid mulje, nagu oleks tegemist vanaasjade kauplusega. Tugev tolmu, seisnud riiete ja koirohu lõhn aitas seda muljet veelgi tõsta.

Tammemägi pidi komistama lapsevankrile, milles lamas suur, üleni paljas tselluloidist nukk.

«Teil on ka lapsi!» hüüdis ta ja lisas, nähes tagaseina ääres vana tahvelklaverit ning sellel tohutu suure lehtriga grammofoni:

«Ja muusikat vanasti Mihkli kodus ka polnud . . .»

«Pole meil lapsi ega muusikat!» õhkas perenaine ja pakkus külalisele suures tugitoolis istet.

Vaevalt oli Tammemägi sellesse vajunud, kui tema ninna tõusis terve juga tolmu, nii et ta pidi aevastama.

Mõnusa lobisemislustiga, mis on jutukail inimestel, kes peavad päevad otsa vait olema, hakkas perenaine seletama, kuidas tema aus lisateenistus seisabki selles, et ta käib aeg-ajalt vanakraamiturul ja oksjonitel, ostab sealt tühja-tähja, et seda hiljem jälle kallimalt edasi müüa. Nüüd aga, sel kehval ajal, on siia kokku korjunud nii palju kraami, et ei taha sellest enam kuidagi lahti saada. Mihkel hangeldamist ei salli, aga mis häbitegu või patt see siis lõppude lõpuks on! Kes ei hangeldaks, kui ainult oskaks! Äri ei anna ju häbeneda. See on tal veres juba isa poolt, kel oli koloniaalkauplus. Teine asi, kui Mihklil oleks suur sissetulek, siis pane käed rüppe ja mängi prouat. Aga ta on ju kangekaelne ja uhke, ei nõtku ega paindu kuhugipoole. Et ta teinekord oma peremehe vastu ka libe ja lahke oleks, seda ei tule ette! Kes siis selle all kannatab? Ta ise! Jääb elu lõpuni vabrikusse monteerijaks või mis ta seal on. Oleks et meistrinigi jõuaks. Aga või siis ennastki palju kiita saab. Kellelgi pole ju praegusel ajal raha. Mis teha, tuleb paremaid aegu oodata. Isa oli tark ja osav mees, ostis õigel ajal kokku suhkrut ja petrooleumi, ja kui see müügilt kadus, jooksid kõik suures hädas tema juurde, muudkui anna ja anna, üks-kõik mis hinna eest.

Perenaise jutt lõppes sellega, et ta katsus veidi äri-

õnne ka oma külalisega. Ta tõi välja ja laotas põrandale vana tekiinvaiba, mis olevat haruldane ja mille ta, kui soovi on, võivat oma mehe sõbrale üsna odavalt loovutada. Tammemägi leidis, et vaip pole halb, aga ostjat temast ei saa — tal endal neid vaipu nii palju, et ei tea, kuhu ära mahutada. Ka paar toredaid kaamelikarvust toatuhvleid ja sinist-valget triipu pidžaama ei suutnud Tammemäe südant võita.

Lõpuks tõi perenaine välja vana tuhmunud maali antiikse mütoloogia ainel, ütles selle pärit olevat von Lipharti kogust, ent altkäe odavasti saadud. Ära ta seda müüa veel ei taha, küll aga sooviks ta teada, mis säärase pildi eest võiks nõuda, kuna arvamised väga lahku minevat.

«Olete kaugel käinud ja palju näinud. Ütelge mulle päris ausalt oma arvamine. Üks asjatundja ütles, et selle eest võib saada kaks tuhat krooni. Aga mulle pakutakse kõigest kakskümmend.»

«Olen neis asjades võhik,» vabandas Tammemägi.

Kaval, kurinahk, mõtles naine, tahab viimaks ise odavasti kätte saada.

Kui Tammemägi üksinda tuppa oli jäänud, äratas ta tähelepanu väike kuhi raamatuid klaveril. Huvitav, mida siin ka loetakse...

Ta pihku sattus vihk sarjast, mis kandis üsna pikka gooti tähtedega pealkirja: «Issanda Jehowa Taewa ja Maa Jumala ja Jumala Poja Jeesuse Kristuse wälgu sarnased kiirkäsukirjad ja igawene ewangeelium ja sõna ja igawese rahu riigi igawene põhi seaduse raamat ja kohtu seaduse ja kohtu mõistmise raamat maailmale ja kõige tema täiusele wälja andnud G. Schneider Tallinnas 1931.»

Tammemägi ligines raamatukesega aknale. Ei, eksitus see polnud, selgelt oli trükitud 1931.

Leidus teisigi vaimulikke brošüüre, nagu: «Äratamise pasun patuunest», «Mõned tõesõna pärlid kinnituseks neile, kes võitlevad patu sõjas» ja muidki.

Tammemägi oli selle totruse lugemisse süvenenud, kui perenaine uuesti sisse astus.

«Kas need raamatud teid huvitavad?» küsis ta Tammemäelt. «Minu omad nad ei ole. On mulle siia toodud, et

ehk leian neile ostjaid. Puutun ju tihti usklikkude inimestega kokku. Raamatute müük aga ei tasu vaeva.»

Ta kõneles sellest niisama lihtsameelselt kui oma kanade söötmisest.

Mis õhkkonda Mihkel küll on sattunud! mõtles Tammemägi.

Õieti polnud Mihkel Saare elu kunagi väga libedasti kulgenud. Pärast seda kui detsembri-ülestõus, millest ta aktiivselt osa võttis, ebaõnnestus, tuli tal põgeneda. Koos oma õemehega, Pauli isaga, katsusid nad üle idapiiri pääseda, kuid see katse nurjus. Õemees lasti maha, ta sai küll ise jälitajate silmist kaduda, aga hiljem tuli tal kinni istuda. Sel ajal suri tema esimene naine, kelle matustestki ta ei saanud osa võtta. Vabadusse pääsedes õnnestus tal tööd saada Vinnali metallivabrikus. Ta abiellus uuesti, aga õnnelik see abielu polnud. Kaks kõva kivi ei tee head jahu, ütleb vanasõna. Minna oli täis oma seisuseuhkust ega jätnud tülitsemise silmapilkudel kunagi kahetsemata, et on mustatöölisele mehele läinud. Mihkel omalt poolt vastas siis tavaliselt, et kes niisuguse rumala ja edeva vanatüdruku peale muidu oleks halastanud. See ajas Minnal maksa üle kopsu ja ragin nende vahel aina kasvas. Algul olid kokkupõrked ägedad ja lühikesed, hiljem settisid kõik lahkhelid ja vastuolud mõlema hingepõhja, muutudes seal pikaldaseks vimmaks, mis ennast tunda andis iga tühise asja puhul. Kumbki pool järele ei andnud ja ainult abieluvoodi lepitas neid kuidagi, sedagi üürikeseks.

Minna, kes oma mehe kiuste ikka sagedamini palvemajas hakkas käima, muutus viimaks adventistiks ning ootas pikisilmi Kristuse ilmumist. Kuid see Jeesuse pruudiks saamine ei teinud teda leebemaks, vaid ümberpöördult, oma sõjakale vaimule sai ta palvustest ja usuõdedelt uut hoogu juurde. Mihkel aga, see mehemürakas, kes oma kätega tugeva raudlati pooleks võis murda, vihastas, et ei suuda oma naisest jagu saada, tal isu ära ajada äritsemisest ja teda ära võõrutada viimsepäeva ootamise narrusest.

Oma meelehärmi ja viha hakkas ta kustutama viinaga ja napsivõtmine muutus tal pikapeale harjumuseks. Õnneks oli tal olemas hea sõber, kes ei lasknud teda

põhja vajuda. See oli vabriku laohoidja Vardja, väike kortsuspalgne, heasüdamlik vanamees, kes armastas Mihkliga kaasas käia, ilma et ise suur viinavõtja oleks olnud. Nagu paistis, oli tema mureks see, et Mihkel liiale ei läheks ja oma väärikust alla ei kisuks. Mihkel sai temaga hästi läbi, sest oma mõnusa olemisega ja muheda sõnaga oskas ta Mihkli viha lahutada. Sageli juhtis Vardja jutu endiste aegade poole, ikka kas viiendale või seitsmeteistkümnendale aastale, vahel ka detsembriülestõusule, ja siis hakkasid Mihkli hinges nagu tuha all uuesti söed hõõguma. Seda Vardja nähtavasti tahtiski.

Pärast pikemaid jutuajamisi Vardjaga ei paistnud elu Mihklile enam nii väga mõttetu sõnnikuveona liivakõrbesse. Kodus aga katkestas ta naise tülinorimise mõne järsu sõnaga. Ta hakkas sagedamini käima oma õe kodus, kus Pauli nooruslik hoog omalt poolt teda ergutas.

Täna oli palgapäev, pealegi laupäev, kus naine palvemajja pidi minema. Mihkel oli Vardja enda juurde kutsunud, et seda õhtukest mõnusalt omavahel veeta. Teel võeti kaasa pudelike keelekastet ning tükk vorsti kehakinnituseks — mis teha, kui Minna kunagi Vardjat kostitada ei taha! — ja tuldi koju, kus nad ootamatult külalise eest leidsid.

Tammemägi ei tahtnud Mihklit hästi äragi tunda: polnud tal enam kaharaid vahakarva vurrusid nagu vanasti ja endise juuksetihniku asemel paistsid pealael hõredad udemed. Kuid ta käelabad haarasid ja pigistasid endise jõuga nagu pihid, nii et Tammemägi põlvedest nõksatas.

«Ja siin on mu sõber Vardja!» hüüdis Mihkel, tutvustades oma laia selja taga varju jäänud meest, keda Tammemägi algul ei märganudki.

Nimi oli Tammemäele tuttav. Teda oli talle soovitatud läbi ja läbi ustava seltsimehena. Kuigi nad teineteist esmakordselt nägid, tundusid nad nagu igiammuste tuttavatena.

«Ma ootasin teid juba,» ütles Vardja. «Isegi korter teie jaoks on välja vaadatud.»

«Kuidas? Te olete siis tuttavad?» imestas Mihkel.

«Küllap vist,» vastas Tammemägi ja tema ning Vardja pilgud puutusid paljutähendavalt kokku.

On sidemeid inimeste vahel, mis neid teeb lähemaks kui tutvus või isegi sõprus, — kuuluvus parteisse, pealegi põrandaalusesse.

Tuli perenaine ja hakkas mehega pahandama:

«Vaata ometi, kui must ja määrdunud sa oled, kas sul häbi ei ole niiviisi külalist vastu võtta. Mine pese ennast kohe puhtaks!»

Tammemäge aga palus ta ülilahkelt tagatuppa astuda ja hakkas ise sealsamas lauda katma, võttes kapist välja oma «antiiksed» tassid ja taldrikud. Las kaugelt külaline näeb, et siin matsid ei ela! Kui ainult need kaks mühakat ta hinnalist serviisi ära ei lõhuks! Peab see Mihkel ka alati seda nigelat laohoidjat enesega kaasas vedama! Kutsuks ta ometi vahel külla ka meister Voorepi taolise peenema inimese, kes isegi kätt oskab suudelda!

Ta jooksis toa ja köögi vahet, püüdes näidata oma võõrustamisoskust. Keldrist, sahvrist ja köögist kandis ta lauale oma paremad palad ja joogid, nii et Mihkel oma pudeli ja sakuskaga ei tihanud lagedalegi tulla. Ta oli väga erutatud, pakkus toitu Tammemäele ja ka teistele vaestele patustele, jälgides innukalt kaugelt tulnud külalise iga sõna ja liigutust. Perenaise aukartus tekitas meestes nalja. Keegi ei hakanud seda ka segama.

«Mina poleks teie asemel küll siia elama asunud. Läheksin siit jalamaid tagasi. Kõik, mis meil head on, tuleb ju väljastpoolt... Või ei pääse te sinna enam tagasi?» rääkis perenaine.

«Küllap see võimalik oleks.»

«Mida te siis enam ootate?»

«Jah, aga siin on siiski parem kui seal...»

«Ah, mõtelda! Aga miks te siis nii palju aastaid siit eemal viibisite?»

«Ei pääsenud kuidagi tagasi.»

«Kuidas ei pääsenud?»

«Aga lihtsalt, ei antud luba.»

«Taevas halasta, kes ei andnud luba? Mispärast?»

«Kardeti... nakkushaigust.»

Perenaine ei tahtnud näidata, et ta auväärt külalist ei

mõista, ning kordas ainult pool-hirmunult, pool-kaastundlikult:

«Ah nakkushaigust? No-jah, siis küll . . .»

Mehed katsusid naeru hoida. Perenaine tõstis Tammemäe taldrikule järjest toitu juurde.

«Miks te ei söö? Peate hästi sööma, siis ei tule teile ükski haigus kallale.»

«Tänan, tänan! Te võtate mind tõesti nõnda vastu, nagu oleksin ma ärakadunud poeg, kes kaugelt koju on jõudnud. Te tunnete ometi seda lugu piiblist? Eks ole?»

Ennäe, kui tähelepanelik see külaline võib olla! Tunneb isegi jumalasõna ja tuletab seda lauas meelde. On ehk usklikki? Võtku ometi Mihkel, see jumalasalgaja, talt eeskuju!

Piibli mainimine tuletas perenaisele meelde, et on aeg palvemajja rutata. Oli küll kahju lahkuda, aga ta avaldas lootust, et tagasi tulles oma külalise veel eest leiab.

«Sa jääd ju meile öömajale?» pöördus Mihkel Tammemäe poole.

«Kui võimalik, hea meelega.»

«Muidugi, muidugi, kuhu te praegu ikka mujale lähete,» ütles Minna rõõmsalt ja läks ennast ehtima, et siis minna oma palveõdede ja -vendade seltsi.

Kui mehed isekeskis jäid, oli neil igaühel rääkida, jutustada, küsida ja kuulata.

Tammemägi tuletas meelde, kuidas teda läinud kevadel, kui ta Patareist vabanes, Töölismajas vastu võeti. Tookord olid tal seljas koidest söödud, kopitanud, moest läinud riided: lühike, lõhkise sabaga pintsak, kitsad püksid, mis ei ulatunud alla saabasteni. Polnud inimest, kes mööda minnes poleks ümber pöördunud ja tagasi vaadanud — kust niisugune peletis välja on ilmunud. Aga kui lihtne, kui südamlik oli seejärel teelauas istumine tööliste keskel!

«Teeme ka siin lihtsamalt ja südamlikumalt!» hüüdis Mihkel, lükkas söögid-joogid laualt kõrvale ja pani asemele kaasatoodud pudeli ja vorsti.

Tuju tõusis otsekohe.

Kui aga Tammemäele vähehaaval selgus, et tema vanal sõbral pole pooltki enam selle endisest ettevõtlikkusest ja hoost, oli ta pettunud. Ta ei sallinud käte

longulaskmist ega halisemist. Ta nägu muutus rangeks. Mis see tähendab! Üks pöörab selja, teine lööb käega. Kuhu siis nõnda välja jõutakse? Mis saab nõnda kogu töölisliikumisest?

«Olen minagi Mihklit noominud,» ütles Vardja. «Selle asemel et elule näkku vaadata, katsub ta enam klaasi põhja vaadata.»

«Kui sa ainult teaksid,» pöördus Mihkel Tammemäe poole, «kui raske mul vahel on. Väljas see igavene tööorjus, kodus sõda... Rahu ei saa kuskilt.»

«Jäta vabandused! Passiivsus pole kunagi nii suur kuritegu olnud kui praegu. See on lausa reetmine!»

Tammemägi ägestus, ta silmis süttis vihatuluke.

«Oleks mul tervistki,» jätkas Mihkel endiselt. «Vahel aga on niisugune kondivalu, et roni või seina mööda üles.»

«Tervis, ütled sa? Kas minul seda tervist palju on? Need on sul kõik aina ettekäänded.»

«Ettekäänded?» hüüdis Mihkel puudutatult.

«Jah, just ettekäänded!» vastas Tammemägi tuliselt. «Tead, kuidas on lugu selle tervisega? Meil kongis oli üks seltsimees, ka umbes sinu vanune, põdes tiisikust. Käed alati kuumad ja niisked, silmades palavik. Võimud tahtsid tast vägisi kondiloopijat teha: kirjutagu ta ainult armupalvele alla, saab kohe vabaks, võib sõita sanatooriumi ja elada veel kümneid aastaid. Kas kirjutas alla? Ei! Kas halises, et on haige? Ei! Kui ta omadega päris läbi oli, vaevalt veel jalgu järele vedas, saadeti ta vangla haiglasse. Teadsime kõik, et ta enam tagasi ei tule. Enne lahkumist jagas ta kõik selle natukese, mis tal oli, seltsimeeste vahel ära. Aga ühest ta ei loobunud. See oli ta sidepidaja-kohustus. Täitis oma ülesannet truult kuni viimse hingetõmbeni.»

Vaikiti tükk aega.

Mihkel tundis äkki, et kõik teevad talle ülekohut. Teda kiusatakse taga, noomitakse, talle tehakse ettepeiteid. Mis kurjategija ta siis on? Ta tõrkus kangekaelselt üles tunnistamast nõrkusi, mida ta eneses aimas, ja piinles selle tõttu veelgi rohkem.

Pealegi märkas ta, et Tammemäel on kogu aeg palju enam rääkida Vardjaga kui temaga. Ah nii, ta peab siis

olema see kõrvalejäetu, hüljatu! Ja vihastades rohkem enda kui teiste üle, põrutas ta äkki rusikaga vastu lauda.

«Kurat! Ah, teie arvate vist, et ma purjus olen? Et minuga ei maksa üldse arvestada? Et olen viimane jätis?»

«Tasemini!» vaigistas Vardja.

«Mis tasemini!» möirgas Mihkel. «Küllalt on tasa elatud. Aga nüüd mitte enam! Ma tahan õige teada, kas ma olen siin iseoma peremees või ei ole! Minna! Minna! Kus sa oled!»

Mihkel märatses mõnda aega, olles vihane kõige peale maailmas, valmis purustama kõik, mis ette juhtub. Juba haaras ta kinni laudlina otsast, et laualt kõik ühe ropsuga maha tõmmata. Tammemägi sai tal käest kinni haarata ja vaatas talle tõsiselt otsa:

«Jäta! Ära tee lapsetempe! Ole ometi mõistlik!»

Kokkupigistatud rusikas lõdvenes. Mihkel laskus abitult tagasi toolile.

«Teil on õigus, teil on õigus,» pomises ta endamisi. «Aga ma olen ju ka ainult inimene... Peate minust aru saama...»

Kui Vardja lahkus, oli Mihkel juba kainenenud. Tal oli piinlik ja häbi oma märatsemise pärast. Ta saatis oma sõbra hooviväravani, pidas ta seal kinni ja ütles:

«Sa ära pane pahaks, kui ma midagi rumalasti ütlesin. Sa tunned ju mind. Ja veel, tead, mis ma sulle ütelda tahtsin... vaata, selle Voorepiga... Käigu ta põrgu! Tükib ligidale, meelitab kaasa, teeb mõnikord välja. Näen ju, kuhupoole ta sihib. Tahab meie vahele kiilu ajada. Aga palugu ta või põlvili, ma temaga enam ei lähe. Kriips vahele!»

Minna tuli palvemajast koju õhetades, täis vaimulikku toitu. Uksepiidale seisma jäädes ja Tammemäele otsa vaadates jahmatas ta õndsalt: issand, issand, tal on ju päris Kristuse nägu! Ainult habe juurde mõelda!

Kergejalgselt ruttas ta külalisele sängi pehmemaid patju otsima. Kapipõhjast võttis ta välja oma suurte roosidega väljaõmmeldud teki, mis lõhnas koirohust ja mida polnud tarvitatud pulmadest saadik.

Sel ööl ei tulnud Mihklil und silma. Tal oli pööraselt kuum, ta avas akna ja heitis teki pealt, aga palju see ei

aidanud. Kõik kees ja kääris temas. Peast tuhises armutult läbi igasuguseid mõtteid, mälestuskilde, pilte, kavatsusi. Vahel põletas teda viha, vahel häbi.

Alles hommikuhämaras, kui ta eemal voodis seletas Tammemäe nägu, kes nii lõpmata rahulikult magas, vaibus tas sisetorm.

NELJAS PEATÜKK

Oli tuuline ilm, madalaid tinakarva pilvi jooksis üle linna. Hetkeks paistis majade kohal lapike sügavsinist taevast, siis hämardusid tänavad, pahises alla hoog jämedat vihma. Mulinal tormasid veeojad restide poole, vihmatorud purskasid oma suutäisi üle kõnnitee, inimesed otsisid varju treppidelt ja hooviväravate alt.

Doktor Milistver ei hoolinud sajust. Igal õhtupoolikul käis ta koduste haigete juures ja oli harjunud neid ringkäike tegema igasuguse ilmaga.

Riuhkrandade juurest väljudes avas ta vihmavarju ja, arstikohvrike käe otsas, hakkas kiiresti kodu poole sammuma, et oma kõnetunniks mitte hiljaks jääda. Vihm peksis vastu sääri, tallad said loikudes märjaks, aga seda ta palju ei märganud.

Kui stoiline haige! mõtles ta, jalad halvatud, lootust palju pole, aga meeleolu suurepärane! Ja mis peaasi, see pole teeseldud optimism, millega mõned haiged kutsuvad oma kangelust imetlema, vaid terve eluinstinkt. Kui toredad on ses mõttes lihtsad tööinimesed! Ajalehes võis lugeda, kuidas Bulgaarias keegi puuraiuja mahalangeva puu all sääre lõmastas ja sealsamas ise kirvega jala põlvest saadik maha raius. Aga mida kõrgemale seltskonnaredelit mööda tõusta, seda rohkem halisemist. Kui inimest maast-madalast muudkui hellitatakse, teda iga varba äralöömise pärast haletsetakse, siis viriseb ta kogu elu läbi. Valust ja hädast mitte välja teha, sellest üle olla — kas pole sel suur ravitoime? Kuid ühiskonna häda ja viletsus — kas sellega oli sama lugu? Ei, ei, selle ees silmad kinni pigistada on ju kuritegu! Seal on see noor Riuhkrand — ema häda puhul oskab ennast vaos hoida, aga niipea kui jutt tuleb hädast ja ülekohtust, mis meid kõiki pigistab, läheb põlema . . .

Koju jõudes ruttas Milistver üles teisele korrale. Patsientidele ootetoas põgusat pilku heites pomises ta midagi koerailmast, palus veidi oodata ja kadus kiiresti tagaruumidesse.

Anna, ta perenaine, võttis teda vastu oma tavalise nurinaga, mitte küll hilinemise, vaid toidu pärast, mis ikka kipub külmaks minema, tee või sada imet, et soe seisaks. Tundes peremehe lõhna, hakkas Pontu, suur linnukoer, köögis kohe niuksuma.

Arst ei läbenud lõunat ootama hakata, vaid sõi püstijalu kõike seda, mida söögilaualt eest leidis.

«Mis te nüüd nõnda,» tuli Anna pahandades. «Ma toon ju kohe sooja. Patsiendid võivad väga hästi oodata, pole neil midagi viga. Ega te ennast nende pärast ära või tappa. Ja jalad on teil ka märjad. Oodake, ma toon kohe uued sokid.»

Pala veel suus, ruttas Milistver magamistuppa ennast ümber riietama. Pontu, kes köögiukse lahti oli saanud, tormas uksepiita maha viia tahtes täis ülevahutavat rõõmu oma peremehe juurde, klähvides vahetpidamata ja kippudes ta suu lähedale. Viimaks haaras ta kinga hammaste vahele ja sööstis sellega minema.

Anna neid ülemeelikusi ei sallinud. Ta torises Pontuga alatasa. See koer oli ju sündinud laiskvorst, muud ei teinud kui magas terved päevad maas, pea käppadel, kõrvad põrandal nagu kapsalehed. Kadus kinnas või sukk, kees pada üle või oli tuju halb, alati oli Pontu süüdi. Kui Anna teda käsile võttis, olgu asja pärast või mitte, lõi koer silmad alandlikult maha, tunnistades ennast vaieldamatult süüdi. Seda nõudis ta koeralik moraal. Vahel sai ta ka tubli matsu küljekontide pihta, eriti siis, kui ta tabati peremehe voodist. Sel puhul järgnes karistusele pikk jutlus sellest, kuidas nüüdsel ajal koerad on ülekäte läinud. Aga kõigele vaatamata oli sõprus perenaise ja koera vahel nii suur, et polnud Anna jaoks igavamat päeva kui pühapäev, mil Pontu peremehega jahil käis. Esmaspäeva hommikul läks Anna, süda jälle rahul, Pontuga turule. See lonkis siis truult tema kõrval, korv nagu suur mahalastud lind hammaste vahel.

Kabinetti astudes ja oma valget kitlit selga ajama

hakates nägi Milistver laual suurt ümbrikku. See kandis sotsiaalministeeriumi templit. Kirjas seisis üksainus lause, milles teatati, et Milistveri kandidatuur sisehaiguste kliiniku juhataja kohale ei ole kinnitust leidnud.

«Võis oodata,» pomises arst kirja lauale visates ja teist kätt varrukasse ajades. Algul tundis ta ainult väikest müksu, millele ta tähelepanu ei pööranud. Valu ise järgnes veidikese aja pärast.

Mis see siis lõpuks oli? Kas ainult narrimine? Nagu oleks tema ise oma kandidatuuri üles seadnud, et nüüd tullakse temale tagajärgedest teatama! Need olid ju tema kolleegid, nende hulgas ka doktor Karbus, ta aimatav võistleja, kes peale olid käinud, et andku ta oma nõusolek. Pole kahtlust, sellele kohale määratakse kõrgemalt poolt doktor Karbus, keda küll ametlikult pole keegi soovitanud ega ette pannud, aga kellel on kõik tarvilikud eeldused, mis Milistveril puuduvad: on kaitseliidu tegelane, hea tuttav tervishoiu- ja hoolekandevalitsuse direktoriga, liiati vabariigi presidendi kaasvilistlane.

Milistver seisis hetke laua kõrval nördinuna, pekstes paberinoaga vastu peopesa, läks siis erutatult tagasi tuppa, käis seal oma kiirete lühikeste sammudega edasi-tagasi, valas karahvinist vett, aga unustas joomata. Peeglisse vaadates nägi oma ümmargust nägu suurte ehmunud silmadega üleni punetavat. Lõi harali sõrmed läbi juuksekahlude, läks uuesti tagasi kabinetti, et kõike unustada, ja hakkas haigeid vastu võtma.

Aga ka patsiente vastu võttes ei saanud ta kiuslikult pähe ronivaist mõtteist lahti. Tähendab, olen praak, mõtles ta, aga miks ma nii loll olin, et üldse lasksin ennast üles seada, nagu poleks ma ette teadnud, et läbi kukun? Pole protektsiooni, järelikult nõrk kvalifikatsioon! Kuidas ma selle elementaarse tõe võisin ära unustada! Nähtavasti pidi mul siiski ivake lootust olema, kui kategooriliselt ei keeldunud... Ei, ei, mitte lootust, vaid rumalat auahnust ja naiivsust! Pealegi mitte ivake!...

«Palun võtke istet!» ütles ta mehaaniliselt uuele patsiendile, kes sisse astus. «Mille üle kaebate?... Ah nii... Riietuge lahti!»

Ta hakkas stetoskoopi otsima. Kuhu see ometi võis jääda? Ah jaa, seal ta ongi, selle suure ümbriku all.

«Hingake sügavalt! Veel... veel... Sügavamalt! Kõhatage! Ärge hingake!»

Stetoskoobi ots peatus kord siin, kord seal seljal ja rinnal. Siis koputati, kuulati jälle. Kopsudes ei paistnud midagi häirivat olevat, aga see teise tooni kõvenemine aordi ja kopsuarteri kohal...

Arst korraldas vererõhumõõtjat, aga ta mõtted olid hoopis mujal. Oleksin pidanud teadma, et minu artikleid ka loetakse, et minu meelsust tuntakse. Ja ometi, ometi ma läksin sellele liimile...

Ta pumpas ägedalt kummiballooni. Elavhõbe tõusis. Pumpas veel. Elavhõbe tõrkus edasi minemast, hakkas vajuma.

«Kui vana te olete?»

«Oleme ühevanused. Olete vist unustanud?»

«Kuidas?»

Milistver lõi pea tagasi ja hakkas patsienti tunnistama.

«Ei-noh!... Taevas tule appi... teie... sina!»

Kergesti süttivana unustas ta oma arstliku järeleuurimise, hüppas püsti ja jäi üllatunult Tammemäe otsa vaatama:

«Tõepoolest ei tundnud äkki ära! Vabanda! Jah, aastakesed... Peaaegu pool eluaega! Kas seda veel vähe on? Oleme jõudnud selle ajaga tublisti muutuda...»

«Seda nüüd küll,» vastas Tammemägi seda rahulikumalt, mida erutatum Milistver oli. «Ega ma sindki tahtnud nii kergesti ära tunda, oled mul kaalus tublisti juurde võtnud. Minust ei maksa rääkidagi. Olen ju nagu kõõlus. Nägid ise mu ribisid, mängi või kannelt peal.»

Milistver otsis vabandusi, miks ta Tammemäge kohe ära ei tundnud: pime ilm, siis igasugused ärritused, väsimus... Ja üldse temataoline internist tunneb patsiente enam südame ja kopsu kui näo järgi.

«Jah, ma kuulsin juba, et oled meie linna kolinud,» ütles ta lõpuks. «Pidin, kui vähegi aega saan, sind ise üles otsima.»

«Parem oli, et ei otsinud.»

Tammemägi oli ennast juba riietanud.

«Kuidas nii?» küsis Milistver imestunult, ust kõrvaltuppa lahti lükates ja külalist sinna saates.

«Vaata, sina registreerid siin oma külalisi ise, aga minu külalisi registreeritakse mujal. Suur vahe, mis?»

Milistver jäi mõttesse.

«Nii et... poleks sulle hea olnud?» küsis ta ebakindlalt.

«Mitte minule, vaid sinule.»

«Tühja kah! Olen niikuinii kahtlaste killas,» vastas Milistver erutatult, võttis laualt kirja ja pakkus seda lugeda.

Tammemägi luges, kehitas õlgu ja andis kirja tagasi.

«Noh?»

«Ma ei mõista hästi...»

Tõepoolest, Tammemägi võis kogu seda asja naeruväärselt tühiseks pidada. Mida võibki see kiri öelda inimesele, kellele säärane kohale kinnitamine või mittekinnitamine võib paista karjääri küsimusena. Ja Milistveril hakkas piinlik, et ta kirja üldse oli näidanud.

Ta ruttas seletama:

«Näed vähemalt, et ma pole usaldatav. Ma ei meeldi neile härrastele. Kõik muu on kõrvaline.»

«Ahaa, nüüd ma mõistan. Ja seepärast oledki siis erutatud?»

«Ei, ei, mitte põrmugi! Ma pole erutatud, vähemalt mitte sellest, et mind sealpool ei usaldata. Ei, ei, see on koguni loomulik, et mind ei usaldata. See on koguni hea... Aga üks silmapilk. Sul on ju aega?»

Milistver jättis külalise üksinda ja ruttas ise viimaseid patsiente vastu võtma.

Tammemägi vaatas suures toas ringi. Nägi kõigepealt rohkesti raamatuid, siis torkas silma mööbel oma veidra otsitud vormiga. Laes rippus klaastahkudest kokkupandud armatuur, mis meenutas jooniseid stereomeetriast. Lai kapp kandis ebasümmeetrilisi inkrustatsioone, kapi peal aga seisid kaks rohekat statuetti, millest raske oli öelda, kas nad peavad kujutama mingeid loomi või asju. Riiulitel leidus läbisegi kõike: arstiteadust ja matemaatikat, ilukirjandust ja kunsti.

Kitli hõlmad eest lahti, ilmus Milistver varsti tagasi ja hüüdis ilmse heameelega:

«Haa, sind huvitavad mu raamatud? Jah, neid on mul

korjunud aastate jooksul rohkem kui tarvis. Aga oota, sind ehk huvitavad need siin enam!»

Ta avas inkrustatsioonidega kapil ühe uksepoole.

«Näed, siin on mu «Venena», kui kõnelda apteegikeeli.»

Kappi oli koondatud keelatud kirjavara mitmes keeles. Tammemägi tõmbas välja ühe teose: «Lénine, Impérialisme, stade suprême du capitalisme».

«Miks mitte vene keeles?»

«Aga kust seda võtta? Üle Narva piiri seda laadi raamatuid juba sisse ei lasta. Aga läänest, palun, vea sisse, mida süda soovib. Keegi ei hakka järelegi vaatama, mis panderolli all on. Läänest tulnud, tähendab, hea.»

Tammemägi märkas, et teost oli hoolega loetud, selles leidus allakriipsutusi ja äärele märgitud sõnaseletusi. Nende raamatute vastu tundis ta elavat huvi.

«Soovid ehk midagi lugeda võtta?» küsis Milistver. «Ole hea!»

«Esialgu mitte. On põhjust ettevaatlik olla.»

«Noo, kas asi siis nii hull on?»

«Pole küll veel tähele pannud, et minu äraolekul mu toas ringi nuhitaks, aga seda ma tean, et linna raamatukogust juba järele päriti, mille vastu ma seal huvi tundsin . . .»

«Kas ikka tõsi või?» kohkus Milistver.

«Jah, teil siin hoolitsetakse väga, et inimene vildakale teele ei satuks.»

See «teil siin» riivas Milistveri valusasti, sest see sõnake lükkas teda teise leeri, kuhu ta ei soovinud kuuluda.

«Tule, ma näitan sulle midagi!» ütles Tammemägi ja kutsus Milistveri akna juurde.

Läbi kardina võrgusilmade võis näha, kuidas tänaval vastasmaja ees seisab «kraade» välimusega noormees grafiithallis vihmamantlis, käänates aeg-ajalt oma pead vasakule ja paremale, nagu otsiks ta sealt midagi. Nüüd katsus ta välgumihkli otsast paberossile tuld saada, kuid tulemasin oli halb või pabeross märg, sest suitsetamisest ei tulnud midagi välja ja õnnetu noormees hakkas jälle ringi vaatama. Et aga tihedamalt sadama hakkas, taan-

dus ta maja trepikotta, ilma et uurimisvälja silmist oleks lasknud.

«Üks mu hoolitsejaist,» lausus Tammemägi rahulikult.

«Ta siis teab, et sa siin viibid?» küsis Milistver erutatult.

«Sa kardad?»

«Ei, ei, seda mitte! Mis mul karta!» tõrjus Milistver selle mõtte tagasi, aga endal oli raske oma ärevust varjata.

Hiljem kohvilauas istudes jutustas Tammemägi lähemalt neist «hoolitsejaist»:

«Vaevalt olin ma vangist pääsenud ja maale ema juurde jõudnud, kui tahab minuga kokku saada ka üks selletaoline noormees. Olgu, mis mul selle vastu võib olla. Räägib väga viisakalt, tahab väga intelligentne olla, ütleb, et on saadetud mind kui äsjavabastatud poliitilist vangi abistama. Olevat väga võimalik, et ma ei oska uutes oludes nii pea kohaneda, ja mul võivat tulla igasuguseid raskusi. Vaata, vaata, missugune linnuke, mõtlen endamisi. Ega midagi, teen ennast purunaiivseks ja ütlen, et muidugi, raskusi on ees palju, ja kui mind aidata tahetakse, siis on see päris liigutav. Näete isegi, pole mul korralikke riideidki seljas, vanad igavesed räbalad, ja need kotad jalas — otse piinlik käia. Ei, ma olevat temast valesti aru saanud — ta ei ole tulnud mind aitama materiaalselt, vaid moraalselt. Olevat ma ju kaua inimestest lahus elanud, neile võõraks jäänud, ei oskavat enam orienteeruda. Mis te nüüd, ütlen, egas ma metsloomade keskele ole sattunud, või on inimesed viimaste aastatega päris kiskjateks muutunud? Ei, vastab ta, viimase viieteistkümne aasta jooksul olevat kõik tohutult paremuse poole arenenud. Noh, ega minagi edasi arenemata pole jäänud, ütlen talle, sest inimene areneb isegi seal, kus see pole lubatud. Kuidas pole lubatud! vastab ta, hea poole areneda on ju igal pool ja igal ajal lubatud. Te eksite, ütlen, teil pole aimugi, mis raskustega mul ja mu seltsimeestel on tulnud võidelda, et hea poole areneda. Oli ju päris vägitegu lugeda vanglas Leninit ja Stalinit, aga siiski tulime sellega toime, ja ma võin öelda, et olen praegu palju teadlikum kommunist kui

enne vangisattumist. Siis olin veel võrdlemisi haljas. Näen, vaene mees muutub näost roheliseks ega saa enam sõnakestki suust. Pudistab viimaks, et ei-noh, ei maksa ikka nalja teha ega hirmutama hakata, olevat parem, kui asja tõsisemalt võtaksin. Vastan talle, et ma räägin seda, mis ma mõtlen. Või ei tohi vabaduses olles enam seda öelda, mis mõtled? Mees jäi vait, kortsutas kulmu ja ütles lõpuks, et soovitab mulle ettevaatlikum olla ja oma vaated enese teada jätta. Ärgu ma neid liigutama hakaku, võivat halvasti minna. Hea nõu on kallis, vastan talle ülemeelikus tujus, aga egoist ma pole, ja mis mul endal on, seda tahan ka teistega jagada. Mees teeb näo rangeks ja hoiatab, et ärgu ma põrandaaluse tegevusega üldse katsugu jändama hakata, niikuinii kõik tuleb päevavalgele ja siis juba ei kingita. Kas te tõesti nii kurjad mõtlete olla? küsin jälle lõõpivalt. Mu toon ei olnud mehele meeltmööda, veel vähem mu kangekaelsus. Ta hakkas pikalt ja laialt ajalehekeeles targutama, et ajad on nüüd põhjalikult muutunud, on likvideeritud endised parteide vägipulgavedamised ja kihtidevahelised hõõrumised. Eesti rahvas polevat veel iialgi nii rahulikult ja üksmeeles elanud kui praegu, ja seda üksmeelt kindlustavat nüüdse valitsuse poliitika, kes püüdvat sotsiaalse õigluse poole, teostavat kindlakäelist demokraatiat, ja olevat asjatu vaev seda üksmeelt õõnestama hakata, ja nii ikka edasi umbes samas laadis. Jutt tuli kui sorinal. Lasksin teda lõpetada ja ütlesin, et teie laul on ilus, viis ka tuttav, aga poleks maksnud vaeva näha ... Kuid hea seegi, et näen, kuivõrd ettevaatlikumalt tuleb edaspidi talitama hakata. Aitäh, et mulle seda meelde tuletas. Kui me nõnda kõnelesime, piilusid ta silmad kogu aeg toanurga poole, kus mu vana raamatuköitmispress maas vedeles. Armastasin ju, nagu ehk mäletad, juba koolipäevil raamatuid köita. Mees polnud niisugust riistapuud eluilmas näinud. Tõstab üles, sirgeldab igast küljest, küsib, mis sellega tehakse. Sellega saab häid äratõmbeid teha, ütlen talle, ühe sõnaga, põrandaalune trükikoda ... Narrisin teda, kuidas oskasin, aga vihale teda siiski ei suutnud ajada, riistapuud ta kaasa ka ei võtnud. Mul polnud päris selge, kas need isandad on muutunud naiivsemaks või jälle salakavala-

maks. Igatahes näed sa, et nende aparaat töötab endise auruga maal ja linnas.»

Pinevalt seda juttu kuulates tuli Milistver otsusele, et ta vanas sõbras on veelgi selgemaks kujunenud endised iseloomujooned: sitkus, meelekindlus, üleolekutunne oma vastastest, mehisus. Ja ta aukartus Tammemäe vastu kasvas.

«Kas see igavene jälitamine lõppude lõpuks närvidele käima ei hakka?» küsis ta.

«Käin vist rohkem nende närvidele. Armastan ma ju neid ninapidi vedada. Nagu tänagi sinu juurde tulles. Tegin niisuguseid jänesehaake sisse, et see vaene mees seal all pidi minu kannul joostes küll päris lõõtsutama. Ja sinu rahustuseks: kindlasti on ta mu jäljed ära kaotanud.»

Tilises uksekell, koer haugatas köögis. Milistveril, kes parajasti likööri valas, hakkasid käed värisema. Kes sealt tuleb? Pudel peos, jäi ta hinge kinni pidades kuulatama. Tänu taevale, Anna juba teab, kuidas talitada, kui peremehel külalisi on... Ta tõusis ja läks küsima, mis temast taheti. Tagasi tulles ruttas ta kohe akna juurde ja vaatas välja.

«Jah, see oli kindlasti tema... Tumehallis mantlis, kaabuga... Pole teda enam näha. Kaotas, vaeseke, jäljed...»

Milistver tegi suuri pingutusi, et näida rahulikuna. Ent ta peamureks polnud siiski endale ja oma külalisele rahu sisendada, vaid midagi muud. Kohata äkki ideelist, mehist võitlejat, paljukogenud sõpra, kes on vankumatult läinud üllast, kuigi ohtlikku teed ja on veendunud, et see varem või hiljem võidule peab viima, — kuidas see äratas lugupidamist ja aukartust! Kuidas oleks soovinud pälvida selle inimese usaldust! Aga mil viisil? Sõnadest üksi oleks vähe. Pole küllalt ka sellest, et ta külalise ees oma raamatukapi saladused avas ja kirja lugeda andis. On vaja kindlamaid tõendeid. Aga kust neid võtta?

Milistver käis mööda tuba ringi nagu puuris. Kogu ta olemus pakitses ja ta oleks tahtnud välja laduda kõik, mis tal pika aja jooksul hinge oli kogunenud. Aga nii lihtne see polnud. Tammemägi oma hingepiinu juba ei

hakkaks temale avaldama, see on kindel, sest ta on tugev, tal pole seda vaja. See ebavõrdsus sai Milistverile veel üheks lisapiinaks.

«Siin me nüüd oleme,» purskas ta viimaks välja Tammemäe juurde seisma jäädes ja talle oma veidi pungis silmadega otsa vaadates. «Kaks vana sõpra, eks ole? Vanasti usaldasime teineteisele oma viimased narrusedki. Mäletad? Aga praegu? Kas pole tõsi, praegu ei saa ma enam olla see kunagine sõber, kellele sa võisid kõik usaldada? Olen sulle võõraks jäänud... Jah, olen sulle võõras!»

«Võõras? Miks sa nõnda arvad? Ma pole sulle mingit põhjust andnud...»

«Aga minul on põhjust sedaviisi arvata. Sest kas sinul on aimu, kes ma praegu olen, mida mõtlen, mida teen? Mina vähemalt tean, kes sina oled, mida taotled, aga sina minust ei tea mitte kõige vähematki! Kas sa saad mind oma inimeseks pidada! Ei saa ju! Sul pole alust. Tegusid läheks vaja, aga kus on mu teod?»

Ta erutus järjest enam:

«Aga ka teine leer ei tunnista mind omaks. Ja veel suurema õigusega. Sest ma ei kuulu tõepoolest nende hulka. Nad on mulle võõrad, mulle vaenulikud.»

Tammemäe ette seisma jäädes ja talle ahastava pilguga näkku vaadates hüüdis ta:

«Kas sa arvad, et on lihtne nii üksinda elada, kui üks ega teine pool sind ei usalda?»

«Istu, kulla sõber, mis sa ennast piitsutad! Kellele seda tarvis on?» ütles Tammemägi rahulikult, pakkudes talle tooli.

Aga Milistver ei istunud ega pannud Tammemäe sõnu tähele, vaid jätkas endiselt:

«Erand olen, vaat mis! Elan hüljatuna selle neetud ühiskonna äärekese peal, mida vihkan. Perekonda mul pole. Sugulased on võõraks jäänud. Kinnisvarasid ma kokku ostnud pole, nagu mõned mu ametivennad. Pummeldada ja kaarte taguda ma ei oska. Pole ka ühegi vilistlaskogu, kiriku-eestseisuse, kaitseliidu või panganõukogu liige. Päevad läbi ja nõnda aastast aastasse võta muudkui haigeid vastu, käi neid kodus vaatamas. Aina haigused, viletsus, vaesus, ülekohus. Aga mina?

TRÜ Raamatukogu

Kirjutan retsepte, pomisen lohutavaid sõnu. Ja kõik. Mis see siis lõppude lõpuks on? Muudab see siis midagi oluliselt? Ei, haigused, viletsus, ülekohus — kõik jääb... Mõned peavad mind uhkeks, et ma nendega ei joo, teised iseäralikuks, et armastan raamatuis tuhnida, vahel ka jahil käia. Aga nii ma olen, peas keerlevad mõtted, võib-olla tarbetud, tühised, inimeste juures aga jooksen jalad rakku, et ühele või teisele natuke abi anda. Kuid rahu eneses pole. Elan kuskil vahepeal, kuhu juuri ei saa ajada. Tõsi, mind peetakse poliitiliselt kahtlaseks. Nähtavasti mu mõtteavalduste põhjal. Aga mis on mõtted, kui neid teod ei kinnita? Nii olen ma ühest kaldast ära, teiseni ise ei jõua, kuigi purjed on sinnapoole.»

Vahepeal oli ta laualt jälle likööripudeli võtnud, ent unustas sellest klaasi valamata. Pudel peos, istus ta tugitooli servale, jäädes pärani silmadega kuhugi tühjusse vahtima.

«Kuid ajalugu?» hüüdis ta. «Ajalugu on ju ka olemas, ja seda teevad inimesed. Mina aga seisan kuskil kõrval. Ja kas üksi mina? Lõpuks hakkangi mõtlema, et kas ma ka ise pole üks sellest liigsete inimeste liigist, mis peaks juba ammu välja surnud olema. Opositsioon? Mis tähendab see opositsioon? Kas sellest on kellelegi sooja? Meie haritlaste opositsioon — see on ju opositsioon homöopaatilistes annustes! Õnnis, kes usub, et see kedagi ravib!»

Ta jätkas, nagu tahtes ümber lükata vastuvaidleja väiteid:

«Ei ole õige, et ma rahvaga kokku ei puutu. Väga paljugi puutun kokku. Tihti ei saa seepärast öösel magada. Helistatakse, tullakse järele, pead minema. Mis sellest, et oled terve päeva jalul olnud. Vahel tõesti ei jaksa enam. Lased siis öelda, et arsti pole kodus, on kuhugi ära sõitnud. Aga või sa pääsed? Teinekord tunned häbi, südametunnistus hakkab vaevama, paned riidesse ja lähed jälle. Mis see on, kas filantroopia või eriline voorus minu poolt? Ei, lihtsalt harjumus. Loll harjumus, eks ole? Maailma sellega ei paranda, et lased ennast peenrahaks vahetada, mida igale poole kingid. Kuhugi selle heategevusega välja ei jõua!»

Ta ohkas sügavasti ja lõpetas:

«Ah, vahel tunnen kõigi oma närvidega, et sipleme siin jalgupidi soos ja vajume, vajume, aga juukseidpidi ennast välja kiskuma hakata — seda võivad ainult münchhausenid.»

Ta jäi lootusetult enda ette vahtima. Tammemägi mõistis, et Milistver on nagu vanastigi oma pihtimustes siiras ja kannatab.

«Kuule, vennas, säärast pessimismi polnud sul isegi murdeeas mitte. Sinu järgi ei jää muud üle, kui võta nöör ja tõmba ennast oksa.»

«Ma pole sugugi pessimist!» protesteeris Milistver nagu ärgates. «Kust sa seda võtad? Ma koguni vihkan pessimiste.»

«Miks sa siis nii passiivselt kurdad?»

«Aga ütle, mis ma pean tegema?»

«Tegutsema.»

«Ja kuidas siis? Olen ju vahel ajalehtedes üht-teist kirjutanud, mõne ettekande pidanud . . .»

«Kus?»

«Arstide Seltsis näiteks.»

«Seal kõneled sa spetsialistidele oma erialalt. Aga miks ei kõnele sa vahel ka töölistele? Sa võiksid ometi seda? Tööliste Kultuuriühing näiteks töötab ju ega ole veel suletud. Võiksid seal esineda.»

«Võiks ju ka . . .»

See ettepanek meeldis Milistverile kohe. Ta kahtles ainult, kas saab politsei juuresolekul vabalt rääkida ja kas ta oskab küllalt populaarselt ja, kui tarvis, mõistu oma mõtteid avaldada.

Alles pärast kesköödlahkus Tammemägi Milistveri juurest. Sadu oli lakanud, kuid munakivid sõiduteel läikisid veel niiskusest. Tänavad olid tühjad, kuskilt kostis aeglast kapjade klõbinat. Seal lonkis kodu poole hobune tukkuva voorimehega pukis. Augustikuu taevas siras üleni tähtedest.

Kui siin tukutaksegi, mõtles Tammemägi, siis õnneks mitte väga sügavalt. Jätkub juba teatud tõukest, et inimesi üles virgutada. Vanu ja uusi sõpru ja tuttavaid erkvel hoida pole ju iseenesest raske, sest ärevamaks muutuv aeg ise tuleb mulle appi. Küll aga on keerulisem neid juhtida õiges suunas . . .

Aeg-ajalt heitis Tammemägi pilgu selja taha, aga ühtki kahtlast varju ta enda läheduses ei märganud. Oli nii kerge käia ja nii lahe hingata.

Milistver oli oma sõbra ära saatnud ülendatud meeleolus. Nüüd käis ta toas ringi, ümises laulda, aitas Annal lauda koristada.

«Jätke, härra, mis te nüüd... Küll ma ise hakkama saan.»

«Jah, aga minu pärast pidite nii hilja veel üleval olema...»

«Sest pole midagi... Kes see niisugune külaline teil õieti oli?» ei suutnud Anna oma uudishimu talitseda.

«Oo, kui te teaksite, mis see inimene kõik läbi on pidanud tegema! Kunagi olime südamesõbrad. Polnud teineteist enam pool eluaega näinud, ja kujutlege, nüüd äkki...»

«On ta ka arst või?»

«Kes? Tammemägi?»

Milistver jahmatas, et see nimi tal nii ootamatult üle huulte oli lipsanud.

«Ei, ei, arst ta ei ole. Ta on... jah, õieti ma ei teagi, mis ta on... ei küsinud.»

«Imelik mees.»

«Miks imelik?»

«Ei tahtnud eesuksest välja minna.»

«Noh mis sellest! Tal hoovi poolt lähem.»

Vastus paistis veidi kahtlane olevat. Kuhu võis hoovi poolt lähem olla? Veelgi suuremat kahtlust äratas see, et Milistver Annale mitu korda kinnitas, et ta sellest külaskäigust kellelegi sõnakestki ei räägiks.

«Kellele nüüd mina?» vastas Anna. «Mis te sellest...»

«Ka nime ei maksa kellelegi nimetada.»

«Mis ma sest nimestki.» Ja Anna lisas sosinal: «On vist mõni põrandaalune?»

«Põrandaalune?» ehmus Milistver. «Kust te seda võtate? Ei mingi põrandaalune!»

«Niisama, tuli niisugune mõte äkki. Kui ma teda hooviväravast välja lasksin, piilus ta nii imelikult kahele poole, — noh, siis ma mõtlesingi... Mind ärge kartke, minu eest pole vaja midagi varjata. Mina juba oskan

suud lukkus hoida. Mitte üks noh kellelegi, väänatagu või pulgaga. Või mul see esimene kord . . .»

Kahekümne neljanda talvel, teadku tohter, oli ka kord niisugune juhtum, millest oleks võinud ka üht-teist välja lobiseda, aga seni on Anna vait olnud kui haud. Varjanud maal oma õega kahte punast, kes Tallinnast pärast mässu ära põgenenud, toitnud neid, ja mis kõige keerulisem, pidanud neile suusad muretsema. Üks meestest saadud põgenemisel kätte ja lastud kohe maha, teine pääsenud minema. Käidud nende pärast ka teda ja ta õde pinnimas, aga mitte tühjagi pole neilt teada saadud.

«Ma pole sellest mitte ühele hingelegi rääkinud . . . Teile nüüd esimene kord. Aga teid ma usaldan.»

«Teie usaldate mind?» pahvatas Milistver.

«Mis te selle üle imestate?»

«Tahate, et ma ka teid usaldaksin? Aga mis siis, kui ma teie saladuse välja lobisen?»

«Teie ei tee seda, ma tean. Te olete ju ise ka punane.»

«Punane? Mina? Kust te seda arvate?»

«Eks rahvas räägi.»

Ta olevat kuulnud seda doktor Karbuse teenijalt. See jälle kuulnud oma härralt, kes kõnelnud, kuidas Milistver tahtnud vägisi kliiniku juhatajaks trügida, aga kes niisugust kinnitavat, ta olevat ju punane.

Milistveril tõmbusid kulmud kortsu. Võtku tont kõiki neid jutujahvatajaid.

Ta läks kabinetti, kortsutas päeval saadud kirja vihaselt kokku ja viskas laua alla paberikorvi. Istus siis toolile, sirutas jalad välja ning hakkas sõrmedega vastu lauda trummeldama. Tammemäele mõeldes sai ta oma rahu tagasi ja juba hakkasid tal peas keerlema üksikud katked ettekandest, mis ta Tööliste Kultuuriühingus peab. Teda kuulatakse, ta satub hoogu, tema sõnad sütitavad, talle plaksutatakse. Sajad silmad säravad, ta tunneb esmakordselt, mis tähendab tõeline rahvas . . . Pole õige, et ta rahvaga palju kokku on puutunud, nagu ta ennist Tammemäele ütles. Ei, ainult üksikute inimestega on ta koos olnud, see aga pole veel rahvas.

Midagi krõbises laua all. Vaatas ja nägi, et kokkukägrutatud ümbrik polnudki paberikorvi lennanud, vaid ilut-

ses maas ja oli hakanud ennast seal kohevile ajama. Neetud! Et sellest ainust tükikest järele ei jääks!

Ta jooksis kööki, pistis kirja pliidi alla ja pani tule otsa. Pontu, kes nurgas norises, ajas silmad lahti, aga ei liigutanud kõrvagi.

«Anna, seadke mu seljakott valmis. Hommikul vara sõidan jahile!»

Vaevalt oli Pontu neid sõnu kuulnud, kui ta nõelatuna üles hüppas.

«Mis kella ajal teid äratada?» küsis Anna.

«Pole vaja äratada! Niikuinii und ei tule.»

Anna vangutas ainult pead.

Veel enne kui koitma hakkas, oli Milistver ühes oma koeraga kodunt läinud.

VIIES PEATÜKK

Nii mitmel korral oli Rutt Känd vaksalis Paulil vastas käinud, aga ikka asjata. Igakordne pettumus oli ta valusat igatsust ainult suurendanud. Enne Pauli ärasõitu sõjaväelistele kordusõppustele olid nad peaaegu iga päev kahekesi koos viibinud ja sidemed nende vahel olid muutunud nii tihedaks, et neid peeti juba lahutamatuks paariks. Ometi polnud nende tutvus vanem kui vaid mõni kuu. See sai alguse ühel kevadsuvisel pühapäeval, kui Paul linnalähedase rongiga maale ühe oma sõbra poole pidi sõitma. Metsakuru jaamas maha minnes nägi ta enda ees sammuvat noort neidu pungil täis kandekotiga käe otsas. Seda helerohelises kleidis tütarlast oli ta juba vagunis tähele pannud ja paar korda olid nende pilgud kokku puutunud.

Paul kiirustas samme ja jõudis neiule järele, kui see männimetsavahelisele teele pöördus.

«Lubage, ma aitan teid!» ütles Paul tütarlapsele.

See tänas ja vastas, et jaksab ise kanda. Kuid varsti oli kandekott Pauli käe otsas ja tutvus sõlmitud.

Nende lähedalt vudis roosakat männitüve mööda üles väike orav.

«Vaadake, vaadake!» hüüatas Paul.

Ruske loomake seisatas hetke, käpad krobelisel koorel,

ja vaatas oma erksate silmadega tahapoole, jooksis siis mööda oksi edasi ja hüppas laias kaares teise puu oksale, välgatades päikeses oma suure karvase sabaga.

Tütarlaps jäi seisma, vaatas, aga oravat ei näinud.

«Kuulake!» hüüatas ta omakorda kätt hoiatavalt üles tõstes. Kuskil kukkus kägu.

«Tahate vist kaua elada?» segas Paul kukkumiskordade lugemist.

«Miks mina? Teie kuulate ju ka!»

«Ma pole ebausklik.»

«Ka mina mitte.»

Tee laskus allapoole, männid harvenesid, taganedes noorte kaskede ja haabade ees. Tüdruk jäi uuesti seisma ning sulges silmad.

«Ah, kuidas lõhnab!» hüüdis ta, olles niivõrd andunud hommikuse värskuse nautimisele, et ta teise juuresolekut peaaegu ei märganudki.

Nad jõudsid välja luha äärde, millest jõgi läbi lookles. Nüüd oleks Paul siit paremale pidanud pöörduma, et üle silla teisele kaldale pääseda, aga aega ju oli, terve pikk päev seisis ees, ning ta otsustas neidu veel edasi saata.

Teerada kulges piki luha äärt üles kõrgendiku poole, kus helendas järsult alla langev liivasein. Aeg-ajalt kummardus tütarlaps, et noppida mõnd kullerkuppu, eemal aga paistis neid nii rohkesti olevat, et tuli tahtmine sinna joosta ja neid terve kimp korjata.

«Ettevaatust! Jalad saavad märjaks!» hoiatas Paul.

Kuid juba olidki nad märjad. Tüdruk sellest ei hoolinud, vaid jätkas lillede noppimist, kuni peo täis sai. Tagasi tulles rõõmustas ta lapselikult kullerkuppude üle, nuusutas neid nii lähedalt, et nina ots õietolmust otse kollendas.

Paul pakkus oma taskurätikut. Kuid juba oli tüdruk õietolmu ise ära pühkinud.

«Kas veel on?» küsis ta Paulile otsa vaadates.

Küsimuse toon oli nii süütu ja usaldav, nagu oleksid nad kes-teab kui kaua juba tuttavad olnud.

Nüüd seisid nad ülal mäekünkal, kust avanes vaade üle luha, üle teispool jõge kasvava madala metsa ja kaugemalt paistvate mitmevärviliste põllulappide. Otse nende all tegi jõgi täisnurkse käänaku. Vasakul vahutas

ta üle kivide rutates, siit liivaseina kohalt peale aga liugles ta edasi rahulikumalt, kaugenedes ühtlase tumeda paelana läbi luha.

Neiule oli see maastik juba ammu üksikasjadeni tuttav, aga imelik küll, nii kaunina avanes see tema ees esmakordselt.

«Kas pole ilus!» hüüdis ta, pööramata oma silmi vaatepildilt.

«Te pole varem siin käinud?» küsis Paul.

«Suvitan siin igal aastal. Meie kodu on siinsamas lähedal. Oi, ärge astuge kaldale nii lähedale, võite alla kukkuda!»

Järsakust rabises liiva alla jõkke.

«Ilus vaade, aga ma kardan seda järsku kallast. Libastud ja oledki all.»

Tütarlapse sinistes silmades oli nii palju mahedust, ta laubal ruugete juuste all nii palju puhtust, ta kullerkuppudes ja tuule käes hõljuvas kleidis midagi nii haaravalt luulelist, et Paul oleks tahtnud kõigest häälest hõisata: «Seisa, silmapilk!»

Kuid see kõik oli vaid kiusatus, millest ta kohe üle sai. Nad liikusid edasi.

Juba hakkasid harvade mändide vahelt paistma üksikud suvilad, kõik elutud, kinnilöödud uste ja akendega. Ühe säärase eraldi seisva palkmaja juures jäid nad seisma.

«Nii, nüüd olen ma siis päral. Tänan teid,» ütles tüdruk Paulilt kandekotti võttes. «Purde leiate siitsamast, minge seda teerada mööda alla ja siis näete isegi . . .»

«Aga mis te siin selle surnud maja juures peale hakkate?»

«Tulin talle elu sisse ajama.»

«Ehk saan teid kuidagi aidata?»

«Tulen ise toime.»

«Aga vahest siiski . . .?»

Veidi hiljem seisis Paul kirvega redelil ja kangutas veranda akende eest laudu lahti, kuna neiu, töökittel seljas, katsus veranda ust lahti keerata. See ei tahtnud tal õnnestuda, sest lukk oli roostes. Ta vaatas küsivalt üles noormehe poole ja üllatus.

«Ma olen teid kindlasti varem kuskil näinud. Kas mitte teatris? Kas ei mänginud te kunagi Peer Gynti?»

Jah, Paul oli kord, kui teda enam õpetajakohale ei kinnitatud, lühikest aega linna teatris õnne proovinud ja asjaarmastajana mõnda osa dubleerinud, ka Peer Gynti. Tal oli isegi lootust olnud näitlejaks saada, aga siis tuli vahele see õnnetu armastus Hispaania vastu . . .

«Jah, seda küll. Te veel mäletate? Pole mõtet meelde tuletada.»

«Miks mitte! Te mängisite hästi ja arvustuski polnud halb. Aga hiljem pole ma teid laval enam näinud.»

«Mida kõike pole katsetatud!»

Lahtikistud laud prantsatas alla. Ta asus lahti kangutama uut lauda, mis asus redelist kaugemal.

«Nii te veel kukute! Tulge alla, pange redel lähemale!»

Paul ei hoolinud.

«Te armastate vist tihti teatris käia?» küsis ta.

«Jah, ja kui gümnaasiumis käisin, mängisin koolipidudel ise kaasa.»

Redel hakkaski jalge alt ära libisema, tasakaal kadus ja Paul kukkus alla, oma kätt valusalt naela otsas veristades. Oli piinlik valu välja lasta paista. Nagu poleks midagi juhtunud, tõusis Paul kohe püsti ning jätkas rahulikult:

«Ja mina mõtlesin, et käite alles koolis . . .»

«Käin ülikoolis ja lõpetan selle vahest juba paari aasta pärast!» hüüdis tütarlaps teatud eneseteadvusega, mis Pauli valusamini puudutas kui naela ots. See tüdruk on varsti kõrgema haridusega, aga mina? . . .

«Õpite keeleteadust?»

«Miks just seda?»

«Nagu enamik naisüliõpilasi.»

Pauli hääles oli tunda kergelt põlastavat nooti. Tüdruk vaatas noormehele küsivalt otsa, kuid märkas samas ta verist kätt, saatis haava puhtaks pesema ja sidus selle ise kinni.

Kui kogu maja viimaks talvekattest paljaks oli kooritud, ka uksed lahti keeratud, mindi sisse ja aeti kõik aknad pärani. All suures jahedas toas seisis ümmargune laud täis surnud kärbseid. Ühes seinas haigutas oma suitsunud avausega neile vastu laeni ulatuv tumepruu-

nidest kahlitest kamin. Kõikjal tundus kopituselõhna, mida nõrk tuuletõmme ei suutnud hävitada. Mis oleks, kui kaminasse tuld teha?

Mõeldud, tehtud. Väljast toodud kuivanud kadakad läksid praginal põlema kui säraküünlad. Aga samas tuli tuba maani paksu suitsu täis. Ei jää muud üle kui korsten puhtaks rookida, arvas Paul. Neiu küll keelas, aga juba otsis Paul köit või nööri. Ja kuni üks hakkas tuba koristama, ronis teine katusele ja laskis korstnast kaevuketi otsas alla väikese rohelise kadakapõõsa. Maja kõmises ja kolises vastu nagu oleks vankriga munakividel sõidetud. Kui isehakanud korstnapühkija katuselt alla tuli, hüüdis neiu:

«Kui te nüüd ennast näeksite! Nägu nagu Othellol!»

Ent Othello polnud oma tööga veel lõpul. Tuli ka peldid ja lõõrid nõest puhtaks teha.

Kui siis lõpuks kaminas kadakad uuesti särisema hakkasid, tõusis leek püsti üles ja suits otsekui neelati korstnasse.

Oma töö tagajärgedega rahule jäädes võttis Paul kuue ja ruttas alla jõe juurde, et ennast puhtaks pesta. Tuli ka särk seljast võtta ja seda loputama, hõõruma ja puserdama hakata.

Ennast päikeses veidi soojendanud, tõmbas Paul kuue paljale ihule, heitis pilgu korraks suvila poole ja astus siis, niiske särk näpu otsas, purde poole, et minna üle jõe.

Suvila toad olid juba puhtaks pühitud ja küüritud, aga see, keda tüdruk ootas, ei tulnud ikka veel. Kuhu see noormees ometi jäi? Või ei mõtlegi ta tagasi tulla, läks niisama, jumalaga jätmata? Ei või olla! Või on temaga mingi õnnetus juhtunud? Läks suplema, sai jääkülmas vees krambid, vajus põhja? Rahu oli kadunud, süda valutas.

Jättes aknapesemise pooleli, ruttas ta alla jõe äärde, vaatas selle võrengute poole, aga vesi voolas kiiresti vahutades edasi ega andnud küsijale mingit seletust. Ei kuskil ühtki jälge kadunust.

Aegapidi tagasi kõndides heitis neiu küsiva pilgu suvila poole: vahest on poiss juba seal? Aga toad olid tühjad ja kaminakoldest paistis vastu tuhahunnik. Leides

mõne tukiotsakese, lükkas ta need kokku. Hõbehalle ebemeid lendas laiali ja nende all lõi hingitsema väike lillakas leek.

Nii ta seal istus, vaadates üksisilmi tulle ja kes-teab mis mõeldes või unistades. Aga varsti hüppas ta üles, hüüdes kõvasti: «Lollus, ah, lollus puha!» ja asus uuesti aknaid pesema.

Linna tagasi jõudes tundis Paul, et on oma südame kaotanud. Ükskõik mis ta ka tegi, kas luges toimetuses korrektuurpoognaid, kõndis tänaval või vestles teistega, ikka viirastusid talle ruuged lokid, mahe nägu, helesinised siirad silmad. Kuid ta ei teadnud selle tütarlapse nimegi, kes ta hinges niisuguse igatsuse oli tekitanud. Oli lihtsalt unustanud küsimata.

Õnneks kohtas Paul mõni päev hiljem oma tundmatut tänaval. Ta tuli vastu dotsent Piiberi seltsis, keda Paul nägemise järgi tundis. Neiu peatus ja ulatas Paulile käe:

«Lubage, et ma teid alles nüüd tänan. Kadusite nagu tina tuhka. Ja saage tuttavaks.»

«Kui ma ei eksi, olemegi tuttavad,» ütles Piiber, vabandas, et tal pole aega, ja lahkus kohe. Mine võta kinni, miks tal niisugune rutt oli — kas tahtis ta oma delikaatsust näidata või ei meeldinud talle see kohtumine.

Kahekesi jäädes ütles Paul:

«Aga meie ise pole ka veel teineteisega tuttavad.»

«Ah jaa, tõsi küll. Nimetage mind lihtsalt Rutiks. Aga parem ütelge mulle, miks te tookord nii äkki ära kadusite! Ja mina ootan ja ootan . . .»

«Mooramees oli oma töö teinud, mooramees võis minna.»

«Mul oli võileiba kaasas, keetsin teed . . .»

«Tulen teed jooma teine kord, kui lubate.»

«Kas aga tulete?»

«Kindlasti.»

Kergelt vesteldes ning sihitult jalutades kadus aeg kiiresti, ja kui Paul viimaks tööle läks, leidis ta üllatunult, et oli ligi tunni hiljaks jäänud.

Siitpeale juhtus harva päeva, mil nad ei kohtunud. Ja kui Ruti vanemad linnast maale oma suvilasse kolisid,

leidis Rutt ikka mingi ettekäände, et kas või pooleks päevaks tagasi linna sõita. Puhkepäevadel aga ilmus Paul varakult maale ja lahkus sealt nii hilja kui võimalik.

Rutt osutus vastuvõtliku hingega, avara pilguga ja terase mõistusega tütarlapseks, kelle seltsis oli alati hea viibida. Ruti vanematega aga oli lugu teine. Hella enesetundega Paulile paistis, nagu suhtuks professor Känd temasse üleolevalt, professori abikaasa Linda aga kuidagi kahtlustavalt, ja seepärast katsus ta vältida nende seltskonda.

Ühel päeval tuli Paul maale õhtuse rongiga, et Rutiga enne oma sõjaväelisele õppusele minekut hüvasti jätta.

Nad istusid ülal kõrgel järsakul jõekääru kohal, kus nad juba oma esimesel kohtumisel ümbrust olid imetlenud. Päike oli loojunud ja loodetaevas õhetas nende ees kui tuline raud. All sulises vahetpidamata kiire jõgi, paisates aeg-ajalt üles jahedamat hoovust. Rutt oma õhukeses suvekleidis värahtas kergelt ja surus end Paulile lähemale, et sooja saada.

«Et sa ka just nüüd, sel kõige ilusamal ajal lahkuma pead!» ohkas Rutt.

«Jah, võib-olla läheb kuskil suurtükiliha vaja . . .»

«Ära räägi sellest!»

«Jääd mind ootama?» küsis Paul.

«Jah,» vastas Rutt mahedalt. «Aga ega sa mind viimaks ei unusta?»

«Kuidas sa seda võid mõtelda! Need pole ju tuulesõlmed meie vahel.»

«Kui oleksidki . . . Aga need päevad jäävad mulle siiski kõige ilusamateks päevadeks.»

«Tulevad veel ilusamad.»

«Nii muretuid vaevalt.»

«Sa kardad muresid?»

«Ei, aga . . .»

«Mis «aga»?»

«Kardan natuke . . . Sinuga võib ehk midagi juhtuda . . .»

Rutt märkas äkki, et nad on üsna järsaku äärel, ja tahtis püsti tõusta. Aga juba oli Paul tal ümbert kinni haaranud ja teda enda vastu pigistades pööraselt suudlema hakanud.

«Sa oled hull!» rabeles Rutt vastu. «Me kukume ju alla! Jäta, Paul, jäta!»

Ta ei teadnud isegi, mida rohkem karta, kas Pauli või järsakut. Vist siiski järsakut, sest juba olid ta käed Pauli kaela ümber põimunud, et see teda alla ei laseks kukkuda . . .

Kui Paul silmapiirilt kadunud oli, jäi Rutt talt aina kirju ootama.

Ühel päeval ilmus ta lõunalauda ebatavaliselt pahurana.

«Mis sul viga on?» küsis ema.

«Mis mul peab olema?»

«Oled tujust ära, vihane või tusane.»

«Olen kah,» vastas Rutt, endal nutt kurgus.

Paul oli kirjutanud oma kokkupõrkest laagris ja kartserikaristusest.

«Küllap ta selle karistuse ikka ära oli teeninud,» ütles ema.

Rutt tundis, nagu oleks ema hääles kahjurõõmu tooni. See mõjus nagu õli tulle.

«Ja sina tead seda?» hüüdis ta ootamata teravalt.

«Ega siis keegi asjata karistama hakka. Ja pealegi veel kindral.»

«Sinu arvates peab reamees alati süüdi olema? Ülemusel aga on alati õigus? Ka niisugusel laaberdajal nagu Vinnal? Imelik, väga imelik!»

«Noh, muidugi, sinu Paulil peab ikka õigus olema!» vastas ema endises toonis.

«Ära puutu Pauli!»

«Mis pühadus tema sul on?»

Rutt jättis söögi pooleli, tõusis püsti ja läks ust kinni lüües üles oma tuppa.

«Miks sa teda jälle pidid osatama!» heitis professor oma naisele ette.

«Mis ma talle siis ikka ütlesin? Ta ei kannata ju ühtki sõna enam. Nagu ära tehtud teine.»

«Mis sa ilmaaegu vahele segad!»

Professor Känd hoidis väga oma tütart, ja truu olles oma liberaalseile põhimõtteile ja rangele erapooletusele, ei tahtnud ta ennast Ruti asjadesse segada ega tema tegevusvabadust kitsendama hakata. Hea ju oleks, kui

tütar libedale teele ei satuks, aga kuidas sa hakkad tema siirast ja kindlasti puhast sümpaatiat Riuhkranna vastu tumestama? Noor inimene on ju tõrges, võib teha risti vastupidist sellele, mida talle õpetad. Ja Riuhkrand? Pole laita, kui leidub rohkem temataolisi.

«Sa võtad selle Riuhkranna veel oma kaitse alla?» imestas Linda.

«Kaitse alla või mitte, aga ma saan temast aru ja hindan ta julgust.»

«Vaat kui läheb selle oma julgusega niisama kaugele kui ta isagi.»

Professor kuulis nüüd, mis Rutt oma emale Riuhkranna saatusest oli rääkinud, ja see tegi teda rahutuks. Ta ei lausunud enam sõnagi, vaid võttis oma vihmavarju, millest ta isegi ilusa ilmaga ei raatsinud lahkuda, ja läks jalutama.

Jõe lähedal istus ta tormis murdunud kase tüvele ja hakkas vihmavarju otsaga enda ees mulda urgitsema ning selle üksikuid tükikesi eemale pilduma.

Jah, Riuhkrand pidi ühes oma isaga küll sootuks teisest taignast tehtud olema kui Känd. Isatalus oli teda ennast püütud kasvatada ikka kristlikus sõnakuulmises ja austuses ülemate vastu. Oma hinges seisis ta aga ägedalt säärase orjameelsuse vastu, kuigi tal ei jätkunud tahtejõudu ega julgust, et seda ka tegelikult näidata. Ta mõistis noorte õhinat, pooldas ja imetles nende julgust. Ka Paul Riuhkranna mehisust ei saanud ta laita. Vastuhakkamisvaim? Tore, kel seda on. Jah, see Riuhkrand julgeb isegi temale vastu rääkida — see väärib ka midagi. Piiber näiteks ei julge. Kõige rohkem, mis see söandab, on — kahtlust avaldada. Jah, mis teha, seda kahtlemiskunsti on professor Känd Piiberile ise õpetanud...

Oma mõtteist ärkas ta äkki, kui nägi Rutti purdel seisatavat ja üksisilmi alla vette vahtivat.

Kannatab, mõtles isa, tõusis ning kõndis tütre juurde.

«Purde käsipuu on päris lahti ja lõngub,» ütles ta juttu tehes. «Ohtlik toetuda. Tarvis uus panna.»

«Ah käsipuu?» kordas Rutt nagu ärgates. «Jah, aga kes seda paneb?»

Ta teadis, kui saamatu isa on praktilistes asjades.

«Ma katsun . . .»

«Noh, siis on see küll tehtud! Jäta parem minu hooleks.»

«Hea küll, aga kas sinustki asja saab?»

Professor astus purdele ja proovis käsipuu vastupidavust. See praksus ja vajus alla, tahtes teda kaasa viia.

«Las jääb esialgu nõnda kallakile,» ütles ta. «Ongi parem. Nõrk käsipuu oleks mõndagi petta võinud . . .»

Ära minnes pöördus ta ümber ja ütles nagu muu seas:

«Need kolm päeva kartserit ei löö kedagi maha. Sellepärast muretsema hakata küll ei maksa.»

«Ega ma siis selle pärast . . .»

Isa vaatas tütrele küsivalt otsa.

«Ei, mitte selle pärast!» kordas Rutt. «Vaid ülekohtu pärast, mis tehakse. Ja siis see vastik lipitsemine saksa kindrali ees . . . Lihtsalt jälk!»

Professorile meeldis tütre ägedus, mida muidu harva võis näha.

«Sul on õigus. Meeldiv see pole.»

Ruti ema oli lootnud, et kui Riuhkrand sõjaväeliselt õppuselt tagasi tuleb, on tuuled juba teisale pöördunud ja Ruti õhin vaibunud. Iseenesest polnud tal midagi selle vastu, et ta tütre ümber austajaid liigub. Nii oli Piiber suvel mõned korrad siin käinud, küllap ikka Ruti pärast. Ta oli magister, valmistus doktorieksami vastu, võis ehk kord professorikski saada. Aga kes on Riuhkrand? Tühipaljas ajalehe korrektor, mingi tuuletallaja! Mis väljavaateid võib seesugusega olla? Mõne aasta pärast on Rutt arst, aga tol mehel pole kõrgemat haridustki. Mis paar sest saaks, kui naisel tuleks mehele leiba teenima hakata! Rutt peaks päris rumal olema, kui ta sihukese mehega abielluda mõtleks. Tõsi küll, välimuselt on Riuhkrand Piiberist igapidi nägusam ja mehisem, aga või mehe juures välimus nii tähtis on. Näe, Robert on ju ka väike ja kõhetu, aga katsu teda kellegagi võrrelda, pea jagu teistest kõrgem!

Kui Riuhkrand kordusõppustelt tagasi tuli, ei vähenenud Linda kurvastuseks sugugi ta külaskäigud maale ja ka Rutt hakkas jälle sageli linnas jõlkuma.

Ühel päeval, kui professor väljas korvtoolis piipu popsides lehte luges, tuli Linda oma käsi põlles kuivatades kaevu juurest ja pahandas:

«Ei tea, kunas minusugune ükskord puhata saab. Rutti ei näe kunagi enam kodus. Mis ta nõnda palju selle poisiga peaks jahtima? Nagu poleks küllalt aega mehele minna!»

«Kui kellegagi läbi käiakse, kas peab siis just tingimata mehele minema?» vastas Robert pead tõstmata.

«Sinul on nähtavasti ükstapuha, mis su tütrest saab või mida ta teeb. Sa ei hooli temast sugugi.»

«No-no-noh,» hüüdis Robert selga sirgu ajades. «Kui ma tütre vabadust piirata ei taha, siis arvad sina juba, et ma temast ei hooli. Aga ehk tuletad sa ise meelde, kuidas meie endiga oli, kui veel noored olime... Kas me lasksime endid kellelgi segada? Kas ma midagi oma vanemate arvamisest hoolisin?»

See oli õrn koht, mida osatati. Robert Kännu vanemad olid ju omal ajal nende abielule vastu seisnud, sest õmbleja väheharitud tütart ei peetud kõige väärilisemaks eluseltsiliseks jõuka taluperemehe kõrgestiharitud pojale.

«Ma olen sulle alati öelnud, et sa tegid valesti, kui sa mind võtsid,» vastas Linda kannataja näoga, millest mees oleks pidanud heldima.

«Aga mis sa siis ütled,» jätkas ta, «kui poiss Rutti ainult rikub ja lõpuks ta sinnapaika jätab? Paulil on võrgutaja välimus, seesugused meeldivad tüdrukutele ja need lasevad ennast kergesti sisse vedada.»

«Ah, jäta,» lõi professor käega, «tüdruku enda asi.»

Nõnda ta päriselt küll ei mõelnud, aga mis sa ikka vastad, kui sust arvatakse, et sa tütrest põrmugi ei hooli.

Kuid Linda ei jätnud.

«Ma olen päris kindel, et tüdruk ongi lasknud ennast ära võrgutada. Ta on sest poisist lootusetult sees.»

«Miks lootusetult ja sees? Ma arvan, siin on tegemist rohkem sõprusega...»

«Mis sõprusega! Mäletad, kuidas see poiss varem ikka lõbus ja rõõmus oli, samuti Rutt, nüüd aga on nad mõlemad kuidagi tõsised, aina arutavad ja seletavad.»

«Sinust ei saa ka aru,» vastas Robert. «Enne oli ta sulle liiga kergemeelne, nüüd jälle liiga tõsine.»

«Ma kardan midagi muud. Et poiss on silma mujale heitnud... Rutist on tal villand. Vaene Rutt!»

Et noorte vahekorda mingi muutus on tekkinud, seda oli professor ise tähele pannud. Nad ei vallatlenud enam endiselt, vaid vestlesid enamasti tõsiselt, arutasid midagi, lugesid teineteisele ette.

«Mis vihk see on siniste kaantega, mida sa alati loed ja kaasas kannad?» küsis professor kord oma tütrelt.

«Gorki «Vaenlased».»

«Näidend?»

«Jah.»

«Kas kavatsete seda ette kandma hakata, et alatasa koos deklameerite?»

«Ei tea veel, aga kavatseme küll. Kui sellest ainult midagi välja tuleb.»

«Ja kus siis?»

«Tööliste Kultuuriühingus. Sügisel hakkab seal tegutsema näitering.»

Teade üllatas professorit.

«Tööliste Kultuuriühingus, ütled sa?»

«Jah, mis siis?»

«Ei midagi. Aga sa polekski nagu tööline?»

«Miks ei või haritlane töölistega seltsida?» küsis Rutt imestunult.

«Muidugi, muidugi,» pomises isa vastuseks ja jäi mõttesse.

Polnud kahtlust: Rutt oli ohtlikule teele kistud. Pole see Riuhkrand sugugi seelikukütt, nagu kardab Linda. Ta on midagi ohtlikumat. Jah, käbi ei kuku kännust kaugele... Kas ei tuleks Rutti hoiatada? Kuid ei, ei! Sel pole mingit mõju, ja liiati võiks tütar teda pidada konservatiivseks, ajast mahajäänuks...

KUUES PEATÜKK

Kaubanduspanga nõukogu koosolek oli seekord nii elav, et keegi ei saanud haigutadagi. Elavust ei põhjustanud üksnes hulgaline hoiuste väljavõtmine ja ettevõtetele krediidi piiramine läänes puhkenud sõja tõttu, vaid ka see, et tungiti kallale ühele juhatuse liikmeist.

Sellest oleks võidud veel edasi vaikida, aga asi oli juba avalikkuse ette ujunud: üks pankrotistunud aktsiaseltsi «Memphis» kibestunud osanikke oli ajalehes avaldanud kirjutuse kellegi «tulundustegelase» A. P. mahhinatsioonide kohta, kelles polnud raske ära tunda August Potermanni.

Lugu seisis selles, et «Memphise» vabriku direktor Säga oli pikema aja jooksul kõrvale toimetanud aktsiaseltsi rahasid kolmsada tuhat krooni. Ta mõisteti kaheks aastaks kinni, ülelöödud summa aga tuli tagasi maksta. Rahajõmm oskas oma varandused õigel ajal nähtamatuks muuta. Talu kirjutas ta naise nimele, majad jagas fiktiivselt sugulaste vahel ära, kahesaja tuhande krooni suuruse hoiusumma Kaubanduspangas kandis ta aga üle oma sõbra Potermanni arvele, kes tookord oli aktsiaseltsi «Memphis» juhatuse esimees. Ameti poolest langes siis temale kohustus kõrvaletoimetatud summa aktsiaseltsi heaks sisse nõuda. Potermann palkas aktsiaseltsi juriskonsuldiks endise direktori parima sõbra, ja kui aktsionärid sel puhul kisa tõstsid, rahustas ta neid, et see juriskonsult on oivaline advokaat, oskab sandiltki viimase sendi välja võtta. Potermanni sõnad mõjusid, oli ta ju varakas mees, endine majandusminister, kindlustusseltsi «Maja» direktor, isamaaliidu keskjuhatuse esimees, riigivolikogu liige, mis te veel tahate! Ta kinnitas, et Säga kahetseb kõigest südamest oma eksisammu ja tal ei ole suuremat soovi, kui et aktsionärid kahju ei kannataks, aga paraku ei saa ta nende kasuks mitte midagi ette võtta, istub ta ju kinni. Potermann kirjutas siis keskvangla direktorile väga mõjuva kirja ja Säga vabaneski enne tähtaega. Kahju ainult, et ta pidi kohe teadmata kuhu sõitma oma tervist kosutama. Aktsionärid ei hoolinud aga endise direktori tervisekosutamisest, vaid alustasid uut protsessi. Teati ju väga hästi, et Säga varjab oma summasid Kaubanduspangas Potermanni sildi all, hoidudes nõnda võlgade tasumisest. Uuris siis eriti tähtsate asjade kohtu-uurija seda asja aasta otsa. Vahepeal oli «Memphis» pankrotti läinud ja nüüd oli kogu see lugu avalikkuse ette pääsenud. Vaikida enam ei saadud. Teati pealegi, et Potermann tõusis Kaubanduspanga juhatussegi sellesama kahesaja tuhande najal.

Toetades oma turja vastu pehmet tugitooli selga, kuulas Potermann talle tehtud süüdistusi ja etteheiteid salakavala muigega pealt, sügades vahel oma lõuaalust lotti ja silitades põske.

Ta paremad sõbradki, Vinnal ja Ermson, ei olnud seekord tema vastu kuigi armulised.

«Meie pangale on halba varju heidetud. Kuidagi peab ometi seda asja parandama,» ütles paks ja ümmargune Vinnal, kes ei soovinud halba ei pangale ega sõbrale. Ta sõrmitses oma kuldketti vestil ja vaatas nõutult Potermanni poole, oodates, et see ise leiaks väljapääsutee.

Sirgelt teispool lauda istuv raseeritud peaga Ermson, see erukindralist suurpõllumees, oli karmima tooniga:

«Kas pole raha saamiseks küllalt seaduslikke teid? Milleks oma ja teiste head nime kaalule panna? Kas härra Potermann tõesti tahab oma hiilgavat karjääri rikkuda? Tema eas ei jõudnud meist keegi nii kaugele kui tema. Ja nüüd tahab ta iseenesele jalga ette panna. Ootame seletust.»

Kõigi laua ümber istujate silmad olid pööratud Potermanni poole. Aga tema oli üpris rahulik, võttis vestitaskust sigari «Memphise» etiketiga, hammustas tüki otsast, liimis süljega lahtise tubakalehe kinni ja tõmbas tiku põlema.

«Tjaa, mu härrad,» alustas ta. Kõigi silmad jälgisid tikku tema näpu vahel. Aga tal oli aega. Üle poole tiku oli juba ära põlenud, aga ta viivitas veel süütamisega. «Kõigepealt,» — tänu taevale, sigar võttis tuld! — «kõigepealt, mis puutub sellesse sigadusse, sellesse lorasse ajalehes, siis ma võin teile öelda, et see närune ajaleht enam ei ilmu. Sulgemise korraldus on juba tehtud. Ja teiseks, milleks pikka juttu ajada, kui saab lühidalt. Ühe sõnaga, kohtu-uurija ja prokurör pole süütõendeid leidnud ja süüdistus on lõpetatud. Ja see on kõik. Kes ei usu, lugegu ise!»

Uskmatute toomaste jaoks oli tal tasku alati täis igasuguseid pabereid ja dokumente. Ta ulatas ühe neist oma naabrile Vinnalile.

See keeras oma prillide kuldsed aisad tugevasti kõrvade taha ja hakkas dokumenti uurima.

«Loe juba kõigile!» kostis kellegi hääl.

«Kas võib?» küsis Vinnal Potermannilt.

Potermann noogutas peaga ja Vinnal luges:

«A/S «Memphis» nõudmine J. Säga vastu põhjeneb vahekorral, mis on tekkinud kuriteo, nimelt J. Säga poolt kordasaadetud a/s «Memphis» raha omastamise tagajärjel. Sellepärast ei ole J. Säga poolt tema arvetel Kaubanduspangas olnud summade tasuta A. Potermanni arvele ülekandmine mitte varanduse varjamiseks, eesmärgiga pääseda võlgade tasumisest, vaid niisuguse varanduse varjamiseks, mis on kuriteo läbi saadud.»

«Kuidas, kuidas?» pöördus Ermson Potermanni poole. «Kuriteo läbi?»

«Siin ma võiksin prokuröri vastutusele võtta,» tähendas Potermann. «Tal puudub igasugune alus väita, et just see raha on kuriteo läbi saadud. Ma võin igal ajal selgeks teha, et sellel summal pole kõige vähematki tubaka lõhna juures. Aga hea küll, loe edasi!»

Vinnal jätkas:

«Ja sellepärast puudub alus J. Säga süüdistamiseks Kr. S. § 565 ettenähtud kuriteos. Selle tõttu langeb ära ka põhjus A. Potermanni süüdistamiseks Kr. S. § 565 järgi J. Säga eelnimetatud varanduse varjamisest osavõtmises».

Vinnal laskis käe paberiga lauale langeda. Teise käega üle lauba ja palja pealae tõmmates ütles ta endamisi:

«Pea ei võta hästi, olen vist väsinud.»

«Kas ei saa aru või?» küsis Potermann. «Mis seal aru saada: süüteo tunnused puuduvad. Mis siis veel?»

Ermson küünitas üle laua ja sai paberi enda kätte. Oma kuuekümnele aastale vaatamata luges ta kirja veel vabalt ilma prillideta.

«Ahaa, selge. Prokurör kinnitab, et see raha on varastatud, aga mitte võlgade tasumiseks määratud.»

«Mõistagi, kes siis varastatud rahaga tohib võlgu tasuda,» naljatas Potermann.

Kõik hakkasid naerma, aga Potermann võttis kohe tõsise näo:

«See lause läheb tal veel kalliks maksma!»

«Kas alustate protsessi?» küsis keegi koosolijaist.

«On ka teisi abinõusid oma õigust näidata,» vastas

Potermann. «Kohtuprotsesse ma ei armasta. Aga need haledad seal on mind jälle kohtusse kaevanud. Seekord § 570 põhjal. Selles kõneldakse ettevõtte juhatuseliikme vastutusest, kelle hooletu tegevuse tõttu ettevõte on pankrotti läinud.»

«Noh?»

«Mis noh? Tallavad tühja tuult. Saavad pika nina, muud midagi. Võin kihla vedada.»

Pärast koosoleku lõppu pistis Ermson käe Potermanni pihku:

«Soovin õnne, sõber. Seadus on seadus. Ja seaduse vastu ei saa me midagi öelda.»

Vinnalgi patsutas Potermanni turjale ja küsis ärimehelikult:

«Palju see konks sul maksma läks?»

«Ärisaladus,» vastas Potermann samas toonis.

«Jumalale tänu, et sa nii puhtalt välja tulid.»

«Noh, nii suurt kala juba väikese õngega ei püüta. Meiesuguste jaoks läheb vaja suurt noota.»

«Noota?» võpatas Vinnal.

Alles äsja oli ta näinud kohutavat unenägu: ta vedas järvel oma pojaga suurt noota. Andis teist tirida, nii et süda peksis sees, aga kui noot kaldale sai, oli see täis muda, milles vingerdasid ussitaolised koletised. Ta katsus nende eest ära joosta, aga jalad ei kuulanud sõna. Juba olid nad endid tema ümber mässinud, pigistasid teda. Ta tahtis appi karjuda, aga häält ei tulnud kurgust.

Unenägusid uskus ja kartis ta. Need ennustasid alati halba.

Viimasel ajal nägi ta neid sageli ja tundis ennast halvasti. Eriti sellest ajast peale, kui Hitler Poolale kallale tungis, oli ta rahu kadunud ja asemele tulnud mingi ebamäärane masendustunne. Ta oli ju Poola konsul, austas Becki, kandis pidulikel juhtudel Poola aumärke, oli aga samal ajal ka Hitlerist vaimustatud. Nüüd aga, kus führer Poolat oli maatasa niitmas ühes kõigi beckidega, ei teadnud ta, kuidas olla ja mida tunda, kas kaastundmust pekstu vastu või aukartust peksja vastu. Ja kes teab, mis Hitler siis teeb, kui ta ka selle maa siin enda kätte saab? Kas hoolibki midagi Poola konsulist? Kas küsibki midagi Vinnali varandustest? Ah, kui saaks kõik oma

ettevõtted pista vestitasku ja kodumaa tolmu jalgadelt maha raputada!...

Potermann pani ette minna lõunatama. Ermsonil ja Vinnalil polnud selle vastu midagi. Otsustati minna «Midrilinnu» restorani: hea köök ja head suupisted.

Viisakust mängides viivitati iga ukse juures.

«Aga palun, härra ekstsellents!» viipas Ermson Potermannile, ilma et ta sõjamehelikult sirge, nagu korsetti kandev piht oleks vähegi paindunud.

«Ei, härra kindral, teil on eesõigus! Teie olete vanem!»

«Olgu, anname siis teed kõigepealt härra konsulile.»

Juhtuski nõnda, et Vinnalit igal pool ees lasti minna, võib-olla kaastundest vaesekese vastu, kelle konsuliau nii ootamatult ära oli auranud. Sellest aga ei räägitud, nagu poodu majas ei räägita poomisnöörist.

Leti tagant jooksis «Midrilinnu» peremees ise kõrgetele külalistele vastu, tegi oma paksu kerega nii sügava kummarduse kui suutis ja juhtis nad lärmavate laudade vahelt kohe kabinetti, mille raskete ukse-eesriiete taha restorani sumin sumbus. Vinnal nägi vilksamisi oma poega teiste seltsis kuskil laua taga istuvat, aga ei teinud väljagi. Istugu, mis see temale korda läheb.

Kabinetis lendasid kolm ühesugust musta kõvakübarat varna otsa ja jäid sinna nagu kolm kaarnat üksteise kõrvale oksale istuma.

Tuba oli õlle ja suitsu külma lõhna täis.

«Jahe ja kõle on teil siin,» ütles Ermson käsi hõõrudes. Ja nähes laual tuhatoosis sigareti- ja paberossiotsi huulepuna jälgedega, viipas ta kelnerile: «Koristage minema!»

«Jahe?» kordas peremees. «Kohe, kohe teeme sooja. Kas valget? Või kolme tärniga? Mul veel on. Isegi valget «Cointreau'd» on.»

«Üks kolme tärniga!» kamandas Potermann.

«Aga mulle üks... käsisaag!» ütles Ermson naeratades, ent tungiva tooniga.

«Käsisaag? Kindralihärra teeb nalja.»

«Sugugi mitte. Vaadake, ikka veel lonkab. Lubasite parandada, aga pole märgata.»

Laud tõesti kõikus puudutades. Peremees lubas kohe midagi jalgade alla toppida.

«Millal te juba lubasite ära parandada!» tõreles Ermson. «Aga nüüd ei lähe enam läbi!»

«See on põranda viga,» katsus peremees vastu puigelda.

«Hüva, siis tooge höövel.»

Ei aidanud vastupunnimine, tuli tuua saag. Teati juba, kui suur põikpea ja veidrik kindral on. Kord oli ta rühma sõdureid käsutanud metsatukka sipelgaist puhtaks noppima, sest üks säärane putukas oli kindralile liiga teinud. Teinekord oli ta keset kasarmut äkki seisma jäänud, edasi ei saa, tee mis tahad, jalad nagu maa külge kinni kasvanud. Küsitud, mis viga. «Näe, palk on risti ees, ei saa üle.» Põrandal maas oli nimelt tuletikk.

Ermson viskas pintsaku seljast, keeras laua küljele, mõõtis, saagis ja proovis, kuni see viimaks seisis nagu põranda külge tinutatud.

«Soo, nüüd on ka soe,» ütles ta kuube selga tõmmates. «Kus on söögikaart?»

«Vahest eelsöögiks letilt midagi?» soovitas peremees. «Rasvast suitsuangerjat? Või rollmopsi eht bismarkheeringast? Või väikesi marineeritud puravikke?»

Kitsi, nagu vana Vinnal oli, ei tahtnud ta midagi peale seakarbonaadi hapukapsastega, aga laialoomuline Potermann nõudis, et mis letil, see olgu ka laual, ja viru valgegi jää peal ärgu puudugu.

Kelner jooksis minema, peremees sosistas midagi Potermannile kõrva sisse, sai aga sellelt jaheda vastuse:

«Jäägu teiseks korraks. Ega me siia lõbutsema tulnud.»

«Palun, kuidas ise soovite!»

Peremees tegi kummarduse ja ujus minema.

Esimesed klaasid võetud, küsis Vinnal:

«Mis sina, Potermann, arvad, kas sakslased tulevad edasi, kui neil terve Poola käes on, või mitte?»

«Kas sul on hirm, et nad ei tule?»

«Kui nad ei tule, on halb, ja kui nad tulevad, on ka halb. Kõige halvem aga, kui ei tea, mis nad ette võtavad.»

Ei Potermann ega Ermson kahelnud Hitleri tulekus. Ei saanudki teisiti olla. Milleks siis kõik ette on valmistatud? Milleks omavahel kokku lepitud?

«Aga Saksa-Vene leping?» küsis Vinnal kõhklevalt.
«Mis meil selle lepinguga pistmist on?»
«Noh siis meie endi suvine leping Saksamaaga?»
«Sa nagu ei tahaks sakslasi näha?» pahandas Ermson. «Aga ütle, kallis, mis neil viga on? Milline distsipliin! Millised sõjamehed! Ja strateegia! Oo! Või istub sul ikka veel veres see loll legend, nagu oleksid sakslased meid seitsesada aastat piinanud? Meie pole mingid orjad. Ja sakslased pole mingid parunid. Jah, kui tahad, oleme ise parunid, ainult von puudub nime ees.»
Ka Potermann tungis Vinnali kõhklusele kallale:
«Sa mõtled mittekallaletungi-lepingut Saksaga? Mis see Hitlerit takistab? Ütleme, sul on uks pärani lahti ja mina astun su uksest sisse, on see siis kallaletung? Ei! Kallaletung võib kõne alla tulla ainult teiselt poolt, kus meil kõik uksed lukkus on.»
Aga Vinnal jonnis edasi. Ta esitas igasuguseid kahtlusi, soovides ühte: et need purustataks ja ta võiks rahulikuks jääda.
«Aga rahvas?» küsis ta. «Kas rahvas Hitlerit sallib? Ma ju kuulen iga päev, mis temast arvatakse.»
«Rahvas?» ägestus Potermann. Ta pühkis salvrätiga suu puhtaks ja viskas selle kõrvale. «Kes küsib rahvast? Lase tal ohjad natuke lõdvemaks ja ta tormab sul kohe enamlaste sülle. Seal on su rahvas! Suured mehed teevad ajalugu, need, kes kaugemale näevad, mitte aga rahvas. Rahvas on ju pime. Kas ta näiteks tahtis vabadussõda? Kindral teab väga hästi, kuidas tuli inimesi seina äärde panna ja oksa tõmmata, enne kui teised püssid kätte võtsid ja enamlaste vastu läksid.»
Vinnal ei vaielnud enam vastu. Ta näsis vaikselt vintske karbonaadi kallal, mis väga maitses, aga millest nõrgad hambad jagu ei saanud, rüüpas õlut vahele ja ümises, rohkem enese ette:
«Tuleksid nad kiirmarsiga, siis poleks ju viga... Varandused jääksid terveks, ise jääks ellu...»
Tagalarott, mõtles Ermson, aga jättis ütlemata.
Sel hetkel astus ootamatult sisse Vinnali poeg, värviline pael üle rinna. Ermsonit nähes lõi ta kannad kokku ja palus vabandust eksitamise pärast, kutsus siis isa veidi kõrvale ja küsis talt raha. Vanamehe nägu tõmbus

pilve. Poeg muutus alandlikuks ja häbelikuks. Pole midagi parata. Auvõlg. Viiskümmend krooni. On see siis mingi summa?

«Soo,» tõmbas vanamees oma registrid välja, et teistele näidata, kui karm ta vahel oskab olla, «lakub ringi ja isa muudkui maksa! Mitte punast pennigi ei saa sa minult. Auvõlg? Tunnen su auvõlgu!»

Pööras pojale selja ja istus lauda.

«Mis teha? Pean nähtavasti teiste poole pöörduma . . .»

Siis aga äkki oma tooni muutes küsis poeg:

«Muide, kas sa, vana, oled tänast lehte juba näinud?»

«Ei ole. Mis on? Kas midagi minust?» ehmus vanamees.

«Kas siis teist keegi veel pole lugenud?» imestas noormees oma linaseemnekarva juuksetukka tagasi lükates.

«Räägi ometi, mis lahti on?»

«Oo, rabavad uudised! Leping Moskvaga ja jumalteab mida kõike.»

Ta hakkas taskuid mööda kobama, aga ajalehte ei leidnud, oli vist ette lauale jätnud.

«Tooks teile kohe . . . aga ei julge seal oma nägu näidata.»

«Väljapressija niisugune!»

Juba oli Potermann omalt poolt viiskümmend krooni laua nurgale ladunud.

«Toimeta ainult ajaleht siia!»

Vana Vinnal solvus. Ons ta siis nii vaene kirikurott? Oma ainsa poja võlad jõuab ta ikkagi kinni maksta.

«Säh, siin on sulle nii palju kui tahtsid.»

Ta pistis nõutud summa pojale pihku.

«Et sul aga edaspidi enam mingisuguseid auvõlgu poleks! Või see siis väike raha on? Teine peab enne kaks kuud orjama . . .»

«Igatahes mitte sina!» vastas noor Vinnal naerdes. Isa raha tasku pistnud, lõi ta kiire pilgu Potermanni paberirahadele laua nurgal, viivitas hetke ja keeras ka need kiiresti tänades tasku. Enne kui isa sai vahele segada, oli poeg juba väljas.

Vana Vinnal oli erutusest punane. Potermann lootis, et vanamees õiendab talle poja võla kohe ära, aga võta näpust! Rahatasku kadus põue ja isegi kuub nööbiti

eest kinni! Potermann kahetses juba, et nii kergemeelselt suuremeelsust oli mänginud.

«Oled ikka vana koi!» heitis ta põlgliku pilgu Vinnali poole. Sääraste etteheidetega oli Vinnal juba harjunud.

«Koi siis koi, aga mis sa selle kohta ütled, et ma olen otsustanud oma kaupluse poja nimele kirjutada, aah?»

«Ja sa raatsid? Sina?»

«Jah, raatsin. Tehku sellega, mis ise tahab. Ei lähe mulle korda.»

«Mis ta ikka teeb?» ütles Ermson vahele. «Joob mõne kuuga maha, muud midagi. Ei mina oma pojale küll veel kinnisvara kätte viska. Las õpib ja elab veel.»

«Mis ta sul õpib? Ta ju hullem joodik kui minu Ferdi. Aga näete nüüd, näete nüüd, tuleb välja, et Ermson on minust veel suurem kitsipung!»

Vinnal naeris otse lapsiku heameelega.

Tuli kelner ja tõi ajalehe. Vaevalt olid rasvased pealkirjad loetud, kui kõigi näod pikaks venisid. Sõnum vastastikuse abistamise lepingust Nõukogude Liiduga lõi kõik kolm rahatuusa tummaks.

Esimesena toibus Vinnal. Uus kaubaleping andis talle mõningaid lootusi ja ka sõda nähtavasti ei seisnud ukse ees.

Potermann purskas välja:

«Tähendab, me peame viimaks sakslaste vastu minema? Meie! Jaburdus! Ja kas Hitler selle lepinguga rahule saab jääda? Mitte iialgi! Sest baasid . . .»

Ta võttis taskust sigari, aga pistis tagasi ja hakkas kiiresti paberossi popsutama.

«Käänak on järsk,» ütles Ermson. «Aga igas olukorras tuleb leida väljapääs. Mina ütlen ühte: enne kui neid baase ükskord ehitama hakatakse, on sakslased meil ammugi juba sees. Püssirohi tuleb kuiv hoida . . .»

Uuriti lepingut igapidi, arutati, vaieldi, kuni lõpuks üksmeelselt leiti, et leping on leping, aga elu peab oma endist rada edasi minema. Peaasi nüüd on — säilitada kodurahu. Vastasrind hakkab kindlasti pead tõstma, tal on nüüd seljatagust. Päris vaikima panna teda ei saa, ajab pilli viimaks lõhki, võiks väikese ventiili lahti teha . . . Senist kurssi ei tohi vähemalgi määral muuta, küll aga mehi eesotsas, muidu hakatakse jorisema.

Võiks paar kohakest valitsuses isegi sotsidele lubada. See pole kardetav, paistaks aga kole radikaalne, vaigistaks meeli: valitsus nii-öelda seinast seinani — mis te veel tahate!

«Pead Tallinna sõitma,» ütles Ermson Potermannile, «ja vanamehele meie avalikku arvamust tutvustama. Sinu selja taga on pealegi terve isamaaliit. Sinu sõna kaalub.»

Potermann oli meelitatud. Ka Vinnali vimm Potermanni vastu oli lahtunud ja ta toetas Ermsoni ettepanekut.

«Uuri seal lähemalt kaubalepingut ja helista mulle,» ütles ta.

Potermanni mõtted hõljusid kõrgemais sfäärides. Ta leidis, et see, kes edaspidi riigiohje enda käes hoiab, peab olema osav ja ettevaatlik, sel peab olema mao tarkust, eesli kannatust ja rebase kavalust.

«Sinul ju seda kõike on!» hüüdis Ermson. «Sina peaksid ise riigiohjad oma pihku võtma!»

«Mis nüüd mina . . .» kõhatas Potermann. «On osavamaid mehi . . . Aga kui just arvatakse, et minust kasu on, eks ma või ka sõita.»

Ta helistas kelnerit:

«Veel üks kolmetärniline!»

SEITSMES PEATÜKK

Masinast tulnud ja trükimustast veel lõhnav ajaleht käes, ruttas Paul Riuhkrand trükikojast otse Tammemäge otsima, et talle teatada uudiseid, mis hinge rõõmust lausa tantsima panid. Kuidas ta oli oodanud päeva, mil ükskord ometi midagi käriseb ses umbuses, kus nii raske oli hingata, mil ometi kord juga värsket õhku kuskilt sisse prahvatab! Ja nüüd sähvatas nagu esimene välk kevadel. Viimaks ometi!

Ta leidis Tammemäe «Põhjanaela» kohvikust. Istus seal akna lähedal väikese ümmarguse laua taga, kohvitass ees, kepi külge kinnitatud ajaleht peos. Suitsust vinetav kohvik oli tulvil inimesi ja sumises nagu taru.

Kuskilt oli kuulda saadud, et on oodata midagi erakordset ja põnevat, ning kui kohviku välisuksest keegi sisse astus, pöördusid kõigi pilgud sinnapoole. Oodati lehemüüjat, aga ajaleht viibis ja pinevus kasvas.

Vaadati, kuhu Riuhkrand istub, et siis minna ja temalt uudiseid pärida — peab ju ajalehe korrektor neid väga hästi teadma.

Kohvik oli kohtamiskohaks ja klubiks kirjanikele, kunstiinimestele ja teadlastele, ajakirjanikele, arstidele ja advokaatidele, ühe sõnaga, haritlasrahvale, kes siin käis küll uudiste, küll keelepeksu pärast, küll niisama koos vaikselt istumas, ajalehti lugemas või malet mängimas, tihti ka vaidlemas kõigi võimalike küsimuste üle, olgu need siis uhiuued riimid või Poola purustamine, hindade tõus või ühiskonna arenemise seadused.

Tammemäe laua juurde, kuhu Riuhkrand istus, ei söandanud keegi läheneda, olgu aukartusest või lihtsalt kartusest.

«Kas uudised tulevad tänasesse lehte?» küsis Tammemägi.

«Te teate siis juba?»

«Tean. Ja teie enda šefilt.»

«Jürissonilt?»

«Jürissonilt endalt.»

Tammemägi viibinud parajasti Töölismajas kohalike ametiühingute liidu esimehe Kõivu juures, kui sinna sisse tormanud toimetaja Jürisson. Lõõtsutades seletanud ta, milline nõudmine Nõukogude Liidu poolt valitsusele esitatud. Nüüd olevat aeg unustada kõik lahkhelid, ta ise sõitvat kohe Tallinnasse presidendi jutule uue valitsuse kujundamise asjus. Kõik endised erakonnad pidavat nüüd ühise vaenlase palge ees kokku leppima. «Missugusest vaenlasest te räägite?» küsinud Kõiv. «Idapoolsest,» vastanud Jürisson. «Te olete küll majanumbriga eksinud, härra Jürisson, ida pool on meil ainult sõbrad,» öelnud Kõiv ja teinud jutuajamisele lühikese lõpu.

Lähedates laudades tekkis vaikus. Taheti kuulda iga sõna, mis Tammemägi ja Riuhkrand vahetavad. Aga nad kõnelesid liiga tasa.

Tagumise seina ääres suure seinamaali all, millel

kunstnik oli nähtavasti tahtnud edasi anda maskipeo kirevust, istus piipu imedes dotsent Rautam. Ta kahvatuid ja sirgeid näojooni ning läikivalt tumedaid juukseid tõstis esile tumeroheline särk õige heleda kaelasidemega ja valge rätik rinnataskus. Rautam oli tuntud oma terava keelega, mida aga pehmendas ta r-hääldamine, mis oli midagi r ja l vahepealset ja nii mahe, et ta torked ei tundunudki häbematusena, sõnavallatused aga omandasid lapseliku kõrvaltooni. Kui ta tujus oli, lendasid paradoksid ja vaimukused. Kui puhkes vaidlus, katsus ta õli tulle valada, et leek kõrgemale tõuseks. Tagaselja ta inimestest halba ei rääkinud ja seepärast salliti ta suu sisse öeldud teravusi enam kui mõne tagaseljarääkija mahedaid sõnu. Temast hoidusid aga eemale need, kes kartsid naeruväärseks saada, kes olid ennast ääreni täis ja väga hellad. Keeleteadlane Piiber nende hulka ei kuulunud. Ta tuli, vaatas läbi ähmaste prillide kahele poole, otsides vaba kohta. Peatudes vahekäigu lõpus, kus istus Rautam, võttis ta prillid eest ja hakkas neid taskurätikuga hõõruma.

«Mis sa nühid, istu lauda!» hõikas Rautam.

«Ah sina!» hüüdis Piiber ja tõstis prillid ette.

Vaevalt istet võtnud, hakkas ta kohe laua klaasplaadi alt hinnakirja uurima. Kui tal nõnda alla kummardudes lõdvad huuled lonti vajusid ja karvane kukal krae vahelt pikalt välja sirgus, oli tal ilme, nagu tahaks ta ojast vett juua.

«Mis sa sealt leiad?» küsis Rautam, küünarnukk laual, piibukaha peos. «Oled seda literatuuri iga päev lugenud.»

«Olen lugenud küll,» vastas Piiber oma kollasejuukselist pead tõstes, «aga näe, vigu nad mitte ära ei paranda. Tahab kultuurne kohvik olla, aga ortograafilised vead ajavad kananaha üle ihu. Kui palju kordi ma olen palunud, et need ära parandataks.»

«Sinu sõnadel pole siis kaalu?»

«Tuleb välja küll, et ühe inimese sõnadest on vähe. Tuleks hulgakesi ühine märgukiri koostada ... Võiks olla midagi ultimaatumi taolist, et kui, ütleme, kahe päeva jooksul pole ära parandatud, siis kolime kõik üle teise kohvikusse. Peaksime näitama kollektiivi jõudu.»

Ta kõneles oma hariliku ühetoonilise, ebakindla häälega, ilma kireta, pisut pudruselt, nii et tuli teravalt kuulata, kui tahtsid igast sõnast aru saada.

«Ikka on sul suurt joont, seda peab ütlema,» nöökas Rautam. «Kärbseidki tahad põrutada suurtükiga.»

«Nagu näed, teisiti ei saa. Ka väikeste puuduste parandamisel on suur tähtsus,» ütles Piiber õpetlikult.

«On sul aga ka lusti seda maailma igast otsast paigata kui vana saabast!»

Tõepoolest, Piiberi artiklid «Akadeemias», «Üliõpilaslehes» ja mujal kubisesid parandusettepanekuist, olgu keele või buršikommete, veksliseaduse või tööliskoja kohta. Seejuures püüdis ta ise väga erapooletult asja valgustada, see tähendab, otsis paha kõrval alati ka head, mida saaks kiita. Kui asi nõnda läbi oli nätsutatud, tulid ettepanekud: «oleks parem, kui», «oleks soovitav», «võiks vahest» jne.

«Kas just vana saabast . . .» tegi Piiber solvunud näo, ilma et ise solvumist oleks tundnud.

Ta tellis klaasi teed ja hakkas jälgima, kuidas suhkur aegapidi sulab.

«Saab näha, kui kaua meie vaikiv olukord veel kestab,» katsus ta juttu uuesti alustada. «Kuhugi liikuda ei saa, läänes käib sõda, meres on miinid ees, idas kõrge müür. Öeldi ikka, et oleme tõmbetuulte maal, aga mujal käivad tormid, meil pole tuuleraasugi.»

«Torm lööks sinusuguse pikali,» vastas Rautam piipu tõmmates. «Aga mis sinul nüüdki viga, müürid ümberringi, elad kui vanajumala selja taga . . .»

Laua lähedal oli seisma jäänud tuntud literaat Villem Kits, suur inglise kultuuri austaja. Piiber kutsus teda lauda, aga Kits vaatas veel ringi, et leida paremat seltskonda, sest Rautamit ta hästi ei sallinud. Kuid vabu laudu ta ei näinud, tuli leppida sellesamaga siin.

Tellinud jäätšokolaadi, küsis ta:

«Miks täna kohvikus nii palju rahvast on?»

«Kas sa veel ei tea? Oodatakse ränki uudiseid,» vastas Rautam.

Väljaspool aega seisva luulekunsti ja filosoofia harrastaja Kits oli uudiste vastu ükskõikne. Ta võttis taskust paki «Camel» sigarette ja pakkus Rautamile. Aga selle

asemel et imetleda, kust need on välja võetud, lausus see jämedalt:

«Karusõnnik. Seda ma ei suitseta.»

Kits punastas.

«Mis uudised need võiksid olla?» küsis uudistemaias Piiber, katsudes ühtlasi tekkinud piinlikkust varjata.

«Kas sa pole kuulnud?» lõõpis Rautam. «Inglased olevat rängasti peksa saanud ja London maatasa pommitatud.»

See oli kivi Kitse aeda.

«Sulle teeb vist headmeelt, kui hitlerlased võidavad?» sähvas see ning kõhatas kohe nagu ikka, kui oli ärritatud.

«Kõik münchenlased peavad kere peale saama. Liiati sinu inglased, need sklerootikud oma raugastunud traditsioonidega . . .»

«Kuidas, kuidas? Inglased raugastunud? Mis jutt see on? Raugastunud? Aga, palun, nende asumaad? Kas juba need üksi ei kõnele nende hiigla-elujõust?»

«Vaat kus leidis! Asumaad? Need asumaad ei kõnele, vaid karjuvad. Ja mitte elujõust, vaid toorest rusikast.»

Kits lõkendas ärevusest. Nikotiinist pruunistunud näpuotstega toksis ta oma sigaretti vastu tuhatoosi põhja.

«Aga sport?» hüüdis ta. «Kus on paremaid spordimehi kui Inglismaal?»

«See sõda pole inglastele kriket või jalgpall,» vastas Rautam. «Katsugu nad oma oxfordi- või golfipükstes sõda võita! Ainult tuult püüavad nendega!»

Torge oli valus, sest Kitsel endal olid golfipüksid jalas. Ta ei kannatanud enam välja, jõi oma jääšokolaadi põhjani ja tõusis, et mujale istuda.

«Kas maksis nii teravalt?» tegi Piiber märkuse.

«Ei saa teisiti, kui niisugust kehkenpüksi näed.»

Ajalehepoisi tulekuga katkesid jutud laudades. Tekkis päris ostupalavik. Poisil polnud enam kuigi palju ajalehenumbreid ja kärsitust suurendas ka see, et raha tagasiandmine võttis ilmatu palju aega.

Varsti krabisesid lehed kõigis laudades.

«Suurepärane! Tore!» hüüdis Rautam oma pehme

r-iga ajalehe varjust kohvikus tekkinud vaikusesse. «Kas sa, vennas, ka mõistad, mis tähtsus sel kõigel meie kohta on?» küsis ta Piiberi poole pöördudes. «Uus lehekülg ajaloos! Nüüd hakkame elama! Läheb lahti, mis? Miks sa nii mõttesse jäid? Sa polegi nagu rõõmus?»

«Mnjaa,» venitas Piiber kukalt sügades. «Igal asjal on kaks otsa. Kas ei arene sellest uus konflikt? Kas ei muutu meie maa nüüd sõja tallermaaks?»

«Ma tahan näha, kes meid nüüd veel julgeb puudutada!» vastas Rautam.

«Kui nüüd teisest küljest võtta,» veeretas Piiber ühetooniliselt, «jah, oleks ju kena, kui praegune režiim lahedamaks muutuks . . .»

Ja oma pooleni joodud teeklaasi ühtesoodu segades, kuigi suhkur ammu juba sulanud oli, hakkas ta arutama, et nüüd oleks paras aeg hakata mõtlema «suurtele» sotsiaalsetele reformidele, nagu näiteks vanaduskindlustusele, laste abirahade maksmisele, tööliste korterite ehitamisele . . . Ja töölistele tuleks võimaldada aktsiaseltsidest osavõtmist, osasaamist käitise tuludest . . .

Rautam kuulas, kuulas ja katkestas viimaks need unistused:

«Tead, keda sa mulle meelde tuletad? Seda vana tädikest, kes, kui maja põles, hakkas oma kummutiloksult tolmu pühkima.»

Piiber ei saanud aru, mida see Rautam õige tahtis. Mis tulekahju meil siis lahti on? Ei, Rautam ei tea ise, mis ta räägib. Ikka armastab ta liialdada, lõõpida, narrida.

Uudised olid juba kõigil loetud, nüüd algasid kommentaarid, seletused, vaidlused. Pätsi diktatuurile on tugev mõra sisse löödud, arvati üldiselt. Et valitsuses muudatusi tuleb, selles ei kahelnud keegi. Ühed väitsid koguni, et mõne aasta pärast valitsevad Eestis nõukogud. Teised vaidlesid sellele vastu, seda ei lubavat Inglismaa, Ameerika ega Saksamaa iialgi.

Kohviku eesmises osas istuti nukralt ja mornilt. Siin istusid need, kes tuleviku pärast hirmu tundsid, aga seda ei tahtnud avalikult näidata, sest ümberringi olid kõik sündmustest vaimustatud.

Eriti kõrgendatud meeleolu oli Rautami laua läheduses.

«Lausa skandaal!» hüüdis ta. «Astud kohvikusse sisse, eeskojas tolkneb naela otsas mingisugune välismaine sodi. Aga kus on «Pravda»? Kus «Izvestija»? Puuduvad! Seda ei või enam sallida!»

«Õige!» kostis mitmest suust.

«Kui saadaksime õige nõudmise kohviku peremehele?» kuuldus kuskilt.

Ettepanekuga oldi nõus ja Piiber pandi teksti kirjutama. Kui see valmis oli, soovitas Rautam veel juurde lisada, et «Völkischer Beobachter» peaks kohvikust kaduma.

«Kas siiski maksaks?» ebales Piiber. «Peaks jälgima ka natside häälekandjat, et saada erapooletumat pilti...»

Temaga ei lepitud. Vaat kus leidus natside kaitsja, mingu ta oma erapooletusega kus seda ja teist! Piiberil tuli järele anda, aga see-eest katsus ta läbi suruda, et kirjas mainitaks midagi ka ortograafilistest vigadest hinnakirjas. Ta naerdi välja.

Poognale võeti esimesed allkirjad.

«Näe, professor Känd istub seal,» ütles Rautam Piiberile. «Sa tunned teda hästi, mine sinna, las kirjutab ka alla.»

Professor Känd oli oma portfelli lauajala kõrvale maha pannud ja kummardus, pliiats käes, ajalehe kohale, mis lamas tema ees laual.

«Kas tohib segada?» küsis Piiber.

Känd tõstis pea üles ja vaatas Piiberile hajameelselt otsa. Ta mõtted viibisid veel ristsõnamõistatuse lahendamise juures. See oli ta lemmikajaviiteks, kus sai proovile panna oma teadmisi, mida tal konkreetsete pisiasjade kohta oli hämmastavalt palju. Töötanud kaua aega teaduslike oskussõnade loomise komisjonides kõige mitmekesisemate teaduste alal, oli tal peas arutu hulk terminеid, ja kui sellele lisame, et ta oli ka entsüklopeedia üks toimetajaid, siis mõistame tema kirge ristsõnamõistatuste vastu.

«Aa, teie...! Palun, palun. Ehk vahest teate teie: mõõduühik seatina jaoks, algab f-iga, lõpeb r-iga? Mitte ei tule meelde... Aga siiski, pidage, pidage... Fodder! Muidugi fodder! Või oli fudder?»

Ta märkis tähed ruutudesse, oli rahuldatud ja pani pliiatsi kõrvale. Piiber seletas lühidalt, miks ta auväärt professorit on tülitama tulnud.

«Jahah, või nõukogude lehti? Miks ka mitte? Aga kust see mõte teil nii äkki pähe kargas?»

Kui Piiber ütles, et nüüd algab ju tõenäoliselt palju elavam läbikäimine Venemaaga, vaatas Känd talle oma väikeste, alati pisut imetlevate silmadega otsa ja küsis nagu eksamil:

«Ja millest te seda järeldate?»

«Kas siis härra professor ei ole tänast lehte lugenud?»

Piiber ulatas talle värske ajalehenumbri. Mida enam Känd luges, seda enam ilmus tema näkku imestust. Lõpuks aga oli ta kuidagi häiritud.

Ühelt poolt haistis ta värsket tuulepuhangut, mille järele temagi tarvet tundis, aga teiselt poolt oli elu viimase kahekümne aasta jooksul ikka enam muutunud seisva mudatiigi sarnaseks ja ta oli niivõrd harjunud selle liikumatusega, mugandunud selle paigalseismisega, et tekkis illusioon, nagu peaks ta eluga vapralt sammu (või koguni elu temaga!). Kuid viimasel ajal arenes ümberringi suuri sündmusi peadpööritava kiirusega, temale teadmata ja temast hoolimata. Ikka enam ja enam tundis üldtunnustatud teadlane, kultuuritegelane ja autoriteet, et ta on kõrvale jäetud, on muutunud tähelepandamatuks suuruseks. Mis on su fudder nende mõõduühikute kõrval, millega elu, seda liikuvat, edasitormavat elu ennast kaalutakse? Nühk-nühk lähed sa oma igapäevast sissetallatud teed, kühm seljas, vihmavari käevangus, aga tema, seesama elu, murrab trahh-trahh sisse, sinust vähematki hoolimata.

Kuid miks peab sellest kõigest Piiber teadma?

Känd lausus ainult:

«Ja teie ei rõõmustagi?»

«Kuidas ütelda?» vastas Piiber. «Ühelt poolt ei tohiks see ju meile halba tuua. Olemegi liiga ühekülgselt lääne poole orienteerunud. Tasakaalu mõttes ei teeks viga...»

«Tähendab, et kalkuleerite, aga ei rõõmusta?» elavnes Känd.

Piiber ei saanud aru, mida professor sellega tahab öelda.

«Nooremail on õigus,» jätkas Känd. «Nad ütlevad, et meie oleme kopitanud, ei tunne õiget rõõmu ega viha . . .»

«Mina nõnda pole öelnud,» katsus Piiber ennast puhtaks pesta.

«Seda ma usun,» vastas Känd. «Teid ennastki süüdistatakse noorte poolt. Jaa, ka teid.»

«Ka mind?» ehmus Piiber. «Ja milles siis?»

«Just selles, et olete kuiv kalkuleerija, külm kõrvaltvaataja, konservatiivne . . .»

«Mina ja konservatiivne?!» pahvatas Piiber. «See on küll arusaamatuse tipp . . . Kes seda ütleb? Kes seda julgeb öelda?»

«Minu tütar näiteks,» vastas Känd naeratades. «Ta süüdistas küll mind, aga nimetas ka teid. Ja kui ma nii vaatan, siis näengi ma oma vigu teis paremini. Oleme kopitanud, härra Piiber.»

«Ja seda ütles Rutt?»

«Jah . . . Aga kuhu ma pean alla kirjutama?»

Piiber osutas poognal tühjale kohale, kuhu võiks hästi sobida autoriteetsem allkiri, ise aga ütles:

«Kindlasti Riuhkranna mõju. Tema on Ruti üles kruvinud. Rutt poleks ise kunagi säärasele mõttele tulnud. Ta tunneb ju minu vaateid, teab, et need pole konservatiivsed. Riuhkrand on aga ühekülgne fanaatik.»

«Kas te tahate sellega öelda, et Rutil ei või oma arvamist olla?» protesteeris Känd.

«Seda muidugi,» möönis Piiber, kes Ruti vastu päris ükskõikne polnud ja juba sellepärast Riuhkranda hea meelega Ruti läheduses ei näinud. «Aga kas te pole märganud, et sestsaadik, kui meil siin Tammemägi silmapiirile ilmus, on nii mõnedki inimesed käredama tooni võtnud? On nagu julgust, ma ütleksin isegi ülbust, juurde saanud. Nii näiteks Rautam. Temaga ei saa ühtki mõistlikku sõna rääkida. Ja Riuhkrand . . . Rutil peaks ka Riuhkranna suhtes enam kriitilist meelt olema . . .»

Kännule see jutt ei meeldinud. Seda märkas Piiber isegi, tänas allkirja eest ja küsis äkki:

«Aga mis te arvate, kui õige läheksin ja küsiksin ka Tammemäelt allkirja? Saab näha, mis ta ütleb?»

«Kus on see Tammemägi?» küsis Känd uudishimulikult.

Piiber näitas.

«See, kes seal Riuhkrannaga istub?»

«Seesama.»

«Keegi muidugi ei julge sinna lauda istuda?»

«Mina küll. Mis seal siis ära ei ole?» braveeris Piiber.

Hetk hiljem seisiski ta Tammemäe ees. Magusa naeratusega alustas ta:

«Kas tohib teiega mõni sõna? . . .»

Enne kui Tammemägi midagi vastata sai, oli ta juba istet võtnud.

«Me tunneme teineteist küll väga vähe . . .»

«Kahjuks ei tunnegi ma teid.»

«See on Piiber,» seletas Paul. «Küllap see nimi on silma puutunud?»

«Isiklikult te mind muidugi ei või tunda . . .» ütles Piiber vabandavalt. «Aga ma ei tahaks uskuda, et vähemalt mõni mu artiklitest teile silma pole puutunud . . .»

«Suured uudised? Eks ole?» pöördus ta äkki Pauli poole, kes ajalehte silmitses. Olles pisut erutatud, keeras ta oma allkirjade poogna neljakorra kokku ja pistis põuetasku.

«Jah, seda küll.»

«Kui tohiks küsida, mis teie neist arvate?» küsis Piiber Tammemäelt.

«Soovite mind intervjueerida?»

«Ei, seda mitte . . .»

Vestlusest ei tahtnud suurt asja saada, kuna Tammemägi oli väga napisõnaline ja ka Paulil polnud erilist lusti Piiberiga rääkida. Aga Piiberil oli visadust. Üks küsimus järgnes teisele: mis Tammemägi arvab sõjast, kui kaua see veel võiks kesta, kas see laieneb, kumb pool lõpuks võidab?

Mida pealekäivam ta oli, seda tagasihoidlikumaks muutus Tammemägi, Pauli poole aga Piiber üldse ei tahtnud pöörduda.

«Mis teie arvate, kas meie olud peaksid nüüd lahedamaks muutuma?»

Kuna vastust kohe ei tulnud, vastas ta ise:

«Kindlasti vist . . . Saab ükskord ometi ennast vabalt avaldada.»

«Kas teil see pole siis võimalik olnud?»
«Oh ei, ikka on tulnud rääkida läbi lillede.»
«Tõesti? Kas on põhjust olnud?»
«Kuidas ei ole olnud?» imestas Piiber.
«Või erinevad teie vaated kuidagi ametlikest seisukohtadest?»
Piiberi huuled vajusid lõdvaks. Kas siis Tammemägi ei taha mõista tema opositsioonimeelsust? Nagu Rutt ja Riuhkrand... Nagu kokku räägitud!
Ta kogus end ja vastas:
«Eemalseisjal on muidugi raske kõigist vahedest aru saada.»
«Jah, aga kas te alles hiljuti ei kirjutanud fašismi headest külgedest?»
«Tõsi, ma tõin ka neid ette. Katsusin ainult objektiivne olla, mitte rohkem. Minu arvates ei tohiks vastast ainult ühest, eitavast küljest näha. Kui te mind lugenud olete, siis olete ehk ka tähele pannud, et ma praegusele valitsusele pole sugugi ainult pai teinud, vaid teda ka vastukarva silitanud.»
«Aga milleks?»
«Ei saa ometi igavesti sallida seda... tema vaimukitsust. Rahvaski pole rahul, nüüd aga võib nurin veelgi suuremaks minna.»
«Tahate rahvast vaigistada? Või valitsuse «kitsast vaimu» laiendada? Või kuidas?»
Piiber ei osanud nii äkki vastata. Ta oleks tahtnud seletada, et on tarvis valitsusse saata värskeid inimesi, opositsiooni esindajaidki, jah, isegi kommuniste; tema peast vilksatasid läbi mõtted suurtest reformidest, millest ta oli kirjutanud, aga ta lausus ainult:
«Jah, nüüd tuleks õige tee leida, tuleks hästi kaaluda...»
«Kaaluge, kaaluge!» vastas Tammemägi muiates.
Kuigi Piiberi loomupärane paindlikkus oli aegade jooksul aidanud talle paksu naha selga kasvatada, tungis Tammemäe vaevaltmärgatav muie sellest siiski kiiremini läbi kui Rautami nõelterav pilge. Ta tõusis, tänas ei tea ise mis eest ja unustas hämmelduses allkirjagi küsimata.
Ta vaatas hetkeks ringi ja nägi eemal Villem Kitse.

See oli Rautami lauast ära minnes varjatud nurgast eest leidnud oma Bella koos Villibald Muidrega.

Piiber võttis taskust paberi ja pani selle kohe ühes täitesulepeaga Kitse ette, lootes ilma pikemata allkirja saada. Aga ta eksis. Tema paber polnud veksel, kuhu sõbramehe poolest alla kirjutatakse. Tuli seletada, milles asi seisab, aga ka see ei aidanud. Bella hakkas oma lühinägelike silmadega allkirju uurima. Ka Muidre ajas oma pea lähedale, nii et ta tõmmud käharad juuksed Bella tuhkblonde lokke puudutasid. Natuke aega istusid nad sel viisil liikumatult, nautides teineteise sooja lähedust, siis lükkas Bella paberi ükskõikselt kõrvale — see teda ei huvitanud. Kuni Muidre allkirju edasi jäi uurima, pöördus Bella Piiberi poole:

«Te olete muidugi tänast lehte lugenud?»

«Jaa, mis siis?»

«Kas lugesite terve lehe läbi?»

«Lugesin.»

«Ja midagi ei hakanud silma?»

«Kuidas midagi? Terve leht on uudiseid täis.»

«Ja muud ei midagi?»

Piiber lõi lehe lahti, vaatas üht lehekülge, teist, viimaks leidis kolmandalt muude sõnumite ja kirjutuste vahelt Muidre artikli Villem Kitse tõlgitud inglise värsipõimiku kohta.

«Lõpuks ometi!» õhkas Bella. «Ja kujutlege, et ka William ise ei ole seda märganud, kuigi see otse temasse puutub.»

«Minusse?» erutus Kits ja rapsas lehe pihku.

Kuni artiklit loeti, vaatasid Bella ja Muidre õrnalt naeratades teineteise silmadesse ja koputasid oma sigarettide tuha üheaegselt tuhatoosi.

«Nii peene šriftiga laotud,» pahandas Kits, «kes seda üldse siit leiab ja loeb?»

«Ja olete teie ka leidnud paraja aja avaldamiseks!» tegi Bella koketeeriva etteheite Muidrele.

«Vabandage, proua, aga see polnud minu teha,» vastas Muidre selle üliviisakusega ja sulava häälega, millega ta oskas daame kohelda. Teda peeti hästikasvatatud inimese eeskujuks. Aitas ta ju alati daamidele mant-

leid selga ja kalosse jalga, avas nende ees uksi ja ütles neile komplimente.

Juba põgusal lugemisel oli Kits märganud, et kirjutus on täis kiidusõnu, ja ta nägu muutus säravaks. Kiirpilk oli tabanud selliseid lauseid, nagu: «paiguti on tõlge palju parem kui originaal», «väärtuslik panus kõrge kirjanduse varasalve», «haruldane leidlikkus uute sugestiivsete sõnade loomisel moodsa luule kõige rafineeritumate nüansside edasiandmisel, mis kõneleb tõlkija kongeniaalsusest autoritega».

«Ülearu kiidetud,» lausus Kits, aga lisas ajalehte käest kõrvale pannes: «muidu üldiselt õieti aru saadud.»

Piiberile kirjutus ei meeldinud, nagu ka värsipõimik ise. Ta oli katsunud seda lugeda, aga polnud midagi aru saanud. Vist pole ma luule asjatundja, oli ta mõelnud.

«Kongeniaalne?» haaras ta loetud sõnast kinni. «See on hea sõna. Mina näiteks ei ole selle luulega kahjuks kongeniaalne. Aga arvustus nähtavasti küll . . .»

«Kui see arvustus mul nii rahuldavalt välja on tulnud,» ütles Muidre, kes Piiberi märkust komplimendina võttis, «siis tänu madam Bellale.»

«Ah, mis te nüüd . . .» tõrjus Bella tagasi.

«Ei, proua, ärge ajage vastu. Olite ju teie see, kes minu tähelepanu paljudele asjadele juhtis, mida ma poleks ise märganudki.»

«Ah nii?» lipsas Kitsel sõna suust. Tähendab, Bella oli siis Muidrega tema selja taga nõu pidanud, temaga koos istunud, koos lugenud, aga sellest mitte sõnakestki lausunud? Ta vaatas korraks altkulmu Muidre, siis oma naise otsa, aga valas oma pahameele välja Piiberile. Laualt paberit võttes ja seda tusaselt silmitsema hakates ütles ta:

«Nii et sina oled siis hakanud päris enamlaste agendiks?»

«Kuidas nõnda?» küsis Piiber tõsiseks muutudes.

«Käid läbi kommunistidega, propageerid nende lehti . . .»

Piiber naeris puhtast südamest. Jumal hoidku, kas see on siis poliitikategemine, kui ei taheta ühekülgseks jääda, vaid soovitakse teada, mis maailmas sünnib?

«Imelik küll, ajad kommunistlikku poliitikat, aga ise ei teagi,» ütles ka Muidre.

«Just nagu Molière'i kangelane,» täiendas Kits, «kes ei teadnud, et on eluaeg proosat rääkinud.»

Kui Piiber tõusis ja lauast lahkus, tähendas Kits Muidrele:

«Vaat, milliste inimestega ta nüüd sõbrustama on hakanud! Teda peaks hoiatama . . .»

«Las sõbrustab, pole katki midagi!» rahustas teda Muidre, kes ise mõtles, et polegi nii halb, kui ta neid sidemeid loob. Vahest saabub ka aeg, kus seda ära saab kasutada.

Vähe aega pärast seda juhtus midagi ebaharilikku, mis veel kaua järellaineid tekitas ja mille tagajärjel kohvikukülastajad nii järsult kahte leeri jagunesid, et ei tahtnud enam üksteise läheduses istudagi.

Asi algas tagumise seina äärest, kuhu tavaliselt radikaalsem element kogunes. Siin oli meeleolu eriti kõrgendatud, kuid äkki tekkis nagu tuulevaikus, kõneldi sosinal ja hakati ringi vaatama. Pilgud peatusid hästiriietatud kõrgi ilmega noormehel, kes Tammemäe laua lähedal kellegagi malet mängis. See oli pankrotistunud nahavabrikandi Kaardi poeg, üliõpilane, tulevane pastor, suur joomavend, kel kunagi rahast puudus polnud. Keegi oli tähele pannud ja jälginud, kuidas ta iga sõna katsus kinni püüda, mis Tammemäe lauas räägiti.

«Oleks ta üht malendit selle aja sees puudutanud. Ei! Vait kui puuk, ainult silmad, need vilkusid . . .»

«Agent!» teadis keegi öelda. «Elab restoranides ja kohvikutes ja piilub seal prao vahelt nagu rõskuseputukas. Saab selle eest makstud.»

Mõned arvasid, et ta saab rahasid Saksa saatkonnast.

Oma nime kuuldes pöördus noormees tahtmatult ümber. Tema pilk kohtas vähemalt kümmet silmapaari, aga meelerahu ta ei kaotanud, vaid jätkas malepartiid, nagu ei puutuks asi üldse temasse.

«Rõskuseputuka litsud varsti lapikuks, aga see . . .»

«Ära teda sega, kaotab veel partii.»

«Ta ei mängigi, liigutab ainult kombitsaid.»

«Mängib venekoolust, öeldakse meie pool.»

«Meie pool: köster magab, kõrvad liiguvad.»

«Teate mis? See kaart... See kaart teenib ju Hitlerit!» hüüdis äkki Rautam, osutades ajalehes sõjaväljakaardile.

Märkus kutsus esile üldise naerulagina ja seejärel ülemeeliku võistluse leidlikkuses. Hakkas lendama lauseid, kuhu sõna «kaart» oli osavasti sisse põimitud. Paar korda heitis narritav ise vihase pilgu üle õla, viimaks ei talunud ta enam, lükkas malendid kokku ja kadus kohvikust.

«Sigadus siiski niisugune ostrakism!» hüüdis Muidre valjusti, kui lõbus naer veidi vaiksemaks oli jäänud. «Nii võib siit igaüht hakata välja sööma.»

«Ja süüakse kah, keda tarvis välja süüa!» vastas Rautam üle laudade.

Kits kõhatas ja ütles põlglikult:

«Ise tahavad veel demokraadid olla...»

Ka Bella tõmbas oma silmad vidukile ja mõõtis põlglikult laudu, kus valitses lubamatult ebaviisakas toon.

Piiber, kes sündmust nõutult pealt oli vaadanud ja pigem piinlikkust kui lõbu tundnud, pöördus Rautami poole:

«Aga kas on ka küllalt andmeid Kaardi kohta? Vahest tehti talle ülekohut?»

«Andmeid? Mis sa veel tahad? Läks ta ju siit minema andmetega kõigepealt sinu kohta!»

Piiber kohkus. Tõepoolest, kui ta nii iga sõna pealt kuulas... Kõhe tunne asus südamesse ja huuled vajusid jälle lonti.

Imelik, mõtles ta, äsja olid kõik veel sõbralikud, nüüd aga oled sa ühtedele konservatiivne, teistele peaaegu kommunist. Kuidas küll inimesed võivad ühekülgsed olla, nii hirmus ühekülgsed!

Ta kurtis sellest Rautamile. See ütles ainult:

«Asjata tikud sa alasi ja haamri vahele. Seal on su mitmekülgsus!»

KAHEKSAS PEATÜKK

Tööliste Kultuuriühing, juba kolmas järglane võimude poolt suletud samasuunalisele ühingule, hakkas sel sügisel oma tegevust arendama erilise hooga. Töö-

lismajas toimusid korrapäraselt loengud ja neist võeti järjest elavamalt osa, siin töötasid ka laulukoor, näitering, lugemisring. Igaks juhuks oli tagavaraks registreeritud veel kaks ühingut, kes kohe tegevusse oleksid astunud, niipea kui Tööliste Kultuuriühing oleks suletud.

Loenguid peeti kõige mitmekesisemaist aineist, nii ühistegevusest kui päikesesüsteemist, nii elu tekkimisest maa peal kui kunstist. Juustupea, nagu politsei paljaspäist assistenti nimetati, istus alati kuulajate hulgas ja tegi aeg-ajalt märkmeid oma taskuraamatusse. Kui kõnepidaja seda märkas, kordas ta oma lauset selgesti ja aegapidi, pöördudes ise Juustupea poole, et see seal midagi vassima ei hakkaks. Kõnelejad oskasid ka kõige süütuma aine puhul oma kõne tüürida päevaküsimuste poole ja polnud ime, kui lektor päikesest kõneldes sedagi puudutas, missugustesse akendesse see taevakeha vabalt sisse vaatab ja kuhu kunagi sisse vaatama ei ulatu. Niisugustel juhtudel elavnesid kuulajad ja vaatasid muiates Juustupea poole. Vahel kutsuti kõnelema ka tuntud teadlasi ja haridustegelasi, kelle ettekanded nii usaldusväärsed paistsid, et Juustupea tukkuma võis jääda. Säärastel kõnekoosolekutel mängisid tähtsat osa läbirääkimised. Hästi ettevalmistatud sõnavõtjad esinesid siis kindlalt marksistlike seisukohtadega.

Peagi hakkas võimudele selguma, et loengud pole sugugi nii süütud kui paistavad ja loasaamine nende pidamiseks muutus järjest raskemaks. Arti mõista, et iga vähemagi vääratamise korral ühing suletakse. Aga keda see kohutas?

Ühel päeval läks Paul politseisse järjekordsele loengule luba hankima.

Tund aega vastuvõtmist oodanud, juhatati ta viimaks poliitilise politsei komissari kabinetti.

Kirjutuslaua tagant vaatas Paulile mustade kulmupuhmaste alt uurivalt otsa paljaksaetud, sinkjalt läikiva kolbaga mees. Suur karvane käsi oli pandud entsüklopeedia lahtilöödud leheküljele, kust oli uuritud mõistatuslikku sõna — «dialektika». Varem polnud komissar säärast sõna kunagi kuulnud, aga ennast haneks võtta lasta ka ei tahtnud. Seepärast oli ta ene-

sele lasknud tuua suure tarkuseraamatu, kust võis lugeda: «Dialektika — väitlemisoskus, mõtteareng mõtlemisest enesest.» Kukalt sügades oli ta aknast välja vahtima hakanud. Raagus jalakas, millele ta pilk rippu jäänud, polnud talle ühtegi mõtteivakest juurde lisanud.

«Dialektika seisab selles,» oli ta oma lugemist jätkanud, «et mõtlemine astub enesega vastuoludesse, millest ta vabaneb eitamise kaudu.» Hm, mis see kõik peab tähendama? Mõtlemine enesega vastuollu...? Loll muidugi, kes enesega vastuollu... Milleks nad sellest loengut tahavad pidada? Ja... vabaneda? Millest vabaneda? Eitamise kaudu? Mida nad, kuradi pihta, tahavad seal eitada? Ahaa, ahaa, vastuolusid! Pole halb. Selge, et vastuolusid tuleb eitada. Peab valitsema üksmeel, kooskõla...

Kõik keerles ta peas segamini ja tundus, nagu oleks isegi ta paljaksaetud kolp kaasa keerelnud.

«Ahaa, olete Tööliste Kultuuriühingust? Ja kavatsete loengut korraldada sellestsamast, noh...» — ta lõi silmad paberile — «dialektikast? Nii, nii. Aga miks nimelt dialektikast, ah? Kas tõesti midagi paremat ei leidnud? Miks mitte, ütleme, kodujänestest? Kodujäneste kasvatamisest, mõtlen? Palju kasulikum. Te teate, mis üks Prantsuse kuningas oma rahvale soovis? Et igal kodanikul oleks potis kanaliha. Meil võiks olla kodujänes. Maitseb hästi, nahast saaks kõrvikuid. Kerge kasvatada. Aga ei viitsita! Tuleks, teate, töölistele õpetust anda, mis ja kuidas. Nii. Aga dialektika? Kas see kedagi toidab? See on, teate, professoritele. Mis te seal ilmaaegu jahite! Panete tööliste pead oma loenguga valutama. Lähevad hommikul tööle, teate, pead uimased. Löövad käega teie kultuuriühingule ja kogu kultuurile. Igav värk, mõtlevad. Aga kuidas saab ilma kultuurita? Ei, kultuuri peab olema! Ja kõigile, mitte ainult professoritele. Seda soovib ka meie valitsus. Nii et... Noh? Jääte oma tahtmise juurde? Pressite peale?»

«Teie keeldute siis loa andmisest?» küsis Paul.

«Tahan — keeldun, tahan — annan. Teie dialektika? Jaa... Mõtlemisest enesest... nii-öelda mõtete arengust? Võiks ju lõppude lõpuks, ah? Jumal teiega, laske

siis käia! Aga oma kõnemehele ütelge... Kes on teie lektor? Ahaa, doktor Milistver? See haigekassa arst? Ütelge talle, et ta neistsamadest vastuoludest, teate, vähem räägiks. Milleks neist, kui dialektika neid eitab? Eks ole? Ja eitamisest endast ka vähem. Rohkem positiivset! Palja eitamisega kaugele ei sõida. Nii et vastuolusid ja eitamist ärgu olgu! Saadan oma esindaja pealt kuulama. Võtke arvesse. Mõistate?»

Ta võttis topsist jämeda sinise pliiatsi ja kirjutas paberi nurgale: «Luban.» Allkirjal oli ilmatu suur algustäht ja saba nagu plaksutav piitsanöör.

Kui Paul Milistveri juurde ilmus, saatis see parajasti üle ukse välja oma viimast patsienti.

«Näete, luba on käes!» näitas Paul paberit ning hakkas rääkima oma käigust politseikomissari juurde.

Kaua aega polnud Milistver nii naerda saanud kui nüüd. Ta kõndis kiiresti nurgast nurka, peatus jälle hetke, kujutles vaest politseikomissari filosoofi osas.

«Kui ta veel aimaks, et ma dialektika all mõtlen kõnelda dialektilisest materialismist!» naeris ta, muutus aga kohe tõsiseks, jäädes ehmunud silmadega tühjusse vahtima.

Nüüd, kus viimaks ettekande luba käes oli, lõi ta kõhklema. Kas tuleb ta oma kõnega üldse toime?

Tõsi küll, Milistver ise oligi see, kes nii visalt sel teemal kõnelda oli tahtnud. Aga nüüd paistis talle, et ses visas pealekäimises oli liialt hooplemist oma teadmiste ja võimetega, tahtmist näidata, mille kõigega ta hakkama saab. Kas Tammemäel polnud õigus, kui ta soovitas ettekannet edasi lükata, küsimust enne põhjalikumalt uurida ja temaga koos läbi arutada. Selleks oli ta Milistverile isegi materjali lubanud muretseda. Anna oli hommikul sellel järel käinud. Pakk lamas kapi otsas lahti võtmata, pole seni aega olnud sisse vaadata.

Milistver läks ja kooris paberist välja nahkköites raamatu, mille päral seisis kuldtähtedega: Eesti Kirjandus 1922. Mis see siis tähendab? Nähtavasti eksikombel siia sattunud.

Ent raamatut avades olid mõlemad üllatatud: see oli seest hoopis venekeelne. Pabeririba oli pandud leheküljevahele, kus leidus pealkiri: «Dialektilisest ja ajaloolisest

materialismist». Teos osutus ÜK(b)P ajaloo lühikursuseks, millest nad olid kuulnud ja mida kumbki veel polnud oma ihusilmaga näinud.

Hindamatu kallisvara! Kust Tammemägi selle ometi välja võttis?

Raamat käis ühe käest teise kätte ja mõlemad olid vaimustuses, nagu seda võivad olla sõdurid, kellele ümberpiiratud linnas lennuk ülevalt varustust alla heidab.

Juba oli Milistver oma peatükki lugema hakanud, unustades Riuhkranna juuresoleku hoopis. See püüdis üle tema õla raamatusse vaadata, aga pidi oma kurvastuseks tunnistama, et vene keele oskus on tal nõrgavõitu. Tuleks seda keelt kohe õppima hakata. Kas mitte koos Rutiga, kellel sellest pisut rohkem aimu on?

Milistveri silmad särasid, ta oli üleni ärevil.

«Kuulake, kuulake! Milline selgus! Milline täpsus!»

Ta luges ja tõlkis loetut sealsamas. Ühe lehekülje, teise, kolmanda . . .

Jälle sõõmu kohvi vahele rüübates jätkas ta lugemist ja tõlkimist. Siis aga jäi ta mõttesse ja hüüdis äkki:

«Jah! Pean oma ettekande siiski edasi lükkama! Oleme ju kullasoonele sattunud! Tehke, mis tahate, aga nii ruttu ma ei saa!»

Ta tõusis ja hakkas oma tavalisel viisil nurgast nurka käima. Jäi siis Pauli ette seisma ja seletas ägedalt, kätega vehkides:

«Te peate ise sellest aru saama. Mul tuleb alles õppima hakata, aga ma tükin juba teisi õpetama. Lihtsalt lubamatu nii ülepeakaela. Lihtsalt lubamatu! Tammemägi hoiatas mind. Tal oli õigus. Ma ei tea ise, mis mulle pähe tuli . . .»

Paul nägi, kui õnnetu Milistver on.

«Hea küll,» ütles ta, «katsume siis edasi lükata. Võibolla saab mõne teise kõne asemele panna. Muidugi tuleb loasaamistega raskusi, aga olgu. Õieti peaksite teie selle peatüki tõlkima, siis võiks seda masinal paljundada ja hakata kitsamas ringis läbi võtma. Oleks targem.»

Milistver oli selle mõttega elavalt nõus.

Paul vaatas kella. Juba oli ta jälle tööle hilinenud. Oli vaja rutata.

Oma töölaualt leidis ta käsikirjade paki, mida tuli kee-leliselt kohe parandama hakata. Üks artikkel oli pühen-datud Tööliste Kultuuriühingule. Seda lugema hakates tõusis Paulil veri pähe. «Salongikommunistid» olevat viimasel ajal jälle hakanud pead tõstma ja kasutavat oma huvides ära hiljuti asutatud Tööliste Kultuuriühin-gut. Nad pidavat seal oma kõnesid, õõnestavat kehtivat korda, usku ja moraali. Õnneks ei pidavat töölised ise neist kõnedest midagi, küll aga ootavat nad ettekandeid elulähemaist aineist, mis ka neid endid huvitavad, nagu sotsiaalne seadusandlus, uus põhiseadus, tööliskoda. Jäe-tagu ometi kord igasugused dialektikad, mis isegi filo-soofiaprofessoritele üle jõu käivad, ja kõneldagu ennem juba kodujäneste kasvatamisest või kefiiri kodusest val-mistamisest!

Paul tundis, kuidas ta süda vasardab vastu laua äärt, mille üle ta oli kummardunud. Ta luges artikli veel kord üle ja hakkas seda omavoliliselt kärpima. Tõstetagu kisa, kui soovitakse.

Kes võis aga selle soperdise autor olla? Käekirja järgi otsustades — Muidre. Jutt kodujänestest avas korraga kõik kaardid. Jäi ainult teadmatuks, kas laenas Muidre need loomad politseikomissarilt või see Muidrelt.

Iga kord, kui jooksupoiss trükikojast kimbu määrdu-nud pabereid Pauli lauale viskas, käis sellel kuum hoog läbi keha. Ei tea, mis mustusega jälle tegemist tuli teha. Ja pidi siis just tema, Paul, olema see, kelle ülesandeks on valvata, et kõigisse neisse jaburdustesse, võltsin-guisse ja vassinguisse ei jääks trükivigu? Parem juba ringi vaadata, kust saaks puhtamat tööd.

Ta läks Ruti poole, et talle oma südant puistata. Nähes eemalt tema aknaluugi südamekujulise augu läbi valgust, kiirendas ta rõõmuga samme.

Ruti väikeses toas istus Piiber... See istus nii muga-valt pehmes tugitoolis, et ei viitsinud Pauli teretades ennast seal liigutadagi.

Rutt märkas kohe Pauli tusast meeleolu ja katsus seda parandada, kuidas oskas. Tõi teed, moosi, küpsiseid, süütas kalgi laelambi asemel kreemika varju all laua-lambi, mis andis toale hubase valguse, vaatas mahedate silmadega Pauli otsa.

«Kas te juba teate uue valitsuse koosseisu?» küsis Paul.

«Aga teie?» küsis Piiber.

Ta põles uudishimust. Isegi küpsisetükk unus tal suulakke ja teetass vajus põlvedele.

Kuuldes, et pole õieti midagi muutunud peale mõne nime, oli ta veidi pettunud. Kuidas siis nõnda? Oli ikkagi oodata senise režiimi nõrgenemist?

Ta jäi mõttesse ja tema huuled vajusid torru.

«Aga siiski,» lausus ta viimaks, «peaminister ja välisminister — need juhtivad jõud on valitsuses uued inimesed. Pealegi käisid nad Moskvas pakti sõlmimas. Ei tahaks uskuda, et nad ei suhtu heatahtlikult Nõukogude Liidusse. Vahest tähendab see siiski mingisugust kursimuutmist?»

«Heatahtlikud Nõukogude Liidu vastu, ütlete? Ootate kursimuutmist? Eksite, härra Piiber, eksite rängasti! Te peaksite väga hästi teadma, kes need uued näod on. Välisminister? Kas leidub välisvõimu, kelle ees see mees saba pole liputanud? Ja sõjaminister? Seesama staabiülem, kes suvel meie sõjaväe kindral Halderile maha müüs? Või uus tööstus-kaubandusminister? Kas leidub paremat kitse kärneriks kui Potermann? Mahhinatsioonide meister, kohtualune kelm — mis te veel tahate? Kena bukett, midagi öelda! Mis uut kurssi te ootate? Vaat kui kruustange veel kõvemini kokku ei pigistata!»

Aimates, et Rutt hoiab Riuhkranna poole, ei hakanud Piiber vastu vaidlema. Ta mõõnis, et oleks võidud tõesti radikaalsem valitsus moodustada, sest vaevalt jääb rahvas sellega rahule.

«See on lihtsalt irvitus rahva üle!» vastas Paul. «Rahvas võtab seda väljakutsena!»

Talle ei meeldinud Piiberi kerge järeleandmine, ta oleks tahtnud teda vastu vaidlema panna, teda ärritada, teda vihastada, nii et ta siit minema läheks ja nad Rutiga siia kahekesi jääksid.

Aga Piiber istus üpris mugavalt sügavas toolis ega mõtelnudki lahkuda. Nüüd võttis ta tänades vastu uue tassi kuuma teed ja hakkas seda lusikaga jahutama.

«Te tunnete Muidret, Villibald Muidret?» küsis Paul äkki.

«Tunnen. Mis siis?»

«Kui ma ei eksi, on ta koguni teie hea sõber?»

Piiber ei teadnud, kuhupoole Riuhkrand tüürib, ning venitas vastuseks kuidagi ebamääraselt:

«Sõber või . . .»

«Alati tipp-topp riides. Hea maitsega. Viisakas. Kirjutab hästi. Igapidi peen mees. Eks ole?»

«Daamidegi vastu peen kavaler,» pöördus Piiber imelikult kõvera liigutusega Ruti poole. «Ei saa midagi ette heita. Kirjutab pealegi head stiili. Võiks kadestada.»

«Seda parem,» ütles Paul. «Mul on üks palve. Kui te teda näete, ütelge talle, et temalt oodatakse pikisilmi üht artiklit. Ja nimelt kodujäneste kasvatamisest.»

Piiberi suu venis laiale naerule. Rutt vaatas üllatunult Paulile otsa.

«Jah, tõsiselt, kodujänestest. Ta on ju selle ala eriteadlane.»

«Pole kuulnud. Muidre ja . . . kodujänestest?»

«Just nimelt. Te siis tuletate talle meelde? Aga tingimata!» ütles Paul nii tõsiselt ja tungivalt, et Piiberil naer araks naeratuseks ahenes, nagu näeks ta enda ees peastpõrunud inimest, kellega tuleb ettevaatlik olla.

«Ma võin ju rääkida,» kogeles ta kohmetult, «aga ma ei saa aru . . .»

«Pole viga. Küll ta ise aru saab.»

Et Pauli südames midagi kipitas, oli Rutile selge, aga Piiberi juuresolekul ei tahtnud ta sellest juttu teha. Midagi pidi siiski vahepeal Pauliga juhtunud olema, sest ta vihjas möödaminnes, et kavatseb oma senisest töökohast lahkuda.

«Leidsite parema koha?» küsis Piiber.

«Ei, seda mitte. Aga tahaksin näha, kui kaua teie suudaksite vastu panna, kui oleksite minu asemel. Parandada trükivigu, et totrused võimalikult selgemini säraksid . . . Tänan.»

«Mis puutuvad teisse ajalehe totrused?» ütles Piiber. «Nende eest ei vastuta ju teie.»

«Hea ütelda,» vastas Paul. «Aga kaua sa ikka teisel nuga aitad ihuda, pealegi kui selle noaga ühel päeval su enda selga võidakse virutada?»

«Ei usu, et teil õige seisukoht on,» ütles Piiber. «Kui

loogiline olla, siis ei tohiks ju ka töölised Kiviõlis tööle jääda, sest õli läheb Hitlerile, või ütleme Kehras, sest tselluloos läheb välismaale lõhkeaineks. Ja mis saaks, kui müüja poes ainult seda kaupa müüks, mis talle isiklikult meeldib? Jah, mis teha, kui meie elu on aina kompromiss? Kompromiss vaadete, maitsete, karakterite vahel!»

«Mitte kompromiss!» ägestus Paul. «Vaid võitlus!»

«Kuidas võtta? Muidugi ka võitlus.»

See järeleandmine vihastas Pauli uuesti. Rutt katsus Pauli teravaksminekut ära hoida ja alustas teist juttu.

Soovides oma tühjaksjoodud tassi käest lauale panna, pidi Piiber mugavalt istmelt tahtmatult üles upituma. Aga nüüd tõusis püsti ka Paul ja nõnda tekkis äramineku-meeleolu. Rutt Piiberit tagasi ei hoidnud, küll aga Pauli:

«Kuhu siis sina? Alles tulid . . .»

Kui Rutt Piiberi ära oli saatnud ja tagasi tuppa tuli, ütles Paul ärritatult:

«Ma ei armasta sihukesi limuskeid.»

«Loomult on ta siiski heasüdamlik inimene,» vastas Rutt.

«Heasüdamlik? Mis see ütleb? Minule on ta lihtsalt eksemplar selgrootute liigist.»

«Mis sinul on, Paul? Oled vist vasaku jalaga voodist välja astunud?»

Rutt kuulis nüüd, mis sigadusega niisugune peen ja viisakas kavaler kui Muidre hakkama oli saanud.

«Võib juhtuda,» ütles Paul, «et mulle nüüd mu omavoliliste paranduste pärast tuul jalge alla tehakse. Aga seda rõõmu ei lase ma neil siiski maitsta. Tulen ise ära.»

«Mõistan sind. Ma teeksin just niisama. Oma südametunnistusega ei tohi riidu minna.»

«Sa oled siis päri!» hüüdis Paul ja pigistas Ruti kätt, nagu millegipärast teda tänades.

«Jah, aga sa pead vaatama, kust sa uut tööd saad. Kerge see vist pole.»

«Muidugi mitte.»

«Kui juhtub, et sul kitsas kätte tuleb . . .»

«Mis siis?»

«Siis ... vaatame ... Ehk saab kuidagi ...»

Paul naeratas.

«Mõtle, et sul on haige ema toita,» jätkas Rutt. «Peame midagi välja mõtlema.»

Ta vaatas oma kuldkäevõru. Mis oleks, kui see panti panna? Aga samas tuli ta teisele mõttele:

«Võiksid pangast laenu teha. Mu isa annaks allkirja, — ta on hea inimene, ma usun, et ta ära ei ütle. Teen talle pika pai. Ja teise allkirja saaks ehk... Piiberilt ...»

«Teed temale ka pika pai? Ei, minu pärast ära muretse. Saan ise hakkama.»

Ruti siiras ja lapselik valmisolek aidata liigutas Pauli sügavalt. Tekkis jälle see muretus, see lõpmata hea tunne viibida teineteise lähedal, kõnelda avameeli, süda tulvil õnnest, mis oma helki heidab igale mõtteraasukesele peas, igale tundehelbele südames.

ÜHEKSAS PEATÜKK

Pauli töölauale viskas jooksupoiss juhtkirja-äratõmbe uue valitsuse ametisseastumise puhul. See oli peatoimetaja Jürissoni enda sulest. Selles kõneldi «rahvusliku ühtehoiu tundest, mis nüüd peab läbistama kõiki kodanikke», kutsuti üles «kõiki, olgu ta tööline või suurpõllumees, pehmendama vastuolusid ja looma leplikku koostöötahet kõigi riiklikult hingestatud kodanike vahel» jne.

Laduja oli oma töö teinud korralikult: kirjutuses ei leidunud peaaegu ühtki trükiviga. Oli küll ülearuseid komasid ja murdelisi keelevorme, aga neid ei tohtinud keegi puudutada: peatoimetaja oli eksimatu, kategooriliselt oli keelatud muuta ühtki kriipsu tema käsikirjas.

Järgmisel päeval teatati Paulile, et peatoimetaja käsib silmapilk enda juurde tulla.

Mis see pidi tähendama? Jürisson polnud säärane inimene, et oleks suvatsenud kõnelda nii tähtsusetu teenistujaga nagu korrektor. Ta oli despoot oma väikeses riigis, kandis pead alati kuklas, ei talunud vasturääkimist, kärkis ja paukus toimetuseliikmetega, pidades neid pea

jagu enesest madalamaks. Pahas tujus olles armastas ta enda juurde kutsuda mõne toimetuseliikme, et asja ees, teist taga tallé pähe puistata säherdune pilvetäis pikseid, et teine ei saanud suudki lahti teha ega küsida, mispuhul kogu see müristamine. Seevastu läbikäimises lehe ülalpidajatega oli ta vagune kui lammas ja alandlik kui peni.

Kas oli ta vahest teada saanud, et Paul on aktiivselt tegev Tööliste Kultuuriühingus või et ta kavatseb oma kohta üles ütelda?

Peatoimetaja istus suure laua taga ja kirjutas. Üks pool lauda oli kaetud täiskirjutatud paberilehtedega. Sisseastujale ei pööranud ta vähimatki tähelepanu ja sulg liikus paberil edasi, vedades sinna suuri längus tähti.

«Te olite soovinud, et . . .» alustas Paul.

«Oodake!»

Möödus mõni hetk. Paul andis endast uuesti elumärki.

«Istuge!» kõmises madal bass ja sünge pilk lendas korraks üle prilliserva.

Paul võttis istet eemal seina ääres ümmarguse laua taga ja hakkas taskuid kobama, et vaadata, kas tal oma avaldis kaasas on.

«Siin ei suitsetata!» tuli hoiatus pisut kõvendatud toonis.

«Ma ei mõtelnudki suitsetada,» vastas Paul ja tõusis püsti, arvates, et nüüd pääseb jutule.

«Oodake siis ometi!»

Paul istus uuesti. Oli kindel, et see ilves seal jälgib teda silmanurgast kogu aeg, sest vaevalt oli Paul ajalehe võtnud ja jala üle põlve tõstnud, et lugema hakata, kui peatoimetaja kärsituks muutus: kuidas tohtis tema kabinetis keegi ennast nii sundimatult tunda! Siin tuli istuda vaikselt, liigutamata ja oodata, kuni suurhärra ise juttu alustab.

Viimaks ometi sai lehekülg täis. Peatoimetaja võttis prillid eest ja ta jupiterlik pilk sünge kulmu alt puudutas vaest surelikku:

«Noh?»

«Teie olete soovinud mind näha?»

«Soovinud näha?! Ei, ma lasksin teid kutsuda. Olete korrektor Riuhkrand?»

«Jaa.»

«Kas t e i e lugesite minu juhtkirja korrektuuri?»

«Lugesin. Mis siis?»

«Mis siis, mis siis?» kordas peatoimetaja ja tema näkku tõusis puna, silmades vilksatas vihaleek, hääl tõusis. Ja ka ise tõusis ta püsti.

«Kus teie silmad olid? Kus teie aru oli? Iga sant võib nüüd irvitada, aga teie? Teie ei näe! Teile tuleb aiateibaga kätte näidata, kus viga parandada! Kas te arvate, et olete siia ametisse võetud magamiseks?»

Mida ägedamaks peatoimetaja läks, seda rahulikumaks muutus Paul, nagu ei käikski kogu sõimuvaling tema pihta. Kui sõnarahele väike vahe tuli, küsis Paul hämmastunult:

«Lubage küsida, milles siis asi õieti seisab?»

«Te tahate ennast veel lolliks ka teha! Inimene, kus teie aru on?»

Peatoimetajas olid võimust saanud elementaarsed jõud, kogu ta sisemus tõusis vahutades. Ta tõmbas laualt ajalehenumbri ja viskas Pauli ette.

«Te tahate, et ma teid ninapidi sinna sisse topiksin!» kriiskas ta.

Juhtkirjas oli mõnede ridade servale tõmmatud sinine kriips kahe vägeva hüüumärgiga, üks sõna aga oli punasega ümber viirutatud.

Paul luges:

«Kes ei tunneks August Potermanni? Alati on ta ainult oma r a h a huvide eest väljas olnud, ja seda teeb ta kindlasti ka edaspidi uue valitsuse liikmena.»

Küllap vist pidi seisma «rahva»...

Pauli nägu tõmbus tahtmatult muigele.

«Ja teie ise irvitate? Inimene, kas te ei mõista, mis putru ja kapsaid te olete kokku keetnud?»

Peatoimetaja tõstis laualt kirjapressi ja laskis selle jälle tagasi langeda. Tubli siraka oleks ta sellele noormehele seal mööda kaela sooni tahtnud tõmmata.

«Mitte üksi minule pole te hoopi andnud, vaid ka ajalehele. Kogu uuele valitsusele! Mõistate! Kogu uuele valitsusele! Mu nimi on määritud...»

Tema kõrgele tõusnud hääl võttis järsku ahastava tooni.

«Mis hakkan ma peale selle häbiga! Maa alla vajuksin enda pärast, lugejate pärast...»

Jürissonil oli traagilise kannataja nägu.

Ta müristas veel mõnda aega edasi, vahel oma häält paisutades, vahel seda kaeblikuks alandades. Vaene patune pidi tundma, kui tohutu suur ta süü on! Aga seal ta seisis, rahulik, ükskõikne või koguni ülbe, ja see ajas peatoimetaja veelgi enam keema.

Lõpuks enese tühjaks pursanud, vajus ta lauda enda ees ühe käeliigutusega tühjaks lükates väsinult toolile.

«Noh?» jäi ta punetavate silmadega Pauli otsa vahtima.

«Jah, tõesti, pean tunnistama,» ütles Paul, «see trükiviga on kahe silma vahele jäänud. Ja oleks üldse mulle teadmata jäänudki, kui teie poleks öelnud. Võib-olla ei pane ka teised tähele.»

«Mis? Ah teie arvate, et minu juhtkirja ei loetagi? Minu juhtkirja? Minge kuulake, terve linn irvitab juba, kogu maa!»

Paul heitis veel kord pilgu ajalehele.

«Tõtt öelda, see viga polegi nii vildak,» ütles ta, «sest pange käsi südamele, kas see lause pole tabav?»

Peatoimetaja sirgus nüüd kõiges oma pikkuses Pauli ette. Silmadest välkus viha, pliiats lendas käest nurka ja käsi tõusis ähvardavaks žestiks:

«Teie... teie... niisugune poisikene... Kuidas te julgete? Välja! Välja! Et teie jälge siin majas enam näha poleks!»

«Oligi minu enda soov siit majast lahkuda,» vastas Paul rahulikult ja astus ukse poole.

Peatoimetajale meeldisid inimesed, kes sõimurahe all küüru ei tõmbunud. Ja kui sirgelt, uhkelt see noormees ukse poole astus! Mis, mis ta ütles? Tal oligi soov siit majast lahkuda? Ei, see pole ega tohi olla soov!

Kuuehõlmade lipendades jooksis Jürisson Riuhkrannale järele, kes oli palitu selga ajanud ja tahtis parajasti trepist alla minna.

«Üks silmapilk, üks silmapilk, palun, tulge tagasi!»

Peatoimetaja hääl oli muutunud: see oli nüüd nagu õlitatud.

Kabinetti jõudes pakkus ta Paulile tooli seinaäärse ümmarguse laua juures ja võttis ka ise sealsamas istet.

«Te ütlesite ennist, et see juhtus teil kogemata. Kui see tõesti nõnda oli, siis on teie süü väiksem. Olgu, te võite tööle edasi jääda.»

Oma paisunud iseteadvuses võis peatoimetaja ennast paista lasta suuremeelsena, peaaegu ennastohverdavana!

Paul jäi aga oma endise otsuse juurde.

«Teil on siis uus koht?»

«Ei ole!»

«Aga, noormees, mis te õige mõtlete? Te võite nõnda tänavale jääda?» pahandas peatoimetaja, nagu oleks teise saatus temale südamemureks muutunud.

«See on minu asi. Teie juurde tööle ma igatahes ei jää.»

Seda juba Jürisson ei kannata, et tema sõna ja tegu peale ei jää. Jälle valgus ta näkku veri, silmad välgatasid vihaselt, kogu ta olemus oli plahvatamas. Aga juba oli Paul kummarduse teinud ja läinud.

Peatoimetaja jäi keset kabinetti seisma, sõrmed vestitaskus, silmad põrandale löödud. Siis laskis ta enda juurde ilmuda juhtkirja ladunud trükitöölise ja teise korrektori, valas kogu oma raevu neile, lendas siis toimetusetubadest tuulekeerisena läbi, noris tüli, kirus, sõimas, tegi etteheiteid iga tühise asja pärast. Võttis viimaks voorimehe ja sõitis koju. Pea kompressidesse mähitud, lamas ta seal haletsemisväärse haigena voodis, lastes enda eest hoolitseda kui väikese abitu imiku eest.

Linn oli uppunud tihedasse uttu, kui Paul kodu poole kõndis. Läbi selle niiske loori paistsid gaasilaternad virvatulukestena, vastutulijad ebamääraste tompudena. Aga Paul ei pannud tähele ei paksu udu, mis ta riideid niisutas, ei auklikke tänavaid, kus jalg komistas, ega nätsket pori, kuhu kingad kinni tahtsid jääda. Ta oli lahti saanud nagu raskest koormast ja tema sammud olid kerged. Omaette tasakesi vilistades lähenes ta kodule.

Juba paar aastat elas ta koos oma ema ja õega linnaserval keldrikorteris. Palju nad omavahel küll kokku ei puutunud, sest kõik kolm käisid tööl: ema riidehoidjana

teatris, kust ta alles hilja öösel koju jõudis, Hilja vabrikukontoris arvepidajana ja masinakirjutajana, Paul aga oli õpetaja, siis kindlustusseltsi agent, nüüd ajalehe korrektor.

Sisse astudes kuulis Paul tagumises toas onunaise Minna häält. Jälle on ta siin juttu jahvatamas ja ema ärritamas.

Söödi parajasti õhtust. Söögilaud oli lükatud ema voodi ette, kust ta ise ulatas toitu võtma. Hilja, see kaheksateistkümne-aastane, oma ea kohta küps tüdruk, kelle õlul kogu kodune majapidamine seisis, võttis oma venna vastu etteheitva tooniga:

«Vaata, vaata, ükskord tuled sa ka õigel ajal koju!»

Õigupoolest sallis Hilja oma venda väga, aga siirasse õearmastusse oli alati segatud rahulolematust, sest Pauli oli ikka nii harva näha, kodu oli talle nagu linnule oksaks ja kõigele lisaks hellitas ema teda hoopis rohkem kui Hiljat.

Ema, kes poega alatasa koju ootas ja kelle silmad teda nähes kohe särama lõid, ei teinud talle kunagi mingeid etteheiteid. Poisil on ees omad asjad ja õiendused, küll ta ise paremini teab, millal ta tuleb või läheb.

Paul istus voodi äärele ja silitas ema kätt, kes talle otsa vaatas selle pisut valuliku naeratusega, mis on paljukannatanul, kes maailma tühisest melust sisemiselt kõrgemale on tõusnud.

«Nüüd, emakene,» ütles Paul, «saan ka mina lõpuks rohkem sinu juures viibida. Olen vaba kui lind. Ütlesin koha üles.»

Teade venna kohaltvabanemisest ei meeldinud Hiljale sugugi. Millal ta nüüd jälle tööd saab? Tuleb tal ehk jälle aastaid ühest paigast teise kolida, jättes teda emaga kahekesi . . .

Ta ei lausunud midagi. See-eest hakkas Minna pahandama: mis see Paul õige mõtleb, kui oma koha nii uisapäisa käest ära annab? Nagu neid kohti jalaga segada oleks. Vaene Hilja peab siis üksinda kogu peret toitma hakkama, pealegi nüüd, kus elu päev-päevalt kallimaks läheb. Aga mis siis, kui ka tema oma koha kaotab? Kõik võib ju võimalik olla, käivadki kuuldused Vinnali vabriku seismajäämisest. Kas Paul on sellele mõelnud?

«Mis sa meie eest muretsed!» ütles Paul. «Vaata, kuidas ise läbi tuled.»

«Ega me nälga ikka sure,» lisas ema.

«Ja sul, Minna, on ju neid vaibakesi ja tassikesi küllalt tagavaraks,» lõõpis Paul. «Kui viimane häda käes, eks me siis pöördu sinu poole.»

«Küll sina aga võtad kõike kergelt!» tähendas Minna.

«Pange tähele lillekesi välja peal, kuidas nemad kasvavad, ei tee nad tööd ega ketra,» vastas Paul seepeale.

«Ära sa jumalasõna pilka!» hüüdis Minna solvunult.

Ema toetas Pauli:

«Ega kitsad ajad igavesti kesta. Mis ikka nõnda muretseda ja hädaldada?»

«Mis sinul viga nõnda rääkida,» ütles Minna, «oled juba ühe jalaga hauas. Aga noorematel,» ta mõtles ka ennast, «on pikad elupäevad veel ees. Ja ma tahan teada, mis sa siis ütled, kui s e e silmapilk kätte jõuab ja pole sentigi käepärast, et sulle kirstu osta.»

Hiljal niiskusid silmad. Ta ei talunud, kui Minna ikka jälle surma meelde tuletas. Ta tõusis ja hakkas lauda koristama.

«Kirstu pärast ära sa muret tunne,» ütles ema, «küllap mõni kuldrahake ka selleks kõrvale on pandud. Ja mis see Paul sulle ette peaks puutuma? Küll sa näed, tema lendab kaugemale kui sinu silmad võtavad.»

«No-jah, no-jah, võib ju olla,» vastas Minna kavala muigega Pauli poole vaadates. «Ega tea ... On minugi kõrvu üht ja teist kostnud. Sa tegevat ju hea otsa ... Professori tütar ikkagi ... Aga eks sa ise tea paremini.»

«Mis professori tütrest sa kõneled?» oli ema huvitatud.

«Kas Paul pole sulle rääkinud? Ega mina tea, aga nii see jutt käib, et olevat ikka ainus tütar, rikas pärija, talu maal ja nii edasi ... Ega midagi, Paul ka juba naisevõtmise eas ...»

«Jäta see loba!» hüüdis Paul vihaselt.

«Kas ei ole õige või, mis ma räägin?»

«Ah!» lõi Paul käega ja läks nördinult teise tuppa.

Kuidas ometi võidakse oma nina nii räpaselt teise inimese kõige varjatumaisse ja pühamaisse hingesaladustesse pista! Hea partii, väimees, rikas pruut — kõik säärased sõnad, mida Minna magusalt nämmutas, olid Pau-

lile lääged ja äärmiselt vastikud. Need olid kui välja mõeldud selleks, et rüvetada tema puhast ja sügavat südamesõprust Rutiga.

Hilja teadis küll, et vend tunneb professor Kännu tütart, Paul oli temast vahel rääkinud, aga et nad võiksid abielluda, nii kaugele polnud Hilja oma kujutluses kunagi läinud. Kas Minna tõesti tõtt räägib? Ta tundis, kuidas vend temast äkki kaugeneb, talle võõraks jääb, ja tal oli valus.

«Imelik,» ütles Minna, kuuldes Pauli teises toas ärevalt kõndivat, «mina ei saa aru, mis seal häbeneda või varjata. Aga ei kannatanud välja, arvas, et talle liiga tehakse. Kas ma siis halva pärast? Mõtlesin, et on ikkagi nagu sugulane... Aga näe, või siis need noored nüüdsel ajal enam sugulastest hoolivad? Et nad ka tuleksid ja sulle ise midagi ära räägiksid. Ei, seda ei juhtu. Kõigepealt pead ikka võõraste inimeste käest kuulma. Kas siis niisugused asjad kunagi salajaks jäävad? Ja oleks veel midagi halba. Paul teeb hästi, et rikka preili kosib. Ta tunneb asja. Ja sina, Hilja,» pöördus ta Hilja poole, kes lina lauale seadis, «katsu, et ka sina ruttu mehele saad. Enne veel kui ema silmad kinni paneb. Näolappi on jumal sulle andnud, küll tuleb aastatega kehale ka vormi juurde... Noh, see nina? Olgu pealegi ta sul natuke ülespoole ja juuksed läiketa, aga mis sellest. Rumal sa pole. Aga pane tähele, mis ma sulle ütlen: kui mõni külge lööma tikub, vaata ette ja kuula enne järele, kes ta niisugune on. Tühipaljaga ära jändama hakka. Me peame ikka peenema elu poole püüdma. Oleksin mina omal ajal nõnda tark olnud kui praegu...»

Ta peatus, sest õigel ajal tuli meelde, et Mihklist pole kohane siin halba pajatama hakata.

Hilja ei tahtnud Minna juttu enam pealt kuulata, läks teise tuppa, tõmbas ukse vahelt kinni ja hakkas sirmi taga pliidi juures asju pesema.

Ootamatult tuli vend talle appi, võttes varnast rätiku ja hakates nõusid kuivatama. Tunneb ennast süüdi olevat, mõtles Hilja, otsib lähenemist ja lepitust...

«Kas see on õige, mis ta seal rääkis?» küsis Hilja.

«Ah, ära pane tema loba tähele! Teiste tundeid laiali sõtkuda, seda ta oskab. Tead sa, Hilja,» pööras ta jutu

teisale, «pühapäeval pärast lõunat tuleb Töölismajja kokku lugemisring. Kas sa ei tahaks sellest osa võtta?»

Hilja ulatas viimase taldriku Paulile kuivatada ja jäi mõttesse. Lugeda ta armastas, võis üsna huvitav olla kuulda mõttevahetust loetu üle, kohata uusi inimesi...

Teises toas jätkas Minna oma lobisemist.

«Kus need kuldrahad sul on?» küsis ta äkki haigelt.

«Mis sa nendega?»

«Ei midagi. Aga surm võib äkki tulla... Või teavad lapsed?»

«Ei, ma pole kellelegi rääkinud.»

«Jah, ega neid lapsigi või igakord usaldada...»

«Mis sa nüüd nõnda... Minu lapsed pole nii halvad.»

«Ega tea ühtigi. Tuleb ettevaatlik olla... Mis ma nüüd tahtsin sulle öelda? Ah-jah, ma võin järele kuulata, mis kulla eest pakutakse... Kui hästi makstakse, võin sul ära vahetada. Mis ikka enam oodata... Sest või sa viimsel silmapilgul enam...»

Haige vaatas nukra pilguga oma nadu poole, nagu paluda tahtes, et jäetagu ta ometi kord rahule.

Minna vabandas:

«Ma räägin sulle ühtelugu surmast, aga mis parata, surm seisab ju meil igaühel ukse taga ja me ei või iialgi teada, millal see tunnike tuleb.»

Ja nagu vihuti hakkas ta rääkima viimsestpäevast ja Kristuse tulekust. Aga ta patustpööramise töö ei kandnud vilja, sest siin peres ei peetud vaimulikest asjadest lugu.

«Ei ma karda surma ega looda ülestõusmist,» ütles Pauli ema oma vennanaisele. «Ega maailm väiksemaks jää, kui minutaoline sealt kaob.»

«Sinu silmad on ju tõe eest kinni. Kui sa ainult teaksid... Teinekord, kui tulen, toon sulle ühe raamatukese kaasa, seal on kõik hästi ära seletatud. Võid ise lugeda, mis kirjas seisab. Ja su hingel on kohe kergem.»

«Jäta parem. Ega mu hingel nii raske olegi.»

«Aga patud? Kas sa nende raskust siis ei tunnegi?»

«Imelik küll, aga ei tunne.»

«Juba see, mis sa nüüd ütlesid, on ränk patt. Ma lähen ja palun su eest. Aga nüüd mõtle ise hästi järele, mis ma sulle rääkisin.»

Ta seisis veidi seinapeegli ees, silus mõlema käega juukseid, seadis siis salli pähe ja ütles lahkudes:

«Nende kuldrahade pärast ma siiski räägin ja kuulan järele...»

Kui tütar hiljem voodi juurde tuli ja emale hakkas ette lugema, muutus selle meeleolu kohe kergemaks. Sukavardaid liigutades ja aeg-ajalt kerast lõnga juurde tõmmates kuulas ta teraselt esimesi lehekülgi Gorki «Emast». Joomine ja toorus ei meeldinud talle, ta oleks tahtnud, et elu oleks ilus, aga kust seda ilu alati võtta?

Hilja luges, kuidas koer surnud mehe haual istus ja kaua vaikselt värsket mulda nuusutas... Sukavardad vajusid emal alla, mõtted lendasid kaugele. Kus oli ta enda mehe haud?...

Mõnda aega kuulas ka Paul pealt, seistes vana, põletatud kirjadega riidekirstu najal. Siis aga läks ta tasakesi teise tuppa, võttis lauasahtlist välja masinal kirjutatud leheküljed Partei ajaloost, toetas pea käte najale ja süvenes lugemisse.

KÜMNES PEATÜKK

Professor Kännu kabinet oli laeni raamatuid täis. Neid kuhjus riiuleil, neid lebas toolidel ja tõusis riitadena laual, kus ainult vähe ruumi üle jäi töötamiseks. Ta enese kõhetu kogu kadus raamatute vahele nagu tigu oma karbi varju.

Paksust tubakpruunist riidest töökuub seljas, jalas vilttuhvlid, märkis ta raamatuist midagi sedelitele, et neid siis aeg-ajalt pikergusse pappkasti seadida. Ta uuris XVII sajandi eesti keelt. Iga haruldase sõnakuju üle, mis ta leidis, oli ta rõõmus nagu laps uue mänguasja üle. Mida enam ta oma töö kohal küüru vajus, seda enam tundis ta ennast tõusvat üle inimeste ja aja. Teadus — see oli tema meelest midagi kõrget ja kauget, osasaamine vaimsest kodakondsusest, mis ei tundnud riikide ega rahvuste piire. Et teadus võimalikult eemal pidi seisma tänapäevast, selle vaate oli ta kaasa toonud juba tsaariaegsest keskkoolist, kus ajalugu lõppes Aleksander II-ga ja kirjandus Turgenevi ja Gontšaroviga.

Üle raamatute aknast pilku tänavale heites, kus piserdas peent vihma, hakkas professor haigutama. Kirjutuslaua taha oli ta asunud liiga vara, polnud veel keskpäevgi. Ta taotses töötada öösiti, kui polnud päevavalgust, autosid, vankreid, telefoni.

Elanud päevast päeva, aastast aastasse ühetoonilist elu, olid talle küllakutsed kolleegide poolt alati teretulnud vahelduseks, samuti nende külaskäigud tema juurde. Rutile aga tundusid need kohvilauad ja õhtusöögid igavad. Vanad inimesed, vanad jutud. Et ka vahel nooremaid kutsutaks! Kui neid mõnikord ilmus, oli maja kohe täis elavust ja rõõmu. Rutt oli siis jutukas, ütles välja, mis mõtles, ja pani vahel oma naiivse julgusega nii mõnegi auväärt külalise kohmetama. Jumal temaga, vabandas siis isa, las noorus tormab ennast välja! Pealekasvav põlv ikkagi, sel peab ometi teistmoodi mõtteviis olema. Küll aastatega ka neil meeled rahunevad ja mõtted taltuvad.

Siia hämarasse kabinetti, kus tihti päevalgi raamatute vahel lamp põles, ei tohtinud võõra jalg astuda. Ei julgenud ka Linda siin ühtki paberilehekest puudutada. Kui professor töötas, tuli kikivarvul käia ja tasa rääkida. Telefoni juurde, mis oli paigutatud eemale söögituppa, võis professorit kutsuda ainult väga tungival juhul.

Seal see nüüd tiriseski. Linda sai kiiresti jaole.

«Halloo.»

Keegi kõneles vene keeles, küsides Robert Karlovitši.

«Seitsass!»

Kui professor kuuldetoru haaras, oli tal sügav tusakorts kulmude vahel, aga juba esimeste sõnade juures pühiti see minema. Linda, kes uksele seisma oli jäänud, kuulis, kuidas tema mehe hääl veidralt üleskruvituks muutus, ja nägi, kuidas ta nähtamatule kaaskõnelejale rohkeid kummardusi jagas, nii et näpitsad ninalt tahtsid lennata.

«Kes helistas?»

«Ahah, sina,» ütles professor oma naist märgates ja kahe käega näpitsprille paigale seades. «Kena, kena. Sea saal kohe korda. Vermutit meil on veel? Või parem juba tokaid. Seda, mis Ungarist tõin. Ja siis suitsud, suitsud...»

Ta jooksis kabinetti, otsis mõned venekeelsed raamatud ja tõi need saali lauale.

Linda kordas oma küsimust, aga mees oli hajameelne, ei kuulnudki.

«Mida kõike ta veel mäletab!» ütles professor rohkem endale kui Lindale. «Ja milline tähelepanu! Robert Karlovitš, mitte aga härra Känd! Aga mina? Õnn, et ise meelde tuletas: Aleksei Terentjevitš... Pea ka sina meeles: Aleksei Terentjevitš! Imelik, mul on ometi nii hea mälu. Tutvusin temaga Puškini juubelinäitusel, kaks aastat tagasi...»

Ta vaatas kella.

«Poole tunni pärast on ta siin.»

«Mis sa siis veel viivitad?» ütles Linda oma mehele, kes kõndis ringi töökuues ja laiakssõtkutud tuhvleis. «Sea ennast korda.»

Professor armastas väliskülalisi, ükskõik kust ilmakaarest nad ka tulid. Talle meeldis neid üllatada oma üksikasjaliste teadmistega igaühe kodumaalt. Muide, selleks tuli tal vahel ennast ette valmistada. Kahe aasta eest oli ta Gorskit hämmastama pannud oma täpsete teadmistega Puškini esivanemaist, samuti suure poeedi värsside peastteadmisega — neid puistas ta otsenagu käisest. Aga nüüd? Millega nüüd rabada? Nõukogude Liidu suhtes oli ta kõige tavalisem võhik. Või paluda teda enda juurde veel teiseks korraks? Kutsuda siis ka teisi asjasthuvitatuid?

Vaevalt oli ta habeme ära ajanud ja kuue selga tõmmanud, kui ilmuski Aleksei Terentjevitš. See oli neljakümne-aastane mees nii rõõmsate silmade ja elavate liigutustega, nii lihtne ja võitva käitumisega, et tundus professorile vana sõbrana. Külakostina oli ta kaasa toonud paki raamatuid.

«Puškin!» hüüdis professor pakki avades. «Teil oli siis veel meeles, et olen selle suure poeedi austaja?»

«Mitte ainult austaja, vaid ka hea tundja.»

«Ja milline väljaanne!» imetles professor. «Jah, oskate oma kirjanduse minevikust väga lugu pidada. Aga kujutlege, mis mulle siin hiljuti üks saksa kolleeg ütles. Teie kirjandus algavat Gorkiga, klassikat te ei tunnustavat,

see olevat puha mõisnike kirjandus, üle parda heidetud. Vaat milliseid vaateid veel eksisteerib!»

«Need pole vaated, vaid sihilik laim,» vastas Gorski.

«Aga nüüd võin ma sellele kolleegile näidata ... Las kõnelevad faktid.»

«Fašistid ja faktid? Nad ei usu ju fakte. Nad ei usu midagi peale oma rusika.»

«Jah,» möönis Känd, «mis teha, see rusikas on väga tugev.»

«Mitte nii tugev kui nad ise ette kujutavad.»

Professor asetas lauale laia mahuka karbi, mille üksikuis vahedes leidus kõige mitmekesisemaid välismaisi suitsusorte — sigarette ja paberosse, sigareid ja sigariljosid. Külaline ei pannud tähelegi seda valiku rikkust, millele peremees ise uhke oli, võttis eesti paberossi ja pakkus professorile portsigarist oma suitsu.

«Ma olen küll piibumees,» ütles see, «aga vene suitsudest on mul jäänud hea mälestus.»

Ta meenutas vene inimesi, kellega tal kokkupuutumisi oli olnud, kiitis nende südamlikkust, inimlikkust, lahtist aru, imestas, kuidas gümnaasiumis, kus ta kord käis, vene õpetajad saksa õpetajatest oma vabameelsete vaadetega erinesid ja poistele salaja lugeda andsid tsaarivalitsuse-vastast kirjandust.

«Sellest on aga tagasi oma nelikümmend aastat,» ütles ta. «Viimase kahekümne aasta jooksul on meil, nagu teate, puhunud hoopis teised tuuled. Küll põhjast, küll läänest, küll lõunast. Ainult ida poolt mitte. Selle idaga on lugu nii nagu piiblis hea ja kurja tundmise puuga. Kõigist viljadest lubati maitsta, ainult sellest puust mitte.»

Gorski kuulas teraselt pealt ja püüdis seda, mis tuli südamest, eraldada sellest, mis tuli viisakusest.

Jutt siirdus Eesti — Nõukogude Liidu Sõprusühingu asutamise vajadusele.

«Miks mitte asutada?» ütles Känd. «Selliseid ühinguid on meil juba palju olemas — Rootsi ja Lätiga, Soome ja Poolaga, ei mäletagi kõiki. Miks mitte ka Nõukogude Liiduga? Juba tasakaalu mõttes ...»

«Arvate?» vastas Gorski ebamääraselt ja üle ta näo lendas hetkeks kerge vari.

Professor tundis, et talt oli oodatud kirglikumat kiindumust sellesse üritusse. Ta katsus asja parandada:

«Ei noh, sõprusühing tuleb tingimata ellu kutsuda. Ja uskuge, see leiab vaimustatud poolehoidjaid. Üks, kes kohe haaratud oleks, on mu oma tütar.»

Ta jutustas, millise innuga Rutt nõukogude kirjandust loeb, muidugi niipalju kui see siin kättesaadav on, kuidas ta viimasel ajal on hakanud vene keelt õppima ja kuidas ta valmistub Gorki «Vaenlaste» ettekandmise vastu.

«Oo, teie tütar on näitleja? Huvitav, huvitav.»

«Ta pole mingi näitleja, vaid niisama asjaarmastaja. Ja meie linnateatril pole ka midagi Gorkiga tegemist. Oli siin küll varem Töölisteater, aga see on suletud. Ei, ta võtab osa mingist näiteringist. Aga oodake, ma kutsun ta enese siia, kui ta ainult kodus juhtub olema.»

Tuli Rutt. Ta vaatas kauge külalise otsa oma suurte siniste silmadega ja oli rõõmsalt erutatud. Taevake, seal tema ees seisis ju elav inimene sellest teisest, päikeseküllasena paistvast maailmast, millest oli loetud, kuuldud ja vaimustutud koos Pauliga! Mida kõike oleks ta nüüd korraga tahtnud küsida, millest kõigest teada saada!

«Kuulsin praegu, et tahate ette kanda Gorki «Vaenlasi»? Julge üritus. Julge nii poliitiliselt kui ka kunstiliselt. Sest kogu teost õieti lahti mõtestada, iga osa õieti käsitada . . .»

«Kas te arvate, et me toime ei tule?» küsis Rutt.

«Ei ole põhjust kahelda, aga . . . ma olen seda näinud Moskva Kunstiteatris.»

«Kunstiteatris?» katkestas Rutt vaimustatult. «Jutustage, kuidas seal . . . ?»

Ta päris ühte ja teist, soovis, et tema ees lahti rulluks kogu sealne etendus algusest lõpuni kõigis üksikasjus. Seejärel sadas lõpmatuid küsimusi Ermitaažist, Tretjakovi galeriist, Dneprogessist, metroost, kõigest, kõigest.

«Sa väsitad meie kalli külalise hoopis ära,» ütles Ruti isa, kes ennast juba ülearusena tundis, kuna pidi vaikides pealt kuulama.

«Mis te nüüd, Robert Karlovitš . . . Ma olen õnnelik, et võin neile küsimustele vastust anda. Näete, kui vajalik on sõprusühing. Ja selline elav huvi . . . see lisab mulle endalegi jõudu juurde.»

Rutil oli üsna kahju, kui külaline viimaks minema hakkas. Oleks tahtnud teda veel kord näha ja ka Paul peaks temaga kokku saama.

«Aleksei Terentjevitš,» ütleski professor Känd, kui külaline hüvasti jättis, «ma loodan, et te enne oma ärasõitu veel kord meie poole sisse astute. Kas mitte ülehomme, laupäeva õhtul? Ütleme, kell seitse. Tuleks ka teisi... Sobib teile?»

Gorski tänas ja lubas hea meelega tulla.

Rutt õhetas saadud muljeist ja tahtis kohe Pauli üles otsida, et neid temaga jagada. Kuid isa hoidis teda tagasi: enne tuleb kodus nõu pidada, keda laupäevaks õhtusöögile kutsuda. Kõigega oli Rutt päri, ainult Kitsede kutsumisele seisis ta vastu. Nad ei sobi ju sellesse seltskonda: Villem võib kergesti hakkama saada mõne vaenuliku märkusega ja Bella oma maailmapõlgurinäoga... ei, tänan. Isa vaidles vastu: Kits on tema andekamaid õpilasi, kellega ta ikka läbi on käinud, pealegi on ta vene luulet eesti keelde tõlkinud. Ja Bella? Vähemalt üks nainegi, muidu ju kõik mehed.

«Kutsuge lõpuks, keda ise tahate,» lõi Rutt kärsitult käega ja lippas minema.

Professor jäi hämmeldusse. Mis ikka teha, kui Rutt ei taha? Aga Linda segas vahele:

«Näed, kui isemeelseks ta on muutunud. See tuleb sellest, et sa temale ikka ja alati järele annad. Kitsed on alati meil võõrsil olnud, kui oleme väliskülalisi vastu võtnud. Kuidas siis nüüd? Solvuvad, kui kuulda saavad.»

«Ah, minugi pärast, kutsume siis peale.»

Laupäeval astus Gorski ootamatult keskpäeval Kändude poole sisse. Peale perenaise kedagi kodus polnud. Gorski vabandas, et ta ei saa kahjuks õhtul tulla, kuna peab ära sõitma. Ta palus tütrele edasi anda pakikese ilukirjandust, tänas kõige lahkuse eest, jättis maha tervitusi ja läks.

Linda oli löödud. Tal oli võetud abiline, kellega ta juba hommikust saadik turul ja poodides ringi oli jooksnud, ja nüüd askeldasid nad kahekesi köögis, segasid, kloppisid ja hõõrusid pirukataignat ja pasteeti, valmistasid vinigretti ja majoneesi, rulaadi, želeed ja kreemi.

Suur alasti kalkun lebas abitult laual, oodates praeahju lükkamist.

Mis nüüd? ahastas Linda. Tähendab, oma suurt kokakunsti, millele ta nii uhke oli, ei saa ta vene külalisele näidatagi? Kui kahju, kui kahju! Aga kutsutuile ei saa ka enam ära öelda. Mis siis ikka, tuleb lõpule viia, mis kord ette võetud.

Linda polnud lauakatmist lõpetanud, kui helises uksekell. Kes see küll nii vara võis tulla? Ta tahtis esikusse vaatama minna, kuid juba oli Robert ise avama läinud.

Sisse astus Kännu kolleeg dotsent Steinhard, libeda näo ja lahke naeratusega keskealine sakslane, pruunides õlitatud juustes veel kammijäljed. Ta polnud üksi. Tema kannul tuli sisse sirge, sportliku välimusega, väledate liigutustega noormees, beeži mantli krae lohakalt üles tõstetud, nii et professor teda algul inglaseks pidas.

«Doktor Schäfer, kirjanik,» tutvustas teda Steinhard ja palus vabandada, et nad nii ootamatult tulevad.

«Aga palun, palun, väga rõõmustav,» ütles professor Känd. Ta ulatas oma väikese käe noormehele, kes selle vastu võttis mingi endastmõistetava kingina, millel pole suuremat väärtust, ja kes ruttas kohe mantlit varna riputama.

Schäfer kandis oliivrohelist spordiülikonda põlvini ulatuvate villaste sukkadega, meenutades oma kitsaste säärtega rohutirtsu. Tükk aega vaatles ta ennast peeglist, kammides juukseid ja kohendades kaelasidet.

«Teie, härra professor, olete arvatavasti kuulnud härra doktor Schäferi nime? Ja kindlasti teate tema «Tütarlast Pakri saarelt»,» seletas Steinhard saali astudes.

«Jaa, jaa,» vastas professor Känd üliviisakalt, silmitsedes noormeest. «Teie romaanist olen ma kuulnud, aga kahjuks . . .»

Ta ei teadnud õieti midagi Schäferist ega tema raamatuist.

«Romaanist ei või te midagi kuulnud olla,» parandas Schäfer. «See pole veel ilmunud. «Tütarlaps Pakri saarelt» — see pole mingi romaan, vaid ainult pikem jutustus. Mu esimene romaan «Petseri kellad» ilmub alles jõuluks. Leipzigis Insel-Verlagis.»

«Jaa?» ütles Känd ebamääraselt ja palus külalisi istet võtta. «Teie erinete siis neist väliskirjanikest, kes meie maalt läbi on käinud ja piirdunud ainult reisimärkmetega? Mõni võtab oma tegelasele eesti nime ja see ongi kõik.»

«Ma pole globe-trotter,» lõikas Schäfer järsult. «Ja ka mitte selline väliskirjanik... Aa, venekeelsed raamatud?»

«Ah-jaa, härra doktor,» pöördus Känd Steinhardi poole, «alles hiljuti te väitsite, et Nõukogudemaal ei peeta lugu mineviku kirjandusest. Aga näete? Puškin. Ja kui luksuslikult välja antud!»

Ta ulatas ühe köite Steinhardile.

«Puškin? Jaa, olen kuulnud. Kas ta polnud juut?»

Ta hakkas teraselt poeedi näojooni uurima.

«Ei, neegri päritoluga,» ütles Schäfer asjatundlikult.

«Noh, vaadake, härra professor, siis on arusaadav...»

Steinhard naeratas võidurõõmsalt. Schäfer lükkas köite põlglikult eemale.

Professor Känd läks üleni punaseks. Tema käed värisesid, kui ta suitsu läks pakkuma. Ise otsis ta kaua oma piipu.

«Oo, teil on siin vene paberosse?» hüüdis Schäfer, karbist paberossi võttes, seda vaadates ja nuusutades. «Jämedad kui suurtükitorud. Kas juba baaside kaudu saadud?»

«Teil on venelastega nähtavasti hea kontakt loodud?» ütles ka Steinhard. Ta küsis Schäferilt, kuidas maitseb. Ise ta polnud suitsumees.

«Pole viga. Nähtavasti egiptuse või bulgaaria tubakas. Aga võib-olla ka Kreekast. Venemaal tubakat ju ei kasvatata, ainult mahorkat.»

Professor sai ennast vaevalt taltsutada. Ta ütles ainult:

«Arvate?»

Küsimuses oli ilmselt irooniat, mida Schäfer ei talunud. Ta hüppas kärsitult püsti ja hakkas seinal maastikupilte silmitsema.

«Ontika rand. Eks ole? Ja Pühajärv?»

«Te tunnete meie maad, nagu näha, hästi,» ütles professor kuivalt.

«Oo jaa, vist mitte halvemini kui teie, härra professor.»

«Jääte veel kauaks Eestisse?»

«Ma ei mõtlegi siit lahkuda,» vastas Schäfer uhkeldava ja väljakutsuva tooniga.

«Aga teie suguvennad ei taha sugugi enam meil elada. On paanikas ega tea, kuidas kiiremini laevadele pääseda.»

«Ja mis sellest?» vastas Schäfer endise tooniga. «Nad ei tohi siin jalgu jääda.»

«Kellele?»

«Sõjale muidugi.»

«Te arvate siis, et sõda tuleb? Hoolimata kõigest?» küsis Känd skeptilise naeratusega.

«Tuleb. Peab tulema!»

«Ja mis arvate teie, härra Steinhard?»

«Doktor Schäfer on noor, vahutab üle. Kes meist võib teada füüreri plaane?»

Professor Känd kahetses juba, et ta need hitlerlikud doktorid vastu oli võtnud. Oleks pidanud kohe ükskõik mis ettekäändel tagasi saatma. Tulgu teine kord. Oskasid aga aja välja valida. Või ehk teadsid nad sellest õhtusöögist Gorski puhul? Tahtsid seda nurja ajada? Aga kust nad võisid seda teada saada? Kes neile ütles?

Professori tavaline viisakuslahkus kadus. Ta muutus sõnaahtraks, andes mõista, et jutud on läbi ja külalised võivad lahkuda.

Söögitoast imbus kalkuniprae ja pirukate lõhna, oli kuulda sööginõude klõbinat. Kutsumatud külalised peaksid aru saama, et on õhtusöögi aeg, ja kiiremini lahkuma. Aga ei, doktorid nähtavasti mõtlesid teisiti. Schäfer viskas jala üle põlve, võttis sigari ja hakkas seda rahulikult suitsetama, jutustades oma seiklustest mööda Eestit rännates. Känd oli hämmastunud kuulda saades, et Schäfer elab siin maal juba kuuendat aastat.

«Ja avalikkuse eest nii varjatuna?» küsis ta.

«Ma ei tulnud siit kuulsust otsima. Minu avalikkus on minu teosed.»

«Kahjuks ei ole neist teostest väga palju kuulda olnud.»

«Siis kuulete, kui ilmuvad mu «Petseri kellad».»

«Ja millest need teil helisevad?»

«Probleem, mida ma käsitlen, on igivana: lääs ja ida. Petseris algab ida maailm. Kloostri kellades kuulen ma ida ruumi-kõminat. Lõpmatuid laasi ja lagendikke. Lõpmatuid kannatusi, passiivsust, surma. Vahel ka hullumeelset ekstaasi, tohutuid ekstsesse, kaost... Ja kõige selle taustal näen ma saksa rassi püha missiooni maailma lunastamisel. Sõda on selle missiooni väljendusvorme.»

«Kas teie andmed ida kohta pole vananenud?»

«Kuidas vananenud?»

«Minu teada näeb praegune Venemaa ja ka vene inimene sootuks teistmoodi välja kui teie seda kujutlete.»

Professori silmade ette tõusis Gorski energiline ja rõõmus kuju. Terviklik natuur, ei mingit lõhestumist ega müstikat.

«Ah, ka teie usute propagandat? Kuid pidage silmas, rahva veri ei muutu aastasadadega, veel vähem ühe inimpõlvega.»

Oli asjatu edasi vaielda. Schäfer seletas, et ta on õppinud Petseri munkades tundma venelase «igavest natuuri», ja hooples sellega, et ta on loa saanud liikuda üsna okastraatide läheduses, tänu vabariigi presidendile endale.

«Jaa, teie härra president on väga vastutulelik inimene,» kinnitas Steinhard. «Aga doktor Schäferil on veel tugevamaid patroone. Meie saadik ise... Tarvitseb ainult telefonitoru haarata...»

«Oleksid kõik nii vastutulelikud kui teie president!» hüüdis Schäfer. «Aga teie rahvas on täis õelust ja väiklast kadedust, isegi lausa vaenu meie rahva vastu. Jaa. Võtke kas või härra doktor Steinhardi juhtum. Miks ei ole talle kuni tänapäevani siin antud professoritiitlit? Teie endi palvel on ta siia komandeeritud. Silmapaistev filoloog. On teinud põhjalikke uurimusi...»

«Ah, jäta, Kurt!» hüüdis Steinhard vahele.

«Miks peaksin ma vaikima? Kas sa siis pole silmapaistev teadlane? Aga kuidas on lugu siin? Prantslane on teil ülikooli õppejõudude hulgas professoritiitliga, rootslane samuti, ainult sakslane mitte. Kas see pole rahvuslik sallimatus? Väiklane kadedus? Viha meie vastu? See tasub veel end ükskord kätte!»

Nad püüdsid professor Kännult visalt teada saada, kes ülikooli nõukogus on Steinhardi vihasemad vastased ja seal tema professoriks nimetamise vastu hääletasid. Steinhard tegi seda tasa ja targu, Schäfer ründavalt. Kust pidi Känd seda teadma? Hääletus on ju kinnine. Sellest hoolimata ei lastud teda nii pea pihtide vahelt välja, nagu peaks tema kõigi eest vastutust kandma.

Schäfer lausus viimaks:

«See asi võib päris piinlikult lõppeda. Sest kujutlege, mis siis, kui härra Strohbein ise vahele astub? Ja härra Pätsile helistab? Kas te tõesti tahate, et asi nii kaugele areneks? President võib ju teid sundida. Milline häbi siis! Nagu poleks teil endil vaba tahet! Nagu oleksite ainult tema käealused! Vabandage minu ägedust, aga kuidas ma saan rahulikult pealt vaadata, kui mu kaasmaalasele ülekohut tehakse? Lõpuks on siin kaalul saksa rahva au. Ja sellega ei lase me juba mängida!»

Steinhard tundis Schäferi sõnadest piinlikkust, mitte sellepärast, et küsimus teda puudutas, vaid et ta sõber polnud sugugi diplomaat ja mängis lahtiste kaartidega.

Professor Känd istus nagu tulistel sütel. Läheksid nad ometi kord minema, tuleksid ometi viimaks kutsutud külalised!

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Ilmus Villem Kits oma kahvatu Bellaga. Professor Känd läks abielupaari Schäferile tutvustama, aga ilmnes, et nad ongi juba tuttavad. Kuidas? Millal nad mahti said?

Bella võttis istet laua taga biedermeier-sohval. Ta istus sirgelt, pani käed sülle, laskis silmalaud raugelt alla, tundes enesel Schäferi ülelibisevaid pilke. Juba vestles Villem, ehk William, nagu Bella oma meest õrnalt kutsus, Schäferiga inglise moodsast kirjandusest. Professor Känd tundis, et õhk hakkab lahedamaks muutuma. Kui saabus veelgi uusi kutsutud külalisi, lootis ta, et nüüd hakkavad kontvõõrad lahkuma. Kuid ei, nad ei lasknud end eksitada. Jäi mulje, nagu kuuluksid ka nemad kutsutute hulka.

Kui tuli Rautam ja nägi üle ukse Steinhardi maguslibedat nägu, oli ta hämmastunud. Ohoo, milline seltskond: mis ta siin peale peab hakkama? Ja miks teda üldse siia on kutsutud, pole ta ju Kännuga kuigi lähedalt tuttav?

«Kas on teil sünnipäev?»

Professor seletas, mis head kavatsused tal olnud Rautami ja teiste kutsumisega ja kuidas nüüd kõik teisiti kujunenud.

«Ma võin siis kohe tagasi minna?»

Ei, just nüüd oli Rautam oma terava keelega teretulnud. Professor võttis tal käe alt kinni ja viis ta sisse. Rautamil polnud lusti kellegagi vestlema hakata ja ta asus raamatuid sirvima.

Varsti ilmus ka Piiber ja vaatas ringi. Polnud Rutti, polnud vene külalist, kellele ta oli kavatsenud esitada rohkesti küsimusi ja ühtlasi näidata oma liberaalset suhtumist Nõukogudemaasse.

«Kuidas? Ma olen küll tublisti hiljaks jäänud, aga peakülaline näib veel puuduvat?» küsis ta.

«Ta ei saa tulla. Katsuge niisama leppida,» vastas professor.

Rutt ei tulnud oma toast väljagi. Nördinud sellest, et isa sakslased õhtusöögiks jättis, pidas ta seal Pauliga omavahel nõu, kuidas salamahti jalga lasta.

Aga juba kutsuti nad ühes teistega lauda.

Seal istuti algul vaikselt nagu kirikus. Jutt ei laabunud ja peremehel tuli halva mängu juurde hea nägu teha. Ta pakkus agaralt külma napsi ja seda ei põlatud. Taheti ainult kiiremini üle jõuda sunnitud olekust.

Siis hakkas perenaine kalkunivaagnaga ringi käima, peatudes kõigepealt Bella juures. Kõik pidid nüüd osa võtma selle eeterliku olendi suurest abitusest linnutüki taldrikule tõstmisel, kõik pidid teda aidata tahtma. Villem püüdis seejuures kinni Schäferi pilgu oma naise pikkadelt sõrmedelt oranži värvi küüntega. Las imestab, mõtles ta uhkelt, las imetleb seda alabasterkätt ja skarabeusega sõrmust...

Äkki partsatas kalkunikints kahvli otsast taldrikule, Bella kiljatas ja hakkas oma kleidivoltide vahelt rasvaplekki otsima. Villem punastas: milline proosaline laik

ta taevalise naise süles, kellele ta oma tõlkevalimiku esilehekülgel oli pühendanud need õilsad read:

«Ma tean, et hurm sull' rohkem veetlust liidab
kui kõik, mis võrdlus võrratumaks kiidab.»

Aga mis teha, Bella oli täna jonnakalt paradokse täis. Kord osutus tal nuga nüriks, kord kalkunikints sitkeks ja jälle pidid kõik ta äpardusi kaasa elama.

Professori etteheitev pilk tabas Lindat, see ehmatas ning lendas puhvetkapi juurde, aga juba sirutasid Piiber ja Schäfer teineteise võidu oma nuga Bellale.

Paul vaatas muigega kometit pealt ja müksas jalaga Rutti. Rautam ei saanud enam pidada:

«Armuline proua, ma näen, te ei tule hästi toime oma õrna kalkuniga, aga mis hakkaksite peale, kui teil tuleks süüa inglise biifsteeki?»

«Õrn see kalkun just pole,» ütles professor, «meil on täna halb kokk olnud.»

«Ma katsusin seda teha prantsuse moodi,» vabandas perenaine. «Sellepärast vahest?»

«Ja-jaa, need inglise ja prantsuse moodi road... Need annavad närida. Eks ole?»

Rautam ütles seda rõhutatult ja tähendusrikkalt ning vaatas ise Steinhardi otsa.

Schäfer mõistis kiiremini, et kivi oli visatud nende aeda. Ta viskas selle kohe tagasi.

«Ärge kartke, mu härra, füüreril on teravad hambad.»

«Kuni keegi neid tal sisse ei löö,» salvas Rautam möödaminnes ja pöördus rahulikult, nagu poleks õieti midagi olnud, kõrvalistuva Ruti poole, et jätkata temaga poolelijäänud vestlust.

Schäfer ajas end äkki sirgeks. Kes oli see häbematu irvhammas seal teispool lauda? Kuidas ta julges?

Ta otsis professor Kännu näolt hukkamõistmist, aga ei leidnud sealt pahameele jälgegi. Kas libises see jultumus peremehe kõrvust mööda? Tigedana jäi ta nüüd Rautami otsa põrnitsema.

Paul Riuhkrand, kes viisakuste ja lauakommete peenuse tõttu ennast päris vabalt ei tundnud ja enamasti vaikis, elavnes järsku. See Rautami käredus tundus ehtne olevat. Või räuskas ta ainult? Või kuulub Rautam nende

hulka, kes on harjunud kõiki ja kõike aina maha tegema, nagu hoiatas Tammemägi?

Kuid ei, Rautam kuulas üsna tähelepanelikult Rutti, kui see Gorskist kõneles, ning siis ei teinud ta ühtki lõõpivat märkust. Ümberpöördult, Ruti jutust oli ta niivõrd huvitatud, et oma teise naabri, Bella, hoopis ära unustas. See oli sellest tähelepanematusest solvatud ja katsus igati Rautami ja Ruti vestlust segada. Kord kukkus tal salvrätik maha, kord palus ta sigareti otsa tuld. Viimaks ütles ta:

«Te unustate, et teie kõrval istub veel üks daam. Ja sellel on igav.»

«Lubage öelda, et teile sobib igavus väga.»

Bella ei teadnud, kas uuesti solvuda või lahkelt naeratada. Aga juba oli Rautam temaga lobisema hakanud tühjast-tähjast. Ja see meeldis Bellale, sest nõnda sai ta teda Rutist lahti kiskuda ja ühtlasi oli tal endal samal ajal kergem Schäferiga pilkusid vahetada. Vahel ei näinud ta kuulvatki, mis Rautam räägib.

«Te teete ka mind hajameelseks,» tähendas Rautam.

See kõlas Bella kõrvus nagu kompliment. Ta tõstis sigareti aeglaselt suu juurde ja vaatas läbi suitsu oma raugete silmadega Rautami otsa. See aga ei näinud tast sugugi võlutud olevat. Vastik mees niisugune, külm kui kala!

Kui lauale ilmus mandlikreem, tõusis peremees, ütles paar tervitussõna ja tõstis klaasi, noogutades igaühe poole eraldi. Talle vastas Steinhard, otsides meelitavaid lauseid pererahva ning selle lahke ja armsa kodu auks, kus valitseb kõrge vaimse kultuuri hõng, mis paneb unustama kõik lahkhelid vaadetes.

Professor kummardas tervituseütleja poole, tänades teda kaunite sõnade eest, ja lõi temaga klaasi sõbralikult kokku.

«Võimatu!» sosistas Rutt Paulile. «Ma lihtsalt ei talu seda!»

Piiberi arvates väljendas Steinhard väga õigeid mõtteid: eks see ole kõrge vaimse kultuuri tunnus, kui võidakse nii leplikult ühes lauas istuda, kuigi vaated erinevad? Õige demokraatia on salliv ja hindab võrdsust kõrgelt.

Piiberiga polnud kõik nõus. Rautam ütles talle:

«Sul on samasugune arusaamine nagu suurpõllumeestel, kes arvasid, et kõik sotsiaalsed probleemid on lahendatud, kui nad sulastega ühes söögilauas söövad.»

«Võrdsus on üldse absurdsus,» väitis Kits omalt poolt. «Vaimse söögilauaga on ju sama lugu. Katsu sa pööblit lugema panna näiteks T. S. Elioti või Valéry luuletusi!»

Paul, kes seni vaikselt pealt oli kuulanud, ei taiunud enam:

«Rahvas ei vaja teie eliote ja valérysid. Tal on oma kirjandus.»

Bella heitis Riuhkranna poole läbi koomaletõmmatud ripsmete põlgliku pilgu: mis teab siga pärlitest?

«Milline see kirjandus tal on? Kas mõtlete pinkertone ja leichtweisse?» köhatas Kits närviliselt.

«Ei, Gorkit kõigepealt!» hüüdis Rutt erutatult.

«Ah seda paljasjalgsete kirjanikku?» ütles Schäfer vahele.

«Või Heinet, keda te seal tuleriidal põletate,» jätkas Rutt. «Gorkit te tahaksite muidugi halvustada, aga seda te ei suuda. Kas olete teda üldse lugenud? Näiteks tema «Vaenlasi»? Arvatavasti mitte! Soovitan teile siia tulla mõne nädala pärast, kui see näidend ette kantakse. Siis näete ja kuulete, mis on Gorki.»

Mõttevahetus muutus järjest elavamaks ja ka teravamaks. Mitmel korral tõstis peremees klaasi, et pinevust vähendada, aga see ei aidanud.

«Kahju, armuline preili,» ütles Schäfer Rutile, «kahju, et olete viidud eksiteele.»

«Kuidas nii?» küsis Paul, tundes ennast puudutatud olevat.

«Üsna lihtne. Te saate oma väikese rahva missioonist valesti aru.»

«Ja milline see missioon teie arvates on?» küsis Piiber uudishimulikult.

«Teie olete siin kahe maailma vahel puhvriks olnud, aga nüüd peate saama eelpostiks.»

«Vastu läänt?» küsis Rautam.

«Ei, vastu ida.»

«Olete oma mõttega hiljaks jäänud,» ütles Rautam. «Ja kas te meie rahva ajalugu ka tunnete? Ja meie rahvast?»

«Lubage ütelda, mitte halvasti.»

«Siis peaks teil ju selge olema,» ütles Paul äkki vahele, «ka meie rahva elupõline vaen sakslaste vastu. Kellega on ta oma ajaloo pöördepunktidel käsikäes käinud? Kas sakslastega? Ei, vaid venelastega!»

«Te unustate, mu härra, oma vabadussõja!» vastas Schäfer võidurõõmsalt.

«Vabadussõja? Ma ei tunne niisugust sõda. Oli küll kodusõda, klassisõda . . .» tähendas Paul.

«No-noh?» ütles Kits.

«Ei midagi no-noh,» vastas Rautam. «Kas seda sõda oleks olnudki, kui Päts rahvast piitsaga sinna poleks ajanud? Ma ei räägigi sellest, kes omakorda teda tagant õhutasid.»

Schäfer vaatas peremehe poole, nagu sooviks ta, et see niisugustele kuulmatustele lõpu teeks. Aga professor Känd vestles Steinhardiga ega tahtnud teiste vaidlustesse vahele segada.

«Mis te ütlete!» hüüdis Schäfer Kitse poole pöördudes. «Olen selle maa risti-rästi läbi rännanud, aga bolševikke näen esimest korda . . .»

«Muidugi, kui kinnisilmi rännatakse . . .» tähendas seepeale Rautam.

Kits püüdis Schäferit rahustada: ärgu võtku ta härra Rautami sõnu tõsiselt. Ta armastab ikka ja alati jalust rabada. See on juba tema stiil.

Rutt, kes keskendatult enda ette oli vaadanud, kuulmata, mis ümberringi toimub, tõusis äkki püsti ja lausus temale omase lihtsusega:

«Lubage mul ka paar sõna ütelda. Täna pidi meie keskel viibima külaline Nõukogude Liidust. Kahju, et ta tulla ei saanud. Tõstan klaasi selle puuduva külalise, seltsimees Gorski terviseks ja Nõukogude Liidu auks, kes meid kaitseb sõjaohu eest!»

Professor Kännu nägu läks umbe. Ta tõstis küll klaasi, aga milleks pidi see tüdruk külalistele nii piinliku silmapilgu valmistama?

Paul ja Rautam olid püsti tõusnud ja lõid Rutiga klaasid kokku. Piiber kergitas ennast toolilt vaksavõrra üles, samavõrra ka oma klaasi laualt, maitses tilga likööri ja võttis kohe jälle istet.

Bella oli suunurgad põlglikult alla lasknud ja vaatas altkulmu oma mehe poole, kes näost punetas ning küsivalt sakslastest doktorite poole vaatas.

Schäfer tõusis, et anda Steinhardile märku lahkumiseks.

«Vabandage, härra professor,» ütles ta, «me ei teadnud, keda te siin tahtsite vastu võtta. Oleme kogemata võõrasse lauda istunud. Meil on aeg minna.»

«On küll ebaviisakas enne lõppu lahkuda,» pomises ka Steinhard peremehele, «aga te peate meist aru saama . . .»

Kuipalju professor Känd neid ka keelas, tagasi hoida ta neid ei suutnud.

Linda, kes köögist hõbedase kohvikannuga tuli, oli hämmastunud laudkonna äkilisest meelemuutusest. Kuidas siis nii, pole õieti veel kohvigi joodud? Ent juba seisis Steinhard majaproua ees, tehes kümme kummardust, vabandades ja tänades.

Professor läks neid esikusse saatma.

Lauas tekkis vaikus. Villem Kits kibeles toolil, soovides siit niipea kui võimalik lahkuda. Bella oli äärmiselt šokeeritud Ruti taktitusest. Piiberile, kes Ruti lauakõnest algul hämmeldusse oli sattunud, hakkas see tütarlaps oma otsekohesuse ja kartmatusega järjest enam meeldima. Pagan võtaks, alles räägiti lahkhelide unustamisest, kõrgest vaimsest kultuurist ja sallivusest, ning nüüd ollakse solvatud sellest, et joodi Nõukogude Liidu terviseks! Kas siis sakslased polnud venelastega alles hiljuti sõbraliku lepingu sõlminud?

Esimesena rikkus vaikust Rautam:

«Pirtsakad härrad, mõtlevad vist meie maal parunit mängima hakata!»

Pehme «r» andis ta sõnadele humoorika tooni.

«Kes oli see teine härra, kui tohib küsida?» pöördus Piiber perenaise poole, kes kohvi valas.

See ei teadnud. Kits aga teadis:

«Me saime temaga eile tuttavaks. Peab ütlema, et laia silmaringiga inimene . . .»

«Seda oli näha . . .» pistis Rautam irooniliselt vahele.

«Tema teoseid ma pole küll lugenud,» jätkas Kits, «aga ta on väga haritud. Ma võisin temaga vabalt rää-

kida James Joyce'ist ja Virginia Woolfist. Kiitis isegi Dostojevskit ja Merežkovskit...»

«Pole ime,» ütles Paul. «Neist võisite vist teiegi temaga vabalt rääkida.»

«Aga miks nad siiski nii järsku ära läksid?» küsis perenaine nõutult.

Bella ruttas kohe seletama:

«Pole midagi imestada, kui niiviisi käitutakse...»

«Helde taevas, kes käitus? Ja kuidas?»

Bella vaatas hukkamõistvalt Ruti otsa.

«Kas viimati sina, Rutt?»

Laudkond jagunes Rutti kaitstes kaheks. Ka Piiber asus Ruti poolele, leides ta käitumisele küllalt vabandavaid põhjusi.

Professor tuli tagasi tusasena, mõtted laokil. Tema meeleolu nakkas ka teistele ja õiget tuju ei tulnudki.

Külalised viimaks lahkunud, sulgus professor oma kabinetti nagu karu oma pessa. Ta oli pahane kõigele ja kõigile. Ka enesele, olgugi ainult üht serva pidi. On selle Steinhardi vastu liiga vastutulelik oldud, nüüd on ta külge kleepunud nagu vihaleht, loeb ennast sõbraks, tuleb võõrsile, millal heaks arvab, toob siia oma kahtlasi tuttavaid. Imelik, et Hitleri kojukutse nende kahe kohta ei käi. Milleks nad veel meie maale jäävad? Ja milleks Steinhard selle tüübi siia kaasa vedas? Kas selleks, et tema kaudu demonstreerida oma mõjuvõimsat seljatagust, lähedasi suhteid Pätsi ja Strohbeiniga? Või olid nad intrigeeritud Gorskist, kelle siinolekust nad nähtavasti teadsid? Steinhardiga tuleb ettevaatlik olla. Üldse ei tohiks külalisi olla korraga mitmest leerist, liiati kui need leerid omavahel nugade peal on. Ja siis Bella? Ikka see irooniline võru suu ümber. Edvistab kellega saab ja millega võib. Rutt ei salli teda. Bella tahaks midagi olla, Rutt kuidagi tegutseda. Ja tegutseski! Oli tal siis tarvis punast rätikut lehvitada nende... härgade ees! Kas ta siis aru ei saanud, et see pole sünnis? Loomulikult solvusid nad. Aga solvumisest veel vähe — nad võivad nüüd tegutsema hakata, kes-teab mis supi veel kokku keeta. Võimu neil on, sest neil pole puudu soosijatest. Ah see Rutt, see Rutt! Lindal on õigus, olen ta ära hellitanud, tema vigadele ikka läbi sõrmede vaadanud, teda

ülekäte lasknud minna. Aga mis liig, see liig. Nüüd on mu liberaalsuse vili käes!

Professori pahameel koondus ikka enam Ruti ümber. Ei, nii ei või seda enam jätta. Tarvis ta ükskord tõsiselt käsile võtta!

Esimese hooga tormas ta Ruti tuppa.

See oli tühi.

«Kus siis Rutt on?» küsis ta Lindalt, kes sööginõusid puhvetkappi asetas.

«Ei mina tea. Välja ta läks.»

«Välja? Nüüd öösel? Hulkuma selle hulgusega?»

«Aga Robert! Kuidas sa ütled? Enne oli ta sulle ikka mõistlik mees, nüüd aga äkki hulgus! Kullake, mis sinul on?»

Lindal oli voorusi, mida Robert hindas: ta oli tubli perenaine, osav kokakunstis, eriti kohvi keetmises, hoolitses tervete sokkide ja puhta pesu eest, armastas üldse puhtust ja korda, kaitses mehe rahulikku töötamist, tundmata ise huvi tema töö sisu vastu. Kuid tal oli ka mõningaid puudusi, mis häirisid: tal polnud vaimseid huvisid, ta oli liiga pealetükkiv oma lohutamisega, kui meest mingi mure vaevas, ja temale ei saanud kunagi oma tujusid välja kärkida, sest ta ei hakanud vastu.

Nüüdki kartis Robert, et talle vaadatakse kaastundliku näoga otsa, hakatakse teda paitades ja kallistades lohutama, talt järele pärima, mis viga on, ja siis järgnevad meelituse- ning kiidusõnad nagu palsam, tagajärg aga on see, et ta muutub pehmeks ja leebeks. Aga seda ta ei taha. Nõnda jääks Rutile õppetund andmata.

Robert tahtis tagasi kabinetti lipsata, aga Linda haaras tal varrukast kinni.

«Armas jumal, rasvaplekk rinna peal! Kust sa selle said? Kas kalkunist? Või oli sul enne? Aja kuub kohe seljast! Katsun välja võtta, mul on kuuma vett.»

Robert jättis oma kuue naise kätte ja oli õnnelik, et sai ise ära põgeneda.

Sellal kui ta oma kabinetis mõtles, kuidas tütart noomida, kui see tagasi tuleb, oli Rutt ise oma süüteoga ülimalt rahul, jah, sellest koguni ülendatud meeleolus. Nähes, kuidas tema süütud sõnad õli tulle valasid, oleks

ta valmis olnud kes-teab mis meeletusi jätkama. Ta ei saanud kuidagi rahulikult koju jääda.

Väljas võttis teda ja Pauli vastu sügisene maru, mis tahtis majadel katuseid pealt viia. Oma tohutute kämmaldega tutistas metsik tuul puude latvu, puistas laiali lehehunnikuid, veeretas üksikuid lehti enese ees nagu tuulerattaid, lõõtsus hooti vastu rinda ja nägu, rebis peas baretti ja juukseid.

Kuhupoole nad ka pöördusid, ikka vuhises ta neile vastu. Et tast läbi murda, tuli käia kummargil. Vahetevahel sõõrutas torm pilvedest vihma ja keerutas siis seda nagu piitsaga vastu nägu.

Paul oli õnnelik, tundes enese kõrval tütarlast, kelle mahedatest silmadest ei võinud aimatagi, kui hoolimatud lained tas mässasid.

«Ma ei kahetse iialgi, mis ma ütlesin,» hüüdis Rutt. «Ma ei saa oma isast aru. Mis ta kardab? Kas selgust?»

«See on alles algus,» vastas Paul. «Neid kriipse tuleb veel palju inimeste vahele tõmmata. Ka kõige lähemate vahele, kui tarvis. Hoolimatult!»

«Ah, tore see torm!»

Rutt nõjatus Paulile.

«Kui ma silmad kinni pigistan, tead, mis ma siis tunnen? Oleme nagu kuskil merel. Torm on kiskunud jäässe suure laia prao. Kes on jäänud siiapoole, kes sinnapoole lõhet . . .»

«Aga kas sa ei kuule,» vastas Paul, «see jää praksub veelgi, lõhe aga laieneb ja pikeneb . . .»

«Ah, ma ei hooli millestki! Tahaksin selle rajuga kaasa tormata!»

Uljas meeleolus tuli Rutt pärast pikka jalutuskäiku tagasi koju. Vaevalt oli isa esikus tema samme kuulnud, kui ta kabinetist hüüdis:

«Rutt! Tule siia!»

Barett kuklas, käed mantlitaskus, juuksed vihmast niisked, nägu värske ja rõõmus, jäi Rutt kabinetiuksele seisma.

«Mis on?»

Tütre muretus kruvis vana professori veelgi enam üles.

«Kus sa ringi hulgud?»

Küsimus tuli ootamatult ja selle toon oli väljakutsuv.

«Ma ei hulkunud kuskil ringi. Käisin jalutamas,» vastas Rutt rahulikult.

«Ah nii? Sinu meelest on siis kõik asjad korras? Külalistele tänavapoisi moodi keelt näidata, enesele häbi teha, minule, meie perekonnale häbi teha — sellest pole sul vähematki muret? Kus metsas sina oled üles kasvanud? Mis inimesed meist mõtlevad ja räägivad, see ei lähe sulle üldse korda! Teiste arvamine on sulle nagu hane selga vesi! Kuhu su sündsusetunne on kadunud? Kuidas sa nii äkki mõistmatuks oled muutunud?»

Selg vastu uksepiita toetatud, kuulas Rutt suurima hämmastusega pealt, kuidas temaga tõreldi. Seda oli varem nii harva juhtunud, et nüüd iga sõna teravamalt ta südamesse lõikas.

«Noh, vasta siis ometi! Mis sa vaikid?»

«Mis mul vastata on?»

Ruti hämmastuse tagant kostis trotsi.

«Või arvad sa koguni, et talitasid õieti? Ei kahetsegi?»

«Mida ma peaksin kahetsema? Mul pole midagi kahetseda. Ma loodan, et need härrad oma nägu enam siia ei näita.»

«Ah, sina oled siis see otsustaja? Sinult pean ma vist luba küsima, kellega ma läbi käia tohin, kellega mitte?»

Rutt vaatas isale otse näkku ja sõnad tulid nagu iseenesest:

«Kuule, isa, mis ma sulle ütlen: sul on üks suur viga — sa ei oska valikut teha. Kõik need, kes hea näo ette teevad ja sulle meelitusi ütlevad, on sinu arvates su õiged sõbrad. Kõigi vastu oled sa ühevõrra lahke. Kui mõni Steinhard või Sjögren sind kiidab, siis arvad sa, et kogu Saksamaa ja Rootsi sind kiidab. Aga see on sul enesepettus. Sa istud siin oma raamatute taga nagu kindluses ja ei tunne põrmugi elu ega inimesi.»

«Mina?»

Professori hääl värises. Rutt jätkas:

«Jah, sina! Küll aga tunnevad inimesed sinu nõrkusi ja kasutavad neid ära. Ja kindlaid põhimõtteid pole sul ka. Miks käid sa läbi Steinhardiga? Ta loodab sinu kaudu ainult oma positsiooni kindlustada. Ja sina aitad talle oma lahkusega kaasa. Ta tunneb sinu edevust, ja

kui ta sulle komplimente ütleb, siis sina muudkui usud. Nõnda saab ta sinult kõik kätte, mida iganes soovib. Nõnda ongi ta sind nii kaugele viinud, et sina tema vastu ei hääletanud ja sinu mõjul võib-olla mõni teinegi.»

«Kust sa tead, et ma talle vastu ei hääletanud?» küsis isa ärevalt.

«Seda hullem, kui sa vastu hääletasid ja nüüd temale lahke näo teed.»

Millal oli professor Känd kuulnud sääraseid ettepeiteid? Kas oli keegi varem teda julgenud nõnda puudutada? Üldtunnustatud autoriteet, kelle iga sõna oli kaaluv ja kes oma püha puutumatust oli pidanud oma väärikuse endastmõistetavaks tagajärjeks, pidi nüüd kuulma nii hirmsaid sõnu enda kohta, nagu: edev, maias meelitustele, endapettuse ohver, pehme, naiivne... Ja kes oli see, kes seda kõike talle hoolimatult näkku paiskas? Ta oma lihane tütar, see, keda ta ise oli tahtnud põhjalikult käsile võtta!

Ta ajas enese sirgu.

«Kuidas sa julged? Kust sa kõik selle häbematuse oma isa vastu oled välja võtnud?»

«See pole häbematus, vaid tõde. Tõele aga kardad sa näkku vaadata. Ja see on kõik.»

Rutt pöördus ümber ja tahtis minna. Isa hõikas teda tagasi.

«Kuidas sa ütlesid? Mina kardan tõele näkku vaadata? Tead, mis on tõde? See, et sa selle poisiga, selle ulaharitlasega, ringi lased! Tema on su pea keerdu pannud! Ja nüüd arvad, et võid oma kodus jultunud ja ülbe olla.»

Rutt läks üleni punaseks ja põrutas jalaga vastu maad:

«Sa ei tohi temast nõnda rääkida, kas kuuled! Ma ei luba seda! Ei luba!»

Ema jooksis söögitoast.

«Mis siin lahti on?»

«Te ei tohi keegi teda puudutada! Mitte üht sõna enam!» karjus Rutt.

«Mis advokaadiks sina talle oled hakanud?» küsis isa, hämmastunud tütre enesevalitsematusest. «Kes ta sul niisugune on?»

«On ta, kes ta on. Kui ta teile ei meeldi ja kui ma teil siin risti jalus olen ... võin ma siit minna. Aga teda ma ei jäta!»

Ruti silmad valgusid vett täis. Pisarad veeresid mööda põski alla, ilma et ta neid oleks märganud. Ema tuli juurde, võttis tal ümbert kinni ja pakkus põlleotsa silmade kuivatamiseks, vaadates ise etteheitvalt mehe poole:

«Kuidas sa ometi nõnda? ...»

Rutt lükkas õlgadega ema käe eemale ja jooksis oma tuppa.

Tütre käitumine oli isa roopast hoopis välja viinud. Tänini oli elu päevast päeva nirisenud nagu väike ojake, ilma suurte laineteta ja mürata. Kunagi polnud kodus kuulda olnud tormilisi kokkupõrkeid või üksteisele öeldud teravusi, kunagi polnud siin põrutatud rusikaga vastu lauda või jalaga vastu põrandat. Alles hommikul paistis veel päike, aga nüüd peksab nagu rahet vastu nägu. Otsi, kust varju leiad.

Professor vajus lööduna toolile. Linda tuli tema juurde, pani käe ta õlale, katsus vaigistada:

«Ise oleme süüdi, ei ole osanud talle läheneda ... Kas me oleme kunagi küsinud, mis ta teeb või mis teda vaevab ja mille üle ta rõõmustab? Meil pole tema jaoks õiget südant olnud. Ja vaat, nüüd on see käes.»

«Ah jäta, jäta juba! Ma tean isegi,» ütles professor ärritatult.

«Sa ei tea midagi! Poiss on talle pähe pistnud, et temast peab näitleja saama. Kujuta ette, näitleja! Ja nüüd muudkui harjutavad, kõik muu õppimine on kõrvaline ... Nii me oleme ... Või kas on sul aimu, kui kaugel nende vahekord on?»

«Kust sa seda võtad, et näitlejaks? Mitte midagi sellesarnast!»

«Sa tead siis?»

«Muidugi. Niisamuti selle vahekorraga ... Jäta!»

Niipalju kui Linda Rutti kippus süüdistama, asus Robert tahtmatult teda kaitsma, nagu oleks süüdistamine ta enese eesõigus. Ärgu puudutatagu Rutti, jäetagu ta rahule! Pole meie asi temale vahele segada!

«Minu või sinu asi, aga vaat kui ühel päeval äkki kuulda saame, et on end registreerida lasknud!»

«Ja mis siis?»

Linda tegi kohkunud näo:

«Sinule on see ükstapuha?»

«Ah, jäta juba! Sa oled Rutist liiga halvas arvamises...»

«Sa võiksid temaga siiski ükskord põhjalikult rääkida.»

«Ah, küll ma räägin. Aga nüüd jäta mind rahule.»

Kui Linda toast oli läinud, peatus Roberti pilk klaasi alla pandud ülesvõttel Rutist. Seal oli ta kolmeaastane, kirju kleidike, hele juus, lapselikud silmad, kontsata tuhvlid... Ammuks see oli, kui ta sellisena siin kabineti põrandal istus, süles pildiraamat, kõrval nukk? Mis see on ja mis see on? Ja varsti: mispärast ja mispärast? Mispärast koer rääkida ei oska? Mispärast autol hobust ees ei ole? Maha kukkudes ja haiget saades jooksis ta kohe isa juurde, tõstis oma käekese või põlvekese üles: puhu peale! Endal suured pisarad silmas nagu klaashelmed...

Isa süda läks haledaks ja ta erutus vaibus.

Ta tõmbas veel ühe piibutäie tubakat ja läks Ruti tuppa.

Asjaliku tooniga, nagu poleks vahepeal üldse midagi juhtunud, küsis ta, kas Rutil on käepärast see näidend, mida nad kavatsevad ette kanda.

Rutt vastas samas toonis, et tal seda pole, aga kui isa soovib, võib ta selle muretseda. Kodus on tal ainult oma osa väljakirjutatud kujul.

«Ja millal te seda ette kanda kavatsete?»

«Oktoobripühade ajal.»

«Kuidas? Kuidas?» küsis isa, nagu poleks ta vastust kuulnud või sellest aru saanud.

«Oktoobripühade ajal,» kordas Rutt.

«See tähendab...?»

«Seitsmendal novembril, kolmapäeval.»

«Ja te arvate, et äripäeval inimesi vaatama ka tuleb?»

«Kes tuleb, kes ei tule.»

«Mis see teil on, kas kinnine etendus?»

«Soovid vaatama tulla?»

«Kui see kõrvalisel inimesel võimalik on . . .»
«Ma võin sulle pääsme muretseda.»
Kui professor Ruti toast väljus, oli tema samm kerge ja nägu rõõmus, nagu oleks ta pääsme saanud oma tütre sisemaailma.
Linda tuli talle söögitoas kuuega vastu.
«Kas rääkisid?»
«Rääkisin.»
«Noh?»
«Ei midagi. Kõik korras.»
Linda vaatas umbusklikult mehe otsa, näitas siis kuube ja ütles:
«Katsusin igat moodi, küll kuuma veega, küll bensiiniga, aga ei tea, mis praaka sa sinna peale oled ajanud. Tuleb terve ülikond keemilisse puhastusse anda. Muu ei aita.»
«Jah, ega aita . . . Keemilisse . . . terve ülikond . . .» kordas professor mehaaniliselt.

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Vinnali villa asus keset aeda vanade pärnade vahel. Kuna seda aeda piiras kõrge tara, siis nähti tänavalt maja esikülge ainult niipalju kui see paistis läbi võrelise raudvärava, mis kandis keskel peremehe kullatud nimetähti. Suurema osa maja alumisest korrast võtsid enda alla avar võõrastetuba ja pikk söögisaal, mida harva tarvitati. Kui mitte arvestada kaht tillukest toakest suure köögi kõrval «virtina» ja toatüdruku jaoks ning poolpimedat keldrikorda, kus elutses majahoidja, siis oli kogu see suur hoone ainult kahe inimese päralt: vana Vinnal elas all, poeg ülal ärklikorral.
Elades selles ligipääsmatus kindluses, kus mööda tara okastraat jooksis ja kus isegi aknaluugid tsinkplekiga üle olid löödud, ei tundnud Vinnal ennast siin siiski päris kindlana. Võta kinni, keda ta rohkem kartis, kas vaime või vargaid, kuid igal õhtul tegi ta põhjaliku uurimiskäigu läbi ruumide, neid heledalt valgustades ning kõiki kardinataguseid ja sohvaaluseid järele vaadates. Kui poeg Ferdinand kodus viibis, oli nagu jul-

gem olla — see pagana poiss ei kartnud kuraditki! Aga üks paha komme oli tal: kui ta öösel raske peaga koju tuli, võis ta kõik väravad ja uksed pärani lahti jätta. Jälle kobigu isa voodist üles ja vaadaku järele, kas vähemalt eesuks lukustatud on.

Täna oli peremehe suur sünnipäev. Hommikust peale käis kibe töö maja ümber ja sees. Väljas riputati aiateed üle peene kruusaga, maja esikülg raamiti sisse elektrilambikestega, mis läve kohal moodustasid numbri 60. Köögis ja söögitoas askeldas «Midrilinnu» kokk valges mütsis oma abilistega.

Siin hõõruti ja klopiti, segati ja rulliti, keedeti ja praeti. Nahkpõlles õllevedaja kandis ühe õllekorvi teise järel sisse ja ladus need üksteise otsa riita. Viis väikest paksu põrsakest ootasid köögilaual järge praeahju minekuks.

Võõrastetoas oli peremees tervitajaid vastu võtmas. Iga hetk helises telefon või uksekell. Tulid telegrammitoojad, ilmusid delegatsioonid lillede, auaadresside ja kingitustega.

Austusavaldused olid juubilarile väga meeltmööda. Ta oli neist liigutatud, aga ebamäärane tusk, mis talle viimasel ajal rahu ei andnud, kihkas ikka veel sees, kord kõvemini, kord tasemini nagu hambavalu. Millest see tuli? Kas aastate koormast turjal? Või sellest, et majja toodi lilli just nagu naise matuste ajal kümme aastat tagasi? Surma ennast Vinnal niipalju ei kartnud kui suremist, tasast hääbumist, aegapidist mahajäämist teistest. Aga maha ta teistest jäi, seda ta pidi enesele tunnistama. Oli üpris valus vaadata, kuidas mõned ärimehed oskasid pärast sõja puhkemist läänes enesele häid otsi teha, aga tema mitte, tema mitte! Näiteks riidevabrikandid. Igasuguste tootmiskulude tõusu ja sõjariisiko ettekäändel lisasid nad valitsuse soosingul oma ammu sisseostetud tagavaradele tohutuid summasid juurde ja said nõnda hämmastavaid kasumeid. Aga Vinnal seisis oma äriga surnud punktil. Ta katsus ennast rahustada sellega, et sõjahirmuga ei ehitata ju uusi maju ega remondita vanu, ja seepärast tema rauakaup ei lähe. Aga näe, miks üle tänava tema konkurendi Mutli raua- ja värvikauplusse inimesi sisse vooris?

Kaua murdis ta pead, millest see tuleb, ning arvas siis, et Mutli on ainult kaupmees, võib kogu oma jõu pühendada vaid ühele ettevõttele, tema aga on pealekauba veel tööstur, põllumees ja seltskonnategelane, ühe sõnaga mitmekülgne tulundustegelane, ja kogu viga seisab selles.

Mõned uneta ööd oma mõtete ja tundmustega maadelnud, otsustas ta astuda julge sammu: anda oma kaupluse üle pojale.

Tõsi küll, Ferdi on pillaja, ei oska rahast lugu pidada, aga kui talle korraga suurem tükk hammaste vahele visata, siis õpib vahest ka varanduse väärtust ja oma isa austama. Lõppude lõpuks on Ferdi tema ainus pärija ja rikkust ei saa kahjuks hauda kaasa võtta. Esiotsa võib ju pojale nõu ja juhatust anda, et ta omadega kohe vahele ei jääks. Hiljem oskab ta juba ise oma firma au kaitsta. Oo, see poiss mõistab Vinnali nimest lugu pidada, ei lase kellelgi seda häbistada, on ta ju kaks korda oma au duellil kaitsnud! Saagu siis kuuekümnes sünnipäev pöördepäevaks: sellest päevast peale astub poeg isa kõrvale. Hoidku konkurendid alt!

Juba varahommikul oli Vinnal päevakohaselt riides ja pidulikus meeleolus, oodates, et poeg talle esimesena tuleb õnne soovima. Ajalooline silmapilk, mil ta lauasahtlist välja võtab kinkimisakti ja selle pojale ulatab! Seda peaks fotografeerima. Kahju, et sellele mõttele varem ei tulnud.

Juba kolistati ülal tubades, siis kostsid trepilt sammud. Süda hakkas põksuma. Käsi tõmbas lauasahtli lahti ja lükkas jälle kinni. Sõrmed jäid lauale klimberdama.

Poeg astus sisse ilma koputamata, koduselt-lohakalt, habe ajamata, toatuhvlid paljaste jalgade otsas, hommikumantel eest lahti.

«Noh, vana, soovin õnne!»

Ja see oli kõik! Siiski niipalju suutis poeg ennast ära võita, et isale käe sirutas. Sellest võis küll ilmatu palju aega tagasi olla, mil poeg viimati oma isa kätt oli puudutanud: Ferdinand tundis äärmist vastikust kogu isa füüsilise olemise vastu, muidu aga hindas teda täpselt nii palju kui vanamees talle kasulik oli. Sellest hooli-

mata oli isa uhke oma uljale poisile, kes tema nime edasi kannab ja temast kord oma lastelastele jutustab. Ainult piitsa oleks sindrile vahel vaja, nagu nüüdki: ülekäte läinud teine, pole õrnust ega midagi, astub nagu ükskõikne ostja rauakauplusse. Aga olgu, vaatame, vaatame, mis näo ta teeb, kui...

Vanamees võttis sõnagi lausumata laualaekast notariaalse kinkimisakti ning ulatas väriseva käega oma pojale:

«Säh!»

«Mis see on?»

«On, mis on. Loe läbi.»

Kuni poeg luges, jäi isa üksisilmi tema nägu jälgima. Sellele ilmus rõõmunaeratus, ja kui paber lõpuni oli loetud, vaatas Ferdinand tänumeeles isale otsa, unustas enese hetkeks, kaelustas teda ja andis ta laubale suudluse.

See musu maksab mulle kolm miljonit! mõtles vana Vinnal, kui oli pisara oma silmast ära pühkinud. (Väljaminekuid arvestas ta ikka sentides, sissetulekuid kroonides.)

«Noh, mu poeg, oled vana küllalt, et oma jalgel seisma hakata. Õpi siis nüüd põhjalikult tundma, mis on äri. Ostjate vastu ole lahke, need toovad sülle raha, äriteenijate vastu karm — need ei taha muud kui palka. Aga pea alati meeles, kes sul üle tänava asub. Ja-ja-jah, pea meeles! Kui ei pea, pistab ta sind kõige naha ja karvadega kinni. Mina olen oma firma au kaitsnud viisteistkümmend aastat, annaks jumal, et sina seda teine viisteistkümmend kaitseksid. Julgust ja pealehakkamist sul on, risti sa ette ei löö juba... See Mutli, jah, seal vastas. Ma tean, ta, sinder, ootab ainult ühte — et ma uppi lendaksin. Aga oodaku nüüd veel! Katsugu ta sind selili maha panna, mis? Pane ise jalg ette, ära kohku, las komistab, jah, las prantsatab ise pikali...»

Vana Vinnali silmad hakkasid särama, ta hääl värises:

«Jaa... Sina, mu poeg, suudad seda, ma tean. Tee mulle seda rõõmu!»

Isa õpetussõnad ei teinud pojale ei külma ega sooja, aga kuna need lõppeda ei tahtnud ja viimaks üle läksid enesekiituseks, siis tekitasid nad temas tülgastust.

Vaat kus asi, mõtles Ferdinand, äri hakkas vanal tagurpidi minema ja nüüd veeretab ta mured minu kaela. Vana rebane. Tegi enda arvates uhke žesti ja hakkab sellega veel hooplema. Oleks vähemalt aktsiapataka kinkinud või maja... Aga nüüd? Kuidas ma lähen konventi? Kommilitoonid kärsutavad nina, hakkavad pilkama: ei tea kelle riided siin tõkati järgi lõhnavad? Ja õhtuti kaupluse kassas sente kokku lugema hakata — noh, nii närune ma pole...

Kui poeg toast läinud oli, mõtles Vinnal uhkeldades: kus on mul alles poiss! Lase kõrva ääres suurtükk lahti, ei pilguta silmagi!

Aga siis vajus ta toolile ja tundis ennast veel üksikumana kui varem: iga varandusetükk andis talle soojust, aga nüüd oli ta nagu kuue seljast ära kinkinud. Ja tal hakkas kahju. Jälle hakkas teda närima endine ebamäärane tusk, mis paisus vahel suureks hirmuks tuleviku ees, mingi ähvardava katastroofi ees, viimsepäeva ees. Ent siis hakkasid tulema õnnesoovid ja kõik hirmud kadusid.

Õhtul oli tema villas koos kogu linna koorekiht, härrad frakkides, smokingites, paraadvormis, daamid nõela alt tulnud ballikleitides. Kokkuvoolanud kingituste hulgas leidus juubilari enese marmorbüst postamendiga, mis kohe maja ette üles seati. Peatoimetaja Jürisson oli kaasa toonud tänase ajalehe-juhtkirja kuldtähtedega äratõmbe, mis oli paigutatud nahkkaante vahele. «Karjapoisist kuningaks» — nii kõlas pealkiri. Telefonivabriku direktor oli saatnud erilise signaliseerimisseadeldise murdvarguste ärahoidmiseks. Tööstus- ja kaubandusminister Potermann andis vabariigi presidendi poolt üle jalutuskepi samast väärispuust, millest oli tehtud presidendi enese jahi vooderdis.

Juubelipidu algas suure pombiga. Külalised kogunesid võõrastetuppa, juubilar ise istus kahe suure loorberipoti vahel krüsanteemidega ehitud tugitoolis. Praost, maani ulatuvas talaaris, lõua all valged lõkad, raske hõberist ettepaisunud kõhu peal, ütles oma pühalikuks õlitatud häälega ette koraali sõnu: «Võtkem nüüd issandat, vägevat kuningat kiita.»

So-so-soo, vilksatas juubilaril peast läbi, see käiks nagu minu enda kohta ...

Kohe hakkasid kõrvaltoas ratsaväediviisi pasunad üürgama. Koraal oli nii vägev, et aknaruudud värisesid, kõigi südamest jooksis läbi külm judin ja üksikud laulvad hääled kostsid ainult piiksatustena.

Praosti jumalasõna võttis Vinnal vastu alandliku ilmega, aga väärika hoiakuga. Aeg-ajalt pühkis ta kuldprillide tagant härdusenestet. Praost hakkas juubilari ennastsalgavat, ennastohverdavat, jumalameelepärast elu kiitma. Ta mainis tänumeeles ka abimehi, kes juubilaril tema haljale oksale tõusmisel on toeks olnud, alates lihtsatest tööinimestest maal ja linnas kuni jumalani ülal taevas.

Vinnal ohkas kõigile kuuldavalt. Jah, tänada neidsamu töölisi ju võib, aga oleksid ka nemad tänulikud oma leivaisa vastu! Kus on nende õnnesoovitelegrammid? Kehvadelt inimestelt ei ootagi kingitusi, kuid oleksid vähemalt tervitada võinud! Aga ei! Nagu pommid teised sügisest saadik, kui needsamad baasid tulid ...

«Palugem!» käsutas praost. Pead nõksatasid alla. Ka Vinnal tegi seda ja hakkas oma ristipandud käsi silmitsema. Aegapidi vajusid tema laud ikka rohkem kinni. Ma niisama natuke ... sai ta veel mõelda ja juba vajus ka tema pea madalamale, kuni lõuaalune lott kõvas kraes kindla toe leidis.

Vinnal nägi und, et kõnnib pilvedel, pea kohal sinetab taevas, eemal kõrgel troonil aga istub vanajumal ise, hoides süles suurt kotti kuldrahadega, ja kutsub teda lähemale. Vinnal katsub joosta, käed ettepoole sirutatud, kuid jalad ei taha sõna kuulata, vajuvad pilvedesse nagu puuvilla. Ta on juba uppumas ja karjub appi. Äkki ilmuvad valgete tiibadega päästeinglid, haaravad tal kaenla alt kinni, tõmbavad ta pilvedest välja ja lendavad temaga kõrge trooni poole. Laia trepi ees panevad nad ta maha, ta tunneb oma jalgealuse kindla olevat, lööb riided pilvenarmaist puhtaks ja hakkab trepist üles minema. Aga oma silmi arglikult vanajumala poole tõstes näeb ta, et pole seal enam mingit trooni ega tohutut rahakotti, vaid on poelett ja selle taga kaupmees Mutli oma lihava, nagu punaseks viheldud näoga.

«Mis sa siit otsid?» küsib ta Vinnalilt.

«Kuidas, kuidas? Aga dollarid? Kulddollarid? Kuhu oled sa pannud koti kulddollaritega? Sina varas, sina kelm, petis, kaabakas, suli . . .»

«Keda sa siin sõimad!» karjub Mutli näost veel punasemaks minnes, tungib Vinnalile kallale ja haarab tal kõrist kinni. Vinnal läkastab, tahab lahti rabelda ja ärkab.

Ah, ikka jälle need vastikud hirmu-unenäod!

Praost tõstis parajasti oma käsi, et juubilari õnnistada, ja see andis Vinnalile rahu tagasi.

Pärast pühalikku talitust, kui olid ette loetud saabunud õnnesoovid ja veel kord juubilari isiklikult õnnitletud, pistis Mutli viimasena oma suure pehme käe nagu labakinda Vinnali pihku:

«Noh, naaber . . .»

«Naaber?» võpatas Vinnal. «Ah, ja-ja-jah, sina . . . Ja mina arvasin juba, et . . .»

Mutli ei saanud Vinnali segasest jutust aru. Vist juubelijoovastus pähe hakanud, mõtles ta, aga tõmbas siiski Vinnali veidi kõrvale ja küsis:

«Kas on ikka tõsi või, mis rahvas räägib: sa olevat ju oma poe poja nimele kirjutanud?»

«Mis siis?» küsis Vinnal tusaselt.

«Ja hakkad nüüd poega varustama oma vabriku toodetega? Talt hingehinda võtma? Niiviisi lähete ju purelema. Halvasti tegid, kallis naaber. Su pojal pole ärikogemusi . . . Vead ta sisse . . . Pole ilus . . .»

Vinnal lõi pahaselt käega ja pööras Mutlile selja. Nähtavasti juba hirm nahas uue konkurendi pärast! Ja õigusega! Küll mu poiss veel näitab sulle neid ärikogemusi!

Laiad mattklaasuksed võõrastetoa ja söögitoa vahel lükati kahele poole seina sisse ja külaliste ees seisis nüüd pikk söökide-jookidega ülekuhjatud laud. Peagi sumises kogu laudkond nagu suur mesilastepere. Orkester alustas pidulikku marssi.

Kui köögist hakati ette kandma puljongit pirukatega, kiindusid paljude pilgud tahtmatult tõmmusse, uhke rühiga ettekandjasse, kes oma sitikmustade erutavate silmadega teistest silmatorkavalt erines. Mõned daamid

leidsid ta hoiaku teenija kohta olevat lubamatult iseteadliku, ta ilme väljakutsuva ja häbematu. Küsiti sosinal, kes see niisugune on. Kaupmees Mutli imestas, et ei tunta ära «Midrilinnu» baaridaami. Küllap on vanamees talle silma heitnud. Doktor Karbus oli teisel arvamisel: mitte vana, vaid noor Vinnal on tüdruku siia toonud. Tapamaja direktor aga teadis öelda, et ta on vana Vinnalit Astaga näinud «Midrilinnu» kabinetis, küllap siis tüdruk ikka temale kuulub.

Proua Karbus oli solvunud: kas meestel häbi pole daamide kuuldes kõrtsitüdrukuist rääkida?

«Ta kõlbaks paremaks kui kõrtsitüdrukuks,» vastas doktor Karbus rahulikult, vahtides ainiti tõmmut neiut. «Näiteks filmidiivaks. Menu oleks kolossaalne. Kahjuks pole meil Hollywoodi.»

«Filmis võite teda minupärast vahtida, aga mitte siin,» ütles ta teinepool nördinult.

Aga nagu kiuste liikus Asta ikka külaliste silme all ja tal polnud sugugi piinlik kõige sagedamini just peremehe ja tema kõrval istuva ministri lähedal viibida, nendega isegi mõnd sõna vahetada ja koketeerida. Erukindral Ermsoni poeg Uno juhtis sellele Ferdi tähelepanu:

«Vaata ette! Vana lööb sult tüdruku veel üle!»

Noor Vinnal märkas, kuidas isa üle õla Astale imalalt otsa naeratas, ja läks üleni punaseks. Mis see plika seal tolgendab! Ma talle veel näitan! Kelle ta arvab enese olevat!

Ta pidi juba püsti kargama ja Asta minema kihutama, aga tõmbas ainult kulmud sügavalt kortsu ja hakkas tüdrukut eemalt silmadega puurima. Kui selle pilk tema omaga kokku puutus, andis Ferdinand peaga käskivalt märku, et koristagu tüdruk ennast siit külaliste silma alt kus kurat.

Oli viimaks saabunud silmapilk, mil võis asuda praetud põrsaste kallale, kes seisid kõigi nelja jalaga laiadel vaagnatel roheliste lehtede vahel. Tapamaja direktor seletas tehtud sentimentaalsusega, et ta armastab üle kõige väikesi ümmargusi põrsaid, sest nad on õrnad kui lapsed. Ja lihunikulise asjatundlikkusega asus ta vaese loomakese kallale. Teda peatas doktor Karbus,

kellele viinaaur pähe oli hakanud ja kes siis ikka kahemõttelisustesse laskus.

«Oota,» hüüdis ta, «mulle paistab, et see loomake on oma süütuse kaotanud. Uskuge mind, ta on tiine. Tarvis teha keisrilõige.»

Kõigi üllatuseks olidki põrsad täidetud väikeste pruunide verivorstikestega, mida hakati sööma suurima aplusega.

Orkester hakkas mängima valssi. Ferdinand tõusis lauast, kehitas frakki, astus praostiproua juurde ja tegi talle kummarduse.

Kui hästi on see poiss mul kasvatatud, mõtles vana Vinnal heldinult, ei vali partnerit meeldivuse, vaid tähtsuse järgi.

Esimesele tantsupaarile järgnesid kohe teised ning lauda jäid istuma ainult vanemad inimesed, kelle süda tantsukeerutust ei talunud. Kuna piduseltskonnas meestel ülekaal oli, tuli vähemnobedail kavaleridel ootama jääda, kuni mõni daam vabaneb.

«Ma sõidan varsti Berliini,» ütles Potermann Vinnalile. «Olen sinna kutsutud väga tähtsais asjus. Ega nemad seal meist ju vähem huvitatud ole kui meie neist... Sidemeid tuleb kõvendada.»

Vinnal heitis umbuskliku pilgu prillide äärest Potermanni poole. Mis need sakslased nüüd veel meist huvitatud on? Põgenevad siit maalt nagu rotid laevalt.

«Jah, põgenevad küll,» vastas Potermann rahulikult. «Võikastide, moosipurkide ja muu koliga. Aga kas nende suurkapital ka põgeneb? Scheel, Luther, Krull, Aktsiapank? Oh, ei mõtlegi! Ja see on kena. Mida sügavamale võõrkapital siin oma juured ajab, seda kindlam meil endil. Eks ole? Loomulikult anname me neile siin igasuguseid soodustusi. Ja ega see siis ainult diplomaatiline viisakus ole, et välisminister käib ärasõitvaid sakslasi laeval jumalaga jätmas või et kindral Laidoner Saksamaale lahkuvaile ohvitseridele pidulikke õhtusööke annab. Ega tea, mis ajad veel võivad tulla. Sõjaväelisi baase me sakslastele siin muidugi anda ei saa, aga majanduslikke küll, nii palju kui iganes soovivad, olgu lahked!»

«Majanduslikke baase? Ja-ja-jah, sul võib õigus olla,»

ütles Vinnal. «Aga siiski imelik mõtelda ... Mäletan ise, kuidas me sakslasi omal ajal igalt poolt välja sõime, linnavalitsustest, pankadest, ettevõtetest ... Trügisime ise asemele. Ja nüüd?»

«Mis jääb meil muud üle? Ega sa ometi taha, et siin jälle enamlased valitsema hakkaksid? Sa tead ju väga hästi, et me üksi püsti ei seisa. Kellele siis toetuda? Muidugi, Läti ja Leedu on ju ka olemas, ja Soomegi, nendega seisavad meie meestel jutud veel ees, aga ainus reaalne jõud on praegu ikkagi Saksa. Ja kas Hitler on nüüd nõrgem kui Villem, keda Päts kaheksateistkümnendal aastal appi palus?»

Potermann hakkas pikalt ja laialt seletama, et kõrge poliitika on laveerimiskunst ja seda ei oska mitte igaüks. Vinnal, olles kõigist päevastest askeldustest väsinud, noogutas talle kogu aeg peaga, ise aga mõtles, kuidas tulusamalt ära kasutada oma sõpra, kes seisab riigitüüri lähedal. Ja vaevalt katkes ministri ilukõne, kui Vinnal hakkas talle kõnelema oma vabrikust, mis lonkavat mõlemal jalal. Kuid tal olevat kavatsus üle minna tulutoovale põllutööriistade tootmisele, mis nõuaks aga uusi sisseseadeid, tööpinke, tehnilist varustust ...

Potermann kiitis plaani heaks ja oli valmis igapidi kaasa aitama, kas või kompanjoniks tulema. Tal on sidemeid Berliiniga, ja pole kahtlust, et sealt saab kõige paremat ja soodsamat varustust, sai ju fosforiidivabrikki neil päevil sealt oma uued sisseseaded. Pangu Vinnal oma insener kohe hommepäev plaane valmistama.

«Ja-ja-jah,» nõustus Vinnal, «kõik oleks ju kena, aga sa võid ette kujutada, mis summasid see kõik nõuab. Sa seal ... riigi rahakotile lähemal ... Mis oleks, kui ...»

Ta jättis lause õhku rippuma ja vaatas küsivalt naabri poole.

See veeretas mõnda aega vaikselt veiniklaasi peos, sirutas ennast vastu tooliselga ja ütles, suvatsemata Vinnali poole vaadata:

«Ah krediiti?»

«Ja-ja-jah, krediiti!» tuli nobe vastus.

«Noh, mis siis ikka ... On varemgi antud, pealegi inimestele, kelle ausus on palju väiksem kui sinul ... Vaatame, vaatame! Mis seal ikka ...»

Jutt katkes, sest algas daamide valss ja minister viidi tantsima. Vinnal jäi hetkeks üksinda istuma. Ta väsimus oli nüüd äkki nagu peoga pühitud, tal oli nii kerge olla, et oleks või ise tantsima läinud. Mis seal ikka, oli Potermann lubaduse andnud. Mis seal ikka? Tähendab, tähendab... Ja Vinnal nägi oma lohakilejäänud käitist juba hiilgava suurettevõttena, mitmekordseks kasvanud tööliste arvuga, uute, moodsate tööpinkidega. Kasumid aga kasvasid kolme-neljakordseks, konkurentidel võis kõri kinni pigistada... Tööliste palgalegi võib oma äranägemise järgi mõne sendi juurde visata, saab ehk nõnda neid enamlusebatsillustest eemal hoida... Oo, ta firmamärk tõuseb ausse, kõik nõuavad ainult selle märgiga varustatud atru, niidumasinaid, randaale!... Kümne aasta pärast on ta võib-olla Saksa aukonsul; suursaadik ja vabariigi president sõidavad oma luksusautodes talle õnne soovima. Jumalaõnnistust jagab talle aga piiskop ise...

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Pidu jätkus järjest kasvava hooga. Orkester mürtsus ja isegi mõned vanemad paarid olid tantsukeeru kistud. Juubilar istus söögilauas ja hoolimata sellest, et teda vahetpidamata tülitati, jätkas oma unistusi, kuna silmad mehaaniliselt tantsijatel viibisid, ilma et ta neist kedagi oleks näinud.

Aga siis märkas ta äkki ka Astat teiste hulgas foksi hööritamas ja lõkerdamas. Mis sel kõrtsiplikal arus on? Arvab vist, et minu majas kõik on lubatud! Kuidas ta julgeb? Kurameerib linnapeaga...

Vinnal vaatas ringi, otsides hukkamõistvaid pilkusid. Ta nägigi, kuidas kaks vanemat daami, praostiproua ja tapamaja direktori proua, nurjatu tüdruku üle keelt peksid, teda oma nördinud silmadega ära süüa tahtes.

Asta ei paistnud millestki hoolivat, viibis nagu kuskil teises maailmas, pea selga visatud, huuled poolavatud. Nüüd väntsutas teda juba doktor Karbus, kes hästi tasakaalu ei suutnud hoida ja nähtavasti enam mingeid seisusevahesid ei tunnistanud.

Tantsu lõppedes kutsus Vinnal Asta enda juurde.

«Kus sa ennast arvad olevat?» sisistas ta vaevalt oma viha ja häbi alla suruda suutes. «Kus mul balli kuninganna! Tee, et siit teiste silma alt kohe kööki kaod!»

Asta silmades välgatas tuli, ta pigistas huuled kokku, tõsines, pöördus ümber ja läks minema oma uhke kõnnakuga.

Hommiku poole ööd astus Vinnal Potermanniga tuppa, kuhu muusika läbi mitme seina veel nagu sordiini alt kostis, luues õdusat meeleolu.

«So-so-soo, viimaks ometi!» ütles Vinnal, paludes Potermanni pehmes klubitoolis istet võtta. «Siin on hoopis vaiksem. Oled sa ehk väsinud? Soovid ehk konjakit? Jah, see juubel . . .»

Konjak ilmus lauale sidrunilõikude ja peene suhkruga.

«Meil jäi jutuke ennist pooleli . . . Niisiis, sinu arvates mul lootust ikkagi oleks?»

«Mis lootust?» küsis Potermann imestunult, nagu ei teaks ta maast ega ilmast midagi. Kas ta tõesti oma lubaduse nii ruttu ära oli unustanud? Või oli Vinnal tema sõnadest võõriti aru saanud?

«Noh, et riik mulle ka natuke appi tuleks . . .»

Potermanni nägu tõmbus süngeks. Kogu õhtu jooksul olid ärimehed tema ümber tiirelnud nagu kärbsed meepoti ümber ning ta oli tüdinenud kõigi nende vanade ja uute sõprade palvetest, mangumistest, nurumistest, pealekäimistest. Minister oli otsustanud oma lubadustega kitsim olla.

«Riik? Misjaoks riik? Endal pank külje all?»

«Nii suurt laenu Kaubanduspank ei anna. Pealegi pikaajalist ja odavaprotsendilist. Riik ei tohiks nii üksköikne olla. Talle peaks see ka midagi ütlema, kas mu käitis töötab korralikult või läheb pankrotti. Ja, armas jumal, nimeta mulle üks vähegi suurem käitis, kellele riik laenu poleks andnud! Tihti on see laen suurem kui käitise enda põhikapital. Mis sellest rääkida! Ja lõpuks, kellel poleks seda laenu hiljem kustutatud, kas osaliselt või täielikult?»

Nii pikalt ei armastanud Vinnal muidu rääkida, aga asi oli tõsine. Potermann sai sest kohe aru ja arvas, et vanameest maksab pinnida.

«Mis sa siis lõppude lõpuks tahad, kas saneerimist?»

«Esialgu ... ainult laenu,» vastas Vinnal aralt.

«Laenu? Ei-noh, seda saab. Laenu saamiseks oled sa küllalt rikas: sul on majad, kauplus, talu, vabrik, aktsiad, ühe sõnaga — varandust jalaga segada. Aga odavaprotsendilist ja pikaajalist? Ei, seda mitte, sa pole ju sihuke suurärimees, kes oskab näidata, kui puruvaene ta on.»

Sellega polnud Vinnal nõus. Jumaluke, kus see jõukus tal siis on? Kauplus? Kauplust pole tal enam. Majad? Majade peal on obligatsioonid. Vabrik? Pankroti lävel. Talu? Aga mis on talu praegusel ajal? Lausa nuhtlus kaelas. Mata sinna aina raha ja raha sisse. Et ta sulle ka midagi tagasi annaks!

«Kui sa n i i vaene oled,» naeris Potermann, «kes sulle siis laenugi annab! Kõneleme juba kohe saneerimisest! Me saadame siia komisjonid, eksperdid ... Aga sina ise pead ka ... oskama.»

«Küll ma nendega juba hakkama saan!» hüüdis Vinnal rõõmsalt.

Loodetavate summade arvel peaks ju võima ka kõige kriuksuvamaid hääli vaikseks õlitada.

«Sa oleksid pidanud sellele kõigele varem mõtlema!» noomis Potermann. «Tänane sünnipäev näiteks oleks võinud olla hoopis tagasihoidlikum. Nüüd äkki — põrsad laual!»

«Tühja need viletsad põrsakesed maksid!» lõi Vinnal käega.

«Ega ma hinnast! Aga need viis viletsat põrsakest teevad kisa. Homme räägib terve linn nahkapandud nuumsigadest, su sajast külalisest, su lärmavast majast. Kadedus on inimlik, mis parata. Ja kõmu kostab kaugemale. Kes niisugust rahajõmmi tahaks kohe saneerida? Oleksid pidanud kotiriided selga ajama, habemetüükad pikaks kasvatama, näo kortsu tõmbama, kaebama ja hädaldama, et ei saa palku välja maksta, pead töölisi vallandama, et ei tea mis vabrikuga ette võtta, ühe sõnaga, oleksid pidanud avalikku arvamust teisiti ette valmistama. Vaat siis oleks kõik libedasti läinud.»

«Sa siis arvad, et nüüd ... ei lähe läbi?»

«Peab oskama, siis läheb iga kaamel nõelasilmast

läbi. Kõigepealt peab sul olema kõrgemal pool truid sõpru . . »

«Aga sina?»

«Mina? Ei, ma mõtlen neid, kes sinu pärast oma hea nimega riskeerima peavad ja selle eest vahest alles taevas tasu saavad.»

«Misjaoks taevas? Nad võivad juba maa peal avansse saada,» vihjas Vinnal.

«Arvad sa?» ütles Potermann teeseldud ükskõiksusega.

Vinnal jäi hetkeks mõttesse, vaatas korraks ringi ja sosistas:

«Päris otsekoheselt ja ausalt, aga ainult omavahel: protsendikest kakskümmend? Kas viiksid läbi?»

«Mis sa minust õige arvad?» hüüdis Potermann nördinult. «Pead sa mind mõneks altkäemaksuvõtjaks või mis?»

Ta kehitas ennast rahutult toolil, valas konjakit, jõi klaasi tühjaks ja pistis suhu sidrunilõigu.

«Aga kolmkümmend? Ümmarguselt kolmandik?»

Vinnal ajas pea ettepoole, oodates ärevalt vastust. Potermann vangutas aegapidi ja kindlalt pead. Eneselegi ootamata hüüdis nüüd Vinnal:

«Noh olgu pool! Aga ainult selle tingimusega, et valuutas.»

Potermannil hakkas jää südame ümbert ilmselt sulama. Aga nüüd oli Vinnalil nii ennakult pakutud summast juba kahju. On ikka apetiidid lurjusel, mõtles ta, päris röövel! Ta jäi nõutult vait ja hakkas mõtlema, kuidas taanduda. Potermann ise tuli appi.

«Sa pead teadma: ei mingit tasu ega avanssi minule. Kui ma sinu heaks midagi ette võtan, siis tuleb see puhtast sõprusest.»

Vinnali südamelt veeres nagu kivi, sest ta oli oma helduses tõesti liiga kaugele läinud, oma sõna poleks ta kindlasti mitte raatsinud täita; sellest aga oleksid tekkinud arusaamatused ja tülid ning terve asi oleks võinud nurjuda. Ta vaatas imestusega nii omakasupüüdmatu, nii vastutuleliku sõbra otsa ja oli liigutatud.

«Tänan sind, tänan südamest. Sa siis katsud?»

«Jah, kõik oleks korras,» vastas Potermann venitades,

nagu viibiks ta oma mõtetega kuskil kaugel, «kui ees ei oleks ainult ühte takistust.»

«Mis takistust?» küsis Vinnal kohkunult.

«Seda sinu talu!»

«So-so-soo? Kellele see minu talu siis peavalu teeb?»

«Aga nad ütlevad seal: ohoo, Vinnalil on uhke talu, miks ta seda maha ei müü ja oma käitist ise ei saneeri! Vaat mis nad ütlevad. Ja kas neil pole õigus?»

Vinnal vaidles vastu ja leidis, et neil pole õigus. Potermann võib neile selgeks teha, kui suur riiklik tähtsus on eeskujulikul talul. Ja Vinnali talu on üks selliseid. Mõeldagu ainult, kui palju ta iga aasta välja annab põllurammule, kraavide puhastamisele, torutamisele, hoonete ehitamisele.

«Näed nüüd ise, see talu ruineerib ju sind. Ja käitis lonkabki selle tagajärjel,» tähendas Potermann.

Vinnal ei lasknud ennast eksitada. Ta rääkis sellest, kuidas ta peaaegu iga nädal ennastohverdavalt sõidab maale vaatama, mis talus tehakse, kuidas ta põllumajandusnäitustel alati saab esimesi auhindu, kuidas tema viljapeksumasin peksab kogu valla vilja, kuidas kooreprotsent tema piimas on piimaühisuses kõige kõrgem.

Potermann ei jätnud jonni. Rääkigu Vinnal mis tahes, aga kui keegi tahaks teda aidata, siis on see talu risti jalus. Tolle saneerimisega ei tohi tekkida mingit avalikku lärmi. Nii et müügu Vinnal talu siiski maha.

«Oleks riiklik kuritegu, kui talu läheks selle kätte, kes mu kõrge põllukultuuri alla viib!» ohkas Vinnal.

«Misjaoks selle kätte? On neid, kes seda veel kõrgemale võivad viia.»

«Kes näiteks?»

«Aga mina?»

Vinnal jäi keeletuks. Vaat kuhu see nadikael sihtis! Tahab talu vägisi endale saada.

«Sa tead ju, õppisin omal ajal agronoomiat,» seletas Potermann.

«Mis see ütleb, et õppisid? Sa jääd mu taluga jänni. Ta ei too ju puhast...»

«Midagi ikka oskan peale hakata. Sul on seal õue all järv. Ma olen kirglik õngitseja. Suvel teen endale paadikese, viskan õnge vette...»

«Saad ainult särjepoegi.»

«Pole viga, lasen järve kalamaimukesi, tuhandeid, miljoneid... Sean sisse kalakasvatuse... Aga saneerimine oleks kindlustatud.»

Kulus hea tunnikene, enne kui Potermann Vinnalile augu pähe suutis rääkida. Ta andis oma sõna, et niipea kui ta Tallinna jõuab, hakkab ta kohe kombineerima; hoolitsegu Vinnal selle eest, et kõik muud, temast sõltuvad asjad korras oleksid. Lepiti esialgu kokku ka selles, et talu hind tuleb seda madalam, mida suurema summa suudab Potermann välja kombineerida vabriku saneerimiseks.

Äkki ilmus kabinetti virtin ehmunud näoga ja sosistas midagi peremehele kõrva.

«Oota, palun, üks silmapilk, tulen kohe tagasi,» vabandas Vinnal end Potermanni ees ja väljus toast.

Vahepeal oli Ferdinand oma sõpradega siirdunud üles ruumidesse, kuhu ka mõned pillid orkestrist kaasa tassiti, nagu suur trumm, kontrabass ja trompet. Hakati kohe tühjendama püramidaalseid õllepudeleid, mis tervete patareidena kirjutuslaual seisid. Kui pillimehed oma jao olid saanud, otsustati ka pillid purju panna. Valati kontrabassi mõned pudelitäied ja prooviti siis, mis häält ta teeb. Trompetipuhuja pidi jooma nii palju kui ta pilli sisse mahtus. Siis asuti trummi kallale. Sellel ei osatud kuskilt suuauku leida ning see tuli talle teha kunstlikult, rapiiriga. Sellesama rapiiriga lõi Ferdinand laulujorule takti ja proovis õhku visatud pudelitele pihta lüüa.

Avanes uks ja sisse astusid kaks auväärt vilistlast, praostihärra ja doktor Karbus.

«Silentium!» kamandas noor Vinnal ja kõik jäid vait.

«Jätkake, lapsed, ärge laske ennast eksitada!» hüüdis praost ja tahtis oma kaaslasega kohe tagasi pöörduda. Aga neid paluti jääda. Keegi pani ette külaliste puhul korraldada «erivõru».

Õllejoomine oli rikaste papapoegade kõige tähtsamaks tegevuseks ülikoolis viibimise ajal ja «erivõruks» kutsuti ühte sellega kaasas käivat rituaali. Ümmargune laud lükati keset tuba. Laua keskele löödi nael püsti, nii et selle ümber sai keerutada uksevõtit. Laua ümber asus inimest kümme. Valiti juhataja, kel oli otsustav sõna ja

trahvimisõigus, siis kirjatoimetaja, kes kõike protokollis. Seejärel esitati lauasistujaile väljavalimiseks rida joogiriistu, alates pisikesest pitsklaasist kuni suure õllekannuni, kuhu terve pudelitäis sisse mahtus. Häälteenamusega valiti joomise jaoks kõige suurem mõõt. Juhataja hüüdis «silentium» ja nüüd pidi valitsema täielik vaikus. Ta tiirutas võtit naela ümber, ja kelle ette see seisma jäi, pidi kannutäie ühe hingetõmbega tühjaks jooma. Viivitada oli rangelt keelatud, samuti rääkida, naerda või protesteerida. Kes selle vastu patustas, pidi trahviks väljaspool järjekorda kannutäie tühjendama. «Hardustund» kestis viisteist minutit, nagu teatas protokollija, ära joodi korv õlut. Esikoha saavutas praostihärra viie kannutäiega. Kõik imestasid, et ta ennast veel nii hästi tunneb ja ilma taarumata trepist alla võib minna. Karbus aga tuli talutada kõrvaltuppa voodisse.

Mürgel jätkus. Põrand ujus õllest, milles pudelitükid läikisid. Ferdinand oli poolvägisi alt üles toonud miskipärast tusase ja tõrksa Asta, kellelt nõuti neegritantsu. Kõigepealt tuli tal nägu mustaks määrida ja suu laiemalt punaseks värvida. Aga Asta ajas vastu. Ferdinand leidis, et see on kuulmatu häbematus ja külaliste solvamine. Trumminui peos, seisis ta keset tuba nagu loomataltsutaja tsirkuseareenil, ja kui Asta pea uhkelt üles tõstis ning talle trotsivalt otsa vaatas, äigas ta temale nuiaga pehmesse kohta. Kõik hakkasid laginal naerma, Asta aga sööstis kõigi küünte ja hammastega oma taltsutaja kallale.

«Oo, kui temperamentne tüdruk!» hüüti seina äärest. Samas hurjutati Ferdinandi saamatust. See vihastas teda ning ta väänas Asta õlle ja klaasikildude sekka maha, lohistas teda põrandal ja viskas ta lõpuks üle ukse välja, saates talle järele pooleks murtud trumminuia ja valangu kõige solvavamaid sõimusõnu. Keegi pealtvaatajaist vahele ei seganud. Oli neid, kes käsi plaksutasid.

Kui kööki rutanud peremees pilgu üle ukse väiksesse virtinatuppa heitis, nägi ta voodis mustakskõrbenud suuga Astat valukrampides käänlevat ja oigavat.

«Soolhappega,» ütles virtin. «Ei tea, kust ta selle kätte sai. Kui sisse astusin, vedeles pudel maas. Mul oli

kogu õhtu niisugune paha aimus... Ta oli nii imelik. Oh jumal küll, mis nüüd teha? Mis teha?»

«Minge kutsuge silmapilk doktor Karbus alla!» hüüdis Vinnal. «Leidis ka koha, kus skandaali teha, et kõik teaksid ja kuuleksid! Aga mitte keegi ei tohi teada! Ärge jumala pärast mingit lamenti tehke! Minge tasakesi ja sosistage arstile kõrva sisse!»

Vinnal tõmbas vaheukse kinni ja jäi, sõrmeotsad vestitaskus, keset kööki liikumatult ühte kohta vahtides seisma, kuni virtin tagasi tuli ja teatas, et härra Karbusest ei saa asja, ta on täis ja magab kui surnu.

«Minge siis ja helistage mõni arst välja! Ja laske ta tuleb köögitrepi kaudu. Meid aga ärge enam segage!»

Polnud nii kerge pühapäeva öösel arsti kätte saada. Kes oli haige, kes polnud kodus, kelle telefon ei vastanud. Viimaks ometi leidus üks, kes oli nõus tulema.

Ülal jätkus trall ja all tants, kui saabus doktor Milistver.

«Kuidas te siis nõndaviisi?...» ütles ta haiget vaadates, kelles ära tundis kunagise ettekandja kohvikust, kellega ta ikka mõne sõnakese vahetas, kui see lõbusas tujus kohvi serveeris. «Pole viga, pole viga, selle vastu saame kohe abi.»

Kui arst haiget sundis tooreid mune neelama, ajas see vastu. Lastagu tal surra, miks teda veel piinatakse.

«Aga sellest te ju ei sure. Tegite enesele ainult natuke haiget, kuid milleks asjata valu kannatada?»

«Ma ei taha elada! Las teised elavad edasi, ma ei taha, ma ei saa...»

Suure pealekäimise peale neelas ta viimaks siiski kõik alla, mis talle anti. Haige valud andsid järele ja ta rahunes vähehaaval. Milistver võttis istet voodi äärel, hoidis neiu kätt peos ka pärast seda, kui oli pulssi katsunud, ja rääkis temaga kui lapsega.

«Valud lähevad mööda, te saate varsti terveks, hakkate elama sootuks uut elu, unustate kõik endise,» vaigistas ta haiget.

«Võite, kui tahate, mind seekord terveks teha... Aga ükskord ma enesel elu ikka võtan,» vastas haige jonnakalt.

«Tervisega tulevad teised mõtted ja elu on jälle ilus...»

«Ma ei saa, ma ei saa enam.»

Haige süda läks haledaks, ta pööras pea kõrvale ja hakkas nuuksuma. Milistver silitas tasakesi ta kätt. Elus küll rohkesti pisaraid näinud ja nende vastu peaaegu tuimaks muutunud, oli ta seekord ise liigutatud. Haige taipas seda kaastundmust instinktiivselt ja oli üllatatud. Ta pööras pead ja vaatas arstile otsa ning tundis tema ära. Milistver arvas neiu silmadest ivakese elujulgust välja lugeda võivat ja see tegi talle rõõmu.

Lahkudes nägi ta neid silmi endasse kiindunud olevat ja neist paistis vastu tänumeel, aga samas ka ahastus ja appihüüe.

Virtinalt ja toatüdrukult kuulis Milistver Asta kohta ainult halba. «Keerutas siin ringi nagu paabulind. Arvas ennast ei tea mis printsessi olevat. Ja vaat, nüüd on palk käes.»

Mida enam Milistver tast halba kuulis, seda enam heldis ta süda, seda enam oleks ta tahtnud haiget välja kiskuda siit hukutavast ümbrusest ja tagasi võita elule.

Ta lahkus märkamatult tagaukse kaudu, nagu oli tulnudki, ja jäi pimedale trepile seisma, kuna kuulis aiast hääli.

«Tule juba. Kuhu sa jäid? Külmetad ennast veel ära.»

Kaugemalt puude vahelt vastati:

«Oota n'd, oota, kuhu sa tormad? Kui... õk... kui noorem olin, kümme pudelit... mis oli kümme pudelit? Ütlesin: hopp!... Rohkem... õk... polnud tarvis, juba tuli kui vulksti... Võisin jälle otsast peale... Aga nüüd?... Vanadus, vanadus!»

«Mis vanadus? Vaata juubilari! Üks jalg hauas, aga teisega laseb tüdrukute järel kasatskit! Võta eeskuju!»

Jutt siirdus Astale. Pirts niisugune, silitad korraks vastukarva ja kohe ei taha enam elada.

«Aga oli ilus teine, raibe!»

«Ilus... õk... aga vaata, kuhu patt... noore inimese viib... Teab kas jääbki hing sisse.»

«Sa katsu talle jumalaarmu anda.»

«Peaks küll... Õk... Oota, ma katsun veel, ehk

õnnestub... Ah seda vallatut noorsugu küll, panid mu täis...»

Praostil läks aega, enne kui ta ennast liigsest koormast sai vabastada. Tema naaber frakis toetus vastu puutüve, vahtis valgustatud majaesise poole ja ohkas sügavasti.

Mõni minut hiljem tatsusid mõlemad, üks väike ja kõhn, teine suur ja maokas, üksteise ümbert kinni võttes maja peatrepi poole.

«Jumalaarmu, ütlesid sa? Nüüd võiksin tõesti...»

Teine hakkas haleda häälega laulu jorutama. Praost pani oma tugeva bassi lisaks ja nii kostis läbi vaikse öö:

«Ma ütlen veel üks kord:
noorus on ilus aeg,
noorus ei tule iial tagasi!»

Milistverile oleks nagu märja nartsuga vastu nägu löödud.

«Sead!» pigistas ta läbi hammaste, pühkis taskurätikuga üle näo ja ruttas väravast välja taksiautode peatuskohale, et Astat sest mülkast ära viia.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Kehas veel sünnipäeva pühitsemise roidumus, puhkas Vinnal oma kabinetis diivanil. Aga kaua ta seal rahulikult lamada ei saanud, sest jälle painas teda hirm, seekord kohalike sakslaste paanika puhul. Nad põgenesid kiiresti siit maalt, kus olid ligi seitsesada aastat isandatena elanud. Selles oli midagi arusaamatut ja jubedat. Mis tähendas nende põgenemispalavik? Kas mitte sõda? Potermann oli küll kinnitanud, et ega seepärast siit saksa kapital veel põgene, aga kas seda võis uskuda? Jälle värises Vinnal oma varanduste pärast, mis sõjamöllus võivad hukkuda. Ja siis need töölised — iga päevaga saavad nad julgust juurde... Jah, jalgealune muutub järjest ebakindlamaks. Ega see asi heaga lõpe. Tuleks ikkagi jalga lasta. Aga kuhu? Kuhu? Saja krooni

eest saaks ju ennast hõlpsasti sakslaseks tembeldada lasta ja tee Saksamaale oleks vaba, aga see väljavaade polnud kuigi ahvatlev. Poola konsulil poolakate käest vägivaldselt äravõetud Poznani ümber asuda — ei, see ei lähe. Parem siis juba mõni vaikne erapooletu Euroopa nurgake nagu Šveits oma mägedega, kuhu juba endine välisminister on jõudnud pageda, või Rootsi, mis oleks päris külje all...

Tunne, et ei tohiks minutitki viivitada, muutus nii painavaks ja piinavaks, et külm higi laubale tõusis. Oleks pidanud siit jalamaid kuhugi põgenema, midagi kähku ette võtma, aga kogu ta keha oli nagu halvatud.

Sellest tardumusest äratas teda toatüdruk, kes teatas, et on tulnud meister Voorep, kes soovib härraga kokku saada.

Kas jälle halbu uudiseid? jahmatas Vinnal, tõusis püsti ja astus tusasena saali, kus küünlakujulise seinaarmatuuri nõrgas valguses salapäraseid varjusid heitvad loorberipuud ja tardunult valendavad krüsanteemid surma meenutasid.

Voorep praotas ukse ja küsis oma väikest pead ette sirutades, kas tohib tülitada. Seejärel ujus ta ise, külg ees, sisse, pistis oma käe Vinnali pihku ja kummardas nii sügavasti, nagu oleks ta soovinud peremehe käele suud anda.

«Noh, mis teie pool ka kuulda?» küsis Vinnal tusaselt, täis pahu aimusi.

Istunud tooli äärekesele ja rahutult oma nirgisilmadega ringi lasknud, lausus Voorep:

«Meil oli täna ärev meeleolu.»

«So-so-soo. Jälle mõni koosolek? Niipea kui ma sinna oma nägu ei näita, kohe midagi liimist lahti. Aga saan ma siis alatasa teie juures istuda? Olen natuke haiglane. Oli siin väike sünnipäev...»

Voorep kargas püsti ja soovis õnne.

«Minu õnnesoovi-telegrammi saite te arvatavasti ka kätte? Tõtt öelda, siit see ärevus meil oma alguse saigi. See tähendab, laupäev kõnelesin ma meestega, et paneme raha kokku ja ostame midagi, noh nii, mälestuseks. Aga kus sellega! Mind ei lastud rääkidagi. Kui

tasakesi allkirju läksin korjama, kisti paber käest lõhki. Näotu kohe ütelda, mis sellega teha kästi. Mind ennast taheti peaaegu vaeseomaks teha . . .»

«Kes need mehed olid?»

«Olid, kes olid. Pole sünnis, teate, üles anda. Hakkavad mind kahtlustama ja siis pole enam elamist.»

«Mis te edvistate, laduge välja!»

«Ei, siiski mitte, härra Vinnal, kui lubate. Küll te nende käest ise kuulete. Ma tulingi teid ette hoiatama . . .»

«Hoiatama? No-noh?» ütles Vinnal kohkunult.

Häält madaldades, nagu võiksid seintel kõrvad olla, rääkis Voorep, et vabrikus peetud koosolekut, lausutud ränki sõnu, võetud vastu otsuseid ja valitud delegatsioon, kes veel täna tööliste nõudmistega Vinnali juurde tuleb.

«Ma katsusin küll meeli vaigistada, ütlesin, et pole sobiv aeg, et just nüüd on teil palju raskusi . . .»

«Mis raskusi?» ärritus Vinnal. «Mis teate teie minu raskustest?»

Ta vaatas vihaselt meistri otsa.

«Mis pagana õnnesoove teil vaja oli mulle kerjata! Äh, nagu mul neid poleks jalaga segada! Vaadake, seal on auaadressid kuhjas, seal lilled, kingitused! Lugesite ise, mis minust kirjutati . . . Isegi president pidas mind meeles, saatis kalli kingi . . . Jaa . . . Minu ees võetakse juba pool vakamaad eemal müts maha, aga teie, närakad, seal . . .»

«Ega siis mina . . .» katsus Voorep vahele öelda.

«Kas ma teilt midagi palusin? Mis te vusserdate seal! Ajate ainult teiste tuju ärevaks! On küll suur kaotus, et te mind meelde ei tuletanud? Pean ma sellepärast töinama hakkama? Vaat kui võtan kätte ja teen teile kõigile ühel päeval tuule jalge alla . . .»

Vinnal valas kogu oma hinge pärapõhja oma alandliku teenri peale välja.

«Muud te seal ei oskagi kui ikka ainult minu käest palka juurde manguda. Nagu sandid. Nagu kaanid tahate mind verest tühjaks imeda. Nõuate mult varsti ka puhkekodusid, sanatooriume, kuurorte, mis? Teiselt poolt traataeda teile ju seda paradiisielu ette lauldakse.

Tänama peaksite mind, jah, tänama, et ma teile tööd ja leiba annan. Aga seda te ei oska, olete harimata matsid, laiskvorstid, ahnepätsid, turtsute vihast ja häbi pole teil raasugi.»

«Ega siis mina...» kordas Voorep. «Ma ju ütlesin, et teised...»

«Ah, ühesugused pasatskid olete kõik. Teie ainult oskate minu ees head nägu teha, aga nosima olete samasugune meister kui teisedki.»

Voorep söandas pisut vastu rääkida:

«Mind te peaksite siiski tundma, härra Vinnal. Jah, kus tarvis, astun ma teiste eest tõesti välja, aga sellepärast ei saaks mind nendega ühte patta heita. Ma pole enamlane, seda te peaksite teadma. Ma ainult ei või kannatada, kui kellelegi liiga tehakse, olgu see tööline või peremees. Ütleme, et juhtub, et teie pole tööliste vastu päris õiglane, siis ma ei karda seda teile... meelde tuletada.»

«Ah, mina pole õiglane? Mina olen see viimane suli? Ja seda ütlete teie mulle näkku!»

«Ma ütlesin ainult, et kui seda peaks juhtuma...» tõstis Voorep julgemalt häält ja nihutas ennast tooli äärekeselt tooli keskele. «Ütelge ise, kuhu me välja jõuame, kui ikka ainult vaenu õhutame? Kas mitte klassivõitluse juurde? Ja kas te seda tõesti tahate? Kas meil seda tarvis on? Rahu, kodurahu peaks meil valitsema, pealegi nüüd, kus...»

«So-so-soo, või kodurahu? Kenakene kodurahu, kui te ise kogu aeg seal mässate. Ja see teie delegatsioon käigu õige koera hänna alla!»

«Kuidas heaks arvate, härra Vinnal. Ma soovitaksin nad siiski ära kuulata. Kui te neile vastu tulla ei saa, noh, teie asi. Aga nad on ikkagi välja saanud öelda, mis neil südame peal on, ja mõni aeg ei jorise nad ka enam, jäävad ootama. Teie aga saate selge pildi ja teate, mis ette võtta...»

«Ärge tulge mind õpetama. Tean ise, mis teen.»

Tekkis vaikus.

«No-jah, mis ma siis enam...» venitas Voorep ja tõusis püsti.

«Kuhu siis nii äkki?» küsis Vinnal veidi lahkemalt.

Seda koduelevanti ilma kostitamata ära minna lasta poleks just tark olnud. Läheb teinekord vaja. Pealegi sünnipäeva-pärasid on veel külluses. Vinnal kutsus virtina ja käskis külalise jaoks söögitoas midagi lauale panna. Voorep ajas küll vastu, aga peremehe lahkus oli nii pealekäiv, et tuli alistuda.

«Mis kärnkäpp ma olen, et ma teid ilma kõhutäieta minema lasen! Kus sellega!»

Sel hetkel helistati. Toatüdruk tuli seekord teatama, et kolm meest soovivad härra jutule.

«Nemad!» sosistas Voorep kahvatades. Ta nirgisilmad hakkasid mööda saali ringi jooksma, nagu otsiks ta, kuhu end ära peita.

«Minge söögituppa!» tuli talle peremees appi. «Ja teie,» pöördus ta toatüdruku poole, «saatke nad minema, tulgu teine kord, täna pole härral aega.»

Esikus ootasid kolm meest: Saar, Vardja ja Riuhkrand.

Kui Tammemäe tulekuga linna põrandaaluse parteiorganisatsiooni tegevus elavnes, oli ka Saar aktiivsemaks muutunud. Ta tüsedal sõnal oli kaalu, ta autoriteet tööliste hulgas kasvas kiiresti ja ta valiti isegi käitisvanemaks. Vardjast ei peetud vähem lugu kui Saarest. Õige asja eest seisis ta järeleandmatult ja kangekaelselt, kuigi teda muidu tunti heasüdamliku inimesena. Kõik teadsid, kui raske tal on oma suure perega, aga ikka nähti teda heatujulisena. Kes oleks võinud aimata, et see hea vanamees varjab vabriku laos kanalisatsioonitorude ja pliidiraudade taga keelatud kirjandust ja salajasi dokumente? Neile kahele seltsimehele oli kohalike ametiühingute liidu poolt kaasa saadetud Paul Riuhkrand.

Mehed ei mõelnudki lahkuda, vaid lasksid peremehele öelda, et jäävad ootama kas või homme hommikuni.

Oma palitut varna riputades leidis Vardja sealt eest väga tuttava jopi jänesenahka kraega ja karvamütsi.

«Kas tunned?» küsis ta Mihklilt.

«Ah vaata, või see sindrinahk siin!»

«Tuli vist papile kaebama, et püksid märjaks said,» naeris Vardja, vihjates laupäevasele vahejuhtumile, kus

Voorepiga natuke nalja tehti ja ta väljas kaevu juures pesemisel üleni märjaks kasteti. Saar oligi see mees, kes teda raudsete kätega pumba all kinni hoidis.

Polnudki tarvis kaua oodata, kui lävele ilmus Vinnali enda matsakas kogu. Lahke näoga palus ta mehi sisse astuda. Küll ma need roostetanud mutrid lahti õlitan, mõtles ta. Voorepi peale võis ju karjuda, nüüd tõmba aga siidkindad kätte.

Saalis keeras ta kõik tuled põlema, nii laes kui seintel. Pidulikult särav valgus, kogu põrandat kattev vaip, roosa siidiga ületõmmatud toolid õrnadel jalgadel, lilled, loorberipuud — see kõik pidi mõju avaldama. Mehed olidki algul kohmetud ega teadnud, kuhu astuda või istuda.

«Teid kahte ma tunnen,» ütles Vinnal oma vabriku tööliste poole pöördudes, «aga seda nooremat... ei mäleta nagu.»

«Riuhkrand, ametiühingute poolt,» tutvustas ennast lühidalt noormees, kes veel istet polnud võtnud ja eemal seisis.

«So-so-soo, või ametiühingute poolt?... Riuhkrand?» Vinnal suutis vaevalt maha suruda oma vastumeelsust sõna «ametiühing» vastu.

«Nimi on nagu tuttav,» jätkas ta. «Mul seal kontoris teenib ka üks sellenimeline neiu.»

«See on mu õde,» ütles Paul.

Sellega piirdus Vinnali huvi Riuhkranna vastu. Laua juurde teiste lähedale ta teda ei kutsunud, vaid viipas toolile veidi kaugemal.

«Me tulime...» alustas Saar.

«Ja-ja-jah, ma tean, see on kena, et tulite,» katkestas teda Vinnal. «Teate, armsad, olete siia sattunud just mu sünnipäeva lõpuks. Lehest ehk lugesite? Oodake, oodake üks silmapilk.»

Ta ruttas teise tuppa ja tuli tagasi viinapudeli ja klaasidega.

«Enne kastame keelekesed märjaks, siis tulgu tõsisemad asjad.»

Ta valas püsti seistes klaasid täis, aga keegi ei taht-nud neid puudutada.

«Ah jaa, teil on õigus! Sakuska! Kuidas siis ilma!»

Ta läks uuesti söögituppa, et virtinale korraldust teha. Tagasi tulles jätkas ta:

«Jah, see sünnipäevake, teate... Oli ja kadus... Nagu poleks õieti olnudki. Mis kasu ma tast lõppude lõpuks sain? Ainult kulusid ja peavalu. Ma pole ju sihuke nagu üks mu tuttavatest...»

Ta hakkas jutustama kitsipungast, kes hõbepulma pidades hoolsasti oli kalkuleerinud, keda kutsuda, keda mitte, sest lõppkokkuvõttes pidi pidutsemine end vähemalt kolmekordselt tasuma.

Mehed ootasid kannatlikult, millal Vinnali jutujärg lõpeb, aga vahet sellele ei näinud tulevat.

Lauale toodi lai kandik isuäratavate roogadega.

«So-so-soo. Nüüd on vist kõik. Võime pihta hakata. Ja teie seal, härra Riuhkrand, mis te ootate, nihutage oma tool ka lähemale! Kelle terviseks me siis kõigepealt joome?»

Ta viivitas hetke, aga keegi ei lausunud sõnagi.

«Olgu meie tubli käitisvanema terviseks! Proost! Mis ma oleksin, kui mul poleks Saare-taolist töömeest? Murrab tööd mitme mehe eest. Kui mul kõik nii tublid oleksid! Vaadake, missugused käed! Nagu pihid! Kui korra pigistab, sinised plekid kohe järel. Kas pole tõsi, Vardja?»

«Peaks mõne meistri käest küsima,» vastas Vardja.

Vinnal nagu poleks vastust kuulnudki. Ta toppis viinaklaasi igaühele vägisi pihku.

«Noh, mis te veel ootate?»

Teistele eeskuju andes rüüpas ta oma klaasi põhjani tühjaks ja pani selle tagasi lauale. Sinna panid kõik teisedki oma klaasid, aga nagu kokkuräägitult tilkagi joomata.

«Mis mood see on?» kurjustas Vinnal. «Karsklasteks hakanud või? Kuidas ma sellest pean aru saama? Põlgate minu jooki või mis? Või soovite õlut?»

Ka õllest ei hoolitud. Ometi oli vaja mehed pehmeks teha, halvata nende kavatsetav rünnak, laiali puhuda viimne kui ebemeke kurjadest plaanidest, millega nad siia olid tulnud.

«Võtke siis vähemalt midagi söödavat! Näete, missugune angerjas!»

Selle kala pehme rasvane lumivalge liha läikis nii isuäratavalt, et Vinnalil enesel suu vett hakkas jooksma.

«Jätke!» ütles Saar oma bassihäälega. «Me ei tulnud siia sööma ega jooma. Meil on tähtsamaid asju ajada. Tulime siia tööliste esindajatena.»

Ta hakkas rääkima elukalliduse tõusust ja esitas lühidalt tööliste nõudmised palga tõstmise kohta. Vinnal oli hajameelne ega kuulnud õieti midagi, mis Saar rääkis.

«Ah et raske?» haaras ta ühest kõrva kumisema jäänud sõnast kinni. «Ma tean, et raske. Kellel siis kerge on? Ja kui veel suur pere toita nagu Vardjal... Mitu tükki neid põngerjaid teil juba on? Kolm? Neli?»

«Viis.»

«So-so-soo, lapsi te oskate soetada!»

Vardja kehitas õlgu.

«No-jah, mis seal parata, see on see vaese mehe heeringas... Ühe võite mulle suvel maale karja saata. Saab vähemalt kõhu täis ja pastlad jalga. Jah, päris õnnetus kohe, et nii palju inimesi maailma sigineb. Sellest see vaesus tulebki. Aga näete, loodus on targem kui inimene, mõtles sõja välja.»

«Kas just loodus?» vastas Vardja. «See rohkem kukrumeeste välja mõeldud...»

Riuhkrand, kes seni vaikinud, vihastas ja küsis Vinnalilt, kas tema poeg ka kunagi karjas on käinud pastlaid ja kõhutäit teenimas.

Vinnal vaatas altkulmu Riuhkranna poole ja ta huuled tuksatasid.

«Kui te just teada tahate, siis võin ma uhke olla, et ise kord karjapoiss olin. Võisite pühapäevasest juhtkirjast lugeda. Aga ega igast karjapoisist veel kuningat saa. Tuleb rühkida, tuleb rühkida...»

«Rühime küll,» vastas Vardja, «aga meid endid nühitakse rohkem.»

«Peab õnne olema,» tähendas Vinnal.

«Peab häbematust olema teisi inimesi koorida,» parandas Riuhkrand.

Vinnal heitis jälle põlgliku pilgu Riuhkranna poole, vaikis natuke ja ütles siis:

«Ma ei salga, et tööinimestel on raske. Aga pooltki mitte nii raske kui minusugusel. Te ei usu? Noh, ütleme,

tuleb sõda. Mis on teil kaotada? Peale oma palja elu mitte kui midagi. Aga minul? Kogu varandus. Jah, isegi nüüd, rahuajal huugab mul pea otsas ja ma ei tea, mis peale hakata. Minult nõutakse palka, koguni palgakõrgendust. Kust ma seda pean võtma? Vana kaup — see roostetab laos. Milleks veel uut valmistada? Ja kust ma praegusel kitsal ajal võtan toormaterjali? Ela siis või ole. Ja mis see palga tõstmine teid aitab? Tõuseb palk, tõusevad kohe ka hinnad. Jälle olete pigis ja tulete minu juurde. Nõudke parem, et hinnad ei tõuseks.»

«Kellelt me nõuame?» ägestus Saar. «Teate ise paremini, kes neid hindu kergitab.»

«Me pole siia tulnud majandusseaduste üle vaidlema. Me soovime ainult teada, kas te olete valmis vabataht-likult palka tõstma sel määral, nagu töölised nõuavad, või mitte,» ütles Riuhkrand.

«So-so-soo, teil on vist nõu koguni streikima hakata?» naeratas Vinnal pilkavalt Riuhkranna poole vaadates. «Noh, siis peate sotsiaalministri enese poole pöörduma, ehk annab teile selleks loa. Võib-olla on ta teie hea tuttav, mis siis viga . . .»

«Ah, te irvitate veel!» pahvatas äkki Saar ja liigutas oma hapral toolil nii järsku, et see praksatas.

Vinnal jahmatas. Miks ta neid üldse siia saali oli palunud? Lõhuvad mööblit, jätavad vaibale poriseid jälgi . . .

«Ah, kui te teaksite,» õhkas ta, «kui te ainult teaksite, kui halvad ajad minule kätte on jõudnud . . . Te nõnda ei räägiks . . .»

Tema hääl hakkas isegi värisema.

«Olen pankroti äärel . . . Mul on kahju . . . päris kahju . . . teist . . . Tahaksin teile ju head . . . Aga näete . . . Kui abi ei tule, pean, ärge ehmatage . . . vabriku sulgema . . . vähemalt mõneks ajaks . . . Jah, niisugune lops . . . mulle, teile, meile kõigile. On aga ajad . . .»

Ta võttis prillid eest ja pühkis silmanurki.

«Tunneme niisugust juttu,» ütles Riuhkrand külmalt. «Iga tööstur kõneleb sedasama. Aga te eksite, kui arvate meid sellega hirmutada võivat. Ei lähe läbi!»

«Kas mina teile valetama hakkan!» hüüdis Vinnal ägedalt. «Ausõna, ma räägin tõtt. Ainult lootust ei tohi

kaotada. Ei mina ega teie. Ja üks lootusesädemeke mul on.»

Ta hakkas rääkima laenu saamisest riigilt ja oma vabriku ümberkorraldamise plaanidest.

«Kui te ka omalt poolt kaasa aitaksite... valitsusele märgukirja saadaksite... siis oleksid kõik küsimused lahendatud. Mis viga siis mõtelda ka palgatõstmisele...»

«Tähendab, meie nõudmistele te vastu tulla ei taha?» lausus Saar.

«Kuidas nii? Aga ma räägin ju, et niipea kui ma laenu saan...»

«Mis me tühja tuult tallame. Asi on selge. Ja kuidas jääb meie teiste nõudmistega? Kas me pole kümme korda meelde tuletanud, et valukoja uksed ei pea tuult ega külma. Varsti on talv käes, algab iga-aastane lugu: ees lõõmab valuahi, pead ses leitsakus särgi seljast viskama, tagant uksest aga käib kauhti kapaga jäist leili selga. Mis ime, kui kõik meil köhivad ja kopsupõletikku põevad. Ja kus on ammulubatud pesuruum? Ikka mine õue käsi pesema. Ka talvel. Ja ventilatsioon? Katsuge ise viis minutit selles gaasivingus vastu pidada. Kaua see niiviisi ikka edasi peab kestma?»

«See kõik võetakse ümberehitamise plaani,» kinnitas Vinnal.

«Plaani? No-jah, sinna see jääbki,» ütles Vardja. «Lõoke laulab teinekord ka nii ilusti, et jääd, suu lahti, kuulama. Aga kaua sa laulust ikka elad?»

«Nüüd veel viimane küsimus,» ütles Saar. «Töölised nõuavad Voorepi vallandamist.»

«Voorepi?» pomises Vinnal endamisi, nagu ei tuleks tal kohe meelde, kes see niisugune on.

«Voorepi neh,» aitas Vardja meelde tuletada. «See, kelle jope ja müts teil seal eestoas varnas ripuvad.»

Kõik kolm hakkasid naerma. Aga Vinnalil oli kassi osavust käppadele kukkuda:

«Ah, te mõtlete meister Voorepit? Kas ta siis jälle siin on? No vaata, vaata, muud ei oskagi kui mu toatüdrukuga sehvti pidamas käia! Aga mis mul sellest? Las käib. Teda lahti lasta? Aga mispärast? Mis ta kurja on teinud?»

Vinnal teadis väga hästi, miks töölised seda meistrit ei salli. Juba kevadel oli nõutud tema vallandamist, kui ta tabati ühe seltsimehe mahaaetud pintsaku revideerimiselt, kust oli arvanud leida mai-üleskutseid.

«Nii see asi ka ei lähe, et muudkui lahti ja lahti. Ammuks see oli, kui tuldi kaebama Saare peale, et teeb seal punast kihutustööd ja ässitab mehi üles ja tarvis oleks ta vabrikust minema saata. Kuhu me sedasi jõuame? Üks kaebab ühe, teine teise peale... Peaks valitsema ikkagi üksmeel.»

«Me nõuamegi üksmeelselt, et Voorep peab lahkuma,» ütles Saar.

«Hea küll, ma vaatan järele,» vastas Vinnal.

Nähes, et kõigi küsimuste eest ühteviisi kõrvale vingerdatakse, lõi Saar äkki oma laia kämblaga vastu lauda, nii et klaasid hüppasid, tõusis püsti ja põrutas oma kõva häälega:

«Seltsimehed, lähme! Mida me veel ootame? Ennem otsi surnu suust sooja...»

«Kuhu te nüüd nii äkki!» hüüdis Vinnal, kes sisemiselt rõõmustas, et tüütavaist külalistest lahti saab. «Ei maksa nii rabe olla. Kas ma siis kuidagi teie vastu olen? Ütlesin vist selgesti, et mul pole midagi teie nõudmiste vastu. Ainult et ei saa nii paugupealt...»

Sel hetkel ilmus lävele Vinnali poeg kaitseliidu pealiku mundris. Ta oli äsja nokastanult koju jõudnud, söögitoast Voorepi leidnud, sellega paar napsi võtnud, kuulnud, kes isa juures saalis istuvad ja mida tahavad, vihastanud ja löömatujus sisse tormanud.

Mehi silmitsedes tundis ta kohe ära Paul Riuhkranna.

«Aa, kapral Riuhkrand?»

See heitis ükskõikse pilgu purjus noormehe poole ja küsis rahulikult:

«Mis te soovite?»

Noor Vinnal astus mõne sammu lähemale ja karjus:

«Püsti tõusta ülemuse ees!»

«Mis ülemus te mul olete?»

«Ah, te ei taha mind enam tunda? Ma teile näitan...»

«Jäta, poiss!» katsus vana Vinnal poega tagasi tõugata. «Mine üles ja maga välja.»

«Lase lahti! Kust need mehed siia on saanud? Mis

nad sust tahavad? Saada nad välja! Aga silmapilk! Kasige siit minema!»

Ta räuskas veel mõnda aega. Kui tema käratsemisel mingit mõju polnud, tõmbas ta välja brauningu ja ähvardas kõik teise ilma saata, kui nad kohe ei kao.

«Pane tuleriist käest!» manitses isa, tõmbus aga ise kartlikult loorberipuu varju.

«Mis sa, poisike, siin mängid!» hüüdis äkki Saar, haaras mundrimehe selja tagant kinni ja pigistas ta kätt nii tugevasti, et relv peost vaibale kukkus. Saar lõi jalaga selle eemale, nii et väike must ese Riuhkranna poole lendas, kes sellele ka omalt poolt veel müksu pihta andis.

Lõpuks rabeles noor Vinnal enese lahti ja tormas söögituppa, et sealt abi tuua, aga see, kellega ta seal äsja vestles ja napsitas, oli kadunud.

«Ärge tehke väljagi, poiss oli mul veidi vintis,» vabandas Vinnal mehi esikusse saates ja lahket tooni hoida püüdes. «Töölistele aga võite ütelda, et põhimõtteliselt pole mul midagi nende soovide vastu... Tuleb ainult ivake oodata, ainult ivake oodata...»

Kui mehed lahkusid, läks Vinnal üles teisele korrale. Ferdinand lamas selili voodis, üks jalg tekil, teine üle voodi ääre ripakil, käed ristamisi pea all, frentš eest lahti.

«Mis sa, logard, siin vedeled, ei näe poriseid saapaidki jalast võtta! Oleksin sulle rihmaga pidanud tõmbama, poisinolk niisugune, purjus peaga oma nina teiste asjade vahele toppima!»

Poeg torises algul midagi vastu, aga kui vanamees ägedamaks muutus, kargas tal hing täis ja ta hüppas voodist üles.

Puhkes üks neid sagedasi tülisid isa ja poja vahel, kus teineteisele näkku paisati kõik, mis keelele tuli.

«Mis härra sa ka oled?» hüüdis poeg isale. «Rumal tõusik oled sa, muud midagi. Orjaveri istub sul sees. Ja kaalud sa täpselt niipalju kui su rahakott. Võta see ära, mis sust järele jääb? Tühi kest! Aga vaata mind!...»

Ja nüüd hakkas poeg ennast kiitma ja ülistama, nii et suu vahul.

Isa ei sallinud, et poeg oma nina nii püsti ajab.

«Kui ma ka inimeste vastu nii karvane oleksin nagu sina, kuhu ma oleksin jõudnud? Mitte kuhugi. Aga vaata nüüd... Minutaolist annab tikutulega otsida. Mul pole kooliharidust, aga ma olen targem kui mõni ülikoolihariduse mees. Mina juba oskan inimestega ümber käia. Oma ladna viisiga pigistan ma igaühest kas või viimase välja. Aga sina? Mis oled sina? Priileivasööja, prassija, aga näkku kargama küll suur meister!»

«Räägi, räägi, mis tahad, aga tunne aukartust selle mundri ees mu seljas! Sa värised oma varanduse pärast, aga usu, selles mundris päästan ma oma isamaa ühes sinu varaga...»

«Mis sa kelgid! Vaat mul varandusepäästjat! Ütle parem, mis sehvti sa Mutliga tegema oled hakanud? Terve linn naerab ja parastab mind. Hea varandusepäästja!»

«Ja mis siis, kui ma Mutliga kaubale saan?» küsis poeg ükskõikselt suitsule tuld otsa pannes.

Vanamees astus poja juurde, vaatas talle tigedalt otsa.

«Kui sina, poiss, selle tükiga hakkama peaksid saama, et Vinnali nime häbistad, siis... siis... ma löön su siinsamas maha nagu koerapoja! Sulle pole, nagu näha, midagi püha! Ei varandus ega raha! Ei ole sul aukartust oma lihase isa ega ühegi teise inimese ees! Mõtle, kuidas sa mu sünnipäeval võõra naisterahvaga ümber käisid!»

«Missuguse naisterahvaga? Selle baaritüdrukuga? Astaga?»

Ferdinand pahvatas naerma ning jätkas:

«Kas sul temast hale hakkas või? Miks sa selle plika üldse siia kutsusid? Kas tahtsid teistele näidata, et vaadake, millega vana mees veel hakkama saab? Nägin väga hästi, kuidas ta siin kepsles. Noh, ja siis ma näitasingi, et ärgu ta mängigu siin iluduskuningannat...»

Vinnal jäi äkki vait ning vajus toolile nagu kott. Ta tundis ennast surmani väsinud olevat. Kui poeg talle vett oli andnud ja tal sõnad jälle suhu tulid, hakkas ta ennast haletsema: keegi ei mõista teda, perekonda tal enam pole — naine, see on ammu surnud, tütar põlgab oma isa sestsaadik, kui mehele läks ja kaasavara kohe

kätte ei saanud, poeg aga, see muud ei teegi kui haugub isa peale nagu võõra pere koer.

Haletsemine mõjus: Ferdinand muutus tagasihoidlikumaks. Ta heitis isale veel ainult seda ette, et ta töölistega liiga pehmelt ümber käib ja neile kergesti järele annab. Oleks see tema teha, ta alles näitaks, kuidas tuleb säherduste mässumeeste nahka parkida. Tikksirgelt peaksid nad tema ees seisma nagu sõdurid ohvitseri ees ja suu avama ainult selleks, et kisada: «Just nii». Nüüd on nad aga päris jultunuks läinud. Kõiges on süüdi Nõukogude baasid...

«Aga ütlen sulle, vana, nende baaside päevad on ka loetud. Su ees seisab kaitseliidu pealik, pea meeles, ta peab oma tõotust... Need pesad likvideeritakse kõik ühel päeval välkkiirelt. Ja siis vaatame...»

Vana Vinnal muutus erksaks.

«So-so-soo? Oleks ju pagana kena, aga... kes seda suudaks?»

«Arvad sa, et me ei saa nende papptankidest jagu? Meie? Käkitegu! Ausõna, pool päeva, mitte rohkem.»

«Uisapäisa oma pead tulle ka ei maksa pista.»

«Sa ära tule sõjameest õpetama. Eks me neid asju kaalunud ka ole. Ega me Ermsoni juures maal ainult pummeldamas käinud. Ainult pst! Et sa oma suu pead!»

Vinnal vaatas heldinult poja otsa. Pagana poiss, see mu Ferdi. Ajab küll vahel ennast turri nagu siil, norib ja on minu vastu jõhker, aga lõppude lõpuks on ta ju väljas minu ja mu varanduse eest... Annab otsida mehi, kel nii kanged pojad on... Pagana poiss, see Ferdi!

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

Vinnali juurest väljudes hõõgus Saar vihast. Ta ei pannud tähelegi lumelörtsi, mis tihedalt sadas. Endamisi kirudes ruttas ta värava poole, teisi enese selja taha jättes.

Ka Paul oli tusane. Meelsasti oleks ta soovinud noorele Vinnalile paar tulist mööda kõrvu anda. Ta tõstis oma palitukrae üles, tõmbas soni sügavamalt pähe ja astus pikkade sammudega Mihklile järele.

Nähes oma seltsimehi nii lööbutena, sai Vardja kohe kätte oma meelerahu ja oleks neid lohutada tahtnud. Vaat kus asi, mille pärast tuska tunda! Kas olekski Vinnalist võinud midagi paremat loota? Oma lühikeste sammudega tilpas ta teistele järele ja peatas Pauli raudvärava juures käsivarrest.

«Vaata siia!» hüüdis ta, osutades värava keskel ilutsevaile kullatud nimetähtedele. «Kas need pole minu nimetähed! AV — Aadu Vardja, eks ole? Mis sa arvad, kui kogu oma perega siia üle koliksin? Maja sobib, ruumi peaks jätkuma . . .»

Paul muigas mõrult. Ta teadis väga hästi, kui nigel Vardja korter on. Õieti polnudki see mingi korter, vaid üksainus tuba vundamendita hoovimajas, mis kuurist ümber oli ehitatud. Sinna sisse astudes pahvatas alati vastu kopituse, kõrvetatud sibula ja mähkmete lõhna. Paul mäletas kisavaid lapsi, kes koju tulevat isa nähes kohe tema ümber karglema hakkasid, oodates temalt nagu linnupojad midagi söögipoolist noka vahele. Ja seda nad saidki, kes kompveki, kes prääniku, kes saia. Vardja oskas lastega rõõmsalt hullata ja oma nukra elu juurde alati lõbusat nägu teha. Enda muredest polnud tal kombeks rääkida, küll aga teiste omadest. Ta valmisolek teiste eest seista, ta vankumatu usk töörahva võidusse ka kõige raskemal ajal julgustas igaüht, kes temaga kokku puutus.

Vaevalt olid nad mõne sammu Pauliga kõrvu edasi astunud, kui Vardja vait jäi. Mis teda vaevama hakkas, seda Paul ei aimanud ega tahtnud ka pärima hakata.

Üleni märjana jõudsid nad Töölismajja, kus neid ootasid Tammemägi ja kohalike ametiühingute liidu esimees Kõiv.

«Kuidas läks?» küsis Kõiv mornilt.

«Hästi läks!» vastas Vardja lõbusalt muiates. «Mida kõike meile ei pakutud — viina, õlut, isegi kalamarja ja suitsuangerjat . . .»

«Ja tagajärjed?» jätkas Kõiv. Ta oli alati tõsine ja nalja palju ei armastanud. Vardja läks talle endisel toonil vastama, aga Saar, kes oma mütsi lauale oli keerutanud, lõi vahele:

«Ennem saad vähi seljast villu kui sihukese suust sel-

get sotti. Vingerdab nagu uss teine. Ähvardas lõpuks kõik oma töölised kus kurat saata.»

«Seda veel vaatame,» ühmas Kõiv.

Vinnali ähvardust ei võetud tõsiselt, aga häbematu irvitus oli see siiski. Tuli anda tubli vastuhoop. Aga kuidas?

«Oktoobripühad seisavad ukse ees,» ütles viimaks Tammemägi. «Kui töölised keeldusid alla kirjutamast Vinnali õnnesoovitelegrammile, siis näidaku nad nüüd, kuidas nad vaatavad tervitustelegrammile Nõukogude võimudele.»

«Selle viime läbi!» hüüdis Saar.

«Jah, aga kõik peab tulema sundimatult, puhtast südamest,» tähendas Kõiv.

«Kuidas siis teisiti? Poleks tarviski olnud meelde tuletada . . .»

Kuni teised tekkinud olukorda arutasid ja tulevasi samme kaalusid, istus Vardja aknalaual ja kuulas teiste juttu hajameelselt pealt, nagu see, kel midagi südames kipitab.

«Noh, mis sina seal kõigist neist asjadest arvad?» pöörduti lõpuks tema poole.

«Ah mina? Mul on . . . ka üks asi veel lahendada . . .»

Ta laskus aknalaualt alla, kobas midagi taskust ja astus teiste juurde.

«Brauning? Mis sa sellega mõtled peale hakata?» küsis Tammemägi imestades.

«See'p see asi ongi, et ei tea, mis ta'ga peale hakata. Lendas mulle äkki jalgade ette, sai üles võetud, tasakesi tasku pistetud. Siin ta on. Ei märganud õigel ajal tagasi anda, nüüd ei tea, kas tagasi viia või?»

«Selle molkuse kätte?» hüüdis Paul. «Mitte iialgi!»

Ta seletas lähemalt, mis Vinnali juures oli juhtunud, ja lõpetas siis:

«Vana jooksis nurka, pea käte vahel, noor aga rabeles parajasti Mihkliga. Kes võis märgata? Isegi minul jäi nägemata, millal see riist sinu tasku libises.»

«Vaenlase relv tagasi anda? Mitte mingil tingimusel!» leidis ka Tammemägi.

«Aga kui hakkavad otsima ja ei leia? . . .» ebales Vardja.

«Mis sa selle pärast muretsed,» ütles Kõiv. «Pista aga tagasi tasku. Läheb teinekord vaja. Küll sa ise tead, kuhu ta ära peidad.»

Kui teised läinud, jäi Paul veel Töölismajja. Ees seisis «Vaenlaste» proov. Sellega ei saadud kohe alustada, sest mõned osalised, nende hulgas ka Rutt, viibisid naiste lugemisringi koosolekul.

See toimus alumise korra väikeses ruumis, kus loeti ja arutati Gorki «Ema». Igal naisel oli midagi näpu vahel, kooti, heegeldati, õmmeldi ja kuulati teraselt.

Nurgas väikese laua taga, millele oli pandud karahvin klaasiga, istus Juustupea. Vurrusid keerutades ja nende otsi vahetevahel suhu pistes vahtis ta meeldivamaid naisi, või jälle tukkus.

Juba esimesel õhtul oli ta seal pahandama hakanud:

«Soo, teil on oma Gorki nina all, aga mina? Kus on minu «gorki»?»

Märguanne oli tehtud aiateibaga, ja et Juustupea iga sõna sabast kinni ei hakkaks ning koosolekut ära ei keelaks, tuli talle ette panna karahvin kibedaga. See tegi ta meele kohe lahkemaks, silmalaud aga raskemaks. Aegajalt neid lahti ajades võttis ta jälle lonksu, kuulas natuke aega pealt, mis räägiti, tõstis nimetissõrme üles ja manitses:

«Tibukesed, vaadake ette, et te mul siin poliitikast lobisema ei hakka!»

Ning jälle vajus tema pea longu. Kes seda teab, kas ta oma unisust teeskles või oli ta tõesti nokastanud.

Kui lugemisring oma töö oli lõpetanud, ruttasid paljud osavõtjad üles saali, kus pidi algama näidendi proov. Ka Juustupeal tuli neile järele komberdada.

«All Gorki, siin jälle Gorki,» pahandas ta. «Mina ei saa aru, mis te tast nõnda kummardate.»

Algul püüdis ta ennast virgena hoida, aga siingi jäi ta pikapeale tukkuma. Mis seal ikka kuulata, rääkisid ju kõik seda, mis raamatus seisis ja mida ette öeldi. Pealegi katkestas näitejuht ettekannet pahatihti lausega: «Kordame seda kohta veel!» See oli igav ja Juustupea haigutas, nii et lõuapärad naksusid. Varsti sirutas ta oma jalad välja, asetas käed mugavalt tooliõrtele laiali

ning tema silmad vajusid kinni. Ainult vahel sekka urises ta nagu koer läbi une.

Silmade ees elav pilt Vinnali juures käimisest, tundis Paul nüüd veelgi teravamalt, kuivõrd aktuaalne on Gorki näidend kõigi oma probleemidega. Kui palju ühiseid jooni leidus isegi Zahhari kuju ja tolle Vinnali vahel, kes ju ka tööliste kulul omamoodi liberaalsust ja leplikkust mängis! Temagi käitus töölistega pealtnäha pehmelt, sest nõnda sai neid paremini koorida. Nähes Juustupead tukkumas, hakkas Paul innukalt analüüsima Zahhari tõelist olemust, rünnates erilise ägedusega ta liberalismi, mis ta kiskjalikku lõusta ainult varjata aitas. Kas seda uinutavat liberalismi ei leidu mujalgi? Näiteks meie haritlaste hulgas, kuigi pisut teise sousti all? Ent kas selline leplikkus pole sisuliselt klassivahede kinnimätsimine, kahekeelsuse ja isegi reetmise taimelava?

Kuulates teise vabrikandi — Mihhaili — sõnu näidendis, meenus Paulile kohe Vinnali poeg. Kui sellel töölisi oleks, nõuaks ka tema, et need oleksid nagu «dresseeritud hobused tsirkuses».

Niipea kui näidendis esinesid tänapäeva meenutavad kohad, püüdis Paul neid oma näidetega tegelikust elust värvikaks teha. Seejärel laskis ta üksikuid stseene ja lauseid uuesti korrata, parandas neid, kuni arvas, et nüüd on nad õieti tabatud ja mõjuvad kuidas tarvis.

Kuid töölt tulnud ja varahommikul jälle tööle ruttavad inimesed väsisid ta seletustest ja kordamistest lõpuks ära, vaatasid kella, haigutasid, kippusid koju.

«Tee lühemalt!» hüüatas äkki Rutt Paulile, kui see uuesti laskus pikkadesse kommentaaridesse, mida keegi enam ei kuulanud.

Ilalgi varem poleks ta nõnda vahele hüüdnud, aga seekord oli tal Pauli vastu tärganud väike vimm. Nimelt oli see teda kõigi kuuldes põhjalikult kritiseerinud ja Rutt võttis seda isikliku solvamisena. Ja nüüd paistis talle, nagu oleks Paul oma rääkimisest nõnda vaimustatud, et muu maailm ja muidugi ka Rutt talle üldse enam korda ei lähe. Tahab paista väga targana ja tähtsana, ilutseb ja edvistab oma mõjuga, muud midagi...

Ruti ootamatu vahelehüüe tegi Pauli nii segaseks, et

ta kohe oma seletuse katkestas. Nüüd oli ka tema solvunud.

Tänaval katsus Paul, kes kohe aimas, kust Ruti trots alguse sai, oma seisukohta Ruti mängu kohta põhjendada ja kaitsta.

Rutis aga kasvas opositsioon:

«Kas ma pole sulle mitmel korral öelnud, et ma ei tule oma osaga toime? Heast tahtmisest on vähe. Ma ei mõista nõnda näidelda, nagu sina tahad. Nüüd aga pean ma pealegi näitleja osa mängima. Otsi mõni teine minu asemele!»

«Nüüd on hilja sellest rääkida!» vastas Paul ärritatult.

«Aga mitte hilja sellest enesele aru anda.»

«Kas see mängu enam parandab?»

«Minu mängu mitte, aga vahest sind ennast. Et sa teinekord enam nii umbropsu ei talitaks. Oled üldse minust liiga suuri illusioone teinud ja ka mina ise olen pimesi nende sinu illusioonide mõju all olnud.»

«Ja nüüd siis oled äkki ärganud?»

«Jah, olen katsunud iseseisvalt mõtelda. Ära siis imesta, kui ma vahel ka teisel arvamisel olen kui sina.»

«Näiteks kus?»

«Näiteks sellesama Zahhari hindamisel. Ühelt poolt on ta ju madu, ma ei vaidle vastu, aga teiselt poolt on tal häid inimlikke jooni. Ja neid poleks vaja karikeerida . . .»

Pauli oleks nagu noaga torgatud. Kuidas võis Rutt tolle vereimeja Zahhari inimlike joonte kaitseks välja astuda! Kas ta siis millestki aru ei saa? Aga veel hullem oli see «ühelt poolt» ja «teiselt poolt»: Piiberi sõnad ja loogika! Neist paistis läbi ka Ruti isa, see asju igast küljest vaadelda tahtev õpetlane, kes kunagi ei leppinud ühe seisukohaga, olgu see kas või enda oma, sest üks seisukoht paistis talle ikka kitsarinnalisena. Jäta veel Rutt hetkeks omapead, kohe on tal proletaarlik mõtteviis nagu kerge tolm minema pühitud ja alt koorub välja endine kodanlik haritlane, erapooletu olla tahtev passiivne kõrvaltvaataja! Seda mõtteviisi kastab pidevalt Piiberi piisuti, seda ei lase närbuda kodune õhkkond, läbikäimised Muidretega, Kitsedega ja teiste «seltskonnategelastega». Kes on näiteks Villem Kits? Sama tõusik

mis Vinnalgi, sama rahvapõlgaja, ainult vaimsel alal. Vaimuparun. Mis sellest, et Vinnal peab oma väimeest santlaagriks, Kits aga oma äia rumalaks matsiks, ja et nad omavahel üldse läbi ei käi! Mõlemad on lõppude lõpuks võsud ühest kännust. Ja kokku puutudes isegi nii vastumeelse Kitsega ja ta ebela ning võltsi Bellaga jääb Rutile neist ikka midagi külge, kõnelemata juba Piiberist, kellele Rutt nähtavasti sümpatiseerib ...

Paul tundis, kuidas ähvardab kokku variseda kõik see, mis ta oli nende kuude jooksul nii suure innu ja armastusega Rutis üles ehitanud. Võib-olla oli ta sellest naisest liiga palju lootnud. Rutt oli õhinal omaks võtnud Pauli seisukohad, ka tegelikult näidanud, et on endistest vaadetest lahti öelnud, oli Pauliga ühel meelel koos töötanud, isegi mitte kohkunud inimestega seepärast teravasse vastuollu minna. Aga siiski, siiski, kas Rutti saab pidada o m a k s inimeseks? Ta pole ju kogenud proletaarlase rasket elu, on üles kasvanud lahedates tingimustes, leivamuredest vabas perekonnas. Kas võib inimest nii kiiresti ja põhjani ümber kasvatada ainult ideede ja armastusega? Kas saab nii kergesti välja kiskuda kõik need tunded, mõttekäigud, hoiakud, mis on juba lapsepõlvest peale sisse juurdunud?

Paul hakkas äkki kõiges selles kahtlema. Ei, Ruti vaimne murrang ei või olla kuigi sügav!

Paul otse ehmus, mõeldes, et oli võinud inimest nii kohe usaldada, temasse nii surmkindlalt uskuda. Kas see usk ei tulnud armastusest? Küllap selle armastuse tõttu tunnistaski Rutt iga tema sõna kohe tõeks ja ta ise usaldas Rutti kui oma inimest. Aga kui palju tohib usaldada armastuse jõudu? Ja lõpuks, kes teab, kui sügav ja püsiv see armastus ise ongi, kui Rutt nii heatahtliku pilguga sellise inimese otsa vaatab nagu Piiber, keda Paul ei salli?

Tuli lausa välja ütelda, et Zahhari nii ägedasti maha tehes olid Pauli meeles mõlkunud ka sedalaadi isikud nagu Piiber.

«Miks sa teda nii vihkad?» küsis Rutt naiivselt. «Arusaajaid inimesi on nii vähe.»

«Arusaajaid, ütled sa? Ütle parem paindlikke, leplikke! Pole midagi narrimat kui need pehmed molluskid,

arusaajad intelligendikesed. Parajal ajal pillub ta sulle kaikaid kodaraisse või mängib kahe otsaga vorsti...»

«Aga neid on kerge ümber kasvatada,» vastas Rutt. «Ma näen ju seda ise Piiberist. Vaidleb küll algul vastu, aga pärast nõustub ikka minu seisukohaga. Ta areneb, usu mind.»

«Mis ümberkasvatamine see on!» hüüdis Paul ärritatult. «Palju sa ise oled ümber kasvanud? Ennist ütlesid sa, et sa ei oska Tatjanat mängida. Aga mulle paistab, et sul pole vajagi teda näidelda, sest lõppude lõpuks oled sinagi ise üks Tatjana. Jah, nii see on. Tööliste võitlusest saad sa ausalt aru, aga seisad kogu oma minevikuga, ümbrusega, kasvatusega sellest paratamatult eemal, teisel kaldal... Peaksid ise läbi elanud olema viletsust, ülekohut, tagakiusamist, nälga, siis tunneksid ka kõige oma ihu ja hingega viha ja protesti...»

Rutt kuulas ja jäi vait. Tal oli valus.

Viimaks ütles ta:

«Mis ma pean sinu arvates siis tegema? Ütle, ja ma teen. Kas lahti ütlema oma kodust? Loobuma oma senistest tuttavatest? Looma enesele kunstlikud tingimused, et ka mina saaksin läbi elada viletsust, nälga ja ülekohut? Kas siis kodanlus minu ihus tõesti nii kinni on nagu Nessose särk? Ei, Paul, ma arvan, see pole õige...»

«Ah, sa ei saa minust aru!»

«Noh, sa võiksid õnnelik olla, et ma aru ei saa,» vastas Rutt kibeda muigega. «Kõikemõistjaid sa ju vihkad...»

Paul lõi käega. Ta tundis, et on läinud eksiradadele, aga ei tahtnud seda Ruti ees tunnistada.

Nad olid jõudnud Ruti kodu juurde ja seisid seal hetke, ilma et kumbki oleks sõnagi lausunud. Rutt katsus jalgväravat lahti lükata. See oli aga seestpoolt riivis.

«Luba, ma aitan.»

Ja Paul sirutas oma käe üle värava, et seda avada.

Ümber oli nii pime, et kui Rutt hüvasti jättis, ei märganudki Paul, kuidas tütarlaps talle lepitust otsides otsa naeratas.

Aga ka Rutt ei näinud Pauli süngelt tõsist nägu.

Kõik läks nagu ette oli nähtud. Lendlehtede pakk jõudis takistamatult ja õigeaegselt kohale. Milistver tegi neile ruumi oma arstiriistade kapis, et neid sealt kokkulepitud märgusõna peale päeva jooksul «patsientidele» edasi anda. Ta oli rahuldatud, et sai kasulik olla, ja lootis, et sissekukkumise korral keegi teda üles ei hakka andma.

Muret tegi ainult viimane pakikene, sest sellele ei tuldud ikka veel järele, kuigi kõnetund juba lõppes ja Milistver pidi koduste haigete juurde minema.

«Kui keegi peaks tulema,» ütles ta Annale, «siis oodaku. Olen varsti tagasi.»

Ta ruttas minema, kuna Anna hakkas kabinetti ja ootetuba puhastama. Ta oli parajasti ootetoa linoleumpõrandat üles võtmas, kui helistati. Suur õlakas mees, kes arsti juurde tuli, ei tundnud Anna vastu nähtavasti kuigi suurt aukartust, oli pahane, et Milistveri kodus pole, kellega peab tingimata kokku saama. Vist maohaavad, arvas Anna, kes patsientide meeleoludest pikapeale oli õppinud haigusi välja lugema.

«Kõnetund on meil kella kuueni, nagu ukselt võib lugeda,» ütles ta külmalt, seades märga lappi harja otsa.

«Palju siis nüüd üle on? Mõni minut . . .»

Anna palus võõrast oodata, enne aga jalad hästi puhtaks teha ja ka palitu maha ajada, sest külm siin pole.

Toole ja laudu eest tõstes ja tõugates jätkas ta oma puhastust, heites vahel mõne pilgu patsiendi poole, keda arvas varem näinud olevat. Siis aga tuli talle kõik meelde: see oli ju sama mees, kelle ta aastate eest hädast välja aitas. Ta ei suutnud end enam pidada.

«Kas te varem ka meie juures olete käinud?» küsis ta. «Olete nii tuttava näoga, nagu tunneksin ma teid.»

Saare Mihklile ei meeldinud, et teda silmitsetakse ja teada tahetakse saada, kes ta on. Ta kehitas end rahutult toolil, võttis laualt pildilehe, kummardus selle kohale ja hakkas seda sirvima.

«Ei,» vastas ta ükskõikselt. «Siin käinud ma pole. Väike linn, kes siin üksteist pole näinud?»

«Aga mina olen teid maal näinud,» hüüdis Anna ärevalt.

«Maal?» imestas Saar. «Ma pole kunagi maal elanud.»

«Ja Jõhvi lähedal,» jätkas Anna visalt. «Kas te siis enam ei mäleta? Olite piiri poole põgenemas...»

«Jõhvi lähedal, ütlete?»

«Jah, ja olite minu õe juures mõne päeva peidus. Teie kaaslane lasti veel maha...»

Polnud mõtet enam varjama hakata.

«Ah teie olitegi? Poleks tõesti ära tundnud! Viisteist aastat, pole ime... Vaat, kus kokku saime!»

Saar oli püsti tõusnud ja vaatas oma kunagist päästjat tagasihoitud imestusega.

Väike maja lumise metsa serval, soe tuba pärast pikka teed ja külmetamist, värske leib rõõsa piimaga, kogu see suur abivalmidus, mida oodatagi ei julgenud, siis suuskadel lahkumine hommikuvidevikus, pärast seda metsik tagaajamine, tulevahetus, kõrvalt langev seltsimees Riuhkrand — kõik see tõusis nüüd nii selgesti silmade ette.

«Ma pole teile isegi aitäh saanud öelda,» ütles ta ja pigistas naise kätt. «Aga või ma teadsin, et te siin üsna külje all elate.»

«Mis sest tänust nüüd, hea, et elu sisse jäi! Ja siiamaani ei teadnud ma, kumb teist pääses, kumb surma sai. Meidki õega pinniti tükk aega, et kas oleme näinud või teame teist midagi. Nüüd on mu õde juba mulla all. Suri tiisikusse, vaeseke.»

«Ja kuidas te ise elate?»

«Pole sel elul suurt vigagi olnud. Arst kah omast käest võtta, kui haigus kallale tikub.»

Saar vaatas: endine sale naine, keda ta veel mäletas, oli aastatega muutunud palju paksemaks ja näost ümmargusemaks, tema liigutustesse oli tulnud perenaiselikku mugavust ja tähtsust.

Aeg läks endisi päevi meelde tuletades imekiiresti ja Annal oli ikka veel hari põrandalapiga käes, kui juba peremees koju jõudis.

Saar ei viibinud tema kabinetis kuigi kaua ja Anna mõtles patsienti üle ukse välja saates, et selle paari

minuti pärast polnud tal küll mõtet terve tund aega oodata, küllap jäi siia istuma rohkem minu pärast.

See ootamatu kohtumine oli Annale nii suureks sündmuseks, et ta oleks tahtnud sellest igale vastutulijale pajatada. Aga peremees läks kohe jälle minema.

«Tule siia, Pontu!» hüüdis Anna kööki astudes. Koer sai tubli lihakäntsaka ja võttis oma emanda rõõmust ülielavalt osa. Aga või sa loomale saad midagi südame pealt ära rääkida. Ta ei saa ju midagi aru, kuigi kaasa rõõmustab.

Peremehega oli lugu ümberpöördult. Kui Anna talle õhtul kõik ära oli jutustanud, sai ta kõigest aru, aga kaasa ei rõõmustanud, vaid koguni hoiatas, et keel tuleb hammaste taga hoida, sest muidu võib ise vahele jääda. Eriti ettevaatlik aga tuleb olla praegu, enne tööliste suurt püha, kus kõik nuhid väljas on.

Järgmise päeva hommikul leiti igalt poolt plankudelt, kuulutustulpadelt ja majaseintelt revolutsioonilise sisuga lehekesi. Neid oli pistetud ka postkastidesse, eesuste alla.

Politsei raevutses. Nähtamatud käed olid töötanud hästi, millestki hoolimata, väljakutsuvalt. Polnud kahtlust, levitamine oli hästi organiseeritud. Kohe järgnesid massilised läbiotsimised, ülekuulamised ja areteerimised.

Väga põhjalikult puistati Tammemäe korterit. Iga raamat, iga köitmisel olev poogen sirviti läbi, siit ja sealt rebiti tapeete maha, kergitati üles põrandalaudu, nuhiti sahvris, keldris, pööningul, puukuuris. Uuriti läbi isegi klosett. Ei midagi.

Vastu hommikut koputati ka Riuhkrandade keldrikorteri uksele ja nõuti sisselaskmist.

Paul hüppas voodist ja oleks unisena ukse peaaegu juba avanud. Aga siis tuli meelde, et paar lehekest on tal tasku jäänud. Kuhu need pista? Põletada pole enam võimalik. Ja kus nad, pagana pihta, üldse ongi? Ta kobas kõik taskud läbi, enne kui leidis. Milline lollus neid säilitada! Ta käkerdas nad kokku ja pistis suhu, aga tükid olid allaneelamiseks liiga suured.

Põrutati tugevasti vastu ust ja ähvardati see sisse lüüa, kui kohe ei avata.

Teisest toast jooksis Hilja ning jäi kohkunult venna otsa vaatama. Paul saatis ta kohe tagasi ja läks ise avama, pistes paberitükid oma tuhvli otsa sisse.

«Käed üles!» karjuti talle ja sealsamas hakati teda läbi kobama. Kui midagi kahtlast ei leitud, tõugati ta akna juurde, kust ta ei tohtinud sammugi liikuda.

Algas põhjalik puistamine.

«Kus on brauning?»

«Mis brauning?»

«Ohoo, nagu ei teakski! See, mille Vinnalilt üle lõid.»

«Näete küll und!» vastas Paul.

«Lõuad!»

Kõik otsiti läbi, isegi tuhk pliidi alt roogiti põrandale. Kui ema voodi kallale asuti ja haige sealt välja käsutati, oli Hilja meeleheitel.

«Ta on halvatud! Näete isegi, et ta liikuda ei saa. Jätke ta rahule!»

«Küll me talle jalad alla teeme! Noh, marss, silmapilk!»

Ta tõsteti ühes tekiga hoolimatult voodist välja ja jäeti põrandale.

«Elajad!»

Nii võigast häält polnud Hilja ema suust veel kunagi kuulnud. Ta tahtis appi rutata, aga ei lastud. Juba puistati voodikotti, nii et põhk mööda tuba laiali lendas.

Kui aga hakati suurest kirstust pesu välja pilduma, juhtus emaga, kes ikka veel maas lamas, midagi imelikku: ta läks näost üleni punaseks, katsus pead käänata ja midagi Hiljale öelda, aga sõnad muutusid tal suus mingiks lällutuseks, millest keegi aru ei saanud.

«Ema, ema, mis sul on?» hüüdis Hilja kohkunult. «Paul, emal on halb, tule siia!»

Kuid Pauli ei lastud paigast liikuda. Hilja kaotas enesevalitsemise, hakkas kätega vehkima ja karjuma:

«Hullud, tahate mu ema ära tappa! Välja siit, välja, välja!»

Teda peeti kinni, tema üle irvitati. Keegi hakkas teda jõhkralt läbi kobama. Alles siis, kui läbiotsimine lõpukorrale jõudis, lasti ta lahti ja ta katsus oma abitult põrandal lamavat ema üles tõsta. See polnud kerge.

«Aidake siis ometi! Kas te ei näe! Teil on ju ka emad olemas!»

Suure vaevaga õnnestus tal ema viimaks tagasi voodisse asetada.

Läbiotsijad võtsid saagina kaasa mõned Pauli raamatud ja märkmed, laususid ähvardusi ja läksid.

Väljas oli veel pime, kui lõõtsutades tuli Saare Minna.

«Oh issand, oh issand!» ohkas ta ja vajus kohe toolile. «Kui te teaksite, mis meil juhtus! Midagi hirmsat! Mida kõike ma kannatama pean! Oli läbiotsimine. Kõik keerati pahupidi. Suur kott suhkruga viidi kaasa. Ja mu kulduur, see, mis ma pulmakingituseks sain, läinud! Mõtelge ometi, mina, nii aus inimene, ja läbiotsimine! Kus selle häbi ots! Oleks veel kokaiini või piiritust, aga suhkur, taevane isa, suhkur! Ma tean nüüd ka, kes peale kaebas. Meie naaber, kes muu. Ta ei salli mind silmaotsas sestsaadik, kui kanu hakkasin pidama. Need lendasid vahel üle aia tema poole. Ühe lõi mul juba suvel kiviga surnuks . . .»

Kui Minna kuulis, et ka siin läbiotsimine on toimunud, jäi ta algul päris kohmetuks ning hakkas alles siis taipama, et süüdi polegi vahest tema suhkur, vaid Mihkel oma poliitikaga. Ta tundis isegi midagi kahjurõõmu taolist. Paras! Kas pole ta Mihklit sada korda hoiatanud. Näe, nüüd on see käes!

«Mis teil viga! Teilt polnud ju midagi näpata. Siiski, vaadake järele, võisid ehk mõne pandimajakviitungi kaasa võtta . . .»

Seda õela torget ei pandud mikski ja Hilja hakkas jutustama, kui toorelt ema oli koheldud. Minna ainult ohkas seepeale ja lohutas Hiljat, et mis parata, saatuse vastu ei saa keegi, ning hakkas uuesti oma suurt suhkrukotti ja kulduuri taga kahetsema. Siis tormas ta tagatuppa haige juurde.

«Räägi ometi sina kord Mihkliga, ta ju su vend, ehk võtab ta sinu sõnu rohkem kuulda. Mis ta jändab selle poliitikaga! Paul kah niisama. Vaat nüüd, mis sellest tulla võib. Ja Mihkel? Mis eestvedaja see Mihkel on? Vana mees, aga varsa aru . . .»

Haige liigutas ennast, tahtes midagi öelda, aga ta sõnad olid nii segased, et Minna midagi aru ei saanud.

«Taevake, mis tal on? Rääkidagi ei saa enam! Oh issand, oh issand, anna meile andeks meie patud!»

«Ei maksa haiget ärritada!» ütles Paul, võttis Minnal käe alt kinni ja viis ta ära teise tuppa.

«Kuidas ma teda nüüd nii äkki ärritan?» oli Minna solvunud .«Olen alati siin käinud, teda talitanud, ja nüüd järsku ärritan? Noh, kui mind enam ei taheta, mis siis ikka . . .»

Ta mähkis oma suure valge salli kiiresti pea ümber ja asus minema.

«Kuhu siis nüüd?» hüüdis Hilja õnnetult, aga juba oli Minna väljunud.

«Mingu!» ütles Paul. «Nagu ilma temata läbi ei saaks. Küll ma ise ema eest hoolitsen.»

Sul hea ütelda — hoolitsen, mõtles Hilja kibedusega. Lubad palju ja usudki ise, et lubadust täidad, aga siis on sul tuhat asja õiendada ja kõik jääb minu kaela . . .

Tal oli õigus. Niisugune see Paul oli. Igapäevase elu pisiasjadest ta palju ei hoolinud, pidades neid tühiseks. Ta võis ööd läbi lugeda, mõtlemata sellele, kust võtta raha elektriarve tasumiseks. Võis viimaste sentide eest osta emale apelsine, sellal kui leiva kõrvale midagi polnud lauale panna. Ema talle sellepärast etteheiteid ei teinud, vaid ümberpöördult, pidas teda koguni suurejooneliseks. Emale meeldis väga, kui Paul ta voodiservale istus, ta kätt patsutas ja talle ette fantaseeris, kuidas kõikide elu varsti põhjalikult muutub, nii et enam kellelgi ei tarvitse homse päeva pärast mures olla, ja kuidas emal tervis tagasi tuleb, nii et saab varsti voodist üles tõusta. Ema unustas siis kõik hädad ja mured ning ta näkku ilmus õnnelik naeratus, ta silmadesse unistav helk. Ta uskus Paulisse. Kõik, mis Paul ette võttis või rääkis, oli õige ja hea.

Hilja tundis väga hästi, kuidas ema Pauli eelistab, tundis seda teravamalt, et kogu majapidamine tema õlgadel lasus. Sest niipea kui ta vabrikukontorist koju jõudis, algas tal kodus kohe keetmine ja koristamine, pesemine ja triikimine, paikamine ja nõelumine. Ta tegi seda tööd ennastsalgavalt, ei nurisenud ega oodanud kelleltki tänu, oli selle kõigega harjunud nagu paratamatusega. Ta neelas alla ka ebavõrdsuse ema

suhtumises Paulisse ja temasse, mida need ise ei märganudki.

Õhtul saabus Paul koju halva uudisega: Tööliste Kultuuriühing oli suletud. Oma tuju ta siiski langeda ei lasknud. Paljugi mis suletakse! Tuleb otsekohe ellu äratada varuks registreeritud ühing, millel seaduslik õigus on tegutsemiseks. Selle tiiva all võib ka näiteringi töö jätkuda. Kui aga ka see uus ühing suletakse, noh, tagavara-ühinguid jätkub! Tõsi küll, reaktsioon võib ajuti veel tugevnedagi, sest Toompea härrad saavad praegu julgust üle lahe Soomest, kus põikpäiselt vastu seistakse kõigile Nõukogude Liidu katseile leida ühine keel omavaheliste suhete parandamiseks, aga rahva tahe murrab ennast lõpuks ikka läbi!

Järgmise päeva õhtul tuli Hilja koju veel rabavama uudisega kui Paul eile: ta oli töölt vallandatud.

«Kuidas? Vallandatud? Mispärast?» hüüdis Paul.

Mantel veel seljas, istus Hilja taburetile ja käed vajusid tal lootusetult sülle.

«Lihtsalt vallandatud! Kontoris olevat inimesi ülearu, tulevat vähemaga läbi ajada. Ja kõik.»

Paul tõusis laua tagant püsti ja hakkas vihaselt tuba mõõtma.

«Viimane närukael!» hüüdis ta Vinnali kohta. «Või niiviisi mulle kätte maksta!»

Pärast delegatsiooni käimist Vinnali juures oli Paul öelnud, et saab näha, kuidas talle selle käigu eest kätte makstakse. Nüüd oli see siis käes!

Hilja polnud hoopiski sel arvamisel. Üldse talle ei meeldinud, et vend ennast liiga tähtsaks peab, nagu peaks kõik tema pärast tehtama!

«Imelik, miks hakkab Vinnal sinu pärast minule kätte maksma? Ja mis kättemaks see niisugune on, kui ta lubas mulle isegi parema koha muretseda!»

«Mis koha?»

«Oma poja kaupluses.»

«Selle masuurika juures?!»

«Ühesugused masuurikad on nad kõik!» ütles Hilja ja lisas: «Ja mis kättemaksust sinule siin üldse juttu saab olla, kui teised veel rohkem kannatama peavad . . .»

«Kuidas rohkem?»

«Vabrikus hakatakse nüüd nädalas ainult kolm päeva töötama. Nii anti täna kõigile teada.»

Ah, see oligi siis Vinnali vastus tööliste hiljutistele nõudmistele! See oli ju hoop otse näkku, irvitav väljakutse, omamoodi kättemaks töölistele, kes julgesid häält tõsta!

«Ikkagi kättemaks!» ütles Paul.

«Jah, sina oled see maailma telg! Sinu pärast sünnivad kõik asjad!» purskas Hilja äkki välja oma tilkhaaval kogunenud vimma venna vastu, keda ta muidu armastas ja austas.

«Ah, sa ei saa ka mitte millestki aru!» vastas Paul pahaselt. Ta katsus seletada, mida ta just oli mõelnud, aga Hilja võttis asja nii, nagu tahaks Paul ennast õigustada, ja see tõstis tema sõjakust veelgi.

«Emale sa muidugi süüa pole veel andnud?» küsis Hilja püsti tõustes ja pliidi poole astudes.

Pinevus õe ja venna vahel oleks veelgi kestnud, kui poleks tulnud onu Mihkel. Ega temagi meeleolu kõige parem olnud, aga ta näos oli kindlust ja otsustavust. Ta viskas mütsi lauale ja rebis palitu eest lahti, nagu oleks tal selles kitsas olla.

«Sa kuulsid juba?» küsis ta Paulilt. «Enne kollitati läbiotsimisega, nüüd tahetakse ära näljutada. Saab näha, mis nad veel välja mõtlevad! Ja mõnitada oskavad nad ka: tahetavat ju tööliste huvidele vastu tulla ja sellepärast olevatki parem sisse seada kolmepäevane töönädal kui pooled töölised vallandada. Nii seisis väljapandud teadaandes.»

Päeval käinud Vinnal peainseneriga kõik vabriku ruumid läbi, sirgeldanud iga ust ja akent, kõiki tööpinke ja seadmeid, andes mõista, et vabrikus algab varsti suur ümberehitamistöö. Praegune töövähendamine olevat ajutine, see toovat Vinnalile eneselegi kahju, aga mis parata, kõigil tulevat praegu kannatada, sest olevat niisugune konjunktuur. Kui see paranevat, olevat tööd jälle laialt kõigi jaoks. Hiljem kratsinud vormija Laos kukalt ja küsinud meestelt: «Ei tea, mis asi see konjunktuur küll võiks olla?» Vardja vastanud, et pole see mingi asi, vaid päris kahejalgne loom, suur vats ees, karusnahk seljas ja limusiin väravas. Voorep katsunud mehi lohu-

tada ning seletanud, et oleks võinud veelgi halvemini minna, sest Vinnalil olnud tõesti plaan pooled töölised vallandada, aga temal, Voorepil, läinud korda vanamehele auk pähe rääkida, nii et asi lahenenud palju «demokraatlikumalt».

«Keksles teine tükk aega seal oma demokraatiaga,» seletas Mihkel. «Pistsime talle siis tolle protestimärgukirja nina alla, mis valitsusele läheb. Kui tahab demokraat olla, kirjutagu alla. Võtab paberi, vaatab, loeb, tõmbab näo krimpsu. Jah, ütleb, võiks alla kirjutada küll, aga misjaoks need käredad sõnad, nagu «fašistlik politseirežiim» ja teised? Need võivad valitsust ainult ärritada. Küsib siis äkki, kes selle kirja kokku seadis, ja hakkab uurima, kes oma nime sinna alla on pannud. Kus läks kisa lahti! Et mis sa seal nuhid, va müüdav nahk, kas mõtled üles andma joosta või!»

Arutatud siis tekkinud olukorda pikalt-laialt, aga mingile kindlale otsusele pole jõutud.

«Mis seltsimehed asjast arvavad?» küsis Paul.

«Mis nad arvavad! Mõni seda, et tarvis advokaadi poole pöörduda, kohtusse kaevata ja tont-teab mida kõike...»

«Lollus!»

«Muidugi lollus! Mine hundi käest õigust nõudma.»

«See on tõsi,» kinnitas Paul. «Aga tead mis? Te peaksite sedasama ette võtma, mis ehitustöölised. Neilt sõidavad mõned seltsimehed Tallinna kuulama, kas ei saa tööd baasides. Seal peaksid ju ees seisma suured ehitustööd. Vahest läheb neil vaja ka meie töökäsi. Pealegi saaks nõnda hea kontakti nõukogude töölistega...»

Mihkel mõtles veidi, vaatas Paulile suurte silmadega otsa, lõi peoga vastu lauda ja ütles:

«Vaat kus on hea mõte! Mina olen kohe valmis. Venelasi ma tunnen, olen nendega varem koos töötanud. Toredad seltsimehed, vastutulelikud, südamlikud... Ja veel nüüd, kus... Ei-noh, homme räägin teistele, arutame omavahel läbi, saadame kindlasti kedagi maad kuulama... Võiks koos ehitustöölistega sõita...»

Kui küsimust igapidi oli sõelutud, tõusis Mihkel ja läks teise tuppa oma õde vaatama. Sel oli ilmselt väga hea meel, kuid naeratada püüdes virildus ta nägu nii

veidralt jubedaks, et Mihkel tahtmatult pilgu kõrvale pööras. Oli näha, et haige südamel midagi pakitses, aga kui ta rääkima hakkas, olid tema sõnad nagu ilma kondita, vajusid kokku ja Paul pidi appi tulema, et neid ära seletada.

Hilja kohmitses pliidi juures, et õhtusööki teha, aga läbi lahtise ukse kuulis temagi, et ema räägib oma surmast ja mingist kallist asjast kirstu põhjas.

«Kui nad siin puistamas käisid ... värises mul süda ... aga nad ei leidnud ... Paljuks mul neid päevi enam ... Kui minuga juhtub midagi ... noh, siis teate, kus ta on ... Olen hoidnud nagu silmatera ... Kõik võib juhtuda ... minuga ... teiega ...»

Millest nad seal räägivad? mõtles Hilja. Kas sest mõnest kümnerublatükist, mis ema oma matmiseks on talletanud? Aga need pidid olema lillepotis? Ah nii, Mihkel ja Paul teavad, mina mitte ... Olen küll ennastsalgavalt ema eest hoolitsenud, vahel öö läbi tema juures valvanud, et siis hommikul kohe jälle tööle rutata, aga mind ei peeta võrdseks perekonnaliikmeks, kellele kõike võib usaldada ...

«Ainult teie kaks teate ...» kuulis Hilja teisest toast. «Ütelge ka Tammemäele ... Ah Hilja? ... Alles laps teine ... mis tema ...»

Hilja, kel täna küllalt põhjust oli närviline olla, tundis jälle teravat torget, seda valusamat, et see tuli emalt eneselt. Ta vajus pliidi ette pakule ega suutnud enam pisaraid tagasi hoida. Kõik solvasid teda, kõik tegid talle ülekohut, aga polnud kedagi, kellele ta oleks saanud oma südant puistata, kes oleks temast täiesti aru saanud, teda lohutanud! Mitte kedagi ...

Tukk langes pliidi alt põrandale. Hilja kuivatas käeseljaga oma silmad, tõstis tuki üles ja hakkas laialivajunud halgusid kohendama. Tuli lõi rõõmsalt lõkkele.

On siiski üks inimene, mõtles ta. Talle meenus see poiss, kes vahel õhtuti Pauli juures oli istunud ja talle nii imelikult otsa vaadanud ... Jah, võib-olla see ... Aga kas temagi suudab midagi aru saada, paistab ta ju niisama jämedatoimne olevat kui kõik mehed ...

Teisel päeval kaaluti Mihkli ettepanekut vabrikus igakülgselt.

Algul torises vastu ainult monteerimisosakonna tööline Narusk, üks Voorepi käsilasi. Vabrikust ära minna? Ei, seda ei tohtivat teha, sest siis võetaks järelejäänud oskustööliste asemele tööle kes-teab mis võhikud ja vabrik laostuks. Üldse olevat aga inetu ja koguni alandav võõrastele kohe kaebama joosta, kui ise oma asjadega toime ei tulda.

«Alati ikka Nõukogud ja venelased, muud ei kuulegi enam. Nagu ei oskaks meie oma pea enam midagi kinni võtta... Näib, et tahetakse venelasi rohkem usaldada kui oma inimesi...»

«...kui oma kurnajaid!» hüüdis keegi.

«Õige!» ütles Mihkel. «Venelastelt võime sedagi õppida, kuidas oma kurnajatest kiiremini lahti saada.»

Naruski üleolev ja pilkav suhtumine Mihkli ettepanekusse pani mõnegi seltsimehe kõhklema. Vormija Laos arvas, et vaevalt leidub baasides metallitöölistele tööd. Arvatavasti tuleks seal hakata mullatööliseks või müürisepaks. Mõnele, eriti lasterikka perekonna peale, ei meeldinud väljavaade ära kaugele tööle minna: kuidas sa pere ripakile jätad?

Vardja ütles seepeale:

«Ega minulgi peenikest peret nii vähe ole, üks on jälle juurde tulemas, aga kui keegi ütleb, et seal tööd saab, lähen kohe. Ega ma igavesti siia ankrusse ole pandud. Pealegi naine mul saarlane, juba harjunud, et mehed aastateks kaugele kaovad.»

Lõpuks jõuti siiski otsusele, et vaja kõigepealt kedagi maad kuulama saata. Tühjalt sealt juba tagasi ei tulda, vähemalt head nõu ikka antakse.

Kõige kohasemaks kandidaadiks peeti Saare Mihklit ennast.

Ja nii sõitiski ta kahe ehitustöölisega Tallinna kaasa.

Möödus päev, siis teine, kolmas. Ei mingit teadet. Ja ometi oli kokku lepitud, et nad sealt kohe Töölismajja helistavad.

Ei saanudki keegi helistada, sest vaevalt olid saadi-

kud jõudnud Pikale tänavale Nõukogude saatkonna hoone ette, kui politsei nad kinni võttis ja ülekuulamisele viis. Pärast mõnepäevast kinnipidamist saadeti nad kohe sundasumisele vabariigi kaugemaisse nurkadesse...

Läbiotsimised, ülekuulamised, areteerimised, väljasaatmised olid muutunud igapäevasteks nähtusteks ja need ei hirmutanud õieti kedagi. Ümberpöördult, laiad rahvahulgad tundsid üha selgemalt, et terrorirežiim ei või enam kaua kesta. Oli neid, kes kärsitult ootasid, et Punaarmee sellele kiire lõpu peale teeks.

Üks neid oli Rautam. Kord tuli ta kohvikus Pauli juurde ja ütles, nähtavasti oma käredusega talle meeldida püüdes:

«Ma ei saa aru, mis see Punaarmee veel ootab, et ta Toompead puhtaks ei tee!»

Paul vastas seepeale rahulikult:

«Kas te arvate, et Punaarmee on selleks siia tulnud, et seda ajaloolist ülesannet meie käest ära võtta?»

Toompea võimumehed nägid väga hästi, et Punaarmeel pole mõtteski hiljuti sõlmitud abistamislepingut rikkuma hakata ja ta peab rangelt kinni oma ettenähtud ülesannetest, aga sellegipärast tundsid nad suurt rahutust ja närveerisid. Nad hakkasid mängima kõigile silmatorkavat kahe otsaga mängu, näidates ühelt poolt rahvale ja ka Nõukogude Liidu valitsusele üpris lahket nägu, teiselt poolt aga haududes nende vastu kurja nõu. Kuristik sõnade ja tegude vahel kasvas järjest laiemaks. Ühe käega jagati heldelt lubadusi, teise käega veel heldemalt hoope. Ettekäändel, et ei tohi Punaarmee tegevusele vahele segada, areteeriti kodanikke, kes julgesid punaarmeelast kõnetada või talle tänaval teed juhatada. Neid, kes Punaarmeele või Nõukogude Liidule kuidagi poolehoidu avaldasid, koheldi kui roimareid.ja saadeti nende alatistest elukohtadest välja. Töölistel takistati ükskõik mil viisil meelde tuletamast Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva. Aga samas... samas korraldas valitsus ise selle aastapäeva puhul suure banketi valitud külalistele «Estonia» teatrihoones, kus välisminister oma pidukõnes vahutava suuga seletas, kui suurt ja südamlikku sõprust tunneb tema ja kogu valitsus Nõu-

kogude Liidu vastu. See ei takistanud tal banketilt lahkudes oma plaanide haudumist jätkata, kuidas kiiremini lääneriikide hõlma pugeda, ja seda koos mannerheimide ja ulmanitega...

See kahepalgelisus ja silmakirjatsemine aina suurendas valitsuse abitust ja ebakindlust. Tema otsustes puudus järjekindlus ja ta võis samme astuda, millega ise pärast nõus polnud. Nii oli lugu ka Gorki näidendile ettekandeloa andmisega.

Kui Paul ühel päeval läks kirju postile viima, et näiteringi liikmeile eelseisvast proovist teatada, tuli talle vastu Rutt.

«Tead uudist!» hüüdis Paul teretades. «Luba on käes! Etendus on laupäeval, proovi aga teeme homme. Andis peale käia, enne kui oma tahtmise läbi saime suruda! Nad pole eneses enam kindlad ja seda tuleb ära kasutada... Tule kaasa, viskame kirjad posti!»

Ta haaras Rutil käe alt kinni ja pööras ta poolvägisi ümber. Ise rõõmsas meeleolus olles tahtis ta oma rõõmu ka Rutile nakatada. Aga sellele polnud uudis meeltmööda. Ta oli lootnud, et etendus üldse ära jääb, sest polnud suurt lusti oma saamatust publiku ees demonstreerida. Eriti piinlik oli Rutil isa pärast, kes tema näitlemisoskusest kindlasti pettuks ja Paulist ei tea mida kõike mõtlema hakkaks...

«Sa polegi rõõmus?» küsis Paul.

Rutt oli oma näo tõmmanud kotiknahkse krae varju, kust ta silmad nukralt kuhugi kaugemale olid sihitud.

«Mis ma ikka rõõmustan. Ma ju tean, et sel eksamil läbi kukun!»

See oli öeldud vaikselt, ohvri alistumusega. Paul, kes peaaegu oli unustanud, et ta viimase proovi ajal Rutile meelehärmi oli tekitanud ja must kass nende vahelt läbi oli jooksnud, tundis äkki, et ta on Ruti vastu tähelepanematu olnud. Tal oli peaaegu valus neid kurbi silmi vaadata ja tunda, et Rutt tema siirast rõõmu ei jaga.

«Sina!» sosistas ta suure hellusega Ruti käsivart pigistades.

Ruti süda sulas ja kerge naeratus ilmus ta näkku.

Nad kõndisid tükk aega teineteise vastu liibunult vai-

kides edasi. Pooleldi arga, pooleldi kelmikat pilku Paulile heites ütles Rutt äkki:

«Jah, aga kui ma siiski halvasti esinen? Kas sa ei pahanda?»

«Ah, siis ikka see huvitab sind? See pole ju praegu nii oluline. Küll sa näed, sa mängid veel väga hästi! Milleks sa ikka nõnda kahtled?»

«Ma ei kahtlegi!» vastas Rutt ennast veenda püüdes. «Poleks ka midagi, kui ainult võõrad pealt vaataksid, aga kui tulevad omad tuttavad, siis on piinlik ja mul kaob enesekindlus . . .»

«Mis sa sellest mõtled! Ja kes need tuttavad sul sinna ikka tulevad? M e i e inimesi sa ju ei tunne. Võiks juttu olla ainult neist, keda sa ise oled kutsunud. Oled sa palju pääsmeid ära müünud? Kas näiteks Piiber tuleb?»

«Mis siis?» küsis Rutt veidi muiates.

«Ma niisama . . . Kui temasugune saalis istub, võib sul enesekindlus tõesti kaduda . . .»

Mis see nüüd jälle oli?

«Kas sa arvad, et ma teda kardan?»

«Kardad? Oh ei! Aga tema skeptiline suhtumine võib mõjuda halvavalt. Ja üldse see skepsis . . .»

Asja ees, teist taga, hakkas Paul äkki kogu oma ägedusega seda haritlaste hulgas levinud haigust ründama. Et neil oleks millegi vastu ka ehtsat vaimustust, valmisolekut mingi idee pärast tulest ja veest läbi minna! Et neile midagi ka püha oleks, midagi ka südameni tungiks! Seda pole! Aga targutamist, põlglikku muigamist, ironiseerimist — sellel pole aru ega otsa! Seisavad nagu raagus puud keset suve: kõik oksad lehemardikail paljaks näritud. Hoidku Rutt neist eemale. Sest mõni niisugune mardikas on ka tema hinge roninud. Algul, jah, näidanud Rutt palju julgust ja agarust, aga nüüd? Nüüd on ta tagasi tõmbumas, ikka rohkem tuleb nähtavale kaksipidi-mõtlemine, kõhklus. Kui tahad julgelt sammuda, tuleb kaugemale ettepoole vaadata, kaugemat sihti silmas pidada. Kui aga purdel minnes aina alla vette vahid ja iga sammu kaalud, hakkad varsti taaruma ja kukudki alla.

«Sul võib õigus olla,» vastas Rutt järele andes.

«Võib? Ei, ütle parem, et o n õigus.»

«Jah, aga . . .»

«Aga?»

«Kas sa siiski ei liialda? Meie haritlane pole sugugi ainult skeptiline . . . On olemas ka hoopis teistsuguseid . . . Ja isegi nende skeptikute suust kuuleb vahel muud . . .»

«Mida muud?»

«Kas või siirast protesti . . . ülekohtu vastu . . . valitseva korra vastu . . .»

Rutt ütles seda kuidagi abitult, ebakindlalt, ja Paul haaras kohe ta sõnadest kinni.

«See sõrmkübaratäis protesti? Seda riputatakse ju niisama moepärast vürtsiks sekka!»

Nad olid postkontori eest juba mitu korda mööda kõndinud. Paul rääkis ikka veel ägedalt, kellegi nähtamatu vaenlase vastu võideldes. Vahel tundus Rutile, et Paul tahab ka teda nendesamade vaenlaste hulka tõugata. Ta ei osanud ennast kuidagi kaitsma hakata ja jäi järjest sõnaahtramaks.

«Aga miks ma sulle sellest kõigest nii teravalt räägin?» küsis Paul, nähes, et Rutt ei taha ta ägedale kõnelusele enam reageerida. «Ma tahan, et sa oma kõhklustest lahti saaksid. Ma ei mõtle ainult su osa mängimisele näidendis. Tühja sellega, kas läheb see hästi või halvasti . . . Kui ma sind kord, mäletad, teiste ees natuke puudutasin, olid sa solvunud. Jah, mida rohkem ennast armastatakse, seda kergemini ja sügavamini solvutakse. Aga tühja ka sellega! See pole tähtis. Palju kurvem on see, et sa oled hakanud kõikuma. Kahtlema mitte ainult enese võimetes, vaid kogu meie ürituses . . . Võib-olla sa kahetsed ka seda, et oled üldse meiesugustega tuttavaks saanud? . . . Ja miks ei peakski sa endistviisi vaikselt edasi elama, ilma et ennast millessegi segaksid? Noh, õpid, lõpetad ülikooli, lähed mehele, soetad perekonna, mis ikka! Aga nüüd, mine tea mis kõik võib tulla, võid ennast blameerida, hõlmapidi kuhugi vahele jääda, oma auväärt isale varju heita . . .»

Rutil oli nutt kurgus. Veel äsja oli ta oma käsivarrel tundnud Pauli paljuütlevat pigistust . . . aga nüüd?

Ei, ta ei salli mind, ei salli mind enam! kordas ta endamisi, kui oli Paulist lahkunud. Ta kõndis sihitult

mööda märgi tänavaid, peatus vaateakende ees, ilma et oleks väljapandud asju näinud. Ei märganud tuttavaidki, kes vastu tulid ja teda teretasid. Mis ma oma südames tunnen, see ei lähe talle korda. Kõik muu on talle tähtsam... Ta võis nii rõõmus olla homsest proovist, mitte minust, mitte minust...

Äkki märkas ta, et on hakanud sadama kergeid lumehelbeid. Neid langes ta mantlile, need kõditasid ta nägu. Ta lõi pea selga, jõudes mingile otsusele.

Ei! Ta peab nägema, et ma pole mingi kõrreke tuule käes! Enesearmastus, ütles ta? Olgu! Noh, seda jätkub veel, ja mitte ainult solvumiseks, vaid ka kangekaelsuseks!

Järgmisel etenduse proovil näitaski Rutt, et ta võis oma osa paremini mängida kui Paul oli lootnud. Selle kiitvad märkused võttis ta aga vastu täieliku ükskõiksusega ja proovi lõpul kadus Paulile märkamatult ära. Las tunneb, et ka mina olen olemas!

Etenduse päeval pidi Paul vist vasaku jalaga voodist välja astunud olema, sest ta oli pahur, kõik puutus talle kuidagi ette, ikka läks midagi viltu. Juba kodus tuli sõnavahetus õega, kui ta aga Ruti juurde läks, ei saanud ta temaga kokku. Töölismajas oli lava alles korraldamata, rekvisiidid puudusid, kohal polnud veel kedagi peale jumestaja. Must sametkuub seljas, kaelasidemeks sama värvi suur lehv, seisis see sügavamõtteliselt oma avatud kohvri ees, üks käsi kuuehõlma all puusas, kuna teine käsi lõuast kinni hoidis. See oli kunagine näitleja, kes endale aja jooksul oli kogunud suure tagavara parukaid ja habemeid, mida laenutas küll maskeraadide jaoks, küll isetegevusringidele.

«Noh, kuidas on? Kõik korras?» küsis Paul mööda minnes.

«Korras. Kõik läbi mõeldud. Vaadake siia...»

Ja suur kunstiharrastaja hakkas vaimustatult Pauli ette laduma tutthabemeid, kikkhabemeid, ratashabemeid, põskhabemeid.

«Ja see siin, näete, on teie jaoks.»

Enne kui Paul midagi öelda sai, oli jumestaja ruuge karvapõõsa talle juba näkku vajutanud.

«Lihtsalt perfektne! Vaadake peeglist!»

Paul tõmbas habeme eest.

«Mis Sintsov see on habemega!»

«Kuidas siis habemeta?! Taevake, habemes on ju karakter. Terve kvintessents! Kas ma vähe olen Sintsove näinud? Juba viiendal aastal. Teid polnud siis veel olemaski. Ei, revolutsionääril peab olema habe ja vurrud, kuidas siis muidu!»

Kui Paul eemaldus, jäi jumestaja õnnetult seisma. Ta pomises endamisi:

«Kõik tahavad aina pügatud ja raseeritud olla. Aga heldeke, mis siis mina peale pean hakkama? Kas elu lõpul veel frisööriametit pidama? Lihtsalt tragikoomiline!»

Rutt oli enne etendust kinnine ja trotslik. Mida ärevamalt Paul ringi askeldas ja mida ägedamalt pahandas, kui midagi korrast ära oli, seda rahulikumaks muutus Rutt. Talle paistis naljakas kõiki haaranud rambipalavik, see võltshabemeis ja grimeeritud nägudega inimeste põhjusetu edasi-tagasi sõelumine ja närveerimine.

Läbi eesriideaugukese alla saali vaadates nägi ta oma isa liikumatult istuvat nagu vahakuju, pilk ühte punkti sihitud. Eemal seina ääres seisis Rautam. Ta silus peoga oma siledaks kammitud juukseid. Seljas oli tal uhiuus must ülikond valge rätikuga rinnataskus, nagu oleks siia kokku kutsutud kes-teab mis peen salongipublik. Oma tavalisel kohal istus Juustupea. Täna oli ta kaine. Keerutades oma pikki vurruotsi, silmitses ta uurivalt saabuvaid inimesi. Uksest astus sisse doktor Milistver neiuga, kel olid mustad silmad ja juuksed ning veripunased huuled. Kas see oligi see enesemürgitaja, kellest nii mõndagi Ruti kõrvu oli ulatunud? Kas see kergete elukommetega tüdruk vanapoissi sisse ei vea? Või on nende vahekorras tõesti ka midagi sügavamat?

«Hakkame peale!» kostis Pauli hüüatus. «Märku anda!»

Sel hetkel kutsuti Paul kiiresti juhatusetuppa.

«Pole aega,» vastas ta kärsitult. «Etendus algab kohe.»

«Aga etendus jääb ju ära!»

«Kuidas ära? Mis jutt see on? Kes seda ütleb?»

«Just praegu tuli keeld.»

Juhatusetoas seisis pruntispõskne politseinik, müts peas, lehvitades käes paberit, mida aeg-ajalt suu juurde tõstis, et sellele peale puhuda.

Kõivul oli kulm kortsus. Ta ütles Paulile õlgu kehitades:

«Näe, suu löödi jälle kinni. Olin sunnitud allkirja andma.»

Paul ei suutnud ennast enam vaos hoida:

«Kuradi pihta, mis narrimine see on! Ja viimasel silmapilgul! Miks lubati siis nii kaua proove teha?»

Politseinik võttis mütsi peast, pani paberilipaka selle põhja ja tahtis minna.

«Oodake, oodake, kuhu te lähete? Saate aru, me ei saa ju nii, saal on rahvast täis, igaüks on pääsme ostnud . . .»

«Pole minu asi!» vastas politseinik ükskõikselt.

«Kuidas pole teie asi? Juustu . . . see tähendab, teie esindaja on kogu aeg proovidel istunud, iga sõna kuulnud, pole ühtki märkust teinud. Ja nüüd äkki! . . . Lausa sigadus! Helistame kohe, küsime järele.»

«Kellele sa siin veel helistad?» ütles Kõiv pahuralt.

«Politseiprefektile.»

«Sellest pole kasu,» tähendas politseinik mütsi pähe seades. «See on sisekaitseülema enese korraldus. Telefonogramm, just praegu saadud.»

«Oleks võinud ometi paar tundi viivitada . . .»

Paul vaatas põlastavalt politseiniku otsa, nagu oleks tema kõiges süüdi, ning jätkas:

«Aga rahvas? Kuulake, seal plaksutatakse, ollakse rahutu . . . Kas sisekaitseülem ise on näidendit lugenud? Või soovitati kohaliku ülemuse poolt etendus ära keelata?»

«Ei või teada.»

«Mis halba sest näidendist siis leiti?»

«Ei või teada.»

«Tahate meid rahva ees petjaks teha?»

«Pole minu asi. Käsk on käsk.»

Mundrimees laotas käsi, pöördus ümber ja lahkus toast.

«Kas pole kuradid!» hüüdis Paul täis viha ja nördi-

must. «Pinguta, näe vaeva, ja äkki... Aga kui sellest mitte hoolida? Las topivad suu vägisi kinni!»

«Mis seal veel toppida! Politseinike salk on hoovis. Hea, kui saad paar sõnagi rahvale ütelda. Lähme!»

Hetk hiljem astus Paul eesriide ette. Ta kahvatu-tõsisest näost võis kohe midagi halba välja lugeda. Saal jäi vait.

«Seltsimehed, kaaskodanikud! Just praegu... saime... sisekaitseülema poolt korralduse... Meie etendus keelatakse ära. Oleme sunnitud vägivallale alistuma. Niisiis tänane etendus jääb ära.»

Vaikus kestis ainult ühe silmapilgu, siis tõusis tohutu meelepahatorm. Kostis vihaseid protestihüüdeid, vilet ja trampimist. Keegi ei liikunud paigast, ainult Juustupea oli püsti tõusnud.

Paul tõstis käe, andes märku, et soovib midagi lisada. Jäädi kuulama.

«Pääsmete eest antakse raha tagasi.»

Mitte seda polnud rahvas oodanud. Torm tõusis uuesti.

«Mis pääsmed! Mis raha! Tahame etendust! Ärge laske ennast hirmutada! Eesriie üles! Laske käia! Maha vägivald! Maha vägivallavalitsus!»

Juustupea oli ähvardava poosi võtnud. Talle sisistati. Keegi laskis sõrmede vahelt kõrvulukustavat vilet.

«Seltsimehed! Palun rahu! Palun rahu!» karjus Paul müra ja vilede sekka ning tõstis käe. Ta ei teadnud isegi veel, mida öelda, kuidas sõnades väljendada seda, mis sees pakitses.

«Seltsimehed!» hüüdis ta, kui saal veidi vaiksemaks oli jäänud. «Seltsimehed! Suu võidakse meil sulgeda, aga rahva häält — mitte iialgi! Pidage meeles, seltsimehed, meie pole üksi. Meiega on suur nõukogude rahvas. Elagu Nõukogude Liit! Elagu Punaarmee!»

Rahvas oli püsti tõusnud ja plaksutas pööraselt. Tundus, nagu oleksid äkki paisu tagant välja pääsenud tulvil kevadised veed ja kohutava jõuga edasi tormanud, purustades eest kõik tammid. Juustupea ajas mõlemad käed kõrgele üles, tahtis rahvast hirmutada ja vaigistada, aga ta oli ses hiiglalainetuses nagu uppuja, kes viimases hädas püüab käsi veest välja sirutada.

Talle rutati appi: kõigist ustest tungisid rüsinal sisse politseinikud. Neid võeti vastu vilede ja vihaste hüüetega.

Töölismajast väljaaetud inimesed ei läinud kohe laiali, vaid jäid selle ees väikesel platsil seisma. Vahetati mõtteid tekkinud olukorrast, pahandati ja kiruti.

Ilm oli tuisule läinud. Vinge tuul keerutas lund ja rebis peakatteid, siin-seal oli tänav lagedaks pühitud, aga teisal paistsid pimedast ööst, mida ainult kollakas tulesilm hoone läve kohal valgustas, kõrged lumehanged. Tuisu vihane keerutus tõstis tuju. Keegi algatas laulu, teised lõid kohe kaasa ja juba kajas algul tasa, siis aga järjest kõvemini:

«Julgesti, vennad, nüüd tööle,
võitlema hüütakse meid.
Endale priiusemaale
rinnaga murrame tee.»

Nagu maa alt kasvasid äkki välja mundrimehed. Kumminuiadega umbropsu hoope jagades katsusid nad tihedaid salku laiali peksta. Tekkis kisa, kostis vilet ja maha-hüüdeid. Püüti vahistatud seltsimehi vabastada.

«Mis siin lahti on?» küsis rahvasummas väljunud professor Känd ehmunult.

«Laiali minna!» käratas tema peale üks politseinikest, kes millestki ega kellestki ei küsinud, vaid ähmi täis kuhugi edasi trügis. Tuulehoog lõi professori silmad lund täis, ta võttis oma näpitsad eest, et nägu puhtaks pühkida.

«Mis sa, lojus, seisad! Tee, et minema saad!»

Ta sai tubli matsaka selga ja tahtis kohe ümber pöörduda, et vaadata, kes see niisugune metsaline on, kes seda julgeb, aga näpitsad kukkusid sõrmede vahelt maha.

«Oodake, palun,» ütles ta abitult. «Mu prillid...»

Keegi ei mõtelnudki oodata. Kui ta seal nõnda kätega maast oma prille otsis, andis mundrimees talle saapaga müksu ja ta kukkus käpuli. Enne veel kui ta tõusta sai, järgnes teine müks ning ta lendas laiali aetud kätega

mõned sammud ettepoole, kuni keegi ta kinni haaras. Ta osutus äkki keset rahvahulka, kes teda ootamatult igast küljest kaitses.

Alles kodus toibus ta vapustusest.

«Mis sinul on? Sul pole inimese nägugi peas!» hüüdis Linda.

«Ah, ei midagi! Prillid kaotasin ära ja kukkusin maha.»

«Ja kuidas sa nii vara koju said?»

«Vara? ... Etendust polnud ... Keelati ära.»

«Taevas tule appi, või keelati ära! Ja kus on Rutt?»

«Küll ta tuleb. Aga nüüd jäta mind, palun, rahule.»

Professori truu eluseltsiline oli sellega harjunud, et ei tohtinud palju mehe asjadesse segada, ega pärinud siis ka enam midagi.

Professor sulgus oma kabinetti ja vajus väsinult tugitooli.

Uskumatu! Kuidas see üldse võimalik oli? küsis ta eneselt. Või nägin ma und? Keegi pole mind eluilmas julgenud sõrmeotsagagi puudutada, ei vaimselt ega kehaliselt, nüüd aga tuleb mingisugune tattnina, virutab kumminuiaga ja lööb saapakontsaga! Mäherdune jultumus! Milline teotus ja häbi! Mina, kuulus teadlane, vaimumaailma esindaja, kes seisab pea jagu kõrgemal kõigest maisest ... Minu kullaga kirjutatud nime loevad tulevased põlved kord hardusega mälestussambalt. Aga nüüd ... milline tohutu barbaarsus, taevani kisendav ülekohus! Õnn veel, et ainult prillid kaotasin ja mitte kogu oma väärikust! Sest nii mõnigi oleks võinud mind ära tunda, näha, kuidas ma seal neljakäpakil maas ukerdasin! Ei, tuleb lihtsalt alla neelata see häbistus, maha vaikida see ülekohus ... Sest muidu sõtkutakse see häbi veel laiali ...

Ta tähtis isiksus oli nii sügavasti puudutatud, et tal meeldegi ei tulnud teised inimesed, kes niisamuti võisid kannatanud olla. Ja kui Rutt koju tuli äreva teatega, et Paul on areteeritud, ütles ta ainult:

«See vähemalt on arusaadav ...»

«Kuidas arusaadav?» oli Rutt kohe temas kinni. «Mis sa sellega tahad ütelda? Kas ülekohut õigeks mõista?»

«Oli vähemalt põhjust ...»

«Küll nad ta lahti lasevad!» katsus ema tütart vaigistada.

Mis on see areteerimine minu häbistamise kõrval! mõtles professor endamisi. Aga õnneks ei tea nad sellest midagi.

Ses perekonnas armastas igaüks oma muret üksi kanda. Ka Rutt oli selles vaimus üles kasvatatud, aga nüüd tundis ta esimest korda, kui raske on enesega üksi jääda. Alles nüüd, kus tal lootus kadunud oli Pauli nii pea näha saada, tundis ta, kuidas ta süda oli tema külge kinni kasvanud. Nii piinlik oli meelde tuletada oma väiklast trotsi ja jonnakust Pauli vastu viimasel ajal, kuigi ta seda jonnakust teinekord veidi tagant järele aitas... Kuidas oleks ta nüüd tahtnud Pauli ligidal viibida, talle õnnelikult otsa vaadata, teda imetleda, temaga mõtteid vahetada, teda miskipärast tänada...

KAHEKSATEISTKÜMNES PEATÜKK

Järgmise päeva varahommikul jooksis Rutt kohe Pauli koju.

«Kas Pauli kodus ei ole?» küsis ta Hiljalt juba uksel.

«Ei ole veel tulnud,» vastas see rahulikult.

Oli ju vend nii mõnigi kord öösel kodunt ära olnud ning selles polnud midagi erilist.

«Taevake! Te siis ei teagi! Ta areteeriti ju eile! Lahti pole teda siis lastud?»

Ja Rutt hakkas jutustama, mis kõik eile õhtul sündinud. Aga Hilja suhtus kõigesse külmaverelisemalt kui Rutt oli oodanud. Ta jäi niiskunud silmadega ainult hetkeks ebamääraselt vaatama ja lausus siis, rohkem nagu iseendale:

«Et see ka nii raskel ajal pidi juhtuma...»

Pauli saatus oli Rutti palju rohkem haaranud kui ta ise arvata oleks võinud. Kogu öö polnud ta silma kinni saanud, vaid ainult temale mõelnud. Hilja aga ei paistnudki rööpast välja lööduna. Rutil näis seetõttu Paulile nagu rohkem õigust olevat kui Hiljal ning ta ei varjanudki oma väikest üleolekutunnet.

«Ja teil ei olegi kahju?» imestas ta.

«Mis kahjust rääkida...» vastas Hilja. «Küllap Paul talitas õieti. Ta teab, mis ta teeb. Niisugune ta on, ei hooli millestki ega karda kedagi, kui õige asja eest välja astub. Ja vangla? See teda juba ei murra!»

Hilja oli Paulile uhke, Rutt aga tema pärast õnnetu. Seda vahet märkas Rutt küll, aga ei tahtnud enesele hästi tunnistada, seda enam et Hilja suhtumine Paulisse tundus kõrgem ja õilsam olevat.

«Kuidas te nüüd ilma temata elama hakkate? Teil on ju raske, ise olete ka veel töölt vallandatud...»

Ruti sõnadest paistis läbi, nagu tahaks ta Hiljat aidata. Aga see heategevuse tagamõttega kaastundmus ei meeldinud Hiljale põrmugi. Ei, tal ei ole midagi vaja, küll ta juba läbi tuleb.

«Aga kui ema teada saab, mis Pauliga on juhtunud?...»

«Mis siis?»

«See võiks temasse halvasti mõjuda.»

Ei, seda ei juhtu, seletas Hilja. Ema usub Pauli õnnelikku saatusesse nii kaljukindlalt, et seda ei suuda ükski katsumine kõigutada.

Paul, Hilja, ema — kui meelekindlad nad olid, kui ühteviisi vankumatult nad uskusid oma asja õigsusse! Ja kuivõrd erinev neist oli Kändude perekond! Ruti kodus elas igaüks omaette: isa tuhnis raamatuis, ema tegeles majapidamisega ega tundnud muid huvisid, ja Rutt ise... Polnud midagi suurt ega haaravat, mis neid kolme oleks ühte sidunud. Harva juhtus, et see, mis üks tegi või mõtles, teist väga huvitas. Siin aga oli elu Pauli, Hiljat ja nende ema ühteviisi karastanud, nad sitkeks teinud, neis kasvatanud oma klassi teadvust ja tulevikuusku...

Sellest ajast peale, mil Rutt Pauli mõjul oma vaateid oli muutnud, neid ainuõigeks pidama hakanud, oli ta alati suurt piinlikkust tundnud oma jõukama elujärje pärast. See keldrikortergi siin oma viletsa sisustusega oli talle nagu etteheiteks. Teised pidid palehigis leiba teenima, tema võis süüa kalkunipraadi ja imeda läbi õlekõrre jäätšokolaadi... Jah, õige, ta on kasvanud majanduslikult kindlustatuna ja sellepärast pole tema

vaadetes seda sisemist terviklust mis Paulil. Ta peab selle enesele alles kätte võitma.

Neid siseheitlusi, võitlusi sissekasvanud eelarvamuste ja harjumuste vastu, eneseületamist, mis pidi läbi tegema Rutt, Hilja ei tundnud. Ta kasvas lihtsalt nagu taim oma mullas, keegi polnud teda sealt välja juurinud ja ümber istutanud. Sellest ehedusest oli Rutt nii vaimustatud, et ta lahkudes Hiljat selle suureks hämmastuseks suudles.

Vaevalt oli ta läinud, kui samade sõnumitega tuli Espe. Austades Hiljat, oli see jässakas, ümmarguse näoga poiss, kelle põskedesse naeru ajal väikesed lohukesed tekkisid, mis talle lõbusa ilme andsid, omamoodi arg ja kohmakas. Et oma õrnusi varjata, võis ta vahel olla koguni jäme ja labane. Ta rääkis valjusti:

«Teate, mispärast ma tulin? Pauliga läks eile räbalasti. Nägin, kuidas ta ära viidi. Oli madinat, mõned said tublisti klobida, ma ise pääsesin terve nahaga...»

«Ärge nii kõvasti! Mul teises toas haige.»

«Ah, pagan võtaks!» turtsatas Espe ja lõi käelaba suu ette.

Sosinal jätkas ta:

«Ei tulnud meelde! Te siis teate seda lugu juba? Trügisin Paulile appi, aga kus sa paljaste kätega nikkelnokkade vastu... Toredasti rääkis see teie vend! Paar sõna küll ainult, aga näe, minagi tagusin käed villi. Kohe võttis nagu kurgust kinni...»

«Võtke ometi istet.»

«Ei ole aega. Tulin ainult seda ütlema, et teaksite. Pole viga, küll varem või hiljem lasevad ta vabaks. Hirmutavad natuke, aga ise värisevad. Oleks pidanud julgemini vastu hakkama, politsei oleks sääred teinud. Ausõna!»

Ta tahtis lahkudes Hiljale midagi lohutuseks öelda, aga ei leidnud sobivaid sõnu ning tal hakkas piinlik. Ta seisatas hetke lävel, punastas kergelt, lõi siis äkki käega ja ruttas minema, hõigates juba kinnise ukse tagant: «Nägemiseni!»

Ootamatult ilmus Paul õhtul koju.

«Sina!...» imestas Hilja. «Ja meie emaga arvasime, et nii pea sind enam ei näe.»

«Ega palju teistmoodi olegi. Pane mu seljakott valmis. Läheb kohe minekuks.»

Paul nimetas väikest linnakest Kesk-Eestis, kuhu ta juba täna välja saadetakse. Aega on antud ainult pool tundi koju asjadele järele tulla.

Emale ütles ta, et peab mõneks ajaks ära sõitma. Ema aga taipas kohe, milles asi seisab.

«Ka mina... ka mina...» ütles ta ainult ja vaatas äkki kurvaks muutunud pilguga Pauli otsa, kes ta voodi juurde istus ja ta käe oma pihku võttis. «Ka mina... ehin... pikale reisile...» Ning ta silmanurka valgunud pisar veeres üle põse padjale.

«Ei, emake!» silitas Paul õrnalt haige kätt. «Sinul pole vaja kuhugi rutata. Me elame veel palju ilusaid päevi koos — sina, Hilja ja mina. Ega ma siis kauaks, tulen varsti tagasi, jaa, ja sa saad terveks, päris-päris terveks, tuled voodist välja, õpid jälle käima, algul mööda tuba nagu väike laps, hiljem, kui jalad juba kannavad, viin sind jalutama, siis sõidame linnast välja metsa, jõe äärde luhale... Ümber on kevad, päikesepaiste, õitsevad lilled, lõokesed tõusevad õhku, taevas on nii sügavsinine ja avar...»

Ema kuulas ja kuulas, näole ilmus kerge naeratus. Ta püüdis oma mõttelennuga pojale järele jõuda, aga väsis varsti, silmad vajusid kinni ja ainult näole jäi edasi püsima õnnelik naeratus.

Nähes, et ema magab, laskis Paul ta käe tasakesi lahti, tõusis ja läks kikivarvul teise tuppa. Seal pakkis Hilja hoolega pesu samasse rohelisse seljakotti, millega Paul kord Hispaaniasse oli kavatsenud sõita.

«Tead sa, Hilja, kui emaga peaks... midagi juhtuma... ja mind siin ei ole...»

Pauli hääl kippus värisema, ta hammustas huulde, jäi hetkeks vait ning jätkas kindlamalt:

«... siis pelargooniapotis, tead, seal teises toas, on emal peidus mõned kuldrublad... Igaks juhuks, mõistad?»

Hilja teadis seda isegi, aga mõte ema surmast tegi teda härdaks.

Lõpuks sai seljakott korda. Hilja aitas selle vennale

selga. Müts peos, vaatas Paul korra veel üle ukse teise tuppa, suudles oma õde laubale ja läks.

Kerge sall ümber tõmmatud, jooksis Hilja talle järele ja saatis teda hooviväravani. Seal nägi ta oma üllatuseks kahte tumedat kogu, kes kohe Pauliga kaasa läksid.

Tagasi tuppa tulles tundis Hilja ääretut väsimust. Ta heitis siiasamasse Pauli sohvale pikali, tõmbas enesele mantli peale ja uinus kohe.

Virgus ta vastu hommikut toa jahedusest ja jooksis kohe pliidi juurde tuld tegema. Siis aga tuli tal meelde, et ka emal võis külm olla, ja ta viis talle oma mantli peale. Ema magas rahulikult ega kuulnud midagi.

Kuni tee keema läks, istus Hilja pliidi ees ja vaatas nukralt tulle. Jah, kerge see elu tal polnud: isa mõrvatud, onu välja saadetud, nüüd ka vend, teised vennadõed kõik surnud või kadunud, tööd pole, raha pole. Hea, et emagi veel elab. Olgu ta kuitahes haige, peaasi, et ta elab.

Tee oli ammu keedetud ja pliidil soojas, aga ema ei ärganud ikka veel.

Eilsed ärritused, mõtles Hilja, las puhkab. Ja ta hakkas koristama Pauli tuba, mis polnud vähem segi kui pärast läbiotsimist. Aga siis hakkas teda närima paha kahtlus.

Ta jooksis teise tuppa, et kuulatada, kas ema hingabki enam.

Ta hüüatas tasakesi, hõikas kõvasti, aga ema lamas liikumatult. Käsi oli katsumisel võikalt külm...

Mõte surmast, tõelisest surmast ei mahtunud kuidagi Hilja ajju. Õhtul ema alles kõneles, naeratus elas veel praegugi ta näos, tee tema jaoks oli kuum, suur seinakell tiksus rahulikult edasi, raamat, mida Hilja äsja veel ette oli lugenud, lamas lahtisena laual... Kas ema siis iialgi enam teada ei saa, millega see romaan lõpeb?! Ning Hilja puhkes meeletult nuuksuma...

Mõni päev pärast matust, ühel hilisõhtul, kui Hilja Pauli toas sohvanurgas kägaras istus ja aeg-ajalt teed rüübates vennale põlve otsas kirja kirjutas, koputati uksele. Hilja laskis jalad sohvalt kiiresti alla ja küsis, kes seal on. Vastuse asemel koputati uuesti. Ega ometi jälle mõni läbiotsimine?

Tuli Tammemägi ja vabandas, et nii hilisel tunnil veel eksitab.

Ta käitus väga koduselt ja sinatas Hiljat.

«Olid ikka alles päris tirtsukene, ütlesid mulle onu, ronisid sülle, kiigutasin sind jala peal. Aga nüüd vaata, iseseisev, täiskasvanud tüdruk juba!»

Kuni Hilja ema elas, olnud ta muretu, aga nüüd, kus ka Paul ära on ja Hilja ihuüksinda suurest perest järele jäänud, tulnud ta vaatama, kuidas ta ka elab. Ta tuletas meelde aegu, kus ta nende kodus ennast varjas ja kuidas tema eest siis hoolitseti. Ta kõneles sellest nii soojalt, et Hiljal kadus igasugune võõrastus.

«Sa vist tead seda, et su ema ei varjanud tookord üksnes mind, vaid midagi veel kallimat? Tead sa selle panipaika?»

Tammemägi nägi, et Hiljal on raske vastata, ega hakanud ka peale käima. Hiljale, keda uudishimu piinas, meenus ema soov saladuse asupaigast ka Tammemäele teatada. Võib-olla Mihkel ja Paul ei saanudki mahti seda talle edasi öelda...

«Kirstu põhjas!» lipsas tal suust. «Seal teises toas.»

Vahest poleks ta tohtinud seda öelda? Ta jäi umbusklikult Tammemäe otsa vaatama. See taipas ja rahustas teda:

«Ma ise olingi, kes selle saladuse kord su ema kätte hoiule tõi. Peale minu ja paari seltsimehe ei tea sellest keegi midagi.»

«Isegi mina mitte,» ütles Hilja aralt.

«Kuidas ei tea? Aga ise räägid?»

«Mis asi see on, seda ma tõesti ei tea. Seda pole ma kelleltki küsinud. Ka emalt mitte. Tean ainult, kuidas ta seda hoidis nagu silmatera, ja kui läbiotsijad siin kord seda kirstu puistama hakkasid, sai ema oma teise löögi.»

«Kui sa suudad saladust pidada, siis lähme vaatame, kas kõik on korras. Kas välisuks on lukus? Ja aknad? Need ka hästi kinni!»

Tagatuba oli nii kõle ja külm, et võis hingeauru näha. Seina ääres seisis suur kumera kaanega ja sissepõletatud kirjadega vana värvimata riidekirst. Lapsena oli Hilja ikka armastanud ema kõrvale tulla, kui ta kääksuva kaane üles tõstis ja sellele toe alla pani. Kaane

siseküljele olid kleebitud trükitud sinised meelespealilled ja kirstu sisemusest hoovas alati vastu värske pesu ja koirohu lõhna. Ema oli alati hoiatanud, et laps oma pead kirstule liiga lähedale ei ajaks, sest kui tugi juhtub alt ära nihkuma, lööb kaas pea otsast kohe ära. Nüüdki oli Hiljas säilinud hirm selle ülestõstetud kaane ees, mille all suured saladused peitusid.

Ta tühjendas kiiresti kirstu sisu, kuni selle põhi nähtavale tuli. See oli vineerist ja nõtkus veidi, kui kõvasti peale vajutada. Mööda kirstu külgi, tihedasti vastu selle põhja, jooksis õhuke liist. Kõigepealt tuli kõrvaldada see.

Hilja seisis kogu aeg kirstu kõrval ja jälgis Tammemäe askeldamist. Mind peeti küll alaealiseks, mõtles ta, aga näe, Tammemägi ei pidanud. Tal on rohkem taipu. Ja ta peab ka nägema, et ma pole vähem usaldusväärt kui teised.

Viimaks sai Tammemägi kirstu topeltpõhja vahelt kätte suure lina, mille sisse oli õmmeldud midagi pehmet. Teises toas õmblusi lahti ratkudes vilksatas lina seest ääreke punast siidi. Punane lipp!

See laotati põrandale maha. Üle kanga oli tikitud kuldsete tähtedega eesti ja vene keeles: «Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» Tammemägi jäi kauaks selle ette mõtetes seisma. Hilja nägi ta kiindunud pilku ega julgenud teda häirida. Ta enda mõtted viibisid ema juures, kes seda lippu truult oli hoidnud ja kelle hingesuurust ta nüüd veel enam mõistma oli hakanud.

«Jah, see võitluslipp . . .» seletas Tammemägi. «Kahes revolutsioonis on ta lehvinud ja hiljemgi demonstratsioonidel, kodanluse hagijad on püüdnud teda puruks rebida . . . Aga näe, ikka veel on ta terve ja puutumatu. Nüüd siis jääb ta sinu hoida ja valvata. Muidugi kui sa seda tahad ja suudad nagu su ema. Ja kui sa vait oled nagu haud.»

Hilja tõotas seda kõigest oma südamest. «Mu isagi suri selle lipu eest,» ütles ta.

Sellest päevast peale ei varjanud kirst tema eest enam erutavat saladust, vaid selle hämaruses oli peidus nagu hõõguv päike ise, mis varsti-varsti pidi silmapiirile tõusma . . .

Vaikseks ja kõledaks jäi Riuhkrandade korter pärast ema surma ja Pauli väljasaatmist.

Varem, ka ema haiguse ajal, oli siin alati olnud elu ja liikumist. Tuli Paul väljast, siis lendasid uksed ja kodus oli rahmeldamist ning juttu palju. Tihti käisid ta juures sõbrad, kes vahel hommikuni arutasid ning vaidlesid. Kogu majatalitus lasus Hilja õlgadel ja ka tema ei saanud rahulikult paigal püsida.

Nüüd aga seisid asjadki nagu oma koha külge kinni naelutatult ja Hilja ei tahtnud neid puudutada. Ta hoidus kolistamisest. Tema sammudki kajasid võõralt. Tagatoast oli ta oma kraami ära toonud, ahju jättis ta seal kütmata ja vaheuksegi keeras kinni.

Vahel jäi ta kuulatama imelikku vaikust enda ümber. Kunagi varem polnud ta seda märganud. Harva sahises nüüd mööda mõni saan või libises üle akna möödamineja vari. Vaikus tundus seejärel veelgi painavam.

Nüüd oli ka muredel mahti lähemale hiilida. Sageli jäi Hilja mõttesse ja vaatas kaua kuhugi tühjusse, kuni silmad vesiseks läksid. «Ah, juba jälle!» hüüdis ta siis ennast tabades ja järsku paigalt liikudes, et pealevajuvate mõtete eest põgeneda. Aga kuhu sa nende pilvede eest ikka end peidad?

Elu oli Hiljale avanenud ootamatust küljest, võtnud talt jõu, nii et ta algul ei osanud midagi peale hakata. Käisid ju teda küll vahel tuttavad vaatamas, aga need hakkasid rohkem oma hädasid kaebama, vist arvates, et Hiljal on kergem, kui ta teab, et ka teised kannatavad.

Sagedamini hakkas teda nüüd külastama Rutt, kelle süda Pauli pärast valutas ja kes ise lohutust otsis. Tuli mõnikord käima ka onunaine Minna. Ta oli huvitatud igast riidehilbust ja pesutükist, mis Hilja emast maha jäänud.

Kord astus sisse ka Anatoli Espe. Tal oleks midagi nagu südame peal olnud, aga küsis ainult, kuidas Pauli käsi kaugel käib, ja lahkus jälle kohe. Poisi kohmetus tegi Hiljale nalja ning aitas tema tuju parandada. Ta läks peegli ette oma juukseid kohendama ja vaatama, kas ka temal naerdes lohukesed põskedesse tulevad.

Ma olen ju nüüd vaba, täiesti vaba! mõtles ta kord keset tuba seistes ja end sirutades. Pole mul vaja kelleltki luba küsida, kellelegi aru anda, mind ei seo enam miski või keegi, võin teha, mida iganes tahan — kinos käia, jalutada, laulda, tantsida...

Kuid see vabaduseillusioon oli üürike, sest sisse astus vana kõhetu, konksus sõrmedega majaperemees, kelle silmad kohe luuritsevalt toas ringi hakkasid käima.

«Ma ei saa praegu veel üüri ära maksta, aga tuleval nädalal kindlasti,» ennetas teda Hilja.

«Ega ma sellepärast...» vastas vanamees. «Ülevalt üürnikud käivad kaebamas, et põrandad on neil jääkülmad. Kunagi varem pole olnud, aga nüüd on. Ma tulin õige vaatama, kas teil ahjud ka korras on?»

Ahjud õhetasid külmust, ainult pliiditruup oli veidi soe.

«No-jah, seda'p ma arvasin!» pahandas ta. «Mis te õige mõtlete? Selle pakasega tuleb päevas kaks korda kütta, aga teie...? Nii see ei lähe. Pealegi keldrikorteris.»

Ta puhus korra ja kohe oli hingeauru näha.

«Näete? Ja nurgas paistab halla. Mis mu majast nõnda järele jääb? Alt hakkab hallitus peale ja varsti on terve maja mokkas. Ei, nii see enam ei lähe. Korter tuleb soe hoida. Ja üür? Ärge unustage, tuleval nädalal peate juba kahe kuu eest maksma.»

Kui Hilja oma murest onunaisele rääkis, ütles see:

«Ma olen ammugi mõelnud, et mis sa seal keldris ikka üksinda konutad. Nüüd, kus Mihkel ära on ja jumal-teab kunas tagasi tuleb, võid sa ju minu juurde üle kolida. Kahe peale tuleb üür odavam ja kahekesi on ka nagu hoopis seltsim elada.»

Ja nii koliski Hilja üle.

Uues ümbruses ei tulnud nukrad mõtted enam nii sageli teda vaevama, pealegi oli Minna algul lahkus ise, aidates Hiljat igal sammul. Eriti elavat huvi tundis ta Hilja asjade vastu. Ta silmitses ja katsus iga riidetükki ja andis nõu, kuidas neid ümber teha, et oleksid moodsamad. Ka vana kirjatud kirstu sisu ei andnud talle kuidagi rahu.

«Ah, siin nad ongi!» hüüdis ta, kui Hilja selle kord

lahti tegi ja Minna sealt eest leidis peenest hollandi lõuendist laudlinu ja käterätikuid. «Missugune linane, vaata ometi! Kas meie ajal niisugust peent tööd enam keegi oskab teha!»

Varsti alustas ta juttu sellest, kuidas Hilja ema enne surma mitu korda kinnitanud, et need laudlinad jätab ta Minnale tema hoolitsemise eest.

Noh, kui ema tõesti lubas, mis võis siis Hiljal selle vastu olla. Võtku ta need pealegi endale.

Mõnedele vanadele ehteasjadele osutades ütles Minna: «Mis sa neist ilmaaegu hoiad, katsume maha müüa. Sinu üüriraha osa paari kuue eest oleks nagu maast leitud.»

Hilja oli ka sellega nõus. Aga kui Minna hakkas peale käima, et ka riidekirst tuleks rahaks teha, mis sest moestläinud rämpsust ikka hoida, pealegi võtab ta nii palju ruumi, oli Hilja otsustavalt selle vastu:

«Ei, seda ma ei tee. Sa tahad mind lõpuks päris paljaks koorida!»

Ja siit see siis algas. Endine lahkus kadus nagu sügispäike pilve varju ja Hilja võis nüüdsest peale näha Minna mossis nägu ja kuulda aina ta nurinat. Kas oli trepp must, kõrbes puder põhja või läks taldrik katki, ikka oli süüdi Hilja.

«Ma ei või kannatada lohakat inimest!» irises Minna. «Vaata, kuidas su tuba välja näeb. Nagu sealaut. Sukad vedelevad sul juba mitmendat päeva köögis nööri peal. Nagu sul neid palju oleks, et tahad igaühele näidata, kes köögist läbi tuleb. Ja kus on mu niit ja nõel? Eile sa õmblesid oma pluusile nööpi ette... Aga nüüd on isegi mu käärid kadunud...»

Hilja kõrvadele oli niisugune alatine virisemine võõras. Ema võis talle küll etteheiteid teha, aga ikka sõbralikult, heatahtlikult. Minna aga hurjutas ja näägutas teda alatasa. Eriti meeldis talle Hiljat siis halvustada, kui mõni külaline tuli. Algul torkis ta teda ettevaatlikult, aga nähes, et Hilja vastu ei hakka, läks ta järjest hoolimatumaks ja ladus ükskõik mis süüd ja halbused Hilja kaela. Kuid viimaks saabus silmapilk, kus mõõt täis sai ja kannatus katkes. See oli siis, kui Minna Hilja tuppa jooksis.

«Kuhu sa mu hõbelusika oled pannud? Tosinast on üks puudu. Kõik kohad olen läbi otsinud. Mitte kuskil ei ole. See ei saa mujal olla kui ainult sinu käes . . .»

«Käi põrgu kõigi oma lusikatega! Jah, mina olen ikka kõiges süüdlane! Ja nüüd veel varas pealekauba! Ah, selleks sa mind siia elama kutsusidki, et sul kedagi mu onu asemel närida oleks!»

See ootamatu vastuhakk muidu nii lepliku tütarlapse poolt tuli nagu välk selgest taevast. Minna jahmatas ja hakkas taanduma:

«Ega ma siis midagi halvasti ei mõelnud . . . Kuidas sa ometi nõnda toorelt võid minule vastu rääkida? Ma ju ainult tahtsin teada saada, kas sa juhuslikult pole näinud . . .»

Pärast vastulööki jäi Minna vaiksemaks ega julgenud enam nii sageli Hilja kallal uriseda. Kuid see-eest hakkasid talle mõned teised asjad rohkem ette puutuma. Nii Hilja välimus ja kombed. Ta oli inetu, tema juuksed kuivad ja kahused, silmad väikesed ja hallid, kingakontsad on tal viltu sõtkutud, söögilauas ei oska ta viisakalt süüa. Ja kuidas võib Hilja oma vähest rahatagavara raisata kino ja kompvekkide peale?

Kui Hiljal veidi parem tuju oli, pidi Minna tingimata selle ära rikkuma, — kui mitte teisiti, siis sellega, et viis jutu ema haigusele ja surmale. Ikka sagedamini kõneles ta pattudest ja viimsestpäevast. Heitku Hilja pilk kord oma südamesse, kiskugu sealt välja kurjad mõtted, et tema käsi niisama halvasti ei käiks kui ta isal ja vennal.

Enne ja pärast sööki katsus Minna söögipalvet lugeda, aga Hilja seda ei sallinud ning tõusis lauast kohe üles.

«Vaene laps,» ütles Minna, «sa oled ju püsti pagan, keegi pole su hinge eest hoolitsenud ega sind kasvatanud, jumalasõna on sinu eest seitsme luku taga ja sa tahad ainult ilmalikku lori lugeda. Mis sinust nõnda saab? Sa lõpetad veel oma elu kuskil tänaval. Oh, halastust küll! Oled sa pidanud ka armetus perekonnas sündima! Tule minuga ometi kord palvemajja, seal alles kuuled, mis räägitakse ja kuidas lauldakse! Ja kui ilus jutlustaja meil on ja kui tark! Silmad põlevad peas, kui ta räägib. Kohe värinad käivad üle selja, nagu tuleks püha vaim endale peale . . .»

Ühel päeval hakkas ta lõunalauas Hiljat haletsema: «Ah, kui mõtelda ikka seda sinu perekonda... Süda läheb päris haledaks. Kuidas su ema nagu koeraraibe auku aeti, ei õpetajat ega jumalasõna! Iga kord, kui see meelde tuleb, hakkab mu süda sees valutama. Enne ma rahu ei saa, kui lähen lasen tema eest hingepalve teha. Ja seda ma sulle ütlen: haual tuleb ka matusetalitus ristiinimese kombel ära pidada, et ta võiks õnnistatud mullas puhata.»

«Jäta mu ema rahule!» hüüdis Hilja ägedalt, viskas noa ja kahvli taldrikule ja hüppas püsti. «Sa tead ju, et ta polnud usklik ja kiriklikult matta lasta ta ennast ei tahtnud. Tema hauda narrida ma ei lase!»

«Võeh, või narrida! Andku taevas ise sulle see teotus andeks!»

Nõnda läksid need päevad. Hilja oli sunnitud alati valvel ja löögivalmis olema. Ta mõtles tihti onu Mihklile, kes aastate jooksul pidi selle naisega koos elades oma närve kulutama. Nüüd oli Minna üsna ükskõikne oma mehe saatuse vastu — saatis talle kord järele paki riiete ja pesuga, ja see oli kõik.

Hilja oleks meeleldi oma onu aidanud nagu oma vendagi, aga ta näpud ulatusid juba põhja. Tööd ta ei leidnud, noore Vinnali juurde seda otsima minna oli talle vastumeelt. Minna andis mõista, et ta tahab ise jumalat paluda, et see Hiljat aitaks. Ja kui siis mõni päev hiljem ajalehes seisis kuulutus, et noor haritud neiu, kes hästi masinakirja oskab, leiab kohe teenistust, triumfeeris Minna:

«Ma palusingi jumalat ja näe! Ütle nüüd veel, sa uskmatu, et see pole jumala sõrm!»

Kohasoovijal tuli kell üheksa hommikul kirjastuse kontorisse ilmuda. Et teistest ette jõuda, ruttas Hilja juba kella kaheksaks kohale. Suur oli aga ta hämmastus tohutut hulka omataolisi tütarlapsi trepikojast eest leides. Neid võis olla üle poolesaja ning see arv kasvas järjest. Iga juurdetulijat tervitati naeratusega, milles oli niisama palju kadedust kui kahetsust.

Kell üheksa avanes kontori uks ja lävele ilmus kirjastuse direktor ise. Enda ees nii rohkesti noori tütar-

lapsi nähes laius tema ümmargune roosa nägu üleni naerule, ta kohendas oma raamita prille ja hüüdis:

«Tore on! Tore on! Tee või siinsamas iluduskuninganna võistlus. Keda võtta, keda jätta?»

«Võtke mind, mina olin esimesena kohal!» hüüdis talle keegi üsna ta lähedalt. «Juba kell viis seisin ma väljas ukse ees.»

«Mis see loeb!» pisteti kuskilt kaugemalt vahele. «Olid küll siin, aga võib-olla oskad kirjutada ainult ühe näpuga!»

Keegi läks näitama oma soovitusi, millest paremaid juba olla ei saa. Kisa paisus nii suureks, et direktor pidi vahele segama.

«Rahu, rahu, tibukesed!» hüüdis ta nagu kukk kanakarja keskel. «Terakese saab teie hulgast see, kes teistest parem on. Me korraldame katse. Õiglus peab valitsema.»

Katse tagajärjel pääses Hilja esimese kümne hulka. Kuna ta tekst oli vigadest puhas ja ka sõrmede väledus mitte väike, siis ta lootused kasvasid.

«Kas ma ei öelnud, et jumal aitab,» arvas kodus Minna.

Järgmisel hommikul seisis ees katse väljavalitud kümnele. Ümber kirjutada tuli mõni lehekülg harukordselt segast käsikirja, mida vahest ainult autor ise kaine peaga oleks suutnud dešifreerida. Ka sellest ülesandest sai Hilja jagu. Ta oli enesega rahul, väljavaated olid head, nüüd võivad majanduslikud mured varsti õlgadelt ära langeda. Paulile saadab ta kohe toidupaki ja iga kuu paneb ta summakese paigale, et kevadeks endale uut mantlit saada. Minna nurisemine jääb ka väiksemaks.

«Pagana meistrid olete mul kõik kirjutama!» pöördus direktor lõbusa hooga kõigi kümne poole. «Poleks uskunud. Ja dešifreerite nii, et anna kas või hiina tekst või hieroglüüfid kätte. Jah, aga keda siis nüüd võtta ja keda jätta? Oleks minu teha, võtaksin teid kõiki, tibukesed...»

Ta ajas käed nagu tiivad laiali, soovides kõiki korraga hõlmata.

«Aga kahjuks pole ma siin üksi, olen seotud teistega,» lisas ta ohates.

Hilja pani tähele, et direktori silmad liikusid kobades ühelt tütarlapselt teisele, aga temal nad üldse ei peatunud. Ainult korra kuulis ta eneselt küsitavat:

«Teie nimi on siis Riuhkrand? Hilja Riuhkrand? Nii, nii. Pole midagi ütelda, sõrmed on teil väledad nagu klaverikunstnikul. Või ehk mängitegi klaverit? Ei? Kahju. Arvasin, et teis on kunstniku verd. Nägin kord üht Riuhkranda näitelaval. Meeldis. Kas on teie sugulane?»

«Te mõtlete vist mu venda?»

«Ah, see on siis teie vend? Kas ta ei saadetud siit välja?»

«Jah, seda küll.»

«Kahju, kahju!»

Hilja ei hakanud küsima, kas direktoril oli kahju venna väljasaatmisest või sellest, et ta ei saa niisugusel juhul Hiljat tööle võtta. Oli selge, et direktor polnud temast enam huvitatud: ta hakkas uuesti vestlema nendega, kes paistsid ilusamad olevat ja kes oskasid hästi koketeerida. Oma lõplikust otsusest lubas direktor kirjalikult teatada.

Kolm päeva asjatult kirja oodanud, läks Hilja kuulama, kes siis see äravalitu on. Polnudki tarvis pikalt pärima hakata, sest koridoris tuli talle uhke kõnnakuga vastu seesama lokkisjuukseline, punaste huultega blondiin, kellel direktori silmad kõige maiamalt olid viibinud.

Kodus sellest ülekohtust rääkides sai Hilja Minnalt põhjaliku noomituse:

«Kas ma sulle küllalt pole öelnud: kui sa nõnda nigel välja näed, siis ei taha sind keegi. Ja vanatüdrukuks jääd kah veel lõpuks.»

Kui Hilja oma ebaõnne ja Minna sõnade üle oli vihastanud, peatäie nutnud ja kõik võimalused läbi kaalunud, ei jäänud tal muud üle kui pöörduda noore Vinnali poole. Tal oli küll veel meeles Paulile tehtud ülekohus, samuti Pauli viha Vinnali vastu ja hoiatus, aga mis teha: häda ajab härja kaevu.

Ja nii ta siis astuski ühel päeval üle Ferdinand Vinnali kaupluse läve ja soovis peremehe jutule saada.

«Temaga ei saa praegu kokku,» vastati talle.

Eneses maha surunud igasuguse aukartuse ja kartuse

selle mehe vastu, ruttas Hilja keelust hoolimata sisetrepist üles teisele korrale, kus asus äriomaniku tööruum. Läbi klaasukse nägi ta laua taga noort ärimeest istumas ja närviliselt pabereid sorimas. Hilja ei hakanud ootama, kuni ta koputusele vastatakse, vaid astus kohe sisse.

Nägu morn, juuksetolk laubal, jättis Ferdinand Vinnal mulje, et ta tegeleb asjadega, millest ta üle pole. Tuba oli nii täis suitsetatud, et raske oli hingata.

«Mis te tahate? Ja kes te olete? Kes teid siia lubas tulla?» küsis Vinnal Hiljale laua tagant üllatunult otsa vaadates.

«Tulin ise,» vastas Hilja tehtud uljusega.

«Soo? Mis koht see siin teie arvates on? Kas sissesõiduhoov või mis?»

Ferdinand Vinnal pani hõõguva sigareti tuhatoosi äärele ja lükkas ennast ühes tooliga lauast eemale. Sinine suits tõusis peene, kergelt vingerdava lindina püstloodis õhku ja, põrgates nähtamatu tõkke vastu, hakkas kõrgemal laiali ujuma.

«Mis te siit otsite?» kordas ta Hiljat ülalt alla mõõtes. «Ja kes te niisugune olete?»

«Otsin tööd,» vastas Hilja väljakutsuva resoluutsusega.

«Tööd? Kurat võtku, siin pole tööbörs!»

«Mulle soovitati teie poole pöörduda. Ja tööd teil on, ma tean.»

«Kes soovitas?»

«Teie isa. Teenisin varem tema juures.»

«Minu isa? Häh!»

Ferdinand Vinnal tegi põlgliku liigutuse. Veidikese aja pärast küsis ta Hiljalt tusaselt, kes ta niisugune on. Riuhkranna nime kuuldes jäi ta juhmilt Hilja otsa vaatama.

«Ma tean, te tunnete mu venda ja kardate teda!» ütles Hilja, kes kõik lootused oli kaotanud. «Teil on ehk hirm ka minu ees? Kindlasti ei julge te mind tööle võtta, kui teil tööd olekski!»

«Vaata, vaata, või nii krihvakas!» vastas Vinnal, võttis sigareti ja tõmbas paar korda tugevasti. «Kange vaim sees nagu vennal. Teate, et ma teie venna kord vee ja leiva peale panin?»

«Tean. Mis siis?» küsis Hilja väljakutsuvalt.

«Oleks ta silmagi pilgutanud. Seesugune hoiab käe isegi tules, kui tahab või peab. Sellest küljest ta mulle meeldib. Võite talle seda ütelda. Müts maha niisuguse ees! Aga ma ei anna talle andeks, et ta pole eesti, vaid vene usku... Sõja korral... vaadaku ette, et seina äärde ei seata!»

Hilja silmades välgatas vihatuluke. Vinnalil ei jäänud see märkamata ja ta naeratas üleolevalt:

«Kas ajasin teile hirmu peale, mis?»

«Te:e? Minule?»

Vinnal, kellele väikese tütarlapse uljus pigem nalja tegi kui teda ärritas, lõi pilgu korraks oma arvetele, vekslitele ja äripaberitele, millesse ta ikka veel korda polnud suutnud luua, ja küsis äkki:

«Kas te veksliasjandust tunnete?»

Hiljale tuli küsimus nii ootamatult, et ta ei osanud algul midagi vastata.

«Ma mõtlen üldse arvepidamist,» täiendas Vinnal küsimust.

«Tunnen... muidugi... niipalju kui kommertskoolis õppisin...»

«Hea küll, tulge siis mu ärijuhile appi. Ta ei saa üksi hästi hakkama. Endised äri- ja sõbravekslid — need on nuhtluseks kaelas. Viiskümmend krooni kuus rahuldab teid?»

Hilja oli sest ootamatust pöördest nii hämmastunud, et ei kuulnudki, mis Vinnal tema kohustustest rääkis. Ta ainult noogutas peaga jaatavalt ja tundis, kuidas iga peanoogutusega ta vimm ja tõrksus kuhugi sügavamale hingepõhja vajuvad.

«Ah, ühe asjakese pidin hoopis unustama,» lausus Vinnal, kui Hilja välja oli minemas. «Teil tuleb, nagu ütlesin, tegemist pangaga, vekslitega, rahadega. Ilma tagatiseta see ei lähe. Ma ei mõtle, et te pole aus. Aga kui te, ütleme, panka lähete, portfell raha ja veksleid täis, võib juhtuda, et see teil kuskil nurga taga üle lüüakse. Kas praegu siis sulidest puudus on? Töötuid logardeid kõik kohad täis. Kui annate tagatise, siis olete ka ise ettevaatlikum, ei lase ennast paljaks varastada või tüssata.»

«Aga mis tagatist minusugune saab anda?»

Vinnal võttis laualaekast viiesajakroonise veksliplangi.

«Ei muud midagi kui kirjutage siia oma nimi.»

Hilja jäi mõttesse, viivitas, enne kui Vinnali käest sulepea võttis.

«Mis on? Kas paneb mõtlema?» küsis Vinnal üleolevalt.

«Kas aga minu allkirjast üksi jätkub?»

Vinnal naeratas.

«Noh, kui lisa saate, pole halb.»

«Aga mul pole kedagi . . .»

«Ah, jäägu niisama,» lõi Vinnal suuremeelselt käega. «Jätkub sellestki. Mis seal ikka.»

Ja nii sattuski Hilja kergemini ja kiiremini kui ta loota võis Ferdinand Vinnali teenistusse.

Algul ei osanud ta enesele aru anda, kas oli see hea või halb. Hiljem järele mõeldes tundus küll, nagu oleks ta oma uhkusetunde ja trotsi lasknud viiekümne krooni eest ära osta, ning tal hakkas häbi, aga Minna kiitis tema sammu heaks ja aegapidi rahunes ta ka ise: mõni teine tööandja oleks võinud ju veel hullem olla.

Töö iseenesest polnud keeruline ja Hilja tuli sellega toime. Vekslеid pikendamas ja maha maksmas käies puutus ta Kaubanduspangas alati kokku Anatoli Espega, kes seal teispool letti kõrge puldi taga istus ja vekslite diskonteerimist korraldas. Siin, oma töökohal, polnud noormees sugugi häbelik ja kohmetu nagu muidu. Nende vahekord muutus iga päevaga lihtsamaks ja sõbralikumaks ning juhtus sedagi, et Espe Hiljat pärast tööd kohvikusse või restorani kutsus või ka tema juurde koju sisse astus. Minna põles siis uudishimust ja surus nii mõnigi kord oma silma vastu võtmeauku. Espe talle ei meeldinud, poiss oli tema meelest liiga «prostoi», Hilja pidavat endale hoopis parema partii valima, sest mis on üks viletsa pangaametnik?

Ühel päeval oli Hiljal tarvis vekslitele peremehelt allkirju saada, keda aga kuskil näha polnud. Seetõttu rändasid mõned vekslid pangast notari kontorisse ning neid ähvardas järgmisel päeval protestiminek.

Vanale Vinnalile ei jäänud see teadmata. Kuigi ta

enesele sõna oli andnud, et ta iialgi oma jalga üle poja kaupluse läve ei tõsta, tuli tal nüüd siiski oma sõna murda. Ta tormas sisse ja küsis müüjatelt lõõtsutades ning higi pühkides:

«Kus on mu poeg?»

Kui keegi vastata ei teadnud, jooksis ta üles teisele korrale.

«Kas teie käite mu poja asju pangas õiendamas?» pöördus ta seal täis ähmi Hilja poole. «Kus te olite, et talt õigel ajal allkirju ei võtnud? Vinnali nimega pole veel ükski vekslipaber notarini ulatanud. Aga nüüd? Kus selle häbi ots! See on ju hoop ka minu ausale nimele. Seda ei tohi sündida! Või pean mina nad välja lunastama? Ei mõtlegi!»

Ta räuskas tükk aega, lubas pojal naha üle kõrvade tõmmata ja läks uksi paugutades minema, jättes käsu maha, poeg kohe üles otsida. Ei möödunud tundigi, kui ta juba tagasi tuli ja trepist üles jooksis.

«Kätte sain!» hüüdis ta hingeldades Hiljale. «Poiss on Võimastus, Ermsoni mõisas. Sõitke mu autoga silmapilk sinna. Võtke Ferdilt allkirjad ja raha. Homme hommikul aga lähete notari juurde. Ei tule ette, et ma Vinnali nimele häbi laseksin teha!»

KAHEKÜMNES PEATÜKK

Lumine maantee jooksis pimedusest heleda ribana autole vastu ja kadus selja taga uuesti pimedusse. Hilja, kellel ees oli esimene pikem reis autoga, tuli enesele ette tähtsa isikuna, kes võib mõnusalt pehmele seljatoele nõjatuda ja läbi akna vaadata, kuidas teekäijad eest kõrvale sügavasse lumme astuvad, et teda mööda lasta. Aga peagi muutus tee halvemaks, auto pidi kurja vaeva nägema, et kokkutuisanud hangedest läbi sumada, tuul ajas kihulund pilude vahelt sisse ja Hiljal hakkas külm.

Autojuht kutsus ta enda kõrvale ja ulatas talle oma põlvedelt teki.

«Kas te ka teed hästi tunnete?» küsis Hilja.

«Või veel! Sajad korrad edasi-tagasi sõelutud. Alles

täna hommikul sõidutasin sama teed teie peremeest. Ja veel paari teist, kes temaga kaasas olid.»

«Ja mõtelge, vana Vinnal ei teadnudki, kuhu ta poeg kadunud oli. Otsis teist taga.»

«Minu käest ta teada saigi, kuhu poeg sõitis. Pahandas veel rängalt, et kuidas ma võisin ilma tema loata autot võtta. Aga pojal olid tuurid peal, hakka talle vastu ... Ütles, et see on viimane kord, enam ta mind ei tülita. Sõidab üldse minema ja nii pea teda enam ei näe.»

«Pole kuulnud! Kuhu ta sõidab?»

«Soome.»

«Aga seal käib ju sõda ...»

«Just selle pärast!»

«Ma ei saa aru.»

«Mis seal aru saada? Läheb sinna ette maad kuulama. Mõned korjavat juba ka raha ja sooja pesu. Kindral Ermson otsivat mehi, kes valgetele appi läheksid.»

Hilja ei tahtnud seda kuidagi uskuda. Kuidas see siis võimalik on? Ta jäi mõttesse. Natukese aja järel küsis ta, kas autojuht kindralit tunneb.

«Ja kuidas veel!» vastas see kibedusega.

Autolaternad valgustasid tee ääres telefoniposte, mis kiiresti mööda vilksatasid. Vahetevahel hiilgasid pimedusest vastu autosõidumärkide hundisilmad.

Autojuht jutustas, kuidas kord kindralile pööraselt meeldima hakanud ühe sõduri paljaksaetud pea. Vaat nii tulevat raseerida! Silu päri- või vastukarva, karvajuurikaid pole tundagi! Rivistatud siis terve kompanii üles, raseeritu ühes habemeajajaga pandud rivi ette, mõlemaid kiidetud kui kangelasi ning seatud teistele eeskujuks. Vähe sellest. Mõlemad mehed pidanud kohe ka teistesse kompaniidesse jooksma ennast näitama, väeosad aga olnud nii laiali pillatud, et karvad jõudnud vahepeal pikaks kasvada.

«Suurte sakste eralõbud!» lõpetas ta kuidagi erutatult. «Kena naerda, kui nali teiste kulul sünnib!»

Ta kobas ühe, siis teise käega taskuid, leidis suitsu ja laskis autol veidi aega omapead sõita, et tikust tuld tõmmata.

Hilja vaatas küsivalt naabri otsa.

«See pöetu olin nimelt mina ise!»

«Teie?»

«Jah, mina. Sain seepärast kaua narrida. Oli häbi, aga kuhu sa saatuse eest sõidad? Veel praegugi pean kindrali pead paljaks ajama, kui ta vahel Vinnali juures käib ja mind näeb. Jah, mis Ermsonist rääkida! Oli võimumees teenistuses, nüüd samuti erus. Enne oli käes rügement või veel enamgi, aga nüüd mõis, suur mastimets, saeveski, majad linnas . . .»

Hilja oleks tahtnud midagi head ning lohutavat lausuda, aga juba tegi auto järsu pöörde vasakule ja autojuht ütles:

«Olemegi päral!»

Autotulede helk kõikus mööda lumist kiviaeda, mille tagant pimedusest paistis mõisahäärberi tume kogu valgustatud akendega. Pehmelt ja vaikselt libises sõiduk köögitrepi ette.

Avaras köögis pani perenaine parajasti leiba ahju. Läbi akna autotulesid märgates arvas ta, et kindral ise Tallinnast tagasi on sõitnud. Kui aga sisse astus ainult väike valges sallis neiu, jäi ta veel kedagi ootama. Väljast kedagi enam ei ilmunud, ja kui külmast kohmetu Hilja veidikese vaikselt oli seisnud, ütles perenaine viimaks:

«Tulete vist kaugelt, olete ära külmanud? Astuge ahju juurde. Meil siin soe.»

Ei saanud Hilja veel rääkima hakata, mis ta soovib, kui perenaist toast hõigati.

«Jällegi!» pahandas see endamisi, tõmbas sõrmedelt taigna nagu kinda maha ja hakkas käsi pesema. Hõigati veel kord ja varsti selle järel ilmus saalist köögilävele paksuvõitu noormees, kuuenööbid eest lahti. Ta seisis, jalad harkis ja kaks veinipudelit kaelapidi peos. Punnis põsed ja pungis silmad kõrgelekasvanud kulmude all jätsid tast mulje, nagu oleks ta täispuhutud kummipall.

«Kurdiks jäänud või? Säh, keeda hõõgveini!»

Kas oli noormees lühinägelik või olid tal silmad juba kirjud, kuid Hiljat ta ei märganud. Pudelid ukse kõrvale maha pannud, pöördus ta ümber ja läks tagasi saali, kust kostis lärmi.

Perenaine võttis ahjukoldest tangidega söe, puhus hõõguma ja viis selle pliidi alla tulehakatuseks. Varsti oli köök täis haput veini ja sidruni ning imalat nelgi lõhna.

«Kas härra Vinnal ka siin peaks olema?» küsis Hilja.

«On. Tahtsite temaga kokku saada?»

«Jaa.»

«Ma ei tea, kui kaine ta enam on...»

Kui perepoeg teistkordselt kööki astus, märkas ta Hiljat ja hakkas ruttu kuuenööpe kinni panema. Hilja palus härra Vinnalit veidikeseks välja kutsuda.

«Ferdinandi? Oo jaa... palun, palun!»

Enese ees noort tütarlast nähes muutus noormees galantseks. Ta katsus oma lühikesele kujule rühti anda, tegi kummarduse, palus neiut mantel maha ajada ja saali astuda. Loodetavasti ei olevat armulisel preilil midagi väikese tagasihoidliku seltskonna vastu.

Ta oli veendunud, et on tegemist Ferdinandi järjekordse romantilise seiklusega, millesse tuleb suhtuda lugupidamisega ja mille vastu väike uudishimu ei tohi suur patt olla.

Kuid Hilja keeldus saali astumast. Uno Ermsonil ei jäänud muud üle kui Ferdinand välja kutsuda.

Hiljat silmates polnud see sugugi vaimustatud. Mis siis lahti on? Vekslid? Vaat kus asi! Mis see vana seal linnas nõnda oigab? Jaburaks läinud või? Vekslite pärast kedagi siia saata — milline idiootsus! Sõitku plika kohe tagasi ja ütelgu vanale, et ärgu see oma nina teiste asjadesse toppigu.

Kuid Hilja polnud pikka reisi ette võtnud oma eralõbuks ega selleks, et hakata vahetalitajaks perekonnatülides; ta oli tulnud asja pärast, mis tahab õiendada.

«Nagu ma ei teaks, mis ma teen!» kurjustas Vinnal. «Ja üldse, kas te olete vanamehe või minu teenistuses?»

Hilja ei teadnud, kas tühjade kätega tagasi linna sõita või ootama jääda, kuni Vinnal kainemaks muutub ja aru pähe võtab. Sellest kimbatusest päästsid teda külalised, kes kära peale lävele olid ilmunud.

Ei saanud juttugi olla sellest, et kaugelt tulnud ja külma saanud tütarlaps kohe jälle tagasi peab sõitma. Hilja viidi poolvägisi saali, kuigi see Vinnalile ei meel-

dinud, pandi suurde pehmesse tugitooli kamina lähedale istuma ja kõige pikem noormeestest, kes ennast tutvustas üliõpilase Oskar Kaardina, hakkas teda kohe kelnerlikult kummardades teenima.

Kaminasse lisati halgusid ja need hakkasid praksudes põlema, valgustades suurt saali. Kamina lähedal laua taga, mis korratult täis oli sööke ja jooke, istus lohakalt Villibald Muidre, proovides oma paljukiidetud pruunide silmade võluga noore tütarlapse vastupidavust. Vinnal, käed püksitaskus, käis erutatult mööda tuba, kuna Ermson kogu aeg, nagu Kaartki, Hilja ümber liikus, lauda korraldas, teenijale käskusid jagas ja viimaks Hiljat palus lauda istuda, kuhu ka oma sõpru kutsus.

Hilja, kes algul oli kartnud, et satub kiskjate koopasse, märkas varsti, et temaga püütakse viisakas olla. See rahustas teda ja ta võttis isegi vastu hõõgveiniklaasi, mida talle pakuti. Paistis koguni, nagu tahaksid noormehed, välja arvatud Vinnal, üksteise võidu kavalerlikud olla. Hilja hakkas varsti ennast vabamalt tundma, kuid jäi valvele, et keegi teda ei puudutaks või sõnades üle piiri ei läheks.

«Kas see on teie isa?» küsis ta oma naabrilt, osutades vastasseinal elusuurusele kindrali portreele.

«Jah, mu papa,» vastas Uno Ermson õhinal. «Tundsite muidugi kohe ära? Eks ole? Aga kujutlege, vana ise ei tahtnud kaua aega tunnistada, et see tõesti tema on. Olevat nagu puupakule munder selga tõmmatud ja pea asemele kaalikas pandud. Ühe sõnaga, mingi mannekeen. Aga ütelge, kas pole sarnane? Ah?»

Hilja polnud kunagi kindralit oma silmaga näinud. Ta kehitas ainult õlgu.

«Tõsi küll, käsn põsel puudub. Algul oli, aga vana nõudis, et tuleb maha võtta. Ja võeti maha. Lõug pole ka just tema oma. Aga see oli tema nõudmine, et lõug olgu hästi energiline. Mussolini lõug, mis? Kunstnik higistas mis suutis, aga vana ikka pahandas, et pole sarnane, keegi ei ütlevat, et see tema on. Suvitasime rannas, kui pilti maaliti. Oli seal üks väike koerarakats, kes papat silmaotsas ei sallinud. Kohe raginal kallale, niipea kui nägi. Juhtus siis nii, et peni kord läbi lahtise ukse seda pilti seina ääres märkas. Kohe sisse ja larinal

kallale, tahtis lõhki rebida, kisu või vägisi eemale. Noh, papa pidi siis lõpuks ikkagi tunnistama, et pilt on hea. Kunstnik sai ka kiita tubli töö eest. Hiljem, kui papa kindraliausse tõsteti, oli tarvis ka lampassid ja uued pagunid maalida, ka ordeneid tuli juurde lisada.»

Hilja naeris teistele kaasa ja tundis ennast päris mugavalt. Kerge aur peas ja õdus soojus ümberringi aitasid selleks veelgi kaasa. Ta peaaegu unustas oma viletsuse nagu vahel kinos suurilma filmi jälgides või operetis peeneid daame ja härrasid vaadates. Kustus isegi terava vastuolu tunne selle eluga siin ja trots, mida ta siia sisse astudes oli tundnud. Kõik hakkas muutuma kuidagi endastmõistetavaks — see lahkus, see küllus, ta enese edvistaminegi. Imelik tunne, nagu oleks kõik su ümber ainult sinu pärast ja sinu päralt ja nagu peakski see kõik nõnda olema ... Ei mäletanudki enam, misjaoks ta siia oli tulnud, seda enam et ta peremees tast eemale hoidis ja isegi jutuajamisest osa ei tahtnud võtta.

«Teie pole sugugi oma papa moodi,» ütles Hilja oma naabrit pildiga võrreldes. Muidre ja Kaart vaatasid lõbusa muigega Uno Ermsoni otsa.

«Ah mina?» hüüdis see puudutatuna, hüppas püsti ja võttis sõjameheliku hoiaku, niipalju kui see tema kuju juures üldse võimalik oli.

«Küll kord jõuan temast veel kaugemale!» hüüdis ta hooplevalt.

«Nüüd aga ei ulata sa tema õlgadenigi!» ütles Kaart ja tõusis ka püsti, et kääbusliku Ermsoni kõrval lasta imetleda oma pikkust ja sihvakust ...

«Ärge unustage, ma olen teist noorem!» vastas Ermson endise tooniga. «Mõtelge ka, et papal on kolm sõda seljataga. Aga mis on minul, teil, meil kõigil? Oodake, kuni oleme tuleristsed läbi teinud ...»

«Mis tuleristsed?» küsis Hilja.

Vinnal segas ootamatult vahele:

«Jäta, Uno, mis sa seal mulised!»

«Kas ma kedagi kardan või?» ajas Ermson rinna ette. «Muidugi tuleristsed! Hakkan ma siis salgama?»

«Kus see sõda teil siis on?» küsis Hilja.

«Kas sõdasid maailmas puudub? Või julgeid rüütleid? Ohoo! Kas preili ei tahaks meile halastajaks õeks tulla?»

Udu Hilja ümbert hajus silmapilkselt, ta virgus nagu unest. Meenus, kuidas Mihkel ja Paul olid rääkinud soome «lihunikkudest», kes omal maal kümneid tuhandeid punaseid töölisi olid teise ilma läkitanud ning kes kakskümmend aastat tagasi ka Eestisse olid tulnud sedasama tööd tegema. Midagi äärmiselt vastikut, ilget hoovas kõigist neist noormeestest. Ta tahtis tõusta ja kohe lahkuda, aga teda hoiti tagasi.

«Tulge tõepoolest kaasa! Ja siis — ühe jutiga Uuraliteni! Kuni Uuraliteni, ütlen teile! Enne ei peatu!»

Teistele niisugune avalik jutt ei meeldinud. Kaart oli püsti tõusnud, kõlistas klaasiga ja karjus, nii et lubi laest langes:

«Cantus!»

Ja surmtõsise näoga alustas ta laulu. Suur laulumees ta polnud, aga oma häält ei häbenenud ta pingutada, nii et see aina voogas ja värises. Kõik kolm laulsid samasuguste tõsiste nägudega täiest kõrist kaasa, nagu oleks tegemist olnud mingi pühaliku talitusega. Ühele salmile järgnes teine, laulu lõpul aga kisas eeslaulja: «Cantus ex est», millele vastuseks kriisati «šmollis» ja «fiducit».

Muidre oli oma käe Hilja taha tooliõrrele asetanud ja vaatas talle oma õliste silmadega otsa.

«Võib-olla näeme me teineteist täna üldse viimast korda,» ütles ta sentimentaalset tooni võttes. Samas vajus tema käsi tooliõrrelt Hilja pihale.

«Jätke!» tõrjus Hilja käe eemale.

Muidre tunnistas nüüd Hiljat vaikides, võttis pudeli ja hakkas klaasi täitma, ilma et oma pilku temalt oleks pööranud, jättis aga valamise pooleli ja pahvatas sosinal:

«Teate, preili, ausõna ... esimest korda oma elus näen ma, kuidas ka sinised silmad oivaliselt sädelda võivad! Ah, kui te praegu neid ise näeksite! Nagu safiirid! Ja teie huuled, preili! ...»

«Jäta preili rahule!» käratas noor Ermson vahele. «Ja käed eemale! Preili on minu külaline ja tema vastu tuleb viisakas olla!»

«Mis sa segad!» vihastas Muidre.

«Ütlen sulle veel kord, ära puutu teda!»

Tekkinud sõnelust tahtis Hilja ära kasutada, et saalist märkamatult kaduda, aga nüüd oli Kaart see, kes teda uuesti istuma sundis. Noormees oli veel laulutujus ja katkestas oma lauluümina vaimustatud vahelehüüdega:

«Ah, teate, Wein, Weib und Gesang! Kui kuldsed sõnad! Kas võib maailmas veel midagi kaunimat olla! Terviseks!»

Ta sundis Hiljale klaasi pihku. Sel hetkel tuli sisse perenaine, astus Hilja juurde ja sosistas talle kõrva, et autojuht soovib teada saada, millal sõiduks läheb ja kas veel kaua tuleb oodata.

«Kohe, silmapilk!» vastas Hilja kõvasti ja tõusis, et veel kord katsuda oma peremehega rääkida ja siis lahkuda.

«Ei lähe te kuhugi. Pikk öö on ees!» ütles Ermson.

«Ma ei saa. Pean tagasi sõitma. Autojuht ootab.»

«Autojuht? Las ta tuleb siia. Me veel räägime temaga!»

Varsti ilmuski autojuht, nahkjope seljas, ja jäi ukse kõrvale seisma. Ermson valas suure klaasi viina täis ja läks seda talle pakkuma.

«Ma ei joo!» ütles autojuht klaasi tagasi lükates.

«Mis jutt see on?»

«Ära siis kohe kartma lõö! Ega see klaasitäis sind veel kraavi aja!» tähendas Kaart laua äärest.

Nüüd haaras Vinnal klaasi Ermsoni käest oma pihku ja tõstis selle autojuhi nina alla.

«Joo!»

«Ütlesin, et ma ei joo!»

«Ah ei joo?»

Kogu ärevus, mis Vinnalis oli pulbitsenud, purskas nüüd välja, nagu oleks autojuht süüdi, et tal nii palju raha pole, kui palju ta oleks tahtnud oma reisile kaasa võtta, ja et ta sellestki peab osa homme vekslite lunastamiseks ära andma.

«Kelle autoga sa, kuradi vasikas, siin ringi kihutad?»

«Mitte teie omaga!»

«Kui tahan, lasen sind paugupealt vallandada!»

«Vaat kus mul vallandaja!»

Ja autojuht mõõtis kärkijat pealaest jalatallani.

«Vait!»

Vinnal tundis ennast äärmiselt solvatud olevat. Temale julgeb keegi molkus vastu rääkida? Ja nagu ikka säärastel vihasilmapilkudel, haaras ta kinni oma kõige tugevamast argumendist. Seekord oli selleks puss.

«Kas seda tunned? Ah? Tahad nuusutada?»

«Ei maksa nii keksida!» vastas autojuht rahulikult. «Ka minul on niisugune olemas. Tahate proovida, kummal on teravam?»

Hilja jooksis ootamatult vahele, käratas midagi ja meeste löömalust hakkaski vaibuma.

Pisut hiljem istus ta juba autos. Vaevalt oli autojuht masinat käivitama hakanud, kui Vinnal palitut selga toppides seest välja jooksis, käe tõstis ja hüüdis:

«Stopp! Ma sõidan kaasa!»

Ta oli tahtnud käega lüüa kõigile kohustustele, vekslitele, ärile, isale, kuid ei saanud. Nii ahvatlev kui ka oli kondotjeerina seiklema minna, oli siiski võimatu kõiki sildu enese taga ära põletada. Tusasena tõmbus ta auto nurka, suitsetas ühe sigareti teise järel ja haudus oma pooluduse peaga plaane, kuidas enne ärasõitu mõningaid ripakilejäänud asju kuidagi korda seada ...

Järgmise päeva õhtul ilmus Espe ootamatult Hilja juurde koju, ei ajanud palitutki seljast ega võtnud istet, vaid küsis Hiljalt:

«Mis tükke te ometi teete?»

Hilja ei saanud aru, mis Espe räägib.

«Lasete oma veksli diskonteerida, ja kui suure veel! Vaatan, allkiri on teie oma, ei mingit kahtlust.»

«Mis te räägite?» oli Hilja üllatatud.

«Jah, ka avaldise all seisis teie nimi.»

«Ei ole võimalik!»

«Kuidas ei ole võimalik, kui minu enda käest läbi läks? ... Viissada krooni. Noor Vinnal ise võttis raha välja.»

Hilja kahvatas, vajus toolile ega saanud tükil ajal sõna suust.

«Minu tagatisveksel!» ütles ta viimaks.

Ta oli nagu läbiküpsetatud. Vinnal sõitis ju ära, ja millal ta ükskord tagasi tuleb, seda ei tea keegi ... Oma protesti minevad vekslid oli ta sel teel päästnud, kiilu kiiluga välja löönud, nagu ta ise sellistel kordadel

armastas öelda. Mis nüüd? Ehk saab teda veel kuskilt kätte? Või peab rääkima tema isaga?

«Eks vaatame!» oli Espe lühike, aga kindel vastus.

Kui Hilja teisel päeval Kaubanduspanka astus, et kuulata, kas Espel vahepeal mingit head nõu pähe pole tulnud, ei leidnud ta otsitavat eest. Olevat haigestunud.

See veel puudus! Nii äkki? Ega ometi midagi kardetavat?

Imelik küll, aga Hilja oli hoopis enam erutatud Espe haigusest kui omaenese õnnetusest. Ta katsus oma südant vaigistada, aga miski ei aidanud: Espe tuli üles otsida!

Selle aken oli aga pime, ka koputuse peale ei avatud ust. Vahest on teda tõesti raske õnnetus tabanud ja ta lamab haiglas?

Hilja jooksis Ruti juurde oma südant puistama. Kaua polnud nad teineteist enam näinud ja Hilja kartis juba, et Rutt on tema vastu võõraks jäänud. Aga ei, ta oli rõõmus ja lahke, nagu oleks ta ise Hiljaga ammu juba kokku tahtnud saada.

«Näe, sain äsja Moskvast paki kirjandust,» ütles ta õhinal. «Gorski pole meid unustanud. Paul tunneb teda ka. Saadan osa raamatuid temale. Ta kindlasti rõõmustab. Tal ju nüüd aega lugeda.»

Raamatute illustratsioone silmitsedes tunnistas Hilja, et temalgi oleks lusti neid teoseid lugema hakata, kui ainult veidi paremini keelt oskaks. Üldse on lugemisega pärast ema surma paha lugu, sest muresid ja hädasid on olnud nii pööraselt palju. Mida kõike ta viimasel ajal pole läbi elanud! Ikka on ta kõigil tõugata ja koorida olnud. Kui palju on ta pidanud kannatama ja nutma!

«Aga miks sa ennast lükata lased? Hakka vastu! Pane ennast maksma!» õpetas Rutt, kes ennast Hiljast targemaks pidas, kuna oli tast vanem.

Seda nõu teadis Hilja ise paremini kui Rutt. Tal oli küllalt kogemusi olnud Minnaga ja ka mõlema Vinnaliga, vana ja noorega. Olid sa alandlik, läksid nad kohe ülbeks, hakkasid sa aga vastu, muutusid nad leebemaks.

«Selle veksliga paistab lugu paha olevat,» tähendas Rutt. «Sa peaksid pangas selgeks tegema, et see oli sul ainult tagatisveksel.»

«Katsu sa seda selgeks teha!» vastas Hilja resigneerunult. «Pank usub paberit enam kui inimest.»

Teine mure vaevas Hiljat veelgi enam. Ta rääkis Rutile, mis ta maalesõidul oli kuulnud, ja leidis, et ei ole ikkagi õige, kui siit tahetakse Soome minna Nõukogude vastu võitlema. Seda tuleks takistada. Võib-olla peaks keegi sellest ajalehes kirjutama. Rutil on tuttavaid kirjamehi, kas siis need ei võiks selle vastu sõna võtta?

Rutt naeratas: kui naiivne Hilja veel on! Milline ajaleht meil sellest kirjutaks? Valitsus — see vaatab asjale kindlasti läbi sõrmede, võib-olla koguni pooldab seda ja aitab ise salakesi kaasa.

«Nii see ometi ei lähe!» hüüdis Hilja. «Peaks sellest Paulile kirjutama ja küsima, mis tema arvab. Või pöörduma Tammemäe poole. Võib-olla nad ei teagi veel. Neid asju aetakse ju salajas. Minagi sain kogemata teada.»

Kui tore tüdruk on siiski see Hilja kogu oma naiivsuses, mõtles Rutt ja vaatas talle heldinult otsa. Kui kiiresti ta on arenenud!

«Kas sa ei taha siit mõnda raamatut kaasa võtta ja lugeda?» küsis ta. «Loeksin neid meelsasti ise, aga see võtab mul hirmsasti aega, sest ilma sõnaraamatuta ma ei saa . . .»

Ei, Rutt polnud niisugune naisüliõpilane nagu Hilja neid küllalt oli näinud. Ta ei pidanud ennast uhkeks, oli osavõtlik ja sõbralik tema vastu, oskas sisendada lootust, kõvendada usku iseendasse, ergutas lugema ja edasi õppima.

«Saaks ilma sõnaraamatuta ka,» hüüdis Hilja äkki elavnedes. «Mul on üks tuttav, kes tunneb hästi vene keelt. Mis oleks, kui loeksime koos ja kutsuksime teda endale abiks? Ma arvan, tal poleks midagi selle vastu.»

Rutt oli nõus.

«Kahju ainult, et ta praegu haige on.»

«Raskesti?»

«Kardan küll . . .»

«Kas ta on haiglas?»

«Ma ei tea, aga vist küll.»

«Pole viga, haigla arstid on mulle tuttavad. Võin

helistada ja paluda, et nad teda hoolikalt raviksid. Kuidas on ta nimi?»

«Nimi? ...»

Hiljal oli väga piinlik Espe nime välja öelda, ta tundis ennast punastavat ja katsus oma nägu varjata.

«Helistada siiski ei maksa. Ma kuulan ise järele.»

Varsti ühel õhtul ilmus haigekspeetu ise tervisest pakatades, rõõmsad lohukesed põskedes, Hilja juurde koju.

«Kõik on korras!» hüüdis ta ja ulatas Hiljale viiesajakroonise veksli, millele panga sinise templiga peale oli löödud: «Makstud».

Hilja ei tahtnud oma silmi uskuda.

«Kuulge, kuulge, kas te mitte ise... ?»

«Mina? Minu osa on siin väike.»

Selgus aga, et sugugi mitte nii väike. Espe oli Vinnali jälgi ajanud ja ta viimaks Tallinnast kätte saanud, talle peale käinud, teda nurunud, ähvardanud, ta südamele koputanud. Lõpuks küsinud ta, kas Vinnal mäletab veel suvist kordusõppust ja seda, et nende kompanii laskeoskuse eest kiita sai, mille üheks tunnistajaks on see saksa kindralilt saadud käekellgi Espe randmel.

«Seda poleks tarvis olnud meelde tuletada!» hüüdis Hilja nördinult. «Ja üldse peaks teil häbi olema seda kella kanda.»

«Aga haakrist on välja kraabitud. Kui ei usu, vaadake ise.»

Ta vabastas kella randme ümbert ja näitas Hiljale. See pööras pea põlastavalt kõrvale.

«Ma ei taha seda üldse näha!»

«Kui ma poleks talle seda meelde tuletanud, oleks ta süda ehk kõvaks jäänudki.»

«Ei lähe mulle korda, kas ta süda on kõva või pehme!»

«Aga jutt hakkas pärast seda kohe teist rada minema. Ta võttis ühenduse isaga ja palus, mõtelge ise, palus, et see ta eksituse ära õiendaks. Ja näete, tagajärg on siin.»

Hilja tunnetes oli kõik segamini: rõõm tagasisaadud veksli pärast, tänumeel Espe vastu, samas pahameel ta käitumise pärast. Sellele lisandus veel viha, sest Espe ütles:

«Rääkisime veel kaua. Käis kangesti peale, et ma ka

üle lahe läheksin. Täpsuslaskur ikkagi... Minusugune olevat seal teretulnud. Tasutavat pealegi hästi.»

«Ja teie?»

«Ma ei mõtlegi minna.»

«See oleks veel puudunud!» hüüdis Hilja nii ägedalt, et Espe otse imestas. «Teate, kui ma raha saaksin, ostaksin teile uue kella. Selle aga viskaksin jõkke või hävitaksin ära, nii et jälge ka järele ei jääks.»

Espe peitis kella tasku ja jäi süüdlaslikult Hilja otsa vaatama.

Selle pahameel hajus vähehaaval. Juba sõbralikumalt ütles ta:

«Kuidas ma teie pärast pidin muret tundma! Mulle öeldi, et olete haige. Otsisin teid igalt poolt taga. Isegi kodust.»

«Te käisite minu kodus?»

«Jah, aga seal teid polnud. Kuidas te ometi võisite mulle hirmu teha! Kartsin juba, et lamate haiglas...»

«Aga kas te ka nüüd, kus ma terve olen, vahel minu poole julgete sisse astuda?»

«Kui vastu võtate... Aga ma ei tule üksi.»

Hilja seletas oma kavatsusest Rutiga tema abi tarvitama hakata ja küsis, kas ta sellega nõus on.

«Palun väga. Jään ootama!» vastas Espe rõõmsalt.

Aga ega see külaliste ootamine nii kerge olnudki, sest poissmehe korratu tuba tuli korda seada. Oli tarvis paar tooli juurde muretseda, ei saanud ju voodit istumiseks pakkuda. Ka keset lage nööri otsas kõlkuv paljas lambipirn tuli varustada mugava varjuga. Oli vaja muretseda midagi söödavat — šokolaadi, kompvekke, küpsiseid ja ka joodavat. Aknaalune laud, täis kõiksugu prahti, alates tangidest ja viilidest, raadioosadest ja elektritarvetest kuni leivakontsuni ja vorstijupini, nõudis ka põhjalikku kordaseadmist. Espe kireks oli tehnika. Kui majas elekter kustus, priimus ei töötanud, võti kadus või lukk rikki läks, pidi ikka tema hädast välja aitama. Meelsasti oleks ta töötanud kuskil mehaanikatöökojas, aga pangaametnikuna teenis ta rohkem ja tal jäi ka rohkem aega üle õhtukeskkooli lõpetamiseks, kus ta õppis.

Viimaks ometi ilmusid oodatud külalised! Ja just siis, kui tuba nii külm juhtus olema!

Sel aastal oli talv eriti käre ja müürid ei tahtnud kuidagi sooja kinni pidada. Külalistele näis ahjukütmine palju lõbu tegevat ja neil tekkis kohe kodune tunne ning ka Espe sai oma esialgsest kohmetusest kiiresti jagu.

«Päris mehaanikatöötuba kohe!» ütles Rutt lauda silmitsedes. «Te peaksite inseneriks õppima! Ja kellasepp olete ka!» lisas ta laual lahtivõetud uuri rattakesi nähes.

Espe lõi käega.

«Nagu oleks see nii lihtne inseneriks saada!»

Ta hakkas külalistele omaenda raadiovastuvõtjat demonstreerima ja selle skeemi seletama, kuigi need sellest midagi aru ei saanud. Aparaadist kostis tükike muusikat, tükike kõnet, raginaid ja vilet. Espe keeras ja seadis, kuulas ja seletas, kuni märkas, et teised teda enam ei jälgi, vaid lehitsevad raamatut ja ootavad, et ta oma ettekande lõpetaks.

Nüüd hakkas Rutt kõvasti lugema:

«Kak zakaläälas stalj.»

Hilja istus tema kõrval ja jälgis iga sõna. Espe jäi neidude selja taga seisma ja vaatas üle nende õla raamatusse.

«Za-ka-ljaa-lasj!» parandas ta.

Hääldamine lonkas, rõhud sattusid ikka nagu kiuste valele kohale ja lugemine läks nagu üle mätaste, aga varsti ei hoolitud enam hääldamise täpsusest, sest loetava sisu hakkas kaasa haarama. Espe võttis lõpuks raamatu enese kätte, luges ja katsus sealsamas iga lauset tõlkida. Nii libedasti see ei läinud kui ta oli lootnud. Viimaks olid kõik väsinud ja Espe hakkas oma külalisi kostitama.

«Kas juba nii kaua siin oldud!» imestas Rutt, kui raadiost kostsid Kremli kesköökellad, millele järgnes «Internatsionaal». Espe läks oma käekella õigeks seadma, aga ranne oli tühi. Tema pilk langes töölauale, siis ahjule. Ühe hetkega oli ta laualt mingid asjakesed pihku võtnud ja ahju visanud. Nagu poleks midagi juhtunud, tuli ta raadiovastuvõtja juurde ja hakkas sealt lõbusat tantsuviisi otsima.

«Mis te seal ahju viskasite?» küsis Hilja äkki.

«Mina? Niisama... prahti...» kogeles Espe pooleldi süüdlaslikult, pooleldi kergendatult vastuseks.

KAHEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

Vaevalt oli professor Känd oma kuupalga kassaavast vastu võtnud ja uksest väljunud, kui teda koridoris peatas raamatukogu töötaja Vaher, kes mingit paberilehte näpu vahel hoidis. Oma ümmarguste silmadega alandlikult-magusalt otsa vaadates ütles see neiu poolsosinal:

«Vabandage, härra professor, igaüks on oma palgast natuke ohverdanud... Kas ka teie mitte?»

Känd oli sellega harjunud, et kahekümnenda kuupäeva paiku ikka rahahädalised tema silmapiirile ilmusid. Nad tülitasid teda kohvikus ja tänaval, kõlistasid isegi koduukse taga. Kel oli õppemaks maksmata, kel veksel protesti minemas, kel asjad kodus üles kirjutatud, kel pandimajast palitu välja osta. Kitsi professor polnud, ja kui raha taskus leidus, oli raske keelduda.

«Jah, aga mis otstarbeks...?»

«Kas te siis ise ei aima?»

Rahanorija pilgutas tähendusrikkalt silmi.

«Ma tean, teie olete suur Soome austaja...» vihjas ta. «Mõni kolleegidest on isegi veerandi oma palgast ohverdanud.»

Professor tegi suured silmad. Ah, sinna läheb siis see korjandus!

Pool aastat tagasi poleks ta palju mõtlema hakanud, vaid oleks rahatasku kohe välja võtnud, kuna ta oli harjunud inimesi usaldama. Temale osutatud üldise lugupidamise juures oli ta kaugel mõttest, et keegi võib teda petta, tema lahkust ja usaldust kuritarvitada. Nagu ta ise veendunud oli, ei julgenud tema eksamitelgi keegi spikerdama hakata. Aga viimasel ajal oli elu teda õpetanud nägema asju, mille ees tal varem silmad kinni olid olnud.

Ta ütles:

«Teil on õigus, ma austan Soomet, ta rahvast, ta kõrget kultuuri. Aga just sellepärast ei taha ma Hitlerit toetada.»

«Jumal hoidku!» vastas neiu üllatunult ja oma häält summutades. «Kuidas siis Hitlerit? Hoopis vastuoksa —

demokraatiat, just demokraatiat... ja seda kaudselt ka meil...»

«Meil? Kus see demokraatia meil on?» hüüdis Känd. Talle meenus elavalt, mis ta ise kuu aega tagasi Töölismaja ees läbi oli elanud.

Vaher vaatas üllatunult professorile otsa.

«Tähendab siis, et ei?»

«Ei!» vastas Känd resoluutselt ja astus edasi.

«Tõesti, ei uskunud seda teist!» hüüti talle järele.

See järelehüüe kõlas ähvardusena ja tekitas paha tunde. Seda suurendas veelgi teadmine, et teised kolleegid mitte nõnda ei toimi, nagu Känd seda õigeks peab. Kas nad, sõgedad, siis ei taipa, keda nad lõppude lõpuks abistavad? Igaüks ohverdab, oli Vaher öelnud. Kas siis tõesti tema, Känd, ainus on, kes andmata jättis? Ei või olla, ei või olla!

Ta ruttas kohvikusse, tellis kohvi ja katsus leheluge-misse süveneda, aga sellest ei tulnud midagi välja, sest mõtted jooksid mujale.

Ta peatas möödamineva dotsent Rautami. Oli huvitav kuulda saada, kas ka teda korjandusega tülitati.

«Ei, keegi ei tülitanud,» vastas Rautam. «Kardavad mind. Ja ma oleksin ka niisuguse vastuse andnud, et oleksid mäletanud.»

Ta teadis rääkida, et on käimas sooja pesu, talveriiete ja muu sellise kraami salajane korjandus. Värvatavat ka noormehi. Ka vana-aasta balli sissetulek olevat ette nähtud Soome valgete toetuseks. Kas professor pole sinna kutset saanud?

«Ei. Aga teie?»

«Noh, kui niisugune kutse minule tuleks... Muide, eile toodi neid kohvikusse terve käpatäis edasiandmiseks.»

Professor Känd kui üldtuntud õpetlane sai igasuguste ürituste puhul alati aukutseid, kuigi ta vaevalt kunagi ballidest või pidudest osa võttis. Seekord aga polnud ta kutset saanud, ja kuigi ta ballile poleks läinud, tundis ta siiski lugupidamise langust enese vastu.

«Vist koju saadetud,» rahustas ta ennast.

«Aga mina olen kindel, et te seda ei saagi,» vastas

Rautam. «Ise käite Töölismajas ja pretendeerite sellele, et teid veel aukutsega austataks!»

«Ma ei pretendeeri sugugi, selles te eksite!» vastas professor ja lisas pärast vaikust endamisi: «Imelik, kui ruttu viimasel ajal asjad arenevad.»

«Rinded selguvad, härra professor.»

«Jah, paistab küll...» vastas Känd venitades. «Ja erapooletud kaovad silmapiirilt.»

Uksest sisseastuvat Piiberit märgates vastas Rautam: «Mitte veel kõik. Üks ilmub parajasti silmapiirile.»

Kui Piiber nende juures istet võttis, vaatas professor Känd talle uurivalt otsa ja küsis:

«Palgapäev, aga teil ei paistagi tuju väga hea olevat?»

«Paljuks minul seda palka... Ei maksa rääkidagi! Ja sellestki pidin hea summakese ära andma. Puiklesin vastu, endal nii vähe raha, aga mis sa teed?»

«Noo? Kuidas siis nõnda?»

Känd tegi, nagu ei teaks ta maast ega ilmast midagi, ja laskis Piiberil kõik ära jutustada.

«Aga teie? Ja sina, Rautam?» küsis Piiber. «Kas siis teie poole ei pöördutudki?»

«Minu poole? Milleks?» imestas Rautam. «Teatakse ju, et ma olen fašismi vastane...»

«Kas mina seda pole? Aga mis see siia puutub? Mis on minu annetusel fašismiga tegemist!»

«Vahest siiski.»

«Ma ei saa aru... Küsisin veel täpselt järele, kuhu raha läheb. Öeldi, et Soome Punasele Ristile, heategevaks otstarbeks.»

«Kas tõesti?» küsis professor Känd, imestades Piiberi naiivsuse üle.

Lugenud viimasel ajal hoolikalt nõukogude ajalehti, oli Känd vähehaaval hakanud mõndagi küsimust nägema teistsuguses valguses kui seni. Juba siis, kui Soome valitsuse esindajad Moskvaga läbirääkimisi pidasid, oli ta tungivalt soovinud, et need läbirääkimised lõpeksid kokkuleppega. Kui need aga hoopis katkesid, oli ta väga pahane kõigile rytidele ja mannerheimidele, kes paistsid olevat lühinägelikud põikpead ja tüürisid soome rahvast katastroofi poole.

Piiber oli teistsugusel arvamisel kui Känd, kuigi ta

Soome valitsejate teguviisi ka päriselt heaks ei kiitnud. Oma veeringuid Punasele Ristile andes arvas ta talitavat humaansuse nimel.

«Aga miks ei korjatud raha Nõukogude Punasele Ristile?» küsis professor Känd.

«Ma ei tea... Ma poleks ka siis keeldunud...»

Rautam pöördus Piiberi poole:

«Kas sa ka tead, et iga kroon, mis sa andsid, läheb Nõukogude Liidu vastu? Kes aga Nõukogude Liidu vastu töötab, on Hitleri poolt!»

«Aga Nõukogude Liit pole Saksamaaga sugugi sõjajalal! Ümberpöördult, nende vahekord peaks praegu hea olema ja Saksamaa pole minu teades poole sõnagagi Venemaad Soome sõja pärast laitnud. Võiks koguni küsida, kas see sõda Saksamaale meeldibki.»

«O sancta simplicitas!» jätkas Rautam. «Kas Mannerheimi liin, mida sa aitad oma rahaga kindlustada, pole ehitatud natside kaasabiga? Ryti meelest on Hitler geniaalne inimene. Miks Hitleri kindralstaabi ülem suvel siit Soome läks? Kas ainult selleks, et seal ilusaid järvi või Ateneumi pilte imetleda?»

«Aga lääne demokraatlikud riigid toetavad ju ka Soomet?...»

«Jätke need demokraatlikud riigid!» katkestas Känd omalt poolt. «Mulle paistab, et need on iga minut valmis oma demokraatiat Hitlerile maha müüma, kui see ainult oma relvad ida vastu pööraks...»

Piiberil oli Rautami ja Kännuga raske neist asjust rahulikult ja erapooletult kõnelda. Talle paistis, nagu oleks ka professor liiga ühekülgseks muutunud ja pealegi nii sügavalt veendunud olnud oma tõekspidamises, et see otse ärritas. Aga võib-olla oli tal õigus? mõtles ta hetkeks. Võib-olla tegin ma tõesti halvasti, kui tollele rahanurujale nii kergesti järele andsin? Aga mis tehtud, see tehtud. Ei saa ju hakata raha tagasi nõudma.

«Kujuneb välja kaks selget rinnet, härra Piiber,» ütles Känd pärast tekkinud vaikust. «Ja tuleb valida, varem või hiljem.»

«Te unustate siiski kolmanda rinde...»

«Kas mõtlete ei-kellegi-maad kahe rinde vahel? Halb valik, härra Piiber, halb valik. Võite vahele jääda.»

Kohviku ettekandja pani Piiberi ette lauale teeklaasi, väikese koorekannu ja magusa saia. Professor Känd tahtis juba tõusta ja lahkuda, aga viivitas veel uudishimust, sest Piiberile ulatati valge lahtine ümbrik. Selles oli kutsekaart sissepressitud kuldse rasvase südamega.

«Oo, «Kuldsüdame» ball vana-aasta õhtul!» ütles Piiber. «Tulete ehk ka sinna?»

«Ma ei kuulu sellesse seltskonda!» vastas Känd trotslikult.

«Ega minagi kuulu... Aga võiks ehk siiski vaatama minna? Kutse on kahele... Kas teil oleks midagi selle vastu, kui ma paluksin enesega kaasa tulla... Rutti? Muidugi sel juhul, kui teda mõni teine juba kutsunud pole...»

«Miks te minu poole pöördute? Pean ma teile vahetalitajaks hakkama?»

«Ei, seda mitte, aga...»

Hiljem imestas professor Känd oma ootamatu otsustavuse üle sel päeval, mis algas järsu «ei» ütlemisega noorele neiule, kes ta südameheldusele koputas. Ta oli ju muidu tasakaalukas inimene, kes teise vastu kunagi järsk ei tahtnud olla ja iga sammu vaagis, aga seekord, imelik küll, oli ta toiminud impulsiivselt ja kiirelt, lihtsalt ja kergelt. Paistis, nagu oleks suur hulk hinge kogunenud vaevaltmärgatavaid tähelepanekuid ja mõttesugemeid lõpuks ühte liitunud ja äkilise muudatuse, selguse ja rühi toonud kogu ta hoiakusse. Enesele tagasi vaadates nägi ta paljugi uues valguses, tal hakkas häbi, mõeldes sellele, kuidas ta oli võinud Steinhardi-taolisele natsile suurt lahkust osutada ja samas hukka mõista oma tütre julget ülesastumist tema vastu. Nüüd ei paistnud isal tütrega enam suuri mõtetelahkuminekuid olevat. Ümberpöördult, professor jäi tihti tema arvamist kuulama ja pidi siis alati ta arukust nentima. Rõõmu ja uhkust tundis ta Ruti kartmatuse üle, kes valmis oli oma tõekspidamisi südilt kaitsma. Seda juhtus viimasel ajal väga sageli, sest kus inimesed iganes kokku said, seal läks jutt iseenesest lahti Soome-Nõukogude sõjast, mis siin endigi vastuolusid ja lahkarvamisi veelgi teravamalt esile tõstis. Ajakirjandus aitas vaidluste tekki-

misele omalt poolt kaasa, sest seal avaldati iga päev suurte pealkirjade all kõmurikkaid sõnumeid soomlaste hiilgavaist võitudest, toodi ära pilte nende väejuhtidest ja sõjameestest, samas anti igal sammul mõista Nõukogude vägede katastroofilistest lüüasaamistest. Aga iga päevaga kahanes nende arv, kes neid sõnumeid uskusid. Leidus küll veel mõni kiidukukk, kes riskeeris kihla vedada, et Soome võidab, ja levis kuuldus ka riiukukkedest, kes tahtsid Soome valgetele appi minna. Nende puhul lausuti: las jooksevad, saavad kibeda õpetuse!

Teati rääkida, et ärasõitvad löömamehed kogunevad vana-aasta õhtu ballile. Ball ise pidi kujunema väga suurejooneliseks. Pidu korraldav toimkond koosnes seltskonna kaalukamaist taladest: ei puudunud sellest linnapea ega politseiprefekt, kindral Ermson ega suurärimees Vinnal. Ennastohverdavalt kulutasid nimekamad seltskonnadaamid oma taldu, et loterii heaks annetusi korjata. Annetused pidid väärima korjajaid: tavalist loterii tühja-tähja vastu ei võetudki, pidi vähemalt olema seasink, siidkleit või puud suhkrut.

Ööd kui päevad higistasid õmblejad õhtukleitide kallal, rabelesid nende proovidel, nööpnõelad hammaste vahel, püüdes ihust ja hingest tellija iga kapriisi täita. Aga sellegipärast said nad sõimata ja pahandada. Viimasel hetkel enne balli algust jooksid nad lõõtsutades oma klientide kodudesse, õhuliselt paberisse pandud vahulised kleidid õrnalt käe peal. Kogu päeva kiirustasid lokkijad soengute tegemisega, kobrutades juukseid üles rullideks või kruvides neid kõrva äärde koketselt allalangevaiks kiharaiks. Siingi särtsus vihaseid hüüatusi vastuseks tuliste tangide puudutusele peanahasse.

Veel viimased puudritupsutused, huulepulgatõmbed, viimased keerutused peegli ees, ja siis sõidutas ettetellitud auto või saan mukitud daami kavaleri saatel teatrihooneni. Mantleist ja kasukaist koorus välja eredaid kleite, musti frakke, smokingeid, sõjaväemundreid. Juba libisesid daamide pilgud kadedalt üle naabrite tualettide. Peeglite ees tekkis kibe tunglemine. Mehed püüdsid kikivarvule tõustes naiste selja tagant oma

kaelasidet kohendada või juukseid kammida. Siis vilksatasid ballisaali viival trepil kleidisabade alt hõbe- ja kuldkingad.

Kui siis linnapea koos teiste balli patroonidega saali astus, põrutas orkester tusši. Seinte äärde asetatud toolidelt tõusid pidulised püsti ning hakkasid käsi plaksutama. Algas esimene valss. Kõrvalsaalis, kuhu olid paigutatud valgelinalised lauad, sagisid kelnerid edasitagasi, salvrätikud kaenla all, kandikud sõrmede otsas. Lauad olid varsti kõik viimaseni võetud ja hilinejail tuli otsida tuttavaid, kelle juurde end poetada. Fuajees oli korraldatud loterii. Keerutati ringi õnneratast, võeti välja paberirullikesi, kasseeriti raha ja selgitati võitusid.

Pidu käis täies hoos.

Kõrvalsaali keskel asuv suur laud jäi peaaegu tühjaks, sest nooremad inimesed olid kõik tantsimas. Ärimees Vinnal, kes sirgelt ja jäigalt istuva kindral Ermsoni kõrval üsna kössivajununa paistis, vaatas üle pudelite tantsusaali poole ja lausus nukralt:

«Jah, lõbu on laialt, aga kes teab, kus me tuleval aastal uut aastat vastu võtame?»

«Mis sul on? Kas tunned surma või hakkab sul usk meie asjasse kaduma?» küsis kindral.

«Ei, ei, usk on alles, aga poeg... tead...»

«Poeg? Olid ikka krillis temaga, needsid maa põhja? Ja mis kadunud ta sul on, kui läks kannuseid teenima?»

«Kahju siiski tast, raisast...» ütles Vinnal prille eest võttes ja silmi pühkides. «Pole mul kedagi enam sõimatagi. Istu üksi nagu karu koopas.»

«Aga varandused? Kas need sulle sooja ei anna? Hädaldad asjata.»

«Ja-jah, varandused! Nende pärast mul see peamure ongi. Võivad ju uuel aastal tulla veel raskemad päevad.»

«Häh, jäta, raskemad päevad on seljataga. Sügisel, vaat siis oli raske. Prahvatas kõik nii ootamatult kaela. Aga nüüd? Egas meie mehed ole maganud. Balti liit pole naljaasi. Ja kui kindralstaapide plaanid on ühtlustatud, siis ohoo, keda me kardame? Olen vana strateeg

ja võin sulle öelda, et kui Leningrad on võetud, siis tõmbavad venelased oma väed siit ise tagasi. Ja siis juba näeme . . .»

Jah, sellest kõigest oli Vinnal Potermanniltki kuulnud, aga ta oli eeskätt majandusmees ning raskemate päevade all mõtles ta seda, et väljavaated tema käitise loodetud saneerimisest kippusid tuhmuma. Potermann oli mõista andnud, et ta ei saa praegu Vinnalile laenu kombineerida, sest on tarvis ettevaatlik olla, ajad pole enam endised, iga vääratus võib tal endal luud-kondid murda. Kui välispoliitiline olukord lootusrikkamaks kujuneb, noh, siis võivad jälle tulla pikaajalised laenud ja saneerimised, laenukustutused ja välisvaluuta. Aga nüüd veel mitte. Vinnal oodaku.

Hoolimata sõprusest pidas kindral Vinnalit väikse-kaliibriliseks meheks, kopikakorjajaks ja kärnkäpaks ning ütles seda talle suu sisse. Aga vaadatagu teda! Kui laias kaares tema oskab oma asju ajada, ja kus tarvis, ka riiklikult talitada! Nagu nüüdki, kus ta on relvi ja laskemoona muretsenud ning need oma keldritesse ära peitnud. Mine tea, millal neid äkki vaja läheb. Oma poja ärasõidust pole tal ka hale. Las läheb! Mida varem püssirohtu nuusutab, seda parem. Vaat kui vahvasti see poisu tantsib, kui kavalerlikult daamidega käituda oskab, kui väsimatult neid tantsitab!

«Miks teie, noormees, ei tantsi?» pöördus kindral lähedalistuva Villem Kitse poole, kelle ümber toolid tühjaks olid jäänud.

«Mu abikaasa teeb seda minu eest,» vastas Kits köhatades, olles kindrali küsimusest veidi hämmeldunud.

«Kas lubate, et ma teda tantsima palun, kui tuleb masurka?»

«Aga palun väga!» hüüdis Kits meelitatult.

Juba enam kui tund tagasi oli Bella oma kuldbrokaadist käekotti Villemi hoolde jättes tantsusaali läinud. Kindlasti ei tule ta sealt tagasi enne, kui orkester mängimise on lõpetanud. Villem tundis oma naist: Bella tuju oleks kohe rikutud, kui ta kas või üheks tantsuks partnerita jääks. Selle jõude elava naise elumõte seisiski selles, et nautida oma võluvõimu meeste juures ja äratada kadedust naistes.

Kodanliku ühiskonna taimelaval kasvas külluses neid kauniõielisi nugistaimi, kelle elu seisis end teiste taimede ümber mässimises. Nad nõudsid, et neid imetletaks. Ja leiduski imetlejaid. Just niisugune tühiõis oli Villem Kitse ideaal.

Üks, kelle ümber Bella armastas keerelda, oli Villibald Muidre, kuid talle ei tulnud mõttessegi, et Muidre on ka samasugune teiste imetlemist ootav tühiõis. Ta oli veendunud, et see käharpea on temast «sisse võetud», ning et teda enda lähedal hoida, mängis ta, ise ükskõikne olles, suurt vastuarmastust. Muidrega oli lugu samasugune: ta oli meelitatud, kui Bella talle armunu pilguga otsa vaatas, ja vastutasuks ujutas ta teda üle osavasti valitud meelitussõnadega.

Kes neid tantsu ajal lähemalt oleks vaadanud, oleks neid pidanud armunud paarikeseks, nii kiindunult vaatasid nad teine teisele silma ja nii õrnalt pigistasid nad teineteist. Kuid Muidre mõtles seejuures kainelt: iga hetk võiks ta minu oma olla. Bella omakorda mõtles niisama külmalt: olen ta pea täiesti segi ajanud, millised võimed mul siiski on!

«Bella!» sosistas Muidre õrnalt oma kaastantsija kõrva sisse, tundes juuksekihara kõdi oma huultel ja jäädes ootama oma sosina mõju.

«Villibald!» sosistati talle samas toonis vastu. «Kas te ikka tõesti tahate ära sõita? ... Kuidas ma kardan teie pärast ... Ma suren siis siin ... igavusest.»

«Ja mina seal ... igatsusest.»

«Kui te ära olete, kordan ma teie nime küll sada korda päevas.»

«Ja mina ei tea, kas ma sealt oskangi enam lehtedele kirjutada. Kirjutan iga päev ainult teile, ainult teile!»

Kumbki oli oma kehkuses nii enesekindel, et teise valet ei aimanudki, või kui aimas, siis polnud mingit huvi seda uskuma hakata.

«Teate, kallis!» hüüdis äkki Muidre ja tundis, kuidas hing ootamatust mõttest kurku kinni jääb. «Kaome siit!»

«Aga kuhu?»

«Minu poole ... uue aasta õnne valama!»

Ettepanek oli niisama prooviks lendu lastud. Muidre oli kindel, et Bella keeldub. Aga Bella hüüdis:

«Lähme! Aga jumala pärast nii, et keegi ei märka! Villem ei tohi mingil tingimusel aimata.»

Muidre kahvatas ja tema näole jäi sunnitud naeratuse vari. Kuidas võis Bella nii kergesti järele anda? Ta oli pettunud. Ja kuhu ta selle naise peab viima, pole tal ju omaette tubagi... Ja kas ta nii väga seda Bellat igatsebki?

Nad poetasid end tantsijate vahelt fuajeesse, peatusid seal mõnda aega õnneratta juures, piiludes kogu aeg ringi, kas pole nägijaid, ja läksid lõpuks trepist alla garderoobi.

«Ma ei usu, et me saame päris märkamata siit ära kaduda,» kõhkles Muidre, kuigi ainustki tuttavat silmapiiril polnud. Tal oli igasugune isu kadunud hammustada seda üliküpset vilja, mis puu otsast peaaegu ilma raputamata pihku langes. Seest mäda, vilksatas tal peas ja ta hakkas kannataja näoga oma taskust garderoobinumbrit otsima.

Bella tajus kohe kogu oma olemisega Muidre meelemuutust ja oli ülimalt solvunud. Oma nõusolekut andes oli ta ise tahtnud Muidret proovile panna, teades, et ta niikuinii kuhugi lahkuda ei saa, sest tema garderoobinumber oli ülal mehe käes.

«Vaat kus lops... Teie garderoobinumber, jah...» katsus Muidre sügavat kahetsust teeselda, aga see ei õnnestunud tal, sest sellest tungis läbi rõõm, mida ta ei suutnud varjata.

Bellas kihvatas viha, ta pööras Muidrele selja ja hüüdis üle õla:

«Argpüks!»

Eemal trepist allatulevat Piiberit nähes astus ta kiiresti selle juurde, haaras tal käe alt kinni ja palus, et ta teda üles saadaks, mida see ka hea meelega täitis.

Kogu õhtu oli Piiber ennast üksikuna tundnud. Rutt temaga kaasa ei lubanud tulla, tuttavaid oli tal siin vähe, kuhugi lauda teda ei kutsutud, tantsida ta ei osanud ja õnneratta poole ei tahtnud ta vaadatagi: see oli talt tervelt viis krooni riisunud. Teda võis aina siin ja seal näha inimestesummas trügimas või trepist üles ja alla

käimas, nagu oleks tal alati kuhugi joosta. Ta ei tundnud ennast paremini kui koer kirikus. Nüüd aga rõõmustas ta, et igavusest lahti saab, liiati, et Bella kõrvalsaali astudes kohe suure laua poole tüüris, kus istus tähtsaid mehi. Aga vaevalt sinna jõudnud, laskis Bella Piiberi käe lahti, tänas teda ning istus rahulikult lauda, jättes oma saatja sinnapaika. Kuna keegi talle tähelepanu ei pööranud, jäi tal ainult üle tasakesi eemalduda.

Samal ajal kutsus kindral Ermson sõrmega ühe tantsimast tuleva noormehe enda juurde.

«Vaat mis. Mine ütle orkestrijuhile, et kindral käsib masurkat mängida. Lõpetagu silmapilk valss.»

Minuti pärast kostsidki masurka esimesed taktid ja kindral viis Bella tantsusaali. Vasak käsi puusas ja parem ette sirutatud, ootas ta parajat momenti, et jalaga korra vastu põrandat lüüa ja tantsu alustada. Pidurahvas seisis üllatunult seinte ääres ja tungles ustel, et jälgida põnevat vaatepilti. Teisi paare juurde ei tulnud ning vana kindral püüdis kõik teha, et näidata oma nõtkust ja nobedust. Vahel liikus ta kiiremini, vahel tasandas sammu, kord liipsis ta tallaga põrandat, kord kepsutas jalgu teineteise vastu, kuna väike, mustas kleidis tavalisest veelgi hapramana näiv naine tema kõrval kergelt kaasa hõljus, kord pikemaid, kord lühemaid samme võttes. Esimene sõõr tehtud, laskus kindral äkki ühele põlvele ja keerutas oma partnerit enese ümber ringi. Hakati plaksutama, sest arvati, et sellega on lõpp, ei saanud ju rohkemat nõudagi, aga kindral, kes näost punetas ja lõõtsutamist vägisi tagasi hoidis, ajas end püsti ja tegi veel teise keeru ümber suure saali, põlvitas siis uuesti ning laskis oma daami mitu korda enese ümber tiirelda, et samal ajal ise jõudu koguda.

Ta oli oma võimeid ülehinnanud, sest end üles ajades läks tal silmade ees kirjuks ja vaevalt sai ta veel hingata, kuklas ja rinnus pigistas nagu tangidega. Oma nõrga partneri najale toetudes, taarus ta minema, kuuldes küll veel käteplaksutamist, aga tundes ühtlasi oma selja taga haletsemist, võib-olla muigamistki. Lauas sundis ta end komplimentidele vastu naeratama, aga sisemiselt kirus ennast ja oleks valmis olnud end kaheks tunniks püssi alla panema.

Ballile ei jäänud ta enam kauaks. Ühes temaga lahkusid ka linnapea, prefekt ja suurem hulk vanemaid inimesi, kuna nooremad jäid veel edasi lõbutsema.

Ka Piiber oli pealt vaadanud, kuidas karu hirvega masurkat tantsis, aga see vaatepilt äratas tas vastikust ja ta läks alla, et võtta üleriided ja koju minna. Ent kõrvalt restoraniruumist kostis õrna muusikat ja ta otsustas üle läve vaadata, mis seal tehakse.

Kitsal poodiumil mängis väike keelpilliorkester mahedat meeleolumuusikat, sest džäss, mis siin tavaliselt mürtsus, oli üles tantsusaali viidud, kus tal tuli vaheldumisi puhkpilliorkestriga esineda. Viiuli sulav meloodia oli nii meelikütkestav, et Piiber ukse enese taga kohe tasakesi sulges ja mõne sammu edasi astus, et keset restorani tühjaksjäänud laua taga istet võtta.

Seina ääres nägi ta tuttavaid nägusid, üliõpilasi, mõnda kirjanikku ja kunstnikku. Ka Rautam istus seal. Ta tundis ennast neile lähema olevat kui poodiumi ees istuvaile suurnike poegadele, kes jõid ja praalisid.

Äkki jäi muusika vait ja kuskilt hakkas susisema häälekõvendaja. Kostis kaksteistkümmend pauku. Tõsteti klaase uue aasta terviseks.

Piiber oli täna pigilind, tal ei vedanud ennist ülal ega nüüd siin all. Isegi teeklaasi polnud talle veel lauale toodud ja kellega sa siin üldse kokku jood? Õnneks tõmbas tähelepanu endale valjuhäälдajast tulev kähisev hääl:

«... rahvusterviklus... meie rahva saatusruum... kõigi rahvakihtide sõbralik üksmeel... vahekord Saksa riigiga täieliku usalduse õhkkonnas ja vastastikustes huvides...» kostsid peaministri üksikud laused.

Piiberi selja tagant seina äärest kostis kõhatamine, siis hüüdeid, mis järjest kõvemaks läksid:

«Aitab juba!... Keerake ära!... Prunt ette ilukõnele!... Mis ta mögab!»

Piiberile meeldisid need vahelehüüded, ta vaatas üle õla ja noogutas heakskiitvalt peaga. Aga siis karjuti poodiumi eest lauast äkki:

«Vait seal!»

Piiber kahvatas.

«Kes ütles «möga»?» karjuti sealtsamast ja keegi hüppas vihaselt ringi vaadates püsti.

Tekkis sõnavahetus üle laudade, üle Piiberi pea, kes juba kahetses, et ta üldse siia oli tulnud. Aga ta jäi istuma, kuigi süda sees värises. Orkester hakkas mängima ja ärevus vaibus. Kuid see puhkes uuesti, kui veidi hiljem suure lärmiga sisse tuli trobikond mehi ülalt ballilt, eesotsas Uno Ermsoni ja Kaardiga.

«Pussijunkrud tulevad! Lahterid smokingis!» hõigati seinaäärsetest laudadest.

Neist hüüatustest ei tehtud esialgu väljagi, aga õhus oli tunda äikest. Ja see prahvataski, kui estraadikunstnik hakkas ette kandma vemmalvärssides ennustusi uueks aastaks. Mõne salmiga ülistas ta ärasõitjaid «kangelasi», millele lähedasest lauast järgnes tormiline käteplagin ja klaasitõstmine. Kuid samas kostis seinaäärsest lauast pikk hele vile ja kupleelaulja karjuti maha.

Kohe tormas väike pungissilmne Ermson vastaseid otsima.

«Kes julges siin vilistada?» käratas ta. «Kes karjus maha?»

«Sa, nässpakk, pea oma nokk parem kinni!» hüüdis kirjanik Sillat vihase bassihäälega. Sillatit tunti: kui ta vihastas, siis sündis see põhjalikult, risti ta ette ei löönud ja vastased tema käest terve nahaga ei pääsenud.

Noore Ermsoni selja taha oli juba ta lauakaaslasi kogunenud.

«Kes on nässpakk?» karjus ta väljakutsuvalt, haaras laualt pudeli ja ähvardas sellega äiata, aga juba oli Sillati naaber veiniklaasi pihku võtnud, sinna sisse sülitanud ja kogu veini Ermsonile näkku visanud.

Tõusis ennenägematu mürgel. Linad kõige täiega rebiti laudadelt põrandale, lauad ise lükati ümber, lendasid taldrikud, pudelid, välkusid rusikad. Piiber, täis äärmist nördimust, tahtis vastaspooli vaigistama hakata, aga juba lendasid ka toolid ja välja pääseda paistis raske olevat. Ta puges kiiresti nurka varjule ja jäi sinna küljelitõugatud laua taha kükitama. Väga julge polnud sealgi olla: Sillat, Rautam ja nende kaaslased suruti samasse nurka kokku ja nende seisukord muutus juba täbaraks, sest paistis, et vastastele voolab abiväge väl-

jastpoolt järjest juurde. Aga see oli pettekujutlus, sest üksikud uudishimulikud pealtvaatajad, kes sisse tulid, katsusid kohe jälle jalga lasta.

Äkki purunes laes valgusarmatuur. Tekkinud segadust kasutades asusid nurkasurutud nüüd kiirele pealetungile ja lõid juba võidutsema hakanud vastased lühikese ajaga ruumist välja.

Kõrtsiskandaalidega olid Kaardi-taolised üliõpilased harjunud, aga seekordsel mürglil oli juures poliitilist maiku ja see häiris. Milline jultumus ikka veel valitsuse vastu demonstreerida ja kallale tikkuda vahvatele rüütlitele, kes nõuks on võtnud hõimlastele appi minna!

«See oli neil organiseeritud!» hüüdis Kaart väljas, katsudes käega muhku oma laubal. «Seda ei tohi nõnda jätta! Tuleb ... politseile teatada!»

Teised polnud selle lahendusega nõus: nende käed sügelesid vägitegude järele. Kaart sai koguni kiruda, et oli lahinguvälja liiga kiiresti maha jätnud. Omavaheline jagelus läks ägedaks ja kestis nii kaua, et kui viimaks otsustati tagasi pöörduda ja vastastega arvete õiendamist jätkata, polnud vastaseid enam saadaval. Pihku puutus ainult Piiber, aga vastuhakkajat temast polnud. Ta katsus ennast ainult vabandada ja enda kaitseks igasuguseid motiive ette tuua. Kui need ei aidanud, sai ta oma naha ainult sellega päästa, et jalgadele valu andis.

Sõttaminejate löömalust kippus vägisi tühja jooksma. Ei rahuldanud neid ka see, et kahelt üliõpilaskonvendilt lipud maha võeti ja lagunenud plangu külge kinnitati, ega see, et voorimeestele istuti ja läbi linna kihutati, kusjuures kõigest kõrist jorutati «Siidilipp ja hõbepurjed».

Et oma hulljulgust näidata, peatas Kaart oma salgakese viimaks väikese maja ees.

«Sõda algab meil siin,» ütles ta tõsise näoga, nagu surma minnes. «Mul on andmed, et kurja juur asub siin. Uno ja Volli, valmis seada! Meist kolmest jätkub. Teised jäävad siia reservi. Läki!»

Nad astusid jalgväravast hoovi ja sealt majatrepist üles teisele korrale.

Kõik tundsid: nüüd sünnib midagi ku-kluks-klanlikku ...

KAHEKÜMNE TEINE PEATÜKK

Tammemägi oli otsustanud vana-aasta õhtu mööda saata oma sõbra Milistveri pool.

Teda sisse lastes ei lausunud Anna sõnagi sellest, et tohtril on ees ka teine külaline. Tõtt öelda, tal oli koguni hea meel, et keegi kolmas neid kahte seal segama tuli.

«Ma ehk tülitan sind?» küsis Tammemägi ootetuppa ilmunud Milistverilt, kes paistis tusane olevat.

«Palun, palun!» vastas Milistver lahkusega, milles oli rohkem viisakust kui sõbralikkust.

Kuuldes, et Milistver pole üksi, tahtis Tammemägi kohe tagasi minna, aga teda ei lastud.

«Lubage tutvustada: Tammemägi, Asta Härm.»

Kaetud laua tagant ulatas Tammemäele narmastega siidsalli alt oma käe noor, ilusate näojoontega neiu. Esimene mulje sellest tumedajuukselisest naisest, kelle alatinaeratavad silmad imelikus vastuolus olid ta tõsise näoga, polnud halb.

Milistveril oli temaga nähtavasti üpris kodune vahekord: nad sinatasid teineteist ja neiu ruttas kohe juurdetulnud külalise jaoks lauda katma.

Tammemägi oli algul tagasihoidlik, varsti aga kadus võõrastusetunne ja vestlus muutus vabamaks ning elavamaks.

Kuuldes, kes Tammemägi on, käis neiu peale, et ta pikemalt oma vanglasolekust jutustaks, mida see ka tegi, hoidudes tagasi sellest, mis tema enda isikusse puutus. Asta oleks aga kuulda tahtnud just seda, mis Tammemägi ise läbi oli elanud, kuidas kannatanud, piinelnud, igatsust tundnud. Lahusolek elavast elust pidi ju masendav olema ja eluisu ära võtma.

«Te peaksite hästi tundma, mis on elutüdimus,» ütles ta. «Oleks võinud ju juhtuda, et te vanglast elu lõpuni välja poleks pääsenud? Õudne mõteldagi!»

Tammemägi naeratas:

«Kui me seal oleksime ainult hädaldanud ja ahastanud, poleks ma praegu siin istunud.»

Asta vaatas imestusega Tammemäe otsa.

Sel silmapilgul astus Anna sisse. Tal oli täna sada ettekäänet, et jälle tuppa tulla. Nähes, kuidas Asta oma

silmadega külalisse oli kiindunud, mõtles ta: no-jah, võtab ka selle mehe õnge! Kuidas ta oleks tahtnud Tammemäge hoiatada! Ta ei võinud kannatada seda mustlasenaist, nagu ta Astat kord põlglikult oli nimetanud. Kuidas sa teda sallidki, kui siin majas kõik ligadilogadi hakkas minema sellest ajast peale, kui see kahtlane naine silmapiirile ilmus. Kui polnud kõnetundi, oli arst alati kodunt ära. Lõunat ja õhtusööki ei saanud talle enam kunagi õigel ajal anda. Mis mõte oli hoolikalt valmistada maitsvaid suppe ja praade, kui need tuli endal ära süüa või Pontuga jagada? Kaua jäi mõistatuseks, kus see peremees küll viibib, et alles vastu hommikut koju tuleb. Aga kui see tüdrukulõkats siin hakkas käima, sai kõik selgeks. Mis sel peremehel ometi peas on, et ta selle plikaga nõnda jahib? Kaardidki hoiatasid, et majja tuleb õnnetust ja südamevalu. Aga mehed on ju sõgedad: kui naised neid on pimestanud, ei saa neile keegi enam aru pähe panna. Kümme aastat on Anna tohtrit truult teeninud, tüli nende vahel pole olnud, kogu aeg on elatud sõbralikult, aga nüüd, näe, tahab see mustavereline vägisi majarahu rikkuda. Seda Anna aga ütleb, et niipea kui see võõras naine majja tuuakse, lahkub ta siit ise jalamaid. Kuidas sa saadki hea näoga otsa vaadata sellele litakale, kellest doktor Karbuse teenija sulle imelugusid teab rääkida?

Milistver oli Astast teisel arvamisel kui ta perenaine. Juba siis, kui neiu kohvikus ettekandjana teenis, oli Milistverile meeldinud temaga mõni sõna juttu ajada. Väga piinlik tundus talle jootraha anda, veel piinlikum andmata jätta, sest jootrahadest ettekandjad ju elasid. Teiste ettekandjatega seda piinlikkusetunnet miskipärast ei tekkinud. Veel seisis Milistveril meeles, kuidas Asta kuskil restorani baarileti taga seistes joobnud rasvajõmmile ükshaaval viinamarju suhu poetas. Oli valus vaadata, kuidas ilus tütarlaps mülkasse vajub, aga ei osanud teda sealt kuidagi ka välja tõmmata. Pöörde tõi Asta mürgituslugu. Milistver oli haiget iga päev vaatamas käinud ja harjunud tema kodus käima ka pärast tervenemist. Asta tõotas jäädavalt selja pöörata oma senistele eluviisidele ja alustada uut elu. Aga nii lihtne see polnud. Oli vaja millestki elada, aga Asta polnud min-

git tööd õppinud ega osanud seda ka kuskilt leida. Milistver hakkas teda rahaliselt toetama ja Astal polnud selle vastu midagi. See kohene nõusolek tuli Milistverile veidi ootamatult, nagu ka Asta ülestunnistus, et on temasse armunud. Kas oligi Asta armastus muud kui lihtne vastus Milistveri heldusele? Ja veel: kui Asta temalt raha vastu võtab ilma vähemagi piinlikkusevarjuta, nagu ta oli harjunud jootraha vastu võtma, kas ei või ta siis iga teisega sedasama teha? Mida lähemal paistis vastastikune õnn olevat, seda enam hakkasid need kahtlustused Milistveri südant vaevama. Kas polnud kõigist lokaalidest, kus Asta teeninud, talle külge jäänud midagi räpast, närust ja alatut? Kindlasti on teda käperdatud, alandatud, põlastatud — seda ta ei taha ise küll hästi meelde tuletada —, aga mis läbi on elatud, see on ka hinge sadestunud ja seda ei saa sealt isegi tulise rauaga välja põletada. Ei, selle naisega tuleb vahekord lõpetada! Aga niipea kui Milistver teda jälle nägi ja ta silmadest arvas välja lugeda võivat siirast kiindumust, olid kõik kahtlustused minema pühitud. Kui ometi võimalik oleks Asta minevikku olematuks teha, viimaseni kustutada kõik see mustus, mis ta hinge põhja on vajunud, ta verega segunenud! Mis tähendas see, et Asta ütles selle oma mineviku ammu unustanud olevat? Noorelt saadud muljed ei kustu kergesti. Nad säilivad isegi selles, kuidas sa naerad, kuidas räägid, kuidas edvistad. Asta oli küll kümnel korral kinnitanud, et läbi pori ja mustuse kõndides on ta osanud ise puhtaks jääda ja et ta pole andunud ühelegi mehele, on nendega ainult mänginud, sest talle on alati ülimat lõbu pakkunud nende pead segi ajada, seejuures ise külmaks pealtvaatajaks jäädes, aga mis siis, kui Asta nüüd seda oma kunsti järjekordselt Milistveri kallal proovib? Ei, ei, katsus Milistver ennast rahustada, see pole siiski usutav, sest niisugust soojust, õrnust ja andumust ei saaks keegi ometi teeselda! Asta tunded peavad olema ehtsad! Kuid siis ligines uus kahtlustus: kui Asta nii paljude meestega kokku on puutunud, kuidas on siis võimalik, et keegi tema enda pead pole segi ajanud? Kas räägib ta üldse tõtt? Ja Milistver hakkas varitsema, kas Asta sõnadest vahest välja ei lipsa mõni vale. Kõik see kruvis tema närvid

üles, ta ei saanud magada, tal kadus isu, tema silmad vajusid auku. Oma kahtlustusi püüdis ta Asta eest varjata, et mitte paista haletsusväärsena. Kuid oma hingepiinu endasse mattes kannatas ta ise veelgi rohkem. Rahu sai ta ainult Asta juures viibides, tema häält kuuldes, tema naeratavaid silmi nähes, tema siiraid kallistusi tundes. Ning vähehaaval hakkas temas küpsema mõte Astaga abielluda. Vanusevahe oli küll suur, aga mis sellest? Koos elades satuks Asta tema mõju alla ja tast kujuneks eluseltsiline, kes võiks jagada ta vaimseidki huvisid, sest Astal oli selge pea. Tarvis kõigest sellest Tammemäega rääkida. Mis sellest, et Tammemäel selt alalt kogemused puuduvad. Vähemalt saab ta teada, kuidas asjad tegelikult seisavad, ja vahest teab ka head nõu anda.

Must kuldtikandiga siidsall üle õla visatud, üks käsi puusas, seisis Asta raadiovastuvõtja juures ja keeras teise käega nuppu. Igalt poolt tuli ainult tantsumuusikat.

«Kas teie ei tantsi?» küsis ta Tammemäe poole pöördudes.

«Mina? Ei! Pole veel mahti saanud õppima hakata . . .»

«Aga kuulake!» ümises Asta tantsuviisile kaasa, tehes seejuures kergelthõljuvaid liigutusi. «Kas ei kisu kaasa?»

Tammemägi ei saanud salata: neiu oli veetlev.

«Oodake, vahest järgmisel vana-aasta õhtul . . . Aega mul veel on, sest viisteistkümmend aastat luku taga — see tuleb mu vanadusest maha kustutada. Nii et palun ajapikendust. Aga miks te temaga ei proovi?» küsis Tammemägi Milistveri poole viibates.

«Ah, see on mühakas, temast ei saa asja!» vastas Asta naljatoonis.

Milistver punastas, sest neis sõnades haistis ta korraga räpaste lokaalide hõngu ja pealegi tundis ta ka oma vanusevahet Astaga.

«Aga tantsige siis üksinda!» ütles Tammemägi.

«Ei, ei! Ainult mitte seda!» tõrjus neiu selle mõtte nii ägedasti tagasi, nagu oleks see teda nõelanud, ja võttis Milistveri kõrval istet.

Miks oli sellel nii mossis nägu? Kas Asta ehk solvas teda?

«Ära pahanda, kallis,» ütles ta Milistveri juukseid kergelt silitades. «Ega ma nii väga tantsima kipugi. Oleks mul tahtmist olnud, oleksin võinud praegu ballil olla ja seal nii palju tantsida kui süda soovib.»

«Mis bailist te räägite?» küsis Tammemägi. «Kas «Kuldsüdamete» ballist?»

«Just sellest. Mul oli sinna kutse.»

«Hästi tegite, et ei läinud,» ütles Tammemägi.

«Jaa?» küsis Asta. «Mis seal siis halba oleks olnud?»

Milistver lõi vahele:

«Ja mulle pole sa sellest rääkinudki? Kust sa kutse said?»

«Ah, saadeti... ammu juba. Oodake, mul peab see siin käekotis olema. Näete!»

Milistver vaatas, korts kulmude vahel.

«Ja sul polnudki lusti minna?»

«Sa poleks ju kaasa tulnud. Ma teadsin. Sa ju ei tantsi.»

«Aga on ju teisi, kes tantsivad. Näiteks see, kes kutse saatis...?»

«Ah see? Teda pole siin... Ja õieti ma ei teagi, kes just saatis. Tuli postiga.»

«Ah nii...» venitas Milistver tusasena.

«Ei, nii see ei lähe! Milleks norutada!» hüüdis Asta. «Tule!»

Ta tõmbas Milistveri vägisi keset tuba ja hakkas talle näitama, kuidas tuleb tantsida. Aga sellest ei tulnud midagi välja: Milistver oli kohmakam kui tavaliselt.

Siis tuli järg Tammemäe kätte.

«Te paistate tõesti noorem olevat, teiega läheb kergesti. Olete kindlasti varem tantsinud.»

Ega Tammemäel olnudki väga halb tunne, kui noor neiu tal käest või ümbert kinni võttis ja teda üht või teist liigutust sundis tegema.

«Kena pilt küll,» ütles Milistver laubalt higi pühkides ja laualt klaasi võttes. «Kaks mühakat uue-aasta ööl tantsu õppimas!»

Ahaa, mõtles Asta, see «mühakas» teebki talle valu, ja ütles:

«Naljakas, kuidas tõsised mehed ikka mühakad on, olgu nad noored või vanad. Mäletad seda tõsist noor-

meest kord Töölismajas, kuhu sa mind viisid, kes tol õhtul kinni võeti ja kes mulle väga meeldis? Kui surmtõsiselt ta seal rääkis! Ja siis ma mõtlesin: ega see vist küll tantsida oska . . .»

«Kindlasti oskab! Ta oli ju näitleja,» ütles Milistver.

«Kellest te räägite?» küsis Tammemägi. «Kas Riuhkrannast?»

«Teie tunnete teda?» hüüdis Asta. «Teeme talle rõõmu ja saadame talle uueks aastaks telegrammi!»

Kõik olid nõus. Tekst kirjutati valmis ja lõppu lisati: Tammemägi Milistver Asta.

«Miks «Asta»? Ta ei tunne ju teid. Parem juba «Astaga», siis on arusaadavam!» soovitas Tammemägi.

«Mis sina arvad? Ongi ehk õigem?»

«Vähemalt selgem,» vastas Asta lihtsalt.

Hommik hakkas juba lähenema, kui kõik kolm väljusid. Laternate valguses paistsid tänavad haruldaselt puhtad ja valged. Öösel oli rohkesti lund sadanud ning kõik mügerikud ja nurgad olid pehme valge korraga kinni kaetud. Äkki libises neist mööda rida voorimehesaane joobnud noormeestega, kes jorutasid «Siidilipp ja hõbepurjed . . .».

«Kaua te ikka nõnda veel purjetate!» hüüdis Milistver neile järele. «Teie laul on varsti lauldud!»

«Kellel neist kahju on?» vastas Asta. Ta oli mõne sõitja ära tundnud ja oma näo boa sisse surunud.

«Kindlasti daamidel, sest arvatavasti oskavad need mittemühakad hästi tantsida,» salvas Milistver ja naeris ise Astale otsa vaadates, et oma väljalipsanud teravust pehmendada.

Kui Asta koju oli saadetud, jätkasid mehed kahekesi veel kaua oma jalutust. Mõlemal pakitses midagi südamel.

«Noh, nüüd oled sa teda näinud. Ütle mulle kõik otse välja, mis sa temast arvad!»

«Mis ma arvan? . . . Neiu võib ju ilus, meeldiv, temperamentne ja kes-teab veel missugune olla, aga kui puudub see kõige olulisem . . .»

Vabandagu Milistver, aga kui tema, Tammemägi, kunagi abielluks, siis peaks ta naine olema kõigepealt samade huvidega ja vaadetega mis ta ise. Niisiis võit-

leja ja seltsimees ennekõike. Seal on ta tubli vana sõber Saare Mihkel: mis abielu see on, kui naine mehest aru ei saa, tema vaateid ja püüdeid ei jaga, neid koguni hukka mõistab?

Kohe astus Milistver Asta kaitseks välja. See naine polevat sugugi nii pealiskaudne nagu vahest esimesel silmapilgul paistab. Tal olevat lahtine pea, ta tundvat elavat huvi asjade vastu, millest tal varem aimu polnud, kedagi ei vihkavat ta kogu oma hingega nõnda kui neid seltskonnatuusasid, keda ta teeninud ja kes teda isegi enesetapmiskatseni viinud. Ei, selles tüdrukus olevat palju häid algmeid, vaja ainult neid välja arendada.

Milistver kaitses oma sõbratari kogu kirega. Mis oleksid siin veel tähendanud Tammemäe sõnad?

«Noh, mis siis ikka, õnn kaasa!» lausus Tammemägi resignatsiooniga, mis tahtmatult tekib, kui üks sõpradest kavatseb poissmehepõlvele truudust murda.

Kuid Milistver ei jätnud pihtimata ka mõnest väikesest mõrakesest oma suures armastuses. Tammemägi juba teab, kuidas Asta endale leiba on pidanud teenima. Ikka on ta sunnitud olnud lahket nägu tegema ja lõbusust teesklema, kui endal ka nutt kurgus võis olla, ja sisemist tuld näitama, ise täiesti külm olles. Mis ime, kui Milistver tihti nagu jahimees varitseb, kas Astal nüüdki veel mõni valekene üle huulte ei lipsa. Aga kuidas see närve sööb, kuidas see väsitab!

«Tähendab, sa ei usalda teda? Aga armastus ilma usalduseta . . .»

Näost õhetades jäi Milistver äkki seisma. Nad olid parki jõudnud. Ärganud tuuleke poetas neile lumistelt okstelt kergeid ebemeid kaela.

«Kuidas ei usalda!» hüüdis ta. «Mina ei usalda teda? Mina? Ei, seda ei ole . . . Ainult ma kardan vahel, kardan, et tas on veel neid neetud minevikujälgi, mida ma vihkan. Need tuleb välja kiskuda. Tahaksin neid ootamatult tabada, talle endale näidata, et ta aru saaks ja ise nad välja kisuks . . . Sellepärast! . . . Ei, ma usaldan teda küll, olen teda isegi nii palju usaldanud, et kogu oma kahtlase kirjanduse tema kätte hoiule andsin. Rääkisin talle avameelselt ära, et nii ja naa, praegusel ajal on kõik võimalik, läbiotsimised ja nii edasi . . . Ta sai kohe

aru, ütles, et jah, need elajad võivad tõesti kõigega hakkama saada... Aga siiski, tead sa, kuidas ma väsinud olen! Kaob tahtmine midagi ette võtta, midagi teha...»

See polnud esimene kord, kus Tammemägi mõne seltsimehe juures väsimust ja loidust märkas. Keegi aga ei tahtnud selle põhjusi otsida agressiivsemaks muutunud reaktsioonist, surveabinõudest, hirmutamistest, mida võimud nüüd nii laialt tarvitusele olid võtnud.

«Jah,» jätkas Milistver, «väsimus, mis parata? Pole und, ärritun kergesti, patsientidega pole ma enam endiselt kannatlik. Kui tore oleks nüüd kuhugi eemale sõita, puhata. Mul pole ju kunagi puhkust olnud... Luusiksin metsas, püss seljas, koer kaasas, lumi krudiseks jalge all, hingaks sisse värsket õhku, ei mõtleks millelegi...»

«Aga Asta? Võtaksid tema kaasa?»

Milistver tegi ebamäärase liigutuse.

«Tead sa, kulla sõber,» jätkas Tammemägi, «seda väsimust ei märka ma ainult sinu juures...»

«Muidugi, juba on käes see aeg... Arusaadav.»

«Just aeg... Väsitakse kiiresti...» ütles Tammemägi. Kuid Milistver ei pannud ta iroonilist tooni tähelegi. «Sügisel oli sul hoopis rohkem hoogu sees kui praegu.»

«Eks ole? Vitamiinid ikkagi.»

«Noh, nüüd ütlesid! Vitamiinid! Vitamiinid? Kas me vanglas neid küll palju saime? Aga kas me kunagi pea longu lasksime? Ei! Kuni oled rahva huvidega seotud, ei saa passiivsusest juttugi olla! Aga niipea kui selle sideme kaotad, oled kohe üksik, jõuetu, väsinud. Tunned hirmu, kardad läbiotsimist, väljasaatmist, kinnivõtmist...»

Tammemägi mainis hiljuti asutatud Eesti—Nõukogude Ühingut. Miks pole Milistver sellest huvitatud olnud? Oleks aeg liikmeks astuda. See legaalne ühing võib tähtsaks eelpostiks kujuneda. Selle kallal ei söanda ju ametivõimud palju oma hammast proovida. Ühingu kohalik osakond ei tohi mingil tingimusel muutuda puhttormaalseks organisatsiooniks, nagu see keskuses juba on sündinud. Sinnapoole aga tahetakse vägisi ka siin tüürida. Mille muuga on seletatav, et selle liikmeks trügivad ilmsed Nõukogude vastased? Jäme ots ei tohi seal kuidagi minna saboteerijate kätte.

«Ideed kohustavad, pea meeles. Minupärast abiellu, söö vitamiine, käi jahil nii palju kui süda soovib, aga ära unusta peamist! Otsustav lahing ei ole enam kuskil mägede taga. Kui sa nüüd tagasi tõmbud, siis ei anna sulle seda hiljem keegi enam andeks.»

Milistver oli oma sõbralt läinud nõu küsima abielu küsimuses, selle asemel aga see kriitika ja pealetung ootamatust küljest! Ja mossita kui palju tahes, kuid Tammemäel on sula õigus.

Mis aga kõige imelikum: pärast seda pikka kõndimist uue-aasta ööl, pärast kõiki arutusi hakkavad sulle endalegi vähehaaval tühisena paistma ja kaugele jääma kõik su armumured ja piinlemised, kaduma su vitamiinidepuudus . . .

Tammemäe kodu juurde jõudes ja üles vaadates hüüatas Milistver:

«Kuule, su aken on ju sisse löödud!»

Tõepoolest, ruut oli katki. Nad ruttasid trepist üles. Toauks oli lahti murtud, tuba segi songitud, paberid laiali puistatud, põrand reostatud. Tuba oli jääkülm.

Rüüstamine, aga mitte läbiotsimine.

«Lähme tagasi minu poole! Jää minu juurde, kuni siin kõik parandatud on või uue korteri leiad,» tegi Milistver ettepaneku.

«Ja sa julged?»

«No-noh!» vastas Milistver etteheitva tooniga. «Mis sa õige minust arvad?»

Tänaval arutasid nad kaua aega, kes need rüüstajad küll võisid olla.

«Üks kamp kõik,» lõi viimaks Tammemägi käega. «Ainult kui veider siiski: vahel armastatakse su uksed kümne lukuga sulgeda ja aknad kõvasti trellitada, teinekord ümberpöördult — lõhutakse viimane lukk ja aken eest puruks! Kui kaua veel, härrad huligaanid?»

KAHEKÜMNE KOLMAS PEATÜKK

Juba sõidul oma sundasupaika oli Paul Riuhkrand otsustanud edaspidi kogu oma aja pühendada lugemisele ja õppimisele. Oli tal ju teadmistes suuri lünki.

Lugemismaterjali kaasas tal polnud ja seepärast saatis ta oma õele kohe pika raamatute nimestiku, et see Ruti, Tammemäe või mõne teise abiga need talle kuskilt välja võtaks ja järele saadaks.

Veidi ringi vaadates oma uues asukohas, ses pesas, mis kandis isegi linna uhket nime, tundis Paul, et ta nagu kuhugi keskaega tagasi oli paisatud. Näis, nagu karjataks kõiki neid madalaid maju ja isegi kaugemat ümbruskonda kõrge kirik, millel oli valgeks lubjatud lahmakas korpus ja terav torn muna ja kukega tipus. Tänavail torkasid silma sadulsepa, mütsitegija, klempneri, värvali, nahaparkali sildid, nagu valitseks ses linnakeses alles tsunftiaeg. Kuskil võis veel näha kahele poole akent kinnitatud ümmargusi peegleid. Selle akna tagant oli aastate viisi möödakõndijaid piilunud ratastoolis istuv balti-saksa tantake, see vana tudike, kes poolteist kuud tagasi Hitleri kutsel äkki ära kadus, maha jättes tühja korteri ja need luurepeeglid. Tematoolisi äraminejaid polnud vähe, ja nii oli viimasel ajal tühje kortereid ja tube valge paberiribaga aknaruutudel laialt valida. Rätsepmeister Parinbak võis siis üpris õnnelik olla, kui sai ühel päeval oma ammu tühjalt seisnud toa ära anda. Mis sellest, et üürnik oli väljasaadetu. Näis üldse selline imelik ümberkolimise aeg olevat. Mis aga kõige tähtsam: uus üürnik maksis kohe kuu eest ette, ja mitte naisele, vaid talle endale. See tähendas, et võis kohe sõbrad üles otsida ja kõrtsi minna.

Kui midagi ees polnud, istus Parinbak, see kikkhabemega kõhn mehike, laua otsas ja nõelus seal omaette vaikselt ümisedes, või jälle vuristas akna all õmblusmasinat. Kainest peast polnud teda üldse palju näha ega kuulda. Vahetevahel ilmus ta kööki pressrauda kuumutama ja lonkas jälle tagasi tuppa. Kui ta aga öösel juhtus koju tulema joobnuna, sageli veel sõprade seltsis, siis muutus vagune mehike mürakaruks ja kõrvaltuppa, kus elas Paul, kostis hommikuni räuskamine ning laulujorutamine. Katsu siis veel lugeda, mõtelda või uinuda! Mõnikord hakkas julgust võtnud meister, asja ees, teist taga, oma naist peksma. Kohe tõusis hirmus kisa, millele ka nelja-aastane Maia kaasa aitas. See teadis, et kui ema isa käest nahatäie saab, siis ei jäta ema ka teda

ilma. Mis jäi temalgi muud üle kui oma portselannäoga Liisa läbi nüpeldada? Pärast tegi ta oma armsale nukule muidugi pai ja palus talt andeks, nagu seda tegi ema tema enesega ja isa emaga.

Kõik kolm käisid Pauli pool oma südant puistamas. Peremees küll ainult siis, kui tal oli kilk peas ja viinapudel taskus. Ärgu olgu härra Riuhkrand väga kuri, kui seina taga vahel kõvemat häält kuuleb. Ta on ju «inteljent» inimene, peaks taipama, et teisiti ei saa. Elu on juba kord viltu hakanud vedama. Aga ega Parinbak niisugune «apval» ka ei ole, nagu ta välja näeb. Mitte sugugi! Vanasti ta oli mees missugune! Naised — need muudkui tiirlesid tema ümber, oleksid ta või keelega ära limpsanud. Aga sellest ajast peale, kui tal Tarnopoli all see jalg viga sai, hakkas kõik tagurpidi minema. Rikas pruut pööras selja ja läks teisele mehele. Sealt see napsivõtmine algas. Nüüd istu laua otsas, pööra vanu ülikondi ümber; harva juhtub, et keegi sulle uue ülikonna teha usaldab — öeldakse, Parinbak joob, rikub riide ära. Ja kuidas sa seepeale joomata saad olla?

«Ja naine?» pihtis ta teinekord Riuhkrannale. «Kas see, kuram, mind sallib? Ja miks peaks ta sallimagi, kui ma tema elu nahka olen pannud? Või ta seda unustab, et minult poolkogemata lapse sai. Noh, teadagi, parem sandile minna kui lapsega tüdrukuks jääda. Aga kuradi pihta, nagu ma ei näeks, kuidas tal silm tervemate poole kõõrdi vaatab! Aga säh, joo, saame sõbraks! Võta, võta noh, mis sa jõõbitad!»

Ja jälle ainiti kuhugi tühjusse vahtides jätkas ta:

«Arvab, et peenemast seisusest... Mõtelda, köösneri tütar! Mis see köösner parem on kui rätsepmeister? Siin ta elab mul, see endine köösner... ristiks kaelas, mina toida teda. Suuremat kitsipunga pole üldse maa peal: endal raha kopitab pangas, ühtegi senti ei taha peost ära anda, tolku peas ei ole; seisuseuhkus — seda küll ülearugi... Ja siis see poeg mul, tead, see varajane, enne pulmi... Poisinolk, aga näe, rusikaga kohe näkku kargama, kui naist harisin. Kihutasin üle ukse välja, aga kange südamega teine, tagasi ei tule, nägu enam ei näita, teab, kus nüüd ringi laaberdab. Olla Tallinnas nähtud. Aga naine nutab taga. Et ainus tugi ja lootus — seegi

läinud. Ainus tugi? Kes siis mina olen? ... Ma ei saavat temast aru. Lori. Näen oma naist põhjani ja tean, ta vihkab mind. Mis vihkab? Põlgab. Nii kui saab, sähvab ära, et mina olen ta elu nahka pannud. Ikka muudkui hammastega küljes kinni. Kurat võtaks, kas siis hing täis ei karga? Virutad paar tulist, no-jah, virutad ... aga endal läheb süda kohe haledaks ... Ei saa, palud jälle andeks ... Aga mis seegi aitab? Parem vaju sõbraga kõrtsi. Jah, nii see eluke läheb: pressi pükse, nõelu nööpauke, peksa naist, viska viina ...»

Äkki sähvatas rätsepa silmades kollane tuluke.

«Aga kuule, mis ma nüüd ütlen! Kui sa peaksid ... kui mu naine peaks sinuga mehkeldama hakkama ... noh, pea meeles ... ma ei kingi! Pressrauaga kohe, tead ...»

Pudel pressraua asemel peos, hüppas ta püsti, et näidata, kuidas kälte makstakse, aga samas istus ta tagasi toolile ja kogu tema uljus vajus kokku. Ta nägu võttis virila ilme.

«Ei, ei, ega ma siis ... ma niisama ...» kogeles ta. «Hirmutasin natuke. Endal siis nagu julgem olla ...»

Ta naeratas abitult ja lõi lootusetult käega.

«Ah, mis ma enam ... Minust pole ju asja. Lupard olen, nagu naine ütleb, lupard, muud midagi ...»

Ta habe värises ja vesistesse silmadesse tuli abiotsiv pilk. Tekkis vaikus. Äkki kolksatas välisuks. Rätsepmeister pöördus ja vaatas aknast välja.

«Vaata seda pabulakorjajat!» hüüdis ta mürgiselt.

Paul nägi, kuidas pikk kõhetu kogu katkises palitus igal sammul kepile toetus ja vaevaliselt edasi liikus, ise üksisilmi enda ette maha vahtides.

«Tikuotsa korjab ka maast üles ja toob koju. Oled sa selle pilpalakkuja tuba näinud? Tule, ma näitan.»

Nad läksid köögi kõrval asuvasse väiksesse tuppa, kus elas äi. See oli täis kastikesi ja karbikesi. Neid lebas laual ja ülal kapi otsas, neid vedeles seina ääres maas. Neisse oli kogutud riideräbalaid ja karusnahatükikesi, roostetanud naelu ja poolikuid hobuseraudu, nööpe ja haake, igasugust tühja-tähja, mida üldse võib enesele ette kujutada. Valgekslubjatud pliiditruubile aga oli söega kirjutatud kolm sõna: Ära midagi osta.

«Näed nüüd ise!» hüüdis rätsep sõrmega oma laubale koputades. «Kas ei logise sel inimesel kruvid peas? Aga katsu seda mu naisele ütelda. Kohe tukas kinni. Jätku ma ta isa rahule. Aga see — kraaksub nagu täitmatu varesepoeg. Anna seda ja tee seda! Mõlemad tütrega nagu pütt ja kaas. Paremad palad lükatakse ikka tema ette... Endal kakskümmend tuhat pangas hoiul, aga et sentigi laenaks. Ela siis või ole. Kus on siin õigus?»

Kui rätsep kodunt ära oli, tuli naine oma jutuga. Kodusest elust ta palju ei rääkinud, häbenes nagu, küll aga pahandas heade sõprade üle, kes meest libedale teele veavad, peksis keelt naabrite üle, ohkas tihti elu tühisuse pärast ja ootas, et Paul ka oma elust midagi räägiks. Aga Paul ei armastanud enesest rääkida.

Kord õhtul teekannu lauale pannud, jäi perenaine kummuti najale seisma, vaatas Paulile imeliku naeratusega otsa ja küsis, kas talle siitlinna preilid sugugi ei meeldi? Kõlistatakse ju tihti ukse taga, aga kui lähed avama, pole seal enam kedagi, vahel pillutakse ka lund vastu akent, saadetakse kirjakesi, aga härra Riuhkrand ei tee väljagi. Või on tal pruut maha jäänud?

Sõna «pruut» kõlas Pauli kõrvus nii ütlemata kentsakana, et ta laginal naerma hakkas.

Taevake, kas siis midagi halvasti oli öeldud? Miks nõnda irvitada? Ja perenaine kadus solvununa toast. Paistis, nagu oleks ta siitpeale oma üürilist kartma hakanud, sest tuppa tulles võttis ta nüüd alati Maia kaasa.

Selle väikese plikaga, kellel olid meekarva juuksepalmikud ja suured erksad silmad, sai Paul kohe sõbraks. Tema küsimused olid naiivsed, aga mitte rumalad. Paul voolis tüdrukule hobuseid ja lehmi, kinkis talle karbi värvipliiatseid, mängis temaga, pistis talle vahel pihku kompveki või küpsise. Tänutäheks ei raatsinud Maia võõrast onu kunagi üksinda jätta. Joonistagu see talle midagi paberile. Kas ta oskab kassi teha? Ja koera? Ja autot? Ja kirikut? Miks kirikut? Seda pole vaja. Joonistame parem lõkketule. Ja siin on Maia ise, ilus rätik kaelas, rätiku, näe, värvime punaseks. Nii. Nüüd on Maia pioneer. Ja teised lapsed ka. See siin on pasunapuhuja. Lipu paneme ka lehvima. Ei, ei, mitte selle pliiatsiga,

vaid tolle punasega. Nii. Ah et miks punasega? Pioneeride lipp on ikka punane. Pioneer? Vaata, see on...

Paul pidi kõige kohta seletust andma. Ka selle kohta, kes on see tädi seal pildiraamis lauał. Kas on ta ka hea tädi ja missugune kleit tal seljas on? Kuidas onu seda ei tea? Miks tädi nii kaugel elab? Kas ta siia ei tule?

Küsimuste tagavara on sel tüdrukukesel ammendamatu. On küsimusi, millele vastata on lõbus, ja teisi, mis lähevad otse südamesse ning teevad valu.

Kui Maia lahkub, vaatab Paul talle kaua järele ning jääb mõttesse. Kas see kena, suurte naiivsete silmadega laps pääseb kunagi lahedasse, rõõmuküllasesse ellu? Mis peaks tegema, et ta juba oma elu lävel satuks õigele teele, kus kõik tema võimed ja head eod saaksid hoogsalt arenema hakata? Jah, on olemas maa, kus see kõik võimalik... Aga siin? Paul võtab pakist, mis Rutt saatnud raamatu pealkirjaga «Pedagoogiline poeem». Aga veel ei saa ta lugema hakata, kui mõtted lendavad Ruti poole, mälestusest kerkivad üles üksikud pildid, vahel haruldaselt selged momentülesvõtted, vahel ebamäärased, igatsusevinesse looritud. Ta võtab taskust kirja ja loeb selle uuesti üle. Iga sõna on siin kallis, igal lausel tahaks peatuda. Käekiri on selge, sisu lihtne ja siiras, aga jääb siiski mulje, et kõike, mis süda tunneb, pole edasi antud. Kas seda saakski kirjatähe varal? Paul kujutleb, kuidas kirja kirjutaja oma ruugeid lokke tagasi lükkab, siis kreemika lambivarju lähedale kummardub, käsi konksutõmbunud nimetissõrmega täitesulepeal. Millal näevad nad teineteist? Mis oleks, kui siit mõneks päevaks ära põgeneda? Rätsepmeister Parinbak kinnitab, et altkäemaksuga võib imet teha. Aga kust võtta raha, ja kui seda olekski, kas tuleks Paul altkäemaksu andmisega toime? Ei, kindlasti tõrguks ta käsi. Ruti siiasõit? Seda oleks võimatu kujutleda. Pole kahtlust, Rutile on võõras säärane piinav igatsus, tal on oma õpingud, tuttavad, sõbrad, omaksed, tas ei saa igatsusekiired ühte tulipunkti koonduda...

Aga Paulgi leidis endale siin sõpru ja tuttavaid. Ühel päeval nägi ta enese ees tänaval astuvat veidi kühmutõmbunud, suurte lohmakate liigutustega meest, kelles

tundis ära oma pinginaabri seminaripäevilt. Ta kiirustas samme ja peatas Lasna. See jäi üllatunult seisma, lükkas mütsi kuklasse, hüüatas korra: «Riuhkrand, kuradi päralt!» ja raputas mõlema kämblaga tugevasti Pauli kätt.

«Kuulsin, et sa siin oled. Aga nagu tina tuhka kadunud!»

«Sa ei karda? Ma olen ju väljasaadetu, politsei valve all.»

«Mis asja!» lõi Lasn käega ja kutsus Pauli õhtul enda juurde.

Paul võttis kutse meeleldi vastu. Õhtul leidis ta eest teisigi külalisi, Lasna kolleege. Peremees pakkus omatehtud mustasõstraveini ja küpsiseid.

«Ma pole sihuke rahutu vaim kui sina,» ütles Lasn Paulile, «istun siin paigal ja õpetan lapsi juba seitsmendat aastat.»

«Ei mina saaks nii kaua ühes pesas istuda,» rabas vahele neiu Püvi, vaadates naeratades Pauli otsa, nähtavasti talle meeldida tahtes. See lauluõpetaja oli ümmargune kui murumuna, silmad peas nagu rosinad kerkinud saiataignas. Ta armastas ikka Pauli lähedal liikuda ja kuulata, mis tema räägib.

«Teab, kui kaua me siin üldse rahulikult istuda saame,» lisas keegi kõhn õpetaja omalt poolt vahele. «Mäletate ise, mis maavanem õpetajate konverentsii rääkis.»

«Mis ta siis rääkis?» küsis Paul.

«Mida ikka? Ähvardas kurjalt neid, kes saavad riigilt küll palka, aga ei täida oma kohust.»

«Mis kohust?»

«Teadagi — mõned pole astunud isamaaliitu ega ole tellinud «Uut Eestit».»

Teised jäid kuulama ja nihutasid oma toolid lähemale. Jutt kaldus sinnapoole, kuhu Paul seda oli kavatsenud juhtida. Aga oldi ettevaatlik ja tagasihoidlik, nagu oleksid seintel kõrvad. Räägiti ääri-veeri mööda, ei tuldud oma arvamistega päris lagedale, aga niipea kui kellelgi mõni ülemeelik või lõõpiv lause välja lipsas, pahvatasid kõik heast meelest naerma.

Paul märkas varsti, et pind on siin soodne: kõik näh-

tavasti igatsesid salajas, et ta järsult seda välja ütleks, mis igaüks omaette mõtles, aga paremaks pidas teise eest varjata. Riuhkrannal kui väljasaadetul polnud midagi karta, ei ähvardanud ju teda mingi kohakaotus. Ning talle esitati järjest küsimusi. Neid polnud vähem kui Maial. Mis arvab ta, kas me pääseme sõjast? Kas peaks tõsi olema, et Soome rindel on Punaarmee ühe diviisi teise järel kaotanud? On kuulda, et kõik ta tankiväed on puruks löödud? Teatab ju sellest iga päev Lahti saatejaam ja ka lehtedest paistab see läbi.

Äralõigatuna muust maailmast, ilma olles raadiost ja värsketest ajalehtedest, polnud Paul kuigi rikas faktidest, mida esitada, aga see-eest oli tema usk Punaarmee võimsusse ja võitmatusse nii kaljukindel ja vankumatu, et see teistessegi nakkas. Purustada Punaarmee — mis see muud on kui kapitalistliku maailma võimumeeste soovunelm? Kes aga on Punaarmee? Nõukogude rahvas ise, kes ennast kaitseb. Kas seda armeed keegi kunagi on suutnud võita? Neliteist riiki olid kord noort Nõukogude riiki kägistamas. Kas said nad tast võitu?

«Ma arvan seda, et Soome provokatsioon lõpeb samuti kui jaapanlaste oma kevadel Halhin-Golis,» seletas Paul. «Kes oma nina tulle pistab, saab kõrvetada.»

Halhin-Gol? Mis see oli? Säärast nime polnud ükski kuulnud.

«Räägitakse,» ütles Paul, «et tänavu kevadel Helsingis ühel diplomaatilisel banketil löönud Jaapani saadik Soome diplomaadiga klaasi kokku tulevase kohtamise tervisaks kuskil Uurali kandis. Üks sai Halhin-Golis juba õpetust, olen kindel, et varsti saab seda ka teine.»

Lasn võttis klaasi pihku ja ootas, kuni arutusel väike vaheaeg tuli, ning ütles siis:

«Päris selge: kui venelased sügisel oma vägesid siia poleks paigutanud, oleksime juba Hitleri laviini all. Noh, tõstame siis ka meie oma klaasid . . .»

Ta jättis ütlemata, kelle terviseks, aga kes tahtis, see mõistis.

Neiu Püvi istus eemal klaveri juures ja sõrmitses tasakesi midagi Griegist. Kui rääkis Paul, surus neiu vasaku pedaali alla, klaver jäi vaiksemaks, oli, nagu jälgiks ta ühe kõrvaga Griegi, teisega Riuhkranda.

Kui Paul hakkas ära minema, oli neiu Püvil juba mantel seljas. Nii osutusidki nad kahekesi tänaval.

Pime linn magas üleni valge katte all. Polnud liikumas ühtki hingelist. Õhk oli külm ja karge.

«Tahtsin teilt küsida, kui see muidugi saladus ei ole: miks teid õieti välja saadeti? Jutustage ometi!»

«Mis seal jutustada! Väljasaatmiseks leidub alati põhjusi. Kui te siin minuga nii väga julgelt kõnnite ja räägite, kes ütleb, et teie enesega sedasama ei juhtu?»

Ei, ärgu Riuhkrand liialdagu. Nii hull see asi pole. Ja kui ongi, noh, mis siis? Tema juba ei karda. Pealegi annab Riuhkrand julgust. Jah, vahest ei aimagi ta ise, kui palju värsket hingust ta siia kaasa on toonud. Siin linnas võib ju ära kopitada, väiklane ümbrus muudab inimese väiklaseks, kõigil on nii piiratud silmaring...

Paul vaidles vastu: inimesed pole siin sugugi piiratud ja panetanud, nagu neiu Püvi arvab. Tuletagu ta meelde kas või täna õhtut. Polnudki tarvis müürilõhkujat, et inimeste eelarvamustest jagu saada. Aitas, kui veidi tuhka pealt ära puhusid: söed hakkasid kohe hõõguma!

Ei, ärgu Riuhkrand ainult tema järgi otsustagu ega ka nende järgi, kes täna Lasna pool viibisid. Sinna kogunevad ju ikka ainult mõned vabameelsed õpetajad. Ja ega needki kes-teab mis ära ole. Teine asi Riuhkrand...

Ja nüüd hakkas komplimente tulema, mida piinlik oli kuulata. Nähtavasti sai sellest neiu ka ise aru.

«Ma tüütan teid vist päris ära?» ütles ta, kui Paulilt asjata vastust oli oodanud. «Aga te peate andestama, saab ju nii harva mõne teistlaadi inimesega rääkida.»

Ja nüüd hakkas jälle küsimusi sadama. Kas Riuhkrand ka palju loeb? Kas poliitilist kirjandust? Nüüd saab seda arvatavasti hõlma alt otse venelaste käest? Kui midagi huvitavat leidub, kas ei annaks Riuhkrand ka temale lugeda? Kas on väga raske sõpradest ja seltsimeestest lahus olla? Kas peab ta nendega kirjavahetust?

Paul oli sellega harjunud, et talle viimasel ajal aina küsimusi ette laoti, aga selle neiu uudishimu läks juba üle igasuguse piiri. Ta vastas vahel naljatoonil, vahel põiklevalt, vahel omapoolsete küsimustega.

Viimaks peatusid nad maja ees, mille ukse kohal rippus suur kuldkringel.

Riuhkrand sirutas käe hüvastijätuks ja tahtis kohe ümber pöörduda, aga neiu ei lasknud kätt oma peost lahti, vaid piilus ringi, ja kui oli veendunud, et kedagi kuulmas pole, tõusis kikivarvule ja sosistas:

«Kui teil midagi varjata on, pabereid, raamatuid või muud, andke minu kätte, on kindlam... Nägemiseni!»

Ettepanek tuli täiesti ootamatult. Kas oli see lihtsalt lõks, kuhu Pauli taheti sisse meelitada? Või rääkis neiu siiralt? Paul mõtles ja arutas, aga kindlale otsusele ta ei jõudnud. Mõru maik jäi suhu sellest, et nüüd tagantjärele paistis, nagu oleks ta mõnes suhtes ettevaatamatu olnud. Sõbralik käeulatamine sunnipaos on väga meeldiv, aga sellepärast ei maksa ennast veel sisse vedada lasta.

Tuli Lasna käest ääri-veeri mööda teada saada, kes on neiu Püvi. Kas ta viimati nende «vabameelsemategi» hulgas ei mängi ülesandja osa?

Lasn aga sai Riuhkranna suurest huvist pagaritütre vastu hoopis teisiti aru, hakkas teda kiitma ja polnud imestada, kui ta nad mõlemad vana-aasta õhtuks oma külalisteks kutsus.

KAHEKÜMNE NELJAS PEATÜKK

Rutt oli juba ammu haudunud plaani kord Pauli juurde sõita, ilma et sellest kellelegi oleks hinganud. Ka Paulile polnud ta oma kavatsusest kirjutanud. Ta otsustas teda üllatada vana-aasta õhtul. Kodus aga ütles ta, et sõidab mõneks päevaks tuttava üliõpilase juurde maale.

Nagu kokku oli lepitud, seisis kaupa täislaaditud veoauto hommikul kell üheksa läve ees. Rutt haaras väikese kohvri käe otsa ja ruttas välja. Ema jooksis talle järele, pakkudes vägisi sooja tekki jalgade ümber, et külm ei hakkaks. Mis külma juhikabiinis saab olla? Aga emadele on raske vastu vaielda, kui tegemist on külmaga.

Auto pidi pärale jõudma juba lõuna paiku, kuid teel juhtus mitmeid viivitusi. Kord jäi masin lumme kinni ja see tuli sealt välja kaevata, kord juhtus mootoris rike ja selle parandamine võttis aega. Peale selle tuli osa kaubast üle anda teeäärsetele kauplustele ja seegi ei läinud

kiiresti. Lisaks kõigele muule lõhkes autokumm ja see tuli ümber vahetada. Aga ka uus kumm ei pidanud kaua vastu.

Tuli jälle teha pikem peatus. Autojuht laskis lendu vedusaid vandesõnu. Kui Rutt küsis, mis on juhtunud, ei vastanud ta midagi, vaid hüppas maha, lõi kabiiniukse plauhti kinni, pani käed puusa, põrnitses vihaselt ratast ja andis sellele paar hoopi jalaga. Siis otsis ta üles tungraua ning ronis sellega masina alla. Tükk aega kostis kolksumist ja tundus nõksatusi, siis jäi kõik vaikseks. Rutt vaatas välja. Pimedas polnud kedagi näha. Ta kuulatas hinge kinni pidades. Oli nii imelik-imelik pärast kauast, kõigis liikmetes veel järele-kajavat mootoripõrinat tajuda täiesti surnud, jääkülma vaikust. Ruti jalad hakkasid külmetama.

Aga siis kostsid lumel pehmed vildid. Autojuht viskas maha sületäie hagu, valas bensiini peale ja süütas nad põlema. Kohe lõi üles kõrge leek, valgustades kahel pool teed suuri kuuski lumiste okstega.

Nüüd ronis ka Rutt kabiinist välja, sirutas oma kangeks jäänud liikmeid ja astus lõkke juurde sooja. Samas tundis ta nälga ja pidi juba minema võileibu otsima. Aga oleks piinlik olnud sööma hakata sellal, kui teine peab ränka vaeva nägema. Ei, las ta lõpetab seal enne oma töö.

Parandamine võttis ilmatu palju aega. Rutt polnud mures ainult enese hiljaksjäämise pärast, vaid tundis ennast miskipärast süüdi olevat ka autojuhi ees, kes vandus, et ei saa pärale uueks aastakski.

Viimaks oli kõik jälle korras ja sõideti edasi. Nüüd võis ka võileibu pakkuda. Autojuht lisas kiirust ja rahunes alles siis, kui hakkas mööda vilksatama esimesi agulimaju.

Aga nüüd, just ammuoodatud jällenägemise eel, oli Rutt see, kes rahutuks muutus. Kuidas Paul teda vastu võtab? Vahest ei rõõmustagi väga? Vana-aasta õhtu — kas ta ongi kodus?

Auto tegi mitu käänakut ja peatus viimaks madala maja ees.

Ah, siin see Paul siis elaski! Kindlasti sosistab talle nüüd ta süda, et ma olen siin, viibin üsna tema lähedal...

Rutt hüppas maha, võttis kohvri vastu ja õiendas arve. Tänavapoolsed aknad olid majal kõik pimedad. Ühtki inimest polnud lähedal.

Rutt tõmbas käepidemest kella. Traat kriuksus ja seest kostis väikese kellukese mõrast tilinat. Möödus tükk aega, siis käis uks ja seest küsiti:

«Kes seal on?»

«Kas siin elab Paul Riuhkrand?»

«Elab küll, aga teda pole kodus.»

«Ma olen...» (Taevas, mis nüüd öelda?) «...olen ta õde... Sõitsin talle külla... Pakkidega... Ehk lasete sisse?»

Uks avati ja Rutt astus kööki, mida valgustas väike petrooleumilamp seinal.

«Ah õde?» pöördus ta poole rätsepa naine. «Ja-jah, teist on ta rääkinud... Astuge siia edasi tema tuppa.»

Perenaine võttis pliidinurgalt tikutoosi ja süütas toas rohelise kupliga laualambi.

«Tulite autoga? Sedap see kuuldi siin seisma jäävat. Olete nüüd vist küll läbi külmanud? Mis te veel ootate, võtke aga riided ära, ahi peaks veel soe olema. Jah, teie venda pole kodus, läks kuhugi uut aastat vastu võtma. Ja kas ta nii pea tulebki.»

Vaat sulle lops! Terve päev sõida ja mõtle aina sellele silmapilgule... Ja nüüd? Pole mind meeleski! Lõbutseb!

Rutt seisis keset tuba, ei kuulnud ega näinud midagi, nutt tahtis kurku tulla. Aga siis poetus ukseprao vahelt vargsi sisse väike tüdruk, näpp suus, kuna teine käsi selja taga uksest kinni hoidis. Laps jäi oma suurte tumedate silmadega võõrast uudistama, veel enam aga ta kohvrit.

«Tere, Maia! Tule anna mulle kätt! Sinu nimi on ju Maia?»

Tüdruk ei liikunud paigast ega vastanud midagi, aga kui Rutt maha kükitas ja lubas Maiale kohvrist midagi otsida, kadus selle kohmetus. Ta astus lähemale, sai šokolaaditahvli, mille kohe vastu rinda surus, ja jäi ootama, kas sealt kohvrist veel midagi välja ei tule.

Nad said ruttu sõbraks ja juba seletas Maia oma jõulukingitustest.

Onu Paul olevat talle andnud kirju palli ja nuku. Sellele

õmbleb ta ise uue kleidi selga. Ja kui vanaisa käest nahka saab, siis teeb talle ka ilusa valge kasuka. Aga vanaisa ei taha nahka anda, isa ütleb, et ta on ihnuskoi. Mis on ihnuskoi?

«Mis sa, tüdruk, siin lobised? Tee, et sa magama saad!» tõreles ema teekannu lauale pannes. «Ja mis sul seal käes on? Kust sa selle said? Kas sa tädile aitäh ka ütlesid?»

Perenaine tunnistas tükk aega külalist ja leidis lõpuks, et õel on oma vennaga siiski väga vähe sarnasust.

«Võib küll olla,» vastas Rutt punastades. «Räägitakse, et mina olevat rohkem isasse tulnud, tema jälle rohkem emasse.»

«Noh, siis peab teil mõlemal elus palju õnne olema. Mitte nõnda nagu minu tüdrukul siin.»

Ta silitas Maia pead, kes tema põlle küljes rippus, ning jätkas:

«Mis ta parata saab, et ta nagu minu suust on kukkunud. Aga teinekord vaata ja imesta, kui äkiline ta võib olla. Justkui isa. Te olete pikast reisist küll väsinud. Heitke sinna venna voodisse puhkama. Kes teab, millal tema ükskord tuleb. Temale teen ma aseme toolidele.»

Rutt tundis hämmeldust. Niisugustele asjadele polnud ta mõelnud. Aga lõppude lõpuks, ega ta kõik need kolm päeva, mis ta kavatseb siin veeta, magamata saa olla.

Kui perenaine oma talitused oli lõpetanud ja toast lahkunud, istus Rutt voodi äärele ega teadnud, mis peale hakata. Kas siis Pauli süda tõesti nii tuim on, et ta midagi ei aima?

Rutt vaatab ringi. Vähe leiab ta siin seda, mis räägiks Paulist. Ainult see laud raamatutega ja Ruti pildiga... Muidu on siin kõik võõras — see kummut, millele on kuhjatud igasuguseid asjakesi, need klaasist vaasid kuivanud kasteheintega, need seintele kleebitud väljalõiked moelehest... Toas on tunda pressrauaga kõrvetatud villase riide ja köögist imbunud kapsalõhna. Rutt lükkab õhuakna lahti. Väljast hoovab sisse värsket õhku, kuskilt kuuleb liginevat kõnekõminat. Kas Paul? Ei, see pole Pauli hääl. Rutil hakkab jahe ja ta tõmbab õhuakna uuesti kinni.

Kus võiks Paul viibida? Kas ta ei tõsta praegu klaasi uue aasta terviseks? Rutt aga, kes juba ette oli rõõmustanud selle üle, et nad uut aastat kahekesi vastu võtavad, peab siin üksinda istuma... Ei, ta ei hakka sellepärast kellelegi etteheiteid tegema. See oleks nii naeruväärne, nii väiklane. Kust võikski Paul teada, et Rutt talle niisuguse üllatuse valmistab? Lõbutsegu ta nii palju kui süda soovib!

Alles nüüd märkab Rutt voodi jalutsis väikesel lauakesel pisikest kuuske värviliste küünaldega. Kaks neist paneb ta põlema ja kustutab lambi, ise heidab voodisse pikali ja võtab mantli peale.

Kui kole pikkamisi aeg kulgeb!

Ainiti põlevaid küünlaid vaadates väsivad viimaks silmad ja vajuvad kinni. Ta ärkab siis, kui keegi välisust katsub lahti keerata. Paul! See on Paul! Viimaks ometi!

Tuba on pime. Süda taob nagu oleks rinnas sepikoda, aga Rutt teeskleb magamist, ei liiguta ennast, hoiab hinge.

Toauks lükatakse lahti. Nüüd, nüüd...

«Üks silmapilk, ma panen lambi kohe põlema!» kuuleb ta öeldavat.

Paul pole üksi! Tal on keegi kaasas. Ja see keegi on naine. Rutt avab hetkeks silmad ja näeb sellal, kui Paul tikust tuld tõmbab, valget ümmargust nägu nöpsninaga... Ta jääb lamama kui surnu.

«Teil magab siin keegi?» kuuleb Rutt sosistatavat.

«Kes? Kus?»

Rutt ei liigahta.

«Oo, külaline!» kostab Pauli summutatud hääl.

«Ma ei hakka teid siis eksitama. Tulen teine kord.»

«Hea küll, hea küll, kuidas arvate...»

Kui Paul oma külalist läheb välja saatma, ohkab Rutt sügavast hingepõhjast, sirutab ennast ja ringutab rusikasse tõmbunud käsi, aga kui Paul tagasi tuppa tuleb, lamab ta endises asendis, käsi põse all, silmad kinni. Paul jääb voodi ette seisma ja sosistab tasa, õige tasa:

«Rutt!»

Ei mingit vastust. Rutt magab rasket und.

Paul hüüatab veel kord.

Viha ja armastus võitlevad Ruti hinges. Kuidas

tahaks ta Paulile kaela hüpata, teda kallistada, unustada kõik, tunda ainult hõiskavat rõõmu! Aga ei saa, jonn on tugevam. Miks Paul talle nii tasakesi sosistab? Kisama peaks ta, teda üles raputama, pigistama, ühe metsiku liigutusega minema kihutama kogu tema armukadeduse, viha ja jonni! Aga ei, Pauliile on tähtsam Ruti uni kui tormilise jällenägemise õnn! Olgu siis nii!

Paul võtab istet talle ülestehtud aseme serval. Istub seal liikumata, vaadates üksisilmi voodi poole, ja kustutab viimaks tule. On kuulda, kuidas ta tasakesi kingad jalast võtab, kuue tooliõrrele seab, teki peale tõmbab. Siis sigineb tuppa vaikus. Ei kuule kummagi hingamist. Nii kaob üks minut teise järel, võib-olla on möödunud juba veerand või koguni pool tundi. Kummuti tagant põrandaaugust tuleb välja väike hiireke, jookseb kohvri juurde, hakkab paberit krõbistama, et kätte saada hästilõhnavat singivõileiba.

Paul tõukab jalaga tooli.

«Kõss!»

«Las ta sööb!» hüüab äkki Rutt tasakesi.

«Sina, Rutt!»

Ühe hüppega on Paul asemelt püsti ja Ruti juures.

«Paul, sina!»

Ühe hoobiga on kõik vaheseinad purunenud, unustatud kogu vimm ja jonn.

Pärast pikka-pikka lahusoleku-kuud on teineteisele otsatu palju pihtida ja jutustada. Kallistused ja vallatused vahelduvad tõsisema kõneainega. Ruti südames hakkab ikka enam kipitama küsimus, kes oli see nõpsninaga naine, kellega Paul koju tuli, aga ei, pärima ta ei hakka, küll näeb, kas Paul ise sellest juttu teeb. Kuid Paul ei taha Ruti tuju rikkuma hakata, vaid arvab, ehk õigemini tahab arvata, et Rutt ikkagi sügavasti magas.

«Ja sina ei kuulnud siis midagi, kui ma koju tulin?»

«Nägin vist parajasti und,» naerab Rutt vastuseks.

Paul ei saa siiski rahu, enne kui kõik ära on jutustatud. Ta alustab kaugelt, oma koolivennast Lasnast, kelle juures ta mitu korda on käinud ja siinsete inimestega tutvunud, muu hulgas ka ühe naisega, kelle kohta tal on kuri kahtlustus, et see on pandud teda jälitama. Alati püüab see naine tema lähedal olla, kõike teada

saada. Tahab, et Paul kogu oma kahtlase materjali tema kätte hoiule annaks.

«Käib peale, ei jäta järele. Tulime täna Lasna poolt koos ära. Küsib, kas mul pakk juba valmis on pandud, nüüd on hea ära viia, keegi ei näe. Aga siis äkki... sina!»

«Ma siis segasin teid?»

«No kuidas sa võid nõnda? Ja mis sa õieti mõtled? Mul pole siin midagi varjata, mõtlesin talle ainult pikka nina teha. Näe, pakk on seal, vanad ajalehed, muud midagi, ainult kinni sidumata. Ja sedel juures, et ärgu topitagu nina võõrastesse asjadesse. Nii igaks juhuks, kui ta ise või mõni teine sinna sisse mõtleb vaadata. Tahad, ma näitan?»

«Ei, ei, pole tarvis. Ma usun, ma usun. Aga mis siis, kui sa oma kahtlustustega sellele inimesele ülekohut teed? Kui ta südametunnistus on puhas?»

«Seda parem, kui see nõnda oleks.»

«Oled sa siis kindel, et ta on provokaator?»

«Traagelniidid paistavad liiga selgesti silma.»

«Aga kui sa siiski eksid? Hirmul on suured silmad...»

«Ega ma enda pärast... Nende hulgas, kus ta liigub, on toredaid inimesi, aga säärane võib neile kahju teha.»

«Vahest on asi lihtsam?»

«Kuidas lihtsam?»

«Ehk pole ta sinu vastu ükskõikne... Ja see on kõik. Siit ta uudishimu, kogu ta hoolitsus ja mure sinu pärast...»

«Minen'd ikka!»

«Ei, ei, ära räägi. Olen selles koguni kindel. Ma lugesin seda ta silmist!»

«Millal? Kas sa siis ei maganud?»

«Magasin, aga nägin vist niisugust und...» ütles Rutt naerma pahvatades.

«Vaat, kuidas sa, kelm, mul näitlema oled õppinud.»

«Aga, nagu näed, pole ma palju edasi jõudnud.»

Teated, mis Rutt kodulinnast tõi, polnud Pauli meelest halvad. Seal oli muu seas tegevusse astunud Eesti—Nõukogude Ühingu osakond, millest ka Rutt osa võtab. Tema isa on isegi juhatusse valitud. Nüüd vaatavad pal-

jud endised tuttavad nende peale viltu. Vaevalt teretavadki. Püüavad mööda hiilida ja räägivad selja taga kes-teab mis jaburdusi kokku. Rutt kardab oma isa pärast, kes ei varja, mis ta Soome sõjast mõtleb. Ta on endale vaenlasi kogunud, talle võidakse igasuguseid sigadusi teha, võib-olla isegi kohalt kangutada, aga kas ta suudab sellele kõigele kindlalt vastu seista? Pole ta ju enam noor, pealegi on ta hellitatud ja kaugeltki mitte mingi võitlejanatuur. Hakkab viimaks kahetsema ja taganema. See oleks hirmus.

«Kas ta siis ennast nii üksi tunneb olevat? Pealegi nüüd? Nüüd, kus meie jõud iga päevaga kasvavad? Või oled sa ise kõhklema hakanud?»

«Mina? Kuidas sa seda . . . ? Ei, mina mitte! Aga siiski, kujutle korraks, kui Nõukogude väed Soomes äkki lüüa saavad? Mannerheim võib ju kuskilt abi saada.»

Kuidas võis Rutt üldse nõnda mõtelda?

«Lähme välja, siin sees on nii kitsas!»

Ei, see polnud nüüd enam see Paul, kes ennist Ruti vaikset und säästa tahtes kikivarvul kõndis!

«Sa ära siis kohe minuga pahanda,» ütles Rutt tänavale astudes. «Sa pead aru saama, ma põrkan ju iga päev sääraste vaadetega kokku, mul tuleb tihti vaielda, ma pean oma seisukohta miilegagi põhjendama . . .»

«Kas pole see Piiber, kellega sa seal vaidled ja kes oma põhimõtetega ja põhjendustega sinu ees hilpleb?»

«Õige, just tema. Vahel jään temaga kimpu ja sinu abi oleks tarvis. Muide, ta astus ka Eesti—Nõukogude Ühingusse, aga nüüd, kus me kavatseme Lenini surmapäeva tähistada, on ta hirmu täis. Hoiatas mind, ärgu ma hakaku seal Majakovskit ette kandma.»

Ühel päeval pöördunud kirjanik Sillat Ruti poole ja andnud talle mõned enda tõlgitud katkendid poeemist «Lenin», paludes need läbi lugeda ja öelda, kas ta julgeb neid ette kanda. Näitlejad, kelle poole olevat pöördutud, löönud kõhklema. Rutt nõustunud. Nüüd aga leidvat Piiber, et tõlge on halb, et Majakovski luule on veidruseni eksalteeritud, ei sobi Rutile sugugi, ja nii edasi. Ühe sõnaga, Piiber kardab ja hoiatab Rutti.

«Aga su isa?»

«Tema kiidab kõik heaks, mis ma teen, ta on minusse

kiindunud, usub minusse, usub koguni liiga palju. Vaatab minule kui täiskasvanule, mitte enam kui lapsele. Vanematega on ju muidu ikka nõnda, et nad oma lapsi alaealiseks peavad kuni oma elu otsani. Aga mu isa on teistsuguseks muutunud. Vahel on mul tunne, nagu näeks ta minus oma noorust, elaks seda minus uuesti läbi... Aga missugune ta oli veel mõni aeg tagasi? Päris piinlik hakkab, kuidas ma tema vastu kord nii järsk võisin olla...»

Paul leidis, et selle viimase poole aastaga on kõik suure hüppe edasi teinud. Tarvitseb mõtelda kas või Hiljale. Varem Paul teda peaaegu ei märganudki. Aga nüüd? Kui tarku kirju ta oskab kirjutada! Mis päevi see tüdruk on pidanud vahepeal läbi elama! Need on teda imekiiresti küpseks teinud. Ei tahaks hästi ka seda uskuda, mis Hilja kirjutab Espest, kes alles suvel oli üsna tumeda arusaamisega kõigist maailma asjust. Kuidas uue eod kiiresti võrsuvad! Kas Rutt mõistab, kuidas kõik see võib vaimustada, jõudu anda, et ei tunnegi kitsust enda ümber?

Kolm päeva, mis Rutt Pauli pool viibis, möödusid nagu üksainus tund. Lahkudes tundsid mõlemad ütlematagi, kuivõrd katkestamatuks olid muutunud kolmekordsed sidemed nende vahel, punutud armastusest, seltsimehelikkusest ja sõprusest.

«Kuidas sul maal siis läks?» küsis ema Rutilt, kui see viimaks tagasi koju jõudis.

«Ma polnudki maal!»

Rutt ei hakanud seekord enam midagi varjama, vaid rääkis kõik ära, kus ta oli käinud.

Ema nägu läks pilve. Kuidas ometi tüdruk võis ennast nii odavaks teha, et poisile külla sõitis? Mis kihk teda nõnda taga ajas? Mis teised ütlevad, kui teada saavad?

Ema noomitussõnad olid Rutile nagu hane selga vesi. Aga mis siis, kui ta Pauliga abiellub?

«Ära aja lapsejuttu!»

«Ei, päris tõejutt, ema. Meid ei saa enam keegi takistada!»

«Sa taevas küll! Mis sulle pähe on läinud! See poiss on sind päris ära hullutanud. Meil on ka ikka veel oma

sõnake kaasa rääkida. Mis isa selle kohta ütleb? Oh, ei julge mõteldagi!»

«Mul ükskõik. Tahad, ma kutsun ta siia?»

Juba oli Rutt isa otsima läinud. Ta oli hoogu täis ja valmis kõigeks. Millal veel, kui mitte nüüd vastu minna sellele piinlikule silmapilgule, kus ta oma vanematelt nõusolekut küsib abiellumiseks?

Aga kui isa tuli, oli Rutil keel nagu suulakke kinni jäänud. Kui nüüd ometi ema appi tuleks!

«Noh, tagasi kodus? Kuidas siis sinul uue aasta vastuvõtmine läks? Ja kus sa olid? Mõnel sõbrataril külas?»

«Mis sõbrataril?» vastas Ruti eest ema pahandava tooniga. «Oli oma tulevase juures.»

Rutt lõi silmad maha. Professor toppis piipu, surus tubakatoosil kaane kinni, tõmbas tiku üles ja piipu põlema süüdates lausus rohkem nagu endale:

«No-jah, no-jah, noored inimesed . . .»

Ta polnud ärritatud, ei pahandanud, ei küsinud. See ta naise meelest ükskõiksus ja tütre arvates suur enèsevalitsemine ei rahuldanud kedagi. Tekkis piinlik vaikus.

«Kes see tulevane siis on, kui tohib küsida?»

Küsimuses oli tarbetut viisakust ja ivake pilget. Rutt muutus araks. Ta vaatas jälle abiotsivalt ema otsa nagu lapsena, kus ta ei julgenud isalt raha paluda või soovis, et isa tuleks tema joonistusi vaatama.

Nüüd aga ei tahtnud ema enam vahetalitajaks hakata. Vastutagu Rutt ise oma tegude eest, ladugu kõik välja!

Taevas küll, kui lihtne oli sellest Pauliga rääkida, aga siin . . .

«Paul,» ütles ta tasakesi.

«Riuhkrand?» küsis isa tütrele teravalt otsa vaadates.

Nüüd-nüüd prahvatab . . . variseb kõik kokku . . .

«Jah.»

«Nii.»

Rutile paistis, nagu oleks isa hääl värisema hakanud ja et ta sellepärast enam sõnagi ei lausu. Tal hakkas isast hale ja ta silmad niiskusid.

Professor nägi väga hästi tütre meeleliigutust ja oli ise sellest liigutatud, aga sai enesest võitu, ning seistes nagu paratamatu saatuse ees, mis stoiliselt vastu tuleb võtta, lausus ta:

«Oled täiskasvanud inimene, tead ise, mis teed. Kaalu ainult hästi järele, et sa hiljem ei kahetseks.»

Ja kõik. Oleks ta ometi vihastanud, käratanud, noominud! Aga ei, jälle lõi välja teadlase jahe erapooletus, mida Rutt silmaotsas ei võinud sallida. Ja ometi paistis vahepeal, et isa hakkab sellest vabanema.

Emaga oli lugu teine. Ta pahandas. Mis partii see on? Mehel pole sentigi hinge taga, pole mingit ametit ega kohta, on väljasaadetu, rabeleb ja mässab teine ega tea, mis veel endale kaela tõmbab. Vaat kui Rutt teda toitma ei pea. Aga kõige selle torisemise peale vaatamata oli ema osavõtlik oma tütre muredest ja rõõmudest. Ega putru nii palavalt sööda kui keedetakse, mõtles ta. Rutil ei võinud selle asjaga sugugi kibekiiret olla. Kes teab, mis tuhinad tal veel peale võivad tulla.

Nagu paar kuud tagasi oma osaga näidendis, oli Rutt nüüd kimpus oma katkendite ettekandega Majakovski poeemist. Nõuandjat tal polnud, ise aga oli raske kätte saada poeemile vastavat ettekande laadi. Kuid kõik läks paremini kui ta oli lootnud. Juba õhkkond sel õhtul oli meelepärane, tuju kõrgendatud-pidulik. Eesti—Nõukogude Ühingu koosolek kujunes võimsaks sõpruseavalduseks nõukogude rahva vastu.

Võib kujutleda, mida elasid läbi Tammemägi ja ta lähemad seltsimehed, samuti Milistver, Hilja ja teised, kui äkki kostsid «Internatsionaali» helid ja kõik püsti tõusid! Näe, isegi Juustupea esimeses reas pidi ennast istmelt üles vinnama!

Gorski kõne Nõukogude Liidu saavutustest, palad nõukogude muusikast, Ruti esinemine, nõukogude film — kõik võeti vastu suure vaimustusega. Välja arvatud rida võõraid inimesi, kes siia liikmeks olid astunud eesmärgiga ühingut ta eesmärkidest kõrvale kallutada, tundsid teised ennast haruldaselt soojas õhkkonnas, nagu mingis tulevikurakukeses. Tuttavaid kohates pigistati tugevasti kätt: kui tore, ka sina siin!

Vaheajal ulatas Milistver erutatud näoga käe professor Kännule, keda ta muide vaevalt tundis.

«Soovin õnne! Nii hästi Majakovskit ette kanda nagu teie tütar... Ma lihtsalt ei uskunud! Kas pole üldse

nagu suur pidupäev täna? Vähemalt mulle küll. Ja teile? Eks ole? Mõtelge, «Internatsionaal»! Midagi pöörast, ennekuulmatut, mis? Pool aastat tagasi oleks inimesi selle eest pokri pistetud. Aga täna? Nägite, kuidas kindral Ermson pidi püsti tõusma ja sirgelt seisma?»

«Pool aastat tagasi, ütlete? Ei, alles kaks kuud tagasi jagati Töölismaja ees hoope, kui seal midagi selletaolist lauldi...»

Piiber peatus koridoris suitsu pahviva Kitse juures:

«Siiski see Gorski kõne... Hästi oskavad rääkida need venelased. Oleme nende kõrval päris kidakeelsed.»

Kits oli tusane, ei vaadanud Piiberile otsa ja vastas kõhatades:

«Mis see lõpuks oli? Ainult propaganda, puhas propaganda!»

«Seda küll, aga faktid, arvud...»

«Ja sa usud ka?»

«Vaata, keda kõiki siin täna näeb!» hüüdis Rautam nende juures peatudes. «Äkki Nõukogude sõbraks saanud?»

«Ega sellepärast veel sõber olda,» vastas Kits kõõrdi Rautami poole vaadates.

«Aga mis siis vaenlased siit otsivad?»

«Ei tarvitse ju ka eriline vaenlane olla,» tähendas Piiber.

«Kas arvate, et siin vaenlastest puudu on? Jalaga segada! Juustupeast alates.»

Kits ei saanud aru, kes see Juustupea niisugune on. Rautam pidi seletama.

«Ega ta siin üksi ole. Oma juustupäid on siia kindlasti saatnud kõik agentuurid... kuni Intelligence Service'ini välja...»

Kits kõhatas korra, kehitas õlgu, viskas suitsuotsa nurka ja läks käsi kuuetasku surudes järsku minema.

«Kas mister William solvus?»

«Kust mina tean?» vastas Piiber.

Vaheaeg lõppes ja inimesed kogunesid uuesti saali. Nähes, et Ruti kõrval on tool veel vaba, ruttas Piiber kohe sinna. Ta õnnitles Rutti tema esinemise puhul.

«Kas teile siis Majakovski meeldis?»

«Kas just Majakovski, ei tea öelda. Liiga alasti tendents. Seda on piinlik kuulda. Ei, ärge mind valesti mõistke, iseenesest pole mul tendentsi vastu midagi . . .»

«Muidugi kui see teile vastuvõetav on, eks ole? Siis pole tendents ka alasti! Mõistan teid.»

«Ei, te eksite, nõukogude luule huvitab mind väga ja üldse nõukogude kultuur . . .»

«Huvitab? Huvitab? Nüüd ütlesite . . .»

Saal tehti pimedaks. Algas film. Rutil oli vastumeelt, kui Piiberi küünarnukk tema puusa puudutas, ja ta nihutas oma tooli kohe kaugemale. Kui õnnelik ta oleks, kui siin pimedas tema kõrval istuks Paul ja nad koos võiksid ekraanil jälgida seda avarat vetevälja, neid jooksvaid pilvi, kuulata koos seda aeglaselt voolavat, igatsema panevat viisi! Kuidas rõõmustaks Paul tänase õhtu kordamineku üle, hoolimata mõnede võõraste inimeste virildunud nägudest!

Ruti igatsevad mõtted poetusid filmi piltide vahele seda visamalt, et juba nädalapäevad polnud ta Paulilt ühtki kirja saanud. Oli Paul ehk haige? Või takistas vali pakane, mis samuti juba nädalapäevi kestis, postiliiklemist?

Sel õhtul oli Gorski professor Kännu külaliseks. Kuna küllakutse tuli ettekavatsematult, siis oli perenaine nördinud, et ei saanud külalisele midagi erilist pakkuda, aga seda lihtsamaks ja sundimatumaks kujunes vastuvõtt. Rutt oli vaimustatud üleskerkinud ekskursiooniideest Nõukogude Liitu. Nii läheks ometi kord täide unistus näha Leningradi ja Moskvat, Ermitaaži ja Kunstiteatrit! Ainult kui ka Paul sellest saaks osa võtta.

Kui jutt Paulile pöördus, oskas Gorski Rutile suurepäraselt lootusi sisendada. Ta lisas, et professor võiks ka ise mõningaid samme astuda, pealegi kus peaminister on tema kolleeg. Känd noogutas peaga: muidugi võiks . . . Aga mõte ise jäi poolele teele seisma: pole Känd oma eluajal sääraseid samme osanud astuda, kuidas ta siis nüüd, pealegi võhivõõra inimese eest jooksma hakkab?

Veel samal ööl kirjutas Rutt Paulile pika vaimustatud kirja ja läks hommikul seda postile viima. Oma kirjakästist leidis ta ümbriku. Kas ehk viimaks Paulilt? Ümbri-

kul seisis: Rutt Riuhkrand. Mis see siis tähendas? Kas laimuepistel mõne tundmatu kadekopsu poolt? Rutt rebis ümbriku lahti. Kiri oli Adeele Püvilt. Kes see võis olla ja mis ta tahtis?

Rutt hakkas siinsamas püsti seistes kirja lugema ja kahvatas, ta silmade ees läks kirjuks, süda tahtis seisma jääda. Kuidas see kõik võimalik oli? Püvi? Adeele Püvi? Kas seesama nõpsninaga ümmargune naine, keda Rutt silmakurust oli jälginud, kui Paul temaga koos uue-aasta hommikul oma tuppa astus? Seesama, keda Paul provokaatoriks pidas, kuna Rutt selles kahtles?

Läinud esmaspäeva hommikul, nii seisis kirjas, tulnud Paul tolle Püvi poole koju ja rääkinud õnnetusest, mis öösel nende majas juhtunud. Nimelt tulnud rätsep Parinbak, kelle juures Paul elab, purjus peaga koju ja hakanud, nagu nii mõnigi kord varem, oma naist peksma. Paul ärganud üles ja saanud endale vaevalt midagi selga tõmmata, et naisele appi joosta, kui toast kostnud rätsepa enese röögatused. Kui siis Paul jaole saanud, olnud naise isa, kes sealsamas elab, parajasti oma väimehe kallal ja tagunud sellele suurte rätsepakääridega vastu lagipead. Paul kiskunud käärid hullunud vanamehe käest ära, tõuganud ta eemale. See hakanud vastu, tekkinud väike rüselus. Seni ajanud rätsep enese jalule, tunginud vihaselt oma äiale kallale, andnud talle niisuguse hoobi rinna alla, et vanamees selili kukkunud, ja pealegi nii õnnetult, et lennanud peaga vastu ahjunurka ja heitnud varsti hinge.

«Teie vend arvas, et võivad tulla igasugused sekeldused, ning ta tõi minu kätte paki kirju, mis Teie talle olevat kirjutanud. Soovi korral võite need kätte saada. Ta ise võeti täna, nagu ta ette aimas, koos rätsepaga vahi alla. Kas võib midagi absurdsemat olla: teda, süütut inimest, kahtlustada roimas! Jooksin prokuröri, kohtu-uurija juurde, politseisse. Kõik asjata. Temaga kokku ei lasta. Ma võin kujutleda, mis Teie praegu oma venna pärast tunnete! Tunnen Teile südamest kaasa. Aga mis peab veel minu süda ütlema, kes ma teda sügavalt austan ja armastan . . .»

Bella istus magamistoas peegli ees ja tegi hommikutualetti. Ta mõtles oma saatusele ja see tegi tema tuju halvaks.

Kui ta vastu isa keeldu Villem Kitsega abiellus, lubas too kaasavara kätte anda alles siis, kui Bella mees haljale oksale on jõudnud. Noor abielupaar katkestas seepeale järsult oma vahekorra vana Vinnaliga: mis mõte on kaasavaral siis, kui juba haljale oksale oled upitunud?

Bella oli uskunud, et ta mees on tõusev täht, kelle valgus ulatub peagi üle kodumaa kitsaste piiride. Seljataga Oxfordi ja Leipzigi ülikool, taskus saksa doktori kraad, suus kultuurkeeled — miks ei võiks sellega karjääri teha diplomaatilisel või ka akadeemilisel alal? Ja mis viga oleks elada olnud, kui Villem oleks, ütleme, Londonis saatkonna nõunikuks või atašeeks? Bella paneks ennast kohe maksma vastuvõttudel ja ballidel, ajaks noortel ja vanadel pea segi, kooks osavasti intriigivõrke, nagu neist jutustavad memuaarid, mida ta nii innukalt loeb.

Aga midagi selletaolist ei juhtunud. Oli paha, et Villem polnud ühegi üliõpilasorganisatsiooni vilistlane: puudusid soosijad. Tuli kopitama jääda siia igavasse provintsi. Raha oleks küll kõik väravad avanud, aga Villem pidas oma äia matsiks ja Bella oli liiga uhke, et minna isa paluma, eriti veel nüüd, kus ta Ferdile oma kaupluse üle oli andnud, Bella aga sootuks ära unustanud, nagu poleks teda enam olemaski.

Ta hakkas oma küüsi viilima ja värvima. Kui saaks nende sõrmedega elul õigest otsast kinni haarata!

Villem lükkas ukse magamistuppa lahti.

«Mul juba pool päeva tööd tehtud. Sa pole veel riideski!» ütles ta ärritatult.

«Ma tean ise, millal ma riietun.»

Sõnades oli seda pinevust, mis nii sageli viis vastastikuste tülitsemisteni. Aga sel hetkel helistati. Teenija tuli visiitkaardiga.

«Doktor Schäfer,» luges Villem nimekaardilt, katsudes tagasi suruda oma üllatust.

«Oo, doktor Schäfer?»

Bella elavnes kohe, tõusis püsti, tõmbas kimono hõlmad eest kinni ja tahtis külalisele vastu joosta.

«Kuhu sa tormad poolalasti? Pane ennast enne riidesse ja tule siis!»

«Ma ei lähegi! Võid üksi vastu võtta!» sähvas Bella ja käänas oma mehele selja.

Polnud Villemil aega naise tuju parandama hakata. Ta astus oma kabinetti, kus külaline juba mugavalt istet oli võtnud. Villemile torkasid kohe silma suured karvased põdranahksed säärikud Schäferi jalas.

«Loodetavasti ei määri ma nendega teie tuba,» ütles külaline familiaarselt kätt ulatades. «Tulen kaugelt, härra doktor. Tulen põhjast ja tõin teile sealt kirja kaasa.»

Külaline hakkas taskust kirja otsima.

«Aga kõigepealt suulised tervitused teie tuttavailt sealtpoolt lahte. Härra Muidrelt, teie abikaasa vennalt ja teistelt . . .»

«Tänan, tänan. Te tulete otse Soomest?»

«Soomest küll, aga mitte otse. Kas see teid üllatab? Ma ei armasta ühel kohal istuda. Eriti nüüd. Jah, Soomest. Pole see mul esimene kord seal käia. Tõtt öelda, see rahvas meeldib mulle palju rohkem kui teie, eestlased.»

Külalise ebaviisakas otsekohesus ei riivanudki Villemit: oma rahvast ei pidanud ka tema lugu. Väike, armetu, virelev rahvas. «Õudne kui needmine ajalugu, mahatallatud jõuetu sugu, kõverad küürakad vaevakased juurtega, juurteta mädasoo mülkas,» oli ta tihti õhanud. Ta istus, tõstis oma jalad ameeriklaslikult üles lauariiulile, pistis suitsu suhu ning katsus matkida oma külalise sundimatut ja lohakat olekut.

«Te küsite ehk, miks? Vastan kohe. Teis on vähem Blubo'd kui neis seal.»

Villem naeratas. Külalise rassi- ja pinnase ideoloogia ei sobinud hästi tema abstraktse vaimsuse kultusega, aga mis sellest.

«Ja veel,» jätkas Schäfer. «Nende noored seisavad meile lähemal kui teie omad: nad on palju rohkem meie töölaagrites viibinud ja õppinud. Pole umbusku meie vastu. Seal liigun ma nagu omas kodus. Seal osatakse

kommunistide vastu sõjakust ja viha õhutada. Aga see olgu niisama privatim öeldud. Sest ametlikult, te teate ju... Leping. Mis parata. Ah-jaa, kiri, kiri...»

Ta kobas veel kord taskud läbi, jooksis esikusse, leidis kirja oma lambanahkse kasuka taskust ja tuli tagasi.

Villem tundis ümbrikul kohe ära Muidre käekirja. Kas oli see ehk koguni Bellale adresseeritud? Ei, siiski temale.

«Tähendab, te tulite siis päris rindelt? Huvitav! Rääkige ometi, kuidas on väljavaated!»

«Väljavaated? Oo, kõige paremad, kõige hiilgavamad!»

Schäfer hakkas neid väljavaateid maalima nii võluvais värvides ja nii suure vaimustusega, et Villemil jäi suu lahti ja ümbrikki avamata. Aina vägevad löögid ja võrratud võidud! Poksimislust on nii suur, et keegi ei hooli pakasestki, kuigi see pakane seal on nii kange, et kui sülitad, lendavad jääkillud suust. Iga päev on oodata kolossaalse tähtsusega sündmusi!

«Niipea kui vaherahu läänes teoks saab, lõigatakse Venemaasse nagu noaga võisse!» hooples Schäfer.

«Mis te räägite!» hüüdis Villem.

«Ausõna!»

«Kas see tõesti võimalik on?»

«Aga miks mitte? Arvake ise, mis mõte enam on inglastel ja prantslastel meie vastu sõdida!»

«Aga inglased olid siiski džentelmenid poolakate vastu. Pidasid sõna.»

«Häh!» hüüdis Schäfer põlastavalt. «Poolakad? See rass ei väärі mingit sentimentaalsust! Ja, armas jumal, kus on nad nüüd, need teie poolakad? Ja kogu Poola? Tänu taevale, seal leidus vähemalt eluruumi repatrieerunud baltlastele... Inglased? Miks peaksime me teineteist hävitama? Nagu poleks meil ühiseid vaenlasi. Või prantslased? Mis mõte meil on nendega sõda pidada? Nad on ju näidanud, et oskavad ise oma kommunistidega toime tulla. Ei, nad väärivad vaherahu. Pealegi nüüd, kus nad abistavad Mannerheimi. Nad on selleks isegi oma relvavabrikud jälle täie koormusega käiku lasknud...»

«Kas siis nende relvavabrikud sõja ajal ei tööta-

nudki?» küsis Kits, arvates, et Schäfer laseb lendu aina paradokse.

«Töötasid, aga mitte täie jõuga. Pole ka imestada: Prantsuse valitsuses on meil poolehoidjaid rohkem kui te arvate. Ja kus meil neid pole? Isegi teie valitsuses.»

Jutt vaherahust paistis Kitsele siiski kahtlasena. Ta polnud midagi selletaolist oma inglise lehtedest lugenud. Kas luiskab Schäfer või teab ta telgitaguseid? Viimane oletus paistis tõenäolisem, sest juba hakkas ta Soome strateegilisi plaane arendama nii suure kindlusega nagu oleks ta nende kindralstaabis viibinud.

«Muidugi,» ütles ta, «soomlased võtsid enda peale väga raske ülesande. Algatada sõda Venemaaga, see nõuab julgust, paistab koguni, et hulljulgust. Aga nad pole üksi. Kui soomlased sügisel Kremlis läbirääkimistega venitasid, siis olid selleks omad põhjused. Oli tarvis hankida tagatisi Saksamaalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Ameerikast. Need tagatised nad said.»

«Ka Saksamaalt, ütlete?»

«Aga muidugi! Meil pole põhjust siin teistest lahus käia. Kas juba Münchenis ei näidatud meie vastu küllalt head tahet? Miks ei või seda koostööd nüüd Helsingis jätkata?»

Schäfer seletas innukalt, kuivõrd tähtis on rindelõik põhjas, sest see laieneb varsti ka Baltikumile ja sellele lisandub veel teine rinne lõunas, Kaukaasias. Nii võetakse Venemaa kahelt poolt tangide vahele. Keskrinne jääb aga Saksamaa hooleks. Oo, ega siis soomlasi toetata nende siniste silmade pärast! Toetus ise aga on kolossaalne! Ameeriklased ja inglased saadavad tohutult relvi, tanke ja lennukeid. Viiskümmend tuhat meest, kõik motoriseeritud, ootavad Prantsusmaa sadamas iga päev ärasaatmist. Saabuvad Norra kaudu. Hitler võtab seda kolossaalset ohvrimeelt kindlasti arvesse.

Schäfer oli vaimustatud. Ta ei kärsinud paigal istuda, vaid tõusis rääkides tihtilugu püsti.

«Aga inglased?» küsis Villem.

«Inglased? Ka nemad ei lepi üksnes relvade saatmisega. Lähemal ajal on Soome oodata sada tuhat inglast. Jaa, sada tuhat inglast! See Inglismaa, kes muidu

armastab ikka võõraste vägedega sõdida! Näete, kuhu sõja raskuspunkt kandub! Leping muidugi seob meid veel esialgu. Aga või see palju takistab? Iga leping kehtib seni, kuni ta puruks rebitakse.»

Ka Kits ei saanud rahulikult istuda, vaid tõmbas jalad laualt põrandale, kõhatas sageli ja suitsetas vahetpidamata. Ei-noh, sada tuhat inglast siinsamas külje all! Pagana pihta, see pole enam naljaasi! Kui asjad tõesti nõnda arenevad, nagu Schäfer räägib, siis võib ta ju isegi hitlerlasega kokku lüüa.

Villem asetas lauale kaks pudelit, ühe vermutiga, teise kandilise, šoti viskiga.

«Kumba tohib?»

Külaline osutas vermutile.

«Te eelistate meie kodumaist?»

Külaline naeratas.

«Mis on siin teie kodumaist? Võib-olla silt ja pudel. Õieti ainult pudel, sest ka firma on saksa oma, «Luscher ja Mathiesen».»

Kits oli veidi puudutatud, et nii üleolevalt suhtutakse joogi ehtsusse.

«Kas teie ei tea? Näen, et olete äriasjades võhik.»

Ta seletas. Saksa veinitööstus Tallinnas saadab oma «vermuti» Itaaliasse «puhastamiseks». Tegelikult saadetakse sinna vaadid puhta veega, tagasi tuleb aga ehtne «Martini ja Rossi» vermut. Nii jääb tollimaks ära ja firma teenib kohutavalt.

«See on ju pettus?»

«Ei, see on äri... Aga teie ise? Eelistate ikka oma inglise orientatsiooni?»

Jah, Kits eelistas viskit soodaveega.

«Meie tulevase koostöö terviseks! Aga lubage küsida, kus on teie armuline proua?»

Kui tühine paistis Villemile nüüd ta naise ennistine tujukus! Päris lapsik! Jumaluke, mis kõik maailmas sünnib ja veel sündida võib, aga nemad siin kodus ajavad isekeskis jonni! Bella! Kus on Bella?

Villem jooksis kõrvaltuppa. Bella kinnitas parajasti kõrvalehe külge oma kuldseid kõrvarõngaid koonusekujuliste tilgutitega. Seljas oli tal roheline siidkleit, mis ta kahvatust ja haprust veelgi enam esile tõstis.

«Tule ometi kord, doktor Schäfer ootab. Ja tead sa, mis uudiseid meie kauge külaline Soomest toob?»

«Soomest? Tõesti?»

«Aitab juba ehtimisest. Tule, tule!»

Kui Bella lävel pilukiletõmmatud ripsmete vahelt külalist silmitses, hüppas see kohe püsti, et ta kätt suudelda. Bella võttis suursuguselt-rahuliku ilme, teeseldult-ükskõikse hoiaku. Märgates laual Muidre käekirjaga ümbrikku, ei saanud ta aga oma ärevust varjata. Oo, kiri? Kas ehk temale? Ei, Villemile.

Kuni Schäfer Bellaga vestles, võttis Villem laualt ümbriku ja astus akna juurde. Ümbrikus leidus kaks pikemat kirjutust ajalehtedele, mõned ülesvõtted ja viimaks ka kiri Villemile. See oli hurraa-tujuline algusest lõpuni. Muidre kirjutas lotadest, seiklustest ja sekeldustest, tohutuist abivägedest, mida iga päev oodatakse. Väikeses järelkirjas, mis oli nähtavasti kirjutatud järgmisel päeval, kõneldi Uno Ermsoni surmast. Nende kamp sattunud kuskil külas joodava tagavaradele, võetud tublisti, söödud põdrasinki ja näkileiba, lauldud ja lõbutsetud laialt. Millal väike Ermson toast kadunud, polnud keegi tähele pannud, aga hommikul leitud ta väljast jääpurikaks külmununa. Kirja äärel oli Ferdinand Vinnalilt paar sõna: see lugu jäägu enda teada, kindralile aga seletatagu, et poeg suri kangelasena võitluses vaenlase luuresalgaga ...

«Mäletad sa Uno Ermsonit?» küsis Villem Bellalt.

«Miks mitte? Tantsisin temaga veel vana-aasta õhtul. Mis siis on?»

«Ta on surnud.»

«Surnud? Tõesti? Rahu ta põrmule. Aga Muidre? Ja Ferdi?»

«Härra Muidre käest ma selle kirja tõingi,» ütles Schäfer vahele. «Veetsime ühe öö koos lõbusas seltskonnas. Kainelt on poiss vaikne, aga kui viina on võtnud, tulevad kõik kuradid lagedale. Ja omavahel öeldud, on aga seelikukütt! Kardan ainult, et tas on heebrea verd. Tõmmu, säbrus juuksed, silmades õline läige ... Igatahes kahtlane. Võib põhjarassi rikkuda ...»

Bella punastas. Villem võidurõõmutses: Schäferi antisemitism tuli parajal ajal.

Joodi Uno Ermsoni mälestuseks.

«Kas sa, William, ei helistaks kindralile? Vahest ta ei teagi veel oma poja surmast.»

Polnud kerge surmasõnumit teatada, isegi läbi telefoni.

«Härra kindral... sain teateid... teie pojast...» kogeles Kits.

«Tore, tore!»

Villem hakkas sõnu otsima, aga kuulis telefonist käsku:

«Astuge silmapilk minu poole sisse! Tunni aja pärast sõidan ära maale. Jään ootama.»

Villem ei saanud vastuseks enam midagi öelda. Jutul oli järsk lõpp ja tal tuli toru tagasi hargile panna.

«Noh? Sa ei öelnud talle midagi?»

«Ta kutsus mind praegu enda juurde.»

Schäfer tahtis viisakusest kohe lahkuda, kuid ühiselt otsustati, et ta jääb siia, kuni Villem kindrali juures ära käib.

Kui Villem lahkus, pani Bella kogu oma võluoskuse käiku, et külalisele meeldida. Tagajärgi polnud vaja kaua oodata. Bella märkas oma lühinägelike silmadegagi, kuidas noormehe pilk vargsi üle ta teravaotsaliste kingade, siidsukkade, sirgelt joonduvate põlvede libises, ta punasekstõmmatud huultel peatus ja ta ripsmete vahelt vastupilku otsis. Samal ajal elavnes jutt. Kui Bella kurtma hakkas oma nukrast saatusest, oli Schäfer kohe valmis teda lohutama.

«Kuidas ma rõõmus olin, et siit eest leidsin nii suurepäraseid inimesi nagu teie!» ütles ta. «Uskuge, te väärite rohkemat kui te ise arvate. Mul on tõsiselt kahju, kui te siin tulevastele sündmustele jalgu jääte... Seda ei tohi olla!»

Kui Baltikum Hitleri poolt okupeeritakse, siis tarvitsevat Kitsedel võimalike arusaamatuste korral ainult vihjata oma heale tutvusele Schäferiga. Tal on kõige paremad sidemed. Mõtelda ainult: hiljuti oli ta koos Göringi enese väimehega, kellele üle andis tervitusi siinselt Saksa saadikult! Jaa, see väimees teenib Soome lennuväes!

«Muide, kuidas elab professor Känd? Kuulsin härra Steinhardilt, et ta on täiesti eksiteele sattunud?»

Bella jutustas. Jutustas kõik, mis ta teadis, ja veel rohkemgi. Mitte ainult professor Kännust ja tema tütrest, vaid ka kõigist teistest, kellega Schäfer kord Kändude pool tuttavaks oli saanud. Schäferi soovil tuli tal kõigist väga üksikasjaliselt rääkida.

«Mis see teid nõnda huvitab?» küsis äkki Bella.

«Teate, ma tahan kirjutada romaani eesti haritlastest. Tahan anda tõetruu pildi üksikuist inimestest, kes mulle silma on puutunud. Olen õnnelik iga detaili üle.»

Sellal kui Schäferi sõbralik toon Bellat ahvatles oma tuttavate ja mittetuttavate üle keelt peksma, ruttas Villem kindral Ermsoni poole.

Talle ei pakutud istetki. Kindral oli valmis raportit vastu võtma püstijalu keset tuba. Kitse julgus selle turjaka, kiilaspäise mehe ees kadus, ta pilk libises tast mööda, peatus aknaruudul, mis täis oli pakase käega joonistatud sõnajalaoksi, kriipse ja ristikesi.

«Noh, mis ta teile siis pajatab, see mu jõmpsikas? Teile ta, mait, kirjutab, minule mitte.»

«Mul on teateid mitte teie pojalt, vaid teie pojast,» ütles Kits väga tõsise tooniga.

«Kas halba?»

Kits vaikis. Pilk jooksis jälle aknani. Veoauto põrises majast mööda, nii et aknad ja seinad võbisesid. Oleks nagu tank mööda vajunud.

«Mõistan,» lausus Ermson ka kõrvale vaadates. «Olen vana sõjamees. Pole kunagi kohkuma löönud. Ütelge lausa välja. Langenud?»

«Jah, langenud.»

Sõna polnud päris õige, aga olgu.

Ermsoni näos polnud märgata vähimatki liigutust.

«Mulle pole sellest veel teatatud. Kas võib teid uskuda? Rääkige, kus, millal, kuidas!»

Ermson võttis istet ja pakkus ka Kitsele tooli.

Kas kõik ära rääkida? Jutustada purikakskülmumisest nüüd, kus juba kindralipoja «langemisest» juttu on olnud? Ei, milleks proosalist versiooni, kui legend ülendab ja lohutab?

«Teie poeg suri kangelase surma!» lausus Kits pateetiliselt.

«Ma teadsin seda!» vastas kindral liigutatult. «Vaat nõnda tuleb surra! Siis on elul mõtet!»

Kits jätkas oma vabajooksuga fantaasiat. Vaenlase luuresalgaga kokku puutudes saanud Uno tulevahetusel haavata... Jäänud üksi lumme lamama... Vaenlane lähenenud, arvates, et ta on surnud. Aga tema? Ise verest tühjaks jooksmas, käed kohutavast pakasest kanged, viskab ta vaenlaste sekka äkki granaadi ja surmab teisega enese...

«Tubli, mu poiss, tubli!» hüüdis vana Ermson heldinult, nagu oleks ta oma poega elusalt enda ees näinud. «Teisiti ei võinudki sa toimida! Just nii, just nii, mu poeg! Ole eeskujuks! Teie aga minge ja kirjutage kohe ajalehtedele! Olete kirjamees ja teate, kuidas seda hästi mõjuvalt teha.»

Kits kogeles vastu, et ta pole ajakirjanik ega ajalehtede kaastööline, vahest teeb seda keegi teine.

«Mis te räägite? Nüüd äkki ei oska te enam sulge kätte võtta! Ei oska kirjeldada vägitegu, mille kõrval kõik muu kahvatab! Mis jutt see on? Või olete ise punane?»

«Jumal hoidku! Aga te mõistate ise, ajalehtedes ei saa kõike avaldada...» katsus Kits ennast vabandada, kuid Ermson sai vihaseks ja hakkas turtsuma, nii et Kits juba ukse poole piilus.

«Kui teist, viletsatest sulevedajatest, asja ei saa,» müristas kindral, «siis kirjutan ise! Ma tahan näha, kes julgeb minu kirjutust avaldamata jätta! Ja graniidist monumendi lasen teha... Kuldsete tähtedega poja kangelasteo sisse raiuda! Argpüksid olete kõik, argpüksid mu poja kõrval!»

Kui Kits koju jõudis, oli külaline juba lahkunud. Schäfer oli Bellasse nii sügava mulje jätnud, et see ei jõudnud teda Villemi ees küllalt kiita. Kindlasti pole ta ainult kirjanik, vaid tal on siin mingid tähtsad ülesanded. Ja millised sidemed tal on, ohoo!

Villemi pilk langes Muidre kirjale laual.

«Sa lugesid seda?»

«Lugesin. Mis siis?»

«Muidre purjus loba ei maksa sul kellelegi edasi rääkida. Häbi peaks tal olema oma surmasaanud kamraadi

üle švejki nalja heita. Uno Ermson suri kangelasena. Seda kinnitas ka kindral ise.»

«Kellele mina nüüd rääkima lähen!» vastas Bella.

Palju suurema mulje kui Ermsoni surm jätsid Kitsesse Schäferi teised uudised. Baltikumi vallutamine oli niisiis päevade küsimus. Schäfer oli öelnud, et keskrinne jääb sakslaste hooleks. Aga kas Baltikum, vähemalt Eesti, kuulubki keskrinde alla? küsis Kits eneselt, võttis atlase ja hakkas kaarti uurima. Ning ikka enam hakkas ta selles väites kahtlema, liiati et jutt inglastest polnud kindlasti mitte tuulest võetud. Kui aga inglased meile kord juba nii lähedale jõuavad, siis on selge, et nad ka meie vastu huvi hakkavad tundma... Ei tohi unustada sedagi, et meie välisminister on inglise orientatsiooniga. See ütleb ju ka midagi...

Bellaga tekkis päris äge mõttevahetus selle üle, kes siin maal tulevased peremehed on. Villem pooldas inglasi, Bella kaitses sakslasi. Inglane on flegmaatiline, väitis Bella, temast pole üldse suurt asja, aga vaata sakslast: vaevalt märkad teda, kui ta su juba on vallutanud.

Suurte uudistega ruttas Bella järgmise päeva hommikul kohvikusse. Saladuse katte all jutustas ta oma tuttavatele daamidele kõik edasi, mis oli Muidre kirjast lugenud, lisades omalt poolt kaunistuseks juurde veel mõndagi, mida ise välja oli mõelnud.

Õhtupoolikul astus Villem omakorda kohvikusse. Ta oli aga veidi hiljaks jäänud: kõik teadsid juba igasuguseid üksikasju Uno Ermsoni surmast.

Professor Känd oli kas hajameelne või ei saanud täiel määral aru asjadest, mis Kitsele endale nii ääretu tähtsad paistsid: kui Kits oma sensatsioonilisest sajast tuhandest inglasest oli jutustanud, vastas Känd ilma mingi ärevuseta, et venelaste miljonite vastu on see ju ainult täpe. Ta isegi kahtles, kas inglased säärasele avantüürile nii äkki lähevadki.

Teises lauas, kus Kits tõsise näoga Uno Ermsoni kangelasteost oli rääkinud ja elavalt ta granaadiheitmist vaenlaste sekka kujutanud, naerdi ta välja.

«Olete naiivne ega tea pooli asjugi,» tähendas kõrvallauas malet mängiv Sillat.

«Mida ma ei tea?»

«Et teie sangar oma granaadi otsa kinni külmas!» hüüdis Sillat nii kõvasti, et pool kohvikut naeris.

Kits katsus protesteerida ja seletada, et tal on sootuks teised andmed ja et on näotu surnud kangelase üle labast nalja heita, aga oli ilmne, et ta oma legendile siin ühtki uskujat ei leia. Rautam koguni parastas:

«Koerale koera palk!»

«Te võite siin irvitada ja mõnitada,» vastas Kits puudutatult, «aga vaatame, vaatame, mis näo te mõne nädala pärast teete!»

Kuid imelik küll, keegi ei uskunud isegi ta täpseid andmeid abivägedest ja juurdevoolavaist relvadest. Ainult Piiber hoidis õnnetu näoga oma põske kinni, nagu oleks tal hambavalu, ja õhkas:

«Kui saaks siiski kuidagi neutraalseks jääda! Aga kas seda pooldataksegi ülevalpool? Vägisi tahetakse meid otse keerisesse tüürida.»

«Olemegi liiga neutraalsed. Nagu laibad!» vastas Kits. «Kõik teised on ümberringi aktiivsed, ainult meie mitte.»

«Kuidas nii?» vaidles talle Rautam vastu. «Üks konverents ja nõupidamine teise järel Tallinnas ja Riias. Kindralstaabid, diplomaadid, ärimehed, tegelinskid — kõigil nagu tuli jalge all!»

«Puhk propageerib isegi Balti ühendriike,» pistis keegi vahele.

«Kui on USA, miks ei või siis olla ka USB!» hüüdis Kits ja kõhatas oma vaimukuse puhul.

«Balti liit oleks ju tõesti omaette tugev jõud,» arvas Piiber.

«Ütle parem: tore sadul Hitleri istmikule!» torkas Sillat šahh hüüdes ja oma ratsuga käies.

Kits jõudis otsusele, et lõhe tema ja teiste vahel on viimasel ajal nii suureks kasvanud, et pole mõtetki siia tulla oma meeleolu rikkuma. Oodaku nad, oodaku ainult, küll saavad kõik varsti valusat õpetust!

Kellelegi hüvasti ütlemata väljus ta kohvikust ja traavis käpikutega kõrvu kinni hoides kiiresti kodu poole.

KAHEKÜMNE KUUES PEATÜKK

Õhtuks olid Kitsed kutsutud Steinhardite poole, kes elasid linna pargiosas oma moodsas, paljusopilises villas, mida piiras taraaed.

«Kui tore see maja siin üleni lumes! Nagu muinasjutt!» imetles Bella, kui nad värava ees seisid. «Tahaks endale ka niisugust lossikest!»

«Kõik tuleb omal ajal!»

«Nõnda ütled sa mulle alati. Aga millal see aeg kord tuleb?»

«Tuleb!»

«Ise oleks tarvis midagi liigutada . . .»

«Noh, siis liiguta . . .»

«Liigutan ka!»

Sees oli kuulda kõnelemist ja välisuks avanes Kitsede ees. Õhtuseltskond polnud arvukas, aga see-eest valitud. Kits oli väga meelitatud, et võis siin isiklikult ülikooli prorektori Ranti kätt suruda, kes teda muidu kunagi ei suvatsenud tunda. Õhtulauas asus Schäfer Bella kõrvale ja nende vahel sigines kohe elav vestlus selle üle, kuidas Kitsede tutvuskonnas Schäferi uudised vastu võeti.

Kui keelepeks professor Kännuni ulatus, muutus jutt üldiseks.

«Mõtelge, ta peab soomlastele tulevat abi blufiks ja usub venelaste võidusse!» seletas Bella.

«Mis te räägite! Kas tõesti?» hüüdis laua otsast proua Steinhard, noor, täidlase näoga ja siledaks kammitud juustega blondiin. «Ja kujutlege, alles läinud aastal võisime temasugusega läbi käia!»

«Kui te teaksite, kui kaugele veel ta tütar on arenenud!» ütles Bella. «Ta on päris ultrapunane!»

«Kuidas te sääraseid inimesi ometi ülikoolis võite kannatada?» pöördus etteheitega prorektor Ranti poole keegi topeltlõuaga madam.

See tundis ennast süüdi olevat. Ta tõmbas käega üle oma hõredate kollakaspunaste juuste ja tema väikesed silmad hakkasid ärevalt siia-sinna liikuma.

«Kui te veel teaksite, kes professor Kännu tulevane väimees on!» jätkas Bella. «Poliitilise kurjategijana saa-

deti ta siit välja. Aga vähe sellest, nüüd on ta ühe inimese ära tapnud ja istub kinni!»

«Mis sa kõik kuulma pead!» hüüdis Steinhardi kõrval istuv topeltlõuaga proua.

«Tore perekond tõepoolest, pole midagi ütelda! Ärge imestage, härra Rant, kui professor Känd ühel päeval auditooriumi läheb, kalavinskid jalas, punane särk pükste peal!»

Naerdi.

«Asi on siiski tõsine!» ütles prorektor. «Kuuldavasti tegutseb üliõpilaste seas mitu marksistlikku ringi. Muidugi sügaval põranda all, sest nad ei taha oma nina ära kõrvetada nagu omal ajal sotsiaal-filosoofilise ühingu liikmed. Sellele tuleb lõpp teha!»

«Ma leian — kogu viga seisab selles, et vitsahirm on kadunud,» ütles majaproua kõrval istuv kitsehabemega professor. «Peaks olema õigus üliõpilastele urvaplaastrit anda, siis oleks kõik korras.»

Seda võeti naljana, aga härra Rant jäi tõsiseks. «Tuleb ette võtta suurem puhastus,» kinnitas ta.

«Suurpuhastus, härra prorektor,» ütles Schäfer, «ja mitte ainult teie õppeasutuses.»

«Kes seda praegu julgeks?»

«Aga füürer?» vastas Schäfer ettevaatlikult.

«See on hoopis teine asi!» nõustus kitsehabemega professor.

Joodi füüreri terviseks. Klaasi tõstes vaatas Kits kõhklevalt ringi.

«Ei, ei, siin võite päris julgelt... Keegi meid ei kuule ega näe,» rahustas Steinhard Kitse. «Või on teil mõningaid eelarvamusi meie vastu?»

«Ei, ei, seda mitte, aga...»

Jutu katkestas prorektor, kes seisis püsti, klaas käes:

«Härra doktor Steinhardi terviseks, selle vapra vahisõduri terviseks siin lääne kultuuri eelpostil!»

«P r o f e s s o r Steinhardi terviseks!» rõhutas Schäfer.

«On veel natuke vara mind nõnda tituleerida!» naeratas Steinhard magusalt.

«Mis loevad veel need mõned päevad!» vastas Schäfer. «Asi on ju otsustatud.»

Bella vaatas oma naabrile küsivalt otsa. Kas Stein-

hard saab siis tõesti professoriks? Ja seda ülikooli nõukogu otsuse vastu?

«Aga endastmõistetavalt!» vastas Schäfer. «Kui ülikool doktor Steinhardi teeneid ei taha tunnustada, siis on olemas teisi instantse, kes panevad seda tunnustama.»

Bella ohkas.

«Mis on, armuline? Ega te viimaks arva, et see pole õiglane?»

«Oh ei, oh ei, kuidas te ometi . . .» vastas Bella tasakesi. «Aga ma mõtlen oma mehele. Ka tema vastu ei olda siin erapooletu, ka tema teeneid ei taha keegi tunnustada. Mõtelge ise, millised teadmised tal on! Aga kuhu ta on jõudnud? Ta on saksa doktor, aga seda ei taheta siin täisväärtuslikuks tunnistada. Mõtelge, milline ülbus! Ometi on ju ka Steinhardil samasugune aukraad. Ja teil endalgi, härra doktor.»

«Ilmaaegu heidate meelt! Kõik see muutub!»

«Muutub küll, seda ma usun, aga millal, millal?» ohkas Bella.

«Katsume kas või kohe läbi viia! Enne suuri muudatusi!»

«Ja see oleks tõesti võimalik?»

Bella jäi avasui Schäferi otsa vaatama.

«Miks mitte? Meie juures pole midagi võimatut!»

«Oh, ma ei julge mõteldagi!» hüüdis Bella õnnelikult naeratades. «Kui te ometi ka seda suudaksite!»

«Mis see ära ei ole. Muidugi.»

Pärast õhtusööki, kui külalised saalis omavahel vestlema hakkasid, läks Bella kõrvaltuppa, kus nägi Steinhardi väikesi võsusid mängimas. Poiss, kes võis umbes viieaastane olla, näitas vaimustatult oma püssi, kahureid ja tinasoldateid, temast veidi noorem tüdruk aga oma nukkusid ja nukuköögi.

Ei läinud kaua, kui ka Schäfer sinna ilmus. Ta kükitas maha ja hakkas poisiga mängima, näidates, kuidas iseliikuv tank pika soldatiterea ühe hooga maha sõidab.

Bella kõrvale sohvale istudes ütles ta:

«Kui harukordselt hästi sobib teile sinine samet!»

Ta sirutas käe välja, tõmbas aga kohe tagasi, nagu poleks ta julgenud Bellat puudutada. See vaatas talle hämmastunud silmadega otsa.

«Ärge imestage, see on mu isiklik nõrkus,» tähendas Schäfer. «Sametit ma ei saa puudutada, kohe käivad külmavärinad üle ihu. Siid, see on hoopis teine asi. Siidine nahk, see otse kisub silitama. Aga samet . . .»

«Noh, siis olen teie eest hästi kaitstud,» naeris Bella.

«Kahjuks küll.»

«Miks kahjuks?» küsis Bella koketeerivalt ja vaatas poolviltu üles Schäferi otsa.

«Sest et te . . . meeldite mulle. Väga.»

Schäfer võttis Bella käe ja püüdis seda silitada. Bella tõmbas käe ära.

«Nõnda räägite teie, mehed, kõik. Aga ma ei usu seda.»

«Ausõna, see on tõsi. Mis ma salgan. See on juba kord nii. Võin teie abikaasat ainult kadestada . . .»

«Ei ole põhjust. Sest mu mees . . .»

Bella leidis sobiva olevat uuesti meelde tuletada, kui vähe kadestamisväärt tema William oma positsiooniga on, aga mis teha? Williamil puuduvad soosijad ja ka küünarnukid.

«See on muidugi suur puudus.»

«Seda arvan minagi. Aga te teeksite mind tõesti õnnelikuks, kui saaksite midagi tema heaks ära teha. Te ju lubasite . . . Teil on sidemeid . . .»

«Mnjaa,» vastas Schäfer veidi mõttesse jäädes. «Hea küll, olgu, ma võin teie pärast rääkida.»

«Kellega, kui tohib küsida?» uudishimutses Bella.

«Sellesama isikuga, kes doktor Steinhardi asjadki korda seadis. Kaalul on ikkagi saksa doktori au.»

Bella haaras doktor Schäferi käe, et teda tänada.

«Kas ma ikka tõesti võin lootma jääda?»

«Jah, aga ma pean ütlema, et teiega pole asi siiski nii lihtne kui doktor Steinhardiga. Temal on suuri teeneid, väga suuri. Aga mis saaksin ma teie või teie mehe kasuks rääkida? Te saate ju ise aru.»

Bella ohkas.

«Mõningaid teeneid peaks meil siiski olema,» kogeles ta vastuseks. «Me oleme bolševikkude vastased.»

«Sellest on vähe.»

«Mu mees kirjutas kiitva artikli, kui teie kirjanduse akadeemia juhataja luuletaja Blunck siin käis.»

«Mis see ütleb? Pidage meeles, et teie mees on ikkagi inglise orientatsiooniga . . .»

«Jah, seda ta oli. Aga te ise ütlesite eile, et sakslaste ja inglaste vahel pole midagi ületamatut.»

«Jah, tõsi, mõnes suhtes küll, aga . . .»

«Meil mehega oli veel täna sellest pikk jutuajamine. Mina kaitsesin sakslasi, tema oli algul rohkem inglaste poolt, aga lõpuks nõustus ta siiski minuga.»

Schäfer naeris selle naiivsuse üle.

«Me jõime siin äsja füüreri terviseks,» ütles ta, «aga teie mehel oleks nagu häbi olnud . . .»

«Ah, ta pole lihtsalt harjunud. Uskuge, selle kartuse õpetan ma tal välja.»

«Tõesti?»

«Jah, aga mis ma peaksin siis lõpuks tegema? Ma olen ju valmis kõigeks.»

Bella vaatas Schäferi otsa, alandlikku ohvrilooma mängides. Schäfer omalt poolt leidis, et nüüd on paras silmapilk.

«Teate mis?»

Hinge kinni pidades jäi Bella ootama, pilk liikumatult Schäferi huultel. Romaanidest lugenud ja filmidest õppinud, kuidas naise kuulsusetee viib tihti üle diivani, oli ta valmis minema isegi seda teed, kui saatus nõuab. Pealegi oli ta oma üleaisalöömises sattunud mehele, kes mitte üksnes ei meeldinud, vaid kelle abil ta võis teha otse tiigrihüppe edasi . . .

«Kõik sõltub teist enesest . . . Esialgu jätame teie mehe kõrvale.»

«Jah, jätame ta kõrvale,» nõustus Bella kohe.

«Tähendab, olete nõus?»

«Kõigega, mis soovite!»

«Olgu siis. Teie ülesanne pole raske.»

Ja Schäfer seletas, et Bellal tuleks koguda ainult mõningaid teatmeid . . . üksikute isikute kohta. Siinseid haritlasi peaks ta hästi tundma. Tema tutvuskond pole väike. Tarbe korral saab seda veel laiendada. Tuleks uurida, mis huvid ja vaated kellelgi on, mida ta loeb, millest armastab rääkida, kellega läbi käib, kuidas suhtub venelastesse, sakslastesse, ja muud seesugust tühjatähja.

Bella oli üllatunud või koguni pettunud.

«Teie kõhklete? Kuidas soovite! Kui te nõus pole, ei hakka ma peale käima. Ülesanne on, nagu näete, kerge, lihtsalt ajaviide, ja vastutasuga pole me kitsid . . .»

«Ma pean siiski enne oma mehega rääkima.»

«Misjaoks? Kas te siis kõik temale ära räägite? Kas teil omi saladusi ei ole?»

«Jaa, aga . . .»

«Teie mees ei tarvitse midagi teada. Vähemalt esialgu. Pärast näeme. Võib-olla selgub, et temagi võib meile abiks olla. Tahan koguni uskuda, et see nii on. Nii et esialgu absoluutne saladus! Kas te aga seda suudate?»

«Suudan.»

«Hüva. Seda üllatavam on õnn, mis teie mehele kord sülle langeb.»

«Kui suur see õnn võiks olla?»

«Oleneb teist. Mida te sooviksite?»

Schäferi jutt oli Bella üsna kaineks teinud. Ta mõtles veidi ja esitas siis oma südamesoovi: ta ei tahakski muud, kui et William pääseks diplomaatilisse teenistusse. Aga Schäfer vastas, et seda on tal võimatu läbi viia. Seda takistab juba härra Kitse avalikult teada olev orientatsioon. Ja üldse on diplomaatiline teenistus väikeses provintsis, pealegi praegusel momendil, täielik nonsenss. Parem soovida juba midagi kindlamat, millel oleks ka tulevikku.

«Mis te arvate, kui katsuksime teda pressida, ütleme, ülikooli dotsendiks?»

«Või koguni professoriks? . . .»

«Kõik sõltub teist enesest, armuline proua, teie teenetest, teie agarusest . . .»

«Ma püüan kõik teha, mis suudan.»

«Tähendab, oleme kokku leppinud?»

«Võite minule kindel olla.»

«Siis ka minule.»

Seepeale lõid nad käed kokku, tõusid püsti ja siirdusid saali teiste hulka, nagu poleks midagi erilist juhtunud.

KAHEKÜMNE SEITSMES PEATÜKK

Lauba kohalt hõredaksjäänud kollakate juustega, väikeste pilusilmadega jässakas mees istus «Kuldlõvi» restoranis laisalt toolikorjule vajununa ja ootas magussööki. Ta tõstis salvrätiku suu ette ja hakkas igavusest hambaid urgitsema. Äkki kuulis ta kedagi enda juures seisma jäävat ja saksa keeles küsivat:

«Kas tohib teie juurde istuda?»

Kõnetatu pöördus järsku ümber, viskas salvrätiku kõrvale ja tõusis püsti. Ta katsus end sirgu ajada, aga see oli võimatu, sest alatisest teenistusvalmidusest oli ta selg looka kasvanud.

«Oo, härra Schäfer! Pa-lun väga!» kogeles ta.

«Istuge, istuge, ma ei mõtle teid palju segada,» tähendas Schäfer härrasmeheliku tooniga, võttis istet ja hakkas kohe söögikaarti uurima.

Jässaka mehe näkku ilmus mõnus muhelus ja ta silmad hakkasid uudishimulikult juurdetulnu nägu kobama.

«Noh, ringreisilt tagasi? Kas tulete ka seekord rõõmustavate uudistega?»

«Mitte just kõige paremategа,» vastas Schäfer ükskõikselt.

«Mi-mis on siis juhtunud?»

«Ei erilist midagi. Ainult meeleolud . . .»

Schäfer vangutas rahulolematult peaga.

«Meeleolud, ütlete?»

«Jaa, need pole rahuldavad.»

Schäfer andis juurdetulnud kelnerile tellimise ja hakkas seletama, mis ta vahepeal ringi liikudes oli kuulnud ja näinud.

«Kui te siin nõnda edasi lasete minna, siis ärge imestage, kui see maa paari kuu jooksul bolševiseerub!»

«Teie liialdate, härra doktor!»

«Sugugi mitte. Kas te pole tähele pannud, kuidas kõige kiuste punane taud otse katku kiirusega levib? Võiksin teile palju näiteid tuua. Võtke kas või professor Känd. See nimi peaks teile tuttav olema. Nakatatud! Ja kuidas veel! Mõtelge ise, see mõistlik, haritud, tasakaalukas, soliidne professor! Mürgitab noorsugu, ilma et

keegi takistaks! Kus on teie relvad, teie ajalehed? Te annate välja kaht suurt ajalehte. Peaksite tulistama mõlemast rauast!»

«Mitte kaht, vaid nelja ajalehte!» parandas Maurer teatud uhkusega, sest peale kahe päevalehe, millest üks oli vanameelne ja teine vabameelne, andis ta välja veel üht kõmulehte ja nädalalehte.

«Seda halvem, kui te kõiki nelja ära ei kasuta. Laviin on hakanud liikuma, ja kui te õigel ajal vastu ei astu, pühitakse teid ennast minema. Kujutlege, mis sünnib, kui teil siin ka moraalne baas käest ära läheb . . .»

«Ärge ka-kartke!» hüüdis Maurer julgustavalt, et oma kartust varjata. «Kü-küll me juba pi-piiri oskame panna!»

Schäfer luges sellest välja endaga rahulolu ja see ei meeldinud talle põrmugi.

«Teate, mis ma teile ütlen. Teie ajalehtede lahjad manitsused üksmeelele pole krossigi väärt. Kui tahetakse taudi hävitada, tuleb tarvitada kõige radikaalsemaid ravimeid.»

«Vanglaid?» küsis Maurer naeratades. «Muidugi on see ravim kõ-kõige tõ-tõhusam, selles ma ei kahtle.»

«Vanglad vanglateks, aga ka teie peaksite tegutsema, eriti praegusel momendil.»

«Ega me ka käsi rüpes hoia.»

«Te tegutsete liiga ettevaatlikult, aralt. Te ei taha silmas pidada printsiipi, mida meie füürer õpetab. Teie kui ärimees peaksite sellest eriti huvitatud olema, sest see toob teile ka midagi sisse.»

Maureri süda hakkas põksuma. Mis printsiip see küll võiks olla?

«Vale õige ärakasutamine. Mida kolossaalsemalt valetada, seda rohkem usutakse,» seletas Schäfer. «Väikesest valest pole suurt kasu, aga suur vale võib inimese tappa. Teie siin aga ei oska selle relvaga veel ümber käia.»

Maurer katsus vastu rääkida, hakkas isegi näiteid tooma oma ajalehtede praktikast, aga Schäfer katkestas teda:

«Te ajate mingit tühist tõde taga. Teete sellega im-

mese fantaasiavaeseks, väiklaseks. Kui ei osata rängalt luisata, oleks parem vaikida.»

Maurer hakkas närviliselt oma lõuga siluma. See noormees ei tea pooli asjugi! Oli ju Maurer ise see mees, kes peamiselt kõmuga oma ajalehtedele jalad alla sai! Aga Schäfer ei lasknud endale vastu rääkida.

«Misjaoks te näiteks kirjutate Eesti—Nõukogude Ühingust? See tuleb surnuks vaikida. See on ju punaste taimelava puhtal kujul! Kui sellest midagi kirjutada, siis ainult, et teda kompromiteerida.»

«Seda ei saa nii kergesti, teate ju ise . . .»

«Miks ei saa? Kes keelab teil kompromiteerimast selle ühingu liikmeid, ükshaaval mustamast selle juhtivaid tegelasi?»

Maurer raputas pead.

«Ei, see ei lähe. Kui nad avalikult häbiposti panna sel põhjusel, et nad pu-punased on, siis teete neile veel rohkem reklaami.»

«Miks just sel põhjusel? Põhjusi leiab ka teistsuguseid. Nad tuleb teisiti vagaks teha, teisiti ära teotada, nii et nad enam pead ei julge tõsta. Miks ei avalda te hävitavaid pamflette ja paskville? Karul on küll paks nahk ja tihe karv, aga mesilaste pisted teevad ta pööraseks, ja et neist lahti saada, hakkab ta maas püherdama. Ja tagajärg? Mürgiastlad tungivad veel sügavamale ihusse. Pange professor Kännu taolised mehed ka nõnda maas püherdama. Nad muutuvad naeruväärseks ja hävitavad iseennast. Nende autoriteet ja mõju langeb otsekohe. Teie lehe tiraaž aga tõuseb. Iga inimese Achillese kanna leiate varsti üles. Kui ei leia, noh, seda kergem see välja mõtelda. Mis eest siis teie ajaleheneegrid palka saavad?»

«Te räägite, nagu oleksin ma eilne,» lausus Maurer ja mõtles, et ärgu tulgu noor kutsikas vana peni õpetama. On varemgi ta ajalehed villkopaga valanud, võivad seda teha ka nüüd. «Olete oma ettepanekuga pi-pisut hiljaks jäänud,» luiskas ta Schäferile. «Neil päevil hakkab ühes mu lehes ilmuma terve sari mürgiseid följetone üldpealkirjaga «Loomaaed». Ka professor Kännule oleme mõelnud. Tema käitumine pole meile uudiseks. Asjata õpetate mind, vana rebast . . .»

Kohe pärast lõunat sibas Maurer kiiresti oma vabameelse lehe toimetusse, et seal tarvilikke juhtnööre anda. Mõne päeva pärast ilmuski «Kodumaas» paskvill pealkirjaga «Kännukukk». Selles kõneldi mõistu ühest kodulinnust, kes oli suur tiivaripsutaja, võrgutaja, hoopleja, petis ja kelm.

Mis võis professor Kännul selle linnuga ühist olla? Ta oli oma elu elanud ausalt ega olnud kunagi naistega amelnud. Aga siiski leidus mõndagi, mis vihjas Kännukuke ja Kännu sarnasusele. Kirjutust illustreerivad karikatuurid aga osutasid sellele päris varjamatult. Suure harjaga kukk oli rehitsenud suure läbikäigu traataia alla ja kutsus oma suurt kanakarja teispoole traataeda. Kanadel olid peas valged üliõpilasmütsid. Suure puukännu najale oli jäetud vihmavari, ese, mis professor Kännust oli lahutamatu, kuna ta seda kandis külma ja soojaga, kuiva ja vihmaga, kännu peale aga oli jäänud tema üldtuntud laiade äärtega kaabu. Tekstis oli juttu ka Kännukuke õpilasest, noorest riiukukest, kes oli ühe vana kuke maha löönud ja sellepärast puuri pistetud. «Ära sina kukke maha löö, see ei ole mehe töö», seisis vastava karikatuuri all. Oli nähtavasti mõeldud Paul Riuhkranda.

Kui õppejõud auditooriumi astus, tervitati teda tavakohaselt ikka jalgade hõõrumisega vastu põrandat. Seekord olid aga professor Kännu kuulajate jalad nagu halvatud. Kogu loengu ajal üllatas teda ebaloomulik kõhe vaikus. Oleks ta terasemalt vaadanud, oleks ta tütarlaste nägudelt võinud välja lugeda kohkunud ilmet, poiste nägudelt aga muigeid. Lektooriumis hoidusid kolleegid temast eemale ega kõnetanud teda. Kohvikus aga, kuhu ta pärast loengut astus, vaatasid kõik kuidagi võõristavalt tema poole, nagu oleks ta kes-teab mis imeloom. Ka pandi seal pead kokku ja sosistati midagi, pilku temalt pööramata. Känd läks isegi esikusse, et seal ennast suurest peeglist silmitseda, aga ei leidnud midagi korrast ära olevat. Kõik nööbid olid kinni, lipski korras ja nägu puhas. Ta tellis kohvi ja hakkas ajaviiteks värskest pildilehe numbrist ristsõnamõistatust lahendama. Ajaleht peos, ilmus tema lauda Piiber ja küsis, kas professor on seda veerualust juba lugenud.

«Ma leian, et see on häbematuse tipp!» lisas ta nördinult.

Kui Känd kirjutuse põgusalt läbi oli lugenud, küsis ta imestunult:

«Mis on häbematuse tipp? Arvate, et see on minu pihta sihitud? Känd, Kännukukk... Juhuslik sarnasus nimedes, muud midagi.»

«Jah, aga vaadake karikatuure!»

Känd punastas üleni, kui tundis ära oma vihmavarju, kaabu, isegi piibu. Ta hakkas kirjutust tähelepanelikumalt lugema ja leidis siin-seal mõne joonekese enesest. Tõtt oli kõiges ainult niipalju, et vale parajasti koos seisis. Algul oli ta päris löödud, siis aga kogus ennast ja hüüdis:

«Tiivaripsutaja? Võrgutaja? Pugeja? Kelm? Ja see peaksin mina olema? Mina? Kes seda usub?»

«Aga näete, paljud siiski arvavad nõnda. Kui te nüüd vaikiksite, jäävad paljud arvama, et see polegi laim, vaid päris tõsi.»

«Vastuvaidlemisega või õiendusega teeksin ma ennast ju veel naeruväärsemaks.»

«Jah, aga mõtelge, seeria jätkub veel. Õieti see alles algab. Oleks tarvis juba alguses sellele piir panna,» ütles Piiber, nähtavasti kartes, et ükskord järg ka tema kätte tuleb. «Ma ei saa aru, kuidas inimesed nii õelad võivad olla. Või tahab Maurer sel viisil oma lehtede tiraaži tõsta?»

«Ei, ma arvan,» vastas Känd järele mõeldes, «asja juured peituvad sügavamal... Mis aga teisse puutub, siis ei maksa teil seda õelust karta. «Loomaaeda» teie juba ei satu.»

«Arvate?»

Piiberi küsimuses oli samaaegselt rõõmu ja solvumist.

«Muidugi. Teie pole nii ohtlik. Ümberpöördult, oma leplikkusega olete teie neile koguni vastuvõetav.»

«Ma pole sugugi nii leplik,» katsus Piiber vastu rääkima hakata. «Te ei saaks näiteks kuidagi väita, et ma praeguse korraga lepin. Kas ma pole kirjutanud vaikiva olukorra vastu? Kas ma pole nõudnud vabadusi?»

«Mis neist enam nõuda? Näete, isegi laimuvabadus on olemas!» hüüdis Känd kibedusega, ajalehte kõrvale visa-

tes ja minema seades. Ta võttis oma laia kaabu ja vihmavarju. Pidid need tal ka kaasas olema!

Ta kadus kiiresti kohvikust, ostis endale kurikuulsa ajalehenumbri ja läks koju, et kirjutust põhjalikumalt uurima hakata.

Mida enam ta selle lugemisse süvenes, seda enam sai talle selgeks, et temale määratud mürgiannus polnud sugugi väike, ning seda rohkem tundis ta piinlikkust ja kaotas oma rahu.

Mine tee inimestele selgeks, et sa pole kelm. Nad usuvad alati, mis teise kohta halba räägitakse. Nad otse janunevad seda kuulda, sest mida halvemasse valgusse teine satub, seda paremana ja kõrgemana nad ennast tahtmatult tunnevad. Kahjurõõm on magusam kui rõõm. Teise kiitmine aga lõikab südamesse nagu nüri noaga.

Ei, seda asja ei või enam nõnda jätta! Tuleb midagi ette võtta! Aga mida? Mida? Kas kaevata toimetaja kohtusse ja lasta teda karistada? Kuid vastaspoolel on alati käepärast kõige paremad advokaadid, ta võib kohtunikud üles osta, ning päris lihtne oleks tõestada, et Kännukukel pole midagi ühist professor Kännuga. Ja nii võiksid sa ise sattuda veelgi naeruväärsemasse seisukorda... Leht aga võiks protsessikäigu kirjeldamisega laimu veel laiemaks tallata.

Kui Känd oleks jäänud vaikseks õpetlaseks ega hakanud huvi tundma poliitika vastu, poleks keegi teda puudutanud, aga nüüd, kus ta oli julgenud üle oma läve veidi kaugemale vaadata, näinud ületamatuid vastuolusid ja võitlust kahe leeri vahel ning hakanud aimama selle sügavamaid juuri, anti talle hoop näkku, et ta kiiremini tagasi oma teokarpi tõmbuks. Aga itsitatagu teda nüüd kui palju tahetakse, ausale ei hakka mustus külge!

Ning ta püüdis ennast rahustada mõttega, et ta ei reageerigi kallaletungile, näidates, et laim ei käi üldse tema pihta. Aga see tunne kestis üürikest aega ja varsti tajus ta eneses teist häält: ära peida oma pead liiva sisse, vaata tõsiasjadele näkku!

Uuesti kogu laimu raskust tundes vajus Känd selle all peaaegu kokku. Ta ei saanud rahu ega und. Oli võimatu isegi lugeda. Ta muutus süngeks ja ärritus igast väiksemast asjast.

«Kui kaua sa ennast nõnda piinad?» ütles ta naine. «Tee ometi midagi. Tohoh, kas siis maailmas õigust ei ole! Kui kaua ikka süütuid inimesi taga kiusatakse ja neid mõnitatakse! Ega sa üksi pole. Võta seesama Paul... Vaata, kuidas Rutt tema pärast on otsa lõppemas. Enne oli alati nii lõbus ja rõõmus, aga nüüd kõnnib ringi nagu vari. Sõida ometi Tallinna, peaminister on sul tuttav, mine tema juurde, räägi kõik ära, — ta peaks ometi aru saama, mis õige on ja mis ülekohtune.»

Kui söögilauas sellest uuesti jutt tekkis, lõi Rutt lootusetult käega.

«Ei maksa ennast alandada ja palüma minna,» ütles ta. «Sealtpoolt pole midagi head loota.»

«Ega see tükki küljest ära võta,» ütles ema, «kui isa läheb ja enda ning ka Pauli pärast paar sõna räägib. Ega küsija suu peale lööda.»

Professor ise kahtles, kas minna või mitte. Oleks peaminister võhivõõras, ta ei läheks, aga kakskümmend aastat on nad kõrvuti noorsugu õpetanud, peaaegu iga päev kokku puutunud. Temaga saaks päris koduselt ja sõbralikult rääkida ning ta peaks ometi aru saama, mis tähendab ülekohus, peaks mõistma, et isegi pedagoogiliselt võttes on niisugune laimukampaania äärmiselt kahjulik, viib lõppude lõpuks haridusmetsluseni. Ja kui ta olevat ei saa enam olematuks teha, peaks tal ometi võimu olema sellele piir panna. Võib-olla leiab ta isegi mingi hüvitusvormi.

Ja Känd sõitis Tallinna.

Toompea lossi valvele oma isikutõendi ette näidanud, astus Känd trepist kiiresti üles. Ta juhatati suurde ooteruumi, mille põrand üleni vaibaga oli kaetud. Siin öeldi talle, et peaministril täna vastuvõttu ei ole. Kuidas? Aga professor on just selleks pealinna sõitnud, et täna temaga kokku saada, sest teisel päeval pole see võimalik. Ta tunneb peaministrit isiklikult, on isegi tema sinasõber.

«Tulge homme!»

Kuid Känd ei mõtelnudki järele anda. Ta nõudis juba täna, tingimata täna kokkusaamist, sest asi on sedavõrd kiire ja tähtis. Viigu noormees tema nimekaart sisse, küll siis näeb, kas võetakse vastu või ei. Kännu pealekäimine oli nii kategooriline, et noormees järele andis.

«Hea küll. Härra peaministrit ma ei tohi segada, aga kui ta mind kutsub, siis teatan talle.»

Vaata, nii tähtsaks muutunud! Olgu peale, võib ju ka oodata.

Känd võttis ümmarguse poleeritud laua taga istet. Vana suur seinakell terasevärvi numbrilauaga ja vasksete pitsiliste osutitega vaatas rahulikult alla rahutule võõrale, tagudes tasakesi oma mõõdetud takti. Ruum oli väga soe ja Känd tundis, kuidas tema põsed õhetavad. Ta võttis laualt lehe, et seda lugema hakata, aga oli võimatu tähelepanu koondada.

Viimaks ometi tilises kell ja noormees kadus suurest kahepoolsest uksest kabinetti, laualt nimekaarti kaasa haarates.

Minutit kümme hiljem kutsuti professor Känd sisse. Tema ees seisis jässakas, kokkusurutud huultega, laia koltunud näoga mees, kes viisakalt naeratas ja lahke püüdis olla.

«Oo, kaugelt külaline! Kui kaua juba pole teineteist näinud! Kui kiiresti aeg läheb! Palun, palun, võta istet!»

Ta juhatas oma külalise veidi tahapoole, kus asus laud diivaniga ja mustade kõrgeseljaliste toolidega.

Lauale ilmus pruun nahkkarp suitsudega, ent Kännul polnud suitsetamiseks lusti.

«Aga mina ei saa suitsetamist ühekski päevaks maha jätta. Ja nüüd veel eriti. Olen katsunud ainult pehmemale sordile üle minna. Vanasti olin kange piibumees nagu sinagi, näe, hammaski alatisest piibujäramisest lühemaks kulunud.»

Peaminister osutas näpuga oma nikotiinist pruuniks-tõmbunud silmahambale, istus diivanile, aitas kahe käega ühe põlve teise otsa, tegi sõbraliku näo ja jäi läbi prillide Kännu otsa vaatama.

«Noh, mis siis sinu pool kuulda on?»

Känd ei teinud pikka sissejuhatust, vaid hakkas kohe oma häda kaebama. Peaministri nägu tõmbus pilve.

«Kui sa leiad, et sind on laimatud,» ütles ta, «see on, kui sa leiad, et ses kirjutuses on süüteo tunnuseid, kaeba kohtusse. Muud nõu ei oska ma sulle anda.»

«Olen kaalunud ka seda,» vastas Känd, «aga kas sellel mingeid tagajärgi on? Kirjutus on küllalt ettevaatli-

kult koostatud, kui et juriidiliselt sellest kinni saaks haarata.»

«Noh, siis on ju kõik korras!»

«Ma ei leia. Oletame, et niisugune laim oleks sinu kohta ilmunud, kas sa oleksid sellega leppinud?»

«Minu kohta? Sa unustad, et ma pole eraisik, vaid riigivõimu esindaja. Mind puudutades puudutatakse riiki.»

«Päris eraisik pole ka mina. Minulgi on ülesandeid, mis on seotud üldsusega, ja ma ei usu, et minu laimamine mu kasvatustööle hästi mõjuks . . .»

«Lugu on aga nii, et meie seaduste järgi pole laimamine karistatav, kui süüdlasel on küllaldane põhjus eeldada, et ta selle avaldas riigi või ühiskonna huvides ja et see võib tõde olla.»

«Ah nii, laimu võib avaldada, kui see sünnib riigi huvides!» hüüdis Känd ärritatult.

«Mitte just nii, aga võib-olla oli lehel olemas mõnesuguseid andmeid, mis lubavad eeldada . . . Viimasel ajal oled sa, nagu ma tean, asunud teele, mis pole just riigi huvides,» ütles peaminister naeratades ja oma jalga põlvel kahe käega kohendades, et see maha ei libiseks. «Mulle on räägitud, et sa oled hakanud tegelema rohkem poliitikaga kui teadusega . . .»

«Nagu sinagi!» torkas Känd vahele.

«Mina? Minu ametiks on kogu eluaeg olnud õpetada õigust ja seaduslikkust. Ja mis on mu praegune valitsemistöö muud kui ainult selle õpetuse praktiline rakendus. Aga sina . . .»

«Mulle paistab siiski, et sa seda seaduslikkust oma praktilises valitsemistöös küllalt ei rakenda.»

«Kuidas nii?»

«Kas ma pean näiteid tooma?»

«Ole hea!»

«Mul on üks tuttav noor inimene, andekas, aus, erksa vaimuga, julge. Mõni aeg tagasi saatsid teie võimud ta oma elukohast välja . . .»

«Selleks pidi olema küllaldasi põhjusi,» muigas peaminister. «Üisapäisa ei saadeta kedagi välja.»

«Ma tean neid põhjusi. Need polnud minu arvates küllaldased. Aga sellest vähe. Nüüd süüdistatakse teda äkki

suures kuritöös, inimese tapmises. Ja ometi teavad kõik, et see on otsast otsani vale süüdistus. Aga väljamõeldud ettekäändel hoitakse teda eeluurimise all kinni juba teist kuud. Mis seaduslikkus see on?»

«Siin pole midagi iseäralikku. Sa unustad, et iga kohtulik toiming, ka süütuse uurimine, võtab aega. Meil on olemas õiguslik riik. See seisab range seaduslikkuse alusel. Aga sina nähtavasti tahad, et mina kohtu normaalsesse käiku vahele segaksin? Kas on see nii? Või olen ma sinust valesti aru saanud?»

«Normaalsesse käiku? Soovitaksin, et sa kõigepealt järele vaataksid, kas see on normaalne käik, kui sihilikult venitatakse. See on kisendav ülekohus, aga mitte seaduslikkus. Ja kõigile on see selge.»

«Nagu ma aru saan, tahad sa, et ma kohtule vahele segaksin. Ei, härra Känd. Sa peaksid teadma, et ma kohtu iseseisvuse eest alati olen võidelnud. Range legaalsus on ikka minu põhimõte olnud. Millele siis ühiskond peab rajanema kui mitte sellele põhimõttele? Või tahad sa, et meil hakkaks valitsema omavoli ja anarhia? Mõtle ise, juba neli aastat tagasi on see oportuunsuse printsiip, mis süüdistajale andis laia suvaõiguse süütegusid jälitada otstarbekohasuse seisukohast lähtudes, teed andnud legaalsuse põhimõttele. Ja just mina, mina olen seda põhimõtet innukalt kaitsnud, nüüd aga tuled sa imeliku sooviga, et ma sellest oma vääramatust põhimõttest ise esimesena taganeksin, mingeid erandeid teeksin!»

Kõnetulv oli paisu tagant voolama pääsenud ja nüüd järgnes terve loeng igasugustest juriidilistest tarkustest. Lootusetu skolastiku mõttekäiku jälgida ei teinud Kännule mingit lõbu. Ta ootas kannatlikult ilukõne lõppu ja ütles siis:

«Ma ei nõuagi vahelesegamist. Näed, telefon on laual. Kuula ainult järele, kui kaua mõeldakse eeluurimist veel jätkata ja süütut inimest kinni pidada? Muud ma ei soovi. Ei mingit suvaõigust või oportuunsust.»

Peaminister muigas üleolevalt Kännu naiivsuse üle, nagu oleks tal tegemist üliõpilasega, kes eksamil midagi ei tea.

«Saa ometi aru, kuidas käsitaksid minu helistamist uurivad organid? Teadagi, mitte ainult vahelesegami-

sena, vaid kõrgema riigivõimu surveavaldusena! Millist varju see heidaks minule kui riigivõimu kandjale!»

Puupea või argpüks? küsis Känd eneselt peaministri otsa vaadates, kelle naeratuse taga tundus kahjurõõmu, kahetsust jutuletulnu võhikluse üle, soovi tast kiiremini lahti saada ja tuima rahulolu enesega. Polnud mingit mõtet jutuajamist jätkata.

«Aga lähme nüüd asja juurde,» ütles viimaks peaminister leplikumalt. «Mul on vähe aega, tead ise, riigiasjad... Millega ma võin sind aidata?»

«Nähtavasti mitte millegagi,» vastas Känd äkki püsti tõustes. «Ma olen kõik juba ära rääkinud.»

«Ja see oligi siis kõik!» imestas peaminister, suutmata varjata suurt rõõmu jutuletulnu lahkumise üle. «Kahju, kahju, et nii ruttu minema pead...»

KAHEKÜMNE KAHEKSAS PEATÜKK

Presidendi juures käimisest ei lootnud professor Känd palju rohkem kui peaministri poole pöördumisest, aga hoog oli tal sees ja Toompealt alla jõudes võttis ta voorimehe ning sõitis Kadriorgu. Vähemalt võib lõpliku kinnituse saada oletusele, et rünnak tema vastu pole juhuslik...

Kõrge raudaed eraldas presidendi lossi Kadrioru pargist. Nii ei tarvitsenud võimukandja silm inimesi näha, kui ta aknast välja vaatas. Olid ainult üleni lumega kattunud puud, lillepeenrad ja purskkaev ning paradiislik rahu ja vaikus nagu Oru lossiski. Peeter Suure ajal rajatud lossi oma residentsiks tehes oli riigivanem siit välja ajanud kunstimuuseumi, millele ta asukohaks oli määranud endise restorani õllelõhnast läbiimbunud ruumid.

Känd eksis, kui lootis kohe presidendi jutule pääseda. Talle vaadati otsa kui eluvõõrale naiivikule, kel valitsemiskunstist aimugi pole. Ta imestas ka ise oma pealekäimise visadust, mille tagajärjel tal siiski õnnestus ennast järgmiseks päevaks jutulesoovijate nimekirja üles märkida lasta.

Teisel hommikul astus ta kiiresti vaibatatud trepist üles, ilma et oma sammusid oleks kuulnud, peatus hetke

kõrges valges saalis, kus valitses surmvaikus ja kus ta oma hingeauru nägi. Kõhatamisel kõmises saal õõnsalt vastu, nagu pahandaks ta harukordse rahurikkuja üle.

Diktaator istus liikumatu monumendina oma kabinetis tammepuust laua taga, millel leidus ainult suuremõõdulisi raskeid esemeid. Kristalltindipott ta ees oli nii suur, et sinna oleks võinud luuavarre sisse kasta. Ta selja taga klaaskapis ilutsesid reas paksud nahkköited, mille päradele oli pressitud kuldtähtedega: Riigi Teataja.

Sisse astudes ja eemalt laiasuulist nägu nähes meenus Kännule kohe kunagine karikatuur konnast mätta otsas. Hetkeks vilksatas tast läbi lootus, et teda võibolla siiski mõistetakse. Eks tea president ise oma nahal, mis tähendab karikatuur ...

Võimukandja ulatas professorile käe, ilma et oleks oma aujärjel liikunud. Vaevalt oli Känd istunud ja tahtis sissejuhatavaid sõnu öelda, kui ta juba kuulis:

«Näete nüüd ise, kui suur on minu vabariik! Teie nimi on minule tuntud, aastate eest olen mina isegi teie kirjutusi lugenud, ei mäleta küll enam hästi, mis see just oli, aga alles nüüd näen mina teid esimest korda. Jah, viimased aastad olen mina riigitööga nõnda koormatud olnud, et ei ole enam aega jäänud muude, kõrvaliste asjadega tegemist teha. Aga minul on siiski väga hea meel üle kaua aja ka üht teadusemeest näha. Kui ma ei eksi, olete teie keelemees? Vaadake, härra Känd, ka minul on keeleteadusega tegemist olnud. Omal ajal maadlesin ma eesti keelega, kui mul seadusi tõlkida tuli. Aga ma ei taha kõnelda sellest, vaid muust. Minu juures on teie, keelemeeste peale kaebamas käinud keegi, keegi ... ah, nimed kipuvad mul ununema ... Ta olevat mitmel korral teie poole pöördunud, aga teie pole temast välja teinud, olete ta ära põlanud, sest ta polevat akadeemiline ... Noh, teate, härra ... härra ... »

Ja ta hakkas rääkima mehest, kelle jaburdusi keele alal Känd väga hästi mäletas. Selle mehe arvates olid juba Aadam ja Eeva paradiisiaias eesti keelt rääkinud.

«Hea küll, teie teda ei taha tunda ega tunnustada, ta pole kõrgema haridusega, aga kas teil ka aimu on, missugust au ta kogu eesti rahvale teeb? Minu arvates on ta

täielikult tõendanud, et eesti keel on vanem kui kreeka, ladina või heebrea keel. Sumeri keel oli seniajani, niipalju kui mina tean, niisugune keel, mille sugulust teiste tuntud keeltega keegi ei osanud tõestada. Aga nüüd on see saladus avastatud! Te mõtelge ise, mis see tähendab, kui me oma esiisade jälgedele oleme sattunud. Teie peate siit edasi töötama, neid avastatud jälgi mööda edasi minema. Aga teie häbenete meie esivanemate suurust, teil on veel sees seitsmesaja-aastane orjapõli. Te tahate ikka ainult väikeste asjade kallal nokitseda ega taha näha inimest, kes meie rahvale au teeb.»

Ja oma sõnadest üha enam hoogu sattudes jätkas ta: «Mina aga ütlen teile, teadusemeestele, ühte: teil ei ole kõik asjad korras, kui te ühe andeka inimesega sedasi ümber käite. Kui poleks mind olnud, kes oleks selle inimese oma kaitse alla võtnud? Mitte keegi! See eesti mees oleks pidanud nälga surema, kui mina teda oma summadest poleks toetanud. Ja kui kitsarinnalised te kõik seal olete! Te ei näe kuidagi kaugele ette, ja meie, vanad vilunud riigimehed, peame teile appi tulema. Seal on teil see saksa kirjanduse ja keele professuuri küsimus. Ajate muudkui jonni, külite vaenu meie ja sakslaste vahele. Kas seda tarvis on, pealegi nüüd, kus me peame sakslastega kõige paremas vahekorras olema? Sest kes-teab kuhu kõrgem saatus meid juhib. Võib-olla viib ta meid Saksa tiiva alla. Kuidas siis sedasi võib, nagu te seal talitate?»

Professor Känd tahtis ka oma sõna vahele poetada, aga ei saanud, sest president rääkis ennast järjest vihasemaks. Ta silmad pungitusid, ta nägu punetas kuni kõrvadeni ja alumine lõug tungis ründavalt ettepoole.

«Ja siis üldse see teie ülikool seal? Keda seal kasvatatakse? Kui palju riigi raha te sedasi tuulde pillute? Kõrgema haridusega öövahte ja kojamehi pole meil vaja. Kui iga perepoeg ja -tütar ülikooli tükib, kes jääb siis talu pidama? Vaat kui veel sulased ja töölised nõudma ei hakka, et neile prii ülikool antaks! Mina tahaksin teada, kes siis veel tööd teeb ja põldu harib? Kust me siis leiba saame? Kuhu me sedasi välja jõuame? Sedasi kasvatame ainult mässumehi. Produtseerime tööta haritlasi. Mineval aastal andsin mina poliitilistele kurjategi-

jatele amnestia, lootsin, et nad aru pähe võtavad. Aga näete, mis nad teevad...»

President tõmbas laualaeka lahti ja näitas üht lendlehte.

«Nüüd, kus kõik maailm on segi paisatud, kus me peame kokku hoidma, et meile elu sisse jäetaks, tõusevad oma rahva seast ässitajad üles, kihutavad rahvast üles valitsuse ja minu vastu.»

Ning ennasthaletseva tooniga kõneles ta edasi:

«Teie pole enam noor inimene, te saate aru, mida kõike mina olen pidanud läbi elama ja missuguseid muresid tundma. Mina olen juba vana, aga seda mina ütlen teile, et niikaua kui mina elan, ei lase mina oma rahvast mitte mässu ja anarhia teele minna. Viiendal aastal olin ka mina käremeelne. Aga nüüd? Misjaoks nüüd veel märatsetakse, oleme ju meie ise peremehed oma maal, riigivõim on meie käes. Nüüd on meil ainult üks mure: kuidas seda enda käes hoida. Ajad on ju keerulised. Meie naabritel lätlastel ja leedulastel on samad mured ja meie pole omavahel kunagi nii sõbrad olnud kui praegu. Meie kolme riigi majandusmehed ja sõjamehed, põllumehed ja riigiteenijad — kõik, kõik peavad nüüd omavahel ühiseid konverentse ja käivad üksteisel võõrsil. Aga teie, teadusemehed, veel mitte, nagu ei puutuks see asi üldse teisse. Mis te õige mõtlete? On viimane aeg seda viga parandada. Ja on hea, et mina teiega saan isiklikult kõnelda. Kui te tagasi lähete, rääkige oma kolleegidega läbi. Ka teie peate lätlaste ja leedulastega tihedasse kontakti astuma. Võtke konverentsimõte üles. Teil, keeleteadlastel, peaks olema, mida arutada. Lätlased, nagu mina kuulnud olen, peavad ennast vanemaks rahvaks kui meie, nad väidavad, et Mooses olevat nende keelt kõnelnud. Uurige teie omalt poolt põhjalikult järele, kas see tõesti nii on. Kui on, noh, siis võite selles asjas lõpuks ka järele anda, leppige omavahel kokku. Nüüd ei ole aeg lahkhelideks, sest kui tõesti peaks tulema suur katsumisaeg... Igatahes, kui teil selleks abi ja toetust vaja on, pöörduge minu poole. Niisugusel puhul ei ütle mina kunagi ära.»

President oli enese püsti ajanud. Ta sirutas professorile üle laua käe. Audients oli lõppenud.

Nii tasakaalukas kui Känd muidu oli, aga niipea kui ta lossist välja jõudis ja raudvärav selja taha sulgus, ei suutnud ta ennast enam pidada. Kogu ta pingulolek puhkes naeruks, nii et pisarad silma tulid. Hea, et inimesi lähedal polnud, need oleksid võinud teda napakaks pidada. Rahunes ta alles pargist mere äärde jõudes.

Siin avardus tema ees lumelagendik, mis kaugel taevarannaga märkamatult ühte sulas. Vasakul paistis linn oma tornide ja vabrikukorstnatega üleni sinakashalli vinesse mähituna.

Äsjased jutulkäigud võimukandjate juurde olid nagu kuhugi kaugele seljataha jäänud. Neist võis juba rahulikult ja üleolevalt mõelda. Muidugi poleks tarvitsenud ise nii naiivne olla, oleks võinud juba ette arvata, et kõik abipalved tühja jooksevad.

Mõni aeg tagasi oleks Känd säärasest käitumisest solvunud olnud, tundnud vaimuinimese saatuslikku hüljatust ja eraldatust ning oleks tagasi oma teokarpi tõmbunud, aga nüüd oli kõik pisut teisiti. Ta ei tundnud ennast enam üksikuna. Suhtumist endasse ei võtnud ta enam hülgamisena, vaid väljakutsena. Väljakutsena mitte ainult endale, vaid kõigile neile paljudele tuhandetele, kelle külge ta end nüüd kogu oma ihu ja hingega tundis seotud olevat. Need seal raudaia taga olid rahvast jäädavalt eraldatud. Varem või hiljem peavad nad teed andma uutele inimestele, neile, kes praegu veel vaikides on kummardunud oma töölaua või tööpingi kohale. Tuleb kord see aeg, nagu tuleb kevad, mil need teeäärsed põõsad ja puud siin oma õlgadelt lumekoorma viskavad ja üleni haljendama löövad ...

Õhtul hotellitoas ajalehti lugedes hakkas Kännu süda rõõmsalt tuksuma, kui ta teada sai Mannerheimi liini lõplikust läbimurdmisest.

«Kas ma ei ütelnud, kas ma ei talitanud õieti!» hüüdis ta kõvasti.

Kõik päevased alandused olid ta meeltest pühitud. Siegfriedi ja Maginot' liin seisavad endiselt, keegi pole neid veel läbi murdnud, aga nendest tugevam Mannerheimi liin, fortifikatsioonikunsti viimane sõna, on eest pühitud!

Känd ei suutnud enam oma toas püsida. Ta läks alla,

lootes seal kellegagi oma pakitsevaid mõtteid ja tundeid jagada.

Vestibüülis nägi ta Punaarmee komandöri, kes sinelit kinni nööpis. Känd astus otsemaid tema juurde ja õnnitles teda suurte võitude puhul.

«Kas te ei kardagi?» küsis komandör veidi naeratades.

«Keda ma peaksin kartma?» imestas Känd.

«Teil on siin inimesi areteeritud sellepärast, et nad punaarmeelast kõnetasid... Teie aga julgete avalikult kätt suruda...»

Känd vaatas tahtmatult ringi.

«Milleks karta? Teie võidud toovad pöörde ka arusaamistesse...»

Komandör ei tahtnud võõra inimesega siiski pikemasse jutuajamisse laskuda, vabandas, tõstis käe kõrva äärde ja väljus, lausudes seejuures pisut skeptiliselt:

«Toovad pöörde arusaamistesse? Vaatame...»

See kahtlusenoot toonis tegi Kännu korraga kaineks. Kas siis komandör polnudki veendunud, et nüüd hakatakse ka siin olukorda õigemini hindama, sündmustest õigeid järeldusi tegema? Võib-olla oli tal kahtlemiseks tõesti põhjust?

Järgmisel hommikul tagasi koju jõudes ütles Känd oma tütrele:

«Sul, Rutt, oli õigus. Poleks tõesti maksnud võimumeeste treppe kulutada. Oli minu poolt naiivne midagi loota. Nüüd olgu aga sellel lõpp. Tuleb jätkata oma teed...»

«Missugust teed?» küsis Rutt, kartes juba, et isa nüüd kõigele käega lööb ja oma kabinetti sulgub.

«Võitlust, kui see sõna sulle paremini meeldib. Ma ei räägi oma isikust. See on praegu kõrvalise tähtsusega... Mul on niisugune tunne, nagu seisaksime paratamatult suure murrangu ees...»

Paar nädalat hiljem sai Rutt Paulilt ootamatult kirja. Otse uskumatu: ta oli vaba, vanglast pääsenud!

Kas ehk isa Tallinnas käik mõju oli avaldanud?

Ei, kaasa olid mõjunud hoopis teised asjaolud. Sõbrad ja seltsimehed kohapeal, eriti Lasn ja neiu Püvi olid kõik rattad käima pannud, et Paul kiiremini vabaks saaks.

Igaühele oli selge, et talle tehakse ülekohut ja teda peetakse kinni ainult sellepärast, et politseivõimudel suuremat jändamist poleks tema järelevalvega.

Esimesena oli Lasn oma sõbra saatuse kohta selgust katsunud muretseda, aga sel katsel polnud tagajärgi. Kitsamas ringis, kus Paul Riuhkranna pärast muret tunti, oli arvatud, et kui kellelgi õnne on, siis ainult neiu Püvil.

Leidub alati inimesi, kel on eriline võime takistustest kerge vaevaga jagu saada. Sellal kui teiste nina eest uks kinni lüüakse, avaneb see niisuguste õnneseente ees nagu iseenesest; kitsal ajal tuuakse sedalaadi inimestele ilma küsimatagi leti alt välja kõige nõutavam kaup; kõige tahumatum naabergi pakub neile istet ja jääb ise hea meelega seisma; tühjalt sõitev auto peatub niisuguste kõrval, neid palutakse peale ja sõidutamise eest ei võeta mingit tasu. On see lahke pilk, loomulik kaunidus, meeldiv hääl või midagi muud, kuid ka kõige korbatanum süda ei suuda sellise inimese naeratusele vastu seista.

Seda lihtsat, loomulikku võluvõimu oli Adeele Püvil, seda ei saanud keegi salata. Aga, imelik küll, seekord ei vedanud temalgi mitte. Taibates, mida taotletakse, oli kohtu-uurija mõista andnud, et tema tuju on halb ja tal pole isu mingit asjalikku juttu ajada, sest ta on kaartidega suurema summa kaotanud. Teadagi, mis see tähendas.

Kehval ajal nõiduslikult mõjuvat summat kokku saada polnud naljaasi, aga sellega tuldi siiski toime. Ja ennäe, vanglauks avanes varsti kääksumata.

«Vaba, jälle vaba!» kirjutas Paul Rutile. «Olgugi ainult selle linnakese piirides. Tunnen iga rakukesega: ka rahva vabadusetund pole enam kuigi kaugel. Sa ei kujutle, kui vaimustatud ma olin Punaarmee suurest võidust! Kui seda poleks olnud, istuksin kindlasti veel edasi. Igaühele torkas silma võimude suur kohmetus, peataolek, isegi hirm selle võidu puhul... Olen siin vahepeal tundma õppinud toredaid inimesi. Päris piinlik mõtelda, kuidas nad minu pärast siin ringi on jooksnud... Elan nüüd Lasna korteris, kus mul on väike toake, puhas ja valge. Aknast näen jääkattest vabanevat, kevadiselt tormavat

jõge. Kuidas see kaasa kutsub! Ja valgust — pärast pimedat kongi paistab seda kõikjal nii rohkesti olevat, et tahaks seda Sinuga jagada... Midagi peab siin küll paigast nihkunud olema, kui mulle, suurele kurjategijale, äkki pakutakse aseõpetaja kohta kohalikus keskkoolis! Ütlesin ära...»

Rutt luges kirja veel kord läbi. Ta ei suutnud enam toas püsida. Üle läve välja astudes pimestas ta silmi ere valgus, mida ei kiiranud üksnes ülalt pilvitust taevast, — seda helkis vastu ka sulavalt lumelt, puudelt, majaseintelt. Räästad tilkusid, veetorud sulisesid, varblased siutsusid vahetpidamata. Kevad! Kevad! Võisid ahnelt sisse hingata karget õhku, mis joovastas, võisid iga vastutulija näolt lugeda pakitsevat rõõmu...

Rutates mööda puiesteed, kus nad kunagi Pauliga käsikäes olid kõndinud, tundis Rutt südames suurt õnnelainetust, nagu oleks ta viibinud kuskil mere ääres, ümber mahe tuul ja päikesesära.

Aga siis ilmus kuskilt vaatepiirile väike täpike ja kasvas kiiresti suuremaks: neiu Püvi.

Sellest oli möödunud juba tükk aega, kui Rutt neiu Püvi jahmatama panevale kirjale vastas, et tegemist on ilmse eksitusega: Rutt pole Paulile sugugi õde, vaid ainult hea sõber. Seepeale saabus Püvilt uus kiri, siiras ja südamlik pihtimus, mis oma hingelise puhtuse ja üllusega tekitas Rutis ühel ajal rõõmu kui ka imelikku nukrust. Neiu tunnistas, et on oma tundmustest Pauli vastu esmakordselt enesele aru andnud alles siis, kui Paul vanglasse viidi. Ärgu arvaku Rutt, et nende vahel midagi kunagi on juhtunud, Paul on talle olnud ainult värskeks tuuleks, mis teda äratanud. Kui ta Rutile tahtmatult südamevalu on teinud, siis palub ta seda kõigest hingest andeks. Nüüd vähemalt teab ta, kuidas ta kergesti teiste õnnele oleks vahele võinud segada, ja tõotab edaspidi oma tunded enesesse matta. Kõik on möödunud ja muutunud unenäoks, lõpetas ta resigneerunult.

Seegi kiri oli aja jooksul Rutil meelest läinud, aga nüüd tõusis ta uuesti elavalt silmade ette, varjutades kõik teised mõtted.

Pauli ridade vahelt võis aimata, et üks sealseid «toredaid inimesi» oligi seesama neiu Püvi. Ja miks ta ei või-

nud seda olla, kui ta seal Pauli eest jalad rakku jooksis, sellal kui Rutt siin ainult passiivselt nukrutses?

Rutt tasandas äkki sammu, ajas pea püsti ning jäi seisma. Ei, Paul võib teha, mida süda soovib, ma ei tee talle mingeid takistusi ega etteheiteid, usun tast kõige paremat...

Ning ta pöördus ümber, ruttas koju, et Paulile kirjutades oma südame pealt varjamatult kõik ära öelda.

KAHEKÜMNE ÜHEKSAS PEATÜKK

Päevad otsa seisis linnakese kohal sompus ilm, oksad nõretasid niiskusest, turuplats uppus porri, aga siis lahkusid pilved ja udu, tänavad tahenesid ja inimeste näod muutusid kevadiselt rõõmsaks.

Igavene paigalistumine ja lugemine oli Pauli nii ära tüüdanud, et ta oleks tahtnud ükskõik mis füüsilist tööd teha. Juhtuski nii, et linnaäärses saeveskis nõuti hooajatöölisi, kes jõest sinna parvetatud palke välja tõmbaksid ja virna laoksid. Sellele tööle palkaski ennast Paul.

Kummisaapad jalas, pootshaak käes, õngitses ta koos teistega veest kuusepalke, et neid kaldale vinnata. Eriti tugev ta polnud ja algul sai ta oma nõrga jõu pärast isegi nöökida, aga kui kuuldi, kes ta on, tõusis lugupidamine tema vastu, ja kui ta millegagi hakkama ei saanud, rutati talle nüüd kohe appi. Töö vaheajal aga külvati ta üle küsimustega, millele vastamisega ta kitsi polnud.

Kuigi kaua ta siiski sellele tööle vastu ei pidanud. Tema peod läksid rakku, kondid hakkasid valutama, lõpuks aga murdis palavik ta maha.

Kaua voodis olla see rahutu hing ei läbenud. Varahommikul läbi akna kuuldes, kuidas kuldnokad jõeäärsete puude otsas elurõõmsalt vilistasid, ei suutnud ta nende meelitustele vastu panna, ning haigusest veidi paranenud, oli ta juba väljas jalutamas. Ta hulkus jõe kaldal, mis oli ainsaks suureks tuksuvaks elusooneks ses unarusse jäetud linnakeses. Ta võis kaua vaadelda seda kõrgeletõusnud, lõpmata-lõpmata voolavat vett. Seal

taamal kandis vool oma turjal palke, eespool aga, silla juures, keerutas ta väikest turbiini, mis inimestele päevas mõneks tunniks valgust andis. Üle paisu vajus vesi laia, nagu õhukesest klaasist joana, meelitades seisma jääma ja alla sügavusse vaatama.

Paul ligines poistesalgale, kes eemal kaikaid vette loopisid ja nende ujumist jälgisid. Tükk aega nende lõbu pealt vaadanud, haaras ta viimaks ise tubli malaka ja lennutas selle keset jõge. Poisid jäid pinevil vaatama, kuidas vette sulpsatav madjakas ennast pärivett seadis ja ujuma hakkas. Nad jooksid tuhatnelja silla poole, et näha, kuidas niisugune mürakas paisust alla vupsab.

Paul vaatas rõõmsale poistesalgale kaua järele, siis aga paelus ta pilku uuesti võimas veevool, mis kõigi oma väänlevate voltide ja edasiujuvate lehtritega tema eest mööda vajus. Ja talle tuli elavalt meelde mullukevadine matk maale Metsakuru jõe äärde ning esmakordne kohtumine Rutiga. Kes küll tänavu avab sealse suvila suletud uksed ja kinnilöödud aknad? Kuidas tookordne lihtne tutvus nii kiiresti südamlikuks sõpruseks võis kasvada! Millal ometi kord lõpeb see piinav lahusolek, see üksindus siin maapaos? Süda on tulvil pakitsusi ja igatsusi, need ajavad üle kallaste, aga ise oled sunnitud siin neetud paigas kas või surmani vegeteerima.

Mis oleks, kui siit põgeneda? Kirjutada Rutile, et tulgu ta, ütleme, tutvumise aastapäeval (kas ta seda päeva üldse mäletab?!) Metsakurru... Võiks isegi mõneks ajaks sinna elama jääda... Aga ei! Mis ma seal peale hakkaksin? Sureksin sealgi igavusse ja tegevusetusse. Peaksin seal ennast inimeste eest varjama, selle asemel et nende keskel liikuda ja tegutseda. Ei, talitan teisiti: kui suvila korda on seatud, jätan hüvasti ja kaon nagu mullugi. Ainult seekord ida poole, Nõukogudemaa poole, kuhu kord oli põgenemas ka mu isa. Tema plaanidest tõmmati läbi verine kriips, mind aga ei suuda kinni pidada ükski vägi ega võim. Läbi okastraatvõrkude pääsen ma kindlasti sinna helgele maale, kus võin liituda miljonitega, kes vaimustatult ehitavad uut maailma. Kord aga tulen sealt tagasi juba kogenud seltsimehena, et siin hoopis tagajärjekamalt tööle asuda. Ainult ära siit, ära siit!

Põgenemiskavatsus hakkas juba kindlamat kuju võtma ja olekski vahest teostunud, kui Paul poleks kokku saanud Martin Tammemäega.

Ühel hommikul, kui Paul veel riides polnud, koputati tasakesi tema uksele.

«Kes seal on?»

Paul tõmbas kiiresti kuue selga ja läks ust avama. Peaaegu poleks ta Tammemäge ära tundnud: see oli endal juuksed maha lasknud lõigata ja suured vurrud kasvatanud.

«Tõesti, seda küll ei teadnud oodata! Mis ime sind ometi siia tõi?»

«Nähtavasti vana harjumus jänesehaake teha,» naeratas Tammemägi.

«Kas sinule siis jahti peetakse?»

«Ei, seda just mitte. Aga ettevaatus on tarkuse isa, nagu öeldakse.»

Tammemäel oli pikk tee seljataga, auto oli teda tublisti loksutanud ja ta oli üsna väsinud. Aga ta ei tahtnud puhata ega süüa, tal oli ainult üks mure — õigeaegselt autobussile pääseda, sest õhtuks tuli tal Tallinnas olla.

«Kuidas siis sinu käsi käib?» küsis ta.

«Räbalasti,» vastas Paul. «Neetud vangipõli siin on muutunud päris talumatuks. Muud ei teegi kui haun plaane, kuidas siit pääseda. Las läheb veidi soojemaks, nii et saab ennast küünides varjata, siis lasen siit jalga.»

«Ja kuhu?»

«Liitu.»

Tammemägi laitis selle mõtte maha. Nüüd ei ole aeg põgenemiseks, ütles ta. Asjad arenevad nõnda kiiresti, et tuleb seista valvel ja oodata korraldusi. Võib üsna lähedal olla silmapilk, kus Paulilgi tuleb täita vastutusrikkaid ülesandeid.

«Pea meeles, kui sind läinud sügisel parteisse vastu võeti, siis ei kaheldud, et sa suudad enda peale võtta ka kõige raskemaid ülesandeid. Sa tead, et meid pole praegusel hetkel kuigi palju. Me kõik kuulume aktiivi ja igaühe vastutus on äärmiselt suur.»

Nagu alati, kuulas Paul ka nüüd oma vanema seltsimehe sõnu tähelepanelikult.

«Kui partei käsib, olen kõigeks valmis,» kinnitas Paul.

Pauli meelekindlust polnud vahepealsed juhtumused kõigutanud. Kui ta millegi üle kaebas, siis ainult üksinduse ja eraldatuse üle siin kolkas.

«Ka kolkas võib kasulik olla,» tähendas Tammemägi.

«Ma tean.»

Tammemägi vaatas äkki Paulile otsa ning see luges tema pilgust välja mõtte, et ei sobi nuriseda oma üksinduse üle ega esile tõsta oma isikliku heaolu vajadust, ning ta tundis endas äkki puudusi ja nõrkusi, millest ta seni veel küllaldaselt teadlik polnud.

«Kuidas sa vaatad sellele, et paariks päevaks siit ära kaoksid?» küsis Tammemägi ootamatult.

«Miks mitte! Hea meelega. Aga kuhu?»

«Mäletad sa seltsimees Reinbergi? Käis vanasti su isa pool, siis kui minagi. Pikk kuivetu mees hõredate pruunide juustega, alati heas tujus. Vanglaski ei lasknud meil meeleolu kunagi langeda.»

Nimi oli Paulile tuttav, aga meest ennast ei mäletanud.

«Polegi tähtis, kas mäletad või mitte. Vaata, see seltsimees on surnud ja ma sõidan ta matusele. Sinna tuleb kokku teisigi seltsimehi. Võiksid ka sina tulla.»

«Aga siis pole meil enam kuigi palju aega!» hüüdis Paul kella vaadates ja ennast kähku korda seadma hakates.

«Sa mõtled minuga niisama lihtsalt kaasa sõita?» küsis Tammemägi. «See ei lähe ju. Ka sinul tuleb jänesehaake teha.»

«Tühja kah, kes mind ikka jälgib!»

«No-noh, mitte nii uisapäisa! Sa sõidad homme hommikuse rongiga. Oled noor inimene, mis sulle teeb see kolmkümmend kilomeetrit jaamani jalutada!»

Tõepoolest, mõistlik mõte, arvas Paul. Aga Tammemägi oli veelgi ettevaatlikum: ta soovitas minna ühe jaamavahe kaugemale ja alles sealt peale istuda.

Paul muigas. Tammemägi sai ta mõtteist aru ja ütles:

«Pead veel palju õppima.»

Pidagu Paul meeles, et suured kaotused, mis partei on pidanud kandma, on tihti tulnud päris pisikestest kahe

silma vahele jäetud asjaoludest. Kas Viktor Kingissepp polnud haruldane kunstnik konspiratsiooni alal, aga üks väike ettevaatamatus ja — läbi oligi. Ei vahetanud salakorterit, kuigi oleks pidanud seda tegema, sest päeval võeti kinni mees, kes ta asukohta teadis ja kes osutus reeturiks...

Nooruslikult uljale Paulile jäi siiski mulje, et Tammemäe ettevaatlikkus on liialdatud ja pärit rasketest kogemustest minevikus. Praegu on aga olukord teine. Esiteks juba Punaarmee kohalolek pidurdab võimude omavoli. Teiseks ei ela Tammemägi ju põranda all, kuigi ta tegevus seal toimub. Pealegi on selgesti näha, et viimasel ajal järelevalve on lõdvemaks muutunud: algul pidi Paul ennast iga üle päeva politseis näitamas käima, nüüd aga ainult kaks korda nädalas, ja seegi paistab tühine formaalsus olevat, mille vastu ei tunta suuremat huvi. Haistavad ehk mingit ilmamuutust? Aimavad ehk, et jalgealune kõikuma hakkab? Nüüd veel üleliia ettevaatlik olla — kas see pole vastasjõu ülehindamine? Hea küll, Tammemägi on raske elukooli läbi teinud, ettevaatus on talle harjumuseks saanud, aga miks peab Paul niisama mõistlik olema? Misjaoks enneaegu vananeda? Risk on õilis asi...

Nii mõtles Paul, kui ta videvikus linnast lahkudes politseijaoskonnast mööda sammus. Tuldagu järele, kui lusti on, püütagu ta kinni!

Maantee oli tühi. Ei ühtki inimest, vankrit ega autot. Öö polnud väga pime, sellesse immitses pilvede vahelt ebamäärast valgust. Kuskil haukus koer, talle vastasid kaugemal teised ja siis jäi kõik vaikseks. Kõrgendatud meeleolus sammus Paul edasi ega märganud, kuidas kilomeetrid kadusid. Juba hakkas valgeks minema, teeäärses talus laulis kukk ja talle vastas kuldnokk jalaka otsast. Oli kuulda uste paugatusi, pumpamist, haoraiumist.

Paul aeglustas sammu, et mitte liiga varakult jaama jõuda, pühkis laubalt higi ja võttis palitu seljast.

Tahtmatult meenusid talle Tammemäe manitsused ettevaatlikkusele ja tahtmatult peatus ta pilk jaamahoones igal inimesel. Aga midagi kahtlast polnud näha.

Vagun oli täis tukkuvaid inimesi. Paul kiilus ennast

teiste vahele ning jäi varsti magama, mõnus väsimus jalgades.

Tallinna jõudes hakkas rahvas vagunis kohe ukse poole trügima. Vaguniaknast välja vaadates paistis Paulile, nagu oleks mööda vilksatanud Rutt. Ta tormas akna juurde. Jah, see oli tema!

Paul katsus vagunist kohe välja tormata, see oli aga võimatu, teda tõugati tagasi ja tal tuli järjekorras oodata. Kui ta viimaks platvormile jõudis, oli otsitav kadunud. Ka jaamaesisel polnud temast jälgegi.

Kuid nad kohtusid siiski. See oli õhtupoolikul. Paul väljus parajasti Pika tänava raamatukauplusest, kui ta äkki üle tänava märkas Rutti kohvriga käe otsas.

«Kuhu nii kiiresti?»

«Taevake, sina?» jahmatas Rutt ja kohver libises käest kõnnitee servale.

Ta oli jaama minemas. Rong pidi väljuma kahekümne minuti pärast.

«Ei saa juttugi olla sellest, et sa ära sõidad!» hüüdis Paul.

Üle mitme kuu kord kokku saada ainult selleks, et mõne minuti pärast jälle lahkuda? See on ju lihtsalt pentsik.

«Ma ei saa jääda,» vastas Rutt tasa. «Ma pean ära sõitma ja just selle rongiga.»

Mis see siis tähendas? Kuidas seda mõista?

Aga kuipalju Paul teda ka keelitas maha jääda kas või järgmise rongini, Rutt järele ei andnud.

Paul ei osanud seda kangekaelsust millegagi seletada.

«Küll kord seletan,» vastas Rutt, «praegu ma ei saa.»

Vaat kus saladus! Paul kehitas õlgu, tõstis kohvri üles, et Rutti jaamani saata.

«Luba, ma kannan ise,» ütles see, vaatas korraks ringi ja tahtis kohvrit enda kätte haarata.

«Sa kardad mind?»

«Ei, mitte seda ... Lähme ruttu!»

«Mind ei tunta ju siin, ära ole arg!»

«Aga võib-olla tuntakse mind.»

Rutt ei lasknud Pauli jaamahoonenigi tulla, vaid tahtis temaga juba eemal hüvasti jätta.

«Kuhu sa ruttad? Aega ju veel on. Sa ei taha siis sedagi, et ma jaama kaasa tulen?»

«Jah, võib-olla on parem,» vastas Rutt peaaegu sosinal.

«Kas ootab sind seal keegi?»

«Kuidas sa võid nii väiklane olla?»

See lause tabas Pauli valusasti. Rutt märkas seda ja tahtis oma kogemata tulnud sõnu heaks teha. Ta leidis, et aega veel on, ja pöördus Pauliga Schnelli tiigi poole, et seal pingil istet võtta.

«Miks siis sina mulle enesest sõnagi ei taha rääkida?» küsis Rutt. «Kas sa oled nüüd vaba? Või kuidas sa siia said?»

«Kui sina nii salapäraselt kinnine oled, siis võin ka mina . . .» vastas Paul. Ta vaikis tükk aega ja lisas siis kibedusega: «Siia said sa sõita, aga minu juurde mitte!»

«Sedasama võin ma ju ka sinu kohta ütelda. Pealegi sa unustad, et ma kord juba sinu juures käisin, aga sina . . . Nähtavasti tõmbab sind Tallinn enam . . .»

«Nagu sindki!»

«Mul on siin ülesandeid.»

«Kas neid minul ei või olla?»

Oli liiga vähe aega üle jäänud, et jonni-vaheseina maha kiskuma hakata.

Jaamas püüdis Paul sõbralikumat tooni võtta ja tahtis piletikassast Rutile sõidupiletit osta.

«Mul on edasi-tagasi pilet,» ütles Rutt. «Aga nüüd on ka aeg lahkuda. Hüvasti siis.»

Ruti silmad olid niisked, kuigi ta seda varjata püüdis.

Paul hoidis Ruti kätt kaua peos.

«Kas meil teineteisele tõesti midagi paremat rääkida polnud?» ütles ta. «Sa tead ju, kuidas ma sind . . .»

«Ka mina sind . . .»

Rutt ei vaadanud enam tagasi ja kadus.

Kohvrit vagunipingi alla lükates tundis ta suurt rahuldust, et oli kiusatusele suutnud vastu panna ja oma saladust pidada. Aga pingutus oli siiski nii suur olnud, et ta kohe surmani väsinuna vaguninurka vajus.

Paul aga oli enesele üpris pahane. Kuidas isiklikud asjad meeleolu võisid rikkuda!

Väiklane — oli Rutt tema kohta öelnud. Aga vahest oligi see tõsi? Kui puudub õige töö, kogu olemist haarav

tegevus, võivad sus tõesti lokkama hakata igasugused umbrohud ... Aga kas oligi Rutt see Rutt, keda ta tundis ja kellest ta eemal olles unistas? Kuidas see õrn, mahe tüdruk ometi nii kangekaelne võis olla? Ja mis saladust ta seal nõnda varjas?

Sada mõtet käis peast läbi ja rahu Paul ei saanud.

Alles õhtul, kui ta koos Tammemäega, nagu kokku oli lepitud, lahkunud seltsimeest läks vaatama, ununesid piinavad mõtted.

Tuli minna vanalinna kitsasse, keskaegsesse tänavasse. Madalast võlvialusest pääses sopilisse hoovi, sealt välisest logisevast trepist üles korterisse. Nõrgalt valgustatud kitsast koridorist viis üks uks tuppa, kus asetses kirst surnuga, pärgade ja liilledega, teine uks suuremasse eluruumi. Siin leidsid nad eest üksikuid seltsimehi, kes mitmest maanurgast olid kokku tulnud vana sõpra ja võitluskaaslast ära saatma. Peaaegu kõik nad olid Tammemäe endised vanglakaaslased, kellele see oma noort seltsimeest tutvustas. Vana Riuhkranda mäletasid kõik veel hästi.

Paul jäi mõne teise seltsimehega sinnasamasse ööbima. Sattudes aga elavasse vestlusse, ei tulnud tal magamisest midagi välja.

Varahommikust peale hakkasid kogunema lahkunud seltsimehe lähemad sõbrad ja kauased vanglakaaslased. Matuseajaks ilmusid paljud töölisdelegatsioonid pärgadega, ning kui keskpäeva paiku punasega ülelöödud kirst majast välja kanti, oli kitsas tänav inimesi täis. Pikk rongkäik punase kirstu ja punaste pärjalintidega äratas pühapäevastes jalutajates suurt tähelepanu.

«Issand, see on ju skandaal! Ja seda lubatakse?» hüüdis tüse daam kõnniteele seisma jäädes oma kõhnale sõbratarile. «Kus on siis meie politsei jäänud?»

«Kuula, see on ju revolutsiooniline leinamarss!»

«Kas nägid, üht pärga kandsid seal punaväelased!»

«Kas tõesti?»

Daam võttis käekotist väikese peegli, silmitses oma nägu ja hüüdis:

«Jumaluke küll! Kui kahvatu ma olen!»

Ning hakkas sealsamas ennast puuderdama ja huuli värvima.

Rongkäik liikus edasi, üha kasvades ja enesega uusi inimesi liites.

Ka Rahumäel ei seganud keegi järelehüüdeid ega neile järgnenud revolutsioonilist laulu, nagu vahest karta võis. Ainult eidekesed, kes ühtki matusetalitust vahele ei jätnud, vangutasid pead ja õhkasid, pöörates silmi taeva poole ja paludes armu ning halastust paganaile, kes inimese ilma jumalasõna ja kirikulauluta hauda panevad.

Pärast muldasängitamist kogunes osa seltsimehi uuesti lahkunu korterisse.

Istuti küll nii tihedalt kui iganes võimalik pika kaetud laua taga, aga kõik ei mahtunud sinna ära ning mõned pidid leppima voodiäärega või aknalauaga.

Paul istus sügavas tühemes aknalaual, taldrik põlvedel. Elav ja jutukas, nagu ta muidu oli, vaikis ta nüüd ja kuulas huvitatult oma naabrit Raavet, kes jutustas oma mälestusi Pauli isast. Ta ise oli vanglas istunud aastat viisteist, nagu paljud teisedki siinviibijaist, aga säilitanud oma punetavad põsed, kergeltsütitavuse, elavad liigutused ja rikkalikult vahelduva kõnetooni. Keegi poleks võinud ta näost välja lugeda ta vanust, sest isegi ta juustest oli raske öelda, kas olid need hallid või heleblondid.

«Siiski ei julgetud linte maha rebida!» kuuldi lauas räägitavat. «Aga see ütleb palju, vägagi palju!»

«Mis see siis ikka ütleb!» hüüdis Raave aknalaualt vahele ja pani taldriku kõrvale, et kätel vabam oleks kaasa rääkida. «Vaat kui vajuvad äkki sisse. Mis häält sa siis teed? Pea siis peiesid tsemendi peal!»

Raavel sügeles keel vastuvaidlemiseks ja ka lõõpimiseks. Tammemägi võttis asja tõsiselt:

«Las tulla, kui tahavad! Lavastatagu jälle mõni uus protsess! Küll näeme, millega asi siis lõpeb!»

«Ah, millega lõpeb? Väga lihtne! Teadagi, sellega!»

Raave tegi poomisliigutuse ning jätkas:

«Mis ikka muud meietaolistega peale hakata?»

«Ei nad julge,» arvas Tammemägi.

«Kah võimalik. Ootavad ehk ülemtimukat, et see kord tuleks ja meid angroo oksa tõmbaks,» ütles keegi.

«Aga eks siis meie omad fašistid ole esimesed, kes nööri aitaksid seebitada.»

«Mis sellest rääkida! Aga õnneks pole me siiski kuskil Taanis, kuhu Hitler vabalt sisse sai tormata.»

«Amokijooksjast ei tea kunagi ütelda, kuhu ta oma pussiga tormab.»

«Siin igatahes on tal barjäär ees. Võin pea anda, et siia ta oma nina ei pista,» ütles Raave tuliselt.

«Ole oma peaga ettevaatlikum,» vastas Tammemägi.

Laua teises otsas oli püsti tõusnud üks vanemaist seltsimeestest, kes iausus:

«Seltsimehed, peiesid on küllalt peetud, omavahelised jutud ka aetud, ehk asume nüüd nõu pidama? Kas ollakse päri?»

Jutukõmin vaibus, suitsud kustutati, õhuaken tõmmati kinni, kehitati ennast toolidel.

Paul Riuhkranna väsimus võeti kui peoga ära, ta jäi erutatult kuulama, mis tuleb. Kogenenud ja paljudes võitlustes karastatud vanemate seltsimeeste kõrval tundis ta ennast noorukina, aga nüüd juba ühevääriliseна selles monoliitses kollektiivis, mida liitis ühte printsipiaalne, mehine, heroilisusehelgiga sõprus.

«Kallid seltsimehed, meie aktiivi nõupidamine toimub silmapilgul, mil võitlus fašismi vastu Eestis on jõudnud otsustavasse järku . . .»

Aruandja kõnetoon oli rahulik ja asjalik. Ta seisis laua taga, käed selle alla lükatud tooli õrrel. Lamp madalas laes paistis talle otse näkku, mis oli kõhn ja mille sarnad allakummardumisel põskedele varju heitsid. Tõsise näoilme taga võis vahetevahel aimata naeratusevinet, mille kohta oleks raske öelda olnud, kas tuli see rõõmust praeguse nõupidamise üle, kindlast võidutundest vaenlase üle või veendumusest, et seisad suure pöörde ees, mille kordaminekus pole kahtlust.

See, mis aruandja kõneles rahvusvahelisest olukorrast, oli Paulile üldjoontes teada: ameerika-inglise-prantsuse imperialistide püüded Balti riike muuta lääne agressiooni platsdarmiks; nende katsed Hitlerit sõtta tõugata Nõukogude Liidu vastu; nende sepitsuste nurjaajamine Nõukogude Liidu poolt; tähtsad lepingud, mis mullu sõlmiti; «idarinde» loomine, millega esialgu ära hoiti hitlerliku kallaletungi oht; Soome valgete lüüasaamine; sellega seoses eesti kodanluse lootuste kokkuvari-

semine, ta sõjalised sepitsused Läti ja Leeduga, ta uued lootused Hitlerile nüüd, kus see oma verised käpad on ajanud juba Taani ja Norrani...

Kuigi need faktid enam-vähem tuttavad olid, valgustas kõneleja neid põhjalikult, luues neist sügavalt mõtestatud terviku, mille taustal Eesti sisepoliitiline olukord seda selgemana silmade ette kerkis.

Võimulolev klikk oli täielikult pankrotistunud. Rõhutud klasside kasvav viletsus ja vaesus, valitseva klassi poliitika kriis oli kutsunud esile rahvahulkade aktiivsuse, töötajate üldise viha fašistlike võimumeeste vastu, tugevdanud rahva ühisrinnet.

Paul oli tähelepanelikult jälginud igat lauset, kaasahaaratuna kõne loogilisest arengust. Kui kõneleja lõpuks tõusva tooniga rääkis, et eesti töörahva ees seisab vahetult ülesanne kukutada fašistlik valitsus ja taaskehtestada nõukogude võim, ei suutnud ta oma vaimustust enam vaos hoida, vaid hakkas käsi plaksutama.

Ta nägu hõõgus, ta silmad põlesid. Kõik tema sees pakitses ja kääris. Ka seltsimees Raave, kes ta kõrvalt püsti oli tõusnud, plaksutas käsi. Kõigi pilgud pöördusid nende poole. Mõned muigasid: kaks noort tulipead kokku saanud, kuigi üks vähemalt tosin aastaid teisest vanem on!

Koosoleku juhataja koputas sõrmenukiga vastu lauda. Paulil hakkas oma ennatlikkusest piinlik, ta jäi liikumatult paigale. Möödus mõnda aega, enne kui ta kõneleja mõtteniidi uuesti kätte sai.

Läbirääkimistele ei tahtnud lõppu tulla. Tunne, et ammused unistused on reaalset kuju võtmas, ideed, mille eest pikki aastaid on võideldud ja kannatatud, teoks saamas, sütitas kõiki. Ka napisõnalisematel seltsimeestel olid keelepaelad lahti pääsenud. Kõigil oli kõrgendatud meeleolu.

Tammemägi, muidu nii rahulik ja tasakaalukas, oli hoogu sattunud ning ootamatu elavus ta liigutustes ja silmades andis ta näole päris noorusliku ilme. Temperamentsel Raavel aga oli raske paigal püsida. Ta rääkis teistele vahele, palus alatasa sõna. Paistis, nagu ei ulatuks ta oma žestidega nii kaugele kui tahaks, ta nihkus nende kannul ise järjest edasi, ja kui ta oma pika sõna-

võtu lõpetas, oli ta akna juurest jõudnud toa keskele. Lust oli teda kuulata: kui ta maaküsimuseni jõudis — ta oli ise sulane olnud —, ei suutnud teda enam keegi pidada. Ta kõnetoon hakkas rikkalikult vahelduma, oli kord kavalalt naerev, kord humoorikalt tõgav, siis jälle vihane ja piitsutav ning tõusis viimaks siira paatoseni, mis kõiki haaras.

Nõupidamisest viis Paul kaasa selge ülevaate olukorrast, kindlad otsused ja ülesanded, veelgi enam — ta tundis, nagu oleks ta uut energiat täis laetud.

Aastaid tagasi oli ta ühel varakevadisel hommikul metsas ringi kolanud. Puud seisid raagus okstega vastu sinist taevast, linnud sädistasid ümberringi, jalge all krabisesid ühte laama liitunud mullused haavalehed. Äkki hakkas talle kuivanud lehekoorukese alt silma niidike kahvatut rohelust. Ta kummardus ja nägi, kuidas väike heleroheline nõelterav idu leheserva üles oli tõstnud. Lehti kõrvale lükates ilmnes, et nende all on terve malev väikesi rohelisi odaotsakesi, mis kõik ühiselt ründavad lehtede lämmatavat katet. Ta tundis siis sõnulseletamatut vaimustust. Ka nüüd oli ta läbi elanud midagi selletaolist, kogu hinge kaasahaaravat joovastust tuleviku noorte idude paratamatust võidust.

KOLMEKÜMNES PEATÜKK

Tallinnast tagasi sõitis Paul autobussiga. Maha minna kavatses ta paar kilomeetrit enne oma asukohta jõudmist, et keelatud ajalehtede pakk, mis tema kätte oli usaldatud ja mille ta ettevaatlikult pingi alla oli peitnud, ära anda lähedasse tallu.

Magamata ööd andsid end peagi tunda. Pooluniselt jälgis ta tükk aega läbi akna lepikutukkasid, vesiseid karjamaid, nukraid põllumaid siin-seal püstijäänud rõuguredelitega, siis aga vajusid tema silmad kinni.

Ärkas ta alles raputamise peale.

«Kas te ei tahtnud siin maha minna?» kuulis ta eneselt küsitavat.

Ta avas silmad, ei saanud kohe aru, kus ta on, hüppas

püsti ja vaatas välja. Jah, muidugi, ta oli päral! Robinal ruttas ta välja, tehes enesele teed pealeruttavate reisijate vahel, tõmbas krae üles ja katsus nähtamatult kodu poole hiilida.

Juba oli ta jõudnud üle silla, möödunud postkontorist, tuttavaist kauplustest, kui ta äkki rabatuna seisma jäi. Aga pakk! Kuhu jäi kaasaantud pakk? Kuum hoog käis üle keha, võttis jalad nõrgaks.

Silmapilkselt pöördus ta ümber, aga nägi eemalt, et autobuss juba liigub. Ta tõstis käe märguandeks, kuid kõik oli hilja: masin keeras ümber nurga, ainult sinist suitsujuga selja taha jättes.

Mis nüüd? Saaks kuskilt auto, kihutaks järele, aga kust seda võtta? Peaks kohe kuhugi helistama, aga kuhu, kuhu? Tont teab, kus see buss peatub. Ja sünge nägu ees, ruttas Paul ennast ja teisi maapõhja saates kodu poole, et sealt nõu küsida. Tänavanurgal pidi ta kellegi pikali tormama. Tal polnud mahti kannatanule otsagi vaadata, vaid kergitas vabandust pomisedes kübarat ja tahtis kohe edasi joosta.

«Härra Riuhkrand! Kuhu te nii tormate? Ei taha mind äragi tunda?»

See oli rosinasilmne neiu Püvi, kes talle naeratades käe ulatas.

«Pidite ikka maas haige olema? Tahtsin teid isegi vaatama tulla.»

«Ah-jaa, olin haige küll,» vastas Paul hajameelselt.

«Ai, ai, kuidas te nii vara välja tulite? Näete veel nii väsinud välja. Teil on ju palavik, nagu ma näen.»

«Palavik? Võib olla. Poleks välja tulnudki, aga näete, juhtus pagana äpardus.»

«Milline äpardus?» uudishimutses neiu Püvi.

«Ah, niisama . . .»

Mis nüüd öelda sellele nii osavõtlikule hingele? Süütu valeke, mis see teeb?

«Kuidas niisama?» küsis neiu tungiva pilguga Pauli tunnistades.

«Vaadake, toodi pakk Tallinnast, aga tooja, tohman, unustas selle autobussi . . .»

«Kes see niisugune oli?»

«Ah, oli keegi, tuli, teatas ja katsus vabandada . . .

Tahtsin autobussi veel kätte saada, aga polnud enam jälgegi...»

«Mis pakk see oli?»

«Ah, tühja, pesuriidepakk... Tuleks kuhugi ette telefoneerida, aga kuhu?»

«Kõige lähem on Viluvere meiereisse. Peate ruttu tegema. Tulge lähme koolimajja, seal on telefon.»

Kuldne hing see neiu Püvi: kohe valmis aitama, nii enne kui nüüd. Paul hakkas juba rahunema: kõik läheb hästi, kõik läheb hästi... Kuid tee viis mööda politseijaoskonnast ja Paulile tuli alles nüüd meelde, et ta oleks pidanud täna seal ennast näitamas käima. Nagu kiuste peatas teda avatud akna juures seisev väike ametnik, kes rahulikult paberossi suitsetas.

«Haa, härra Riuhkrand? Te nagu ei tahagi täna meile oma nägu näidata? Olete vist unustanud, et täna on esmaspäev?»

«Seda mitte,» vastas Paul seisma jäädes. «Aga ma tulen varsti, pean tegema väikese käigu ja olen kohe jälle tagasi.»

«Tahate enne preili koju saata, mis? Aga te peaksite teadma, et ka minu päev hakkab lõpule jõudma. Astuge aga kohe sisse, pärast aega kurameerida küllalt. Eks ole, preili?»

«Teate, mul tuli hea mõte!» hüüdis neiu Püvi äkki Paulile. «Helistage siit, saabki rutemini.» Ja oma armsa näoga ametniku poole pöördudes jätkas ta: «Teie juurest on ju võimalik Viluveresse telefoneerida? Palun teid, olge nii lahke, lubage... Asi on väga pakiline.»

«Noo?» vastas ametnik neiule otsa naeratades. «Mis kiiret teil siis nõnda on?»

«Mitte minul...» Ja neiu Püvi seletas paari sõnaga ametnikule kõik ära, millest Paul ise oleks tahtnud vaikida nagu haud. Milline õnn siiski, et tüdruk täit tõtt ei tea! Paul oli nagu tulistel sütel.

«Pesuriidepakk?» küsis ametnik Paulilt kuidagi uudishimulikult.

«Jaa,» vastas Paul ükskõikselt.

Ametnik tõmbas nautides veel ühe mahvi paberossist ja viskas koni üle peade sõiduteele.

«Tulge sisse!»

Sees oli ta Pauli vastu eriliselt lahke ja tahtis kohe Viluvere konstaablile helistada, et see autobussile vastu läheks ja paki enda hoole alla võtaks. Takka paremaks! See veel puudus! Paul hakkas kohe keelama: konstaablit nüüd selle tühise asja pärast tülitama hakata! Aga juba vändati telefoni.

«Las jookseb vastu. See viis minutit ei löö teda maha. Pealegi kuuluvad kaotatud asjad meie ressoori. Halloo .... Halloo!»

Soovitud ühendust siiski ei saadud ja Pauli südamelt veeres nagu kivi ära. Ta soovitas helistada Viluvere meiereisse.

«Pakk võibki sinna jääda. Küll ma ta sealt kätte saan.»

«Hüva, katsume kohe.»

Varsti oli ühendus käes ja ametnik andis telefonitoru Pauli kätte. Meiereist vastas noor, edvistavalt lõbus tütarlapse hääl, lubades teha kõik, mis sooviti. Kõne katkes järsku. Kas see kergemeelne olend seal üldse midagi õiendada oskab?

«Halloo, halloo.»

Seekord kostis vanema naise hääl:

«Oodake vähe, preili jooksis autobussile vastu. Ta peaks kohe tagasi tulema.»

Varsti teataski endine lõbus hääl, et pakk on käes ja selle võib igal ajal meiereist kätte saada.

«Ja keda võib kõige selle hea eest tänada?» küsis Paul.

«Ah keda?» vastati kelmikalt. «Kristiinet!»

Paul riputas toru konksu otsa. Tänu taevale, midagi siiski hakkas liikuma, süda läks kohe kergemaks.

«Asi on nüüd siis korras,» ütles politseiametnik. «Homme tuleb Viluvere konstaabel lõuna paiku linna, ta võib paki kaasa tuua.»

Jälle see oma konstaabliga!

«Jätke juba minu mureks, kuidas ma paki kätte saan. Pakk polegi kerge ja ikkagi oma viisteist kilomeetrit ... .»

«Pole viga, ta sõidab rattaga. Ja viitteist Viluveresse ei saa.»

«Ah, mul tuttavaid küllalt, kes ära toovad.»

«Mine tea neid inimesi. Konstaabliga on siiski kindlam. Ma helistan talle hommikul tööle tulles.»

Helista pealegi, mõtles Paul, küll ma paki enne kätte saan. Missugune pealetükkiv lahkus! Loodab ehk minult väikest tasu? Või mõjusid neiu Püvi lahked sõnad ja silmad? Siiski ettevaatust! Kas selle kõige taga ei peitu mõni konks?

Koju jõudes ei võtnud Paul palitutki seljast, vaid istus voodi äärele, vajus kössi ning jäi üksisilmi põrandale vahtima.

Igavene lontrus! Ah nõnda täidad sa endale usaldatud tähtsat ülesannet! Välja kihutada tuleks sind selle eest parteist! Kuidas sa oma seltsimeestele veel otsa julged vaadata? Häbi, häbi! Tammemäe ettevaatlikkuse ja hoiatuste üle sa muigasid, aga ise tulid toime kõige suurema idiootsusega! Kes teab, kelle kätte su pakk veel rändab ja mis tagajärjed sellel kõigel on. Vähe sellest, et sa uuesti pigisse satud, sinu pärast võib nüüd kogu lehe levitamise aktsioon nurjuda! Neljapäeva varahommikul peab seda üheaegselt üle kogu maa levitatama. Kui sa nüüd sisse kukud, vead sa ka teised sisse. Milline andeksandmatu lohakus, milline valvsusepuudus sinu poolt! Hea küll, olid väsinud, jäid magama, aga mis see sind vabandab? Oleksid pidanud kõike ette nägema, paki kas või enese külge kinni siduma. Oleksid pidanud laskma ennast aegsasti äratada. Ja üldse poleks sa tohtinud magama jääda! Nii vastutusrikast ülesannet täites oleksid pidanud kogu aeg olema virge ja valvel nagu vahisõdur. Ja ärgates, häbi, kaotad pea ... Mis siis, kui vaenlane sind äkki une pealt tabab? Satud paanikasse? Ei, mingu nii või teisiti, kuid oma vea eest pead sa teenitud karistuse vastu võtma. Nüüd aga — jalad alla! Need kaks-, kolmkümmend kilomeetrit edasi-tagasi kuluvad sulle esialgseks õpetuseks. Ära viivita silmapilkugi enam. Marss!

Paul kuulas oma ranget sisehäält nagu sõdur ülemuse käsku. Ta keeras ukse lukku ja läks. Kui ainult pärale jõuaks enne kui inimesed magama heidavad!

Juba oli ta linnast väljas ja astus nobedasti mööda kiira-käära viivat maanteed. Ilm pimenes ja varsti hakkas vihma sadama. Märjana ja higisena jõudis ta Viluvere meiereini. Akendest ei paistnud ühtki tuld. Hoovis vasakut kätt seisis suurte puude varjus telliskivist hoone

tsementtrepiga, luugid suletud, raudpõõn risti üle ukse. Ei ühtki inimest kuskil, ainult see vihaselt haukuv koer, kes oskas oma hoonet paremini hoida kui Paul oma pakki...

Elumajas paremat kätt oli kuulda kobistamist, ja veel enne kui Paul majatrepile sai astuda, küsis ukse tagant naise hääl, kes seal on. Paul hakkas seletama, niipalju kui haukumine lubas.

«Ei ole siin mingisugust pakki!» vastati järsult.

«Kuidas ei ole? Ma ju õhtul telefoneerisin siia.»

«Ma ei tea sellest midagi.»

«Kes siis teab? Aga keegi Kristiine?...»

«Minge küsige siis Kristiinelt! Mis te siin kolate!»

«Ütelge siis vähemalt, kust ma selle Kristiine kätte saan!»

Vastus tuli endiselt ebasõbralikus toonis, kuid asi sai selgeks.

Paulil tuli kilomeetri võrra tuldud teed tagasi minna, siis metsa poole pöörduda. Seal seisiski pool-lagunenud maja, mille uksele Paul koputas.

Suur oli ta üllatus, kui kujutletava vallatu ja edvistava tütarlapse asemel lävele ilmus kortsus näoga vanem naine, kes ütles enese olevatki otsitava Kristiine. Paul kutsuti sisse, tuli võeti üles. Madal tuba oli soe, perenaise toon sõbralik. Jah, pakk on meiereis, aga kes seda sealt öösel kätte saab? Ei julge tema, vaene teenija, minna peremeest tülitama, pealegi sajab vihma ja hommikul vaja jälle vara üleval olla: lehm tahab talitada, pesu pesta, kodu korda seada, pere toita ja siis tööle minna.

Kuidas sa väsinud inimesele tihkad nii väga peale käima hakata! Tuli siis oodata hommikut.

Kristiine oli lahke südamega inimene ja valmis võõrale öömaja pakkuma. Muidugi oli Paul väga tänulik, et vähemalt seegi mure kaelast ära langes.

Piima-leiba lauale tuues ja Paulile aset tehes seletas vana inimene, et need kaks poisijõmpsikat seal nurgas teineteise kõrval voodis on ta pojapojad. Poega ennast pole praegu kodus, ta ase on vaba, talvel käib ta metsatööl, suvel vaatab niisama, kust juhuslikku tööd saab, see väike maalapike siin ei anna ju äraelamist. Sestsaa-

dik kui minia surnud on, pole temalgi, vanal inimesel, elu kerge. Tuli minna meiereisse teenima. Nii see elu siin läheb vaeva ja näljaga pooleks, aga mis seal kaevata, hea et nõndagi . . .

Paul tunnistas üles, et oli Kristiinet kujutlenud hoopis teistsugusena, noore plikana, kes eile telefonis rääkis.

«See oli meieri tütar linnast.»

«Küllap vist kaunis eblakas tüdruk?»

«Noh, mis ikka, noorte inimeste asi . . .» vastas Kristiine kergelt naeratades ja tegi teist juttu: «Mul siin teile midagi head pakkuda ei ole. Võtke ette, sööge kõht täis . . .»

«Aga see kurja häälega naine, kes mulle ustki lahti ei teinud?»

«See on meieri naine. Aga mis ta nii väga kurja häälega . . . Ärkas ehk une pealt . . .»

Vana inimene ei tahtnud teistest inimestest halba rääkida. Vahest tuli see kartusest oma peremehe ees? Siiski mitte, sest nagu Paul märkas, ei lausunud Kristiine teistegi kohta sõnakest halba. Küllap oli tal niisama kuldne süda nagu Pauli kadunud emalgi. Imelik: pehmesüdamlikke mehi Paul ei sallinud, need olid oma abitusega ja saamatusega, eiult lüüasaamisega vastikud, aga hella ja arusaaja hingega, heasüdamlikud naised — need külisid ellu päikesepaistet, nende lähedal oli hea ja rahulik olla. Meenusid ema, Rutt, neiu Püvi . . . Aga siiski, täiesti seda tõugu Rutt polnud — tas oli küllalt leppimatust, ta võis olla ka terav ja pealetungiv, kus vaja, küüned välja ajada . . .

Lapsed häälitsesid läbi une. Kõrvaltoas, kuhu Kristiine kadus, laulis kiik. Kas oli see toa lämmatav soojus või vahetpidamata piinav mure paki pärast, aga Paul käänles ja väänles voodis kogu öö ning uinus alles hommiku eel. Perenaine hakkas juba ringi kohmerdama, tõi puid ja vett, tegi tule pliidi alla, kattis laua. Ikka veel ei raatsinud ta võõrast häirida, viimaks võttis siiski südame rindu ja äratas ta üles. Oli aeg tööle minna. Paul hüppas kähku üles, seadis enese korda ja läks kaasa.

Vihm oli lakanud. Paul tundis ennast reipana ja rõõmsana: mõne minuti pärast saab ta oma mitmes ohus olnud paki lõpuks siiski kätte!

Aga rõõm oli lühike: pakki polnud! Äsja oli meiereist läbi tulnud kohalik konstaabel, pakki nõudnud, selle oma jalgratta kanderaamile sidunud ja linna sõitnud!

Kui nüüd ainult kiiresti tagasi linna jõuaks, enne veel kui nad saavad pakki sorima hakata!

Õnneks oli autobuss veel tulemata. Tund oodata — see oli nagu terve igavik. Osutid taskukellal ronisid edasi kohutava aeglusega. Hobuseid seoti lasipuu külge, piimanõusid tõsteti trepile, inimestel paistis aega küllalt olevat. Ainult Paul närveeris. Meieri naine söötis kanu, ta nukunäoga tütar ilmus trepile lühikeses rohelises seelikus, juuksed elektrilokkides. Mõlemaga oli Paul rääkinud, ühega läbi ukse, teisega läbi telefoni, aga nüüd pööras ta neile selja ja läks maanteele vaatama, kas oodatud buss veel ei tule. Nüüd-nüüd jõuab konstaabel oma rattal linna, nüüd sirgeldavad nad pakki: ei tea mis seal sees võiks olla, kas tõesti pesuriie? Kahtlane. Tarvis järele vaadata... Oo, päris ajalehed kohe! «Kommunist»... Päris eeskujulik hooletus, pole midagi ütelda! Peos see linnuke! Aga ei, tarvis enne jälgida, mis ta nende lehtedega peale hakkab, kes tema abilised on...

Lõpuks ometi tuli autobuss ja võttis Pauli peale.

Oli päris ime, et kodus kõik oli vanamoodi ja keegi polnud Pauli järele küsinud. Jäi üle ise lõvikoopasse minna, ja mida kiiremini, seda parem. Kuid ebateadlikult püüdis ta siiski viivitada, hakkas riideid puhastama, tuba korda seadma. Oleks kindlasti tarvis ka paar sõna kirjutada Rutile, Tammemäele.

Äkki kuulis ta ukse taga kobistamist. Ahaa, tulevad!

Paul hüppas püsti, rebis alustatud kirja kiiresti puruks ja viskas minema. Tuldagu, ta on kõigeks valmis!

«Sisse!»

Tuli väike, kõhn politseiametnik, seesama, kelle juures ta eile oli käinud ja ulatas Paulile rõõmsa näoga kurikuulsa paki.

«Tõin teile ise ära. Arvasin, et sellega on kiire... Helistasin õhtul veel kord konstaablile, ja näete, aitas.»

Paul ei saanud uskuda, et mehe jutt on siiras. Kindlasti tahetakse teda kuidagi sisse vedada. Ta tänas, enam küll viisakalt kui soojalt, pani paki hooletult maha ja lükkas selle silma eest ära voodi ääre alla.

«Te ütlesite seal pakis pesuriide olevat?» tegi ametnik juttu.

«Mis siis?» lõikas Paul teravalt.

«Ei midagi... Ma niisama...» naeratas ametnik.

Pauli süda hakkas taguma nii kõvasti, et võõraski oleks pidanud kuulma. Tema käed sügelesid, ta oleks tahtnud siinsamas sellele pilgata tahtvale tüübile kallale karata, tal turjast kinni võtta ja ta üle läve välja visata. Aga ametnik lõi silmad oma kokkupigistatud käe sõrmeküüntele ja ütles häbelikult:

«Tahtsin teile ainult seda ütelda, et kui teil soovi on pesu õmmelda lasta, siis minu naine oskab seda teha. Viimasel ajal on tal tööd nii armetu vähe... Meil on suur pere, minu palgast äraelamiseks ei jätku... Hiljuti alles sai järelmaksuga «Singer» ostetud... Poleks nii väga vaja olnudki, aga agent käis peale nagu uni, et osta ja osta... Ole hea, tasu nüüd... Katsu, kas see kerge on... Nii et ma palun mitte unustada...»

«Ei unusta! Muidugi mitte, muidugi mitte!» hüüdis Paul vaevalt oma üllatust varjata suutes.

Ta lubas pesuriide varsti õmmelda viia, ja mis tal esialgses tänuavalduses tunnetest puudu jäi, seda tasus ta nüüd tagantjärele ülikülluses. Kergel sammul läks ametnik minema.

Paul tõmbas paki voodi alt välja. See oli tõesti puutumatuks jäänud. Ta tegi selle lahti, keeras ukse lukku ja hakkas lugema. Õhtu eel toimetas ta paki takistamatult sinna, kuhu see oli määratud.

Lõpp hea, kõik hea, nii öeldakse küll, aga kuigi Paul oma ülesande täitis, hakkasid teda uuesti närima ettepeited lubamatu lohakuse pärast. Polnud ka ühtki usaldusväärset sõpra lähedal, kellele kõik hinge pealt oleks võinud ära rääkida.

Neljapäeval, nagu tavaliselt, ilmus ta politseijaoskonda ennast näitama. Ta juhatati kohe politseikomissari kabinetti. Seal istus laua taga õlakas, laia tahumata näoga keskealine mees, suits suus. Sõrmede vahel hoidis ta pliiatsit, millega osutas toolile, kuhu Paul võis istuda.

«Te olete muidugi «Kommunisti» viimast numbrit lugenud?»

«Kommunisti?» Missuguse «Kommunisti»?» küsis Paul imestades.

«Na-na-naa, ärge tehke ennast nii naiivseks. Ega te mind ometi taha uskuma panna, et te pole seda ajalehte näinud ega lugenud? Kas te täna hommikul oma kirjakastist midagi ei leidnud?»

«Ei. Kirjakast on korteril ühine. Kui keegi sealt tõesti midagi säärast oleks leidnud, poleks ta seda vaka alla pannud.»

«Arvate, et oleks pidanud kohe teistele näitama?» hüüdis komissar nördinult. «Ja mitte puruks rebima, tulle viskama, politseisse tooma?»

«Teate isegi, keelatud vili on magus.»

Komissar ei teinud sellest märkusest väljagi, vaid lõi pliiatsi otsaga vastu lauda ja küsis:

«Te pole siis seda lehte saanud, ütlete?»

«Mis mõte mul oleks seda salgama hakata?»

«Imelik küll, kuidas nad teid nii silmapaari vahele jätsid? Kuulen, et igal pool on ukseprao vahele pistetud, kirjakasti lastud ... Ja teie pole näinud!»

«Aga teie ise?»

Küsimus komissarile ei meeldinud, ta jättis vastamata, võttis aga laualt pappkaante vahelt välja ühe ajalehenumbri.

«Näete!»

Paul haaras selle kohe enda kätte ja hakkas seda nii aplalt lugema, nagu poleks ta enam aastaid ühtki kirjatähte näinud. Komissar puuris oma pilgu Pauli näkku, et välja lugeda, kas see mees seal ei teeskle. Aga Paul polnud asjata näitleja olnud. Ta vajus nii sügavalt lugemisse, et komissaril tuli leht tema käest ära tõmmata.

«Noh, mis te selle kõige kohta ütlete?» päris komissar oma uurijapilku Pauli silmadesse sihtides.

«Leidsin neli trükiviga. Kui oleksite lasknud kauemini lugeda, oleksin ehk veelgi leidnud.»

Säärane vastus vihastas politseikomissari. Ta läks näost punaseks, aga Paul seletas:

«Te peate teadma, ma olen kaua ajalehe korrektori ametit pidanud ja mu silm ajab trükivigu taga nagu koer jäneseid. Ühe trükivea pärast lendasin ma koguni oma kohalt. Eks see jää eluks ajaks meelde.»

Komissar sellega rahule veel ei jäänud. Ta püüdis Paulilt nii ja teisiti mõnda niidiotsakest kätte saada, et siis edasi harutama hakata. Asjatu töö. Ometi oli lubamatu, et tema nina all toimusid asjad, mille üle tal võimust polnud!

«Ah nii, te ei taha mulle siis midagi tunnistada? Hea küll, hea küll. Kahetsete veel, ütlen teile, kahetsete. Varjule ei jää meie eest midagi. Kõik toome päevavalgele, kõik. Või arvate, et meil jääb üle ainult ennast pankrotiks tunnistada? Küllap see ongi, mida te tahate?»

«Küllap vist.»

«Ah nii, ah nii!... Võite minna! Meil tuleb veel tihti kokku puutuda, pidage meeles! Näitama aga tulete siia ennast iga päev! Mõistate? Iga päev. Minge!»

Koridoris kohtas Paul oma tuttavat ametnikku.

«Noh, mis vana tahtis?»

«Ei midagi erilist. Ainult et nüüd tuleb mul siin iga päev käia ennast näitamas, muidu läheb teil vist igavaks.»

«Ärge seda siis nii väga tõsiselt võtke. Nädalas kord — sellest aitab! Võin ju märkida, et te iga päev olete käinud. Asjatu formaalsus, aga vana on ju meil suur pedant.» Ja peaaegu sosinal lisas ta: «Vana kardab... Varem pole kartnud, aga nüüd küll. Kogus meid hommikul oma kabinetti ja ütles, et kuni meie valitsus püsib, peab igaüks oma kohust viimseni täitma. Jah, aga milleks ta meile nõnda ütles?»

«Mida ta siis kardab?»

«Ei tea. Ütles, et kommunistidel on nüüd selja taga ähvardav jõud, aga meie valitsus olevat üksi jäetud nagu paat mässaval merel...»

«Ja mis teie sellest arvate?»

Ametnik kehitas õlgu:

«Mis minusugune teab arvata? Et aga midagi õhus on, seda me aimame. Või teate teie paremini?»

KOLMEKÜMNE ESIMENE PEATÜKK

Balti sõjalise liidu salasepitsejad nägid hea meelega, et koostöö ja sidemed kolme riigi vahel tiheneksid. Nad õhutasid, soodustasid ja avardasid seda koostööd kuidas

oskasid, et tekitada muljet, nagu toetaksid nende plaane üha laiemad massid.

Viimase poolaasta jooksul korraldati erilise agarusega igasuguseid ühiseid konverentse, nõupidamisi ja kongresse. Sõjaväe juhid tegid vastastikuseid viisakusvisiite sagedamini kui kunagi enne.

Juuni keskel aga otsustati läbi viia senistest kõige suurejoonelisem üritus — Balti nädal, mille jooksul kavatseti korraldada rida nõupidamisi kõigil võimalikel aladel, et omavahelist sõprust massiliselt demonstreerida ja propageerida.

Ja nii tõi ühel suvehommikul rong mitu vagunitäit külalisi Lätist ja Leedust Eesti pealinna.

Selle rongiga sõitis kaasa ka Piiber, kes oli kutse saanud Balti nädalast osa võtta. Ta kuulus nende naiivsete hulka, kel puudus arusaamine selle ürituse varjatud tagamõttest. Heas usus selle õilsatesse eesmärkidesse ruttas temagi nädala avakoosolekule.

Juba vagunis tegi ta tutvust läti ja leedu ajakirjanikega. Ta näitas neile läbi vaguniakna oma maa loodust, Tallinna lähedale jõudes aga pealinna tähelepanuväärsusi. Vaadatagu, seal on Toompea, Pikk Hermann, Oleviste, raekoda, seal taga kaugel aga sinetab meri...

Rong tegi kiire looga ümber linna ja vajus siis aeglaselt-tähtsalt vanikute ja mitmevärviliste lippudega ehitud jaamahoone ette.

Mürtsus orkester ning päikeses kiiskasid lustakalt pasunad. Rahvariides neiud tervitasid saabunud külalisi, ulatades neile lillekimpe. Ka Piiber sai maikellukesi rinda. Kostis läbisegi mitmeid keeli, isegi esperantot.

Kõigi mugavuste eest oli hoolitsetud: hotellid, ringsõidud, eined. Toimus pidulik avakoosolek, millele pidi järgnema rida üksikuid nõupidamisi. Kella kuueks oli määratud dinee kitsamale ringile «Estonia» valges saalis.

Kelnerid askeldasid pika laua ümber, kus salvrätikute valged purjed üles olid rivistatud nagu regatiks. Ülemkelner heitis viimase kontrolliva pilgu üle laua, nihutas siin mõnda tooli, kohendas seal mõnda kahvlit või klaasi. Nii, valmis.

Kõrvalruumis seisti oodates püsti, suitsetati, vesteldi. Ühena viimaste hulgas saabus sinna Kitsede abielupaar.

Villemil oli hotellis otsida andnud peeglit, milles Bella oleks saanud oma õhtukleidi silmitseda. See oli valge, pikkade käistega maani kleit sama värvi tikandiga, mis kahe laia vööndina üle rinna ja keskkoha käis. Kaks vööndist läbiaetud kohvipruuni paela märkisid ära kõige häbelikumad kohad naise kehaehituses.

Daame külaliste hulgas palju polnud ja välimuselt keegi Bellaga võistelda ei suutnud. Mehed kandsid suuremalt jaolt suveülikondi. Vähe puudus, et Villemit smokingis kelneriks poleks peetud.

«Pigem tagasihoidlik oleng kui pidulik bankett,» ütles Bella pettunult. «Võiks ju ka sellega leppida, kui ainult kohtaks huvitavaid inimesi või saaks sõlmida kasulikke tutvusi . . .»

«Näe, Piiber ka siin!» tõmbas ta äkki Villemit nördinult varrukast. «Kuidas siis tema?»

«Tunneb leedu keelt. Vist sellepärast,» vastas Villem.

«Ta oleks pidanud vähemalt oma püksid ära pressida laskma,» tähendas Bella. Üldse paistis talle kogu seltskond veidi maavillane olevat. Ta oli oodanud suuremat elegantsi.

Olukorraga hakkas ta leppima alles söögilauas, kus ta istus kahe meeldiva mehe vahel. Üks neist oli välisministeeriumi kõrgem ametnik, kelle vahetalitusel Bella lootis tuttavaks saada ekstsellentsi enesega, teine aga keegi läti teadlane. Inglaslik spliin eestlasest lauanaabri näoilmes meeldis Bellale väga, nagu ka see tähelepanematus ja hoolimatus, millest mõni teine daam oleks välja lugenud ebaviisakust, mida aga tema pidas suursugususe tunnuseks. Läti teadusemees oli seevastu elava temperamendiga, armastas lõbusalt vestelda, naerda ja nalja heita. Alatine naer oli sügavad voldid ta põskedesse ja peened laialikiirgavad kibrad silmade äärde graveerinud.

Bella kavalerid olid omavahel tuttavad ja hakkasid varsti asjadest vestlema, millest Bella huvitatud polnud. Tal hakkas igav ja ta ootas pikisilmi tantsu, kus daamid oleksid saanud kadestada ta kleiti, mehed aga imetleda ta rauget näoilmet ja mondäänset rühti.

Oli saabunud silmapilk, kus seni mureliku näoga vaikinud välisminister püsti tõusis ja klaasiga kõlistas.

«Mesdames, messieurs!» alustas ta lauakõnet, tehes väikesi peanoogutusi vasakule ja paremale ning püüdes oma näole vajutatud rangust hääletooniga pehmendada. Tervitussõnad ja viisakusvormelid voolasid ta suust nagu allikavesi, siis aga muutus ta kõne udusemaks. Prantsuse keelelt siirdus ta inglise keelele, seejärel näitas ta oma läti keele oskust ja tarvitas kõigi üllatuseks ka vene keelt.

Kaugemal laua otsas istus Piiber läti ja leedu ajakirjanike vahel, kes juba nii kõrges tujus olid, et enam kõnelejast ei hoolinud. Nad käisid Piiberile peale, et see oma klaasikese ükskord ometi tühjendaks. Kuid Piiber oli põhimõtteline karsklane ja üks väheseid, kes püüdis kõnelejat tähelepanelikult kuulata.

«Olete teie, eestlased, aga kangekaelsed,» ütles talle läti ajakirjanik. «Ja hirmus tõsised, sünged ja tagasihoidlikud.»

«Kuidas nii?» küsis Piiber, hoides käega ikka veel kõrvalehte, et kõnest midagi kaotsi ei läheks.

«Kuhu te niiviisi jõuate? Rohkem rõõmu ja lusti! Ja suuremat joont! Ega me enam orjapõlves ela. Oleme ise oma elu peremehed. Omad valitsused ja omad juhid. Muide, kahju, et teil, eestlastel, oma rahvusest kuningaid ega vürste pole olnud. Meil on, leedulastel on, aga teil pole. Teate, kuidas see meie enesetunnet tõstab!»

«Muistseil eestlastel oli ka üks suur väepealik,» ütles leedulane. «Ei mäleta ta nime . . .»

«Lembitu,» aitas Piiber meelde tuletada.

«Ah-jaa, Lembitu,» ütles lätlane. «Küsisin kord ühe teie kunstniku käest, miks pole seda teie Lembitut veel maalitud. Tulgu ta Riiga ja vaadaku, kuidas meie kunstnikud oma kuningaid oskavad ellu äratada . . . Vastas, et takustes pükstes ja viiskudes ei tahtvat teda maalida, raudrüü aga olevat võlts. Kuid, jumal tule appi, milleks siis kogu ajalugu, kui seda isegi kaunistada ja ehtida ei tohi! Muide, kus on teie vabadussõja monument? Oleksime pärja viinud, aga pole olemas. Öeldi, et korjate alles raha.»

«Mis teha, oleme vaesemad kui teie,» lausus Piiber, kes ühe kõrvaga lauakõnet, teise kõrvaga naabreid kuulas.

«Jätke, vaesus pole voorus.»

Jäädi hetkeks välisministrit kuulama.

«Miks tal nii pessimistlik toon on?» küsis läti ajakirjanik. «Balti nädal peaks ju rõõmu tegema.»

«Diplomaat ei tohi kunagi siiralt oma rõõmu avaldada,» ütles leedulane. «Ja ei maksa kuulata: heast diplomaadist ei saa kunagi aru, mis ta öelda tahab.»

Kui kõne oli lõppenud, tõusis Bella kõrval istuv teadlane püsti ja astus välisministri juurde, et temaga kokku lüüa.

«Tõesti õnneliku aja olete Balti nädalaks välja valinud, härra ekstsellents,» ütles ta. «Esiteks nii jumalikud ilmad. Ja teiseks nii tähtis pöördepunkt ajaloos: eile vallutati ju Pariis, Euroopa viimane kants. Nüüd peaksid Balti riigid ja üldse ida tähelepanu keskuseks muutuma.»

«Ongi juba muutunud,» vastas minister pilves näoga paljutähendavalt. Läti teadlasele jäi säärase tooniga öeldud vastus mõistatuseks.

«Mis te selle all mõtlete?» küsis ta erutatult.

Kuid orkester hakkas parajasti valjult hoogsat valssi mängima ja summutas selle küsimuse. Bella seisis juba ekstsellentsi lähedal, et ennast temale tutvustada lasta ja teda tantsima meelitada, kuid samal hetkel lähenes ministrile teiselt poolt väike kõhn akselbantidega ohvitser. Kandu kokku lüües lausus ta mõned sõnad ministrile, kes kohe kellegagi hüvasti jätmata minema läks. Bella oli pettunud.

Ministri järsk lahkumine tekitas üldise ärevuse. Juba päeval oli mitmesuguseid kuuldusi ringi liikunud salapärastest sündmustest Leedus, keegi aga polnud neid uskunud.

«Midagi peab siiski juhtunud olema,» ütles üks ajakirjanikke. «Minister kutsuti kiires korras presidendi juurde, kuulsin ise oma kõrvaga. Ja kas te panite tähele, ministri nägu polnud täna mitte tähtsalt-tõsine nagu tavaliselt, vaid süngelt-tõsine. Halb märk, mu härrad . . .»

Ta lisas veel, et sööb oma mütsi ära, kui ta poole tunni jooksul teada ei saa, mis on juhtunud. Ta kummutas klaasi suule ja tormas minema.

Kui ta tagasi tuli, ehmatas ta kogu laudkonna ära. Leedus olevat tõesti toimunud midagi erakordset. Saksa lennukid olevat Kaunast pommitanud. Vist Hitleri pealetungi algus...

Need olid küll ainult kuuldused, aga küllalt ärevad, et kogu seltskonda kihama panna. Paljud tahtsid otsekohe minema joosta, kuid väljas sähvis välkusid, käis tugevaid kõuekärgatusi, vastu akent pahises vihma.

Veidi hiljem tuli keegi teine teadetega, et Leedus käivat mingid lahingud. See valas veelgi enam õli tulle.

Hoolimata sajust ruttasid kõik minema. Kibeles minekuga ka Villem Kits, aga Bella hüüdis:

«Selle vihmaga! Kuidas mu kleit siis välja näeb!»

Kuid õnneks said nad auto. Hotelli ees sellest välja astudes nägid nad Ferdinand Vinnalit suure hooga mööda tormavat.

«Halloo!» hõikas Villem talle järele.

Vinnal pöördus ümber.

«Mis on?»

«Sina siin?» imestas Bella ja tahtis vennaga pikemalt rääkima hakata, aga sel polnud aega.

«Ütle vähemalt, kas sul on aimu, mis Leedus õieti sünnib?»

«Ah Leedus? Pole tähtis. Omavahel öeldud, meil võib iga silmapilk tulla mobilisatsioon.»

«Mobilisatsioon?» ehmus Kits.

«Jah. Mis seal enam? Läheb lahti! Nägemiseni!»

Ta ei andnud kättki, vaid tormas edasi, jättes abielupaari täielikku hämmeldusse.

«Miks sa nii vaikseks jäid?» ütles Bella üle hotelli läve sisse astudes. «Ära usu, mis ta rääkis. Tunnen Ferdit, ta näeb alati tonte.»

Hotellituba, kuhu nad sisse astusid, tundus kõle ja pime. Kohe langes Bella tuju. Ta vajus oma valges pidukleidis lonkavale ja kääksuvale toolile.

«Mis on?» küsis Villem ettevaatlikult.

«Mis on? Mis on?» kordas Bella ahastades ja viskas oma käekoti käest.

Nüüd hakkas Villem omakorda teda rahustama ja julgustama.

«Kui tulebki mobilisatsioon, mis siis ikka. Mul on ju valge pilet.»

«Mis see ütleb! Aga mina? Mina? Kui teada saadakse, et mina ... Ja üldse ... Me peame siit kiiresti kaduma.»

«Aga kuhu?»

«Seda pead sina teadma.»

«Ja kust raha võtta?»

Villemi pilk libises üle kallihinnalise kleidi.

«Kus sa varem olid, et midagi ette ei näinud!»

«Katki pole ju veel midagi. Mis me ilmaaegu närveerime!»

«Peida, jah, oma pea hästi sügavale liiva sisse!»

Sõnavahetus oleks vahest veelgi teravamaks läinud, kui sisse poleks astunud Piiber. Ta oli läbimärg, kuna ta õhtusöögilt juba sajuga oli lahkunud. Kogu aeg ta nuuskas ja aevastas ega märganud pinevust abielupoolte vahel.

Ta oli vahepeal kuulnud, et mingit pommitamist pole Leedus olnud, küll aga on sinna uusi Punaarmee kontingente tulnud ja senine valitsus lahkunud. Ärevuseks pole mingit põhjust, arvas ta, kuid sellest hoolimata nägi ta, kuidas Kitsed veelgi enam erutusid. Kuuldes aga mobilisatsioonivõimalusest, langes ta ise verest ära. Mõtted rabelesid ta peas, kuhugi välja jõudmata. Ta sibas nendega ühel kohal nagu orav puurattal. Kas oma ärevaist mõtteist või märjast ülikonnast — ta hakkas lõdisema ja pani ette alla restorani minna, et seal kuuma teed juua.

Villem oli nõus. Bella lubas ümber riietuda ja järele tulla.

Aga restorani nad ei jõudnudki. Vestibüül oli täis külalisi, paljud neist juba ärasõidupaanikas. Nende kabuhirm nakatus ka Kitsesse: ta otsustas Bellaga kohe ära sõita.

Piiber kõhkles veidi, siis aga õiendas ka tema oma hotelliarve, võttis portfelli ja sõitis koos Kitsedega jaama.

Piletikassa ette jõudes pöördus ta aga äkki ümber ja lõi käega: ei, ta jätab siiski sõitmata.

Perroonile minnes nägi ta mitmel ärasõitjal nööpaugus närbunud lillekesi, mis hommikul nii rõõmsalt

rinda olid pistetud. Kus olid nüüd lipud, pasunad, rahvariides tütarlapsed?

Kui rong silmist kadus, tundis Piiber ennast üpris mahajäetuna. Kellega nüüd veel mõtteid vahetada? Kuhu minna? Mis ette võtta?

Ta lonkis tagasi hotelli, suu kuiv ja keha higine. Uinus ta alles vastu hommikut ja magas lõunani. Eilsed painavad tunded olid jäljetult kadunud. Ka värsketes ajalehtedes polnud midagi, mis oleks meelde tuletanud eileõhtust paanikat. Ainult igasugused pisiteated, politseikroonika, suur kuulutus Königsbergi idamessist, ameerikalikud komiksid röövlite ja mustade maskidega. Kuskil ka teade Balti nädala õnnelikust algusest... Jah, õnnelik algus, pole midagi ütelda! Lõhnab siiski lõpu järgi!

Ilm oli suurepärane ja meelitas jalutama.

Piiber liikus rahvavooluga kaasa Kadrioru poole. Täna oli pühapäev, ja kes vähegi sai, ruttas linnast välja rohelisse.

Luigepaar ujus rahulikult pargitiigis, tuvid ja varblased kõndisid ja hüplesid pinkide ees liival. Õhk oli värske ja kerge hingata, kellelgi polnud ruttu.

Piiber võttis istet töömehe-välimusega mehe kõrval pingil, kes tuvidele leivaraasukesi pildus. Ta jälgis nende nokkimist ja katsus otsuseid teha lindude karakteri kohta, siis aga võttis ta oma kaabu peast ja laskis päikesel nägu kõrvetada. Avas ta silmad alles siis, kui pingile istus keegi noorem mees, kes tuvisöötjat tundis.

«Noh, mis uudist?» küsis vanem nooremalt.

«Uudiseid on palju. Nõutakse ka meil uut valitsust.»

«Kas ikka tõsi või?» küsis Piiber äkki virgudes. «Mispärast?»

«Täpselt ei tea, aga vist sellepärast, et vana valitsus rikkus lepingut.»

«Mis seal veel küsida!» vastas vanem mees omalt poolt pahaselt. «Kas teil kahju on või?»

Ta viskas tuvide ette suure pala, nii et need lendu ehmatasid.

«Mis seal kahju,» vastas Piiber vabandades. «Tahtsin ainult teada...»

«Teada? Ime, et Venemaa seda suri-muri oma selja taga nii kaua kannatas!»

Piiber enam vahele ei seganud. Ta jäi kuulama, mis räägitakse, ja imestas, kuidas lihtsad töömehed ta kõrval kõigi asjade kohta kindlat arvamist avaldavad, sellal kui tal endal seda julgust polnud. Juttu tuli isegi Balti nädalast, mida üleolevalt nöögati.

«Mis teil selle nädala vastu võiks olla?» söandas Piiber küsida.

«Lastagu meiesuguseid tööinimesi Baltimaalt korraks kokku tulla — ei tea, mis laulu te siis laulate.»

Piiberile ei meeldinud, et teda kohe nõnda vastasleeri lükati. Ta katsus seda muljet sellega parandada, et neile järele andis, aga noorem mees lõi käega:

«Mis sest nädalast enam rääkida! Osavõtjad olevat ju kui kanakari laiali jooksnud.»

Piiber ei lasknud oma ärevust välja paista.

«Kas olete ehk juba midagi uue valitsuse koosseisu kohta kuulnud?» küsis ta ainult.

«Kes seda nii ruttu teab! Näe, lossi esine autosid täis. Peavad aru.»

Vanem aga lausus:

«Teadagi, mis tuleb. Jüri asemele pannakse Jaan ja kõik jääb vanaviisi. Uus sukk, vana auk.»

Alles järgmisel päeval sai Piiber teada, kuidas lood tõeliselt seisid. Niisiis oli ikkagi olemas Balti sõjaline liit, mis parajal ajal oleks võinud muutuda sadulaks Hitleri istmikule, nagu Sillat oli väljendanud. Sellest oli nüüd järsk kriips läbi tõmmatud. Elu hakkab nagu surnud punktist üle saama. Milline tuleb uus valitsus? Kas senisest vabameelsem? Kindlasti vist... Teisiti pole see mõeldav.

Piiber kujutles, et nüüd oleks aeg ka temataolistel kaasa rääkima hakata... Nüüd peavad poliitilisele näitelavale ilmuma uued jõud. Mis oleks, kui ta ise...? Mõte, mis tal nüüd peast läbi vilksatas, oli nii määratu suur, et tal hing tahtis kinni jääda.

Ta sõitis ruttu tagasi kodulinna, et oma mõtteosalistega aru pidada. Aga kohvik oli tühi.

Kui Hilja hommikul tööle läks, nägi ta eemalt vastu tulevat vana Vinnalit, kel oli seljas toorsiidist ülikond, hõlmad eest lahti, õlgkaabu peas ja jäme kepp käes. Ta räsajalgne kogu võttis kitsa kõnnitee peaaegu terveni enda alla ning Hilja pidi sõiduteele astuma, et tast mööda pääseda.

«Stopp!» hüüdis Vinnal oma keppi ootamatult Hiljale ette sirutades. «Kuhu nõnda ruttu, preilikene?»

«Ikka tööle.»

«So-so-soo. Mutli juurde? Noh, kuidas seal siis läheb ka?»

Varem polnud Hilja elu Vinnalit kunagi huvitanud, aga nüüd päris ta kõik järele, kui palju ta palka saab, kuidas temaga rahul ollakse, kas töö ka raske on ja kuidas ta oma peremehega läbi saab.

«So-so-soo,» lausus ta, kui kõik teada oli saanud. «Teate mis, preili Riuhkrand? Võiksite meie juurde vabrikusse tagasi tulla. Olite tubli ja aus tüdruk, töötasite vahel ka hilja ööni, kui vaja oli. Kroonikest kümme lisaksime otsa ... Töö oleks ka kergem. Maksab järele mõtelda ... Ja kuidas siis venna käsi ka käib?»

«Mis ta ikka käib ...»

«Ränka ülekohut tehti talle, ränka ülekohut. Niisugune tubli mees, ja äkki ... Noh, teate, igal asjal on oma piir! ... Sama lugu selle Saare Mihkliga. Oli teile vist sugulane?»

«Onu.»

«No-jah, onu pealegi, aga näete, mis tehti! Aga pole viga, pole viga, pea nad tagasi ei tule.»

«Arvate?»

«Muidugi. Vana valitsust pole ju enam. Auras ära. Ja uus? Ootame, vaatame. Aga ega amnestia tulemata jää. Saate oma vennad-onud jälle kätte, tänu taevale. Kui seesamane Saar tagasi tuleb, võib ta igal ajal meil jälle tööd saada. Võite talle seda ütelda. Pööraku aga direktor Vinnali poole. Te ju teate, ma pole nüüd enam vabriku omanik, vaid direktor. Vabrikut saneeriti ja nüüd on ta aktsiaseltsi oma ... Aga Vinnal on ikka

endine Vinnal. Võite talle seda ütelda. Ja kui teie vend tagasi tuleb, noh, leiame temalegi kohakese.»

«Kas te siis ikka tõesti arvate, et nad tagasi tulevad?» küsis Hilja erutatult. Tal oli endalgi see mõte peast läbi vilksatanud, aga jäänud õhku rippuma.

«Kuhu nad siis ikka jäävad? Ei-noh, see on kindel nagu aamen kirikus. Nii et nägemiseni siis. Mõtelge hästi järele, mis ma teile ütlesin. Ega teil Mutli juures parem pole kui meil.»

Vinnal ulatas Hiljale isegi käe ja tatsus minema, kuid pöördus kohe jälle ümber.

«Ah-jaa, selle teie veksliga oli rumal asi. Aga noh, hea, et pangas õigel ajal märkasime ja jaole saime. Teate, pojal oli sel ajal hirmus palju tegemist, pea pulki täis, või siis eksitus kergesti ei tule. Ei maksa sellepärast viha kanda. Juhtub vahel mõndagi, teate . . .»

Hiljale jäi mõistatuseks, kust Vinnalil äkki see lahkus ja leebus tuli. Kas kartis ta midagi? Kas ta ei tundnud ennast seltsimeeste väljasaatmises veidi süüdi olevat?

Töölt koju minnes kohtas Hilja laohoidja Vardjat. See hoidis Hilja kätt kaua oma peos.

«Kas sa ei rõõmusta?» küsis ta.

«Mille üle? Kas selle üle, et Vinnal mind teie juurde jälle tööle kutsub? Mis teil seal üldse on juhtunud? Äkki niisugune meelemuutus?»

Vardja muigas paljuteadvalt.

Võib küll uskuda, leidis ta, et Vinnalil on hirm nahas, sest varsti saab ta oma silmaga näha punaarmeelasi: need saabuvad homme ja majutatakse linnaäärse mõisa hoonetesse. Täna peeti sel puhul mitmel pool, ka nende juures vabrikus, koosolekuid, valiti delegatsioone, kes punaarmeelastele vastu lähevad ja neid tööliskonna poolt tervitavad. Kas see Vinnali-taolisele meeldib? Ja eks seegi tas kõhedust tekita, et tuleb uus valitsus, kus ta vaevalt oma sõpru eest leiab. Ka Mihkel ja Paul võivad ühel ilusal päeval tagasi ilmuda, ja mis näoga ta neile siis otsa vaatab . . .

Hilja küsis, kas siis ikka tõesti lubatakse punaarmeelasi nii avalikult tervitada.

«Keelatagu, kes sellest hoolib! Pole enam mullune sügis!» vastas Vardja.

«Tahaksin ka neile vastu minna!»

«Tule kaasa!»

«Kindlasti tulen!»

Vardja ei tahtnud Hiljat nii ruttu ära lasta. Tal oli täna kõrgendatud tuju ja pakitsevad tunded otsisid väljapääsu, kuigi selleks alati parajaid sõnu käepärast polnud.

«Kas sa, laps, ka tead, miida see kõik tähendab?... Mis meil praegu sünnib? Õhk on elektrit täis, iga silmapilk võib tulla niisugune äike, et... Miks ei peaks Vinnal värisema? Penid kardavad ka kahteviisi: ühed hakkavad urisema, teised saba liputama. Tema on seda teist sorti... Aga olgu! Sõna on nüüd meil... Minul, sinul, Mihklil, meil kõigil... Mõistad? Ja me juba ütleme selle sõna!»

Pidi tõesti midagi põhjalikult muutunud olema, sest Vardja armastas tavaliselt ikka muhedat nalja heita, aga täna oli ta tõsise jutuga ja nii imelikult erutatud.

Põksuva südamega jooksis Hilja koju, et ka Minnat oma uudistega üllatada.

«Tead sa, Paul ja Mihkel tulevad varsti tagasi! Kui tore! Tulevad koju!»

Aga Minna ei näinudki rõõmustavat.

«Kuhu me nad siia kõik ära mahutame!» torises ta.

Ta jäi ebaharilikult vaikseks ja tõsiseks, õhtust ta ei söönudki, vaid kadus ära ega tulnud hommikukski tagasi, kui Hilja juba tööle läks.

Sel päeval oli kogu linn ärevas ootemeeleolus. Seda oli tunda kõikjal, kus inimesi liikus, olgu tänaval või kohvikus, kaupluses või asutuses. Espe ei jõudnud küllalt imestada, kuidas pankadele tormi joosti. Ühed võtsid sealt paaniliselt oma hoiuseid välja, teised aga vastuoksa tõid sinna oma viimased veeringud. Lõpmatut saginat võis näha ka seifide osakonnas. Ühed tulid ja tühjendasid oma laekad viimse raasuni, andsid võtmed ära, teised aga tulid ja toppisid oma laeka ääreni täis igasuguseid väärtasju ja pabereid. Koridoris ja trepil käis kõva hangeldamine valuuta ja kullaga, mille hinnad pööraselt kõrgele aeti. Kõik viibisid seejuures nagu palavikus, olid kahvatud ja närvilised, kartsid mingit katastroofi, rääkisid sosinal...

Oli kokku lepitud, et Espe tuleb pärast töö lõppu Hilja juurest läbi, et siis koos minna linnast välja, lõuna poolt tulevale maanteele, kus iga silmapilk oli oodata tankiväeosa ilmumist.

Suur oli aga Espe imestus, kui ta hooviväravast sisse astudes nägi kraamikoormaid. Ekspressid tassisid kitsast trepist parajasti tahvelklaverit alla, Minna aga ajas mööda hoovi kanu taga, et neid kinni püüda ja suurde pesukorvi toppida. Espe tulekut ta ei märganudki.

«Mis põrgu siin teil lahti on?» küsis Espe Hiljalt, teda ülal trepiotsal kohates.

«Ah, ma ei saagi vist kaasa tulla! Näed ise, mis siin toimub. Et see Minna ka just täna kolima pidi!»

Oli avalik saladus, et Minnal on armsam, kes vahel, kui Hiljat kodus polnud, tema juures käis. Teati ka, et see on vanakraamiga kaupleja, kelle äri asub vastu linna-apteeki ja kes ise elab suures majas mäenõlvakul, kust avaneb väljavaade üle poole linna. Minna oli otsustanud varem või hiljem sinna üle kolida, nüüd aga, kus Mihkli tagasitulek oli mõne nädala või isegi mõne päeva küsimus, polnud enam mingit mõtet viivitada. Kui Mihkel ta amelemisest teada saab, peksab ta tema vaeseomaks ja viskab üle ukse välja. Parem siis juba ise aegsasti ära kolida.

Ja nii juhtuski, et kui Hilja täna töölt koju tuli, ei tahtnud ta oma silmi uskuda: kolimine käis juba täies hoos.

Minna oli vahepeal kanad korvi jõudnud sulgeda ja tuli lõõtsutades üles. Köök ja tuba olid lagedad, polnud isegi tooli, kus hetkeks puhata. Tühjus ja kõledus ses ruumis, kus nii kaua oli elatud, haaras nagu küüntega Minnal südamest kinni. Ta oleks siit lahkuda tahtnud salaja ja kellegi nägemata, nüüd aga sündis see teiste silma all. Alt aknaist piiluti kardinate varjust, muidugi mõisteti teda hukka ja häbistati teda. Oleks keegi ometi küsinudki, miks ta nii äkki siit ära kolib ja kuhu! Aga ei, kõik vaikisid, nagu teaksid nad isegi tema kavatsustest. Ka Hiljal ei paistnud ta lahkumisest kahju olevat. Häbematu tüdruk niisugune, tal on vist isegi hea meel!

Tagatoast oli kuulda kõnekõminat. Hiljal on seal keegi võõras? Ah siis terve linna kutsub ta siia kokku lahku-

mise vaatepilti pealt vaatama! Ei, veel hullemat, ka takka aitama, et ta siit kiiremini kaoks! Sest uks avanes ja Hilja tuli oma poisiga appi viimaseid asju välja kandma.

Espe haaras nurgast madratsi ja läks sellega minema, Hilja tõi tooli ja asus seinakella maha võtma. See veel puudus!

«Te teete mind hulluks!» karjus Minna ja tahtis Hiljal tooli alt ära tõmmata. «Mis te minust tahate? Mis te mind kiusate? Ma pole teid kutsunud! Kell jäta rahule! Tahad mind veel vargaks teha!»

Ta sõnad mattusid nuuksumisse. Aeg-ajalt tõmbas ta silmade eest põlle ära, et Hiljale kõige valimatumat sõimu näkku karjuda. Mida ägedamaks Minna muutus, seda rahulikumaks jäi Hilja. Ta vaatas onunaise otsa kahetsustundega: vaeseke, ei suuda ennast valitseda! Aga see kaastundehelk Hilja silmades ajas Minna veel enam marru.

«Ah, see ongi siis su tänu! Võtsin sind oma juurde haleduse pärast, et kuhu sa üksinda ilma peale jääd. Aga nüüd näen ma, et sul pole südameraasukestki sees. Sul ükstapuha, kas mind on olemas või ei ole. Sul on isegi hea meel, et ma ära lähen. Uss oled sa, madu! Nagu terve su suguselts. Ma ei salli teid ühtegi silmaotsas! Vihkan teid kõiki! Ühed matsid ja kaltskaabakad olete kõik ja paremat elu pole te väärtki. Te jääte igavesti sellesse mülkasse, kust te pärit olete, paremaid päevi te eluilmaski näha ei saa. Seda ma ütlen teile: kõngete kord kõik nagu viimased sandid kuskil tänava ääres maas. Annate veel suud leivapalukesele, mis rikka inimese laualt teile visatakse!»

Säärast needmist ja vandumist kuuldes oli Hilja päris ehmunud. Ta läks onunaisele midagi vastu ütlema, aga keel oli otsekui suulakke kinni jäänud. Ta tundis enese tõepoolest nõia küüsis olevat, nagu ta kunagi muinasjuttudest oli lugenud, ja alles siis, kui Espe üles jooksis viimaseid asju ära viima ja talle naeratades otsa vaatas, vabanes ta oma tarretusest.

Minna jäi vait, pühkis silmad põlleotsaga kuivaks, haaras aknalaualt salli ja läks ümber pöördumata alla. Koormad olid juba kinni seotud ja hakkasid liikuma.

Hilja seisis mõttesse vajunult keset tühjaksjäänud hoovi. Oli jälle nagu lehekülg pööratud ta eluraamatus. Uus lehekülg tuli kindlasti rõõmsam ja sisukam eelmisest, aga sellegipärast oli kahju, et Minna võis nii südametu olla ja nii julmalt lahkuda. Mis ütleb Mihkel, kui ta kord tagasi tuleb?

Hilja pühkis käeseljaga silmanurka valgunud pisara ära ja läks tagasi tuppa, kus Espe seinakella kallal askeldas, et seda käima saada.

«Nüüd võime siis minna,» ütles ta toolilt maha astudes.

«Kas ongi mõtet?» küsis Hilja kõhklevalt. «Oleme niikuinii hilinenud.»

Ta oleks nüüd meeleldi üksinda toanurgas istunud ja vaikselt nutnud. Aga Espe ei jätnud teda rahule, tõmbas ta vägisi kaasa. Nad läksid alla, murdsid hoovinurgas õitsva sirelipõõsa küljest sületäie oksi ja läksid minema.

Vaevalt olid nad aguli viimaste majadeni jõudnud, kui nägid eemal maanteel suurt rahvahulka kätega vehkivat ja lilli pilduvat.

«Tulevad, tulevad!»

Tankide raske ragina sekka kuuldi pidevaid hurraa- ja elagu-hüüdeid.

Vahemaa kahe hilinenud tervitaja ja tankikolonni pea vahel vähenes kiiresti. Üleni tolmused, käiku aeglustanud soomusmasinad lähenesid roomikute lõginal mööda kiviteed, liikusid edasi tõukamisi, ajasid teekäänakul välja sinist suitsu. Juba vajus rahvamass, kes tankidele vastu oli läinud ja nüüd neid linna saatis, meie kahest noorukist mööda, tahtes neid oma vooluga tagasi viia. Hilja sai toetuda suure puutüve najale, kust ta ennast ja teisi unustades jälgis põnevalt kõiki neid tumedaks päevitunud, terveid, julgesilmalisi sõjamehi, kes vööni torniluukidest välja paistsid. Nende hoiak oli range ja distsiplineeritud, aga kui nad seal püsti seisid, üks käsi torniäärel, teine lillekuhjaga vastu rinda surutud, ei saanud nad oma rõõmu varjata.

Need kaugelt tulnud külalised oma terasmasinatega tundusid Hiljale kohe lähedastena, kodustena, teretulnud sõpradena. Neid nähes tundis kogu vastutulnud rahvas, kuidas ta enese jõud kasvab ja ta lootused kõvenevad.

«Mis sul on, laps süles või?» hüüti Hiljale selja tagant. Ümber pöördudes tundis ta ära Vardja.

Hilja oli tõepoolest kogu aeg sireleid nagu sülelast kramplikult vastu rinda hoidnud. Kuidas ta need lilled suure ärevusega enda kätte oli unustanud!

Ta jooksis viimasele tankile järele, kisas midagi vaimustatult, komandör ülal tornis pöördus ümber, sirutas käe välja, haaras lillekimbu, noogutas peaga ja viibutas käega.

«Spassibo, slavnenkaja!»

Hilja oli õnnelik, seda enam et see tankist polnud veel lilli saanud ja et selle silmad tänutundest särasid. Ennast unustades jooksis ta masinale järele. Komandör kummardus üle torni ääre, ütles midagi, kuid masin kaugenes järjest ja sõnu polnud enam kuulda.

Hilja vaatas ümberringi. Espe oli kadunud.

See oli kogu aeg masinate kõrval liikunud, uurides nende ehitust ning käiku, terase paksust, roomiku lülisid, vaatepilusid, relvade paigutust. Temas oli jälle ärganud tehnik.

Nad kohtusid uuesti alles linnas.

«Kuule, ütle mulle, mis tähendab see sõna . . .»

«Mis sõna?»

«Noh, see . . .?»

Kõik oli Hiljal veel teravalt meeles: väike nägu tankistimütsi all, punakaspruunid põsed, suured tumedad silmad, vurruudemed ülahuulel, ainult salapärane sõna «spassibo» järel oli peast nagu pühitud.

Päike oli loojunud, aga linn kihas veel inimestest. Tankide mürinat polnud küll enam kuulda, aga selle vastukaja polnud inimestest kaugeltki veel vaibunud. Hilja ja Espe olid mõlemad veel sündmustest elevil ega tundnud mingit lusti teineteisest lahku minna. Nad jalutasid kogu aja, vahetades elavalt oma päevaseid muljeid.

«Natuke veel ja ma oleksin peaaegu roomiku vahele jäänud,» ütles Hilja. «Imelik, kuidas ma võisin ennast ära unustada! Ei vaadanud, kuhu suure ähmiga jooksin. Ja komandör oli ka nii uljas tujus, oleks mind või koos sirelitega enda juurde üles tõstnud. Mis ta seal ütles, ei tea, aga ma sain siiski kõigest aru.»

«Kuidas sa siis aru said?» küsis Anatoli jahedalt.

«Silmadest. Silmad kõnelevad ju kõigile arusaadavat keelt, olgu nad mustad või sinised. Kas pole tõsi?»

«Kuidas võtta,» vastas Espe õlgu kehitades. «Ja mis need silmad siis kõnelesid?»

«Ah, sõnades on seda raske edasi öelda. Tead... Ei, mis ma sest ikka räägin... Jah, kuidas ühe silmapilgu jooksul võib nii palju... Ah ei, sa ei saaks sellest aru!»

Hilja oli ebatavaliselt rahutu, Anatoli aga seda rahulikum.

«Lõunamaalased on küll palju temperamentsemad kui meie siin põhjas!» lausus Hilja mõne hetke pärast. «Ja vist palju otsekohesemad. Me oleme ju nii kinnised. Ja tuimad...»

«Ah, igal pool on igasuguseid,» viskas Anatoli käega.

See jutt polnud talle meeltmööda. Päris naljakas, kuidas see arukas tüdruk asja ees, teist taga, järsku nii sisse on võetud. Ei tunne teist äragi.

Aga Hilja nagu kiuste ärritas teda veelgi:

«Kas pole tore, kui nahk nii pruuniks päevitub? Ja kui siis veel põskedele puna jääb... Jumalik!»

Anatoli nahk ei läinud päikese käes kunagi päris pruuniks, vaid kõige enam ainult telliskivivärviliseks.

«Imelik, kuidas naistele meeldivad tõmmud mehed. Kas või neegrid!»

«Mine sa oma jutuga!»

Tekkis vaikus. Aga siis elavnes äkki Hilja:

«Nüüd tuli meelde! Slavnenkaja! Ütle mulle, mis tähendab «slavnenkaja»?»

«Slavnenkaja? Noh nii, kenakene, armsakene... Kust sa selle sõna võtsid?»

«Maast korjasin!»

Hilja vaatas kelmikalt naeratades Anatoli otsa.

«Kas öeldi sinu kohta?»

«Kas sinu arvates mulle ei sobi? Sa pole mulle kunagi midagi selletaolist öelnud...»

Lootusetult pea kaotanud! ohkas Anatoli endamisi.

«Noh, vasta avameelselt, kas ei sobi?» käis Hilja peale.

Anatoli sattus kimbatusse ega teadnud, mis vastata.

«Vasta mulle enne, kellelt sa selle sõna kuulsid!» ütles ta viimaks.

«Mis see sulle korda läheb.»

Anatoli jäi tusaselt vait. Hilja hakkas lõbusat laulu-viisi ümisema. Kuidas see tüdruk ennast äkki võõraks, valusalt kaugeks oskab teha! Esmakordselt tundis Anatoli pöörast igatsust tema südame lähedale pääseda...

Tõtt öelda, polnud nad kumbki omavahel varem midagi säärast tundnud, mida ligilähedaltki võiks armastuseks nimetada. Sõprus, jah, aga mitte armastus. Tõsi küll, sõprusi on mitmesuguseid. Teinekord pole see muud kui varjatud armastus kahe sugupoole vahel. Väga tihti pole aga sõprus muud kui hea võimalus kellelegi kõik oma südame pealt ära rääkida, kusjuures see üldse korda ei lähe, mis teine mõtleb või räägib. Meie kahe noore inimese vahekord polnud see ega teine. See polnud ei armastusilmeline ega ka egoistlik sõprus, vaid lihtne, loomulik, tagamõttetu seltsimehelikkus, mis sunnib omakasupüüdmatult teisele appi minema, vastastikku muresid ja rõõmusid jagama, vahel ka ühiseid ohtusid, nagu see juhtus, kui nad kahekesi põrandaaluseid ajalehti laiali kandsid. Olnuks nagu hoopis kõrvaline, et üks oli juba küps noormees, teine alles tütarlapse-east välja kooruv neiu. Kunagi polnud nad paljutähendavalt teineteisele silma vaadanud või kätt pigistanud. Teise külge puutumisest ei tekkinud kiresädet ega põletavat kallistusjanu.

Aga korraga oli sellesse süütusse sõprusse tekkinud mõra, mis järjest laieneda ähvardas. Kust oli tulnud Hilja häälde see võõras toon, ta ilmesse ennenägematu tundevirvendus, kogu ta olekusse kentsakas edvistus? Ei, selle põhjuseks ei saanud olla Anatoli. Mingi võõras jõud oli ennast nende vahele ajanud.

Märkamatult olid nad jõudnud linnaäärsesse parki, nende mõisahoonete lähedusse, kuhu oli majutatud saabunud väeosa. Puude vahelt nähti vilkuvaid sõdurikogusid: mõned askeldasid masinate kallal, mõned kandsid vett, mõned puhastasid saapaid. Keegi proovis akordioni.

«Lähme tagasi!» ütles Anatoli rangelt.

Hilja jäi seisma, otsides kedagi silmadega.

«Ah, lähme!» kordas Espe kärsitult. «Mis sa asjata vahid, ega sa teda ei leia. Sa ei tunneks teda äragi.»

Hilja ei märganudki Espe erutatud tooni. Ta vastas naiivselt:

«Kindlasti tunneksin, ka tuhandete hulgast. Need silmad, see tumepruun nägu . . .»

«Neil kõigil on tumepruun nägu ja võib-olla ka tumedad silmad.»

«Siis need mustad vurruudemed . . .»

«Neid kaabib ta praegu žiletiga maha.»

«Arvad sa?»

«Aga muidugi. Näed ise, kuidas nad seal kõik ennast puhastavad ja pesevad. Mis lõbu sulle teeb seda pealt vaadata?»

Hilja andis järele, kuigi ta silmad endiselt puutüvede vahelt sõdurite poole piilusid.

Päris lapsik, mõtles Anatoli, ei häbene oma tundeid vähemalgi määral minu eest varjata. Nagu arust ära teine, ja mina ka nagu narr kõnnin kaasas ja vaatan pealt . . .

Ta hoidis Hiljast veidi eemale, heitis talle altkulmu tusase pilgu, haaras maast oksakese ja hakkas seda tükeldama. Hilja ei suvatsenud Anatoli meelehärmi üldse märgatagi, ja see vihastas teda veelgi enam.

Sel ööl ei tulnud Espel sõba silmale. Kuidas saad andestada niisugust ükskõiksust, jah, südametustki Hilja poolt enda vastu! See pole enam mingi sõprus, vaid häbematus! Mis ütleks Hilja, kui tema, Anatoli, niiviisi mõnele tüdrukule järele jookseks ja kutsuks Hiljat pealt vaatama ja imetlema, ütleme, kas või seda Virvet pangast, kellele ta vahel kitsas koridoris tee kätega eest kinni pani, et võiks tekkida väike mõnus rüselus?

Kuid sedalaadi kättemaksuplaanid ei rahuldanud ega rahustanud Anatolit. Tema südamevalu kasvas, mida enam ta järele mõtles. Ja kui kohutavalt kuum oli toas! Ta heitis eneselt teki, ajas akna pärani, otsis padjalt oma peale jahedamat kohta. Kõik asjata. Väljast hoovas sisse värske roheluse uimastavat lõhna ja suveöö igatsema panevat poolvalgust.

Kas tõesti võib armastus nii üleöö tekkida? Ei, narrus kõik, see on ainult õletuli, muud midagi, see läheb mööda, läheb mööda . . .

Tal oli häbi tunnistada, et tas eneseski oli senine seltsi-

mehelik sõprus kesta heitnud. Selle alt hakkas välja kooruma midagi armastuse taolist. Mõtle, millest sa mõtled, ikka ujub silmade ette see pagana tüdruk. Imelik, kuidas varem ei märganudki ta kergemeelt. Oleks veider, lihtsalt alandav seda õletuld tõsise näoga kustutama hakata. Küll see tüdruk oma nõrkusest ise kord aru saab. Tarvis ainult veidi oodata. Esialgu pole soovitav temaga isegi mitte ennast kokku anda.

Aga juba järgmisel päeval otsis Hilja ise Anatoli üles ja kutsus teda punaarmeelaste vabaõhuetendusele.

Anatoli keeldus.

«Alati tulid sa minuga kaasa, kui ma kutsusin. Miks sa nüüd tõrgud?»

«Pole aega.»

«Sa luiskad! See ei ole sinust ilus.»

Muidugi, see polnud ilus, aga mis sa teed? Polnud ilus seegi, et ta pahur oli ja mossitas Hiljaga, kes ta kõrval paistis olevat süütus ja avameelsus ise.

«Noh, hea küll siis, kui sa just väga tahad, lähen kaasa.»

Hilja ei pannud tähelegi, et see oli öeldud niisuguse tooniga, nagu oleks Anatoli ohvritall, keda tapale viiakse.

Vana pargi kõlakoja ümbrus kihas inimestest. Etendus käis täies hoos. Juba eemalt kostis läbi vaikse õhtu kurblik-unistav laul, milles kajasid vastu Volga veed, otsatud stepid ja kohisev taiga. Sellele järgnesid lustakad, elurõõmsad, uljad sõdurilaulud, mis olid läbi põimitud vahelevilede ja -hõisetega, siis aga tuli tants.

See oli algul rahulik ja mõõdukas, aga võttis järjest hoogu juurde, kuni muutus lõpuks pööraseks enese-lahtituiskamiseks, mis pealtvaatajaid joovastas. Anatoli nägi, kuidas tantsijad kükakil jalgu pildusid ja nii hämmastavalt kaua tiirlesid, et pealtvaatajailgi pea ringi hakkas käima, aga Hilja, vaeseke, ei ulatunud üle peade seda kõike nägema. Ta toetus käega Anatoli õlale ja tõusis kikivarvule, katsus isegi paar korda kõrgemale hüpata.

«Ah, nii ei saa sa midagi näha!» hüüdis Anatoli pahase tooniga, haaras Hiljal oma tugeva käega altpoolt istmekohta kinni ja tõstis ta enese najal üles nagu lapse.

«Noh, kas nüüd näed?»

«Jah.»

Anatoli tundis kerget, sooja keha vastu oma keha, pehmet käsivart oma kaelal, põlve läbi suvekleidi oma käe all.

«Sul on raske?»

«Ei ole. Aga sul on ehk halb?»

«Ei, mul on väga hea.»

Hilja ütles seda mingi liigutava õrnusega. Anatoli vaatas alt üles: ega ta seal oma tankisti otsi? ... Ei, siiski vist mitte, sest Hilja silmad jälgisid pinevalt seda, mis laval toimus.

Pikapeale hakkas Anatoli käsivars väsima, aga oma kallist koormast ei raatsinud ta veel loobuda. Alles etenduse lõpus pani ta selle õrnalt maha.

Hilja vaatas talle tänuga otsa. Anatoli lõi pilgu kõrvale: pole tänuväärt ...

Lavale ilmus akordionist ja tõmbas oma pillile hääled sisse. Hetk hiljem ringlesid all murul juba tantsupaarid.

«Sa ehk tahad ka tantsima minna?» küsis Anatoli, kes ise ei tantsinud. «Vaata hästi ringi, ehk leiad ta üles ...»

«Kelle?»

«Noh, tead ise.»

Hilja naeratas poolnukralt:

«Sa oled päris naljakas! Ja kui ma leiaksingi, kas siis see enam see on? ...»

Ta haaras Anatolil äkki käe alt kinni.

«Lähme minema!»

Nad kõndisid nii ligistikku, et möödaminejad pidasid neid armunuiks. Nende vahelt oli äkki nagu sein maha langenud. Anatoli tundis instinktiivselt, kuidas Hiljas oli ärganud mingi meeleline iha, mingi õrnus tema vastu, mida ta varem polnud märganud. Ei, see ei võinud ainult eilne tankist olla, vaid kõik viimased sündmused kokku, mis Hilja hinges lahti oli päästnud seni vaoshoitud jõud, hävitanud ,tas endise kainuse ja ranguse.

Anatoli vaatas vargsi Hiljale näkku, nägi sellel õnnelikku naeratust ja oli ise sellest nagu purjus.

Koduväravani jõudes vabastas Hilja ennast käevangust ja tahtis kohe lahkuda. Kuidas? Aega ju on, pole veel koitmagi hakanud.

«Ma tulen kaasa,» ütles Anatoli tasakesi, oma ärevust vaevalt maha suruda suutes. «Kuidas sa seal üksinda? . . .»

«Ei, ei!» ajas Hilja vastu. «Ega ma tonte ei karda.»

«Kardad ehk mind?»

«Ennem juba sind.»

«Mis ajast peale?»

«Ei, ei, ära tule! Ma ei luba, ma ei taha!»

Kuid juba oli Anatoli jalgvärava lahti lükanud ja ise ees hoovi astunud. Nüüd siis ometi lõpuks on nad teiste pilkude eest varjul, nüüd ei hoia teda enam miski tagasi . . .

Värav kolksatas selja taga kinni, nii et hoov vastu lajatas.

Samal hetkel tõusis seina äärest pingilt üles pikk kogu.

«Paul!» hüüatas Hilja ja jooksis vennale rõõmsalt vastu.

Anatoli jäi eemal kohmetunult seisma.

«Kes sul seal on? Ah Espe? Vaata, vaata, või sina? Tervist!»

Nad raputasid tugevasti teineteise kätt.

«Imelik,» ütles Paul, «kuidas keegi mind siin vastu võtta ei taha. Tammemägi on ära sõitnud, Rutt ära, sina hulgud ringi . . .»

«Me käisime punaarmeelaste etendusel,» vabandas Hilja. «Aga kuidas sina siis nii äkki? . . . Oled sa tõesti juba vaba?»

Ta pilk langes pingil olevale seljakotile, mida ta ise kord vennale selga oli aidanud, kui see välja saadeti.

«Ei, aga lihtsalt ei läbenud enam oodata! Aga kus siis Minna on?»

«Ta ei ela enam siin.»

«Mis ajast saadik?»

«Eile kolis ära.»

«Sa elad siis päris üksinda?»

Ta vaatas tahtmatult Espe poole.

Õnneks ei näinud hämaras keegi selle süüdlaslikku pilku ja häbelikku naeratust.

Möödub päev, teine, kolmas, neljas...

Rahvas ootab pinevil olukorra selgenemist, uue valitsuse loomist. Aga asjaosalistel pole sellega kiiret. Aega küll! Ega see ole omakaitsefondi loomine vaevalt nädal tagasi! Kus siis oli meestel tuli takus: kroonu kuldsuud kihutasid mööda maad ringi, et rahvalt raha manguda relvade muretsemiseks, sest sõda, sõda võivat üleöö puhkeda ja mis siis paljaste kätega peale hakata!

Aga nüüd? Annab ju pead murda, kuidas valitsuse istmeid tuntud tegelaste vahel nõnda ära jaotada, et endil oleks hea ja ka rahvas kohe nurisema ei hakkaks, ühe sõnaga, et hundid oleksid söönud ja lambad terved.

Isegi ajalehed pole seekord kõmumaiad. Neil pole lusti «avalikku arvamust» ärevusse ajada. Milleks erutuda? On varemgi olnud valitsuskriise ja peetud lehmakauplemisi! Kõrglainetusest tööliskonnas aga ei maksa üldse väljagi teha, küll see vaibub, küll kriis laheneb iseenesest ja elu läheb tasapisi jälle vanadesse roobastesse... Ajalehtede toimetajad mõistavad märku andmatagi, et pole kasulik saagima hakata oksa, millel ise istutakse.

Ent kui kaua mõeldakse rahva kannatust nõnda veel proovile panna?

Seni tuhandete üksikute niredena igritsenud rahulolematus on märkamatult ja kiiresti kasvanud, liitudes juba suureks, järjest paisuvaks jõeks, mis ähvardab eest ära pühkida kõik tammid.

Senine ettevaatlikkus ja tagasihoidlikkus on kadunud, vabrikuis ja tehastes peetakse miitinguid, meeleolu muutub käredamaks, ootamatult sigineb juurde uusi julgeid sõnavõtjaid, kes seni suudki pole lahti teinud.

Mida nõutum ülalpool ollakse, mida enam seal kõheldakse, seda otsustavamalt seab töölisklass sellele kõhklemisele vastu oma meelekindluse.

Kaitseseisukorra põhjal — seda kaitseseisukorda on pikendatud aastast aastasse! — keelatakse raskete karistuste ähvardusel ära kõik rahva kogunemised ja koosolekud, miitingud ja demonstratsioonid, lastakse ajutiselt sulgeda isegi kohvikud ja restoranid, kinod ja muud lõbustusasutused. Aga mis ütleb see seintele kleebitud

sõjavägede ülemjuhataja karm päevakäsk? See paberilipakas seal ei ärata vähematki aukartust. Loetakse, muiatakse, kehitatakse õlgu, minnakse edasi. Vahel lastakse lendu ka sapiseid märkusi:

«Koer haugub, endal saba jalge vahel.»

«Just nagu Seckendorfi päevil: käsin, keelan...»

«Scheeli panka sellega juba ei päästa!»

«Mis sest rämpsust lugeda!» lausub lõpuks keegi, rebib kuulutuse maha ja sammub ise kõige suurema rahuga minema.

Parteikeskus, kes sel vastutaval silmapilgul kogu rahva tulevikku juhib, on töölised kokku kutsunud suureks ülelinnaliseks koosolekuks. Kes julgeb seda takistada? Punaarmee ei lase juba iialgi korduda veresaunal, nagu seda kodanlus toime pani ametiühingute esimese kongressi puhul!

Kuid ennäe, võimud näitavad siiski veel rusikat, kuigi see on ainult peotäis sõrmi. Koosoleku eelõhtul areteerivad nad rea seltsimehi, kes osa on võtnud ettevalmistavast nõupidamisest. Koosolekuruumi tungivad järsku sisse poliitilise politsei agendid. Isikute kindlakstegemine läheb ahvikiirusega. Lipukangad, loosungid, paberid rullitakse kokku ja võetakse kaasa. Areteeritud juhitakse läve ees seisvasse kinnisesse autosse, mis ratsaeskordi saatel kohe minema kihutab. Läbi sõiduki seinte kostab öisele tänavale revolutsioonilist laulu, uljaid hüüdeid, lärmi. Kas selle vahistamisega tõesti mõeldakse rahva tõusu tõkestada? Asjatu lootus!

Kinnivõetuid süüdistatakse loata koosoleku pidamises, osavõtmises põrandaalusest organisatsioonist, riigipöörde ettevalmistamises...

Tammemäge, kes ühes teistega kinni oli sattunud, kuulas samal ööl üle vilumatu piimahabe, kes algul ei teadnud, kellega tal tegemist on. Ta hakkas kohe oma vahvust näitama, märatsema, sõimama, eluaegse sunnitööga ähvardama. Tammemägi oli väljakutsuvalt rahulik, teda ei heidutanud toored ähvardused ega pealekarjumised, ta lausus:

«Kumb meist karistust kandma hakkab, eks me seda näe juba homme. Minul on omal alal seljataga paarikümne-aastane praktika, teie aga olete alles algaja...»

«Suu pidada!»

Tammemäe kindlad sõnad mõjusid noorukisse siiski rabavalt. Oli näha, kuidas ta rahutuks ja nõutuks muutus, kuid oma ebakindlust kangesti varjata püüdes määratses ta mõnda aega veel edasi, jäi siis vait ja saatis Tammemäe tagasi kongi.

Vara hommikul viidi areteeritud üle keskvanglasse. Vangivalvurid tervitasid Tammemäge irvitades:

«Noh, kas tagasi priileiva peale? Kui kauaks? Kas väljas ei meeldinud?»

Tammemäe soovile tuldi vastu: ta pääses oma endisesse üksikkongi. Imelik: nagu polekski need kaks aastat vabaduses viibitud. Vaatad nii tuttavaid, viimse konaruseni ja täppekeseni tuttavaid seinu, trelle ülal akna ees, ümmargust luureauku ukses ... Nagu unenäos ulatatakse sulle leiba ja vesist leent. Hammustad kannikat ja tõstad lusika suule. Äkki tagasitulnud harjumuse sunnil neelad seda laket, kuigi see vastikult lõhnab. Kui palju mälestusi kerkib üles isegi nende nelja lageda seina vahelt! Loed nagu oma ammukirjutatud päevikut. Midagi pole muutunud, režiim on endine, kombed kõik peast teada. Kongisviibimine ei tundu siiski päris tõsisena, viibid pigem nagu näitelaval.

Tammemägi hakkas seinale koputama ja ühendust otsima oma naabritega teistes kongides, et neile teatada, mis väljas sünnib. Kuid mis sündis praegu väljas? Kas läks kõik nõnda, nagu oli ette nähtud? Kas tänaõhtune tuhandepäine koosolek toimub? Mis siis, kui seda nurja katsutakse ajada?

Teadmatus rõhus, aga Tammemägi andis teistesse kongidesse edasi ainult rõõmustavaid teateid. Oodatagu veel päev või paar, siis pääseme kõik välja ...

Ent ei möödunud pooit päevagi, kui Tammemägi koos oma saatuskaaslastega vabaks lasti. Hommikul oli seltsimees Neem, toetudes oma riigivolikogu-liikme õigustele ja autoriteedile nõudnud lahkuvalt siseministrilt öiste areteerimiste pärast kinnipeetavate seltsimeeste vabastamist. Esialgu ei võetud seda kuuldagi. Kui aga Neem käredama tooni võttis ja peale põrutas, et ühe tunni pärast olgu seltsimehed vabaduses või muidu

vabastab töörahvas nad ise, löi võimumees kõikuma ning andis lõpuks järele.

Oli juba päevselge, et senine kildkond ei suuda ohje enam enda käes hoida.

Seda tõendas veelgi õhtune tööliste koosolek. Hoolimata kõigist päevakäskudest ja keeldudest ning salguti ringitolgendavaist agentidest voolas õhtul enneolematul hulgal töölisi pealinna kõigist tehastest ja vabrikuist Töölisvõimla poole, kus koosolek pidi toimuma.

Saal oli rikkalikult ehitud punaste lippudega ja loosungitega. Kokkutulnud töörahvas tundis ennast siin monoliitse, võitmatu tervikuna, hiigla jõuna, kelle teha on tulevik. Kõned, mis peeti, tohutu vaimustus, millega need vastu võeti, üksmeel, millega valitsusele esitatavad nõudmised heaks kiideti, kinnitasid ja süvendasid veelgi seda võimsusetunnet.

Paul Riuhkrand, keda kiiresti arenevad sündmused pealinna olid toonud ja kes koosolekul Tammemäe kõrval istus, elas kogu oma hingega kaasa rahvahulga revolutsiooniliste tunnete tõusu, ta vihaavaldust ja vaimustust, ta pakitsevat, aga vaoshoitud tegutsemistungi. Ta tundis äkki, nagu oleks vana kord selja taga juba kokku varisenud ja ta viibiks just praegusel momendil siinsamas paigas uue ajastu sünni juures.

Kõnetooli asus seltsimees Neem. Ta rääkis suure veenmisjõuga ja heatujuliselt nagu see, kes kõik raskused on ületanud ja viimaks mäetippu jõudnud ning kelle ees äkki avanevad suurepärased päikeselised väljavaated. Tema kõne oli töötava rahva enese kaua vaikima sunnitud sisehääl, mis nüüd vabalt voolama oli pääsenud. Sai imeselgeks, et on kätte jõudnud ajalooline silmapilk, kus eesti proletariaat paneb maksma oma tahte, teostab ideaalid, mis tas on hõõgunud läbi kõige raskemate surveaegade.

Paistis, et saalis pole ainustki hinge, kes teisiti oleks võinud mõelda. Aga siiski, neid musti hingi leidus. Nad olid vargsi teiste sekka poetunud, vaga näo pähe teinud ja teistega isegi kaasa hõisanud. Kui aga kõneleja paari sõnaga puudutas eileõhtust areteerimist ning hoiatas, et vanad võimud enne lõplikku kolikambrisse heitmist võivad veel mõne sigadusega hakkama saada ja tuleb valvel

olla, hüüti äkki vahele, et koosolekul viibivad mõned nuhid.

Tõusis meelepahatorm. Vaadati otsivalt ringi ja tuntigi siin-seal ära mõned kahtlased tüübid, kes kiiresti püsti tõusid ja minema hiilisid.

«Välja politseikoerad! Maha lurjused! Püüdke kinni!» kisati läbisegi. Aga juba olid nad ajutist hämmeldust kasutades sääred teinud.

«Täna on meid siin koos tuhat,» kostis kõnetoolilt. «Homme aga on meid väljas kümme tuhat, ülehomme sada tuhat. Kes julgeb meid kinni pidada? Kes julgeb meie nõudmistele vastu seista?»

Paulile paistis, nagu kajaksid «Internatsionaali» helid nii võimsalt, et panid üle saali kõik lipukangad hõljuma.

Koosolek oli paremini õnnestunud kui võis oodata. Rahvahulkades ärganud jõutunnet, võitlusehoogu ja teadlikkust, mis nii eredalt avaldus, ei tohtinud vaibuda lasta, samuti mitte kasutamata jätta momenti, mil kodanlus oli halvatud. Otsustati juba järgmisel päeval läbi viia töörahva massilised demonstratsioonid, ja mitte ainult pealinnas, vaid ka teistes suuremates keskustes üle kogu maa. Otsekohe saadeti rida usaldusmehi teistesse linnadesse seda teatama ja meeleavaldusi ette valmistama.

Algas palavikuline töö. Midagi ei tohtinud kahe silma vahele jääda. Tuli kindlaks määrata marsruudid, kellaajad ja paigad, kus kolonnid peatuvad, korra- ja sidepidajad, luua aktivistide grupid, kes annaksid abi mahajäänumate käitiste mobiliseerimisel, tuli üleöö kokku saada orkestrid, paljundada revolutsiooniliste laulude tekste, valmistada uusi lippe ja loosungeid.

Kell üheksa hommikul hakkasid undama pealinna vabrikute ja tehaste viled. Käitiste väravaist valgusid tänavale töölised oma vanade võitluslippudega. Nende kõrval eretasid uued, äsjavalmistatud lipukangad. Juba liikus südalinna poole Krulli paljukogenud, revolutsiooniliste traditsioonidega läbiimbunud tööliskond, sinnasamasse suundusid Volta, Puupapivabrik, Luther ja teised käitised. Ainult šokolaadivabrikus tekkis töö seisma jätmisega raskusi: vabriku direktor oli oma vahelesegamisega

suutnud oma töölisi ära hirmutada. Aga kui üle linna viled hüüdma hakkasid, olid aktiivsemad seltsimehed ka siin masinad seisma pannud, lipud rulliti lahti ja töölised ühinesid teiste südalinna poole marssivate rühmadega.

Juba jõudsid esimesed kolonnid Kaarli puiesteelt Vabadusväljakule.

«Maha sõjaprovokaatorite valitsus!», «Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab Nõukogude Liiduga sõlmitud pakti!», «Tööd, leiba ja vabadust töötavale rahvale!» võis transparentidelt lugeda. Nagu paisu tagant lahtipääsenud veed tulvasid väljakule kõigist külgedest kokku pikad töölistekolonnid punaste lippude all.

Õhk oli põuaselt kuiv ja soe. Tuuline Tallinn oli seekord täiesti vaikne, ja kui lehed pärnade reas kargelt hõljuma lõid, siis hoogsast marssimisest ja lippude lehvimisest nende all.

Paistis, nagu oleksid kõrged majad ja Jaani kirik väljaku ääres ebaharilikust vaatepildist tummaks ehmunud. Kakskümmend aastat polnud siia väljaku lähedale lastud ühtki tööliste demonstratsiooni, siin oli peetud ainult sõjaväe, kaitseliidu, skautide paraade, mida vastu olid võtnud sõjaväemundrites või torukübarates isandad. Nüüd aga täitus avar väljak kümnete tuhandete tööinimestega, kes olid tulnud otse tööpingi tagant.

Kes oli suutnud selle rahvamassi nii kiiresti ja nii tohutul arvul mobiliseerida? Nii küsisid «Kultase» kohviku külastajad, kes kardinate tagant aralt välja piilusid, samuti Harju värava mäe nõlvakule ja väljaku servadele kogunenud ammulisui vahtijad. Nad imestasid, et polnud jälgegi tavalistest korravalvuritest. Nende aset täitsid nüüd teised inimesed, kes kandsid varruka ümber laiu punaseid linte.

Sõnu, mis üle peademere kaugele kajasid, polnud siin väljakul veel kunagi kuuldud:

«Nõukogude Liidu juhtide tark rahupoliitika on õigeaegselt kiskunud katte reaktsioonilise kodanluse sepitsustelt ja ulatanud vennalikult abistava käe meie maa töötavale rahvale. Võimsate Punaarmee väeosade Eestisse jõudmine on meile kindlustuseks, et võime rahulikult jät-

kata tööd oma kodudes, ja meie palavam soov on, et ka Punaarmee tunneks end siin kodusena . . .»

Sellele tervitusele järgnes tormiline käteplagin. See oli nagu lainetus, mis algas kõneleja lähedalt ja levis kiiresti üle kogu väljaku, voogates selle servadelt jälle tagasi ning tekitades keskel uue plaksutamislaine.

Nagu kangi hoobid vastu vana korra pehastunud alus-palke kostsid laused:

«Eesti senine valitsus ei ole lojaalselt täitnud Nõukogude Liidu ja Eesti vahelist vastastikuse abistamise pakti, vaid on seda jämedalt rikkunud, valmistanud ette eesti rahva sõttakiskumist Nõukogude Liidu vastu . . . Nõuame niisuguse valitsuse kujundamist, kes oleks Nõukogude Liidule täiesti sõbralik ja täidaks ausalt sõlmitud pakti.

Nõuame kõigi Nõukogude Liidule vaenulike elementide otsustavat väljajuurimist, eriti aga kaitseliidu laialisaatmist, kuna seal õhutatakse Nõukogude Liidule vaenulikku meeleolu.

Nõuame riigiaparaadi puhastamist sõjaprovokaatorite käsikuist ja kõigist Nõukogude Liidu ja Eesti vahel sõlmitud abistamise paktile vaenulikest ollustest . . .

Töötavate hulkade võitlus parema olukorra eest on ainult siis mõjuv, kui seda võitlust juhib tööliste poliitiline partei. Seepärast tuleb lubada töölistele oma partei asutamist.

Tuleb lubada töölisajakirjanduse väljaandmist, kaotada tööliste koosolekute politseis registreerimise sundus, lõpetada koosolekute kontrollimine politsei poolt ja kindlustada täielik sõna-, mõtte-, trüki-, koosolekute- ja ühinemisvabadus.

Nõuame töölisliikumise tagakiusamise lõpetamist, üldist amnestiat töörahva huvide eest võidelnud poliitilistele vangidele ja neile kõigi kodanikuõiguste tagasiandmist, töölisliikumise tegelaste väljasaatmise otsuste tühistamist, suletud töölisorganisatsioonide tegevuse uuestiavamist ja politseiasutuste poolt ellukutsutud «töölisorganisatsioonide» tegevuse likvideerimist.

Nõuame tööliste vallandamise lõpetamist ja tööiutele töö muretsemist, tööpalga tõstmist vastavalt elukallidusele . . .»

Iga lause lõpus lõi kõneleja väikese lipukesega õhku nagu oma sõnade kinnituseks.

Kes pooldab neid nõudmisi?

Tõusis õhku terve kätemets.

Hinge kinni pidades kuulati Punaarmee esindaja tervitust. Puhkes määratu ovatsioon: igaüks teadis, kui palju rahvas võlgneb Punaarmee osade kohalviibimisele.

Töölisnoored olid rahva hulgas laulutekste levitanud, ja niipea kui alustati «Nüüd üles, keda needus rõhub», laulsid kõik vaimustatult kaasa. Tundus, nagu ei kajaks laulule vastu üksnes kõrgete hoonete seinad, vaid ka pea kohal sinetav taevavõlv, ja nagu lööksid värisema kõigi puude lehed kuni üles Harju värava mäe iidsete pärnadeni...

Juba hakkas tiheda rahvamassi keskelt väljapoole tungima rühm töölisi oma lippe ja loosungeid kõrgemale tõstes, sellele järgnesid teised rühmad, kuni viimaks kogu väljakutäis rahvast hargnes tohutu pikaks rongkäiguks, mille pea ulatus üles Toompeale. Läkitades seal mahahüüdeid vanale valitsusele, liikus rongkäik edasi Pika jala poole, sealt kitsast käiku mööda alla Pikale tänavale, kus hõisates ja käsi viibutades tervitati seltsimees Ždanovit, kes Nõukogude Liidu saatkonna maja rõdule oli ilmunud.

Kui vabadusepalang hinges kõik käärima ja keema on pannud, siis ei suuda keegi enam pidada hõiskamist, naeru ega rõõmupisaraid, vallatut tuju ega lauluhoogu. Tänavad tundusid liiga kitsastena, seda enam et inimesed neid tihedalt palistasid. Paljusid neist kiskus rongkäik oma hoogsa edasiliikumisega kaasa. Nooremad ei püsinud kuidagi paigal, aga vanadki ei saanud ükskõikseks jääda.

«Võeh taevake, kuhu nüüd?» küsis hooviväravast väljatulnud eideke peas rätikut kohendades.

«Pätsile serenaadi tegema.»

«Mis asja?»

«Lähme laulupeole. Tule kaasa, mammi!»

«Teid isegi palju. Panete nõnda vanamehel kõrvad lukku.»

«Lukkus nad ongi. Müristame nad lahti.»

«Noh, hea küll. Mulgi oma laul juurde lisada...»

Ta liitus rongkäiguga ja hakkas naabrile kohe oma hädasid jutustama.

«Täna laulame aga meie kõigi ühislaulu,» vastas naaber. «Näe, sõnad on siin.» Ja ta pistis laulutekstid eide pihku.

Kadrioru lossi esine kubises juba etterutanud rahvast. Kuni rongkäik ühte kogunes, läks delegatsioon presidendile esitama rahva poolt üksmeelselt vastuvõetud nõudmisi.

Võimukandjale see tülitamine ei meeldinud, ta kuulas laokil mõtetega pealt, mis räägiti, ja andis põiklevaid vastuseid. Talt nõutakse ju võimatut! Ta on kohustatud seadustest kinni pidama, ta on ametivande andnud. Amnestiat poliitilistele vangidele? Põhimõtteliselt pole ta selle vastu kunagi olnud. Esitatagu armuandmispalve, vastav komisjon võib alati asja läbi vaadata ...

Rahvas ootas väljas ja muutus iga minutiga rahutumaks.

«Tähelepanu, tähelepanu!» kostis häälekõvendajast. «Seltsimehed, kannatust! Varsti kuuleme, mis meie nõudmistele vastatakse. Delegatsioon peaks iga silmapilk välja tulema.»

Kui aga asi ikka veel venis, tõusis kärsitus uuesti. Teadagi, mis vastuse president annab. Vaat kui ta delegatsiooni veel kinni ei lase panna. Pole mõtet siin nõnda konutada.

Viimaks avanes ülal lahtise rõdu uks ja nähtavale ilmus paljaspäine vanamees mossis näoga. Ta selja taha jäi seisma kaitsevärvi mundris kindral, seesama, kes neli päeva tagasi karmilt ähvardades ära oli keelanud kõik rahva kogunemised ja demonstratsioonid.

«Kaaskodanikud!» hüüdis president, haarates kätega rõdu äärest kinni ja heites pilgu üle peademere. Rahva sumin vaibus, aga punased lipud, kuigi ses tuuletuses longus, ärritasid siiski hüüdjat. Ta jäi hetkeks vait.

«Kaaskodanikud!» kordas ta. «Et mitte aega raisata, oleks otstarbekohane, kui keegi sealt alt teie hulgast ütleks, mis te minult õige tahate, et ma võiksin teile kohe vastata. Sedasi saaksime vastastikuse mõtteavalidusega niisuguse meeleolu luua, mis meid rahuldab.»

Kõrgendatud ooteärevuses rahvale mõjus see kui põlguseavaldus, kui solvamine, kui väljakutse.

Alt hüüti vastu:

«Siin pole tegemist teile meeleolu loomisega, vaid töörahva selgete nõudmistega. Delegatsioon on nad teile esitanud. Ootame teie vastust. Ja see on kõik.»

Sellele lisandus siit ja sealt vahelehüüdeid, mis olid kaugel aupaklikkusest, millega diktaator oli harjunud. Ta tegi, nagu poleks ta neid märkusi kuulnud, ja katsus poolehoidu võita kaastundmuse äratamisega:

«Kaaskodanikud! Teie ees seisab vana inimene, kes neljakümne aasta jooksul on võidelnud eesti rahva huvide eest...»

See aga oli nagu õli tulle valamine.

«Kaukameeste huvide eest!» kostis alt.

«Välismaa kapitalistide huvide eest meie maal!»

«Mitte tööliste huvide eest!»

Presidendi tasakaal lõi kõikuma:

«Kui te seal all arvate, et töölised ei kuulu meie rahva hulka, siis eksite väga. Mina ei ole kunagi vahet teinud rahva üksikute kihtide vahel.»

Nüüd hakkas vahelehüüdeid tihedamini tulema.

«Advokaadivigureid pole meil vaja!»

«Ärge seal sogage selget vett!»

«Küllalt targutamisest! Vastake ainult meie nõudmistele. Muu jutt jätke endale.»

«Ärge põigelge! Vastust! Vastust!»

Häältekõmin kasvas järjest kõvemaks.

«Kui te arvate, et mina jõuan teist üle karjuda, siis eksite väga!» kostis ülevalt.

Rahva pahameelt, mis järjest tõusis, polnud kerge vaigistada. Üks rongkäigu juhtidest tõstis käe üles ja pöördus rõdu poole:

«Me ei soovi teilt mingit kõnet. Vastake ainult meie nõudmistele ei või jaa. Muud midagi.»

«Sedasi mina teile ei vasta. Parem, kui lõpetame.»

President heitis korraks abiotsiva pilgu kindrali poole, see noogutas peaga ja nad lahkusid mõlemad rõdult.

«Säh sulle vastus! Seda me talle ei kingi!»

«Mis siin tühjade kätega enam vahtida! Politseilt relvad üle võtta, muud midagi!»

«Poliitvangid vabaks!»

Üks juhtidest katsus rahvast rahustada:

«Kui seni nii palju resolutsioone paberile on jäänud, siis teadke, et need otsused, mis täna töörahva miitingul vastu võeti, teostatakse viimseni. Kakskümmend aastat on tööline selga küürutanud, nüüd mitte enam. Sellele tuleb jäädavalt lõpp.»

«Mis siin enam rääkida! Tegutseda!» hüüdis keegi vahele.

«Lipp lossilt maha!» kisas teine.

«Lipp maha!» kordus kohe sajast suust.

«Seltsimehed, mitte närve kaotada!» hüüti valjuhääldajast. «Saame aru teie tunnetest, aga nüüd peame ennast talitsema.»

Teatati, et rongkäik läheb tagasi Vabadusväljakule. Osa rahvast hakkaski liikuma, kuid teine osa jäi lossi ette ja nõudis kategooriliselt vangide kohest vabastamist.

«Kes sul neid siin vabastama hakkab!»

«Noh, siis vabastame ise!»

«Vabastame ise! Lähme, vabastame ise!» hüüdis rahvas.

Revolutsiooniline tuhin ähvardas juba stiihiliseks muutuda.

Vahepeal oli organiseeriva keskusega ühendusse astutud. Sealt ruttas kohale Tammemägi. Ta tegi kõik, et väljaastumised ei toimuks anarhiliselt. Kui rahvas tahab ise vange vabastada, siis sündigu see, kuid organiseeritult, plaanikindlalt, läbimõeldult.

Rongkäigu keskvangla ette jõudes seisis seal juba ees Punaarmee tank, et ära hoida võimalikke arusaamatusi. Väike grupp seltsimehi koos Tammemäe ja mõne punaarmeelasest komandöriga pääsesid ilma suurema vaevata vanglahoonesse.

Vanglaülem, nähes enda ees Tammemäge, kes alles eile siin kongis oli viibinud, tegi suured silmad ja katsus naljatada. Aga polnud siin koht ega aeg naljategemiseks.

Oma valvealuseid kongidest välja tuues ei irvitanud ka vangivalvurid seekord Tammemäge nähes. Rabavalt ruttu oli asi võtnud teise pöörde.

Vabastatud vangid võeti väljas vastu kaelustustega, hõisetega, rõõmupisaratega, nad külvati üle lilledega. Tund hiljem seisid nad ülal Toompea lossi rõdul rahva ees.

Lossi vahtkonnalt olid relvad võetud ja värava ees seisid juba töölistest valvurid punase lindiga varruka ümber. Lossi hoovi aga toodi aktivistide gruppide poolt vahetpidamata relvi ülevõetud politseiasutustest, sõjaväeüksustest, arsenalist. Siinsamas jagati nad välja äsja-organiseeritud Rahva Omakaitse meestele.

Õhtul hilja teatati raadiost uue rahvavalitsuse moodustamisest.

Kodanlik võimuvalitsus oli langenud nagu mädanenud õun puuladvast esimesel tuule puudutusel.

KOLMEKÜMNE NELJAS PEATÜKK

Saanud tarvilikud juhendid, kihutas Paul Riuhkrand varsti pärast koosolekut Töölisvõimlas pealinnast oma kodulinna.

Suveöö oli nii valge, et autotulesid polnud tarvis süüdatagi. Paul avas akna, et tuuleõhk ta kuumavale ihule pisut jahutust tooks.

Mõne tunni jooksul mobiliseerida ja tänavale tuua kogu linna tööliskond — see polnud kerge ülesanne, kuigi töölised küllaldaselt ette olid valmistatud ja juhtivad seltsimehed kohapeal keskusest ainult märguannet ootasid. Tuli ennast viimseni kokku võtta, et midagi selletaolist ei juhtuks nagu kevadel tolle ajalehepakiga. Kui ma ka nüüd oma ülesandega toime ei tule, mõtles Paul, siis pole ma tõesti väärt parteilase nime kandma.

Vinetavale taevaservale oli juba kerkinud punane päikeseketas. Pikalt üle tee venisid telefonipostide ja üksikute puude varjud. Tiibu väristavad lõokesed näisid õhus ühel kohal rippuvat, nende lõõritus kostis ainult hetkeks läbi akna ja sumbus siis mootori ühetoonilisse mürinasse.

Paul võttis taskust märkmiku, et sinna sisse kanda kõik, mis tal tänase päeva jooksul teha tuleb. Siis luges

ta veel kord üle õhtuse koosoleku otsused. Neis polnud midagi üle pakutud ega vähem nõutud kui just tarvis. Nõudmised olid niisugused, et pidid kogu tööliskonnas, nii linnas kui maal, leidma üksmeelset poolehoidu. Kahtlemata tekitasid nad otsekohe usalduse juhtiva keskuse vastu ning jootsid lahutamatult ühte partei ja töötava rahva. Nad eeldasid põhjalikku, otse teaduslikult täpset kaalutlemist ja kõigi seniste kogemuste arvestamist. Ka revolutsioonilise väljaastumise moment ise oli valitud nõnda, et selle tagajärgedes kahtlust ei tohtinud tekkida. Paul oli uhke oma partei targale poliitikale.

Üks kilomeetripost järgnes teisele. Nüüd pidi varsti tulema harutee, kust võis Metsakuru poole käänata... Paulile meenus kohe Ruti kiri põuetaskus.

Selle oli ta saanud enne oma sundasupaigast põgenemist. Ta hakkas seda uuesti lugema. Iga kirjatäht selles oli meelikõitev. Iga lause õhutas kokkusaamise-igatsust. Suvised päevad ja ööd olid nii ahvatlevad, ees ootasid kogu hinge haaravad sündmused, aga Rutt viibis nagu teises maailma otsas. Pärast eksameid oli ta läinud Kuressaare mudaravilasse suvepraktikale ja sealt arvas ta tagasi tulla võivat alles juuli esimesel poolel.

Kirjas polnud reakestki tollest viimasest kohtumisest, kus Rutt ennast oli näidanud nii imelikult jahedana ja isemeelsena! Miks ta sellest nii visalt vaikis? Kas ta siis ei aima, kuidas see teadmatus mind piinab? Olen talle sellest kirjutanud, aga mitte sõnakestki vastuseks! Kuid pole praegu aeg seda mõistatust lahendama hakata. Ees on hoopis tähtsamad asjad!

Paul pani kirja tagasi tasku, ning kui tuli Metsakuru poole viiv tee, süütas ta ainult uue sigareti.

Kodulinna piirile jõudes nägi Paul hoiatavat silti: «Tee suletud!»

«Laske aga edasi!» ütles ta autojuhile. «Küll läbi pääseme!»

Sel linna viival teel käis asfalteerimine juba täies hoos. Paljastatud ülakehaga mehed, suured labakud käes, ajasid roopidega laiali suitsvat asfaltbetooni, kuna tagapool suur rull edasi-tagasi sõites hõõguvat massi kinni vajutas.

Paul väljus autost. Ta leidis eest tuttavaid seltsimehi:

tänavasillutajate artellis töötas rühm endisi poliitvange, kes Pauli tulekut pikisilmi olid oodanud. Teda nähes jätsid nad töö kohe seisma.

«Jõudu, seltsimehed!» hüüdis Paul eemalt. «Mis te siin nõnda higistate?»

«Vaata, vaata suurhärrat! Või laseb tõllas ringi! Kas tulipalavat asfalti ei kardagi?»

«Laske läbi, siis kuulete ka tulipalavaid uudiseid!»

«Lao need kohe välja!»

«Minu jutt on lühike: pintsakud selga ja otseteed Töölismajja! Pole siin enam vahtimist ega ajaviitmist!»

«Aga asfalt?»

«Mis asfalt veel, kui on revolutsioon! Revolutsioon, seltsimehed!»

Paari sõnaga oli asi kõigile selgeks tehtud, auto võttis peale nii palju seltsimehi kui mahtus ja nii sõideti hurraa-tujus Töölismaja ette.

Pool tundi hiljem olid siin koos kõik juhtivamad seltsimehed. Peeti aru ja töötati kiiresti välja demonstratsiooni üksikasjaline plaan ning jaotati ära ülesanded. Kes läksid tehastesse ja vabrikuisse, kes muretsema punast riiet ja muud tarvilikku materjali, kes jäid juhatama lippude ja loosungite valmistamist. Ühed tulid, teised läksid, kogu maja oli erakordselt elevil ja täis sagimist.

Mõni tund hiljem kihas Töölismaja esine inimestest. Otse töö juurest tulles polnud kellelgi mahti ennast pidulikumalt riietada. Juba välimuselt võis siin kergesti eraldada parkainest lõhnavaid nahkpõlledes nahatöölisi ehitustöölistest, kes kandsid lubjaga määrdunud tunkesid, või metallitöölistest, kel olid käed ja näod veel tahmased.

Telefoniline teade pealinna tööliste haruldaselt võimsast demonstratsioonist, mis praegu suurejooneliselt veel jätkus, tõstis kõikide tuju. Lipudki eretasid täna nii rõõmsavärviliselt, nagu tahaksid nad hõisata rõõmust, et on võinud üle pika aja jälle lagedale ilmuda.

Kahe orkestri saatel hakkas rivistunud töövägi südalinna poole liikuma. Päike oli sel hetkel nii kõrgele taevalakke tõusnud kui ta siin maal üldse tõusta suutis, peletades rongkäigu ümbert minema kõik varjud.

Rahvahulk käis marsisammu nii kindlalt, nagu oleks ta seda juba ammu kokku harjutanud. Kodanik, kes tänavanurgal seistes lipukirju ja loosungeid luges, ei suutnud oma silmi uskuda. Taevake, mis siis nüüd lahti on, kuhu minnakse, mida kavatsetakse ette võtta? Näe, juba suletakse kaupluste uksi, tõmmatakse raudpõõnadki neist risti üle, luugid lastakse ribinal vaateakende ette. Tuleb rüüstamine või mis?

Raekoja väljak kujuneb kiiresti peademereks, kust lipuvardad ja -kangad mastide ja purjedena kõrgemale tõusevad.

«Kakskümmend aastat,» kostab sealt punasega üle tõmmatud veoautost moodustatud poodiumilt vana revolutsionääri hääl, «kakskümmend aastat on kodanlus tööliste kukil istunud, tööliste juhte elusalt vanglamüüride vahele matnud, neid veel metsikumalt kui tsaariajal piinanud ja tapnud . . .»

Kõneleja esinemises on suure revolutsiooniaasta paatost, ta hääles on kuulda lippude laksumist kõvas tormis. Ta äratab viha ja vaimustust, õhutab suure rahvamassi hõõguvaid tundeid kõrgeks leegiks. Vähe veel ning ta suudaks sel silmapilgul kogu selle rahvahulga enese järel viia kes-teab milliseid kindlusi ründama.

Järgneb terve rida sõnavõtjaid, mehi ja naisi, vanu ja noori. Igaühel on midagi erutavat ja äratavat rahvale ütelda, kõik kõnelevad nii suure sisemise tulega, et rahvas tunneb, nagu kajaks seal tema enda hääl. Tund on tulnud ennast vabastada senistest kütketest ja vastu minna uuele, päikesepaistelisemale elule. Me ei taha olla ega ole enam tööloomad, kes peavad eluaeg rasket iket tassima. Tund on tulnud lõpp teha ekspluateerimisele, ülekohtule, tööpuudusele, viletsusele, õiglusetusele! Kõnelejate vaimustavad sõnad paisutavad rahvahulga lootusi ja paistab, et miski ei suuda enam takistada ta purjetamist uute randade poole.

Sõna saab doktor Milistver.

Kes ei tunneks seda vastutulelikku arsti? Vaevalt ilmub nähtavale ta kahupea, kui teda igalt poolt palavalt tervitatakse. Ta on niigi ülierutatud, rahva suur tähelepanu aga liigutab teda sel määral, et tal juba esimesed sõnad kipuvad kurku kinni jääma. Ent kui palju oleks tal sel

hetkel ütelda! Kuidas ta sooviks kogu seda rahvahulka oma embusse võtta ja kõigile nakatada oma ääretut vaimustust selle üle, et viimaks ometi on saabunud silmapilk, kus teostuvad ammused unistused! Kuidas tahaks ta mõista anda, et tema enese süda tuksub ühes rütmis rahva omaga ja et ta annab kõik oma jõu uue, tervema, õiglasema ühiskonna loomisele.

Kõik tema sees keeb nii tormiliselt, et sõnad kipuvad vägisi üksteise otsa jooksma, laused aga tahavad muutuda katkendlikuks ja konarlikuks.

Rahvas tunneb vaistuliselt tema suurt sisemist põlemist, annab andeks ta kidakeelsuse, elab talle liigutatult kaasa ja avaldab talle oma poolehoidu rohkem kui ta ise arvab seda pälvinud olevat.

Tema kõne ajal katsub läbi tiheda rahvamassi enesele teed rajada suur, laiaõlgne mees, kelle kannul liikuv väike kirjus kleidis tütarlaps paistab pisikese sõudepaadikesena suure laeva kiiluvees.

Tihedast rahvamassist läbi pääseda pole nii lihtne. Trügijate üle pahandatakse, tusane mees ei hooli millestki, tüdruk tema selja taga aga osutab pakile, mida ta kaasas kannab, ja seletab, et nad peavad selle miitingu korraldajatele edasi andma.

Viimaks on nad päral. Oma tagasijõudnud onu nähes on Paul väga rõõmus ja õnnitleb teda kõigest südamest, aga Mihkel on surmtõsise, keskendatud näoga. Tal on üks soov — rääkida rahvale.

Saare Mihkli ootamatu ilmumine poodiumile on tema endistele töökaaslastelegi rõõmsaks üllatuseks. Nad tervitavad teda tiheda käteplaginaga ja jäävad kuulama, kuidas ta oma lihtsate, aga tüsedate sõnadega armu ei anna valitsusele ega kapitalistidele ja oma viha välja valab kogu kodanlusele. Kui tema raev alaneb, koorib ta riide seest välja lipu, tõstab selle üles ja küsib, kas keegi seda tunneb. Rahvas vaikib.

Muidugi, vähe on järel neid, kes seda lippu kord kandsid, ütleb ta, aga näete, lipp ise elab edasi. Ta on lehvinud viiendal aastal ja suures Oktoobrirevolutsioonis. Hiljem on nuhid ja politsei püüdnud teda puruks rebida ja jalge alla tallata, aga nende räpased käed pole temani ulatunud. Ligi kaks aastakümmet on teda varjul hoitud.

Täna aga on käes see päev, kus ta jälle üle linna lehvima hakkab.

Sel nii üleval silmapilgul jääb Hilja põksuva südamega ootama kõrgemaid, pidulikumaid sõnu, aga juba on Mihkel lõpetanud ja ruttab lipuga raekotta. Hilja ei raatsi sest kallist varandusest maha jääda.

Vahepeal saab sõna Paul. Ta piirdub sellega, et esitab rahvale pealinna tööliskonna poolt vastuvõetud otsused. Need leiavad ka siin vaimustatud heakskiitmist.

Mihkel oli vahepeal lipukanga varda külge kinnitanud ja riputas selle raekoja torniaugust lehvima. Kohe tekkis all väljakul võimas käteplagin, nagu oleksid sealt korraga tuhanded tuvid lendu tõusnud.

Nagu organism, mis nii kergesti oma elu ei taha jätta, ei tahtnud ka rahvamass pärast miitingut koost lahkuda. Suunduti kurikuulsa linnaäärse kruusaaugu juurde, et mälestada langenud valge terrori ohvreid, sealt mindi edasi külastama punaarmeelaste laagrit, kus lauldi, tantsiti ja sõprust sõlmiti.

Suur, ehtne rahva pidupäev valitses täna kogu linnas.

Veel hilja õhtul liikus tänavail tihedasti inimesi. Siin ja seal jäädi salkades seisma ja elavalt vestlema. Iga hetk oli oodata raadioteadet uue valitsuse kujundamisest ja selle koosseisust. Tundus, nagu õhetaks sel ööl kogu linn ja taevas tema kohal, nagu säraksid inimeste näod rõõmsast ootusest.

«Põhjanaelast» mööda minnes tuli Paulile meelde, et ta pole eilsest saadik iva hamba alla saanud. Ta astus sisse. Kohvik oli täis inimesi ja sumises nagu mesipuu.

Mööda minnes nägi ta Kitsede abielupaari Ferdinand Vinnali ja mõne teisega sõbralikult ühes lauas istuvat.

«Punane kindral valmis, mis?» kuulis ta selja tagant Vinnali häält. «Sõjaväes ei jõudnud kaugemale kapralist. Aga nüüd, vaadake ette, lööb meid kõiki veel mättasse!»

Paul istus Rautami lauda, kus käis äge mõttevahetus päevasündmuste kohta. Rautam polnud millegagi rahul, ei demonstratsiooni korraldamisega ega uue valitsusega. Miitingul vastuvõetud otsused olid talle liiga tagasihoidlikud, neile saavat iga kodanlane alla kirjutada. Ja mida oodati, et politseilt, sõjaväelt, kaitselii-

dult relvi ära ei võetud? Miks ei vallutatud kohe tähtsamad strateegilised punktid? Miks ei kuulutatud välja nõukogude võim? Mis revolutsioon see niisugune on, pole ainustki ohvrit! Karsoss, muud midagi!

Paul ei talunud seda juttu, vaid lõi kohe vahele. Revolutsioon pole mingi tornaado, ütles ta, mis ühe tunniga kõik pea peale pöörab. Praegust pööret ei juhi mingid tuisupead, iga samm on targalt kaalutud, huupitormamine ilma seljatagust kindlustamata tähendaks puhast kaotust. Oodatagu ainult natuke, kuni töörahvas end organiseerib.

Tundes end olevat võitluspostil, kus ta peab õigeid seisukohti viimseni kaitsma, vaidles ta ägedalt ega hoolinud Rautami teravast keelest.

Kohvikust väljudes meenus talle, et Tammemägi oli varem juba Rautamisse mõnesuguse skepsisega suhtunud. Tal oli õigus: Rautamist võis tõesti välja kooruda kahjulik ülepakkuja.

Kodu poole minnes kohtus Paul Tammemäe ja doktor Milistveriga. Tammemägi oli äsja pealinnast saabunud ja Töölismajas juba kuulnud, kuidas sündmused siin linnas olid arenenud. Paul kutsus mõlemaid endaga kaasa, seda enam et nüüd on ka Mihkel tagasi tulnud ja tal oleks hea meel, kui ta oma vana sõpra üle kaua aja jälle näha saab.

«Ma vahest eksitan teid?» küsis Milistver. «Tahate ehk isekeskis olla?»

Tal endal polnud midagi selle vastu, et pärast sündmusterikast päeva seda õhtut teiste seltsis mööda saata.

Jällenägemisrõõm oli muidugi suur. Mihkel kaelustas kõiki kolme tulijat järgemööda nii tugevasti, et oleks neil või hinge seest välja pigistanud.

«Kuule, vanapoiss,» naljatas Tammemägi, kui oli Mihkli suust viinalehka haistnud, «sul on endised kombed ikka veel küljes. Nuusutan ja nuusutan, aga aru ei saa, kas on ikka Mihkel või «lepiku liisu»!»

«Aga tänane päev? ... Kui ka nüüd ei tohi tilgakest võtta, siis ma ei tea enam ...»

Mihkel käskis Hiljal lauale tuua kõik, mis tal iganes leidub. See jäi küsivalt Mihkli otsa vaatama. Kodus polnud neil ju suurt midagi.

«Noh, lase siis pannile kas või mõni muna. Viina mul on.»

Aga mune polnud: ühes Minna kanadega olid ka munad läinud. Hilja ei julgenud seda onule üteldagi, vaid läks alla, et tagaukse kaudu poest tuua.

Kuni ta köögis rahmeldas, asusid teised ühisel nõul lauda katma. Paul otsis välja taldrikud ja klaasid, Mihkel lõikas leiba lahti, Tammemägi nüsis vorsti. Ainult Milistver seisis kõrval ega osanud midagi ette võtta.

«Mis sina, pursui, siis pealt vaatad!» ütles Tammemägi. «Pane ka käed külge. Ära riku poissmeeste meeleolu! Või on sind su kaks perenaist nõnda ära hellitanud, et ei taha enam lillegi liigutada?»

«Kaks perenaist?» vastas Milistver. «Kaks perenaist ühes majas, ah see on hullem kui poleks ühtegi!»

«Seda parem, siis pead ju asja tundma! Säh pudel ja siin on korgits.»

Milistver pusis tükk aega pudeli kallal, kork pudenes tükkideks.

«Näh, isegi sellega ei tule sa toime! Anna siia!» narris Tammemägi teda heatahtlikult.

Kui lauas päevaste sündmuste muljeid juba küllalt oli vahetatud, hüüdis Milistver:

«Imelik asi! Uskuge mind või ärge uskuge, aga täna tundsid kõik mu haiged end hoopis tervemad olevat! Üks raske reumaatik viskas isegi kargud minema!»

«See pole midagi,» tähendas Mihkel. «Juhtub imelikumatki . . .»

Ta peatus, viskas pitsi viina, äigas käega üle pea ja jätkas:

«Juhtub nimelt niisugune lugu, et tuleb mees kaugelt koju ja mis ta näeb? Naine on ära jooksnud. Mehel kargab hing täis, ta lööks või terve ilma maha. Aga siis läheb ta miitingule, ja mis te arvate? Kõik on nagu peoga pühitud! Halvast tujust mitte jälgegi! Ja ega see südamevalu naljaasi polegi, see närib vahel hullemini kui reuma . . .»

Mihkel oli kuue maha ajanud ja särgivarrukad üles koorinud. Tal oli tõesti enneolematult hea tuju.

Tammemägi võitles väsimusega: viimaste päevade rabelused ja magamata ööd andsid end tunda. Pauli

juttu kuulates vaatas ta temale isaliku hellusega otsa ja mõtles, kui noor, reibas ja vastupidav ta veel on, aga samas ka küllalt arukas. Tänase meeleavalduse korda-mineku üle oli Paul väga õnnelik, aga samas ei unustanud ta ära ka kohustusi: homme seisid ees uued rahvakogunemised ja juba ta arutas, kuidas neid paremini korraldada.

Milistver ei püsinud rahulikult paigal. Ta kõndis mööda tuba, seletas midagi väga erutatult Mihklile, siis peatus Pauli ees ja hakkas teda noomima: kuidas võib praegu nii kainelt arutada! Homne päev? Mis sellest nõnda muretseda? Kes täna rahva vaimustust nägi, ta tohutut jõudu tundis, mis muret saab sel olla homse pärast!

«Vaimustusega üksi ei jõua kaugele, seltsimees Milistver!» ütles Paul elutargalt.

«Ära unusta, lahingud seisavad meil alles ees,» lisas Tammemägi.

«Mis pagana lahingud pärast tänast päeva?»

«Aga just pärast tänast päeva! Või arvad sa, et vaenlasel on relvad juba maha pandud?»

«Kes seda vaenlast enam kardab!» lõi Mihkel sekka. «Katsugu ta kord oma nina näidata!»

«Karta pole tarviski, aga tuleb löögivalmis olla!» tähendas Paul, vaadates ise Tammemäe otsa, et tema pilgust kinnitust saada.

Mihkel läks pudelist kallama, see oli aga tühi.

«Minna! Minna!» hõikas ta kõvasti teise tuppa ja jahmatas äkki. «Ah, jälle see neetud kodukäija!» pomises ta endamisi rusikat pigistades. «Hilja! Hilja!» hõikas ta uuesti.

Kutsutu tuli kõrvaltoast.

«Kuule sina, tirts, mine jookse õige keldrisse ja too meile paar pudelit sõstraveini! Ja otsi midagi veel lauale!»

«Pole tarvis,» vaidlesid külalised vastu. «Aitab juba.»

«Minu ja Pauli tagasitulekut me pole ju üldse veel pühitsenud. Kui on pidu, siis olgu pidu! Teate, see vein ... Mullu suvel sai ise tehtud ... Pole veel proovidagi saanud ...»

Möödus veidi aega, Hilja tuli tagasi ja sosistas onule midagi kõrva sisse.

«Kuidas ei ole?» hüüdis Mihkel kõvasti.

«Kelder on kõik tühi. Minna viis kõik kaasa.»

«Kuradi kratt! Et susi teda...» pigistas ta hammaste vahelt.

Aga varsti sai ta enesest jagu ja lõi käega:

«Pole tarvis! Pangu ise kõik nahka!»

Hiljat oli ka lauda kutsutud, aga ta keeldus. Teises toas oli ta akna pärani ajanud ja nüüd hingas ta sügavalt sisse värsket õhku. Valge ja soe pööripäeva öö meelitas vägisi välja... Ta ei suutnud vastu panna ja juba kääksus hoovivärav, juba lippas ta mööda tänavaid...

Ta peatus Anatoli akna all, mis oli avatud. Süda peksis armutult vastu roideid. Kas seda pekslemist tõesti üles tuppa ära ei kuulda?

«Anatoli! A-na-to-li!»

Ei mingit vastust. Hilja avas eesukse, jooksis trepist üles, koputas. Paha poiss, ikka on ta kodunt ära! Kus ta hulgub? Kui ta mind vähegi salliks, ütleks ta süda, kus ma olen ja mida tunnen.

Meelekibedus, igatsus ja häbi südames, kõndis Hilja norgus päi tagasi kodu poole.

Äkki hõigati teda üle tänava: see oli tema, tema!

«Käisin teil...» ütles Anatoli. «Tahtsin sind välja kutsuda... Aga teil oli seal vist väike oleng... Ei tahtnud segada... Milline päev täna!... Nii palju sündmusi... Ja see öö... Justkui põletab teine...»

Anatoli tõukas sõnu välja hingeldades, kohmakalt ja nii naljakalt, et Hilja tahtmatult naeratas. Aga see naeratus jäigi ta näole, ning kui Anatoli vargsi talle otsa vaatas, arvas ta sellest välja lugeda võivat suurt õrnust ja õnnetunnet. Ja ta ise oli õnnelik.

KOLMEKÜMNE VIIES PEATÜKK

Juba esimesed sammud, mis uus valitsus astus, äratasid töötavas rahvas lootust, et tema poolt ülesseatud nõudmisi täitma hakatakse. Oli otsustatud likvideerida kaitseliit ja isamaaliit. Riigiaparaadist hakati välja roo-

kima reaktsioonilist elementi. Amnesteeriti poliitilised vangid. Kõrvaldati kõik takistused tööliste ametiühingute arenemisteel. Sõjaväes loodi sõdurite komiteed ja pandi ametisse poliitjuhid. Iga päevaga murenes midagi vana pehkinud korra aluste küljest ja tekkis midagi uut.

Ühel päeval tühistati ka Eestimaa Kommunistliku Partei sulgemise otsus, mis oli tehtud 1918. aastal. Üle kahekümne aasta oli see partei pidanud elama põranda all. Kõikumatu järjekindlusega oli ta kõik need aastad püsti hoidnud oma võitluslipu, hoolimata kõige jõhkramast tagakiusamisest. Kui palju kordi oli kodanlus ta kuulutanud igavesti likvideerituks, juurteni rahva hingest väljakistuks! Ometi värises seesama kodanlus iga kord, kui tööliste väljaastumistest ja põrandaaluse kirjanduse ilmumisest nägi, et kommunistid ikka veel elavad. Suure osa partei liikmeist olid võimud pikapeale küll suutnud hävitada ja kahjutuks teha, aga siiski oli küllalt seltsimehi, kes kohkumatult oma tegevust jätkasid.

Kuigi Paul Riuhkrand oli noor parteiliige ja tagakiusamised, mis ta oma meelsuse pärast isiklikult tunda oli saanud, paistsid täppekesena teiste seltsimeeste kannatuste kõrval, oli partei legaliseerimine temalegi suureks sündmuseks.

Hukkasite ära, mõtles ta, Kingissepa, Tombi, Kreuksi, Heidemanni, minu isa, sajad ja tuhanded teised kommunismi eest võitlejad, ja mis te olete saanud? Kas suutsite sellega endid ja oma ühiskonnakorda hukkumisest päästa? Kas saite ajalooratast kinni hoida? Arvatavasti nüüdki ei mõtle te näitelavalt vabatahtlikult lahkuda, ajate oma sõrad ja sarved vastu, kuigi esialgu seda palju välja ei näita. Ei ole ometi mõeldav, et säärane «pujään» nagu Ferdinand Vinnal relvad lihtsalt maha paneb ja käed püsti tõstab. Kindlasti haub ta midagi. Nagu ta isagi, kel on küll sootuks teistsugune taktika. See peab ennast ju väga kavalaks, tegelikult on ta aga naiivne. Ta arvab nüüd, mil ta oma kinnisvaradest lahti on saanud ja vabrikus ainult ajutise direktori kohuseid täidab, et ta polegi enam kapitalist. Tööliste ees püüab ta mängida heategijat ja nende usaldust võita. Isegi punase lipukese on ta oma kontorilaual sini-must-valge kõrvale üles tõmmanud, nagu räägib Mihkel, kelle ta

tagasi tööle võttis. Küllap mõtleb Vinnal, et mis siis ikka halba võib sündida, kui riigipea, see töösturite kaitseingel, valitsuse krõbedaile dekreetidele ise alla kirjutab, või kui politsei edasi eksisteerib ja isegi oma ametiühingut kavatseb organiseerida?

Hiljuti oli Vinnal töölistele teatanud, et tema ettepanekul on aktsiaseltsi juhatus otsustanud tööliste käsutusse anda suurema summa. Põhikirjas olevat ette nähtud, et kui puhastulu ületab tavalise vekslidiskonto protsendi, siis võib juhatus ülejäägi anda oma töölistele üldkasulikuks otstarbeks. See ülejääk oli äkki olemas ja töölised võisid sellest nüüd osa saada. Otsustagu mehed ise, oli ta tööliste koosolekul ette pannud, kas jagada see summa omavahel ära võrdselt või jälle vastavalt igaühe palgale, või koguni nõnda, et kel on toita suurem pere, nagu näiteks Vardjal, see saaks teistest suurema osa.

Vardja, kel kohe selge oli, et siin tahetakse kont koertele ette visata selleks, et need isekeskis purelema läheksid, ütles, et kuna raha on määratud üldkasulikuks otstarbeks, siis ei saa seda ometi ära jagada, vaid see peab minema tervelt ametiühingu kassasse.

Vinnalile säärane mõte ei meeldinud. Taevake, kas see pole siis üldkasulik asi, kui töölised raha eneste vahel ära jagavad! Mis seal nii pikalt vaielda, arvas ka üks töömeestest, paari nädala palk nagu maast leitud, jagame ära!

Mihkel süttis põlema. Ah siis niisuguste nurjatute võtetega tahetakse meie, tööliste vahele kiilu taguda! Ei lähe läbi! Raha peab minema ametiühingu käsutusse ja punkt. Mihkli sõna mõjus.

Keegi avaldas koosoleku lõpul imestust, kuidas härra Vinnal vabriku direktorina oskas puhastulust ülejääki välja kookida, kuna ta varem vabriku omanikuna seda kunagi ei osanud.

«Aga konjunktuur!» vastas Vinnal. «Ärge unustage praegust konjunktuuri! Nõukogude Liidu abiga võib imet teha!...»

Vinnali suus kõlas see irvitusena. Mihkli pilgus sähvatas vihatuluke ja Vinnal jäi kohe vait. Pärast tuli ta Mihkli juurde, pani käe sõbralikult ta õlale ja ütles:

«Olete mul tubli töömees, aga närvid, närvid... Ja-ja-jah, see õnnetu väljasaatmine... Teile kuluks ära kuukene puhkust... Ütleme, Pärnu rannas... Mis te ise sellest arvate? Rootslased sinna tänavu niikuinii suvitama ei tule... Vabrik maksaks palga edasi... Nii et kui soovite, mul poleks midagi vastu...»

«Tahate minust kiiresti jälle lahti saada?» vastas Saar. «Minu pärast ärge muretsege. Olete ehk ise pikema puhkuse ära teeninud.»

«Mina?»

«Jah, teie! Eks te ole küllalt ränka vaeva näinud oma kinnisvaradest lahtisaamisega. Nüüd kuluks teilegi ära hinge tõmmata... Saame siin läbi ilma teietagi... varem või hiljem!»

Kui Mihkel koju tulles selle loo ära oli jutustanud, ütles Paul:

«Noh, mis sa ütled! Aina heategijad! Aga siiski, vaata parem siia!»

Ta tõmbas taskust välja ajalehe. See oli «Kommunisti» esimene legaalselt ilmunud number.

«Kust sa selle välja võtsid?»

«Päris lihtsalt! Ajalehekioskist.»

«Ja müüakse avalikult?»

«Nagu näed. Ära pole korjatud ja ostjat ka ei areteerita! Aga sa ei kujutle, mis sekeldus oli eelmise numbriga paar kuud tagasi!»

Mihkel võttis lehe ja prillid ning läks akna lähedale. Paul hakkas edasi-tagasi käima, heites vahetevahel pilgu oma onu poole, kes lugemisse oli süvenenud.

Tõde ei saa tappa, mõtles Paul, ei vale ega moonutamisega, ei laimu ega irvitusega. Tühja on jooksnud kõik teie hoiatused, hirmutused ja ähvardused, kogu teie kahekümne-aastane kasvatustöö rahva kallal! Siiski — maakera liigub!

Ent samas ootas Pauli veel teine üllatus: talt paluti nõusolekut lasta ennast üles seada saadikukandidaadiks eelseisvail Riigivolikogu valimistel, mis valitsuse poolt välja olid kuulutatud. See oli nii austav ettepanek, et ta algul seda ei tahtnud uskudagi. Oli ju teisi, temast vanemaid, kogenenumaid, tublimaid seltsimehi.

Tema valimisringkond asus maal, linnast mitte väga

kaugel. Mõnevõrra ta seda maanurka tundis, sest oli seal lühemat aega pidanud asekooliõpetaja kohta.

Esimene valimiskoosolek pidi toimuma koolimajas, kus Paul ise kord lapsi oli õpetanud.

Ta kujutles, kuidas suur klassiruum koguneb täis maatöölisi, kõik kõrgendatud ja vastuvõtlikus meeleolus nagu kord Töölisvõimla koosolekul. Tarvis ainult sädemeke heita, et kõik üksmeelselt vaimustusest leegitsema lööksid...

Pikk, valgekslubjatud koolimaja asus vanade ja õitsvate pärnade all. Kuuma päevaga hoovas siit vastu mõnusat jahedust. Ukse kohal rippus ookrikarva silt mustade tähtedega: Kodumajanduskool.

Endise algkooli ruumides õppisid nüüd noored tüdrukud söögivalmistamist, kudumist, õmblemist, aiandust, häid kombeid. Range hoiakuga koolijuhataja oma pikkade varrukatega hiirhallis villases kleidis ja juuksejunniga kuklas võttis Pauli väga lahkelt vastu.

Kui Paul kohe klassiruumi tahtis rutata, et koosolekut alustada — ta ise oli tublisti hilinenud —, rahustas teda vanapreili: tuleb veel oodata, maainimestel aega küllalt, pole veel ühtki kuulajat.

Ta hakkas külalisele ümberkorraldatud kooliruume näitama ja viis ta lõpuks aeda, kus õpilased olid porgandeid harvendamas ja herneste alla tugesid seadmas. Siin kuulis Paul seletusi küll kurkidest ja kõrvitsatest, küll levkoidest ja roosidest.

«Need lavad siin ja see kasvuhoone,» ütles talle koolijuhataja, «on ehitatud tänu härra Haugasele, kes üldse koolile palju muudki head on teinud. Ta on meile kinkinud noori õunapuid ja mitmeid roosisorte, ka riigitegelaste pilte toredate raamidega.»

«Nii, nii,» vastas Paul. Haugast ta veel mäletas, aga hoopis teisest küljest...

Kui Paul õpilasi kõnetas, lõid need oma silmad häbelikult maha ja vastasid kombekohase malbusega. Koolijuhatajal oli hea meel, et nad koolile häbi ei teinud. Pauli kui tulevase rahvaesindaja vastu oli ta igati aupaklik. Räägiti küll, et Riuhkrand on püsti enamlane, aga koolijuhataja ei tahtnud seda uskuda, sest see noormees ei

näinud sedamoodi välja, oli korralikult riides ja käitus viisakalt...

Vahepeal oli toas laud kaetud. Paul jäi silmitsema valgeid roose aknalaual.

«Lumekuninganna, õpilaste eneste silmatud,» seletas koolijuhataja ja palus Pauli lauas istet võtta. «Ka see laudlina on siin õpilaste kootud ja pilutatud.»

Paul kiitis mett, värsket piima ja kukleid. Vanapiiga polnud meelituste vastu tundetu. Särava näoga asetas ta Pauli ette vaasi õitsvate pärnaokstega.

«Kas pole jumalik lõhn? Kuidas teile meeldib?»

«Väga. Arvan, et teie mesilastele veelgi rohkem.»

Vastus oli väga armas ja üks õieke rändas Pauli nööpauku.

Oli möödunud terve tund, aga kooliruumis istus ainult kolm-neli inimest. Üks eideke teadis rääkida, et Haugas olevat meiereis hommikul piimatoojaile seletanud, et Riuhkranna kõne jääb ära, sest tal olevat samal ajal kuskil mujal kihutuskoosolek...

Niisiis esimene koosolek aeti nurja, see-eest õnnestus aga õhtune koosolek veidi kaugemal aleviku seltsimajas. Selle kordaminekuks oli hiljuti ellukutsutud maatööliste ametiühing teinud kõik: isiklikud kutsed laiali saatnud, koosolekuruumi loosungite ja vanikutega ehtinud, puhkpilliorkestri kohale toonud. Orkester, mida juhatas elatanud kooliõpetaja, kes ise pasunat mängides kogu aeg selle otsaga takti lõi, oli seks puhuks isegi «Internatsionaali» selgeks õppinud.

Rahvast oli saal täis kogunenud. Üks osa kuulajaid jälgis kõnet elavalt, aga Paul märkas varsti, et on ka neid, kes istuvad tuimalt nagu kirikus, naistel hoolikalt kokkupandud taskurätikud pihku pigistatud, mõnel käedki koos, meestel liikumatud näod nagu puust tahutud. Oli tarvis neidki üles raputada.

«Teie kanad,» katsus Paul kujukamalt rääkida, «on kogu aeg kuldmune munenud, aga ainult direktor Kütile, kes nende pealt aastas teenis viiskümmend neli tuhat krooni. Ümmarguselt võttes on see niisama palju kui saja viiekümne töölise keskmine aastapalk...»

Tähelepanu läks kohe ergemaks.

«Indias kujutatakse üht jumalust Šivat viie peaga.

Aga mis on see Šiva meie põllutöökoja direktori Kinti kõrval, kel on kakskümmend kaks istmikku? Ta istub korraga kahekümne kahel kohal ja saab igalt poolt ka palka . . .»

Saal elavnes. Paul tõi näiteid veelgi lähemalt. Seal on Haugase elupõline sulane Juhan. Kes teda ei tunneks? Ta ise viibib siinsamas koosolekuruumis. Haugasel on ta põllutööliseks, metsaraiujaks, kotitassijaks veskis, kraavikaevajaks, voorimeheks . . . Ühe sõnaga, üheksa ametit, kümnes nälg . . .

Hakati kohe silmadega Juhanit otsima, sosistati, vaadati üksteisele otsa, muheldi, hüüti isegi midagi vahele. Senine kirikuvaikus oli kadunud. Kõne kiskus kaasa, pani mõtted liikuma. Sooviti endamisi, et see nii pea ei lõpeks.

Kui aga Paul pärast kõnet ootama jäi, et nüüd hakkab sadama küsimusi ja tuleb rohkesti sõnavõtte, siis eksis ta. Vaikiva oleku suukorv näis kõigil veel kõvasti pähe surutud olevat. Ei kirikus ega kõnekoosolekuil polnud harjutud sellega, et pärast jutlustajat keegi teine tohiks veel sõna võtta. Küll aga kogunes pärast koosolekut Pauli ümber kobarasse inimesi, kellel igaühel midagi südames kipitas või kes meeleldi oleksid tahtnud kuulda, mis teised ütlevad.

«Haugasest oleksite võinud veel palju rohkem rääkida,» lausus pika ja kitsa kestendava ninaga kõhn mees, kelle näo päike tulipunaseks oli kõrvetanud, ainult laupa mütsinoka varjus heledamaks jättes.

«Mida näiteks?» küsis Paul.

Mees häbenes ja müksas oma jässakat naabrit: kõnelgu see.

«Mis seal's ikka?» alustaski see pikapeale. «Küllap seda mujalgi on juhtunud. Algas kõik sellest, et võeti meie lähedalt kroonumetsa maha. Vaatasime, maa on hea, juuri kännud välja, viska seeme peale, vili kasvab mis mühab. Kolm meid oli, igaühel mõni vakamaa sihakest soist ääremaad, et üks kõrs huikab teist taga. Oleks veidikese lisa ära kulunud. Üks aitaks üht, teine teist, küll hakkama saaksime. Kroonu oli nõus, hingehinda ka ei tahtnud. Linnaminekust aga ei saanud nii äkki asja. Kibe tööaeg, polnud võimalik seda paberivärki kohe

ajada. Teen parajasti heina, näen, va Haugas uitab raismikus ringi, vaatab ja sirgeldab. Takseerib, raisk, meie maad, mõtlen. Aga tema kõnnib juurde, pakub paberossi, teeb hea näo ette, et mis te enam ootate, tehke mulle üks päev heina, homme sõidan linna, võin teie asjad seal ära õiendada. Me ka nõus, paneme paberile oma nimed alla. Tead siis inimesest alati halba oodata. Aga oli teine, sindrinahk, paberi ise täis kirjutanud, et me seda raismikumaad ei tahagi, ütleme tast lahti. Näpsaski meil selle niiviisi nina alt ära. Kurat, hing kargas täis, vandusin, et küll sulle, oinale, ka ükskord mihklipäev kätte jõuab. Vaese inimese suu eest leivapala ära kiskuma! Jonni ka ei jätnud. Otsisime advokaadi üles ja — kohtusse. Aga mine sa hundi suust pala tagasi kiskuma. Protsessisime terve aasta ja kaotasime. Teadagi, kel kukkur, sel kohus. Uued võlad tulid kaela. Meil kahel läksid kohad haamri alla. Haugas ise ostis ära. Noh, ja siis? Kuhu sa, vaene hing, ikka lähed? Tuli lõpuks tema enda juurde tööle minna. Säh sulle siis vabariik!»

«Oleksite pidanud sellest ka koosolekul sõna võtma,» arvas Paul.

«Et seda häbilugu veel laiemaks sõtkuda?» lõi mees käega. «Ja kes seda siin ümberkaudu ei teaks? Kui Haugas kuuleb, et oled sellest piuksatanud, vaat, võtab viimased püksid jalast ja kupatab minema kah. Otsi siis kuuse alt peavarju.»

«No-noh, sellel kõigel on nüüd lõpp,» seletas Paul, «ajad on muutunud. Kui Riigivolikogu kokku astub, lahendab ta esmajoones ka maaküsimuse. Küll näete siis, Haugas tuleb teile ise maad tagasi pakkuma. Pole enam mingit mõtet nii ettevaatlik ja tagasihoidlik olla.»

«Kui suu supiga oled ära põletanud,» vastati talle, «siis puhud ka vee peale.»

Liikudes oma valimisringkonnas ja esinedes täna siin, homme seal, eelistades öömajale jääda lihtsamais talutaredes, nägi Paul, kuidas avameeli inimestega rääkides nende sisseharjunud kinnisus ja umbusk kiiresti kaob. Ikka rohkem hakati talle oma hädadest ja muredest kaebama, esitati soove ja tehti ettepanekuid. Ikka enam hajutas ta maainimeste väärkujutlusi ja kartusi, julgus-

tas neid ning sisendas neile usku töörahva jõusse, kui nad linnas ja maal käsikäes käivad.

Paul tundis üha elavamalt, kui tugevate sidemetega ta ise on rahva külge köidetud ja kuidas ta viimse hingetõmbeni valmis on rahva õnne eest võitlema.

Iga päevaga hakkasid kõvemini kostma hääled, mis nõudsid traataedade otsustavat mahakiskumist eestlaste ja venelaste vahel, nõukogude sisseseadmist, suurte maalahmakate kiiret ärajagamist kehvemate vahel.

Ühel koosolekul võttis sõna keegi vanem naine alevikust, kes lausus: «Paljud meist mäletavad veel seitsmeteistkümnendat aastat. Juba siis olid meil omad töörahva nõukogud. Minu mees oli ka nõukogu saadik, aga lasti maha ja aeti auku nagu lõpnud koer. Mahalaskjad on nüüd küllalt juba tralli pidanud. Aitab juba. Jätkame vana järje pealt edasi, sealt, kus meil see asi pooleli jäi...»

Rahvas plaksutas ja Paul tundis, kuidas selle naise sõnad tulevad otsekui ta enda südamest. Just nii, vana järje pealt edasi! Ei saa meid keegi enam hävitada ega auku ajada!

Valimistest võttis rahvas osa ennenägematult rohkel arvul. Ei agitpunkte, selgitavaid brošüüre ega vilunud agitaatoreid, isegi aega valimiste ettevalmistuseks oli olnud üsna napilt. Ja ometi, rahva poolehoid Töötava Rahva Liidu saadikukandidaatidele, sellele uuele vahetusele, kelle sotsialistlik, Nõukogude-sõbralik meelsus valijatele teadmata polnud, oli nii soe ja üksmeelne kui ei ühelegi saadikukandidaadile eelmistel Riigivolikogu valimistel. Saavutatud võit ei vaimustanud üksnes saadikuid endid, kes olid saanud rahva nii harukordse usalduse osaliseks, vaid haaras kaasa ka valijaid, kes kohe kõikjal suuri meeleavaldusi korraldasid.

Ikka veel maal viibides sai Paul seda võidujoovastust jagada ainult värskete tuttavatega. Kus olid nüüd Tammemägi ja teised lähedased seltsimehed? Kus oli nüüd... Rutt?

KOLMEKÜMNE KUUES PEATÜKK

Metsakuru oli vaikne nurgake, kus professor Känd eemal kõigest maailmakärast võis rahulikult puhata. Siin ta jalutas, luges kergesisulist lektüüri, käis vahel jõe ääres õngitsemas. Sageli tõi ta Lindale koju maasikaid, vahel ka mõne kalakese. Kaugele seljataha olid jäänud kõik tööd, askeldused ja talvised mured. Nõnda sündmustest lahus ja inimestest eemal olles lootis ta jõudu koguda, et sügisel värskelt jälle tööle asuda.

Aga nagu kiuste arenesid sündmused tänavu väljaspool seda maaidülli otse tormilise hooga. See torm murdis oksi, rebis lehti, painutas latvu maani, aga professor Känd jäi kogu seda vaatepilti jälgima eemalt, nagu topeltakna tagant. Kas leppis ta ise selle pealtvaatamisega? Ei! Sündmustekeeristest oleks ta meeleldi tahtnud ka ise osa võtta, neis oma osa etendada, aga mingi jõud sundis teda paigale jääma. See paigalejäämine aga oli võrdne mahajäämisega. Sellest sai Känd väga hästi aru ja see rõhus teda ikka enam ja enam.

Öösiti hakkasid teda vaevama painavad unenäod. Vahel nägi ta, kuidas ta tõttab rongile, mis nina eest minema läheb. Kõigest jõust katsub ta sellele järele joosta, aga jalad ei taha sõna kuulata, hing jääb rindu kinni.

«Mis on, Robert? Mis on?» hõikab Linda kõrvaltvoodist, kuuldes oma mehe võigast häält.

«Ah, unenäod!» vastab professor ja keerab teise külje.

Aga juba tuleb teda teine unenägu painama. Ta astub pikale, ülespoole liikuvale konveierile, millel nii ütlemata tore on kõrgele tõusta. Kuid pilku üle õla tahapoole heites hakkab tal pea ringi käima, ta haarab kramplikult kinni kõrvalolevast käsipuust, konveier liigub aga hoolimatult edasi, ta prantsatab pikali, jalad ees, pea allpool, kaabu hoopis kaugemal tagapool . . .

Jälle on mõlemad ärkvel.

«Need on sul mälestused Luna-Pargist, muud midagi,» rahustab naine.

Robert paneb käed pea alla, on mõnda aega vait ja küsib siis äkki:

«Kas sa magad?»

«Ei.»

«Ütle mulle, kui surnu majast välja kantakse, kas on tal siis pea ees või jalad?»

«Mis sa sellest küsid? Ajad päris hirmuvärinad peale.»

«Ma niisama . . .»

Neil päevil tundis professor Känd suurt puudust Rutist, kes oma noorusliku tuhinaga ja reipusega oleks siia rõõmsat elevust ja liikumist toonud. Ka Piiber ja teised tuttavad, kes tavaliselt suvel Metsakuru külastasid, olid ta seekord hoopis unustanud.

Ühel päeval, kui Linda lauda kattis, tõstis Robert oma pea üle ajalehe serva ja ütles:

«Tead sa uudist? Paul Riuhkrand on Riigivolikogu saadikukandidaat!»

«Ära räägi!»

«Tule, vaata, isegi näopilt ja elulugu on sees!»

Linda pani noad-kahvlid lauale ja läks vaatama.

«Jah, tema mis tema! Ma olen alati öelnud, see mees jõuab veel kaugele.»

«Ma pole seda sult kuulnud.»

«Noh, siis olen mõelnud. Rutt võib aga rõõmus olla, kui loeb.»

«Jah, halba valikut ta pole just teinud . . .»

«Kui see poiss ainult nõnda punane poleks . . .»

«Mis siis?»

«Aga kui Hitler äkki oma sõjaga siia tuleb?»

«Ah, jäta! Kus see Hitler nüüd enam! . . .»

Söögilauaski keerles jutt ikka Ruti ümber, vahel lipsas sekka ka Paul Riuhkranna nimi. Nii Linda kui Robert oleksid meeleldi teada tahtnud saada, kas noorte vahekord nüüd, kus nad teineteisest nii kaua lahus on olnud, veel endiselt edasi kestab, aga kumbki hoidus sellest rääkimast.

Juuli keskpaiku jõudis kauaoodatud tütar viimaks koju. Kerge puna ta pruunikspõlenud põskedel kõneles heast tervisest, aga ema leidis ikka, et ta kõhnaks on jäänud ja peab nüüd tublisti sööma hakkama ja kosuma. Isagi tahtis, et Rutt siit nii pea enam kuhugi ära ei lendaks, aga tütar hakkas varsti igavust tundma: vegeteerida ta ei osanud, Paul aga viibis ikka veel eemal oma

valimisringkonnas. Iga päev käis Rutt jaamas rongidel vastas, aga see, keda ta ootas, ei tulnud.

Tulid teised: Piiber ja Kitsede abielupaar. Piiber oli kuulnud Ruti kojujõudmisest ja leidis, et oleks üsna suurepärane üks õhtupoolik Metsakurus mööda saata. Kitsede tulekul aga olid omad erilised põhjused.

Pärast juunipööret oli Bella äärmiselt närviliseks muutunud. Oma Villemile käis ta peale, et tuleb kodumaalt ära sõita, sest siin läheb elu järjest talumatumaks. Muidre oli neid mitmel korral üle lahe Soome kutsunud ja kinnitanud, et nad seal hätta ei jää. Miks mitte sinna sõita, kuni segadused kodumaal on lõppenud? Aga üle piiri pääseda polnudki nii lihtne. Villem sõitis välispassi hankima, kuid tuli tagasi tühjade kätega: polnud mingit lootust praegu välispassi saada. Bella sattus hüsteerikasse, pildus sohvapatju ja raamatuid, nuttis ja naeris. Naise märatsemist pealt vaadates tegi Villem oma südame külmaks. See aga ärritas Bellat veel enam. Ta nimetas meest lolliks, saamatuks, eluvõõraks, ja kahetses, et ise asju ajama ei sõitnud.

«Ja sinusuguse tõttu pean ma nüüd siin oma elu pärast alati hirmu tundma!»

Villem vaatas hämmastunult naise otsa. Mis jaburdusi ta seal jälle välja mõtleb?

«Mis on siis juhtunud? Kust see paanika? Kas ma olen kunagi tegelnud poliitikaga, et nüüd omadega vahele võiksin jääda? Kas ma pole kogu aeg poliitiliselt erapooletu olnud? Oma luule- ja filosoofiaharrastusega olen ma igapäevasest sõnnikuveost alati kõrgemal seisnud. Kes tohiks mind üldse puudutada!»

«Sind mitte. Aga mind? Mind!»

«Sind? Häh!»

Villem naeris Bella välja. See aga ajas naise hoopis marru ning ta pahvatas nüüd välja kõik, mis ta Villemi eest hoolega oli varjanud. Kui punased teada saavad, mis ta kõik korda on saatnud, poovad nad ta armuheitmata üles.

«Kõik sündis sinu pärast, kõik ainult sinu pärast, William!» karjatas ta oma mehe najale vajudes. «Ma ei tahtnud ju kellelegi halba teha. Ainult head sinule. Ma uskusin Schäferit... Ta andis ju ausõna, et täidab mu

soovi, ütles, et see on tal tühine asi... ta räägib Saksa saadikuga sinu pärast... Aga mis me nüüd peale peame hakkama? Istume ju katkise küna juures. Hea veel, kui nõnda vaikselt istuda lastakse. Aga nad tulevad ju kord, tulevad, võtavad kinni... Mul on hirm, William! Rahusta mind! Rahusta mind!»

Villem oli löödud. Ta istus kivistunult paigal ja vaatas tardunud silmadega Bellale otsa.

«Kõiges on süüdi see neetud Schäfer!» jätkas Bella. «Kägistaksin ta ära, kui kätte saaksin! Kus ta aga on? Ja Steinhard? Kõik nad on minema putkanud. Aga mina? Sisse veetud, maha jäetud! Kuidas nad julgesid? Kuidas nad tohtisid? Vasta siis ometi! Mis sa mulle nõnda juhmilt otsa vahid! Vasta!»

Ta hakkas uuesti raevutsema, põrutas jalaga vastu maad, virutas laualt raamatuid põrandale.

Villem ei liigutanud ennast. Ta ei julgenud oma naise teguviisi päriselt hukka mõista, aga ei kiitnud seda ka heaks, selleks oli praegune olukord talle liiga ohtlik.

«Ah, jäta juba!» hüüdis ta.

Kui ta nüüd Bellat rahustama hakkas, siis selleks, et iseenese kartusi minema peletada. Mis tehtud, seda ei saa enam olematuks teha, ütles ta. Ja kellel siis Bella tegudest üldse aimu on? Ainult neil kahel sakslasel, keda kumbagi enam siin maal pole. Materjalid on nad kaasa viinud või ära hävitanud, igatahes mitte laokile jätnud, selles võib Bella kindel olla. Või teab asjast veel keegi peale nende kahe? Ei? Noh, mis siis karta?

«Või kardad sa oma südametunnistust? Jäta! Mis on südametunnistus lõppude lõpuks?» ütles Villem.

«Sa siis tõesti ei mõista mind hukka? Oo, William!»

«Võib-olla annab aeg ise sulle kord õiguse.»

«Tõesti? Sa usud siis, et me alla ei vaju?»

«Usun. Kõik möödub ju. Nüüd aga tuleb meil vaikida. Massinimene peaks su tegu kuriteoks ega andestaks.»

«Sa kardad siis seda... pööblit?»

«Ei! Ma lihtsalt ei tunnusta teda. Odi profanum vulgus et arceo, nagu laulab Horatius. Ma tunnustan ainult vaba hinge, mis teenib lõpmatust. Mäletad sa Walter Paterit?»

Ta tõstis põrandalt üles raamatu, lehitses seda veidi

ja luges: ««Hing on kui linnuke, keda üle rahvarikka väljaku minnes põues kannad.» Kas pole hästi öeldud?»

«Ütle parem, kuidas me sest rahvarikkast väljakust üle pääseme!» vastas Bella ja jäi mõttesse.

Üks niisugune võimalus näis talle äkki vastu kumavat. Paul Riuhkrand oli tõusnud rahvasaadikuks. Mis oleks, kui teda Ruti kaudu paluda, et ta nende välispassi asjus, kus tarvis, oma mõjuva sõna kaasa lausuks? Kindlasti saaks ta aidata.

Villem vaidles algul vastu. Rutt ja Riuhkrand on teineteisest nii kaua lahus olnud ja kes-teab kas nad enam läbi käivadki. Kuid Bella ei jätnud oma mõtet ja nii nad sõitsidki koos Piiberiga Metsakurru.

Istuti parajasti kohvilauas, kui ilmus — Paul.

Oma ootamatu tulekuga üllatas ta kõiki. Rutt jooksis talle kohe õhinal vastu. Bella ei tahtnud oma rõõmuga Rutist maha jääda. Vaevalt sai Paul kõik läbi teretada ja perenaine omakorda ringi vaadata, kuhu külaline istuma panna, kui Bella juba tühja tooli eemalt enese kõrvale oli tõstnud ja külalisele kohta pakkus.

Rutil oli häbi teiste juuresolekul oma tundeid näidata, Bella seevastu ei tundnud vähimatki piinlikkust ning hakkas Pauli üle külvama komplimentidega, samuti küsimustega, mille naiivsus teinekord rumalusest kaugel polnud, kuid mis tunnistust pidid andma ta suurest huvist Pauli vastu.

Rutile meeldis, kui isal Pauliga rääkides nagu uus elu sisse tuli. Piiber kuulas pealt, segades seejuures hoolega oma kohvitassi ja muiates vahel sekka niisuguse ilmega, nagu ei usuks ta hästi, mis Riuhkrand seal jutustab. Kits aga suitsetas ühe sigareti teise järel, silmitsedes, kuidas suits lae poole tõuseb, või aknast välja vaadates, nagu oleks tal igav. Tõeliselt oli tal piinlik Bella liigse pealetükkivuse pärast, mis võis kogu asja nurja ajada.

«Võtke ometi midagi ette!» palus perenaine Pauli.

«Imestan, et pärast kõiki neid koosolekuid ja rändamisi ei paistagi te nii väga väsinud olevat,» ütles professor Känd. «Ümberpöördult, näete välja väga värskena . . .»

«Rahvaga kokku puutudes saad alati jõudu ja värskust juurde,» vastas Paul.

Kits raputas tuhka tuhatoosi, krimpsutas nägu ja köhatas.

«Mis see siis lõppude lõpuks ära ei ole,» ütles ta. «Teie, härra professor, olete nii mõnigi kord viis-kuus tundi järgemööda kõnelnud, ilma et see teile liiga oleks teinud.»

«Jah, aga siin pole tegemist kõnega, vaid vaimustusega,» vastas Känd. «Mis meiesugused? Me tegeleme ju surnud ainega... Aga sütitada elavaid inimesi... See on hoopis midagi muud. Seda saab siis, kui ise põletakse.»

Rutile meeldis, et isa ilmselt Pauli poole hoidis.

«Ma leian,» pöördus Piiber Pauli poole, «nüüd on teil vist ka küllalt sellest põlemisest...»

«Ja ka põletamisest,» lisas Kits köhatades vahele.

Piiber jätkas:

«Parlament on ju nüüd valitud. Ta astub varsti kokku ja elu läheb jälle rahulikku roopasse.»

«Kahtlen selles väga,» ütles Kits.

«Teil, härra Kits, on õigus. Rahulikkusest ei saa juttugi olla,» tähendas Paul.

«Aga mis siis veel?» imestas Piiber. «Või hakkate kohe liikuma sotsialismi poole? Parlamentarismi teel? See oleks ju enneolematu eksperiment! Kahtlen siiski, sest kus on meil tööstusproletariaat? Enne tuleb ikkagi tööstus luua, siis alles võib hakata rääkima sotsialismi teostamisest.»

Ja et oma suurt radikaalsust näidata, lisas ta:

«Selle paarikümne aastaga on ju meie kodanlus kogu meie tööstuse suutnud täiesti alla viia. Võib-olla koguni sihilikult, et ei tekiks selle korra hauakaevajat.»

«Võite kindel olla, see haud on juba valmis kaevatud!» vastas Paul.

«Matmine ei lähe teil siiski nii ruttu kui hauakaevamine!» köhatas Kits.

Bella andis oma mehele laua alt jalaga müksu. Mis ta seal nõnda lobiseb, pidagu parem suu. Ise ta ütles:

«Härra Riuhkrannal on õigus. Kes linnas neid tohutuid demonstratsioone kaasa elas, sel ei saa teist arvamist tullagi. Te ei kujuta siin vaikses suvilas ettegi, mis see kõik oli. Tõesti midagi kohutavat, ma mõtlen, midagi kohutavalt võimast! Mu hing värises põues nagu lin-

nuke selle suure rahvamassi ees. Aga rahvahulk — see on nagu magnet, mis ligi tõmbab. Räägitakse, et boamadu võib linnukese nõnda ära võluda . . .»

«Ja teie nägite seda demonstratsiooni?» küsis Känd.

«Jaa, võtsin ise osa. Kui pärast koju läksin, olin nagu teine inimene . . . . Rahva hulka ära sulada . . . Noh, teate . . . Võiks öelda, tõeline ärasulamine! Ei, ei, ütleksin, see oli ümbersulatamine! Nii on õigem.»

Villem vaatas imestusega Bella poole: kui julgelt ja kui süütult ta seal oskas fantaseerida! Ainult kui ta midagi rumalat vahele ei viskaks! Ta vaatas Riuhkranna poole: saab näha, kuidas see väljamõeldis temasse mõjub.

«Kas mitte ümberriietumine?» küsis Paul ootamatult.

Tekkis piinlik vaikus. Mõni muutus tõsiseks, mõni muigas. Ainult Bella ei näinud torkest väljagi tegevat. Süütu naeratusega vaatas ta Paulile otsa ja ütles naiivselt:

«Arvate, et ainult ümberriietumine? Ei, te eksite! Täielik ümbersündimine! Väga võimalik, et te ei mõistagi seda. Te olete ju sündimisest saadik revolutsionäär. Aga mina . . . Villem . . . Mis me varem mõtlesime ja tundsime . . . oh jumal, ja nüüd? Kuidas me rõõmustasime, kui teada saime, et te olete saadikuks valitud! Just nagu oleksime hiiglasumma võitnud!»

Rutt, kes vaikselt pealt oli kuulanud, mis räägitakse, oli kahekordselt üllatunud. Kas siis Bellas tõesti nii täielik pööre on toimunud? Ja veel: kui jutukaks oli nüüd muutunud see naine, kes varem armastas rohkem meeldida kui rääkida! Kas pole Bella viimaks Paulile silma heitnud, katsub teda ehk võrgutama hakata?

Sellele pahale aimusele andis veelgi tuge see, et kui lauast üles tõusti, pani Bella ette jalutama minna ja kleepus kohe Pauli külge. Ja kuidas ta vägisi püüdis Pauli Rutist eraldada!

Piki jõekallast.kõndides katsus Bella Pauli võitmiseks rakendada kõik oma võlukunsti võtted. Paul aga oli hajameelne ja üleolevalt ükskõikne. Upsakust täis, mõtles Bella, aga küll ma tast jagu saan. Ta jäi jõevoolu vaatama, aeglustas samme, kuni teised nende ees silmist kadusid ja nad kahekesi jäid. Siis heitis ta paljutähendava pilgu Pauli otsa, ohkas nukralt ja langetas pea.

«Mis on?»

«Ah, ei midagi... Tõtt öelda, pean teile kade olema!»

«Kade? Nüüd leidsite mida olla!»

«Teie ees on nüüd kõik võimalused lahti, aga mis olen mina? Tolmukübemeke! Muud midagi!»

Ta surus end Paulile lähemale ja tegi kõik, et seda tõrgest olendit järeleandmisele sundida.

«Küll Rutt võib õnnelik olla, et te viimaks tulite!»

«Arvate?»

«Jah, kuidas ta teid ootas!»

Sööt oli huupi visatud, aga õigesse kohta.

«Tõesti? Aga miks just mind? On ju ka teisi...»

«Kes näiteks?»

«Noh, ütleme, kas või seesama Piiber, või kust mina tean kes?»

«Te heidate ju nalja. Kuidas saab teda või teisi teiega võrrelda!»

Pauli enesetunnet oli kõditatud ning Bella jätkas teed selles suunas, andes mõista, kui õnnelik ta ise on praegu siin Pauliga käies ja kõneldes.

«Juba siis, kui ma teid esmakordselt nägin... Ah, kui te teaksite...»

Paul katkestas selle jutu:

«Aga, proua Kits, nii te unustate oma mehe...»

«Oma mehe? Ah, ma ei saa teda hetkekski unustada. Mitte hetkekski! Pealegi veel nüüd, kus ta nii õnnetu on.»

«Mis temaga on siis juhtunud?»

«Kas te tähele ei pannud, et ta pole sugugi enam nii elav kui varem? Ma ei oska teda kuidagi lohutada. Põeb melanhooliat. Leinab oma onu...»

See onu, nagu Bella edasi seletas, oli elanud Helsingis ja äsja seal vähktõppe surnud. Ta olnud suur bibliofiil, kes omanud isegi sääraseid eestikeelseid teoseid, mida seni arvati jäljetult kaduma läinud olevat. Vist kuueteistkümnendast sajandist. William oleks valmis neid riigile kinkima, kui ta nad ainult kätte saaks. Kuidas aga siit üle lahe pääseda? See on ju nüüd hirmus keeruline.

«See asi laseb ehk ennast kuidagi korraldada,» arvas Paul.

«Tõesti? Ehk saate isegi teie kuidagi abiks olla?»

«Hea meelega. Andke mulle ainult tolle surnud onu aadress ja kõik vajalikud tunnistused.»

«Oi, see asi pole sugugi nii lihtne,» ütles Bella ja jäi veidikeseks mõttesse. «Oma kõige haruldasemad raamatud andis see onu enne surma ühe daami hoole alla, kes talle lähedal seisis. Need saaks ainult William isiklikult kätte, mitte keegi teine.»

«Väga ettenägelik see teie onu seal!» ütles Paul. «Aga siiski, katsun teha, mis saab.»

«Küll oleksin ma teile tänulik, kui me teie abiga välispassi saaksime!»

«Kas teie soovite ka ära sõita?»

«Ilma minuta oleks mu mees täiesti abitu. Üksinda ei oskaks ta midagi peale hakata.»

«Nii et terve perega kohe? Ei, see ei lähe. Paistab niimoodi välja, nagu tahaksite siit mõlemad ära põgeneda.»

«Kodumaalt ära põgeneda? Meie?» hüüdis Bella nagu nõelatult. «Ei tule mõttessegi! Pealegi nüüd! Ei, ausõna, me oleme kindlasti otsustanud siia jääda, tulgu mis tuleb.»

«Kas selleks on tarvis mingit otsustamist? Proua Kits, kas te ennast ei reeda?»

«Mis roimarid te arvate meid olevat,» vastas Bella nördinult. «Mis te meist õige mõtlete! Mulle paistab, et te ei taha isegi seda uskuda, mis ma Williami onust rääkisin. Aga ma võin teile näidata kõiki ta kirju, testamenti ... Kõik on olemas. Aga nii põhjuseta süüdistama hakata ... Ma ei uskunud teist seda ...»

Bella silmades välkus viha.

«Aga miks te nii ärritute? Kas tabasin õigesse kohta?»

Bella murdis peos oleva oksakese tükikesteks ja hakkas neid vette pilduma. Tundes, et Riuhkrand teda läbi on näinud ja teda ei usu ning et kogu tema kavatsus läbi on kukkunud, hakkas ta omaette mingit ebamäärast lauluviisi kõõrutama.

Kuidas oleks ta tahtnud sellele mehele veriselt kätte tasuda!

«Kuhu siis teised on kadunud?» küsis ta äkki ringi vaadates ja hoopis teist juttu tehes. «Rutt? ... Piiber? ... Jah, ikka on nad nõnda ...» Bella jättis lause pooleli.

«Kuidas nõnda?»

«Valmis kahekesi jääma ja teiste eest ära kaduma . . .»

«Aga nad pole ju kahekesi,» vastas Paul rahulikult.

«Vahel on kasulik ka jälgi segada.»

«Mis te sellega ütelda tahate?» küsis Paul teravalt. «Et Rutt segab jälgi? Ma ei luba tema kohta midagi halba ütelda!»

«Aga minust võite te küll halba mõtelda!»

«Kui te seks ise põhjust annate . . .»

«Millega siis?»

«Kas või luiskamisega.»

«Millal olen ma valetanud?» hüüdis Bella solvunult.

«Mis me sellest räägime! Teate seda ise paremini.»

Bella läks näost punaseks, kuid mitte niipalju häbist paljastamise ees kui raevust.

«Ma arvasin ikka, et olete džentelmen.»

Üsna lähedalt kostis huige. Paul huikas vastu. Juba ilmuski jõekääru puhmaste varjust nähtavale Rutt ühes oma kaaslastega.

«Kuhu te ometi kadusite!» hüüdis ta, suutmata oma rõõmu varjata.

Bella oli surmtõsine ega rääkinud ühtki sõna.

Polnud enam mingit mõtet kauemaks Metsakurru jääda. Rongini oli veel aega, aga juba kibelesid Kitsed minekuga. Piiber oleks meelsasti hilisema rongiga sõitnud, aga keegi ei palunud teda maha jääda ja nii pidas temagi paremaks lahkuda.

Rutt ja Paul saatsid nad lähema teekäänakuni ja pöördusid siit tagasi.

«Lõpuks ometi kahekesi!» sosistas Rutt. «Kuidas ma seda silmapilku ootasin!»

Asjata oodati neid koju. Linda valmistas seal hoolega õhtusööki, Robert käis rahutult ringi, võttis raamatu ja läks välja korvtooli lugema, aga sellest ei tulnud midagi välja, kuna sääsed rahu ei andnud.

Möödus tund, möödus teine. Juba oli pime, toit hakkas pliidil jahtuma. Aeg-ajalt käis Robert väljas, aga seal oli kuulda ainult jõe sulisemist, ja kui selles sulisemises inimeste kõnelust viirastus, siis mitte nende hääli, keda ta ootas.

«Kuhu nad ometi nõnda kauaks jäävad?»

«Vahest sõitsid koguni kaasa?»

«Ega neid uskuda tea . . .»

«Kaua me neid ikka ootame? On juba hilja.»

Söögilauas vahetasid nad ainult mõne üksiku sõna. Kumbki ei pannud tähelegi, kui erakordselt vaiksed nad olid.

«Oleks ta vähemalt jaki ümber õlgade võtnud,» ütles Linda, «tal ju ainult õhuke kleit seljas . . .»

«Jah, ja pime ka juba väljas,» vastas Robert hajameelselt.

Need seal väljas aga ei tundnud külma ega pimedust. Suveöö oli ju nii imelühike, nagu poleks teda olnudki, rääkida aga oli neil nii lõpmata palju.

«Kui hea, et sa tulid,» ütles Rutt Pauli najale toetudes. «Ma ei ütle seda enda pärast, vaid ka isa pärast. Näen, et isal pole enam endist kindlust, ta tunneb ennast üksinda, vajab tuge. Võiksid temaga rääkida . . . Ma nägin, kuidas ta sinu tuleku üle rõõmustas.»

«Mis temaga siis on? Kas pole teda mõjutanud lõpuks need sõbrad, kes teda külastamas käivad? Mis need Kitsed näiteks siit tahtsid?»

«Ma ei saa sinust aru. Kas siis tuttavad ei tohi enam võõrsilgi käia?»

«Tuttavad? Aga kes on Kits oma Bellaga? Kas mitte vaenlased? Ja mitte üksnes sinule või minule või isale . . . Nad on ju vaenulikud kõigele, mille eest me võitleme. Nüüd tahavad nad pealegi üle piiri põgeneda. Ja mis on Bella? Võlts algusest lõpuni. Luiskab, nii et pea suitseb. Siis see Piiber? Kas sa temaga tihti koos oled olnud?»

«Ei maksa ikkagi nii armukade olla!» vastas Rutt kelmikalt. «Sest kui mina hakkaksin sinu nurmkanast rääkima . . .»

Paul ägestus:

«Kuidas sa saad neiu Püvi üldse Piiberiga võrrelda! Neiu Püvi tunneb ja aitab meile kõigest hingest kaasa, aga see sotside sabarakk ei oska muud kui mingit menševistlikku sodi keerutada . . .»

«Sa ajad päris veidrat juttu! Kuidas sa ometi võid?»

Ses mõtete lahkuminekus poetati vastastikku veel nii mõnigi terav sõna. On juba kord nõnda, et armastus otsib vahel kokkupõrkeid, et ennast seda kindlamalt maksma

panna. Eks teadnud seda juba muistsed kreeklased: nende armujumal ja tülitsemisjumalanna — Eros ja Eris — olid kõlaliseltki sugulased...

Pärast lühikest äikest oli aga õhk kohe jälle lahedam. Nad peatusid hetkeks purde juures, mille värskelt kohalepandud käetugi pimedast vastu valendas.

«Mäletad sa veel meie esimest kohtumist?» küsis Rutt. «Siitkaudu kadusid sa nii saladuslikult ja jätsid mind üksinda maha...»

«Jah, aga mäletad sa meie viimast kohtumist? Siis kadusid sina omakorda ja jätsid mind maha. Ma ei ole seniajani sest saladusest aru saanud... Mitte sõnagi pole sa sellest mulle kirjutanud.»

«Tookord ma ei tohtinud seda ütelda ja pärast ma ei saanud. Sa peaksid siiski konspiratsioonireegleid ka tundma.»

«Oli sul siis midagi keelatut kaasas?»

«Kas sa seda alles nüüd taipad?»

Paul laskis Ruti käsivarre lahti ja jäi seisma.

«Mis on?» küsis Rutt.

Alles tüki aja pärast vastas Paul:

«Anna mulle andeks! Olen su vastu ülekohtune olnud... Kui sa veel teaksid, kui rängasti ma ise selsamal korral nende konspiratsioonireeglite vastu eksisin!... Ei, sul oleks tuhat korda enam õigust mulle etteheiteid teha!»

Nagu välkvalguses nägi ta äkki selgesti oma nõrkusi, oma enesearmastust, edevust, hoolimatust, ja tundis, kuidas Ruti üllus ja hingeline soojus tal aitab neid parandada.

«Anna mulle andeks!»

Nende suud ühinesid aegapidi sügavaks-sügavaks suudluseks.

Koit tabas neid kaelastikku istuvatena niiduäärsel kõrgemal künkal metsa servas. Aeg enne päikese tõusu oma ootusvärinaga ja rikka elu tõotusega oli nii kütkestav, et nad üsna vait olid, kuulates ainult jõe ühetoonilist laulu.

Aga juba puudutas nende põski karge tuulehingus, ärkas leheke pea kohal, udu niidul hakkas hajuma, jõekäärud selgemini nähtavale tulema.

«Mis sa mõtled?» küsis Paul Ruti silma vaadates, kust midagi väga rõõmsat vastu helkis.

«Vaata kui ilus!» hüüdis Rutt kastesele rohule näidates.

Seal sätendasid kastepiisad esimestes päikesekiirtes.

KOLMEKÜMNE SEITSMES PEATÜKK

Polnud möödunud veel kuudki pööripäevast, mil töötav rahvas võimsa käeliigutusega enese maksma pani ja tee vabaks tegi seni paisu taga hoitud jõududele. Nüüd oli seesama rahvas üksmeelse hääletusega oma tahet avaldanud, valides oma esindajateks need, kelle sihiks oli oma kodumaa juhtida nõukogude teele, ainukesele teele, mis töörahvale võis kindlustada jäädava võidu.

Ent ses revolutsioonilises tõusus esines ka märke, mis kõnelesid sellest, et mõnegi pea oli vabadusejoovastusest ringi hakanud käima, või ka lausa sihilikust provokatsioonist. Juhtus, et mõni laaberdaja punase rätikuga vehkides vankri teel kinni pidas, töörahva õiguste nimel talumehe maha ajas, ise asemele istus ja hobusele piitsa andis. «Kas sinu, kuradi istmekoht parem on kui minu oma, et sina sõidad kui härra, mina aga pean jala vantsima!» Mõni mees võttis koosolekul suu täis ja räuskas, et vaadake, missugune ülekohus: ühed hoiavad oma raha pangas, teised siplevad pangavõlgades; kaetagu võlad hoiusummadega ja asi tahe. Sosistati sedagi, et iga silmapilk võib sõda puhkeda ja talumehed matku oma vili kiiresti maa sisse.

Vana korra poolehoidjad olid toibuma hakanud ning iga väiksem korratus ja kuulujutt oli veeks nende veskile. Nurka surutud jõud võisid hakkama saada isegi mõne meeleheitliku teoga. Selle ärahoidmiseks ja revolutsiooni kaitseks olid juba juunipöörde ajal organiseeritud relvadega varustatud tööliste grupid, kes pidasid korda miitinguil ja meeleavaldustel. Rahva Omakaitse vahtkonnad käisid juba siis valvel tähtsamais asutustes. RO ülesanded aga olid vahepeal laienenud: ühes teiste kaitseorganisatsioonidega asus ta kõrvaldama ja kahjutuks

tegema rahvavaenlasi, saboteerijaid ja kahjureid, kes üha julgemini pead tõstsid.

Paul Riuhkranda hoiatati ja soovitati, et ta oma valimisringkonda sõites kaitse kaasa võtaks. Ta lõi käega. Nii jultunud need rahvavaenlased ikkagi pole, et julgevad lausa kallale tungida.

«Siiski parem hoida kui oiata,» manitses ka Rutt. «Üksi ma sind sõita ei lase, tulen sinuga kaasa!»

Paul polnud algul nõus. Oli nagu piinlik tütarlapsega valijate juurde sõita: hakatakse kohe huvi tundma, sosistama, tühja juttu tegema. Pealegi häiriks Ruti juuresolek teda kõnepidamisel.

«Aga ma teen ennast päris nähtamatuks. Koosolekul kaon kohe rahva sekka. Küll sa näed, mind ei pane keegi tähele.»

Paul arvas, et Rutt tahab näha, mis vastukaja tal rahva hulgas on. Rahuldagu siis pealegi oma uudishimu.

Kuid Rutt polnud niivõrd uudishimulik, kuivõrd hirmul Pauli pärast, kes oli saanud mõningaid ähvarduskirju. Rutt kinnitas, et ta on hea kaitsevaim, ja kui tema kaasa sõidab, ei juhtu vähematki halba.

Kõik läkski libedasti. Sel suurel rahvakoosolekul, mis oli kokku kutsutud päeval enne Riigivolikogu kokkuastumist, võis Rutt tõesti näha, kuivõrd üksmeelne seljatagune Paulil oli oma valijate seas.

Koosoleku lõpul jooksis väike viie-kuueaastane tüdruk kõnepuldi juurde ja ulatas rahva kiiduavalduste saatel Paulile kimbu punaseid nelke.

Paul oli liigutatud. Talle meenusid elavalt ägedad koosolekud aastat seitse tagasi, kus ta oma kaaslastega, kõigil samasugused nelgid nööpaugus, lahinguid lõi vapside salgaga, kes kandsid musti barette. Kus on nüüd kõik need baretikandjad ja neile kaasahõiskajad? Aga näe, punased nelgid elavad!

Paul tänas südamlikult tüdrukukest ja rahvast ning jagas osa lilledest sealsamas rahva hulgas ära. Autosse astudes ulatas ta ülejäänud kimbukese juhikabiinis istuvale Rutile.

Sel hetkel astus lahtise autoakna juurde sonimütsis keskealine mees, soovides Pauliga rääkida.

«Miks nii viimasel silmapilgul? Aega oli ju küllalt?»

«Ei saanud kuidagi... Inimesed olid ümber... Tahaksin nelja silma all...»

Paul ronis autost välja, astus mehe seltsis mõned sammud eemale. See rääkis sosinal ja Paul pidi kummarduma, et teda kuulda. Jutt oli põnev, Paul märkis midagi üles, küsis veel üht ja teist, raputas siis tugevasti mehe kätt ja tuli erutatult tagasi.

«Sõitke kõigepealt vallamaja juurde,» ütles ta autojuhile.

«Mis on?» küsis Rutt.

«Küll pärast kuuled. Pean helistama linna RO-le.»

Vallamajast väljudes arvas Paul, et on kõige mõistlikum, kui Rutt nüüd üksi ära sõidaks. Ta ise jääb siia ootama, kuni RO mehed linnast saabuvad. Seks ajaks jõuab auto tagasi ja ta võib siit ise otseteed Tallinna sõita, kus ta peab tingimata olema veel täna õhtul.

Kuid Rutt polnud selle ettepanekuga nõus.

«Siiski pole hea, et sa siia jääd,» ütles Paul. «Võib tulla igasuguseid sekeldusi. Meeste asjad. Võid vahele jääda.»

«Mis ma meestest halvem olen?» protesteeris Rutt ja keeldus kategooriliselt ära sõitmast.

Kolmveerand tunni pärast peatus rahvamaja ees suur «Studebaker».

Oma suureks üllatuseks nägi Rutt sellest välja astuvat Anatoli Espet. Tal oli seljas kaitsevärvi tunkeülikond, punane side varruka ümber ja peas kahetipuline pilotka. Seda hispaania vabadusvõitleja vormi nähes keesid Paulis kohe üles mälestused enda katseist Hispaaniasse pääseda kogu oma võitlusromantikaga.

Espe lõi tervitades kannad sõjamehelikult kokku ja ka Paul tõstis käe kõrva äärde, kuigi tal peakate puudus.

Enne kui midagi ette võtta, tuli üles otsida mees, kes äsjasaadud andmeil ise osa oli võtnud relvade peitmisest Ermsoni mõisas. See oli Hinduse Kusta, pops Ermsoni krundil.

Autod vurasid kohe minema.

«Meid on kolm meest,» seletas Espe Paulile, kelle kõrvale ta oli istunud, «sina oled neljas, autojuhtidega on meid kokku kuus. Peaks vist jätkuma?»

«Mind unustate hoopis!» hüüdis Rutt üle õla selja taha vaadates.

«Sa ei oska relvagi peos hoida,» vastas Paul naljatades.

«Aga haavu siduda küll!»

«Jah, kes teab, ehk läheb sedagi tarvis!» tähendas Paul.

«Ega me siis mõnda kindlust lähe ründama,» ütles Espe.

Ilm oli kogu aeg olnud lämmatav-raske, nüüd olid aga pilved kuhjunud paksudeks lademeteks, mis ähvardavalt kõmisedes üha lähemale nihkusid. Juba langes mõni raske tilk vastu klaasi. Paul vaatas oma märkmikku ja näitas siis käega metsa poole, mille serval paistis väikese viljapuuaiaga piiratud majaubrik.

«Siin see ongi,» hüüdis ta. «Pöörake siit sisse.»

Autod pöörasid teineteise järel kahe noore jalaka vahelt üleni rohtu kasvanud teejupile.

Liginevad autod tekitasid majakeses suurt ärevust. Kusta, arg mehike nagu ta oli, katsus et tagakambrisse sai, jättes kõik asjad oma tragi naise ajada, kes parajasti kangast kudus. Aknast välja vaadates ja võõraid mehi nähes unustas see kinnijäänud süstiku lõime vahele ja tuli telgede tagant välja, kohendas põlle ja pearätikut ning jäi ootama.

Rasked vihmatilgad, harvad ja jämedad nagu klaaskuulid, hüplesid akna taga, rohkem tolmu üles pekstes kui maad märjaks kastes.

Küllap tulevad vihma eest varjule või teed küsima, mõtles ta.

Juba vajusid võõrad madalast uksest sisse. Tuba oli äkki üsna pimedaks muutunud. Välgu valgusel märkas perenaine kohkudes, et meestel on kaasas püssid ja varruka ümber punased sidemed.

«Kas peremees ka kodus on?»

«Kodus küll, aga tagakambris haige.»

«Pole viga, meil siin tohter kaasas,» ütles Paul Rutile osutades.

Perenaine heitis umbuskliku pilgu üksiku neiu poole nii hulga meeste seas ja hakkas siis ringi vaatama, kuhu võõrastele istet pakkuda. Viieaastane tüdruk, kes pime-

dasse nurka oli pugenud, jooksis vudinal ema juurde, et selle põlle ääre alt varju otsida.

«Ei leia ühtki siitkandi meest,» ütles naine, kui oli veidi mehi sirgeldanud. «Ei tea, misjaoks teil need tulitukid kaasa on võetud?»

Kõik nägid äkki, kuidas välgujuga alla jooksis. Kohe käis ka kärgatus.

«Taevaristike, nüüd lõi sisse! Viimati meie härra majja!»

«Härraseid meil enam ei ole,» ütles üks noormeestest, kes enda mugavalt telgedepingil sisse oli seadnud ja rihmapidi püssi enda ees hoidis.

«Meil küll,» vastas perenaine kohtlaselt.

«Mitte enam kaua!»

«Tulitegi ehk mõisat üle võtma? Olete viimaks punakaartlased?»

«Mis muud!» vastati talle lõõpivas toonis. «Noh, kas mõni lahmakas maad juba valmis on vaadatud?»

«Kus nüüd meie, prussakad prao vahel... Sõja järel, kui seda maajagamist oli, tahtsime ka ju tükikest saada, aga kes meiesugustele andis!»

Meestel hakkas jutt perenaisega laabuma ning Paul kasutas silmapilku, et tagakambrisse astuda. Seal hämaras nurgas lamas voodis vanamees, kes tasakesi oma põlvi voolis ja oigas.

«Kas haigus kallal või?» küsis Paul.

«Jah, vaevab juba läinud sügisest saadik, kui härral käisin linu leost välja võtmas. Küll olen proovinud igasuguseid rohtusid. Ei aita. Nõgesed, sipelgad, posimine — miski ei aita. Läbi mis läbi.»

Ennist oli Paulile öeldud, mis rohtu vanamehele vaja läheb, ning ta oli pudeli kaasa võtnud. Kui välk tuba valgustas, ei jäänud Kustale nägemata, mis võõra mehe kuue põuetasku kohalt nõnda kummi ajab. Tahtmata ajas ta end istukile.

«Meil oli ikka veidi asja ka,» alustas Paul ning hakkas ääri-veeri mööda oma juttu Ermsoni mõisa poole tüürima. Seal pidavat peidetud relvaladu olema.

Ei, Kusta ei tea sellest mitte mõhkugi. Pole kuulnud ega usugi. Kus niisugune seadusemees nagu Ermson nüüd äkki seaduste vastu! Ei, pole võimalik, kus sellega!

Ei see mees hakka midagi peitma või varjama. Veidraid tujusid tal vahel ju on, aga kõverust sees ei ole, on teine igapidi ladna mees, ja kui tööga rahule jääb, ei jäta kunagi ilma kärakata.

«Kui te neid kaste tal aitasite keldripõhja matta, siis saite muidugi tubli peatäie?»

«Mis kaste? Ah mina või? Oeh, nüüd lõi otse lendva ise läbi!» oigas Kusta säärest kinni haarates ja pikali vajudes.

«Noh, ehk leiame selle vastu ka rohtu!» ütles Paul pudelit taskust võttes ja ringi vaadates, millega seda lahti teha.

«Andke siia!»

Vanamees tõusis uuesti krapsti istukile, andis paar laksu peopesaga pudelipõhja pihta, kork lendas pealt ja veidi viinagi vulksatas järele.

Rohi aitas, sest mõne lonksu järel olid valud kui peoga pühitud.

«Kes teile ütles, et just mina? Egas mina üksi ... Kui te juba kõike teate, mis te enam küsite? Jah, sai ikka maetud küll, aga ainult veinikaste, igat sorti keelekastet.»

«Ja kuhu te selle matsite?»

«Ah et kuhu või? Ei mäleta hästi. See kuramuse vein pühkis ju peast kõik minema.»

«Nüüd tõusete üles, tulete meiega kaasa ja juhatate meile selle koha ise kätte.»

Kusta kohkus ja ajas vastu:

«Kus nüüd mina! Ei saa sammugi astuda. Lõikab kui nüri saega kohe.»

«Pole viga. Me sõidutame teid sinna. Kui te aga tõrkuma hakkate, võib teil halvasti minna, väga halvasti. Teid võetakse vastutusele kui kaasteadjat. Ja teate, mis teid siis ootab?»

«Halastage ometi minu, haige inimese peale! Ma pole ju midagi kurja teinud. Räägin teile kõik ära, aga kaasa mind ärge viige. Kui härra mind teie seltsis näeb ... Ei, tehke kõik, mis tahate, aga jätke mind koju!»

«Mis te sest Ermsonist nõnda kardate! Tema võim on ju läbi.»

«Jah, aga ega tema siis üksi ole ... Tal on sõpru ...

Need juba ei jäta, maksavad kätte. Ajavad mind siit veel minema, põletavad maja maha . . .»

«Aga, kulla mees, kas te pole siis kuulnud, et härrade päevad on loetud ja rahvas on ohjad oma kätte võtnud? Homme võib-olla kolite ise mõisa häärberisse elama . . .»

Tuli Kustat siiski tublisti kangutada, niisutada ja pressida, enne kui ta järele andis ja nõustus kaasa tulema.

Kui sadu üle oli ja minema hakati, oli Kusta juba üsna lustakas tujus. Peaaegu tantsides läks ta autoni, mille uks tema ees lahti läks. Härra mis härra! Nõnda oli ta näinud ka kindrali ees autoust lahti kargavat. Ta patsutas kõrvalistujale muhedalt õlale, pilgutas silma ja ütles:

«Kas võtame nüüd vana pihtide vahele, mis? Küllalt, sinder, mind pinninud! Kui ta aga minu peale karjuma hakkab, et te mind siis kaitsete! Muidu neelab ta mind elusalt alla kui part konnapoja . . .»

Ta lobises ja katsus laulu jorutada, aga niipea kui nad mõisa õue pöördusid, jäi ta vaikseks, tõmbas ennast kössi ega tahtnud autost üldse välja ronida.

«Küll . . . küll ma juba tulen, kui mind vaja läheb. Oi, kuramus, hakkas jälle säärt närima . . .»

Sel laupäeval oli Ermsoni juures toimunud salajane nõupidamine. Enamik osavõtjaid oli juba laiali sõitnud, maha olid jäänud mõned üksikud mehed, keda noor Vinnal oli lubanud oma «Chrysleriga» linna viia. Nähes kaht autot sisse keeravat ja sealt tundmatuid mehi välja astuvat, aimas Ermson kohe, et asi on kahtlane.

«Nähtavasti on nad haisu ninasse saanud,» ütles ta aknast välja vaadates. «Tehke, mehed, et te siit silmapilk kaote. Mulle ja teile parem. Taganemine õigel ajal on kasulikum kui võit ebaõigel ajal. Ma lähen võtan lahingu üksinda vastu.»

Ja tuhatoosi konidevirnaga kaminasse tühjendades sammus ta trotsliku ilmega võõrastele vastu.

Ta jäi väljas trepil seisma.

«Vabandage,» ütles Paul talle lähemale astudes, «teie olete kodanik Ermson, siinne peremees?»

«Mina olen kindral Ermson. Aga teie?»

«Riigivolikogu liige Riuhkrand.»

«Väga rõõmustav.»

«Siin aga on juhtiv seltsimees Rahva Omakaitsest. Tal on teie suhtes mõned ülesanded ja vastavad volitused.»

«Rahva Omakaitsest, ütlete? Niisugust asutust ma ei tunne.»

«Saate kohe tundma,» vastas Espe ja näitas ette oma tunnistused.

Kindral ei suvatsenud neid lugema hakata.

«Mida te minult soovite?»

«Mõned asjad nõuavad siin selgitamist.»

«Jaa?» vastati kuivalt ja lisati irooniliselt: «Millega võin härrasid teenida?»

«Meil on korraldus teie juures läbiotsimine toime panna,» ütles Espe asjaliku rahuga.

«Keda või mida te loodate siit leida?» küsis kindral veel suurema rahuga. Punase lindiga püssimehed ei häirinud teda põrmugi. Ainult külma verd! ütles ta endale. Sellega pääsesin seitsmeteistkümnendal aastal õlakute maharebimisest ja kottiajamisest, pääsen oma jäise rahuga ka nüüd.

Kui aga autost välja ronis Hinduse Kusta, läks kindral näost tulipunaseks. Seda ma sulle juba ei kingi! ütles ta hävitav pilk. Kusta katsus ennast võimalikult väikeseks teha, nagu tahaks ta kogu oma olemisega öelda: Mis mina... Egas mina midagi... Veeti vägisi kaasa...

«Kus on kelder?» küsis Espe rangelt. «Alustame keldrist.»

«Ah kelder? Palun. Siinsamas,» vastas peremees kergendatult. Ta oli kartnud, et kohe tuppa minnakse, enne kui seal õhk puhtaks saab.

Ta astus majatrepist alla, keeras keldriukse selle ees seisva suure võtmega imekergelt lahti ja ise ees minnes palus teisi enesele järele astuda. Üks meestest valgustas heleda taskulaternaga kogu seda suurt pooltühja võlvitud ruumi, millest vastu hoovas niisket, veinilõhnalist jahedust. Tagumine osa põrandast oli kaetud veidi kõrgema mullakorraga.

«Siin leiate kogu mu veinitagavara,» seletas Ermson. «Pole halb, et olete teadja kaasa võtnud. Kustale on siin kõik tuttav. Mis sa enam ootad, too kähku labidas!»

«Miks te oma veinid olete maha matnud?» päris Paul.

«Aga ühtlases temperatuuris seisavad nad hoopis paremini.»

Kusta ilmus labidaga ja hakkas mullakorda pealt kõrvale ajama. Peagi tuli alt nähtavale suur kast.

«Mine, Kusta, ja too kirves, kergitame kaane pealt!»

Jalad harkis, käed selja taga, seisis Ermson üksisilmi kastile vaadates. Kui kaas pealt lahti oli kangutatud, kummardus ta ja võttis kastist pudeli. Oli kolme tärniga prantsuse konjak.

«Soovite maitseda?»

Riuhkrand laskis pudeli tagasi panna. Kas tõesti ainult pudelid? Kus on siis relvad, millest too mees seal rääkis? Kas ainult kuulujutt? Ei teadnud ju ka Kusta midagi relvadest. Piinlik lugu! Aga mis on seal tagapool?

«Tagapool? Kohe vaatame järele. Kusta, kühvelda edasi, mis sa ootad! Härrased soovivad kõike näha.»

Mulla alt tuli nähtavale teine samasugune kast.

«Prantsuse veinid. Haut-Sauternes, bordoo, burgundia sordid. Soovite ehk neid maitseda? Või tahate mult kõik endale konfiskeerida?»

«Aga seal edasi?» küsis Espe.

«Edasi? Pole enam nii huvitav. Oma aia tooted sõstardest ja kirssidest. Kas ongi mõtet järele vaadata?»

Ahaa, mõtles Riuhkrand, nüüd on ta meil peos!

«Tehke aga lahti!» ütles ta Kustale.

«Palju neid kaste teil siin kokku on?» küsis Espe.

«Tükki seitse. Sa, Kusta, peaksid paremini teadma. Palju neid siia mulla alla sai pandud? Kuus? Seitse?»

«Kokku üheksa, härra!»

«Säh, vaeva eest!» ütles Ermson üht pudelit Kustale ulatades. «Või on härradel midagi selle vastu? Noh, kas vaatame jälle edasi?» pöördus ta teiste poole.

«Kas maksabki enam?» arvas üks meestest.

«Vähemalt kastid tuleb üle lugeda. Et akti koostada, tuleb täpne olla,» arvas Espe.

«Õige, täpsus peab olema,» ütles kindral rõõmsalt. «Teist saaks hea sõjamees.»

«Ongi hea täpsuslaskur,» tähendas Riuhkrand.

Nende meestega saab hakkama, mõtles kindral ja käs-

kis Kustal kõigilt kastidelt mulda kergelt pealt ära visata, et võimalik oleks neid üle lugeda.

«Üheksa kasti, igas kastis kakskümmend pudelit, teeb kokku sada kaheksakümmend. Eks ole? Ah jaa, miinus üks pudel. Nii et kokku sada ja seitsekümmend üheksa. Ma arvan, seda pole palju. Või on vein uue valitsuse ajal keelatud kraam? Olete ehk kõik karsklased?»

Kindral hakkas kergelt muheldes lobisema.

«Miks sellel siin traadid ümber on?» küsis Riuhkrand ühele kastidest jalaga müksu andes.

«Traadid? Jaa, teate, omatehtud veinid... liiga värsked, alles pudelisse villitud... viskavad korgi kergesti pealt.»

Vastus äratas kahtlust.

«Avage see kast!»

«Uskuge, seal sees on samasugune vein. Kõik kastid on ühesugused, ainult need traadid...»

«Kangutage lahti!» ütles Espe kärsitult.

Praksatas traat, seejärel kaanenurk. Üks laud teise järel murti lahti. Määrdunud takkude vahelt paistis vastu midagi musta. Kõlksatas raud, mitte klaas.

Espe kükitas maha ja tõmbas õhku ninna.

«Erisugune peen bukett sel veinil!» ütles ta muiates. «Lõhnab rohkem määrdeõli moodi. Anna valgust!»

Käsi taskulaternaga vajus alla kasti juurde. Samal hetkel löödi see tugeva hoobiga käest. Tekkis pilkane pimedus. Oli kuulda, kuidas keegi ukse poole tormab, selle avab ja kohe jälle kinni virutab. Kui teised ukse juurde jõudsid, oli võtmekeel juba kaks korda lukus plõksatanud.

Väljas istuvale Rutile paistis väga eriskummaline, et peremees keldrist üksinda väljub, pealegi võtme lukuaugust välja tõmbab. Veelgi imelikum oli Ermsoni peataolek Rutti märgates: ta ei teadnud, kuhupoole minna, nähes aga leedripõõsa varjus autot, tormas ta selle juurde ja katsus seda närviliselt avada.

Ühe hetkega oli Rutt tema juures.

«Võti siia!» karjus ta kilava häälega.

«Kes te olete? Ja mis te kisate?»

«Võti silmapilk siia!» kordas Rutt.

«Mis võtmest te sonite?»

Vahepeal olid mõlemad autojuhid lähemale tulnud. Kindral tegi rahuliku näo ja sammus minema, nagu poleks midagi juhtunud.

«Võtke ta kinni!» hüüdis Rutt.

Kindral pistis jooksu ja püüdis põõsaste vahele ära kaduda.

«Ferdi! Ferdi!» karjus ta kõigest jõust maja poole, kuid sealt ei kostnud vastu ühtki häält. Küll aga käisid keldriukse pihta seestpoolt tugevad kirvehoobid.

Kindral võeti kinni ja suleti aita. Rutt sai võtme ja avas keldriukse. Helistati linna, kust lubati viivitamatult veoauto meestega välja saata.

Läbiotsimine jätkus, aga midagi erilist enam ei leitud. Kõige selle sekeldusega oli nii palju aega kulunud, et kui Paul kella vaatas, kohkus ta: oli viimane aeg ära sõita, et õigeks ajaks Tallinna jõuda. Lepiti kokku, et Espe viib Ruti tagasi linna oma autoga. Ongi julgem relvameeste kaitse all.

«Luba, et ma ühe nelgi siit endale võtan,» ütles Rutt auto ukse vahelt Pauli hüvasti jättes.

«Säh, võta kõik! Hüvasti siis! Loodan, et näeme juba mõne päeva pärast! Hüvasti, seltsimehed!»

Auto nõksatas minema. Äreva päeva elamused ei taht-nud meelest nii pea kustuda. Kui narristi kogu lugu lõppeda oleks võinud! Keldrisse kükitama jääda — tõe-poolest tore meelelahutus, pole midagi ütelda! Et ka see Espe, muidu nii korrektne ja ettevaatlik, ei märganud valvet välja jätta! Jälle see ettevaatamatus! Mitmes kord juba? Kui visalt inimene küll õppust võtab! Kas tõesti elutarkus alles vanadusega tuleb? Aga siiski — lõpp hea, kõik hea. Üks hundipesa on vähemalt lõhutud. Palju neid lõppude lõpuks ikka on? Varem või hiljem avas-tatakse nad kõik. Pirisevad veel siin ja seal kui sääsed, laksatad peopesaga ja otsas ongi...

Maantee lookles põldude, lepikute, metsatukkade vahel, seirates truult kaugete esiisade kunagist vinda-vända sissesõtkutud metsavahelist teerada. Autopõhja alla pil-dusid rattad aeg-ajalt rabinal kruusatükikesi. Juba oli päike loojunud. Taevas hõõgus all kollakalt, veidi kõr-gemal võttis ta juba roheka tooni, kuni ülal hoopis tume-nes.

Kui eemalt Tallinna tuled paistma hakkasid, oli möödunud päev meelest läinud, mõtted kandusid juba ettepoole, homsesse suurpäeva.

Hommikul oli kogu linn piduehtes. Rida punaseid lipukangaid lehvis piki Toompea kõrget paekivist müüri, pannes südame ärevalt tuksuma. Ülal Toompea lossis viibis Paul esmakordselt. Erutatult kõndis ta läbi koridoride, heitis pilgu koosolekute-saali, kus tagaseinas rippusid marksismi suurte loojate ja jätkajate portreed. Punaselt kangalt nende vahel võis lugeda: «Eesti sammub ühes Sotsialistlike Vabariikide Liiduga!»

Kõik ruumid olid täis rõõmsat ärevust. Siin võis näha elupõliseid töömehi maalt ja linnast, endisi poliitvange, põrandaaluseid tegelasi, progressiivseid haritlasi, mehi ja naisi, kõik säravail silmil vestlemas nagu ammused tuttavad ja sõbrad.

Helistati. Algas rahvaesinduse istungjärk. Koosolekute-saalis, kus pikkade aastate jooksul nii palju ilukõnesid olid pidanud iga liiki tõusikud ja tegelinskid, kostis nüüd töötava rahva enda võiduröömus, kindel ja võimas hääl. Tõde lausuti välja varjamata selgusega. Polnud mingeid lahkhelisid ega omavahelisi vaidlusi.

Südameni tungiv hardumus täitis vaikivat saali, kui püsti tõusti seltsimeeste mälestuseks, kes töörahva huvide eest võideldes olid pidanud oma elu jätma ja ise seda suurt võidupäeva näha ei saanud. Ainult kaks vimmas näoga meest diplomaatideloožis jäid demonstratiivselt istuma. Kes olid need härrad? Nende poole suunatud põlgusest ja vihast lõõmavad pilgud pidid neid küll tuhaks põletama. Hetk hiljem polnud neid enam näha.

Piduliku aeglusega kostis viimaks kõnetoolilt:

«Väljendades eesti töötava rahva vaba ja üksmeelset tahet, kuulutab Riigivolikogu nõukogude võimu kehtivaks kogu Eesti maa-alal... Eesti kuulutatakse Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks... Elagu Eesti Nõukogude Vabariik!... Elagu Nõukogude Liit — kogu maailma töörahva isamaa!»

Nagu tuliste tähtedega kirjutati need sõnad Pauli südamesse. Ta tundis ainult, kuidas ta ühte sulab selle tohutu vaimustusehooga, mis haaras kogu saali kuni

üles rõdudeni. Plaksutati vahetpidamata, lauldi nagu ühest suust ja südamest «Internatsionaali», hüüti elagu Nõukogude Eestile, Nõukogude Liidule ja ta suurtele juhtidele.

Veelgi tormilisem ovatsioon puhkes järgmisel päeval, kui üksmeelselt vastu võeti otsus paluda Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu võtta Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik vastu Nõukogude Liidu koosseisu. Tõusti püsti, tormati üksteise juurde, suruti käsi, kaelustati üksteist vaimustatult.

Paulile tundus, nagu oleks sel tunnil ta selja taga sulgunud eesti rahva sünge minevik ja samas väärika aeglusega lahti läinud suured väravad helgesse tulevikku.

Kõik kolm istungjärgu päeva kulgesid üheainsa suure juubeldava pidupäevana. Viimase päeva hommikupoolel kutsuti Paul koosolekute-saalist kaugekõnele. Telefoneeris sisehaiguste kliiniku juhataja doktor Milistver. Ta alustas õnnitlustega Riigivolikogu ajalooliste otsuste puhul, aga kõnetoonist oli kohe tunda, et see kõik on rahustada tahtvaks sissejuhatuseks millelegi muule. Mis oli juhtunud? Paul ootas kärsitult kõne jätku.

«Rutt Känd . . .» kostis telefonist.

Pauli süda tuksatas.

«Mis temaga on?»

«Ta palub teile edasi ütelda, et tal läheb juba hästi. Operatsioon õnnestus ja ta paraneb jõudsasti.»

«Operatsioon? Milline operatsioon?»

«Temaga juhtus laupäeva ööse koju sõites väike õnnetus.»

Paul lakkas hingamast.

«Kuul tabas teda õlast ja riivas veidi kopsu. Ta lamab meie kliinikus. Teeme kõik, mis meie võimuses.»

Kahvatuna ja hajameelsena väljus Paul telefoniruumist. Ta jäi akna alla seisma ja hakkas mõttetult välja vaatama. Doktorile oli ta palju küsimusi esitanud ja läbi pragiseva telefoni ka vastuseid saanud, aga üldiselt jäi kõik kuidagi ebaselgeks. Tagasi koosolekute-saali tulles ei kuulnud ega näinud ta midagi, mis ümber sünnib. Kindlasti on Rutt palju raskemas seisukorras kui lubasid seda oletada Milistveri lohutavad sõnad. Võib-olla on

ta praegu just suremas... Tarvis oleks viivitamatult sinna sõita, muidu on ehk kõik hilja!

Kuid ta rahunes peagi. Oleks ju lubamatu oma isiklikke asju seada kõrgemale rahva asjadest. Pealegi on Ruti ravimine kindlates kätes, doktor Milistveri võib täielikult usaldada, Pauli kohalviibimine ei aitaks ju ühtki haava kiiremini kinni kasvatada.

Vaheajal Tammemäge nähes läks Paul talle erutatult seletama, mis on juhtunud, kuid osutus, et Tammemägi oli asjaga paremini kursis kui ta ise.

Paul näiteks ei teadnud sedagi, et Ermsoni juures maal oli tol päeval olnud salajane nõupidamine, kus arutati, kuidas organiseerida põrandaalust, muretseda relvi, luua kontakti välismaaga ja muid selletaolisi küsimusi. Sellal kui Ermsoni juurde mindi läbiotsimist toimetama, oli nõupidamine juba lõppenud ja viimased osavõtjad tagaukse kaudu metsa kadunud. Need ep olidki, kes öösel metsa vahel RO autot tulistasid. Tekkinud tulevahetuses sai haavata autoga juhuslikult kaasasõitnud professor Kännu tütar, teiselt poolt aga tuntud nuhk Oskar Kaart.

«See siis tunnistaski kõik üles?»

«Ei, teda pole saadud veel üle kuulata, ta haavad pole kerged.»

«Kes siis?»

«Tolle haavatud mehe juurest tabati Kitse-nimeline mees. See olevat mõndagi üles tunnistanud. Lootis nähtavasti nõnda kergemini pääseda.»

«Kits? Villem Kits? See literaat?»

«Küllap seesama. Ta kinnitanud küll, et on nõupidamisest juhuslikult osa võtnud. Sinna toonud teda ta naisevend Vinnal, kaitseliidu pealik. Sel olnud kavatsus tast mingit välisdelegaati teha ja teda piiritusevedajatega üle lahe saata.»

«Tähendab, organiseerivad juba? Tõstavad pead? Ja see Vinnal ise?»

«Pole veel kätte saadud.»

Nähtavasti olid revolutsiooni vastased ja rahvavaenlased siiski palju aktiivsemad kui Paul oli arvanud. Neid ronis nüüd välja ja sibas ringi nagu mutukaid kopitanud nurkadest, kust luud üle on käinud. Veelgi rohkem võis

neid pragude vahel peidus olla. Seda tigedust ja viha, mis seal hautakse! Pole ime, kui tagasi ei põrgata ka verisest kättemaksust. Nüüd see võib tõesti alles algus olla. Ettevaatust! Valvsust! Kui kergesti oleks ka ta ise ohvriks võinud langeda. Üks osa üle parda heidetuid ujub muidugi välja teise randa, jõuab teistesse maadesse, kus neid hõisetega vastu võetakse selle raevust vahutava kommunismiõgijate karja poolt, nende elukutseliste pagulaste poolt, kes päevast päeva, aastast aastasse, aastakümnest aastakümnesse elavad uue ristisõja õhutamisest, räuskamisest ja praalimisest ning kogu aeg kohvreid valmis seavad tagasitulekuks. Surmatunnini ei lepi nad sellega, et on kaotanud paradiisi, kus nad vabalt said teisi kamandada ja oma käpa all hoida, ega sellega, et laiali puistati nende soe pesakond, mida nad ise pidasid kultuursuse tipuks... Kui palju hunte hakkab nüüd liikuma lambanahas! Kui vastik, et ta sihukestega alles äsja ühes lauas oli istunud.

Niipea kui Paul kodulinna jõudis, ruttas ta kohe kliinikusse Rutti vaatama. Trepist üles minnes tuli talle vastu valges kitlis professor Känd, kes aga nii endasse oli pöördunud, et Pauli ei märganudki.

«Kuidas on?» küsis Paul teda peatades.

«Ah teie!... Näete, härra Riuhkrand, kuhu oleme välja jõudnud!»

See kõlas peaaegu nagu süüdistus.

Kuid ei, sest professor jätkas:

«Mõtelge, kes oleks seda Kitsest uskuda võinud! Tema — nende vurledega! Mis talle pähe oli läinud! See jääb mu külge nagu häbiplekk. Oli ta ju kunagi minu õpilane... Ja nüüd?... Lihtsalt uskumatu! Ometi ei paistnudki ta nii halb inimene olevat...»

«Hea või halb,» vastas Paul, «see pole praegu karakteri, vaid poliitiline küsimus.»

«Teil on õigus. Kord ma juba katsusin kriipsu tõmmata enese ja oma halbade tuttavate vahele. Nüüd tuleb mul seda teistkordselt teha. Aga kuhu ma lõpuks nõnda välja jõuan? Jään viimaks päris ihuüksinda.»

«Kuidas nii? Kas headest inimestest puudus on?»

«Ei, aga ma pole enam nii noor, et uue sugupõlvega ühte kasvada.»

Sel silmapilgul läks nende kõrvalt mööda doktor Milistver.

«Oo, keda ma näen! Seltsimees Riühkrand!» hüüdis ta äkki ümber pöördudes ja tugevasti Pauli kätt raputades.

«Kas pole nad tubli töö ära teinud?» ütles ta professor Kännu poole pöördudes vaimustatult. «Kolm päeva, ja näete, olemegi juba nõukogude vabariigi kodanikud!»

«Jah, aga mitte veel nõukogude inimesed,» vastas professor. «Seda juba kolme päevaga ei saa. Ja kas minusugune üldse nii kaugele suudab areneda?»

«Küll suudame, küll suudame!» hüüdis Milistver eksalteeritult ja haaras professoril sõbralikult ümbert kinni.

«Teil on hea ütelda, olete täis energiat, vaimustust. Aga mina? Näete, missugune hoop jälle minu pihta langes... Ainus laps, ja ega tea veel!»

«Anname kaks hoopi vastu!» hüüdis Paul. «Ja Rutt? Ta paraneb ju? Eks ole?» pöördus ta doktori poole.

«Ta peab paranema! Mul on niisugune usk või koguni ebausk, et kui ta kiiresti terveneb, siis liigub ka meie poliitiline elu õiget rada.»

«Ei tohigi teisiti minna!» ütles Paul.

Kuidas oleks ka professor Känd tahtnud nende entusiasmi jagada!

«Õnnelikud inimesed!» lausus ta resigneeritult naeratades.

Kui Paul haigepalati ukse lahti lükkas, nägi ta Rutti rahulikult voodis lamavat ja magavat. Ta surmkahvatut nägu elustasid ainult tumedad ripsmeribad ja niiskele laubale kleepunud lokike. Päike heitis heleda nelinurga siniseksvärvitud seinale, andes kogu palatile rõõmsa lastetoa ilme. Voodi kõrval valge linaga kaetud lauakesel seisis vaas punaste nelkidega.

Põrand naksatas ja Rutt avas silmad. Hetkeks jäi ta liikumatult sissetulnule otsa vaatama, nagu ei tunneks ta teda ära või nagu ei saaks ta tema siinolekut hästi uskuda, aga siis tegi ta järsu liigutuse, et istukile tõusta. Pea vajus kohe tagasi padjale, üle näo jooksis valujuga, mis aga kohe kadus naeratuse varju.

«Sina! Ometi viimaks!»

Paul kummardus ja puudutas huultega ta tekile jäetud kätt.

Lähedalt paistis Ruti nägu ja käsi veelgi kahvatum. Ta huuled olid nii veretud, et Pauli peast juba mõte läbi käis, kas arst oma optimismiga teda lihtsalt lohutada ei tahtnud.

Ta istus voodi äärele, võttes Ruti käe oma pihku.

«Nii on hea,» ütles haige.

Paul ei tahtnud oma küsimustega teda tüütama hakata, vaid kõneles ise kõigest, mis vahepeal oli sündinud, hoidudes meelega puudutamast verist vahejuhtumit metsas ja kõike muud, mis oleks võinud valusaid mälestusi üles kiskuda.

«Kas need nelgid on... needsamad?» küsis ta laualt vaasi võttes.

«Jah, needsamad... Leiti mu sülest... Vaatan neid ja kõik tuleb meelde — väike laps, kes need andis, rahvas, ta vaimustus, sina... Ja saan kohe jõudu juurde paranemiseks...»

«Peadki kiiresti paranema. Siis aga lähed kuhugi sanatooriumi kosuma... Ja kui sa päris terve oled, jätkad oma õpinguid, lõpetad ülikooli ja sõidad siis oma teadmisi täiendama võib-olla Moskvasse...»

«Aga sina?»

«Mina? Mis minust? Pääsen ehk jälle oma endise töö juurde tagasi. Sina hakkad inimesi ravima, mina neid õpetama. Nagu sina haigusi, nõnda tahan mina eelarvamusi ja igandeid hävitada. Et kasvaks üles uus inimene, sügavalt ideeline, seltsimehelik, aktiivne, terve ja eluröömus! Kerge see töö pole, aga kui kaasakiskuv!»

Paul rääkis oma unistustest ja väljavaadetest veel kaua, ta silmad olid sihitud kuhugi kaugusse ja neist helkis vastu tulevikukuma, mida Rutt kogu oma hingega jälgis, kuni väsis. Veel kuulis ta Pauli häält nagu kuskilt eemalt, nägi ta vaimustatud näoilmet nagu läbi udu, siis vajusid ta laud kinni, käsi lõdvenes, hingamine muutus magaja hingamiseks.

Pauli mälestusse kerkis äkki üles midagi väga-väga tuttavat. Niisama istus ta ju oma ema haigevoodil, nõnda maalis ta ju ka temale ette kauneid pilte tulevikust! Rutile teravamalt otsa vaadates selitas ta tema näos isegi oma ema näojooni: seesama mahe naeratus, see-

sama headuseilme. Ja kas polnud kogu ta olemises see-sama usaldus ja usk Paulisse?

Paul võpatas ja tõusis püsti.

Ei, ei! Rutt ei tohi surra ega sure, vaid jääb elama, jääb töötama ja võitlema tema kõrvale! Veel hingab ta seal raskelt, aga kindlasti on ta noor keha, ta elamis-tahe, ta armastus surmaohust juba võitu saanud!

Семпер Йоханнес Хансович
КРАСНЫЕ ГВОЗДИКИ
На эстонском языке
Обложка и титул П. Реэвеэра
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантеэ 10.

*

Toimetaja I. Pau
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja H. Veber
Korrektorid A. Kiho ja M. Pedajas

Ladumisele antud 31. V 1955. Trükkimisele antud 29. VI 1955. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 25,5. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 20,91. Arvutuspoognaid 22,19. Trükiarv 21 000. MB-11641. Tellimise nr. 2937. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tän. 2.

Hind rbl. 9.20

7—3

Rbl. 9.20